ANTONIA FRASER

Croml ucll

voi. II

Prefaţă şi control ştiinţific :
CAMIL MUREŞAN

Traducere din limba engleză şi versificare :
MIHAI LIVESCU

1982

EDITURA POLITICĂ
Bucureşti

Coperta : CONSTANTIN NIŢULESCU

ANTONIA FRASER

CROMWELL

Our Chief of Men

Weldenfeld and Nlcolson

Londra, 1973

Cuprins

Partea treia : REPUBLICA ANGLIEI

12 Totul se înnoieşte **9**

13 Irlanda : vărsarea de sînge 44

14 Scoţia : deciderea cauzei..... 84

15 Aşezarea naţiunii..... 127

16 La hotarul profeţiilor..... 169

Partea a patra : LORD-PROTECTOR

17 Puterea..... 207

18 Spini şi mărăcini..... 246

19 La lucru în lume..... 293

20 Evreii şi generalii-maiori..... 338

21 Sceptrul regal 378

22 Bătrînul Oliver vine cu ulei noi . 421

23 Căpetenia cea mare . 465

24 Ţărîna lui Cromwell..... 495

Indice de autori ţi lucrări . . . 533

PARTEA A TREIA

Republica Angliei

Declar şl făgăduiesc că voi fi devotat
şt credincios Republicii Angliei, aşa cum este
aşezată ea acum,
fără rege şi fără Camera Lorzilor
Jurământ de angajament din 164#

12
Totul se înnoieşte

... aceşti noi creştini s-au Îngrijit ca toate lucrurile vechi să piară şl ca totul să se înnoiască pentru a susţine noul aparat al Republicii.
Mercurius Pragmatlcus, iunie 1649

Şi acum în statul englez au început să fie introduse o mulţime de lucruri noi. Natura lor se extindea de la impozantele măsuri luate cu scopul de a înlătura oficial monarhia şi rubedenia ei, Camera Lorzilor, pînă la preocupări mult mai mărunte ca aceea privind noul pavilion ce trebuia arborat de marina militară. încă înainte de moartea regelui, Camera Comunelor pusese în lucru un nou mare sigiliu al ţării, în care scop se făcuse apel la serviciile lui Thomas Simon, acea perlă a gravorilor care fusese mai înainte în slujba lui Carol, ca să execute această pecete la preţul total de 200 de lire sterline, în care intrau materialele şi toate celelalte cheltuieli. Ca înfăţişare, noul sigiliu — al cărui model fusese stabilit de un comitet al Camerei Comunelor — preciza în mod conştiincios schimbarea produsă în sediul puterii. Pe avers, era arătată Camera Comunelor aflată în plină şedinţă, cu preşedintele pe fotoliul său, şi, firește, fără nici un indiciu al Camerei Lorzilor, iar de jur împrejur erau gravate cuvintele : *„In the First Year of Freedom by God's blessing res- tored 1648* *. Reversul înfăţişa harta

* In primul an al libertăţii restabilite cu binecuvîntarea Domnului în anul 1648 (în engl. în text). — M.L.

In Anglia, anul începea, în secolul al XVII-lea, la 25 martie. Potrivit acestui calendar, regele fusese executat

Angliei, retezată, fireşte, la hotarul cu Scoţia, precum şi aceea a Irlandei, împreună cu stemele lor. La 7 februarie, noul sigiliu a fost gata pentru a fi adus în Camera Comunelor şi încredinţat împuterniciţilor ei. Dintre foştii titulari ai acestei sarcini, unul din ei, sir Thomas Widdrington, a rugat să fie dispensat de acest lucru şi de aceea a fost înlocuit de John Lisle, un regicid, şi de Sergeant Keeble, un jurist adept al Parlamentului. Celălalt titular, Bulstrode White- locke, s-a lăsat convins să accepte, explicîndu-şi astfel gestul : „Deşi cu greu se poate constata, din partea uneia sau celeilalte părţi, în vreuna din ultimele acţiuni, o conformare strict legală la normele comune ale legii... totuşi o necesitate de neocolit ne-a îndrumat pe aceste căi, pe care altfel n-am fi mers'[11]. Avem de-a face cu vechiul, sau, mai degrabă cu noul argument.

Simon făcuse o treabă extrem de bună în timpul pe care îl avusese la dispoziţie. In pofida grabei cu care se făcuseră toate acestea, peste un an s-a ajuns la un sigiliu executat cu mai multă migală, avînd amănuntele hărţii mai desluşite şi data schimbată. Celelalte sigilii care fuseseră modificate, ca, de pildă, sigiliul Curţii penale supreme, sigiliul ducatului Lancaster şi sigiliul Parlamentului erau copiate, în linii mari, după marele sigiliu. Sceptrul a fost modificat la timpul cuvenit, iar blazonul regelui a fost înlocuit cu stemele Angliei şi Irlandei. în locul crucilor de pe marginea sigiliului au fost introduşi stejari, lucru care i-a oferit unei gazete săptămînale regaliste ocazia să observe cu răutate că, întrucît Absalom fusese spînzurat de un copac, Republica îşi alesese desigur un simbol cît se poate de potrivit pentru răzvrătire. A trebuit să fie puse în discuţie chiar noile uniforme ale vîslaşilor, care treceau pe membrii Parlamentului de pe un mal al Tamisei pe celălalt, după cum de pe cuverturile bărcilor a fost scos blazonul regelui şi pus cel al Republicii[2].

La un nivel mai înalt, se punea problema baterii monedei, fiindcă banul era una din necesităţile imediate ale regimului. Un ordin dat la 13 februarie prevedea baterea unei serii de monezi de o oarecare eleganţă şi reprezentînd variaţii ale unui model ce cuprindea stema Angliei şi a Irlandei, o ramură de palmier şi una de laur,

---

la 30 ianuarie 1648.

precum şi cele două inscripţii : *The Commonwealth of England* şi *God With Us.* Alte măsuri au avut nevoie de mai mult timp ca să fie puse în aplicare : de-abia în luna februarie a anului următor s-au dat dispoziţii ca blazonul regelui să fie îndepărtat din toate locurile publice şi înlocuit cu stema Republicii, operaţie care trebuia supravegheată de judecătorii de pace şi de epitropii bisericii. Cam pe aceeaşi vreme, Parlamentul şi-a dat seama că corăbiile *Prince, Mary* şi *Elizabeth* trebuiau să fie rebotezate, dacă se voia ca ele să servească în modul cuvenit drept bastioane de apărare a Republicii. O nouă corabie, construită mai tîrziu, în 1649, de fraţii Pett, a fost numită, mai puţin regeşte, *Preşedintele.* în general însă, noutăţile exterioare se înfăptuiau repede şi fără remuşcări în văzul tuturor. De aceea, în cursul verii *Mercurius Pragmaticus* cugeta că „aceşti noi creştini s-au îngrijit ca toate lucrurile vechi să piară şi ca totul să se înnoiască pentru a susţine noul aparat al Republicii, astfel că — continua el cu tristeţe — vechea Anglie s-a înnoit complet, iar noi trăim într-o altă lume“[3].

însă unele aspecte ale noului iconoclasm puteau oferi beneficii, precum şi plăcere. Carol Stuart se lăsase din plin în voia gustului său pentru tot ce era mai rafinat şi mai regesc în arte : accesoriile acestui stil grandios de viaţă, rămase de pe urma lui, erau suficiente ca să reprezinte preţul de răscumpărare a unui rege, sau — aşa cum se propunea cu încredere acum — să umple vistieria Republicii. Cel puţin aceasta era intenţia ce stătea la spatele anevoioaselor vînzări de tablouri, tapiţerii, cărţi, juvaeruri şi medalii ale defunctului rege. Aşa cum scria *Mercurius Elenticus* în legătură cu ordinul din 20 februarie privind asemenea vînzări, „aceşti vampiri lacomi vor vinde probabil coroana şi tot ce-a aparţinut regelui[11], insinuînd în acelaşi timp, printr-un calambur dezagreabil, că oamenii lui Cromwell şi-ar fi păstrat „draperiile[11†] pentru ei. însă ceea ce conducea la fărîmiţarea acestei neasemuite colecţii regale nu era filistinismul furibund, ci necesităţile băneşti. A fost numită o echipă de curatori care să repereze, să inventarieze, să evalueze şi să apere de sustragere bunurile regale. Totuşi, chiar în aceste împrejurări crunte, au existat oameni care s-au încăpăţînat

† *Hangings* (în engl.) înseamnă şi „draperii", şi „spînzură- tori“. — M.L.

să ceară păstrarea vechilor valori. în luna octombrie 1651, John Dury urma să publice un protest violent în legătură cu starea bibliotecii fostului rege, în care cărţile stăteau răspîndite pretutindeni pe podea, pradă nu numai ploii şi prafului, dar şi şobolanilor şi şoarecilor. Whitelocke a pretins că lui personal i se datora faptul că unele din cărţile şi medaliile din palatul St James n-au fost vîndute in străinătate. Mai tîrziu lui Milton i s-a încredinţat sarcina să selecteze aceste obiecte[4].

Printr-o ironie a sorţii, unele obiecte de mare valoare şi-au datorat păstrarea crescîndei încrederi de sine şi înclinaţii spre viaţă îmbelşugată a oamenilor noului regim pe măsură ce trecea vremea. Anumite tapiţerii au fost excluse de la vînzare şi folosite pentru decorarea apartamentelor oficiale ale membrilor noului Consiliu de stat, iar bunuri regale în valoare de 10 000 de lire sterline au fost indicate ca fiind rezervate pentru serviciul statului. Dintre proprietăţile personale ale regelui, un număr destul de însemnat au fost reţinute pentru uzul Republicii, printre acestea fiind palatul şi parcul St James, precum şi castelul Windsor. La drept vorbind, folosirea de către noii cîrmuitori ai Angliei a privilegiilor lăsate ca moştenire de cîrmuitorii vechi ar trebui să ne bucure : oricît de dezagreabil a fost acest lucru pentru regalişti, şi indiferent dacă era inspirat de un gust artistic autentic sau doar de vanitate, el a avut cel puţin efectul de a scăpa de la vînzare, altcum catastrofală, unele opere de artă de un gust rafinat. Se spunea că cardinalul Mazarin începuse să adulmece posibilităţile de a cumpăra unele opere artistice încă dinainte ca regele să fi fost înmormîntat. Este mai mult ca sigur că de Croulle, reprezentantul mai umil lăsat în Anglia după plecarea ambasadorului francez, s-a ocupat curînd de cumpărături pentru cardinal[5]. Mai tîrziu, o bună parte din timpul ambasadorului Bordeaux, care se îna- poiase, s-a consumat, în anii ’50, în tratative pentru asemenea chiverniseli galice de bun gust.

Mulţimea acestor schimbări, precum şi preocuparea dărilor de seamă contemporane pentru amănuntele peceţilor şi blazoanelor, dezvăluie, toate, natura *ad hoc* a Commonwealthului‡. Totul trebuia făcut repede şi — spre

‡ Cuvîntul acesta, care la origine a avut înţelesul de „bunăstare publică" sau de „bine obştesc", a ajuns să însemne, la începutul secolului al XVI-lea, „statul",

deosebire de felul în care se formase corpul englez de legi cutumiare — juriştii nu se uitau acum înapoi după precedente, fiindcă fiecare acţiune izolată executată era fără precedent. Schimbările cu adevărat radicale, ca, de pildă, abolirea formală a monarhiei, au trebuit să aştepte ziua de 17 martie. Republica însăşi n-a fost legiferată formal de către Parlament decît în luna mai, deşi, după moartea regelui, nu se produsese vreun vid constituţional, deoarece Camera Comunelor se erijase ea singură, cu cîteva săptămîni înainte, în cea mai înaltă autoritate a ţării. De fapt, nici Camera Lorzilor n-a fost abandonată fără discuţii : mulţi membri ai Camerei Comunelor doreau s-o păstreze ca organ pur consultativ, şi — potrivit lui Lud- low — Cromwell a stăruit să-i apere, ca şi mai înainte, poziţia, votînd pentru menţinerea ei cel puţin sub o formă oarecare. Crezîndu-1 pe Cromwell în strîns contact cu mulţi dintre nobili, Ludlow bănuia că acesta intenţiona să-i folosească pe mai departe „în acele proiecte, pe care el se hotărîse să le aducă la îndeplinire". însă Cromwell nu şi-a putut impune voinţa. La 19 martie, Camera Lorzilor a fost desfiinţată oficial, fiind calificată de Camera Comunelor drept „o mare piedică" din cauza dreptului ei de a se opune hotărîrilor acesteia din urmă, drept pe care nobilii căutau să-1 exercite „asupra poporului, pe care nu-1 reprezentau cîtuşi de puţin." în acelaşi timp, au fost suprimate şi funcţiile ei judiciare'.

însă suprimarea era una, în timp ce înlocuirea era altă poveste. Lichidarea fusese făcută, într-adevăr, cu toată energia. Consiliul privat dispăruse, departamentul vistieriei şi al amiralităţii nu mai existau, după cum nu mai existau Camera înstelată, Curtea de tutelă, Curţile de graţiere regală şi, de fapt, lordul-cancelar, cancelarul finanţelor şi secretarii de stat. Ceea ce rămăsese în urma acestui măcel al puterii executive era doar Parlamentul sub forma Camerei Comunelor (sau ceea ce mai rămăsese din ea după epurarea executată de Pride), cu preşedintele ei înălţat astfel la rangul de cea mai importantă personalitate din ţară, lucru care nu rezolva

---

considerat în special ca o colectivitate în care întregul popor avea un cuvînt de spus sau un interes de apărat, pentru ca în cursul secolului al XVII-lea să ajungă să însemne şi „republică" °.

însă prin el însuşi problema guvernării executive a statului, fiindcă în general Camera Comunelor aproape că nu putea guverna. Soluţia a fost găsită într-un nou şi puternic Consiliu de stat, instituit printr-o lege votată de Parlament şi înzestrat cu puteri executive extinse. La rîndul său, acest Consiliu dădea ordine unei serii de comitete, dintre care cele mai de seamă erau menite să fie cel al afacerilor străine, al armatei şi marinei şi al Irlandei, în timp ce pentru nevoia mereu urgentă de strîngere a banilor existau deja, fireşte, acele comitete înfiinţate, în diferite stadii, în decursul războiului, pentru sechestrarea moşiilor sau plata unei sume de bani pentru încetarea urmăririlor penale, comitete care continuau să funcţioneze, deşi erau stînje- nitoare şi adesea ineficace[8].

După unele discuţii în Camera Comunelor, numărul definitiv al membrilor Consiliului de stat a fost fixat la 41 (deşi propunerile se ridicaseră pînă la 100), iar cvorumul a fost stabilit la 9 membri. Prima selecţie a membrilor a foţst făcută lia 14 februarie, printre cei numiţi fiind, fireşte, şi Cromwell, selecţie care a rămas practic intactă în lista definitivă. O excepţie semnificativă a reprezentat-o Ireton, care a fost probabil înlăturat din cauza sforţărilor sale mai vechi de a obţine dizolvarea Parlamentului. Primul preşedinte delegat a fost Cromwell (deşi, după o lună, cel care a fost ales să ocupe această funcţie a fost John Bradshaw), care a jucat un rol împăciuitor în complicatele discuţii asupra formei jurămîntului, sau angajamentului, pe care trebuiau să-1 depună, sau să şi-1 ia, toţi membrii Consiliului. In ceea ce privea Camera Lorzilor, Cromwell socotea că noua şi plăpînda Republică trebuia să se sprijine, în condiţiile date, pe cea mai largă bază posibilă, care însă, cinstit vorbind, era deocamdată destul de îngustă. Forma definitivă a angajamentului îi obliga pe membri să susţină noua formă de guvernare şi să aducă la îndeplinire dorinţele Parlamentului, în timp ce, potrivit primei versiuni, propuse de Ireton, ei erau obligaţi formal să sprijine înalta Curte de Justiţie şi execuţia regelui. Se pare că ideea iniţială a înfiinţării Consiliului de stat se datora într-o oarecare măsură existenţei altor două comitete anterioare instituite ca să guverneze, adică Comitetului celor două regate şi următorului Comitet al siguranţei publice. Parlamentul a emis o ordonanţă limitînd la un an durata Consiliului de stat, care a şi

început să funcţioneze, ţinîndu-şi şedinţele în ambianţa familiară de la Derby House[§], pînă cînd mutarea lui, din luna mai, la Whitehall, a indicat creşterea puterii acestui nou organ.

Magistratura, ca şi puterea executivă, trebuia să fie şi ea restructurată pentru a se adapta la noile condiţii. In februarie, a fost numit un comitet, cuprinzîndu-1 şi pe Cromwell, ca să revizuiască lista judecătorilor de pace din întreaga Anglie şi din ţinutul Wales. Denumirea Curţii penale supreme a fost schimbată în Curtea superioară, numele regelui fiind omis din formula jurămîn- tului. Nu toţi membrii justiţiei s-au angajat pe linia de minimă rezistenţă a lui Whitelocke : din cei 12 judecători ai Tribunalului pentru dreptul cutumiar 6 au acceptat şi 6 au refuzat noile funcţii. Atunci cînd s-a ajuns la judecarea făptaşilor de categoria a II-a, care mai lîncezeau în închisori după moartea stăpînilor lor, s-a socotit necesar să se înfiinţeze din nou o Curte specială, ca şi in cazul lui Carol. Această nouă înaltă Curte de Justiţie i-a găsit fără prea mare greutate vinovaţi pe cei 5 deţinuţi — Hamilton, lordul Capei, contele de Holland, lordul Norwich (fostul lord Goring) şi sir John Owen — cu toate că, spre propria lor apărare, aceştia au argumentat că li se promisese iertare atunci cînd s-au predat. Lilburne a descris cum condamnaţii au fost duşi pe străzi ca „nişte robi supuşi de două ori“[9]. Trei dintre robi au trebuit să moară. Lui Hamilton i s-a respins excepţia legală că era de naţionalitate scoţiană, însă a murit sperînd că sîngele său va fi ultimul ce va fi vărsat. Capei a pierit ca un adevărat viteaz, lui Goring şi Owen li s-a comutat pedeapsa capitală, deşi este de remarcat că atît Cromwell cit şi Ireton au votat pentru executarea lor. în felul acesta, vărsarea de sînge din cel de-al doilea război civil a fost pînă la urmă răzbunată.

în primele luni ale Republicii, faptele grăiau în general mai puternic decît vorbele, astfel că n-au fost formulate prea multe argumente politice noi în sprijinul regimului. Primele comentarii, cum au fost cele ale procurorului John Cook, care a publicat, după execuţia

§ Ambianţă familiară, deoarece tot ia Derby House îşi avusese reşedinţa şi fostul Comitet al siguranţei publice. — C.M.

regelui, lucrarea *King Charles His Case,* se sprijineau pe binecunoscutul argument că orice om căruia i se încredinţează sabia ca să-şi apere poporul şi care îşi încalcă această îndatorire este pasibil de pedeapsa maximă. Cel care urma să fie cel mai vestit propagandist al Republicii, adică John Milton, şi-a publicat, din proprie iniţiativă, la 13 februarie, prima lui răbufnire în apărarea ei, într-o broşură cu titlul *The Tenure of Kings and Magistrates : Proving that it îs law- full, and hath been Held so through AII Ages, for Any, who Hane the Power, to Caii to Account a Tyrant or Wickcd King, and after Due Conviction to Depose and put hirn to death*[**]. Milton se mîniase din cauza atacurilor pastorilor prezbiterieni din timpul judecării regelui şi aceasta era răzbunarea lui. Broşura se concentra asupra multiplelor exemple de ucidere eroică a tiranilor, începînd cu grecii şi romanii şi pînă la precedentele din istoria Angliei, referindu-se nu numai la dreptul divin al poporului de a judeca un tiran, dar şi la „măreţia şi fala“ unei asemenea fapte. Broşura a avut urmări remarcabile, fără legătură cu conţinutul ei : noul Consiliu de stat avea, evident, nevoie de un secretariat, astfel că, pe baza acestei dovezi clare a bunelor sale intenţii faţă de Republică, lui Milton i s-a făcut — probabil datorită recomandaţiei lui Bradshaw — propunerea să devină „secretar pentru limbi străine"[††]. Avînd modestul salariu de 288 de lire sterline pe an (faţă de aproximativ 730 de lire sterline cit era al secretarului-şef), cel mai mare poet al epocii lui a intrat astfel în serviciul statului, mutîndu-se spre sfîrşitul anului într-un apartament de la Whitehall. Legătura lui personală exactă cu Cromwell rămîne chinuitor de obscură : printr-o întîmplare duşmănoasă, în nici una din scrisorile sau cu- vîntările lui Cromwell nu este menţionat numele lui

** Funcţia de rege şi de judecător : se dovedeşte că este îngăduit, şi că a fost socotit astfel în toate vremurile, că cei ce au puterea pot să tragă la răspundere un tiran sau un rege nemernic şi, după condamnarea cuvenită, să-l demită şi să-l execute. — M.L. In secolul al XVI-lea scrierea cu majuscule nu era încă rîn- duită în Anglia, astfel că fiecare folosea majuscula unde i se părea lui că-i mai bine. — M.L.

†† Mai tîrziu a ajuns să fie cunoscut drept secretarul latin, fiindcă, deşi putea traduce din franceză, italiană, spaniolă şi por- ţrugheză, răspundea în latină.

Milton. Ziua probabilă cînd cei doi s-ar fi întîlnit pentru prima oară este presupusă a fi fost 20 martie 1649, în care Milton a venit să-şi ia în primire funcţia. Cel care a fost pus să răspundă agitaţiei populare crescînde, provocată de *Eikon Basilike,* presupusa relatare de către rege a suferinţelor sale, a fost Milton. Totuşi, în pofida memorabilei sale expresii în legătură cu această temă — că „în locul regelui Carol“ ar fi preferat-o „pe regina Adevărului" —, contralovitura lui, *Eikonoklastes,* era lipsită atît de succesul, cît şi de vigoarea, care stîrneau simpatia celei dintîi[10].

Noile teorii asupra lealităţii politice au trebuit să aştepte creşterea stabilităţii recentei ocîrmuiri. Deocamdată lovitura dată de moartea regelui produsese în multe cercuri regaliste un fel de apatie a groazei, astfel că opoziţia conspirativă propriu-zisă a trebuit să mai aştepte cîtăva vreme. Anne lady Halkett, fiica secretarului lui Carol I, scriind despre deprimarea care, în urma execuţiei, îşi pusese pecetea pe toate intenţiile partidului regalist, spunea că : „un timp, tuturor li se părea că visează”. Wil- liam Sancroft, viitorul arhiepiscop de Canterbury, descria descurajarea stearpă a adunărilor lor : „Cînd ne întîlneam, era doar ca să ne sfătuim în ce colonie străină să fugim !“ In această atitudine putea fi întrezărită încă de pe atunci umbra acelei întristări care va bîntui Republica asemenea unei stafii a vremurilor trecute, arătînd cu un deget fantomatic înapoia ei şi îndemnînd nu la acţiune, ci la pasivitate şi tristă izolare. Chiar şi un puritan declarat ca Ralph Josselin, vicarul din Earl’s Colne, scria în jurnalul său de însemnări : „Mă simţeam foarte tulburat din cauza diabolicului destin care dusese la uciderea regelui şi nu-mi puteam reţine lacrimile citind pasajele despre moartea lui...”. însuşi Lilburne mărturisea, dintr-un punct de vedere cu totul diferit, acelaşi sentiment de resemnare apatică şi îşi exprima intenţia de a pleca în Olanda. „Trăiam într-un fel de visare lăuntrică intensă, întrebîndu-mă ce să fac cu mine însumi : eram ca o bătrînă corabie bătută de vînturi care ar fi intrat bucuroasă într-un liman de pace şi odihnă” [n].

Aflaţi în faţa acestui spirit general de izolare, nu-i de mirare că la început noii cîrmuitori n-au întîmpinat decît

puţină împotrivire efectivă faţă de încercările lor entuziaste, deşi cîteodată neîndemînatice, de a face ca „totul să se înnoiască". Starea lor de spirit era foarte diferită. Pe vremea cînd lui Lilburne i se făcuse vremelnic scîrbă de viaţă, Cromwell şi Ireton dădeau dovadă de o energie optimistă. Caracteristică pentru felul de voioşie grosolană pe care o etala atunci Oliver este povestea retransmisă, cu o aversiune plină de bucurie, de către extrem de ostila gazetă *Mercurius Elenticus,* precum că acesta, mîngîind capul micului duce de Gloucester, i-ar fi oferit să-1 plaseze ca ucenic la un cizmar sau berar, în timp ce prinţesei Elizabeth urma să-i dea drept soţ pe unul din fiii săi sau < pe băiatul colonelului Pride. Atunci cînd acest duce, în vîrstă de opt ani, i-a răspuns, cu oarecare curaj, că spera, dimpotrivă, ca Parlamentul să-i aloce ceva bani din veniturile răposatului său tată şi nu să-l bage ucenic ca pe un rob, Cromwell i-ar fi ripostat : „Băiete, trebuie să te fac ucenic, fiindcă toate veniturile tatălui tău nu pot compensa nici pe jumătate răul pe care l-a făcut ţării'[1].

Pare totuşi mult mai probabil că acest incident, relatat din auzite, a fost mai degrabă din partea lui Cromwell un fel de glumă proastă, sau de încercare de a tachina, decît o străduinţă serioasă de a umili familia regală prin copiii ei. Cromwell era un om generos şi tandru cu copiii. Ducele de Gloucester fusese menţionat din cînd în cînd drept candidatul său la tron, ca să guverneze cu ajutorul unei regenţe, iar în realitate micii prizonieri erau trataţi cu bunătate. Deşi Parlamentul dăduse dispoziţii doamnei Leicester, care-i avea în grijă, ca ei să nu fie trataţi cu mai multă deferenţă decît aceea folosită în mod obişnuit faţă de copiii nobililor, măsura aceasta nu putea fi considerată prin ea însăşi o asuprire, astfel că nu justifica aproape deloc suspinele scandalizate ale lui *MeTcurius Pragmaticus :* „Nu v-am spus că în curînd veţi ajunge să fiţi doar Betty şi Harry ?"[12] Ceea ce îi mîhnea pe bieţii captivi era moartea tatălui şi nu micşorarea rangului lor.

In ceea ce priveşte starea de spirit voioasă şi plină de încredere a lui Cromwell de pe timpul acela, scena din 24 februarie descrisă de Whitelocke este şi mai convingătoare, fiind mai mulţumitor dovedită. Cromwell, împreună cu Ireton, s-au întîlnit cu Whitelocke ca să ia cina după o şedinţă a Consiliului de stat. Primii doi erau bine

dispuşi, arătîndu-se „extrem de încîntaţi“ de felul cum mergeau lucrurile. O indicaţie remarcabilă a convingerii lui Cromwell că din fericire cursul normal al vieţii putea fi acum continuat a fost faptul că a reluat amănunţitele tratative pentru îndelung amînata căsătorie a lui Richard Cromwell cu Dorothy Mayor. între cei doi părinţi se iviseră unele neînţelegeri privind condiţiile financiare, însă la 1 februarie, doar la două zile după moartea regelui, Oliver îi scria din nou lui Richard Mayor prima serie de zece scrisori pe această temă, din care majoritatea erau foarte lungi şi conţineau obligaţii detaliate asupra condiţiilor tranzacţiei, precum şi unele reflecţii potrivite în legătură cu viaţa conjugală ca atare[13].

De fapt, în afară de dorinţa firească a părintelui de a-şi vedea odrasla căpătuită, se pare că Oliver era îngrijorat în mod deosebit de Richard, bănuindu-1 că ar fi un om pe care nu se putea bizui. încă de la început, Dorothy îl atrăsese nu prin averea ei, ci prin „meritele ei de doamnă“ — cum s-a exprimat el. Socotea, desigur, deosebit de necesar ca firea domoală şi docilă a iui Dick să fie sprijinită de un partener cu calităţi ferme, aşa că, după ce căsătoria a fost celebrată cu bine, la sfîrşitul lui aprilie, Oliver a prins faţă de nora sa „Doll!‘ — cum o numea el — o afecţiune duioasă, una din acele afecţiuni paterne faţă de o tînără fermecătoare pentru care avea o slăbiciune crescîndă, pe măsură ce îmbătrinea. Prin luna iulie, Oliver dădea, de asemenea, dovadă de calităţile unui viitor bunic căzut în mintea copiilor. Auzind că tînăra pereche găsise răgazul să plece undeva ca să mănînce cireşe, o ierta pe Dorothy cel puţin pentru ceea ce spera el să fie o poftă de femeie însărcinată : „Fiica mea este cit se poate de scuzabilă şi sper că are un motiv foarte puternic să facă ce-a făcut...“[14] Richard Mayor, fostul lui adversar în tocmelile financiare, deveni prietenul scump şi confidentul său.

Şi totuşi, grijile lui Cromwell în legătură cu Dick erau probabil justificate. Portretul fiului ne arată o faţă ale cărei trăsături sînt mult mai molatece decît cele ale tatălui : uimitorii ochi visători au dispărut, gura este mult prea emotivă, iar întreaga expresie plăcută şi un pic timidă. Contemporanii săi din vremea tinereţii aveau despre el părerea că era un tînăr tntrucîtva lipsit de fermitate şi manierat, pe care Lucy Hutchinson îl socotea

ţăran din fire, deşi cuvîntul nobil de ţară ar fi fost poate un mod mai amabil de **a** spune acelaşi lucru. Avusese poate nenorocul să-şi trăiască adolescenţa tocmai în perioada ridicării meteorice a tatălui său spre faima naţională, ca şef militar, spre deosebire de cei doi fraţi ai săi morţi, care crescuseră mari înainte ca Oliver să fi ieşit din obscuritate. în orice caz, tatăl a continuat să reflecteze asupra metehnelor fiului său şi după ce ceremonia căsătoriei îi despărţise oficial. Pe Oliver îl obsedau în special lecturile lui Dick. în decursul verii, l-a rugat stăruitor pe Richard Mayor să-1 facă pe noul său ginere să citească mai mult, sugerînd că istoria şi geografia ar putea avea efectul scontat. Un an mai tîrziu, pe cînd se afla în Irlanda, Oliver a insistat personal pe lîngă Dick să citească *History of the World.* a lui Raleigh, o carte al cărei conţinut ne permite să înţelegem de ce Cromwell, care nu era, la prima vedere, un om deosebit de studios, o alesese pentru această recomandare specială. Mesajul lui Raleigh se potrivea cum nu se poate mai bine cu propriile păreri ale lui Oliver.

Dealtminteri, stimulîndu-1 pe Dick să continue corespondenţa („Primesc cu bucurie scrisorile tale : îmi plac expresiile care izvorăsc cu adevărat din inimă, fără să fie forţate sau afectate'[1]), Cromwell se preocupa şi de sfaturi mai materiale, pe care îi plăcea să le împărtăşească copiilor săi, pe măsură ce creşteau. Dick era conjurat „să-l roage mereu pe Domnul pentru călăuzire şi milă", aşa cum făcuse cîndva şi Bridget. Ca şi în cazul lui Bridget, Oliver se referea la tema căsătoriei, deşi observaţiile lui erau prezentate cu ceva mai mult tact din respect faţă de Richard, care era bărbat. „Vei socoti poate că nu-i nevoie ca eu să te sfătuesc să-ţi iubeşti soţia. Domnul te va învăţa cum să faci acest lucru, fiindcă altfel ce vei face nu va fi bine primit. Deşi căsătoria nu este o taină instituită‡‡, totuşi patul nepîngărit şi dragostea reprezintă o legătură care se aseamănă pe bună dreptate cu aceea dintre Hristos şi biserica Lui. Dacă tu îţi poţi iubi sincer soţia, atunci cît de mare trebuie să fie dragostea pe care Hristos o poartă bisericii Lui şi fiecărei biete făpturi din ea“[15]. Făcînd legătura cu comparaţiile, oarecum similare, formulate faţă

‡‡ La protestanţi, căsătoria nu este considerată, ca la ortodocşi, o taină. — M.L.

de Bridget ca în mirele ei să vadă imaginea lui Hristos, precum şi viul interes personal pe care Oliver continua să-1 arate relaţiilor dintre Dick şi Doll, ajungem la părerea că lui Oliver Cromwell îi plăcea foarte mult rolul acesta de peţitor şi de tată puritan.

Interesul dovedit de Oliver în această corespondenţă premaritală cu Mayor este cu atît mai remarcabil cu cît, începînd de la finele lunii februarie, în afacerile de stat nivelul primejdiei începea să urce din nou, lucru care ar fi trebuit, desigur, să pună capăt activei sale dispoziţii domestice şi să-i potolească voioşia. Fireşte nu era de aşteptat ca apatia regaliştilor, în special a celor din străinătate, să dureze o veşnicie. întregii Europe i se tăiase răsuflarea la aflarea ştirii despre moartea regelui Carol. Contactele diplomatice deschise noii Republici erau minime pe un continent în care mult prea multe ţări erau cîrmuite de capete încoronate, pentru ca întîmplările din Anglia să fi fost privite cu nepăsare. O bucată de timp, Republica a fost — ca să spunem aşa — pusă în carantină diplomatică. Mai circulau, de asemenea, zvonuri stăruitoare despre o intervenţie militară din străinătate, condusă eventual de ducele de Lorena[§§]. între timp, în Scoţia fusese proclamat rege — imediat după primirea ştirii despre moartea tatălui său — Carol al II-lea, iar semeţul Montrose[***] făgăduise solemn, într-un poem înflăcărat, să jelească funeraliile răposatului său stăpîn „în sunete de trompete şi să-i scrie epitaful cu sînge şi durere". însă pericolul faţă de noul stat părea să se întrezărească de fapt, în modul cel mai direct, dinspre Irlanda.

In această ţară, se încheiase în sfîrşit la Kilkenny, în ianuarie, între Ormonde, în numele regelui, şi catolicii irlandezi un tratat. Cu o săptămînă înainte de moartea tatălui său, viitorul rege Carol al II-lea fusese invitat să

§§ Carol IX, duce de Lorena (1604—1675) — mare nobil francez, cu o viaţă aventuroasă. Ajungînd în conflict cu regele Franţei şi fiindu-i — din acest motiv — confiscate domeniile, s-a amestecat în felurite intrigi politice pe la Curţile europene, printre care şi într-un plan de intervenţie în favoarea regaliştilor din Anglia. — C.M.

*** James Graham, marchiz de Montrose (1612—1650) — nobil şi general scoţian, regalist înfocat. învins şi făcut prizonier de partida adversă în cursul unei intervenţii armate în Scoţia — cu sprijin din afară —, a fost condamnat şi executat pentru trădare. Figură frecvent cultivată de literatura romantică. — C.M.

vină acolo pentru a-i strînge în jurul său pe sprijinitorii regalişti. Acum Irlanda era neîndoielnic cea mai probabilă direcţie din care putea fi aşteptată o intervenţie regalistă, mai ales că, din punct de vedere geografic, ea oferea, ca întotdeauna, o excelentă trambulină pentru o invazie a Angliei. în afară de aceasta, prinţul Rupert înjghebase o mică, dar capabilă escadră de 8 corăbii, care îşi aveau drept bază insulele Scilly şi puteau lega uşor Irlanda cu ţărmul englez. însă simpla idee a unui atac preventiv împotriva Irlandei din partea armatei parlamentare a scos la iveală toate vechile probleme pe care o asemenea expediţie le ridicase cu doi ani mai înainte, în 1647. Şi de această dată, au ridicat capul eternele teme ale lăsării la vatră, restanţelor de plată şi, în primul rînd, a lipsei de dorinţă a oştenilor de a participa la expediţie, iar dintr-un anumit punct de vedere situaţia era şi mai gravă decît în 1647, fiindcă atitudinea ostilă a armatei avea acum, în nivelatori, o sursă permanentă de purtători de cuvînt. Departe de a fi fost domolit de moartea regelui, grupul nivelatorilor devenea, dintr-un flanc, tot atît de zgomotos în cri- ticile lui împotriva nou instituitei ocîrmuiri pe cit de zgomotoşi fuseseră dintotdeauna regaliştii de pe cealaltă latură.. Cromwell se vedea astfel ferecat în triunghiul format depericolul regalist din Irlanda, de necesitatea de a trimite acolo o armată şi de creşterea opoziţiei nivelatorilor.

Principala teză susţinută de nivelatori era aceea că mai marii armatei trădau ţelurile revoluţiei, fiindcă nu puneau în aplicare reformele sociale, pe care ei le consideraseră drept subînţelese în toate convenţiile lor. Pe la începutul lui martie, *Mercurius Pragmaticus* anunţa încîntat că între Cromwell şi Henry Marten, cu „gaşca lui de nivelatori[1]", avusese loc o ceartă în cursul căreia „Nasul stacojiu", Cromwell, scosese sabia[16]. O broşură a nivelatorilor, intitulată *England's New Chains Discovered,* a scos din fire noile autorităţi. Numirea formală, la 15 martie, a lui Cromwell ca nou comandant şef al expediţiei din Irlanda, pentru care Consiliul de stat a propus o armată de 12 000 de oameni, a fost făcută pe fundalul furiei crescînde a nivelatorilor. O altă broşură, apărută la 21 martie şi intitulată *The Hunting of the Foxes frorn Newmarket and Triploe Heath to Whitehall*

by Five Small Beagles[†††], se referea, mînioasă, la Cromwell, ca la „noul rege", adăugind şi cîteva critici înveninate împotriva lui. Ori de cîte ori i te adresezi „îşi pune mîna pe piept, ridică ochii în sus şi cheamă drept martor pe Dumnezeu : plînge, urlă şi se căieşte, chiar dacă în acest timp te înjunghie". „O, Cromwell ! — strigau autorii — la ce năzuieşti ?“ Poate la o nouă regalitate ?

în faţa acestor atacuri şi mai ales că — drept culmea ironiei — era acuzat acum din două părţi că ţinteşte la Coroană n-a fost deloc surprinzător că reacţia lui Cromwell la cererea din 23 martie a Consiliului de stat de a prelua comanda supremă a fost aparent extrem de prudentă. Era, poate, „cel mai trufaş rebel din haită" — cum îl califica *Mercurius Elenticus,* dar Cromwell nu putea să nu ştie că haita din spatele lui era extrem de dezbinată. Absenţa sa pe timpul cît va fi în Irlanda va oferi, desigur, adversarilor săi un prilej excelent de a-i deştrăma poziţia, însăşi faima lui putea să nu supravieţuiască unei campanii în Irlanda, din care puţini generali ai trecutului ieşiseră cu altceva decît cu aureola întinată. Din această cauză, cuvîntarea lui Cromwell a fost lungă şi întortocheată, ca să nu spunem chinuită.

Pe de altă parte, n-a încetat nici un moment să invoce voinţa Domnului şi să reamintească ascultătorilor că dacă El îi va cere să se ducă în Irlanda, atunci se va duce negreşit. S-a exprimat, de asemenea, în cuvinte tari în legătură cu poporul irlandez, dovedind că prejudecăţile lui în această privinţă nu se ogoiseră nicidecum de la începutul anilor ’40 încoace. „Prefer să fiu năpădit de o forţă regalistă decît de una scoţiană şi prefer să fiu năpădit de o forţă scoţiană decît de una irlandeză, fiindcă socotesc că, din toaţe acestea, ea este cea mai primejdioasă... toată lumBa ştie că sînt nişte barbari'[4]. Trebuia însă ridicată tema mai lumească a proviziilor, fiindcă „armata cere proviziile pe care se

---

††† Vulpile sînt granzii — comandanţii armatei ; *Newmarket* şi Triploe *Heath* — localităţi în care armata îşi avusese cartierul general după sfîrşitul războiului civil (1646) şi pînă la intrarea ei în Londra (august 1647) ; *Whitehall* este zona rezidenţială a instituţiilor guvernamentale din Londra, semnificînd deci, aici, puterea politică, iar cei *cîn-ci căţeluşi* sînt autorii pamfletului. — C.M.

cuvine să le ceară oamenii cinstiţi[44]. Acesta era de fapt miezul problemei : Cromwell nu ţinea să conducă în Irlanda o expediţie lipsită de posibilităţi de izbîndă fiindcă era prost echipată. După ce se va aranja această chestiune, atunci „să mergem, dacă va vrea Dumnezeu.,.“[17].

Este perfect adevărat că echiparea armatei pentru Irlanda punea Consiliul de stat în faţa unei reînnoite probleme financiare într-o vreme cînd în zadar întindea mina în toate părţile după bani. în afară de aceasta, anul 1649 fusese marcat printr-o depresiune economică. Erau necesare încasări imediate şi de aceea, înainte ca diferitele expediente, ca, de pildă, vînzările, să fie puse în aplicare, s-a hotărît să se ceară cercurilor de afaceri din Londra suma de 120 000 de lire sterline, garantată prin feudele regale ce urmau să fie vîndute. Insă lumea de afaceri avea, cum este uşor de înţeles, îndoielile ei şi, fiindcă ambianţa vremii era în general atît de nefavorabilă procurării banilor, a trebuit să se recurgă la vînzări. A fost votată o lege pentru punerea în vînzare a pămînturilor vicarilor şi *capitlurilor* ## cu scopul de a obţine fondurile necesare pentru Irlanda. Toate acestea însemnau însă întîr- zieri, un răstimp de decepţii enervante şi de negocieri pentru toţi cei în cauză, mai ales că gura nivelatorilor nu putea fi astupată.

Cîteva zile după cuvîntarea lui Cromwell în faţa Consiliului de stat, unii nivelatori de căpetenie, printre care Lilburne şi Richard Overton, au fost aduşi în faţa aceluiaşi Consiliu, fiindcă broşura *England's Chains* fusese declarată de Camera Comunelor ca sediţioasă şi în stare să ducă la un nou război civil. La interogatoriul în contradictoriu, Lilburne şi-a menţinut ca de obicei atitudinea lui sfidătoare. Răsplata a fost că, după ce a părăsit încăperea, l-a auzit pe Cromwell strigînd şi bătînd cu pumnul în masă : „Vă spun, domnilor — striga el —, că n-aveţi altă cale de a vă purta cu aceşti oameni decît zdrobindu-i, fiindcă altfel vă vor zdrobi ei pe voi, aruncînd pe capetele şi pe umerii voştri toată vina pentru sîngele vărsat şi avuţiile irosite în această ţară, zădărnicind şi distrugînd întreaga operă pe care aţi realizat-o prin hărnicia, truda şi suferinţele atîtor ani, pentru ca să vă prezinte faţă de toţi oamenii dotaţi cu

Capitlu — corpul de canonici ai unei catedrale catolice. — M.L.

raţiune din lume drept cea mai vrednică de dispreţ generaţie de oameni nătîngi şi josnici aflaţi pe pămînt, care urmează să fie înfrîntă şi pusă pe fugă de această generaţie de oameni mîrşavi şi ticăloşi care sînt ei. V-o spun din nou, sînteţi obligaţi să-i zdrobiţi*'[18].

Răsună în această cuvîntare o bună parte din înverşunata mînie de mai tîrziu a lui Cromwell împotriva nivelatorilor şi a vlăstarelor lor ca oameni care stricau legile sfinte. Cu toate acestea, nivelatorii n-au fost condamnaţi la închisoare decît cu o majoritate de un singur vot.

Cîteva zile mai tîrziu, Cromwell a acceptat în principiu să comande armata pentru Irlanda, iar la 30 martie numirea lui a fost aprobată de Camera Comunelor. Dar faptul că el continua să fie foarte tulburat sufleteşte şi şovăitor în legătură cu întreaga chestiune poate fi văzut din relatarea lui Clement Walker în *History of Independency,* o sursă cît se poate de ostilă. După spusele lui Walker, Cromwell îşi luase obiceiul să se retragă pentru un sfert sau o jumătate de oră înainte de discutarea vreunei probleme importante, pentru ca apoi să se înapoieze ca să împărtăşească şi celorlalţi „cuvîntul Domnului"[J9]. Lăsînd la o parte antipatia lui Walker faţă de Cromwell, imaginea pe care el ne-o oferă este aceea a unui om care nu mai era chiar atît de sigur încotro il îndreptau Dumnezeu sau oamenii.

Chestiunea care se punea acum era aceea a alegerii regimentelor care urmau să plece în Irlanda, în afara regimentului lui Cromwell şi a altor două deja desemnate. A fost adus în acest scop un copil ca să scoată dintr-o pălărie patru bucăţele de hîrtie cuprinzînd cuvîntul „Irlanda" pentru călăraşi şi, respectiv, pedestraşi. Restul hîrtiilor erau nescrise. Printre regimentele de călăraşi alese era acela al lui Ireton, Lambert şi Scrope, iar cele de pedestraşi includeau regimentul lui Hewson, Ewer şi Deane. Urmau să plece, de asemenea, cinci detaşamente de dragoni [§§§]. Deocamdată, totul era în regulă. Insă starea de spirit a oştenilor nu era nici pe departe tot atît de supusă cum va fi fost aceea a copilului. Suspiciunile nivelatorilor faţă de căpeteniile armatei, asociate cu foarte reala neplată a soldelor, începuseră să dea naştere unei stări de spirit

---

§§§ Unităţi de cavalerie uşoară, astfel echipate şi înarmate încît, **la** nevoie, să poată lupta ca trupele de infanterie. — C.M.

extrem de periculoase, care a răbufnit acum într-o răzvrătire. Regimentul lui Whalley, care urma să rămînă în Anglia, a trebuit să fie mituit cu bani daţi de ofiţeri ca să părăsească Londra, în timp ce oamenii lui Hewson şi-au aruncat armele. Lucrul cel mai prost din punctul de vedere al guvernului era respingătoarea gloată de petiţionari nevoiaşi, înghesuită în faţa Camerei Comunelor, care cerea, cu ajutorul a 10 000 de semnături, ca conducătorii nivelatori să fie eliberaţi din închisoare. Cîţiva oşteni aflaţi în gloată au pus — ca nişte stafii ale celor din vara anului 1647 — pistolul în pieptul unora din membrii Parlamentului, iar pînă la urmă vreo 20 de agitatori au reuşit să intre pe culoarele Camerei. Aici, un deputat nechibzuit a încercat să-i spună unei petiţionare că ,,nu se cădea ca femeile să facă petiţii, ci să stea acasă şi să spele vasele[1]'. Zurbagioaica avea însă şi duh şi minte, astfel că i-a răspuns prompt : „Domnule, aproape că nu ne-au mai rămas vase de spălat, iar pe cele ce le avem nu sîntem siguri că le vom putea păstra". Un alt deputat a riscat observaţia mai blajină că era cel puţin ciudat ca nişte femei să vină cu petiţii, pentru ca să primească grăitoarea ripostă că un lucru ciudat nu-i în mod necesar şi nelegal : „E ciudat că i-aţi tăiat regelui capul, însă presupun că vă veţi dezvinovăţi".

De altfel, nici lui Cromwell nu i-a mers mai bine. Aceeaşi femeie isteaţă l-a prins de haină cînd pleca, reproşîndu-i că îi păsa atîta de puţin de oamenii de rînd, încît nici nu voia să le asculte cererile. Fusese o vreme cînd îi asculta bucuros fiindcă puteau să-i dea bani pentru război : „Acum crezi că nu mai avem parale, dar ne-au mai rămas cîteva, însă nu pentru tine, după cum^ne-a rămas şisînge pe care ni-1 vom vărsa împotriva ta . „Şi ce doriţi, să aveţi ?“ — a întrebat-o Cromwell după acest potop de cuvinte. „Drepturile şi libertăţile poporului, pe care ni le-ai făgăduit..." — a fost răspunsul, după care femeia a continuat cerînd eliberarea căpeteniilor nivelatorilor, întemniţate împotriva legii. în zadar i-a demonstrat Cromwell că pentru judecarea lor fusese emisă o ordonanţă a Parlamentului. Cromwell îşi găsise naşul. „Domnule — i-a răspuns ea —, dacă veţi lua viaţa acestora sau a altora împotriva legii, nimic n-are să ne mulţumească decît vieţile acelora care vor face acest lucru, şi îţi vom lua şi domniei tale, domnule, viaţa, dacă le-o veţi lua pe a lor“

[20].

Mişcarea nivelatorilor începuse să producă încă de pe atunci diferite vlăstare disidente. Grupul chiliaştilor aderenţi la „cea de-a cincea împărăţie" [****], care credeau că Imperiul roman va fi înlocuit în curînd prin împărăţia lui Hristos şi ale căror calcule în această privinţă erau sprijinite de moartea regelui, a dat întîiul lui semn de acţiune în luna februarie. Prima lor petiţie, numită *Certain Quacres,* venită de la Norwich, iar cea de-a doua, din martie, de la Norfblk, cerea „propăşirea lui Iisus Hristos" şi „extinderea împărăţiei Lui aici pe pămînt", iar la un nivel mai lumesc — epurarea clerului şi desfiinţarea dijmelor [21]. O altă ţandără a mişcării nivelatorilor erau „diggerii" [††††], numiţi astfel fiindcă cereau ca pămîntul să fie liber ca să-1 lucreze toată lumea, care şi-au început activitatea la St George's Hill, în apropiere de Windsor. Pare destul de probabil ca Cromwell să fi îngăduit, în luna martie, unor bieţi oşteni aflaţi în nevoie să desţelenească, după cererea lor, vreo bucată de pămînt. Activitatea organizată a diggerilor era însă mai primejdioasă nu numai fiindcă ameninţa drepturile existente ale micilor proprietari, ci şi fiindcă teoriile pe care le expuneau ca să-şi sprijine activităţile ar fi ameninţat — dacă ar fi fost puse în aplicare — întregul fundament al proprietăţii, aşa cum socotise cîndva Ireton că îl va putea ameninţa dreptul de vot pentru bărbaţii majori.

Whitelocke ne dă o descriere cit se poate de plastică a unui grup de diggeri. După ce au săpat pămîntul şi l-au semănat cu rădăcinoase şi fasole, „i-au chemat pe toţi să vină să-i ajute, promiţîndu-le mîncare, băutură şi îmbrăcăminte ; ameninţau să doboare la pămînt parii de împrejmuire, să desţelenească totul şi să-i silească în curînd pe vecini să urce pe colină şi să lucreze[11]. Ţinta conducătorilor lor, William Everard şi Gerard Winstanley, era de fapt să restituie poporului lui Dumnezeu roadele şi foloasele pămîntului, operă generoasă spre care Everard fusese inspirat de o viziune. însă, printr-o petiţie adresată lui Fairfax, diggerii îi aduceau aminte că nu primiseră încă cîştigul izbînzilor lor asupra regelui, că nu

**** Sectă din secolul al XVII-lea care credea în imediata venire, pentru a doua oară, a lui Hristos pe pămînt. Adepţii ei se mai numeau milienişti sau chiliaşti. — M.L.

†††† ***digger*** **(în engl.)** înseamnă „săpător**. — **M.L.**

fuseseră eliberaţi de străvechea povară a jugului normand şi că pământurile lor continuau să fie reţinute „de către stăpînii moşiilor care mai stau încă pe tronul normand" [22]. în acest chip, nemulţumirea socială, inspiraţia vizionară şi teoria politică erau amestecate, toate, talmeş-balmeş, într-un *me- lange* ‡‡‡‡, care, dacă ar fi cuprins doar unul din aceste elemente, nu putea fi socotit mai puţin primejdios. La 19 aprilie, diggerii au fost împrăştiaţi de oşteni, iar răsadurile au fost smulse după aceea de proprietarii indignaţi. însă atunci cînd conducătorii lor au fost aduşi în faţa lui Fairfax, la Whitehall, aceştia şi-au dezvăluit atitudinea pe care o aveau faţă de autoritate, refuzînd să-şi scoată pălăriile. Totuşi, pînă la urmă, mişcarea lor n-a putut fi înăbuşită.

Cromwell avea şi el vizitatorii lui : o „sibilă din nord", apărută pe vremea aceea la Londra, i-a prezentat un document în care erau prezise suferinţe crunte pentru Anglia, dacă „bieţilor oameni de rînd" nu li se vor da libertăţile cuvenite. în aceste împrejurări, cînd avea de-a face cu nemulţumirea militarilor, pe de o parte, şi cu frămîntările populare, pe de alta, cu lipsa de mijloace băneşti şi cu opoziţia regalistă, care nu voia să se potolească, Cromwell era îndreptăţit să tragă concluzia că Anglia avea de pe atunci destule necazuri. Se crede că Bradshaw ar fi remarcat cu melancolie spre sfîrşitul lunii aprilie : „Mă miră mult faptul că, în pofida mijloacelor cinstite sau necinstite pe care le putem folosi, nici un regalist n-a trecut din toată inima de partea noastră" [23]. Problema era mult mai amplă : ceea ce îi îngrijora cel mai mult pe conducători era treptata pierdere a puţinelor şi fragilelor puncte de sprijin pe care le mai avea noua Republică.

Ţinînd seama de starea de spirit atinsă de nivelatori s-a considerat că o acţiune de îndepărtare a lor din rîndurile regimentelor destinate plecării în Irlanda era un accesoriu esenţial pentru reuşita expediţiei, ceea ce a condus însă la o răzvrătire pe faţă. Robert Lockier, căpetenia, în vîrstă de 23 de ani, a răzvrătiţilor, care servise deja 7 ani în armată, a fost prins şi împuşcat, iar revolta a fost înăbuşită. Insă Lockier era iubit de oşteni şi cunoscut ca o fire pioasă şi nicidecum ca o brută turbulentă. De aceea, moartea lui le-a oferit nivelatorilor

‡‡‡‡ Amestec (în franc. în text). — M.L.

acel element esenţial al oricărei campanii populare, adică cel dintîi martir, astfel că la înmormîntarea lui au defilat ostentativ, cu cocarde de culoarea propriei lor flamuri, adică verde- albăstriu[§§§§], şi cu mănunchiuri de rozmarin prinse la pălării, pentru a arăta de ce parte le era credinţa. Deşi înlăturarea nivelatorilor din rîndurile armatei pentru Irlanda fusese o măsură de precauţie militară uşor de înţeles, totuşi atitudinea lor faţă de poporul irlandez, observată în forma ei de început, cu doi ani înainte, la Saffron Wal- den [*****], era în contrast izbitor cu aceea a contemporanilor lor englezi cu vederi mai puţin radicale. Nu ne putem împiedica să regretăm lipsa forţată din campania irlandeză a acelor oameni care hotărîseră, în felul de a vorbi al nivelatorilor, că „această cauză a băştinaşilor irlandezi cerîn- du-şi dreptele lor libertăţi este foarte asemănătoare cu a noastră de aici, care năzuim spre propria noastră salvare şi eliberare de sub puterea asupritorilor". Era o abordare a problemei irlandeze care se deosebea cu totul de atitudinea colonialistă sau misionară a agresorilor lor : de exemplu, atunci cînd cercurilor financiare ale Londrei li s-au cerut bani pentru expediţia în Irlanda au fost citate aprobativ faimoasele cuvinte ale regelui Iacob I în legătură cu această temă : „Colonizaţi Irlanda cu puritani, stîrpiţi-i pe papistaşi şi apoi întăriţi-o“ -[1].

În ceea ce-l privea pe Cromwell, ambianţa bătăioasă în care trăia poate fi dedusă nu numai din observaţiile sale, făcute cu cîteva săptămîni înainte, în Camera Comunelor cu privire la irlandezi, dar şi din prima lui întîlnire de mare însemnătate cu John Owen, capelanul hărăzit să mărească, începînd din luna aprilie, cercul său de prieteni cucernici. S-au întîlnit în locuinţa lui Fairfax unde, la 19 aprilie, Owen a ţinut o predică despre necesitatea descotorosirii de „mortarul anticreştin", care cimenta structura de atunci a ocîrmuirii popoarelor, identificat de Owen cu sistemul papal. Apoi, pentru a-i

§§§§ Pe timpul acela, verdele de diferite nuanţe era culoarea revoluţionarilor, aşa cum este acum roşul.

***** Localitate la nord de Londra, în comitatul Essex, unde la 15—16 mai 1647 avusese loc o confruntare între reprezentanţii Parlamentului şi ofiţerilor, pe de o parte, şi cei ai oştenilor, pe de altă parte. Ultimii refuzau ideea de a se întoarce la vatră în condiţiile propuse de Parlament, precum şi oferta de înrolare voluntară pentru campania împotriva Irlandei. — C.M.

face pe ascultători să înţeleagă mai bine problema, a descris bătălia cu catolicismul ca fiind de natură atît religioasă, cît şi civilă. Cînd Owen a venit să-şi ia rămas bun după predică, Oliver s-a dus drept la el şi l-a bătut pe umăr, spunîndu-i „Domnule, sînteţi o persoană pe care trebuie s-o cunosc". „Aceasta ar fi mai mult în avantajul meu decît în al domniei tale" — i-a răspuns politicos Owen. „Vom vedea" — i-a răspuns Oliver, pentru ca după aceea să-i ceară să-1 însoţească în Irlanda în calitate de capelan, adăugind, ca să-1 convingă, că fratele lui Owen venea şi el ca stegar [2j].

Owen era predicatorul care exclamase cîndva : „Unde este Dumnezeul de la Marston Moor şi cel de la Naseby ?“, expresie socotită de el drept „o mustrare potrivită pentru o zi mohorîtă". Credea, în aceeaşi măsură ca şi Cromwell, în izbînda militară drept semn de nezdruncinat al graţiei divine. Alegerea lui Owen de către Cromwell nu numai că arată în ce direcţie i se îndreptau încă de pe atunci gîn- durile în legătură cu Irlanda, dar însăşi prezenţa lui Owen, precum şi strînsa prietenie la care acesta a ajuns cu ocrotitorul său trebuie să fi contribuit la întărirea acestei tendinţe în mintea lui Cromwell. în dedicaţia uneia din cărţile sale, Owen a confirmat „înviorarea şi sprijinul spiritual de fiecare zi" pe care le primea de la Cromwell, precum şi faptul că fusese călăuzit de el să descopere „vrerile profunde şi tainice ale Domnului cu privire la semnele Lui secrete, pe care mintea mea a fost învăţată să le respecte. [28] Fără doar şi poate că, odată ajunşi în Irlanda, Owen şi Cromwell urmau să aibă de-a face cu destule semne de acest fel încît să-i pună în încurcătură.

Pe la începutul lunii mai, mai multe regimente cuprinse de mînie ajunseseră la capătul răbdării în legătură cu expediţia în Irlanda, astfel că a izbucnit o răscoală mai extinsă decît neizbutita insurecţie a lui Lockier, ale cărei centre principale erau Salisbury şi Banbury. La Salisbury, regimentul lui Ireton şi al colonelului Scrope şi-au făcut cunoscut intenţia de a rămîne în Anglia pînă cînd vor fi obţinute libertăţile poporului, acţiune la care fuseseră încurajate fără îndoială de publicarea, de către Lilburne, a ultimului său *Acord al poporului,* prin care se cerea un Parlament bazat pe dreptul electoral universal pentru bărbaţi.

Insurecţia de la Banbury era condusă de căpitanul William Thompson din regimentul colonelului Reynolds. La Londra, printr-o cuvîntare ţinută în Hyde Park în ziua de 9 mai, Cromwell a dovedit că îşi dădea seama de gravitatea situaţiei, precum şi de dreptatea multiplelor motive de nemulţumire pe chestiuni băneşti ale oştenilor. A insistat nu numai asupra acţiuniloi' trecute în legătură cu libertatea, ca „aplicarea dreptăţii împotriva marilor vinovaţi", dar şi — la un nivel mai de rînd — asupra diferitelor măsuri iniţiate pentru tratarea problemei restanţelor de plată ale oştenilor. De altfel, Cromwell a fost în stare să-şi ţină cu- vîntul atunci cînd se interesa de banii lor, fiindcă, spre mî- nia lui sir Harry Vane din Comitetul amiralităţii, pusese mîna pe 10 000 de lire sterline destinate iniţial marinei. Dar chiar şi aşa, la pălăriile „oamenilor de culoare verde- albăstrui" — aşa cum îi numea *Perfect Diurnall* — au putut fi văzute cocarde, pe care Cromwell i-a pus mînios să le scoată, aşa cum făcuse odinioară la Putney[27].

Cîteva zile după aceea, Cromwell şi Fairfax au pornit- o la drum ca să se ocupe de insurecţia militară care încolţea în sud-vest. La Andover, Cromwell a ţinut o altă cuvîntare patetică înaintea oştenilor, reamintindu-le că era ,,ho- tărît să trăiască şi să moară împreună cu ei" şi îndemnîn- du-i să i se alăture ca să-i aducă în faţa judecăţii cuvenite pe acei „insurgenţi" care erau nivelatorii. [28] Deocamdată, partea principală a ambelor rebeliuni fusese înăbuşită fără prea mari greutăţi şi folosind o anumită doză de compromis faţă de cei ce erau categoric hotărîţi să nu plece în Irlanda, astfel că ameninţarea care mai subzista era cea reprezentată de regimentul lui Reynolds, aflat acum sub comanda căpitanului Thompson, care se eschivase reglementării şi acum era pe drum, ca să se unească cu răs- culaţii din Salisbury. în ziua de duminică 13 mai, aceste rămăşiţe ale insurgenţilor treceau prin localitatea Bur- ford din Oxfordshire în calea lor spre locul de întîlnire, unde s-au hotărît să facă popas peste noapte în sat şi în jurul lui. Intre timp, un anume maior White fusese trimis la ei de către cei doi generali cu o misiune paşnică de mediere, după cum era ea gîndită, evident, la început. White fusese împuternicit să le spună oştenilor că „deşi Cromwell şi Fairfax le trimeteau soli, ei nu se vor ţine cu oastea pe urmele lor", înştiinţare pe care White reuşise

să le-o transmită la timp în dimineaţa zilei precedente, în apropiere de Abingdon. Insă ceea ce făcea în realitate Cromwell era să-i urmărească îndeaproape şi cu toată stăruinţa ††††.

Chiar în aceeaşi duminică, şi încă înainte de miezul nopţii, Cromwell a făcut un marş fulgerător de 45 de mile, ceea ce înseamnă că acoperise distanţa uluitor de repede, luîndu-i pe neaşteptate pe oştenii ce se odihneau la Bur- ford. Fie că erau buimăciţi de somn, fie de spaimă sau pur şi simplu fiindcă săriseră la bătaie de uimiţi ce erau la ivirea neaşteptată a unei forţe potrivnice în mijlocul nopţii, răzvrătiţii au opus o oarecare rezistenţă. Cîţiva din ei au fost ucişi, iar restul închişi ca prizonieri în biserica din Burford. Cea mai verosimilă explicaţie a faptului că Cromwell îşi schimbase planul este aceea că generalii primiseră între timp ştirea că rebelii refuzau „în mod semeţ şi irevocabil[11] să renunţe la intenţia de a se reuni cu tovarăşii lor, iar ceea ce se hotărîse Cromwell să împiedice era tocmai joncţiunea dintre cele două grupări. S-a considerat de aceea că propunerea de mediere fusese anulată prin faptul că rebelii căutaseră să-şi pună în aplicare vechiul lor plan. Cu toate acestea, oştenii au socotit mai tîrziu că fuseseră înşelaţi de Cromwell şi că, prin misiunea lui, White le promisese iertarea care nu le-a fost acordată după aceea, părere pe care atacul de noapte dat prin surprindere, şi care nu putea în nici un caz înlesni buna înţelegere, o face să pară oarecum plauzibilă.

In definitiv, consecinţele pe care au trebuit să le sufere răzvrătiţii n-au fost nici prea plăcute, dar nici prea aspre după normele timpului. Aproape 400 dintre ei au fost ţinuţi închişi în biserică de duminică noaptea şi pînă marţi dimineaţa, cînd capii răscoalei au fost executaţi. Căpitanul William Thompson, instigatorul iniţial, reuşise să fugă în decursul acelei *melee* ‡‡‡‡ §§§§§ de la miezul nopţii, însă a fost ucis cîteva zile mai tîrziu într-o

---

†††† Vezi R. H. Gretton, *The Levellers at Burford,* p. 233—256 în. *Studies in Burford History.*

‡‡‡‡ învălmăşeală.

§§§§§ Mai poate fi văzută şi astăzi, în biserica din Burford, semnătura săpată în piatră a unui ostean, Antony Sedley, în timp ce era închis acolo, iar o notă din registrul parohial consemnează numele a trei oşteni ucişi prin împuşcare la 17 mai 1649 şi îngro- paţi în cimitirul din Burford.

ambuscadă. Totuşi, unul din cei executaţi prin împuşcare în cimitirul bisericii a fost fratele său, stegarul Thompson, în legătură cu care un contemporan a scris oarecum patetic : „Moartea a fost o mare spaimă pentru el, precum şi pentru cei mai mulţi“ Unui caporal numit Dunne i s-a comutat în ultimul moment pedeapsa capitală datorită probabil faptului că, în timp ce era închis, s-a apucat cu înţelepciune să scrie un pamflet împotriva insurecţiei.

In ceea ce-1 privea pe Cromwell, se pare că el a aruncat o bună parte din vină pentru această întimplare supărătoare în spinarea lui John Lilburne, iar — după cum a relatat White — atunci cînd acesta a sugerat că toată treaba putea fi „aplanată", reacţia lui Cromwell a fost aproape paranoică : s-a înfuriat, „manifestînd o mare nemulţumire" şi spunînd că era ridicol să se vorbească de cocoloşirea acestei întîmplări. La auzul numelui lui Lilburne, a lovit din nou cu pumnul în masă strigînd : „Unul din noi trebuie să moară pentru asta" [30]. Era un indiciu al convingerii sale din ce în ce mai puternice că Lilburne şi tovarăşii săi erau acum cei care primejduiau tot ce se cîşti- gase cu atîta trudă prin război. între timp, două legi votate şi puse la cale la Londra arătau cît de puţină încredere avea Parlamentul în poporul englez atunci cînd era vorba ca acesta să se bucure cum se cuvine de noile lui libertăţi. Legea din 11 mai, referitoare la trădarea de ţară, nu numai că acorda Parlamentului toate puterile şi competenţele ca- re-i aparţinuseră mai înainte, din acest punct de vedere, regelui, dar califica drept trădare faptul că un civil îi aţîţa la răzvrătire pe oşteni. Peste o săptămînă au început să se facă pregătiri pentru elaborarea unei legi prin care se interzicea tipărirea cărţilor şi broşurilor defăimătoare, deşi legea mai importantă, emisă sub Republică, prin care se instituia cenzura totală, n-a apărut decît în toamnă.

în decursul stînjenitoarei întîmplări de la Burford, Cromwell şi Fairfax au avut cel puţin posibilitatea să-şi petreacă nopţile în mod plăcut la mănăstirea din apropiere de Burford, care era acum locuinţa preşedintelui Lenthall, cumpărată de el înainte de război, de la lordul Falkland. Apoi s-au îndreptat spre Oxford, unde au fost cantonaţi, la fel de plăcut, în apartamentele ocupate de custodele colegiului „AII Souls“ şi unde primirea a fost

mult mai prietenească. Deşi Oxfordul fusese în decursul războiului cartierul general al regelui, era limpede că nu demnitarii regalişti ai Universităţii aveau să fie trimişi să ureze bun-venit conducătorilor armatei în sînul lor academic şi să-i instaleze ca doctori în drept civil. „N-au fost făcuţi mai întîi profesori şi apoi doctori ?“ — aşa suna dialogul din *Behemoth* al lui Hobbes.[31] Totuşi în întrebarea aceasta sarcastică era o umbră de adevăr, fiindcă în locul vechilor monarhişti fuseseră puşi oameni noi, printre care Jerome Sankey, vice-custode al colegiului „AII Souls“, instalat în locul custodelui anglican Gilbert Shel- don, viitorul arhiepiscop de Canterbury, care i-a întîm- pinat pe generali. Că simpatiile lui Sankey erau extrem de împărţite se poate deduce din faptul că, mai tîrziu, l-a urmat pe Cromwell în Irlanda. A doua zi, generalilor li s-a urat bun-venit prin cuvîntări pe care Antony â Wood a preferat să le califice drept „proaste, însă destul de bune pentru nişte catane"[32].

Fuseseră, poate, proaste cuvîntările de bun-venit, însă prin răspunsul său — o cuvîntare plină de sentimente binevoitoare şi desăvîrşite — Cromwell a dovedit că, din anumite puncte de vedere cel puţin, mantaua regalităţii se aşezase cu uşurinţă pe umerii săi. S-a referit la faptul că Republica nu putea înflori fără educaţie şi că noii ei conducători aveau de gînd să încurajeze învăţătura din toate puterile şi în pofida oricăror împotriviri. După aceea, la colegiul Magdalen, li s-au oferit şi mai multe mîncăruri bune, precum şi mai multe cuvîntări proaste, compensate, după masă, printr-o partidă de bile pe peluză. Petrecerea s-a încheiat prin acordarea de către Consiliul universitar a faimoaselor doctorate în drept civil. Cu acest prilej, Sankey şi-a exprimat deosebita bucurie că Universitatea avea în mijlocul ei nişte patrioţi eminenţi, iar toţi ceilalţi vorbitori „s-au întrecut unul pe altul prin ardoarea cuvîntărilor“ lor de bun-venit. în sala Consiliului au fost admişi — împotriva obiceiului, însă numai în spatele barei — chiar şi studenţii, pentru ca „priveliştea unei asemenea ceremonii să-i stimuleze'[1] în modul cuvenit. La sfîrşit, Crom- well şi Fairfax au defilat pe străzile oraşului Oxford îm- brăcaţi în robele stacojii proaspăt primite. Pentru cei ce-şi reaminteau de Oxfordul regalist din vremea războiului, priveliştea aceasta trebuie să fi fost

înspăimîntătoare.

în jur de 25 mai, Cromwell era din nou la Londra, unde a raportat cu mulţumire Camerei Comunelor că perversul ţel al nivelatorilor fusese „împiedicat, cu ajutorul lui Dumnezeu; de a se răspîndi mai departe în ţară“ [33]. Lunile de vară rămase au fost petrecute cu înfriguratele pregătiri pentru expediţia din Irlanda, proiect de o urgenţă din ce în ce mai mare acum cînd sorţii de izbîndă ai Republicii în Irlanda descreşteau. Ormonde, în alianţă cu catolicii irlandezi, obţinuse biruinţe neaşteptate, iar faptul că venirea lui Cromwell continua să pară celor din afară cu totul nesigură nu făcea decît să încurajeze cauza regalistă. Lui Ormonde i se raportase, de exemplu, din Paris, că acolo puţini erau aceia care credeau că Cromwell va porni cu adevărat vreodată la drum.

însă tot atît de adevărat era că boala dezbinării care bîntuia Irlanda continua să-şi manifeste contagioasa ei prezenţă sub noua distribuţie a forţelor : Owen Roe O'Neill, căpetenia celţilor din Irlanda, era extrem de ne-mulţumit din cauza concesiilor religioase disproporţionate făcute de Ormonde, care, la începutul lunii mai, i-au îngăduit să încheie cu generalul parlamentar George Monk un acord potrivit căruia Ormonde făgăduia să nu cadă la înţelegere cu adversarii Republicii vreme de trei luni. Acest acord, încheiat probabil cu ştiinţa lui Cromwell, a fost menţinut, în linii mari şi pentru moment, secret. In alte privinţe situaţia Republicii în Irlanda era primejdioasă, fiindcă Monk se menţinea doar cu greutate în Ulster, iar colonelul Michael Jones, guvernatorul Dublinului, era ameninţat cu încercuirea de către armatele unite ale lui Ormonde şi lordului Inchiquin. în această situaţie, Jones, strîmtorat în mare măsură de lipsa de muniţii, precum şi de faptul că mulţi din oamenii săi dezertau, putea fi în- frînt cu uşurinţă de Ormonde. Acesta însă, neputînd probabil să creadă în perspectiva venirii lui Cromwell, a lăsat să-i scape prilejul de a da o lovitură rapidă. Deocamdată, Drogheda, Dundalk şi Trim căzuseră toate în luna iulie în stăpînirea regaliştilor, iar între timp în dreptul localităţii Kinsale, de pe coasta de sud a Irlandei, prinţul Ru- pert şi mica sa escadră de corăbii repurtase o victorie dătătoare de speranţă.

Pentru Republică, perioada aceasta a fost plină de

greutăţi, iar oamenii pe care i-a pierdut în această vară de pomină n-au murit cu toţii pe cîmpul de bătaie. în luna mai, doctorul Dorislaus, nou numitul ambasador în Olanda, a fost asasinat de un grup de regalişti. Numele lor ajunsese la urechile guvernului olandez, însă toate eforturile făcute pentru a-i pedepsi au fost mai mult de mîntuială şi ca atare lipsite de succes. La Londra, întregul Parlament s-a îngrozit. Lui Dorislaus i s-au făcut funeraliile publice cît se poate de solemne, iar trupul lui a fost înmormîntat chiar la Westminster Abbey, deşi prezenţa la ceremonie a unei mari mulţimi de oşteni părea menită să ocrotească căpeteniile rămase ale Republicii şi totodată să-l onoreze pe defunctul lor tovarăş. Asasinatul putea şi urma să fie o armă periculoasă în mîinile adversarilor guvernului, în deosebi din cauză că guvernul însuşi se sprijinea evident doar pe tăria şi personalitatea unui mănunchi de oameni. Drept urmare, s-au răspîndit fel de fel de zvonuri, cum a fost acela că însuşi Cromwell era ameninţat şi în special că era cît pe ce să fie prins şi întemniţat chiar de oamenii lui, iar altul că Ireton se certase cu socrul său din cauza reprimării nivelatorilor. Ambele poveşti erau de fapt neadevărate, prima fiindcă oştenii distribuiseră o broşură oficială prin care le dezminţeau şi îl încredinţau pe Cromwell de lealitatea lor, iar cealaltă fiindcă nu mult după aceea Ireton a fost răsplătit cu funcţia de general-maior în armata pentru Irlanda, funcţie care, după cum credea toată lumea, ar fi urmat să-i fie dată lui Lambert.[34] Dar simplul fapt că asemenea poveşti puteau prospera era semnificativ pentru vremurile grele în care trăiau oamenii.

în toiul acestor incertitudini, a fost pus în scenă un fastuos spectacol sub forma unui ospăţ măreţ oferit autorităţilor la 7 iunie de către cercurile financiare şi comerciale ale Londrei în semn de mulţumire oficială adusă guvernului pentru că pusese capăt tulburărilor cauzate de nivelatori. Scopul era să se facă o demonstraţie de încredere şi de solidaritate, ca să nu mai vorbim şi de pură forţă militară, pentru a-i înspăimînta pe cei slabi din fire din opoziţie. Insă în ciuda splendorii desfăşurării lui rituale, ospăţul şi împrejurările care l-au însoţit au avut mai degrabă rezultatul de a dovedi cît de extrem de subţire era ghiaţa sprijinului populai' pe care patinau

acum armata şi Consiliul de stat. în drumul lor de la Westminster spre centrul Londrei, căpeteniile din greoaiele căleşti au fost însoţite atît de batjocuri, cît şi de urale, iar întreaga procesiune s-a oprit scîrţîind atunci cînd un ins uşuratic sau năbădăios a scos cuiul de la capătul unei osii a caleştii lui Cromwell.

La acest ospăţ, la care au participat toţi ofiţerii cu grad mai mare decît cel de locotenent, membrii Consiliului de stat, precum şi cei trei păstrători ai marelui sigiliu, „ospitalitatea a fost foarte generoasă şi voioasă*', iar pe stegu- leţele înfipte în fiecare din numeroasele farfurii cu mîn- care era înscris cuvîntul „Bun-venit“. O parte din mîn- căruri au fost distribuite după aceea mai multor închisori din Londra, fireşte cu inscripţia „Bun-venit“ ştearsă, iar pentru calmarea spiritelor, o sumă de 400 de lire sterline a fost împărţită săracilor oraşului. Gazeta pro-guvernamen- tală *Perfect Diurnall* medita satisfăcută că „fusese, într-a- devăr, un ospăţ de creştini şi căpetenii", spre deosebire de recepţiile similare din trecut pe care le compara cu cele ale „idioţilor şi hrăpăreţilor" [33]. Dar chiar dacă lăsăm la o parte aspectul militar al adunării, semnificativ a fost şi faptul că singura muzică auzită a fost aceea de tobe şi trompete — cîntări oarecum războinice pentru un ospăţ paşnic.

în zilele acelea neliniştitoare, Cromwell a fost unul din cei ce s-au împotrivit unei rezoluţii a Parlamentului potrivit căreia depopulatei Camere a Comunelor urmau să i se adauge încă 100 de membri. El îşi dădea bine seama de slaba eventualitate de a găsi în zilele acelea 100 de membri care să aibă o atitudine favorabilă politicii lui. în loc de aceasta, Cromwell a propus ca Parlamentul să-şi suspende şedinţele timp de trei luni şi ca alegerile să fie amî- nate. în octombrie, a fost prezentată soluţia provizorie conform căreia toţi membrii existenţi sau viitori ai Parlamentului erau obligaţi să depună jurămîntul de angajament cerut pînă atunci numai membrilor Consiliului de stat. Jurămîntul avea următorul text : „Declar şi făgăduiesc că voi fi sincer şi credincios Republicii Angliei, aşa cum este aşezată ea acum, fără rege şi Camera Lorzilor", iar semnatarul se angaja să continue a-i împiedica pe foştii regalişti să se amestece în treburile ţării. La 20 iunie, Camera

Comunelor l-a numit oficial pe Cromwell nu numai comandant suprem, dar şi viceregе al Irlandei, ur- mînd ca atît puterea civilă, cît şi cea militară să treacă, începînd de la sosirea sa acolo, sub conducerea lui. Potrivit celor spuse de Clarendon, Cromwell a celebrat momentul printr-o cuvîntare în care s-a umilit mai mult ca deobicei, afirmîndu-şi în primul rînd nevrednicia, în al doilea, întreaga lui supunere faţă de poruncile Camerei şi, în al treilea rînd — aşa cum îi stătea în fire —, „deplina lui încredere în Providenţa şi binecuvîntarea divină, din partea cărora primise multe dovezi de bunăvoinţă". Ţinînd seama de toate acestea, se supunea voinţei Camerei, expri- mîndu-şi speranţa, oarecum întristată, că şi-ar da pînă şi viaţa, dacă lucrul acesta ar putea ajuta, la îngrădirea izbîn- zilor adversarilor Republicii din Irlanda [36].

Totuşi, de data aceasta, accentele lui convenţionale de tristeţe şi abnegaţie puteau fi pe deplin explicate. Lui Oliver i se aprobase un venit important pentru funcţiile sale reunite : 5 000 de lire sterline pe an ca viceregе, cîte 10 lire sterline pe zi pînă cînd va pleca din Anglia şi cîte 8 000 de lire sterline pe an după ce va sosi în Irlanda [37]. S-a calculat că, după ajungerea lui acolo, venitul lui total se va ridica la aproximativ 13 000 de lire sterline pe an. Insă problema banilor şi a aprovizionării pentru întreaga armată, fără de care era ferm hotărît să nu se îmbarce, a rămas nerezolvată în tot decursul lunii iunie şi începutul lunii iulie. La 27 iunie, lui Cromwell i s-a dat oficial per- misiunea de a încerca să obţină banii de care avea nevoie de la oamenii de afaceri din Londra, punînd drept garanţie sumele de bani ce urmau să fie încasate în viitor din accize ******, însă nici acest expedient nu s-a dovedit a fi bagheta fermecată care să prefacă totul în aurul aşteptat. La începutul lui iulie, se mai găseau încă în City oameni care să pună rămăşag pe 20 de lire contra 1 că Cromwell nu va ajunge nicicînd în Irlanda.

Pe o cale sau alta, prin folosirea unei părţi din cele 30 000 de lire sterline provenite din recenta vînzare a pă- mînturilor vicarilor şi capitlurilor, precum şi a feudelor regale, prin gajurile depuse de „aventurieri" †††††† la casa

****** Impozite comerciale asupra unor mărfuri de larg consum. Modul de încasare şi categoriile de mărfuri afectate au variat după ţară şi epocă. — C.M.

†††††† „Adventurers"[1], companie comercială cu acest nume, care făcea negoţ cu vestul Europei. — C.M.

breslei aurarilor, de unde banii au fost obţinuţi în schimbul făgăduielii unor pămînturi ce vor fi dobîndite în viitor, în speranţa că vor mai veni şi altele, şantajînd, pledînd şi linguşind, Cromwell a ajuns în cele din urmă la punctul în care s-a simţit îndreptăţit să-şi expedieze artileria şi muniţiile în Irlanda. Ameninţat de forţele irlandeze reunite, situaţia lui Jones, închis între zidurile Dublinului, era pe cale să devină catastrofală, dacă nu era despresurat. Or după cum o înfăţişa gazeta satirică *Man in the Moon,* Jones pîndea cu nerăbdare de pe cetăţuia Dublinului lucirea nasului lui Cromwell care să-i semnalizeze apropierea ajutorului de peste mare. Gazeta mai prorocea în acelaşi timp că jilavul climat irlandez îi va stinge lucirea nasului[38]. Dar a trebuit să mai treacă o bucată de vreme pînă cînd acesta să dea ospăţul de rămas-bun şi să se pregătească să părăsească Londra, deşi, chiar în aceste condiţii, cele 70 000 de lire sterline din suma de 100 000 de lire sterline, de care avea nevoie, obţinute prin amanetarea accizelor, au trebuit să fie trimise după plecarea lui. In pofida şi a altor zăboviri pe insulele engleze, cu scopul de a obţine fonduri, Cromwell nu şi-a putut ţine pe deplin făgăduiala dată oamenilor săi că nu va pleca pînă cînd banii nu vor fi cu adevărat primiţi.

Insă nu toate pregătirile lui Cromwell erau de natură financiară. înainte de a părăsi Londra, şi-a asigurat, printr-o lovitură strălucită, serviciile unui foarte important aliat în persoana lui Roger Boyle, lord Broghill, membru al unei foarte distinse familii anglo-irlandeze şi fiu al vestitului conte de Cork, în legătură cu care Cromwell spunea că dacă în fiecare provincie ar fi existat un Boyle, irlandezii n-ar fi putut dezlănţui revolta. Broghill era un om cu calităţi multiple, care scria romane cavalereşti şi tragedii, după cum ştia să conducă o bătălie. Exista cu siguranţă un geniu eclectic în familia Boyle : imensa droaie de fraţi şi de surori a lui Roger îl cuprindea nu numai pe Robertl Boyle ‡‡‡‡‡, omul de ştiinţă, dar şi pe Catharine, vicontesa de Ranelagh, mult admirata doamnă puritană de pe vremea aceea. Mai tîrziu, sub Protectorat,

---

‡‡‡‡‡‡ Robert Boyle (1627—1691) — fizician şi chimist. A descoperit, cam în acelaşi timp cu fizicianul francez Edmă Mariotte, una din legile compresiunii gazelor şi a elaborat metodologia analizei chimice cantitative. — M.L.

Broghill urma să fie unul din grupul acela privilegiat de prieteni ai lui Oliver faţă de care acesta îşi lăsa la uşă măreţia. Insă în 1649 a invita un asemenea om să preia o comandă în armata parlamentară, bazîndu-te numai pe cuvîntul lui că va fi credincios, însemna a lua o decizie temerară. împrejurările în care a fost făcută numirea lui Broghill au dovedit şi ele că intervenţia se datora iniţiativei lui Cromwell, fiindcă Broghill, după ce se dăduse la fund în urma campaniei lui iniţiale de partea regelui în Irlanda, se îndrepta acum, în taină, prin Londra, spre continent ca să-şi ofere sabia regelui Carol al II-lea. Cromwell a pus însă mîna pe el, i-a spus că planurile lui îi erau cunoscute şi că îl scăpase de Turnul Londrei, unde Consiliul de stat l-ar fi aruncat la iuţeală, convingîndu-1 ca, în schimb, să se alăture cauzei lui. Brog- hill reprezenta tocmai acea categorie de interese anglo- irlandeze pe care Cromwell trebuia să le atragă de partea sa, dacă dorea să pacifice Irlanda, iar prin darul lui, adesea straniu, de a-şi alege oamenii, Cromwell nu făcuse niciclnd o afacere mai bună decît cu această numire cutezătoare. Tragic a fost faptul că n-a ajuns să vadă şi alte sectoare ale comunităţii irlandeze în aceeaşi lumină intuitivă.

Plecarea lui Cromwell din Londra, la 11 iulie, a cuprins toate elementele acelui fast auster, dar impresionant, care urma să distingă stilul noii Republici. La solemna festivitate a plecării erau prezenţi trei nastori, care au cerut binecuvîntarea Domnului asupra celor ce urmau să se întîmple, iar însuşi Cromwell a înfăţişat cîteva texte biblice potrivite. Datorită acestor zaiafeturi sacre, s-a făcut ora 5 după masă pînă cînd Cromwell s-a urcat în caleaşca lui trasă de şase iepe flamande albe şi deasupra căreia flutura un steag alb — culoarea păcii. Caleaşca era înconjurată de ofiţeri, care l-au petrecut călare o bucată de drum, astfel că *Moderate Intelligencer,* o gazetă credincioasă guvernului, s-a arătat deosebit de încîntată de priveliştea gărzii personale a lui Cromwell alcătuită din 80 de oşteni, toţi ofiţeri, iar despre unii se spunea că erau cu toţii colonei. „Şi-acum, ţine-te bine, lord Ormonde...“, exclama gazeta. „Dacă domnia ta spui «Sau Cezar, sau nimic», ei îţi vor răspunde «Sau Republică, sau nimic»“. Trompetele au sunat atît de puternic, încît cineva şi-a exprimat pioasa părere că însăşi crucea din piaţa Charing Cross s-ar fi

cutremurat din temelie din pricina larmei, şi de aceea fusese, poate, mai bine că iconoclaştii o scăpaseră de această soartă, dărîmînd-o la începutul războiului civil[39]. Ziua de miercuri 1 august a fost zi de post în întreaga Anglie, pentru a se cere binecuvîntarea Domnului asupra acestei expediţii.

Cromwell s-a dus mai întîi la Bristol, unde ziua în care a sosit a fost declarată sărbătoare publică, şi de acolo mai departe, prin ţinutul Wales — trecînd peste locuri pe care le călcase odinioară cu piciorul — spre Tenby, unde a lăsat 10 lire sterline ca să fie împărţite săracilor, pentru a ajunge în cele din urmă la Milford Haven, portul fortăre- ţei pe care o asediase cîndva. Totuşi, aici s-a oprit, astfel că, spre sfîrşitul primei săptămîni a lunii august, *Mercu- rius Pragmaticus* continua să ciripească vesel :

> *Noii n-a plecat. In Wales el este încă, Cu vorbe sfinte şi poveşti Băieţii şi-i îndeamnă, promiţînd Plăceri şi bunuri pămînteşti [40].*

In decursul acestei şederi prelungite, în care Cromwell a aşteptat sosirea fondurilor făgăduite, i-au parvenit două informaţii de mare însemnătate, deşi de ordin foarte diferit, în legătură cu situaţia din Irlanda. Reacţia lui Cromwell faţă de fiecare din ele ne oferă posibilitatea să aruncăm o ochire utilă asupra stării lui de spirit din ajunul acestei expediţii, care urma să se dovedească mai tîrziu atît de primejdioasă pentru cauza regalistă cît şi pentru propria lui reputaţie. Pe de o parte, Monk fusese silit să capituleze în faţa lordului Inchiquin, ceea ce însemna că acordul din luna mai, încheiat cu Owen Roe O'Neill, urma să fie dat în vileag şi supus privirilor cercetătoare ale opiniei publice puritane. Din punctul de vedere al opiniei publice, nimic nu putea fi mai catastrofal pentru întregul prestigiu al expediţiei în Irlanda decît ideea acestei alianţe cu un celt catolic, care, după cum s-a descoperit cînd a murit, purta sub armură rasa de călugăr dominican. Deşi la vremea lui acordul fusese pe deplin justificat sub aspect militar — şi pare foarte probabil că Cromwell ştia despre el mai dinainte şi îl aprobase —, era de neconceput să fie confirmat acum pe faţă. Cea mai bună soluţie era ca Monk să fie lăsat să preia el vina pentru întreaga afacere.

Deşi nu se ştie dacă Consiliul de stat ajunsese la această concluzie din proprie iniţiativă, ideea a fost susţinută cu zel de Cromwell, din Milford Haven, unde a avut o întrevedere cu Monk în această privinţă. Cromwell avea şi aşa destule necazuri personale din cauza oştenilor, care cereau banii înainte de a pleca pe mare, ca să-şi vadă acum cruciada mînjită de presupusă lipsă de ortodoxie. A expediat, de aceea, la iuţeală în ziua de 4 august o scrisoare către Consiliul de stat plîngîndu-se că mulţi din oamenii săi dezertau în urma ştirii în legătură cu Monk şi că acesta nu numai că trebuia să-şi asume răspunderea, dar că „era gata să facă acest lucru", după cum socotea el. Camera Comunelor a fost lăsată să declare cu ipocrizie că dezaproba cu toată hotărîrea tratativele lui Monk cu O'Neill şi că „detestă şi priveşte cu scîrbă" orice gînd de negociere cu rebelii pa- pistaşi din Irlanda, „care au luat parte la vărsarea de sînge nevinovat acolo". Era limpede că expediţia nu numai că trebuia să fie cuvioasă, dar şi considerată ca atare [41].

Insă ştirea cea mai importantă care i-a parvenit lui Cromwell la Milford Haven era de un soi mult mai prielnic. La 2 august, colonelul Jones străpunsese încercuirea şi îl înfrînsese pe Ormonde la Rathmines, imediat în afara Dublinului. Avînd cu el doar ceva mai mult de 5 000 de oameni, faţă de cei 19 000 ai lui Ormonde, deşi lipsit de multă vreme de hrană, muniţii şi provizii, Jones făcuse ?u adevărat o treabă foarte bună, folosind vechea tactică de cutezanţă şi surpriză a armatei noului model. Fuseseră luaţi peste 2 000 de prizonieri şi se pretindea că fuseseră ucişi 4 000 de regalişti, cifră care era, probabil, exagerată. Insă diferenţa numerică dintre învingători şi învinşi, în- tîmplarea cu David şi Goliat, care putea fi recunoscută în această încăierare, precum şi lungile luni de aşteptare plină de nelinişte în timp ce ştirile despre situaţia lui Jones deveneau din ce în ce mai proaste, se încheiau toate acum prin această bucurie uriaşă şi neaşteptată, elemente care dădeau bătăliei de la Rathmines ceva din savoarea acelor izbînzi norocoase din timpul războiului, cînd, pînă la sfîr- şit, totul se termina cu bine pentru cauza parlamentară şi cucernică. Se mai adăuga, fireşte, situaţia complet schimbată a expediţiei lui Cromwell, care putea acum să se îndrepte în siguranţă direct spre Dublin, în loc să ocolească prin Sud cu scopul de a încerca să pătrundă fără primejdie acolo.

Bucuria curată şi plină de voioşie pe care i-o aduseseră toate aceste întîmplări a fost dezvăluită într-o scrisoare extaziată, pe care Cromwell nu s-a putut abţine să n-o scrie, la 13 august, cu scopul special de a-i aduce la cunoştinţă „iubitului său frate", Richard Mayor, „fericita veste", deşi se afla deja la bordul corăbiei *John,* gata să iasă în larg.

Această izbucnire de entuziasm şi bucurie a lui Cromwell este uşor de înţeles. Cele şase luni care trecuseră de la moartea regelui au văzut cum bucuria îndreptăţită pălea în faţa problemelor viforoase ce se iveau neîncetat. Pentru un om căruia îi plăcea să analizeze semnele şi să afle în izbînzi cunoaşterea graţiei divine, perioada aceasta fusese cu desăvîrşire pustie, fiindcă în decursul ei foarte puţine lucruri merseseră cum trebuie şi se putea desluşi că multe din ele mergeau prost. Atacurile personale împotriva lui Cromwell n-aveau cum să-i sporească tihna, chiar dacă le trata cu indiferenţă. Gazetele regaliste, a căror patimă n-a putut fi domolită oficial decît odată cu introducerea, în toamnă, a cenzurii, continuau să-l facă săptămînal de ocară într-un limbaj care putea fi surprinzător de dezmăţat. Se adăugau apoi învinuirile crescînde în legătură cu ambiţiile sale personale : chiar la 30 ianuarie fusese publicată o caricatură olandeză avînd subtitlul *încoronarea lui Oliver Cromwell,* iar un atac din aprilie era intitulat *Un sicriu pentru regele Carol,* o *coroană pentru Cromwell şi o groapă pentru popor.*

Cu oarecare timp înainte de plecarea lui Cromwell în Irlanda, a apărut, sub forma unei predici închipuite, o pastişă sarcastică şi nedreaptă a felului său confuz de a vorbi[42]. Erau amestecate laolaltă diferite teme favorite al e bîrfitorilor în legătură cu înfăţişarea Protectorului : ,.E drept că am un temperament aprins, din care cauză obrazul şi nasul îmi sînt roşii, fiindcă viteţia mea se trage din ficat", pînă la zvonuri privind o intrigă amoroasă cu soţia lui Lambert şi chiar cu o hangiţă de-a lui din afara fortăreţei Pembroke. Pe un plan diferit, predica parodia cu dibăcie umilirea de sine a lui Cromwell faţă de Dumnezeu: „O spun spre slava Lui, că s-a milostivit să-şi afle găzduire într-un locaş netrebnic, ticălos, dezonorat, murdar şi urît, aşa cum este acest nevrednic trup al meu“. Pînă şi Lilburne se apucase să-şi înteţească atacurile împotriva persoanei lui Cromwell. în ceea ce-i

privea pe pastorii prezbiterieni, atacurile lor verbale, lansate de pe amvoane, atinseseră un asemenea grad, încît Cromwell, care fusese pînă atunci bastionul libertăţilor religioase de acest fel, a încercat şi el, printre alţii, să le îngrădească, prin mijloace legale, activitatea, pentru a li se interzice să se roage pe faţă fie împotriva ocîrmuirii, fie spre binele regelui Carol al II-len. A mai trebuit să îndure de altfel şi supărări mai neînsemnate, ca, de pildă, amestecul lui Robert Spavin, secretarul său, într-o afacere necurată, însă bănoasă, de vînzare a unor paşapoarte plăsmuite, eliberate în numele lui Crom- well şi întărite cu sigiliul lui. Spavin a fost dat afară şi silit să meargă călare, cu faţa spre coada calului şi cu o tablă atîrnată de gît ca să-i vestească nelegiuirea. După cum se vede, în Anglia tot ce venise nou dispăruse, în timp ce greutăţile şi încurcăturile rămîneau aceleaşi.

Şi totuşi, poate că în Irlanda lucrurile se vor prezenta altfel. Cu siguranţă că acolo Cromwell va redescoperi că are o menire, sentiment care îl însufleţise atît de puternic odinioară, în vremurile de început ale războiului civil, sau va fi cuprins iarăşi de strania senzaţie de a fi călăuzit de Dumnezeu, care l-a împins pînă la urmă spre măsurile acelea de importanţă extremă, terminate cu execuţia regelui. Izbînda lui Jones era acum o minunată îndurare ca'e arăta calea spre noul război sfînt. Vreme de opt ani, Cromwell urmărise din depărtare şi cu mare interes situaţia din Irlanda, chiar dacă felul lui de a vedea lucrurile era deformat de ideile religioase şi naţionaliste ale timpului său. Unele din ultimele măsuri administrative luate de el înainte de a fi plecat din Anglia a fost spre folosul celor ce suferiseră în Irlanda de pe urma rebelilor, prezentînd plîngeri în numele lor. Investise şi el o mulţime de bani în Irlanda sub formă de împrumuturi care urmau să fie achitate cîndva prin pămînturi irlandeze. Va vedea acum cu proprii săi ochi ţara aceea a feluritelor sale închipuiri, iar în mintea lui cel puţin toate semnele arătau spre o cruciadă, urmată, poate, de o nouă aşezare a celor cucernici, care va da numelui străvechi al Irlandei, insula celor drepţi, un în- ţeles cu totul diferit.

13

Irlanda: vărsarea de sînge

Dreapta pedeapsă a lui Dumnezeu s-a abătut asupra acestor nemernici crlnceni, care şi-au mînjlt miinile cu sînge nevinovat... ea va duce in viitor Ia stăvilirea altor vărsări de sînge, ceea ce este un temei îndestulător pentru asemenea fapte care, in alte condiţii, nu pot pricinui decît mustrări de cuget şl păreri de rău.

Oliver Cromwell după luarea cu asalt a oraşului Drogheda

Marea Irlandei era îrămîntatâ, traversarea fusese supărătoare, iar Cromwell dovedise că suferea de rău de mare. Potrivit lui Hugh Peter, care îl însoţea, Cromwel[1] începuse să aibă, chiar înainte de a fi părăsit portul, ase menea greţuri, cum nu mai văzuse nimeni în viaţa lui.[1] S-. susţinut cîteodată, în mod uşuratec sau în alt fel, că această încercare neplăcută ar fi influenţat întreaga atitudine a lui Cromwell faţă de băştinaşii insulei pe care se pregătea să o viziteze. Este adevărat că, în tot decursul celor nouă luni şi ceva petrecute în Irlanda, sănătatea lui a fost şubredă, lucru care a avut, fără îndoială, obişnuitul efect al acestor necazuri, adică acela de a-1 deprima sau de a-i îndîrji starea de spirit. Prima lui declaraţie publică în faţa oamenilor din Dublin n-a făcut decît să dezvăluie atitudinea pe care el şi poporul englez în întregimea lui o aveau în mod firesc şi de multă vreme faţă de Irlanda. Cromwell a debarcat în ziua de 15 august, la Ringsend, în apropiere de Dublin, cu 35 de corăbii, iar conştiinciosul Henry Ireton l-a urmat peste două zile cu alte 77 de corăbii, care s-au îndreptat spre sud. Pe urmele lui Cromwell au mai plecat şi alte corăbii, aşa că, socotindu-le pe toate, canalul Irlandei a fost traversat de o adevărată armada.

Ajuns la Dublin, Cromwell a fost „primit foarte eroic", în ecourile răsunătoare ale marilor tunuri din jurul oraşului — scria Whitelocke (o sursă utilă pentru atitudinea englezilor faţă de expediţia din Irlanda, fiindcă fiul său, James, se înrolase ca să se ducă şi el acolo). Stînd în picioare, într-o atitudine binevoitoare şi cu pălăria în mînă, Cromwell a început prin a prezenta în linii generale natura misiunii sale în faţa imensei mulţimi de oameni care veniseră să-1 vadă, fiindcă „auziseră atît de multe despre el". Descrisă de o gazetă săptămînală englezească drept „foarte amabilă şi plauzibilă", cuvîntarea a stăruit cu putere asupra necesităţii unei cruciade protestante.

Această cuvîntare a fost ovaţionată în mod viguros. Ar trebui subliniat poate faptul că ascultătorii erau în majoritate protestanţi, fiindcă colonelul Jones făcuse tot posibilul ca să-i izgonească pe catolici din Dublin, iar pedeapsa pentru adăpostirea unui preot catolic, chiar timp de un ceas, era moartea sau pierderea averii §§§§§§. Mulţi au jurat că vor vieţui şi vor muri alături de omul care intenţiona atît de categoric să facă iarăşi din Irlanda acel mijloc paşnic şi rentabil de autoafirmare engleză, aşa cum fusese socotită întotdeauna (de către englezi) că este. Accentul pus pe pacea de care se bucurase mai înainte Irlanda, precum şi oe faptul că ultimii ani de tulburări nu erau o regulă la *tcest popor stăteau, desigur, în bună parte la baza con- 'fepţiei despre Irlanda a lui Cromwell. La Bristol le spusese oamenilor săi că erau ca israeliţii care se pregăteau să-i stîrpească pe idolatrii locuitori ai Canaanului, ceea ce era un punct de vedere caracteristic englez. Poetul Payne Fisher, care servise în regimentul lui sir

§§§§§§ Se pare totuşi că unii preoţi reuşiseră să treacă prin plasă. Părintele iezuit Nicholas NetterviUe pretindea că cinase şi jucase şah cu Cromwell, folosind mai tîrziu această poveste ca să afirme că-i propusese să oficieze, fără urmări neplăcute, liturghia : „Sînt preot, şi comandantul suprem ştie acest lucru. Chiar dacă aţi spune-o întregului oraş, eu tot am să oficiez liturghia în fiecare zi". Povestea este, probabil, falsă, dar, lucru curios, Cromwell a avut totdeauna o slăbiciune pentru tovărăşia romano-catolicilor, deşi pe faţă îi înfiera în general pe toţi[2].

Clotworthy pe timpul răscoalei din 1641, adresa unui confrate ofiţer următoarele versuri prin care îşi arăta părerea de rău că Irlanda nu mai era ceea ce fusese :

Cînd ne vom întîlni, jăcînd să reînvie
Străvechile petreceri ce le-am găsit aici ?

Se socotea oarecum că această Arcadie fusese tulburată silnic prin acţiunile duşmănoase ale populaţiei irlandeze băştinaşe, care merita astfel pedeapsa ce se abătea acum asupra ei, sau — cum urma să spună Milton — că, din cauza comportării nevrednice şi a provocărilor lor, irlandezii „au fost făcuţi pe drept vasalii Angliei". Aşa se explică enorma importanţă dată pe atunci născocirii, amplificată cu timpul, despre masacrele irlandeze din 1641 ******* ; în cei 8 ani ce au urmat legenda nu şi-a pierdut nimic din efect şi, aşa cum se va vedea — atunci cînd era istorisită, era crezută, pe lîngă alţii, şi de Cromwell. Ea oferea temeiul moral al noii colonizări englezeşti ce se punea acum la cale şi care urma să fie făcută în condiţiile expuse elocvent în declaraţia din februarie 1642 a Parlamentului, care spunea că „această ţară va fi colonizată din nou cu numeroase familii nobile de origine engleză şi de religie protestantă" [3].

însă, fireşte, această atitudine a Angliei se manifestase, din punct de vedere istoric, cu mult mai înainte de anul 1641, iar acea Arcadie paşnică a lui Payne Fisher nu existase niciodată în realitate. în lucrarea sa *View of the State of Ireland,* Edmund Spenser ††††††† nu uitase să exprime punctul de vedere prin esenţă agresiv al englezului elisa- betan. Meditînd cum nu se poate mai profetic asupra „fatalei soarte" a Irlandei, care nu se ştie dacă era legată de specificul gliei ei sau de influenţa stelelor, Spenser observa, cu încrederea de sine a englezului, că „nici un plan întocmit spre binele ei nu va izbuti şi nici nu va da rezultate bune". Era deci necesar ca relele din Irlanda să fie smulse din rădăcină cu toată energia, înainte de a se sădi acolo ceva bun,

---

******* Vezi capitolul 4.

††††††† Edmund Spenser (1552—1599) — supranumit „prinţul poeţilor vremii sale", a susţinut în această lucrare că Irlanda trebuia subjugată cu armele, iar organizarea ei restructurată complet după modelul Angliei. — C.M.

„tot aşa cum ramurile putrede şi crengile nesănătoase trebuie mai întîi curăţate, iar muşchiul putred desprins şi răzuit mai înainte ca pomii să poată da poame bune". în agresivele sale cuvîntări şi scrisori, Cromwell nu exprima numai modul de a gîndi al contemporanilor săi protestanţi, ci şi pe cel al gloatelor de englezi venite acolo dinaintea lui. De aceea, acum cînd aveau în faţă perspectiva multor „poame bune", care urmau să se coacă datorită diferitelor valuri de plasamente în bani englezeşti, făcute de către „aventurieri" începînd din primele luni ale anului 1642, nu-i de mirare că nu numai Cromwell, dar şi întreaga armată engleză pornise la drum, în iulie 1649, cu o „minunată încredere" — aşa cum observa Ralph Josselin în jurnalul său de însemnări. Această combinaţie de zel religios în căutarea de prozeliţi şi de viitor profit bănesc era ca o băutură ce se urcă la cap. Din această cauză — scria *Mercurius Elenticus* —

> *In marţiala sa trăsură de gală Ca Guy* of *Warwick* ##### *Cromwell se plimbă,*
> *Sperînd ca din ale sale coaste de fier*
> *Epoca de aur s-o scoată.*

Şi tot din această pricină — scria mai prietenos *Moderate Intelligencer* — „în amvoanele Dublinului, în locul sutanelor negre au apărut pieptarele de piele, fiindcă a folosi la fel de bine două săbii este un lucru demn de laudă...". O a doua declaraţie către populaţia Dublinului interzicea pe viitor hulirea, înjurăturile, beţia şi blestemele, considerate a fi obiceiuri de fiecare zi ale localnicilor şi, în locul acestor deprinderi ale „sîngerosului duşman", căuta să introducă obiceiuri socotite a se potrivi cu Anglia puritană [z].

Cu toate acestea, Cromwell, ca o catană bătrînă ce era, n-a mers nici o clipită atît de departe în zelul său religios încît să uite că era un luptător ce avea de executat o operaţie militară. Irosise aproape jumătate de an în stăruinţele lui ca armata să fie bine

---

‡‡‡‡‡‡‡ E vorba, probabil, de Guy of Warwick (1278—1315) — nobil englez de origine normanda, care a primit întinse domenii în Scoţia, după supunerea temporară a acesteia de către regii Angliei, la începutul secolului al XIV-lea. — C.M.

aprovizionată şi bine plătită. Prima lui declaraţie către poporul întregii Irlande îi arăta hotărîrea ca succesele pe care le obţinuse în această privinţă să dea rezultatele dorite : oştenilor englezi li s-a interzis categoric să năpăstuiască ţărănimea, căreia i s-a pus la dispoziţie o piaţă liberă ca să-şi vîndă produsele.[5] Urmau să fie înlăturate, de asemenea, nemulţumirile şi vrăjmăşia provocate de încartiruirile gratuite, datorită cărora oştenii trăiau pe spinarea ţării, fără să plătească. în acelaşi timp, armata engleză nu mai urma să depindă permanent, pentru aprovizionări, de oraşul Dublin, fapt care reprezentase marea slăbiciune a armatelor dinainte. Această declaraţie s-a dovedit a fi o măsură judicioasă şi dibace.

După ce şi-a îndreptat atenţia asupra dublei teme a stîrpirii revoltei ereticilor şi a posibilităţii practice de punere a ei în aplicare, problema imediată pentru Cromwell era de a se repezi spre Nord pe urmele lui Ormonde. Era adevărat că izbînda de la Rathmines fusese o lovitură puternică dată regaliştilor aliaţi. Cînd Ormonde i-a scris după aceea lui Jones cerîndu-i o listă a prizonierilor, acesta i-a răspuns cu batjocoritoarea glumă : „Domnule, odată ce v-am pus pe fugă armata, nu pot avea fericirea să ştiu unde vă aflaţi ca să vă pot servi [cu lista] însă spre nord, în Ulster, forţele aliate erau încă extrem de puternice, fără să mai vorbim şi de agresiva influenţă pe care protestanţii anglo-irlandezi şi irlandezii catolici uniţi între ei ca să apere cauza regelui o exercitau de fapt asupra întregului sud. Cheia regiunii de Nord era oraşul Drogheda, afiat la 30 de mile nord de Dublin, spre care Cromwell a pornit la 31 august cu armata lui avînd o înfăţişare neînfricată în uniformele ei de un „roşu veneţian" — cum a descris-o Ludlow în memoriile sale[6] — şi îndreptîndu-se cutezătoare către întinsul şi fertilul ţinut de păşuni al fîşiei nordice de coastă dinspre Swords, acoperită în august de un verde intens, adică de acea culoare proaspătă şi deosebit de vie a ierbii irlandeze udate de ploaie în tot decursul anului. Englezii mărşăluiau printr-o ţară străină.

Cu toate rapoartele mulţumite de mai tîrziu ale lui John Owen, rămas la Dublin, informaţiile lui se aplicau de fapt doar unui cerc restrîns de oameni din oraşul

Dublin §§§§§§§ [8], deoarece capitala Irlandei, cu bogăţiile şi deprinderile ei englezeşti, nu putea fi un criteriu de comparaţie pentru felul de a fi al întregii ţări. De altfel, în pofida închipuirilor englezilor privind beatitudinea în care se trăia acolo mai înainte, Irlanda era în realitate o ţară cu totul deosebită de Anglia. Natura străină a acestei ţări nu consta doar în faptul că marea majoritate a populaţiei ei truditoare credea în religia proscrisă, pe care încerca să o practice. însuşi spiritul locului reprezenta ceva cu totul străin pentru un om ca Cromwell, care nu părăsise niciodată tărîmurile engleze şi nici nu le-a părăsit vreodată după aceea, astfel că Irlanda îi dădea pentru prima dată sentimentul de a fi în străinătate. Din acest punct de vedere, Irlanda se deosebea prin forţa lucrurilor de Scoţia, unde — aşa cum s-a văzut — cel puţin vorbirea religioasă era foarte asemănătoare, iar priorităţile şi valorile nu prea deosebite de cele din Anglia.

Fiindcă — aşa cum scrisese Edmund Campion ******** cu 80 de ani înainte — Irlanda se afla „departe, în oceanul de vest", iar izolarea ei geografică era un fapt comentat de toţi călătorii epocii şi, odată cu ea, întinsele spaţii deschise şi neîngrădite din care părea că este formată ţara. „Deoarece oraşele sînt rare şi foarte îndepărtate unele de altele" — scria acel neobosit observator care era Fynes Morison †††††††† — călătorul „trebuie să aibă o călăuză care să-1 poată informa fără prea multă osteneală". Luke Ger- non, un german care vizitase Irlanda în 1620, o asemăna cu o nimfă, „o fetişcană care suferă de clorozâ din lipsă de ocupaţie". Şi continua lansînd o serie de comparaţii gastronomice stranii, dar de efect : ici şi colo spaţiile goale erau întrerupte de cîte un castel ruinat semănînd

---

§§§§§§§ în lucrarea *Irish Life in the Seventeenlh Century,* dr. Ed- ward MacLysaght compară Dublinul cu Hong Kongul de astăzi[7].

******** Edmund Campion (1540—1581) — iezuit englez, autor al unor lucrări teologice şi istorice, printre care *Istoria Irlandei,* scrisă în 1569 şi publicată de-abia în 1633. A fost executat sub acuzaţia de complot împotriva reginei Elisabeta I. — C.M.

†††††††† Fynes Morison (1566—1614, după unele surse 1630) — călător englez prin mai multe ţări europene, care şi-a redactat impresiile de călătorie, apărute in 1617 la Londra, sub titlul *Itinerary containing his ten years Travel. — C.M.*

cu rămăşiţele unui pateu cu vînat, de forturi dărîmate, împrăştiate în dezordine ca nişte plăcinte cu carne, precum şi de vechi mănăstiri cu turlele înălţîndu-se ca stîrvurile unor gîşte. [9] Nu-i de mirare că drumurile erau groaznice, iar poşta atît de nemaipomenit de înceată şi de puţin sigură. Aproape că nu existau diligenţe, care, în orice caz, cu greu ar fi putut face faţă terenului, astfel că trebuiau folosiţi cai cu poveri uşoare. Din cauza şirului de obstacole muntoase, legăturile cele mai bune dintre oraşe erau cele de pe mare, deşi aici marea nu era fără primejdii, fiindcă pirateria era în floare, astfel că de-a lungul coastei de sud oameni de rînd fuseseră prinşi şi vînduţi ca sclavi.

Fireşte că această natură sălbatecă avea şi avantajele ei. într-adevăr, Irlanda era o ţară fără seamăn pentru vî- nătoare. Vînatul cu şoimul era tot atît de răspîndit ca şi în Anglia, fazanii, potîrnichile şi iepurii se prăseau cu repeziciune, iar sitarii zburau printre copacii piperniciţi care înlocuiau vechile păduri. Poate că nu existau la drept vorbind nici privighetori şi nici ciori, corbi sau coţofene, care să-i dea oşteanului englez simţămîntul că este la el acasă, însă vulturii cu coadă albă şi vînturelii, atît de rari în Anglia, puteau fi văzuţi şi unii şi alţii pretutindeni. în primul rînd însă, lupi erau din belşug, iar numărul lor crescuse de fapt în perioada războaielor civile. La Castleknock, acum o suburbie a Dublinului, s-a făcut, în 1652, o vînă- toare de lupi, dîndu-se cîte 6 lire sterline de fiecare lup ucis, iar înmulţirea lupilor i-a oferit mai tîrziu lui Cromwell posibilitatea să facă o comparaţie plină de venin privind răspîndirea clerului romano-catolic în Irlanda. Una peste alta, punînd la socoteală şi cîinii-lupi, Irlanda oferise micii nobilimi anglo-irlandeze, în calitatea ei de colonie, un adevărat paradis al vînătorii de care să se bucure, precum şi cai, curse de cai şi partide de vînătoare la care doamnele trăgeau vitejeşte cu puşca alături de soţii lor, cum a fost cazul cu lady Broghill despre care se spunea că întrecea cea mai mare parte a bărbaţilor la arma uşoară de vînătoare. Oştenii englezi urmau să se împărtăşească curînd şi ei din aceste desfătări.

Oamenii care trăiau în această pustietate erau străini şi ca înfăţişare, datini şi obiceiuri, precum şi ca

religie. Vie- ţuiau în bordeie săpate adesea în povîrnişul unui deal, pe care sir William Brereton, care călătorise prin Irlanda în cel de al treilea deceniu al secolului, le numea „cele mai nenorocite cocioabe pe care le-am văzut vreodată...". Erau nişte sălaşe mizerabile ce puteau fi ridicate repede şi mutate repede, avînd la mijloc o vatră deschisă în care ardea un combustibil făcut din pămînt şi balegă de vacă. Femeile irlandeze purtau bonete de in şi adesea — aşa cum notase sir William — între sînii lor putea fi văzut atîr- nînd un crucifix legat cu un şnur negru, astfel că „se părea că nu le este ruşine de religia pe care o aveau". Bărbaţii se înfăşurau în sarici de dimie. Ciudat era însă că, datorită contactului prelungit cu obiceiurile băştinaşilor, nici atît de deosebitul mod de viaţă englezesc nu rămăsese neatins, fiind adesea denaturat, după cum li se părea celor care veniseră după ei din Anglia. Existau gentilomi anglo- irlandezi care nu se deranjau să-şi scoată îmbrăcămintea de modă irlandeză decît atunci cînd veneau la Dublin. Sir Henry Piers, un baronet din Westmeath, socotea că „degenerarea multor familii engleze" era o mare piedică în readucerea poporului irlandez la adevărata bună-creştere. Drept factori care contribuiau la acest rezultat nedorit, sir Henry enumera îngrijirea copiilor de vîrstă fragedă de către irlandeze şi, mai presus de toate, căsătoriile dintre persoane de origine engleză şi irlandeză. Chiar numele de familie căpătau o rezonanţă irlandeză. „Fitzsimmons, McKuddery, Weysley, McFalrene" — scria el mînios — „la ce ne putem aştepta de la nişte oameni astfel metamorfozaţi ? [11].

Adevărul era că irlandezii, ca popor, aveau multe însuşiri fermecătoare : erau generoşi şi ospitalieri, aveau o fire veselă, le plăcea muzica de harpă, să danseze şi să spună poveşti care, la aceşti oameni preocupaţi de obîrşia şi genealogia lor, se îndreptau cu plăcere spre trecut. Partea lor slabă era însă băutura şi jocurile de noroc, nişte păcate scuzabile, iar generalizarea turnării fără întrerupere a rachiului în pahare putea fi explicată eventual prin ceea ce englezii numesc „vreme urîtă“, pentru ca rachiul să explice, la

rîndul lui, apucăturile neîndoios arţăgoase ale irlandezilor. De fapt, multe dintre năravurile de care erau învinuiţi prin tradiţie de către englezi decurgeau din împrejurări asupra cărora irlandezii n-aveau nici o putere. Lenevia, precum şi părerea că erau din fire indolenţi şi necioplţi, îşi avea adesea obîrşia în lipsa de ocupaţie, iar învinuirea de „indecenţă" pentru felul în care se îmbrăcau poate fi explicată prin sărăcia lor sau prin obiceiul lor naţional de a dormi în pielea goală. în ceea ce priveşte moravurile lor, acestea nu erau mai decăzute decît în restul Europei şi este de remarcat că, printre învinuirile aduse de englezi irlandezilor pe timpul masacrelor din 1641, n-a fost şi violul. Felul lor de viaţă nu numai că se deosebea ca de la cer la pămînt de cel introdus prin reforma puritană şi răspîndit cu de-a sila în Anglia, dar era şi un fel de viaţă care îi ademenise pe mulţi dintre englezi să se aşeze acolo.

însă această vrajă avea nevoie de timp ca să-şi producă efectul, iar Oliver Cromwell nu dispunea de un asemenea răgaz. Aflat în capul unei expediţii înarmate, el mărşăluia spre nord convins fiind că întreprindea o cruciadă împotriva unei şleahte de oameni influenţaţi de biserică, beţivi, barbari şi depravaţi. Aceasta era starea lui de spirit cînd a început asediul oraşului Drogheda, numit pe atunci de englezi Tredagh, iar în irlandeză *Droched Atha,* adică „podul şi vadul". Ca o ironie a sorţii, Drogheda era în mare măsură un oraş în stil englezesc, aşa cum era aşezat la gura rîului Boyne. Sir William Brereton îl numise „frumos şi spaţios", iar străzile şi canalele lui îi aduceau aminte de Olanda. Ormonde se retrăsese, însărcinîndu-1 încă pe sir Arthur Aston ca, împreună cu aproape 2 000 de oameni, să rămînă la Drogheda şi să-1 ţină în loc cît mai mult posibil pe Cromwell, pentru ca să nu prade mai departe regiunea dinspre Dundalk şi dinspre Nord. Aston era englez şi pe deasupra catolic, oştean de meserie, care luptase în Polonia împotriva turcilor înaintea războiului civil, precum şi la Edgehill, de partea regelui. Deşi Aston îşi dădea perfect de bine seama că Cromwell, care avea de fapt aproape 8 000 de pedestraşi şi aproximativ 4 000 de călăraşi, trebuia să-i fie cu mult

superior ca număr de oameni, era totuşi convins că excelenta poziţie a Droghedei îi va da posibilitatea să reziste asalturilor oştenilor lui Cromwell, fiindcă nu putea spera să-1 înfrîngă pe viceregе într-o încleştare deschisă, sau — aşa cum s-a exprimat el colorat — „cine poate cuceri Drogheda, poate cuceri şi iadul". Aston se aştepta ca mai pe urmă cele două ameninţări gemene ale oricărui asediu, colonelul Foamete şi maiorul Boală — după cuvintele lui Ormonde —, să preia comanda şi să ducă la bun sfîrşit, în folosul irlandezilor, utila operă, vlăguind definitiv armata parlamentară.

Hotărîtoare pentru asediu era aşezarea Droghedei. Oraşul propriu-zis era înconjurat în întregime de un formidabil val de pămînt, lung de o milă şi jumătate şi înalt de 20 de picioare şi a cărui lăţime ajungea la bază pînă la 6 picioare, pentru ca să se îngusteze la partea de sus la 2 picioare, astfel că un oştean putea să stea acolo în picioare. Partea principală a oraşului se afla la nord de rîu, deşi înspre sud, şi cuprinsă în interiorul acestei întăriturі impozante se afla o întinsă zonă urbană suplimentară,[1] situată pe o colină, care trebuia luată cu asalt mai întîi de orice armată venind dinspre sud, înainte de a putea ajunge la oraşul propriu-zis. în colţul extrem se afla biserica St Mary, practic încorporată în valul de pămînt al oraşului, din a cărei clopotniţă înaltă apărătorii nu numai că aveau o vedere splendidă asupra oraşului, dar puteau executa şi trageri ucigătoare. Apărînd, dintr-o margine, biserica, în partea dinspre oraş se afla o viroagă foarte abruptă cunoscută sub numele de Dale. Tot acolo se afla şi puternic apărata poartă Duleek, prin care se intra în avanpostul de sud, iar în spatele ei marea movilă artificială numită Movila Morii ‡‡‡‡‡‡‡.

De aceea, ajungînd în apropiata localitate Tecroghan, Cromwell n-a putut face altceva decît să-şi orînduiască linia de bătaie şi să-şi instaleze tunurile în partea de sud a oraşului. Norocul lui era că, datorită

‡‡‡‡‡‡‡ Biserica St Mary, viroaga, Movila Morii şi chiar valul de pămînt al oraşului, surpat în bună parte, pot fi văzute şi astăzi. Vizitarea lor contribuie mult la înţelegerea felului în care s-a desfăşurat asediul Droghedei, fiindcă arată poziţia defensivă, deosebit de puternică, prezentată de capătul de sud al oraşului.

grijii pe care o dăduse pregătirilor, avea la dispoziţie un parc de artilerie deosebit de puternic. Consiliul de stat îi acordase la 12 iulie nu mai puţin de 11 tunuri de asediu şi 12 tunuri de cîmp puse sub comanda căpitanului Eduard Tomlins, inspectorul artileriei. Cu toate avantajele pe care le avea şi cu toată superioritatea lui numerică, Cromwell spera totuşi să cucerească Drogheda prin mijloace autoritare, dar paşnice. Era încurajat în această intenţie de faptul că unii oşteni din armata căpeteniei irlandeze, lordul Inchiquin, dezertaseră în armata parlamentară. îşi ţinea în acest scop oamenii sub cea mai strictă disciplină posibilă, astfel că doi oşteni care au fost prinşi furînd, pe drumul spre Dublin, găini de la nişte femei irlandeze, au fost spînzuraţi. [12] Pînă una-alta, fiindcă primeau plată bună, ţăranii erau gata să vină cu grămada să-i vîndă armatei parlamentare alimente, aşa cum arătase dinainte că are să se întîmple *Declaraţia de la Dublin.*

La 10 septembrie, Cromwell, ridicînd steagul alb, *a* făcut cunoscută prima lui somaţie oficială către sir Arthur Aston ca să-i predea oraşul, deoarece — după propriile lui cuvinte — „adusese armata aparţinînd Parlamentului Angliei în faţa lor pentru a-i sili la ascultare şi pentru a preîntâmpina astfel o vărsare de sînge...". „Iar dacă somaţia va fi respinsă — continua el ameninţător —, nu veţi avea dreptul să mă învinovăţiţi pe mine". Totuşi, Aston a refuzat să capituleze, astfel că steagul alb al lui Cromwell a fost înlocuit cu unul roşu, de culoarea sîngelui, iar tunurile grele instalate în Sudul oraşului pe colina numită acum Colina lui Cromwell au început să piseze valul de pă- mînt care, oricît era de straşnic construit, a început să se prăvălească şi să se sfărîme. Fără îndoială că în momentele acelea Aston avea de făcut faţă unor probleme foarte grave. Portul fusese blocat de corăbiile inamice de sub comanda Iui sir George Ayscough. Avea în total doar vreo 2 200 de pedestraşi şi 320 de călăraşi, din care cea mai mare parte erau catolici. Ormonde nu-i mai putea trimite întăriri, armele şi proviziile erau pe sfîrşite, iar lipsa de armament în special îngreuia executarea unor ieşiri de represalii. Mai prost decît toate era faptul că Drogheda nu era unită în jurul său. Ca într-un microcosm al necazurilor Irlandei din ultimii

şapte ani, cînd diferitelor clici le venise greu să se unească împotriva adversarului comun din cauza intereselor lor opuse, în oraş se găseau unii care preferau să se alăture armatei parlamentare engleze. însăşi bunica lui Aston, lady Wilmot, o femeie căreia anii bătrîneţii nu-i slăbiseră agerimea minţii, s-a pus în capul unei uneltiri a doamnelor de a preda Drogheda, prin trădare, duşmanului. Atitudinea lui Aston faţă de această treabă a fost energică şi lipsită de sentimentalisme. Dînd-o afară din oraş pe lady Wilmot împreună cu rubedeniile ei, a amenințat-o „că o va face praf şi pulbere[1]' oricît de bunică îi era. Mai pe urmă, Ormonde, procedînd mai manierat decît trădatul nepot, s-a mulţumit s-o surghiunească pe lady Wilmot la Mellefont „din consideraţia şi respectul pe care îl avem pentru vîrsta şi poziţia ei socială...". [13] Acest incident arăta însă în ce situaţie încurcată se găsea Aston.

Pe timpul acela, regulile războiului în privinţa ase- diilor erau limpezi. Dacă un comandant refuza să se supună unei somaţii de capitulare, iar oraşul era luat cu asalt, el punea în primejdie nu numai viaţa tuturor oamenilor săi, dar şi a tuturor celor care puteau fi socotiţi combatanţi. Momentul hotărîtor era acela în care valul de apărare era străpuns de partea adversă, după care nu se mai putea cere cruţare. Raţiunea acestei reguli era şi ea la fel de limpede : lucrurile se petreceau într-o epocă în care ase- diile erau îndelungate, ceea ce ducea la pierderi de oameni din cauza bolilor, la risipă de provizii, precum şi la vlăguirea din toate privinţele a oştenilor siliţi să stea vreme îndelungată în faţa unei fortăreţe. De fapt, Aston şi Ormonde prevăzuseră acest lucru atunci cînd îşi făcuseră planul de a nu preda Drogheda, iar Cromwell a recunoscut, îndată după asediu, că oştenii săi, siliţi să stea în corturile lor jilave şi reci, avuseseră de suferit de pe urma scurtei perioade de vreme friguroasă. Din acest motiv, adeseori era bine ca un comandant asediat să reziste cît mai mult posibil, în afară de cazul cînd avea un temei important să capituleze, iar temeiul acesta important era prezentat tocmai de regula că, după străpungerea apărării, nu mai exista cruţare. Se spera că, datorită ei, vor fi salvate cu timpul vieţi,

garnizoanele se vor preda mai repede, asediile vor fi mai scurte, iar izbînzile rapide, fără să fie şi sîngeroase. Pe vremea aceea, regula era bine priceputǎ. Peste cîteva luni, tot în Irlanda, lordul Broghill, care nu era nicidecum un om lipsit de omenie, a ordonat ca ofiţerii din Castleton să fie împuşcaţi „pentru ca, de frică, aceste mici fortăreţe să nu se opună atît de hotărît“. De altfel, această regulă urma să fie respectată şi după 150 de ani, pe timpul lui Wellington§§§§§§§§, cînd însuşi ducele a declarat că „practica de a refuza cruţarea unei garnizoane care rezistă atacurilor este dictată de necesitatea de a se evita o vărsare inutilă de sînge“.[14]

De aceea, atunci cînd Aston i-a spus lui Ormonde că „erau cu toţii de acord cu hotărîrea de a muri mai degrabă decît de a preda oraşul", el făcea pe eroul cu un lucru pe care putea fi obligat să-l înfăptuiască. De altfel, nici populaţia civilă a oraşului nu era apărată în mod necesar de urmările năpraznice ale refuzului de a se preda al comandantului, ceea ce poate explica într-o oarecare măsură conflictul cu lady Wilmot. Exista, în primul rînd, pericolul vădit ca, în învălmăşeala din timpul jafului, necombatan- ţii să fie confundaţi cu combatanţii, iar concepţiile timpului nu prea ţineau seama în mod deosebit de drepturile umanitare ale celor slabi şi lipsiţi de apărare. Grotius *********, în lucrarea sa *De Jure Belii ac Pacis,* tipărită pentru prima dată în 1625, prin care încerca să impună anumite limite spiritului de răzbunare izvorît de pe urma cumplitelor măceluri din cursul războiului de 30 de ani, continua să admită că uciderea prizonierilor de război era legală, ba, ceva mai mult, că „uciderea femeilor şi copiilor poate rămîne nepedepsită, fiind inclusă în dreptul războiului şi în cel de al 137-lea psalm : «Fericit este cel care va lua şi va zdrobi de stînci pruncii săi !»“

---

§§§§§§§§ Arthur Wellesley, duce de Wellington (1769—1853) — general şi om de stat englez. A condus armatele engleză, spaniolă şi portugheză în războiul din Peninsula iberică (1808—1814) împotriva francezilor comandaţi de Napoleon, pe care l-a învins apoi, în 1815, la Waterloo — M.L.

********* Hugo Grotius (1583—1645) — om de stat şi jurist olandez, vestit datorită tratatului mai sus menţionat privind dreptul internaţional. — M.L.

De la masacrul din Magde- burg †††††††† nu trecuseră nici 20 de ani, iar de la cel din Phili- phaugh ‡‡‡‡‡‡‡‡, unde chiar Montrose se dedase la măceluri cel puţin la fel de crunte, doar patru. De altfel, Monk a săvîr- şit mai tîrziu, la Dundee §§§§§§§§§, cruzimi fără să-şi păteze reputaţia. Primele reglementări asupra războiului erau destinate să-i apere pe soldaţi, şi nu pe civili. în general vorbind deci, nu era o epocă potrivită ca cineva să se lase atras vrînd-nevrînd într-un asediu, aşa că situaţia din luna septembrie 1649 a locuitorilor civili din Drogheda putea fi considerată în cel mai bun caz extrem de primejdioasă.

Primul rezultat al canonadei lui Cromwell a fost dobo- rîrea clopotniţei bisericii St Mary, precum şi a turnului aflat la colţul valului de pămînt. S-a hotărît apoi — după propriile cuvinte ale lui Cromwell — „ca a doua zi să facem tot ce ne va sta în putinţă ca să lărgim breşele şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, să le luăm cu asalt". Locul ales pentru prima năvală a fost însăşi biserica. Aşa cum a spus Cromwell, alegerea se datora nu atît faptului că poziţia ar fi fost uşor de cucerit (şi evident că nu era), cît faptului că, odată luată cu asalt de pedestraşi, putea fi menţinută cu succes împotriva călăraşilor şi pedestraşilor vrăjmaşi pînă cînd propria lui cavalerie putea s-o ocupe. Nici un alt punct din oraş nu prezenta un avantaj asemănător. Asaltul a venit la ora 5, în seara zilei de 11 septembrie. La început însă, planul nu s-a desfăşurat conform prevederilor. în primul rînd, breşele erau prea înguste pentru a permite călărimii să intre prin ele, astfel că lucrul acesta au trebuit să-1 facă pedestraşii armatei parlamentare în luptă cu trupele reunite de călăraşi şi pedestraşi ale părţii adverse care opunea o rezistenţă nemaipomenit

---

†††††††† în cursul războiului de 30 de ani, în mai 1631, oraşul Magdeburg (azi în R.D.G.) a fost luat cu asalt, incendiat şi devastat îngrozitor de către o armată imperială comandată de generalul Tilly. Episodul a impresionat întreaga Europă. — C.M.

‡‡‡‡‡‡‡‡ Localitate din sudul Scoţiei unde, la 13 septembrie 1645, marchizul Montrose şi forţele sale regaliste au suferit o nimicitoare înfrîngere din partea prezbiterienilor scoţieni. — C.M.

§§§§§§§§§ Oraş din Scoţia, & cărui populaţie a fost parţial masacrată în 1651 din ordinul generalului englez Monk drept represalii pentru rezistenţa opusă. — C.M.

de dîrză. Partea cea mai proastă a fost moartea colonelului James Castle, comandantul regimentului de pedestraşi, care a fost împuşcat în cap şi a murit curînd după aceea, în timp ce mulţi alţi ofiţeri şi oşteni au fost ucişi „făcîndu-şi datoria“ — după cuvintele lui Cromwell. Drept urmare a acestor pierderi şi din cauza curajului neînfricat al apărătorilor (în legătură cu care Cromwell observa, pe un ton mai degrabă enervat, că Dumnezeu li-1 dăruise), precum şi datorită „avantajelor naturale ale locului", forţele parlamentare au fost silite să se retragă şi să părăsească deocamdată cu totul spărtura. [15]

Este firesc să presupunem că această respingere neaşteptată, chiar de la început, într-un moment cînd întreaga politică militară a lui Cromwell în legătură cu Irlanda mai era încă în cumpănă, a fost greutatea care a făcut ca balanţa să încline spre violenţă. Deşi cîţiva din oamenii săi reuşiseră să pătrundă pînă în apropierea porţii Duleek şi să ucidă 40 sau 50 de adversari, ei n-au putut să ajungă pînă în oraşul propriu-zis. Venise vremea celui de-al doilea atac asupra bisericii, şi mai sîngeros decît primul, dacă acest lucru era posibil, iar lupta continua să fie extrem de aprigă, astfel că englezii au fost împinşi înapoi şi de această dată. Cînd a văzut descurajarea oştenilor săi, Cromwell s-a năpustit în breşă, pe care a menţinut-o pînă la sosirea întăririlor de sub comanda colonelului Ewer. Pînă la urmă, cu pierderi mari şi cu ajutorul a 7—8 000 de oameni ai armatei lui Cromwell care se revărsau în sfîrşit prin valul de pămînt, biserica şi întăriturile ei au fost luate în stă- pînire.

Potrivit mărturiei depuse mai tîrziu de Ormonde, se pare că în această fază a luptei unor ofiţeri şi oşteni irlandezi li s-ar fi oferit iertarea, propunere pe care ei ar fi acceptat-o, consimţind să depună armele. Această împrejurare a rămas nelămurită, ceea ce nu-i de mirare, fiindcă totul se petrecea în focul bătăliei. Este adevărat că colonelul Wall, comandantul irlandez, a fost ucis, astfel că moartea lui a fost urmată, poate, de unele oferte individuale de iertare şi că unii ofiţeri irlandezi au depus armele, crezînd cu adevărat că li se va cruţa viaţa. Totuşi, două lucruri sînt sigure. în primul rînd, că, în acest stadiu al bătăliei, nimeni nu se mai putea aştepta, după regulile războiului, la îndurare şi, în al

doilea rînd, că, oficial, nu a fost făcută, la un moment dat, o asemenea propunere. în memoriile sale, Ludlow tăgăduieşte categoric că s-ar fi făcut. Whitelocke aflase că „toţi fuseseră de acord să nu se ofere cruţare",[16] iar în ceea ce-1 privea pe Cromwell, este cu totul improbabil ca el să fi acceptat aşa ceva, chiar dacă i s-ar fi propus.

Fiindcă Cromwell er£ în acele momente într-o stare de mînie furibundă. După ocuparea bisericii, Asţon şi acei apărători cărora le mai rămăsese încă putere şi curaj fugiseră peste parapetul colinei spre Movila Morii, pitindu-se din nou în uriaşa şi scunda lui fortificaţie. Urmăriţi de trupele parlamentare, fugarii făcuseră unele propuneri de începere a tratativelor de capitulare. însă în aceste momente critice, înfuriatul Cromwell veni în goana mare şi ordonă ca toţi să fie trecuţi prin tăişul săbiei, astfel că au fost ucişi aproape pînă la unul, inclusiv sfidătorul Aston, care a murit ciomăgit cu propriul său picior de lemn, despre care oştenii credeau în mod greşit că era umplut cu bani de aur. Şi atunci asupra oştirii parlamentare se revărsă acea teribilă tulburare umană care se cheamă setea de sînge, fără ca comandanţii ei să fi făcut ceva ca s-o înăbuşe şi de altminteri, poate, fiindcă în acele împrejurări cumplite nici nu era de aşteptat altceva. Şi astfel, în timp ce gloatele parlamentare se revărsau pe străzile Droghe- dei — fiindcă acum era prea tîrziu să se mai izoleze tihnita parte de nord a oraşului prin podul ei basculant —, au pierit pe caldarîmuri 1 000 de oameni. Se dăduseră ordine să fie ucişi toţi cei ce purtau arme, dar, deşi în felul acesta civilii erau oficial cruţaţi **********, nu-i nici o îndoială că au pierit mulţi din ei, fie întîmplător, fie din cauză că, în înfrigurarea de a jefui oraşul, cînd era firesc ca orice bărbat, civil sau nu, să poarte o armă în mînă, ar fi fost imposibil să se tragă o linie de demarcaţie între combatanţi şi ne-combatanţi.

Cu totul altfel au stat lucrurile cu călugării şi preoţii

********** Trebuie subliniat că Cromwell n-a dat ordine anumite ca locuitorii civili să fie ucişi. Atunci cînd a raportat Parlamentului, într-o scrisoare, pierderile de vieţi omeneşti, el nu i-a menţionat, şi doar tipograful oficial, care a pregătit acest raport sub formă de broşură, pentru răspîndirea lui în public, a adăugat la sfârşit cuvintele „şi mulţi locuitori" [17].

din Drogheda. Soarta lor a fost extrem de grea. Nu s-au dat ordine să fie cruţaţi, astfel că au fost trataţi drept combatanţi, deşi poate că, într-adevăr, unii dintre aceşti nenorociţi luptaseră ca să-şi apere cauza şi de aceea au pierit pînă la unul. Şi mai groaznică a fost soarta apărătorilor celeilalte biserici, St Peter, din nordul oraşului, care n-au consimţit să se predea. îngrămădiţi în clopotniţă, cei aflaţi acolo şi-au văzut adăpostul prefăcut într-un uriaş rug funerar atunci cînd stranele de lemn ale bisericii au fost strînse dedesubtul lor şi aprinse. Din clopotniţă s-a auzit glasul unei nefericite torţe umane strigînd : „Dumnezeu să mă afurisească ; ard, ard !“, vorbe pe care Cromwell le-a repetat, fără nici o emoţie, în raportul asupra bătăliei trimis de el Parlamentului. Totuşi, l-a cruţat pe unul care s-a aruncat în gol, rupîndu-şi doar un picior, „pentru caracterul extraordinar al faptei[1††††††††††]. La căderea nopţii, pe creasta valului de pămînt al oraşului mai stăteau ascunşi oameni care urmau să fie lăsaţi de capul lor ca să se predea cînd avea să-i răzbească foamea. însă atunci cînd unii din ei s-au dovedit a fi atît de nechibzuiţi încît să tragă de la înălţime şi să ucidă cîţiva oşteni parlamentari, Cromwell a ordonat ca ofiţerilor aflaţi printre ei să „li se dea la cap“, ca fiecare al zecelea soldat să fie ucis * şi ca ceilalţi să fie trimişi pe insula Barbados[‡‡‡‡‡‡‡‡‡]. Totuşi, potrivit memoriilor familiei Verney, unii dintre ofiţerii de pe Movila Morii au fost omorîţi într-un mod mai deosebit. Sir Edmund Verney, socotit unul dintre cei cărora li se acordase iertare, a fost îndepărtat din faţa lui Cromwell şi străpuns cu sabia, iar în timp ce colonelul Boyle cina, a doua zi, cu lordul More, unul din oştenii lui Cromwell i-a şoptit la ureche să vină afară ca să-şi dea obştescul sfîr- şit. Atunci cînd Boyle s-a ridicat de la masă, lady More l-a întrebat surprinsă unde se duce, la care el s-a întors şi i-a răspuns : „Ca să mor, doamnă**.[18]

La Drogheda au murit atunci în total 2—4 000 de oameni : Cromwell a indicat 2 000, doctorul Bate 4 000,

---

†††††††††† Cuvîntul „decimare" se trage de la acest fel de represalii, deşi în limbajul comun a ajuns să însemne nimicirea unui mare număr de oameni. La origine însemna, dimpotrivă, uciderea unui singur om din 10 oşteni răzvrătiţi, laşi sau refractari.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡Insulă din grupul Anlilelor Mici în apropierea coastei Ve- nezuelei. — M.L.

iar versiunea oficială a fost de aproape 3 000. Oricum, nu poate fi nici o discuţie despre felul în care a apreciat Cromwell mai tîrziu întreagă această treabă. în scrisoarea sa către Parlament, prezentată preşedintelui Camerei Comunelor, în legătură cu bătălia, el scria : „Sînt convins că dreapta pedeapsă a lui Dumnezeu s-a abătut asupra acestor nemernici crînceni, care şi-au mînjit mîinile cu atît de mult sînge nevinovat, şi că ea va duce în viitor la stăvilirea altor vărsări de sînge, ceea ce este un temei îndestulător pentru asemenea fapte care, în alte condiţii, nu pot pricinui decît mustrări de cuget şi păreri de rău“. Continua apoi cu proverbialele sale îndemnuri ca Parlamentul să atribuie Domnului întreaga slavă a acestei izbînzi, observînd totuşi că de această dată îndurarea Domnului urmase o cale oarecum şovăitoare : „Ceea ce i-a făcut pe oamenii voştri să atace cu atîta bărbăţie a fost spiritul Lui, care le-a dat oamenilor voştri curaj şi l-a luat înapoi, dîndu-i astfel duşmanului curaj pe care iar i l-a luat, pentru ca pînă la urmă să-1 dea din nou oamenilor voştri şi totodată această norocoasă izbîndă. Se cuvine aşadar ca toată slava să fie numai a Lui“. [19] Aşa a rezumat Cromwell, din punctul său de vedere, fără nici un înconjur, ba chiar brutal, toate cele întîmplate. Rezulta în primul rînd că irlandezii, autorii masacrului din 1641, care — după cum se convinsese în- tr-un fel sau altul Cromwell — se adunaseră cu toţii între zidurile Droghedei, îşi meritaseră soarta şi că — aşa cum se zice că s-ar fi făli t anticipat Jones — Cromwell era gata să jertfească floarea armatei irlandeze sufletelor englezilor pe care aceasta îi răpusese. în al doilea rînd, masacrul de la Drogheda fusese în orice caz o acţiune admirabilă şi utilă, care urma să contribuie la propăşirea păcii în întreaga Irlandă.

Lăsînd la o parte inexactitatea istorică a primului argument al lui Cromwell, cel de-al doilea, deşi sinistru, avea într-adevăr mai multă tărie. Această lecţie a asediului şi asaltului administrate Droghedei a determinat, fără îndoială, multe alte garnizoane mai mici să se supună de frică fără luptă. De aceea, în mesajul prin care soma, cu- rînd după Drogheda, oraşul Dundalk să capituleze, „pentru a se împiedica astfel vărsarea de sînge“, Cromwell aproape că nu a avut

nevoie să sublinieze esenţialul, fiindcă înfricoşata garnizoană a acestui oraş, ca şi cea a oraşului Trim şi-au părăsit pur şi simplu poziţiile. După cum comenta Ludlow în memoriile sale, „presupun că această severitate extraordinară era folosită pentru a-i convinge pe alţii să nu opună rezistenţă". Din tabăra adversă, Ormonde susţinea acelaşi lucru în scrisoarea lui către regele Carol al II-lea : „Este de neînchipuit ce mare este groaza pe care aceste succese, precum şi puterea rebelilor [adică a englezilor] au băgat-o în oameni... care sînt încă atît de înspăimîntaţi, încît cu mare greutate pot să-i conving să facă ceva ca bărbaţi pentru propria lor conservare". In relativ cumpănita biografie a lui Cromwell, scrisă în secolul al XVII-lea, Henry Fletcher îşi apără subiectul de învinuirea de cruzime cu aceleaşi argumente : acţionase doar ca un chirurg, care deschide o rană pentru a apăra „întregul trup al naţiunii". Rezultă deci că, din punct de vedere militar, se poate spune cu nepărtinire că pustiirea Droghedei avusese rezultatul dorit de Cromwell şi că, pe deasupra, această reuşită venise la începutul expediţiei lui. Cu toată victoria de la Rathmines, în luna septembrie 1649 situaţia englezilor era încă departe de a fi sigură în Irlanda, astfel că Drogheda a arătat de la început că, pe o cale sau alta, Cromwell avea de gînd ca el să fie stăpînul. Aşa cum observa Whitelocke în legătură cu această perioadă critică, „dacă Parlamentul ar fi pierdut doar o singură bătălie, toţi cei care i se alăturaseră erau în pericol de a fi nimiciţi."[30]

Din păcate însă, cu aceasta povestea nu se terminase, şi asta nu numai din cauză că în acest stadiu a început în Irlanda războiul de propagandă împotriva lui Cromwell, condus de Ormonde, care descria rezultatele masacrului ca „reprezentînd tot atîtea exemple de neomenie cîte sînt cuprinse în *Cartea martirilor* sau în *Relatarea* despre Am- boyna" §§§§§§§§§21, două comparaţii extrem de impresionante pentru englezii secolului al XVII-lea. Era vorba, respectiv, despre faimoasa *Carte a martirilor* (protestanţi) a lui Foxe şi de broşura sau *Relatarea* descriind atrocităţile

---

§§§§§§§§§ Oraş şi insulă din arhipelagul Molucelor. — M.L.

din 1619 ********** ale olandezilor împotriva coloniştilor englezi din Indiile de est ††††††††††, care avuseseră o mare înrîurire asupra opiniei publice engleze. Multe şi înfiorătoare au fost poveştile irlandeze care s-au născut şi au luat amploare de pe urma înfricoşătoarelor fapte din ziua şi noaptea aceea de la Drogheda : poveşti despre tinere fecioare ucise de oşteni, despre preoţi iezuiţi traşi în ţeapă în piaţa oraşului, despre copii folosiţi drept pavăză de cei ce atacau biserica, deşi se spunea în acelaşi timp că vederea unui copilaş care încerca zadarnic să sugă la sînul mamei sale moarte stîr- nise mila lui Oliver. însă propaganda este una, vinovăţia personală alta, iar ceea ce îl interesează pe biograf este tocmai vinovăţia personală. Nu putem ocoli concluzia că, după nereuşita primului asalt de la Drogheda, Cromwell şi-a pierdut stăpînirea de sine, că, fără doar şi poate, „a văzut roşu", roşul sîngelui camarazilor săi, şi că a fost cuprins de unul din acele accese de furie bruşte, de scurtă durată şi groaznice, care îl vor face mai tîrziu să dizolve cu forţa Parlamentul şi să suprime acest moft istoric. Desigur că existau raţiuni militare întemeiate ca să se poarte aşa cum făcuse, însă nu ele l-au animat în decursul acelei zile şi nopţi de măcel nesăbuit. Vărsarea de sînge nu se potrivea deloc cu obişnuita lui reputaţie de oştean îndurător şi plin de grijă, faptă care — aşa cum spusese el însuşi — ar fi dat naştere în alte împrejurări la „mustrări de cuget şi păreri de rău“.

Această întîmplare sfîrşită atît de repede, care a pătat numele lui Oliver Cromwell în decursul istoriei vreme de peste 300 de ani, s-a petrecut într-un moment de furie şi într-o ţară străină. Dar chiar aşa stînd lucrurile, este important să ne aducem aminte că reacţia pe care a produs-o ştirea pe timpul acela în Anglia a fost una de plăcere şi bucurie. Pastorii au anunţat fericita veste din amvoane, ziua de 30 octombrie a fost hotărîtă zi de mulţumiri publice, iar ca măsură practică s-a ordonat trimiterea unei unităţi suplimentare de oşteni peste canalul St George ‡‡‡‡‡‡‡‡‡.

********** Anul exact este 1623. — C.M.

†††††††††† Nume colectiv dat pe atunci oarecum abuziv insulelor din largul coastei de sud-est a Asiei, Indiei şi Peninsulei Malacca. — M.L.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Canalul care departe Anglia de Irlanda.

Reacţia obştească a fost de aprobare şi satisfacţie : mîrşa- vii rebeli irlandezi îşi primiseră răsplata cuvenită.

Acum, cînd Drogheda, Dundalk şi Trim erau sleite de puteri, Cromwell, în aşteptarea ştirilor din partea colonelului Venables aflat în Ulster, a mai pustiit cîteva localităţi din comitatele Meath şi Westmeath. A vizitat, poate, oraşul Trim, poate şi Ballinlough, dar mai mult ca sigur Trubly Castle. în această perioadă s-au iscat o mulţime de legende, cea mai remarcabilă fiind aceea despre lordul Plunkett care îşi adăpa în acelaşi timp cu Cromwell calul într-un vad şi care, văzînd dintr-odată în apă temuta imagine reflectată a englezului, a aruncat spada goală asupra tiranului, însă fără să-l nimerească : lordul Plunkett, fiul contelui de Louth, a fost prins şi condamnat la moarte. Totuşi, cînd acesta a cerut să moară cu vrednica lui spadă în mină, luptînd împotriva a doi ofiţeri de-ai lui Cromwell, oricare ar fi fost ei, generalul s-a arătat mişcat de curajul lui şi i-a cruţat viaţa cu condiţia ca un membru al familiei Plunkett să poarte întotdeauna numele de Oliver. Desigur că nu toate amănuntele acestei poveşti captivante sînt exacte, fiindcă printre cei din familia Louth fuseseră şi pipă atunci diferiţi Oliveri, încă de pe timpul contelui de Louth, care trăise cu 100 de ani mai înainte 2[2]. Totuşi dedesubtul straturilor de poveşti mai brutale ivite în tot timpul cît Cromwell a stat în Irlanda există un strat neîntrerupt de povestiri privind clemenţa lui în faţa curajului personal şi din această tradiţie simpatică face parte şi povestirea de faţă. Peste puţin timp Cromwell a aflat cu plăcere că Venables cucerise, cu pierderi puţine, oraşele Carlingford şi Newry, iar mai tîrziu şi Belfastul, astfel că, acum, cînd sir Charles Coote se instalase la Down în comitatul Antrim, Nordul Irlandei era asigurat. Venise timpul ca Cromwell să se îndrepte spre Sud, unde trebuia să se aştepte la o rezistenţă mult mai puternică din partea regiunilor Leinster şi Munster, sprijinite de bogatele lor porturi maritime.

Mai înainte însă, Cromwell a trecut din nou prin Dublin, pentru a se întîlni acolo cu doamna Cromwell, care

---

— M.L.

adusese cu ea nu numai plăcuta ei tovărăşie, ci şi o mulţime de lucruri casnice şi piese de mobilier. Potrivit ambasadorului veneţian, doamna Cromwell avea de gînd „să se bucure din plin... de titlul şi autoritatea unei soţii de vicerege, dacă planul [de subjugare a Irlandei] avea să reuşească". Poate că tocmai din acest mobilier a fost capturată o parte în decursul marşului spre Sud al lui Cromwell, în urma unei incursiuni pornite din trecătorile accidentate ale munţilor Wicklow şi executate de aventurierul Christopher Tothill. Una din prăzi a fost şi calul lui Cromwell, deşi stăpînul său nu era călare pe el în clipele acelea, cal pe care mai tîrziu Tothill nu s-a învoit 6ă-l dea nici pe 100 de lire sterline, fiindcă îl considera o amintire folositoare [23]. Din alte puncte de vedere, expediţia de-a lungul plăcutului comitat Wicklow a fost tihnită. Cromwell avea o armată nemaipomenit de bine echipată, iar flota plutea maiestuoasă în preajma ei ca s-o sprijine. în drum spre Wexford, armata a făcut o oprire ca să ia Enniscorthy Castle, o mică fortăreaţă bine îngrijită dintr-un orăşel liniştit de pe malul mării, care părea o versiune în miniatură a Droghedei şi care a capitulat fără să se tragă nici o lovitură de tun. Apoi Cromwell şi-a continuat înaintarea de-a lungul drumului de coastă împădurit, spre portul Wexford, aflat în apropierea extremităţii de sud-est a Irlandei.

Pentru năvălitori, Wexfordul, cu „portul său cuprinzător şi măreţ" — după cuvintele lui sir William Brereton — „în care puteau intra mai multe mii de corăbii *avea o* dublă importanţă. Era, în primul rînd, o bază naturală avansată spre şi dinspre Europa şi ca atare trebuia distrusă, mai ales că se bănuia că locuitorii ei îşi vîrîseră mîna pînă la cot în apele murdare ale pirateriei. în al doilea rînd, anotimpul rece, acel factor de neînlăturat al tuturor campaniilor în ţări străine, se apropia, astfel că vremea devenise deosebit de umedă şi vîntoasă. Drept urmare, starea sănătăţii oştenilor nu se ameliora, iar „boala ţăranilor", sau dizenteria, făcea ravagii îngrozitoare. Trebuiau luate măsuri pentru încartiruirea de iarnă, iar Wexfordul oferea un centru evident de adunare. Avangarda armatei a ajuns la Wexford la 1 octombrie, iar restul a urmat-o a doua zi, astfel că în colţul de nord-vest al

oraşului erau cantonaţi acum peste 7 000 de pedestraşi şi 2 000 de călăraşi. Tabăra lor era „aproape înecată în ploaie şi ceaţă", în timp ce aşteptau ca furtunile dezlănţuite să se potolească pentru a-şi putea descărca tunurile de asediu şi muniţiile de pe corăbiile care blocau portul, cum istorisea deputatul Robert Wallop, care însoţea expediţia, într-o relatare anonimă, dar atribuită lui [21]*.

în Wexford, dezbinarea dintre guvernatorul militar şi populaţia oraşului, observată şi mai înainte în cazul lui Aston şi al locuitorilor Droghedei, luase proporţii şi mai mari. De fapt locuitorii îşi şi exprimaseră dorinţa să capituleze, aşa că numai sosirea, din ordinul lui Ormonde, a guvernatorului în persoana colonelului David Sinnott împreună cu o forţă suplimentară de 1 500 de oameni le-a întărit curajul pe cale de slăbire. Dar chiar în aceste condiţii, înalţii dregători ai oraşului înclinau mai mult spre pace decît spre război, după cum îi comunica Sinnott lui Ormonde : „Pentru a vă spune adevărul adevărat, îi socotesc şi îmi dau seama că sînt predispuşi mai degrabă să capituleze şi să accepte condiţiile puse de inamic". în Wexford se aflau chiar mulţi catolici care preferau perspectiva ocupării oraşului de către Cromwell decît de către liga lui Ormonde. Unii locuitori, conduşi de Hugh Rochford, au încercat să negocieze cu Cromwell, iar primarul şi consilierii săi şi-au dat pe faţă adevăratele sentimente oferindu-i în dar lui Cromwell, în semn de împăciuire, în tot decursul negocierilor cu Sinnott, vin de Canare, băuturi spirtoase şi bere tare. De aceea, atunci cînd fortul Rosslare, care apăra portul, a fost evacuat „prin mila Domnului" de către apărători, Cromwell avea motive să spere că va pune mina pe oraş pe cale paşnică.

Totuşi, Sinnott era optimist. Ca oraş, Wexfordul se întindea pe întreaga lungime a portului şi era înconjurat de un val de pămînt de o rezistenţă excepţională, înalt de 22 de picioare şi întărit cu metereze de pămînt groase de 15 pînă la 20 de picioare, iar la capătul de sud al oraşului, imediat în afara valului de pămînt, se afla o fortăreaţă. Ceva mai mult, locul de trecere spre lumea exterioară din Nord, prin care Sinnott spera să primească de la Ormonde noi întăriri pentru a compensa uriaşul avantaj numeric al

lui Cromwell, era încă liber. Din această cauză prima somaţie, din 3 octombrie, a lui Cromwell, conţinînd obişnuitele cuvinte „cu scopul de a împiedica vărsarea de sînge şi a feri de distrugere oraşul şi regiunea din jurul lui"', a fost întîmpinată cu un răspuns în doi peri al lui Sinnott, care propunea doar încetarea generală a ostilităţilor. Cromwell nu voia însă să audă de aşa ceva şi de aceea ceru o propunere mai precisă pînă la amiază, adăugind cu sarcasm : „Corturile noastre nu ne oferă un acoperămînt atît de bun ca locuinţele voastre...". Accepta totuşi să trimită delegaţi să trateze, atîta vreme cît era vorba să trateze numai asupra capitulării. în răspunsul său, Sinnott cerea „condiţii onorabile", fiindcă altfel va muri cu cinste, şi propunea o nouă amînare pînă la ora 8 a zilei următoare, la care Cromwell a ripostat descărcîndu-şi tunurile de pe corăbiile din port[25].

Iată însă că în aceste momente critice prin locul liber de trecere sosi lordul Castlehaven cu 1 500 de călăreţi ca să complinească slabele mijloace ale lui Sinnott, care s-a grăbit să tăgăduiască faţă de Cromwell că tărăgăna anume lucrurile fiindcă se aştepta la această desfăşurare a evenimentelor şi a cerut un nou termen pentru ca şi Castlehaven să poată examina condiţiile de capitulare. Din tonul răspunsului din 6 octombrie al lui Cromwell rezultă clar că începuse să se înfurie din cauza amînărilor evidente ale lui Sinnott. De aceea, peste trei zile, şi-a mutat întreaga tabără în sudul oraşului, amplasîndu-şi tunurile grele pe o ridicătură numită acum Fortul lui Cromwell, care se înălţa acolo deasupra localităţii, dominînd vederea panoramică asupra apelor şi clădirilor de dedesubtul ei. Mai multe stînci descoperite, printre care şi una deosebit de falnică, numită Stînca Trespan, oferea o temelie deosebit de rezistenţă pentru executarea unei canonade. §§§§§§§§§§ Tunurile lui Cromwell au făcut cîteva găuri dăunătoare în zidurile fortăreţei aflate dedesubt la discreţia lor, după care — cum a scris mai tîrziu Cromwell — „curajul guvernatorului a slăbit", astfel că a început să negocieze din nou[26].

---

§§§§§§§§§§ Stînca mai poate fi văzută şi astăzi. Pe ea se joacă copii din apropiatele blocuri de locuinţe.

Totuşi, apariţia lui Ormonde în interiorul oraşului şi trimiterea altor 500 de pedestraşi şi 100 de călăraşi în oraşul asediat au introdus un nou element în calculele lui Sinnott. Potrivit unui contemporan, Sinnott a refuzat din nou să capituleze fără condiţii, lucru pe care — după părerea aceluiaşi martor — avusese de gînd să-1 facă de la început. însă între timp, înainte de sosirea acestor întăriri proaspete, Sinnott ceruse unele condiţii generoase pentru el şi pentru orăşeni, printre care libera exercitare a religiei catolice, evacuarea totală a garnizoanei împreună cu întregul ei echipament, precum şi amnistia generală a locuitorilor oraşului pentru acţiunile lor anterioare, lucru care se referea, fără îndoială, şi la piraterie. Drept urmare, Cromwell, arătîndu-şi pe mai departe supărarea faţă de cutezanţa lui Sinnott de a se aştepta la condiţii atît de favorabile, atunci cînd se afla într-o poziţie incontestabil inferioară, a făcut totuşi unele contrapropuneri. Oştenii şi subofiţerii urmau să plece slobozi, cu ceea ce aveau pe ei, după ce vor fi făgăduit sub jurămînt că nu vor mai lua în viaţa lor armele împotriva Parlamentului, ofiţerilor li se va da cruţare, însă vor fi reţinuţi ca prizonieri, iar în ceea ce-i privea pe orăşeni „mă voi angaja ca bunurile să nu le fie luate cu forţa şi ca oraşul să fie ocrotit împotriva jafului". După normele timpului, condiţiile erau generoase şi Cromwell avusese desigur de gînd să le respecte atunci cînd le pusese pe hîrtie[22].

însă, în stadiul acesta critic, s-a produs un eveniment surprinzător, pe care Cromwell l-a descris după aceea, printr-un eufemism, drept „un act neaşteptat al Providenţei". Ceea ce s-a întîmplat în realitate a fost că un căpitan pe nume Stafford, care comanda fortăreaţa Wex- ford, descris drept „un tînăr înfumurat şi trîndav, fără nici o practică în arta militară", fie că a pierdut curajul într-o măsură mai mare decît guvernatorul Sinnott, fie că a vrut să se bucure de un „tratament corect" din partea oameni-

lor lui Cromwell. In orice caz, Stafford a profitat de negocierile pentru încheierea tratatului de capitulare ca să predea prin trădare întreaga fortăreaţă lui Cromwell. Fiindcă fortăreaţa se mărginea cu valul de apărare, care domina la rîndul lui partea de sud a oraşului, trupelor parlamentare li s-a prezentat neasemuitul prilej de a trece în fuga mare valul şi de a năvăli în oraş, ca să pună mîna pe recalcitranţii săi locuitori. După cum rezultă limpede din propria lui povestire, Cromwell, care nu încearcă să cocoloşească cele întîmplate, mai analiza încă în acele momente cum să profite cel mai bine de pe urma aşezării, astfel că, ferind-o de prădăciune, să o folosească drept cartier de iarnă.

Dar să-1 lăsăm pe Cromwell să ne spună cu propriile sale cuvinte cele ce au urmat[23]. Atunci cînd oamenii lui s-au arătat pe acoperişul fortăreţei, adversarii au părăsit imediat valul de apărare şi au început să fugă. Văzînd aceasta, oştenii parlamentari ,,s-au năpustit cu scările lor spre oraş şi l-au luat cu asalt. Cînd au pătruns în piaţă, inamicii le-au opus o rezistenţă dîrză, însă trupele noastre i-au înfrînt şi i-au ucis pe toţi cei ce le-au ieşit în cale. Două şalupe cu duşmani care încercau să scape, fiind supraîncărcate, s-au scufundat, din care cauză aproape 300 din ei s-au înecat. Socotesc că în total duşmanul a pierdut nu mai puţin de 2 000 de oameni, în timp ce, după credinţa mea, din oamenii noştri n-au fost ucişi de la începutul pînă la sfîrşitul asediului nici măcar 20“.

Prin aceste cuvinte dure Cromwell relata o acţiune care era, după cum se poate dovedi, o pată mai mare asupra carierii sale de general decît aceea de la Drogheda, unde a avut cel puţin scuza unei rezistenţe înverşunate, a unei duble respingeri, precum şi aceea a morţii cîtorva din ofiţerii săi. Insă acţiunea de la Wexford a avut loc nu la ordinele sale, ci împotriva lor. Oamenii săi au fost cuprinşi de o furie ucigaşă, fără ca Cromwell sau vreunul din subalternii lui să facă vreo sforţare de a-i înfrîna. S-au mulţumit să mediteze mai pe urmă la cele săvîrşite nu de mult de perfizii catolici din Wexford în materie de piraterie, torturînd familii întregi, astfel că „drept urmare au fost puşi să răspundă cu sîngele lor de cruzimile asupra mai multor sărmani protestanţi[1]*.

Cromwell, care nu-şi pierduse predilecţia pentru

atrocităţile catolice, relata alte două acte de cruzime mai 67 proaspete, „despre care am aflat de curînd“. Potrivit uneia din povestiri, şapte sau opt protestanţi fuseseră îmbarcaţi într-o luntre găurită şi drept urmare s-au înecat în port, iar potrivit alteia cîţiva protestanţi fuseseră lăsaţi ,să moară de foame într-o capelă. Totuşi acest Cromwell, care istorisea cu atîta repulsie bigotă poveşti de groază, era acelaşi om care descrisese moartea a sute de catolici iără nici o strîngere de inimă. Parţialitatea afitudinii lui- era totală, iar refuzul său de a lua în considerare drepturile umane legale ale acestor oameni, pe care îi considera nişte barbari cîinoşi, categoric. Dumnezeu fusese acela care „abătuse această pedeapsă dreaptă asupra lor (locuitorilor din Wexford), făcîndu-i să cadă pradă ostaşilor...“. Singurul regret pe care îl exprima era că, jefuind oraşul, oştenii merseseră în mod nepotrivit atît de departe încît îl distruseseră. „Aş fi dorit ca, spre binele lor şi al garnizoanei, să fi fost mai cumpătaţi". Aceste ultime vorbe ale lui erau deosebit de revelatoare, fiindcă Wexford era într-a- devăr un oraş frumos, „plăcut aşezat şi puternic", cu meterezele şi cu profitabilul lui comerţ cu peşte. Fiindcă majoritatea foştilor locuitori fugiseră sau fuseseră ucişi, „ar fi de dorit ca aici să vină şi să se aşeze oameni cinstiţi", care să folosească multele proprietăţi admirabile aflate acum fără stăpîn.

Fireşte că mai tîrziu au fost date la iveală multe amănunte asupra pustiirii Wexfordului, care au completat scurta dare de seamă a lui Cromwell. Există mărturia episcopului de Ferns, doctorul Nicholas French, despre paracliserul şi totodată grădinarul său, un băiat de 16 ani, care, după cum auzise el, fusese ucis în palatul episcopal, despre preoţi bătuţi cu biciul şi aruncaţi în canalele de scurgere, precum şi despre capelanul său, străpuns de şase ori cu sabia şi lăsat să moară într-o baltă de sînge. [29] Cu siguranţă că la Wexford preoţii şi călugării au fost trataţi pur şi simplu

ca ostaşi inamici, poate ca ostaşi în uniformă ai unei credinţe detestate, şi căsăpiţi odată cu ceilalţi. în măcelul care a avut loc la Market Cross, în partea de nord a oraşului, spre care mulţi nenorociţi fugiseră prin străzile înguste ca să se adăpostească, fuseseră ucise fără îndoială şi multe femei. Chiar dacă numărul lor a fost exagerat, faptul este confirmat nu numai de relatările de mai tîrziu ale irlandezilor, ci şi de broşurile engleze ale timpului. în biografia lui din 1663, Heath descrie tabloul îngrozitor al celor 200 de femei, din care multe de rang înalt, cerînd

îndurare „cu puterea ochilor lor fermecători şi a lacrimilor lor înduioşătoare[11], îndurare care nu le-a fost acordată însă **********[30]. în ceea ce priveşte numărul total al victimelor, pare probabil, potrivit unei petiţii prezentate din Wexford după Restauraţie, că, în afara ostaşilor irlandezi, au murit 1 500 de locuitori ai oraşului ††††††††††.

Totuşi, religia catolică, deşi adusese pe urmele ei la Wexford pieirea în ziua de 11 octombrie 1649, a venit mai tîrziu şi cu propriile ei răsplăţi. Circulau poveşti [32] consolatoare care contrastau în mod straniu cu atitudinea agresorilor puritani şi cu planurile lor de viitor în privinţa Wexfordului. La 22 octombrie, Hugh Peter scria entuziasmat că Wexfordul, „ale cărui case şi pămînturi îşi aşteaptă locuitorii şi stăpînii, este un loc splendid pentru o comunitate religioasă cucernică... Mă miră că nu vin din Anglia cu miile să vadă această lucrare care, nădăjduiesc, este îndeplinirea prorocirilor." [33] O broşură englezească privind aceeaşi temă, tipărită la Londra pe la sfîrşitul anului 1649, repeta cuvintele lui Cromwell că „trebuie considerată o minune întîmplarea că tocmai cînd erau pe punctul de a accepta condiţiile, ele au fost atît de uimitor respinse". Drept altă minune era considerată oarecum chiar situaţia că acum Wexfordul era cu totul nepotrivit

---

********** Pe locul numit acum Bull Ring din Wexford poate fi văzută azi o placă ce reaminteşte de măcel cu aceste cuvinte : „Se cuvine ca această placă să fie aşezată în acest loc pentru a reaminti de cei cinci preoţi franciscani, de cei doi fraţi franciscani şi de numeroşii cetăţeni ai acestui oraş care au fost măcelăriţi aici de Oliver Cromwell la 11 octombrie 1649“. Pe peretele bisericii franciscane este expusă într-un loc vizibil o dare de seamă a măcelului, precum şi numele celor şapte călugări franciscani ucişi, unii îngenuncheaţi în faţa altarului, alţii ascultînd spovedania. Doi din călugări se numeau Sinnott, iar doi purtau mai puţin faimosul nume de Stafford.

†††††††††† Documentele oficiale, Seriile irlandeze, Carol al II-lea. voi. 307, nr. 65, P.R.O. : „cînd şi-au pierdut viaţa printre alţii numitul guvernator şi unii dintre oşteni, iar dintre locuitori 1 500 de persoane". In documentele oficiale irlandeze, cifra este înscrisă greşit, astfel că dă impresia că au murit în total 1 500 de oameni. Insă originalul lămureşte situaţia [31].

pentru încartiruirea de iarnă. Deşi recunoştea că pustiirea oraşului fusese contrară intenţiei lui Cromwell şi „inoportună pentru noi", Wallop trăgea din toate acestea următoarea concluzie : „Şi astfel avem dreptul să presupunem că Dumnezeu avea (cu locuitorii Wexfordului) şi o altă pricină decît aceea a noastră, drept care a hotărît ca deznodă- mîntul să fie altul[11], ceea ce înseamnă că vrerea divină fusese ca englezii să nu folosească oraşul pentru „retragerea de iarnă". [34] Era un mod de a gîndi împărtăşit pe deplin şi de Cromwell. Intenţia lui nu fusese ca Wexfordul să fie pustiit şi se poate susţine că Sinnott, tărăgănînd tratativele, deşi cunoştea situaţia slabă în care se afla, precum şi bine-ştiuta lipsă de lealitate a aşa-zişilor săi sprijinitori, a procedat cu o periculoasă nesocotinţă. însă acum, cînd fapta fusese săvîrşită, ura pe care Cromwell o avea faţă de irlandezi, precum şi convingerea lui în fărădelegile de odinioară ale acestora coborau ca o mantie comodă spre a acoperi cu faldurile primitoare ale „aşteptatului act al Providenţei*' toate cele întîmplate.

Fiindcă din fericire vremea se îndreptase trecător, Cromwell a pornit de la Wexford spre Vest, la New Ross, unde somaţia cu binecunoscuta ei referire la „vărsarea de sînge", precum şi via dorinţă a lui Cromwell de a ocoli o asemenea urmare, a fost transmisă de un gornist lui sir Lucas Taaffe, guvernatorul oraşului. Tunurilor parlamentare le-a fost deajuns să tragă din joacă cîteva lovituri asupra oraşului pentru ca sir Lucas să anunţe în grabă că era gata să capituleze în condiţii onorabile, iar Cromwell, dovedind că nu glumea atunci cînd vorbea de avantajele capitulării, le îngădui oştenilor inamici să iasă din oraş cu arme şi bagaje, garantîndu-le locuitorilor că vor fi apăraţi de „ultragii şi violenţă din partea oştenilor" săi. Momentul critic a venit însă cînd Taaffe a cerut şi libertatea de conştiinţă pentru oamenii săi, la care Cromwell i-a răspuns cu hotărîre : „în legătură cu cele spuse de domnia ta despre libertatea de conştiinţă, eu nu mă amestec în conştiinţa nimănui. însă dacă prin libertate de conştiinţă înţelegeţi libertatea de a practica

slujbe religioase, socotesc că e mai bine să procedez cinstit şi să vă înştiinţez că acolo unde puterea o are Parlamentul englez acest lucru nu va fi îngăduit". [35] Fireşte că pentru urechile contemporanilor cuvintele lui Cromwell au poate o rezonanţă ironică, fiindcă arată că laudele lui în legătură cu toleranţa aveau, evident, o limită. Se cuvine să subliniem totuşi că pe vremea aceea ironia ar fi fost mult mai puţin evidentă, fiindcă liturghia catolică nu era, fireşte, permisă în Irlanda, ca şi în Anglia, astfel că vorbele lui Cromwell, luate literal, erau corecte. Distincţia dintre libertatea de gîndire şi libertatea de acţiune, care aducea imediat după sine problema legii şi deci a ordinii, era reală, iar din acest punct de vedere Cromwell s-a dovedit a fi oarecum înaintea multora dintre contemporanii săi, în special dacă ţinem seama cum au fost trataţi catolicii englezi sub Protectorat.

In pofida „binevenitei îndurări[-1] a capitulării oraşului Ross — aşa cum a numit-o Cromwell —, socotită drept un semn bun pentru recucerirea Munsterului, expediţia din Irlanda începuse nu numai să facă victime printre oamenii săi, dar să-i atace şi propria lui constituţie fizică. La Ross, Cromwell a căzut grav bolnav, cu sănătatea complet „zdruncinată", cum a descris-o el într-o scrisoare trimisă de acolo lui Richard Mayor. E pe deplin posibil să fi suferit primul acces de friguri paludice uşoare, care aveau să-1 chinuie mai tîrziu ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡.

Mersul campaniei din Irlanda se desfăşura cît se poate de bine. Moartea căpeteniei irlandeze Owen Roe O'Neill făcuse ca armata lui să nu ştie cui să dea ascultare, iar prezenţa, de partea lui Cromwell, a lordului Broghill avea în acelaşi timp aşteptatul efect salutar asupra provinciei Munster.

în decursul lunii octombrie, garnizoana din Cork s-a revoltat într-o noapte împotriva confederaţilor ; dimineaţa, la deşteptare, guvernatorul oraşului, sir Robert Starling, s-a pomenit că-şi pierduse comanda sau, după cum se spunea pe atunci cu umor irlandez, „se poate zice că a fost prins moţăind" §§§§§§§§§§§. Lady Ann

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ O formă de malarie extrem de răspîndită în secolul al XVII-lea din varietatea terţiară benignă, care nu era totuşi mortală.

§§§§§§§§§§§ In sensul că a fost luat pe neaşteptate.

Fanshawe, o englezoaică regalistă, istorisea în memoriile ei că auzise din port tîn- guitoarele strigăte ale irlandezilor în timp ce erau alungaţi, „despuiaţi şi răniţi", din oraş. Prevenindu-1 pe soţul ei, care se afla în localitatea apropiată numită Kinsale, şi-a făcut în grabă bagajele şi, obţinînd la 3 dimineaţa din partea unui prieten, drept răsplată pentru unele amabilităţi din trecut, un permis de liberă trecere, a reuşit să iasă pe furiş din Cork la ora 5 dimineaţa, împreună cu copiii săi, într-o căruţă aparţinînd unui vecin. însă oraşul Cork n-a fost decît primul pas al luării în stăpînire de către armata parlamentară a preţioaselor garnizoane din provincia Munster, astfel că lordul Inchiquin a început să facă şi el propuneri de capitulare cu scopul de a-şi asigura propria imunitate. La începutul lui noiembrie, s-a răzvrătit cu succes şi garnizoana din Youghal, iar garnizoanele din Cappoquin, Mallow, precum şi alte garnizoane învecinate le-au urmat exemplul. De altfel, aceste schimbări de credinţă nu erau chiar atît de radicale după cum păreau, fiindcă în primele stadii ale războiului civil din Irlanda multe fortăreţe fuseseră de partea Parlamentului şi trecuseră la confederaţia regalistă de-abia în 1648. Atunci cînd Cromwell a scris în Anglia făcînd o dare de seamă a desfăşurării evenimentelor şi cerînd provizii suplimentare a avut putinţa să adauge : „datorită aceleiaşi binecuvîntate Prezenţe care ne-a însoţit pînă acum, sper să văd în curînd că Irlanda nu va mai fi o povară pentru Anglia, ci o parte folositoare a Republicii" [3e].

Cu toate acestea, a trebuit să se apropie sfîrşitul lunii noiembrie pentru ca Cromwell, care se însănătoşise, să se simtă în stare să plece în marş spre Waterford. Fortul numit Passage, care păzea portul, a fost cucerit la iuţeală de dragonii săi, astfel că şi de astă dată Cromwell se aştepta la o izbîndă rapidă şi paşnică. Totuşi vremea devenise din nou groaznică, iar boala secera rîndurile oamenilor săi cu o iuţeală înspăimîntătoare. Se menţiona o cifră nu mai mică de 1000 de morţi, printre care colonelul Horton, acel veteran al armatei noului model, precum şi propriul văr al viceregelui, un alt Oliver Cromwell, fiul unchiului său sir Philip. In aceste împrejurări, s-a considerat prudent ca Waterfordul, care continua să opună rezistenţă, să fie

— M.L.

lăsat deoparte şi ca armata să se îndrepte spre Dungarvan la 2 decembrie, „o zi atît de groaznică, cum n-a fost alta în care să mărşăluiesc în toată viaţa mea“. [37] Pînă la urmă, armata a ajuns la Youghal, tihnitul oraş de pe malul mării, aflat la aproape 20 de mile est de Cork, unde i s-a îngăduit într-un tîrziu să se odihnească în cartierul ei de iarnă, acum, cînd toamna era pe sfîrşite.

Aici, la Youghal, visase la lumea de dincolo şi citise sub nucul său *The Faerie Queen* sir Walter Raleigh şi tot aici a murit acum de răspîndita boală Michael Jones, eroul de la Rathmines. în pofida zvonurilor duşmănoase că Cromwell îl otrăvise din invidie şi că Jones îl acuzase de aceasta înainte de a-şi da ultima suflare, viceregele a fost acela care a pronunţat la biserica St Mary oraţia funebră şi l-a omagiat apoi în mod mişcător în scrisorile sale. Cromwell s-a instalat la mănăstirea St John, o clădire modestă din secolul al XlV-lea aflată pe îngusta stradă principală **********. Cu toate acestea, refugiul său de iarnă avea să fie de scurtă durată, fiindcă în decursul lui a părăsit Youghalul pentru a se duce la Cork, unde a fost primit în mod agreabil, iar de acolo la Kinsale, pentru ca apoi să se repeadă pînă la capătul de sud-est al insulei. Circula la Kinsale o poveste semnificativă potrivit căreia Cromwell ar fi predat comanda oraşului unui anumit colonel Stub- ber, în pofida zvonurilor că acesta nu respecta cu stricteţe regulile religioase. Termenii replicii lui Cromwell reaminteau de felul în care luase mai de mult apărarea anabap- tiştilor : „Poate că nu le respectă, însă este oştean, este om de onoare, aşa că de data aceasta să-i lăsăm în pace religia". [38]

In ciuda sănătăţii sale şubrede, sentimentul finalităţii acţiunii lui în Irlanda rămăsese tot atît de ferm ca totdeauna, ba, ceva mai mult, la intenţia lui iniţială de a în- frînge puterile catolice din Irlanda se adăuga noua lui preocupare pentru populaţia băştinaşă, pe care o separa oarecum în minte de vrăjmaşii săi. într-o scrisoare trimisă Parlamentului la sfîrşitul lunii noiembrie, Cromwell prezenta sănătatea precară a armatei drept o nouă dovadă a călăuzirii divine, fiindcă dezbinaţii irlandezi nu reuşiseră să profite de ea. „Vă

********** Clădirea, marcată de o placă, este folosită acum ca magazin de produse electrotehnice.

spun că o parte însemnată a armatei este mai potrivită pentru lazaret decît pentru cîmpul de luptă. Poate că, dacă inamicul n-ar şti acest lucru, aş fi socotit că e nechibzuit să vi-1 comunic în scris. El îl ştie, dar nu ştie ce să facă". însă scriind în decursul iernii prietenului său John Sadler pentru a-1 convinge să preia funcţia de preşedinte al Curţii criminale din Munster, Cromwell îi descria pe irlandezii de rînd ca fiind „foarte dornici să asculte cuvîntul Domnului" şi ca venind cu grămada la adunările „creştineşti", „un semn plăcut, dacă nu şi o anticipare a binelui la care ne aşteptăm". Cromwell se arăta dornic să ia locul fostei autorităţi, acum desfiinţată, din această ţară anarhică, pe care Domnul avea grijă să o predea în mîinile lor, şi îl ruga stăruitor pe Sadler să i se alăture în această operă pioasă : „Mi se pare, domnule, că ni se prezintă o mare ocazie să stabilim o cale de a face dreptate acestor sărmani oameni pînă cînd Parlamentul va hotărî în alt fel". [39]

Acest sentiment era în contrast vădit cu sentimentele lui faţă de clerul irlandez care, la adunarea de la Clacma- noise din 4 decembrie, proclamase un fel de război sfînt propriu împotriva englezilor. Această atitudine prezenta dezavantaje chiar pentru irlandezi, fiindcă din cauza ei comunitatea anglo-irlandeză a regaliştilor protestanţi era în bună măsură izolată. Cromwell a răspuns la 14 ianuarie printr-o *Declaraţie* usturătoare care, oricum ar fi interpretată, nu putea echivala decît cu expresia unei uri nelimitate împotriva unui mod de viaţă. Frazele ei mai violente merg şi mai departe, indicînd din partea lui Cromwell o atitudine apropiată de dementă faţă de clerul catolic.[40] Ţelul declarat al catolicilor era unirea, faţă de care Cromwell a luat următoarea poziţie : „Prin mila Domnului, nu ne temem şi nu ne pasă de unirea voastră. însă voi v-aţi aliat cu moartea şi cu iadul. Afirmaţi că v-aţi unit împotriva unui inamic comun. Ei bine, în această privinţă, dacă veţi continua să vorbiţi de unire, am să vă dau să muşcaţi pelin, ceea ce are să vă arate că Domnul nu este cu voi. Cine este cel ce l-a creat pe acest inamic comun ? Presupun că vă gîndiţi la englezi. Englezii ! Aduceţi-vă aminte, ipocriţilor, că Irlanda a fost cîndva unită cu Anglia. Englezii au proprietăţi mari, pe care mulţi dintre ei le-au cumpărat cu banii lor, ei sau

strămoşii lor, de la mulţi dintre voi şi strămoşii voştri... Trăiau în pace şi cinste printre voi... Voi sînteţi cei ce au sfărîmat această unire ! Nepro- vocaţi de nimeni, i-aţi supus pe englezi celui mai nemaipomenit şi barbar masacru din cîte s-a văzut vreodată sub soare, fără să ţineţi seama de sex sau vîrstă. Şi asta într-un timp cînd în Irlanda era pace deplină şi cînd, mulţumită exemplului dat de hărnicia engleză şi datorită comerţului şi navigaţiei, ceea ce era în mîinile băştinaşilor le aducea mai multe foloase decît dacă toată Irlanda ar fi fost în stăpînirea lor, fără să cuprindă vreun englez... Ce credeţi acum ? Nu este adevărat ce spun ? Este sau va fi vreodată Dumnezeu cu voi ? Sînt convins că nu“, Şi pornind de la această introducere uluitoare, pe care trebuie să o considerăm drept expresia sinceră a atitudinii Angliei din secolul XVII faţă de Irlanda, Cromwell continua ataeînd religia romano-catolică într-un limbaj şi mai violent. „Intruşii[11] în Irlanda şi „cei ce încălcau legile cunoscute[11] erau preoţii cu liturghia lor. Iar în privinţa învinuirii că armata engleză trecuse marea doar ca să revendice pămîn- turi irlandeze Cromwell afirma : „Nu ! Pot să vă ofer un motiv mai bun decit acesta pentru venirea armatei aici. Anglia s-a bucurat de binecuvintarea Domnului atunci cînd a urmărit cauze drepte şi justificate, oricît de mari au fost pagubele sau pericolele pe care le-a întîmpinat. Iar dacă a existat vreodată pe lumea aceasta o cauză dreaptă pentru care au intrat în luptă oamenii, atunci desigur că n-a mai fost una ca aceasta. Am venit să cerem socoteală pentru sîngele nevinovat care a fost vărsat... Am venit să nimicim puterea unei întovărăşiri de rebeli nelegiuiţi... Am venit cu ajutorul Domnului să apărăm şi să păstrăm strălucirea şi slava libertăţii engleze la un popor faţă de care avem un drept neîndoios de a face acest lucru..."

Totuşi, trebuie notat că şi aici Cromwell a continuat să facă o distincţie între oamenii de rînd şi preoţi, astfel că cel puţin cei dintîi urmau să beneficieze de felul în care înţelegea Cromwell toleranţa personală : „N-am de unde să ştiu ce gînduri au în sufletul lor în materie de religie. Socotesc însă că este de datoria mea ca, dacă trăiesc cinstit şi paşnic, să nu-i fac să sufere cîtuşi de puţin din pricina aceasta". Ca şi mai înainte, la Ross,

accentul era pus pe ordinea civilă şi nu pe conformismul personal.

Pe la 29 ianuarie, Cromwell era gata să înceapă din nou lupta, şi, deoarece scrisese Parlamentului că regimentele care număraseră nu de mult doar 400 de oameni capabili să mărşăluiască reuneau acum între 800 şi 900 de oşteni, trebuie să presupunem că cei bolnavi erau pe cale de însănătoşire. Obiectivul său imediat era de a elimina influenţa lui Ormonde asupra bogatelor teritorii din interiorul Munsterului printr-o serie de operaţiuni împotriva fortă- reţelor de pe minunata vale de la răsărit de Tipperary, unde cetăţuile Cahir, Cashel, Fethard şi Clonmel, aflate în medie la o distanţă de 12 mile una de alta, formau un fel de pătrat, extinzîndu-se din Cork peste munţii Come- ragh. Au existat şi unele momente de relaxare în decursul acestei campanii care, datorită castelelor şi rîurilor învecinate, precum şi oştenilor şi generalilor aflaţi în marş, luase aspectul unei partide de şah. Fortăreaţa Newcastle, reşedinţa familiei Prendergast, a scăpat prin capitulare de distrugere cu condiţia de a nu mai fi întărită pe mai departe, iar cîţiva oşteni parlamentari au fost lăsaţi acolo spre a supraveghea îndepărtarea armamentelor. S-a întîm- plat însă ca haita de cîini de vînătoare pentru vînat mare a proprietarului să înceapă dintr-o dată să latre, astfel că trupele în retragere s-au înapoiat în goană crezînd că oştenii lor erau atacaţi şi strigau după ajutor. Pînă la sfîrşit, cîinii şi proprietarul au trebuit să fie aduşi în faţa lui Cromwell ca să-1 convingă de inofensivul adevăr. Cit se poate de bucuros, fără îndoială, de a-şi îmbunătăţi condiţiile şederii în Irlanda prin îndeletnicirea lui preferată în aer liber, Cromwell s-a apucat să facă cîteva partide de vînătoare minunate cu haita, iar ca Protector a scris personal o notă ca acelaşi Prendergast să nu fie strămutat[41].

în general, fortăreţele care au dat dovadă de înţelepciune capitulînd şi-au primit promisa răsplată de a fi cruţate. înţelegerea cu Fethard, de exemplu, cuprindea decisiva clauză a apărării locuitorilor de jefuirea proprietăţilor şi a bunurilor de atunci încolo, iar peste cinci ani, cînd Cromwell era Protector, aceiaşi locuitori i-au înaintat cu succes o petiţie împotriva

strămutării lor, „fiind ocrotiţi prin alăturatele şi milostivele Domniei-voastre îngăduinţe[1]". Rezultatul a fost o notă semnată Oliver P †††††††††††† ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ : „Voia şi dorinţa Noastră este ca condiţiile acordate de Noi locuitorilor oraşului Fethard din Irlanda să fie respectate şi aplicate cum se cuvine şi cu dreptate în toate privinţele potrivit adevăratului lor scop şi înţeles". Au fost cruţate şi vieţile preoţilor. Cahir, o fortăreaţă deosebit de falnică de pe rîul Suir, a opus într-adevăr o oarecare rezistenţă. în darea lui de seamă către Parlament, Cromwell nu s-a putut abţine să nu scoată în relief faptul că fortăreaţa aceasta îi luase contelui de Essex, pe timpul reginei Elisabeta, opt săptă- mîni ca s-o asedieze, pentru ca acum să cadă în mîinile Parlamentului fără să se piardă un singur om. Dar chiar în această situaţie, condiţiile acordate Cahirului, erau generoase, iar clerul a fost cruţat. Există o legendă potrivit căreia Cromwell, stînd în picioare pe o colină, ar fi spus : „Iată cu adevărat o ţară pentru care merită să te lupţi", şi, cu toate că aceeaşi poveste s-a spus şi despre Wilhelm de Orania * *, este uşor de înţeles cit de sedus a fost Cromwell de blinda frumuseţe a cîmpiilor de la Tip- perary, care se întindeau ca o mare verde în jurul lui Rock of Cashel. Povestea devine şi mai verosimilă dacă ţinem seama de faptul că Cromwell şi-a ales pentru el o bună parte din ţinutul Tipperary în loc s-o lase pe seama speculanţilor şi oştenilor. [42]

Reunindu-şi din nou armata cu cea a lui Ireton, Cromwell s-a îndreptat spre Kilkenny, la nord de Callan, unde magnificul castel al familiei Ormonde domina oraşul căţărat pe stînci, un palat — după cum scrie un francez de pe vremea aceea — care putea rivaliza prin ornamentele sale de marmoră cu unele palate din Italia. Cromwell avea mari speranţe să pună mina pe Kilkenny fără luptă, mai ales că se aştepta ca un anume Tickle să i-1 predea prin trădare, astfel că a sosit aco’o fără echipamente de asediu. însă Tickle fusese dibăcit de

---

†††††††††††† Protector. — M. L.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Wilhelm al III-lea, prinţ de Orania (1650—1702) — căsătorit cu Mary, fiica lui Iacob al II-lea. A domnit împreună cu soţia din 1689 pînă în 1694 şi apoi singur, după moartea ei, pînă în 1702. In 1690—1691 a întreprins şi el o campanie de supunere a irlandezilor răsculaţi. — M.L

guvernatorul sir Wal- ter Butler, astfel că negocierile care au urmat în privinţa capitulării au fost îndelungate şi o bucată de vreme nerodnice, în primul rînd deoarece castelul era „extraordinar de bine întărit prin sîrguinţa adversarului[11] şi ar fi necesitat „mult sînge şi timp“ pentru a fi cucerit şi, în al doilea rînd, deoarece guvernatorul îşi exprimase intenţia de a muri mai degrabă împreună cu întreaga garnizoană decît să se Dredea.

însă cu toată încăpăţînarea lui Butler, Cromwell, atunci cînd se afla într-o stare de spirit lucidă, era un ins cu totul deosebit de Cromwell mîniosul. Primul asalt al armatei sale a fost neobişnuit de slab, astfel că Butler n-a propus condiţii de capitulare decît după ce a început cel de-al doilea asalt. Deşi, cum este uşor de înţeles, Cromwell a refuzat să-i acorde lui Butler condiţii la fel de favorabile ca oraşelor precedente, aşa cum ceruse acesta, el a propus totuşi un plan de compromis care ocrotea locuitorii oraşului de efectele fireşti ale jefuirii. Fiindcă oştenilor li se promisese dreptul de jaf dacă luau Kilkenny cu asalt, Cromwell, subliniind că orăşenii trebuiau să-l învinuiască pe Butler pentru strîmtoarea în care se aflau, i-a cerut să plătească în schimb 2 000 de lire sterline drept dar făcut „excelentei sale armate[11]. Totuşi, chiar în aceste condiţii, oştenilor lui Butler li s-a îngăduit să plece liberi cu tobele bătînd şi steagurile fluturînd şi să păstreze din armele confiscate cel puţin 100 de muschete şi 100 de suliţe ca să se apere împotriva torilor §§§§§§§§§§§§, nişte briganzi irlandezi care prădau pe oricine le ieşea în cale [A3].

Primăvara bătea acum spre aprilie, iar Cromwell — aşa cum recunoştea el însuşi — îşi dădea bine seama că prezenta lui începe să fie retlamată urgent în Anglia. încă de la 11 ianuarie, preşedintelui Camerei Comunelor i se ceruse să-i scrie ca să vină pentru a se consfătui asupra Irlandei şi aşezării acolo a unei

---

§§§§§§§§§§§§ Acest cuvînt, provenind din irlandeză *(toraidhe)* şi însem- nînd „urmăritor", „gonaci", a fost aplicat în secolul al XVII-lea bandiţilor irlandezi care jefuiau şi ucideau coloniştii şi oştenii englezi, pentru ca să devină, prin anii 1670—1680, numele partidului politic al aristocraţiei engleze partizană a ultimilor reprezentanţi ai dinastiei Stuart, iar, mai tîrziu, denumirea partidului conservator englez. — C.M.

guvernări civile, fiindcă situaţia din Scoţia scăpa rapid de sub controlul Parlamentului. Totuşi, în raportul trimis acestuia în legătură cu Kilkenny, Cromwell se referea doar la „unele comunicări particulare[1]', astfel că, fără o cerere oficială a preşedintelui, socotea că ar fi fost o „prea mare îndrăzneală" din partea lui să-şi părăsească sarcina pe care o avea în Irlanda. Iar ca răspuns, a luat atitudinea nelsoniană de a nu ţine seama de ordine şi de a nu le accepta în litera lor. Desigur, Cromwell cunoştea dorinţa oficială ca el să se întoarcă, chiar dacă nu-i parvenise o solicitare propriu-zisă. Totuşi, ca oştean de profesie, Cromwell ţinea neapărat să nu părăsească Irlanda pînă cînd campania nu se încheia din toate punctele de vedere. Deocamdată, singurele fortăreţe care mai rămăseseră cauzei regaliste erau Clonmel, Waterford şi Lime- rick, iar aceea spre care îşi îndrepta acum atenţia Cromwell era Clonmel. îi parvenise deja încurajatoarea veste că confederaţia regalistă începuse să se destrame în posomorita atmosferă de după Clacmanoise şi că fuseseră iniţiate negocieri pentru lăsarea la vatră a armatei regaliste din Irlanda cu condiţia ca oştenii să poată pleca peste mare. în ziua de 26 aprilie, a fost semnat de Cromwell, la Carrick, *Pactul pentru partidul protestant din Irlanda* şi, deşi atît Ormonde, cît şi Inchiquin au refuzat să se lase incluşi personal în el, Cromwell cel puţin a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să le impună acceptarea unor permise de liberă trecere, fiindcă avea mai mult de cîştigat prin dispariţia lor în străinătate. Pînă la urmă, doar lady Ormonde a fost de acord să primească un paşaport oficial din partea viceregelui, care i-a permis atît ei, cît şi familiei şi servitorilor să plece cu o corabie.

La Clonmel, un alt oraş flancat de şerpuitorul Suir, Cromwell a dat peste Hugh O'Neill. Poreclit uneori de irlandezi „oacheşul", el era nepotul lui Owen Roe O'Neill prin Art Oge, fratele mai mare al acestuia. Se născuse în Ţările de jos spaniole ********** †††††††††††† şi servise în armata spaniolă, iar acum, întovărăşit de 1

********** Partea Olandei aflată sub stăpînire spaniolă, adică Belgia de astăzi. — M.L.

†††††††††††††† Lucrare a istoricului Thomas Babington Macaulay (1800— 1859), publicată în 1842, în care sînt evocaţi eroi şi episoade semi- legendare din istoria Romei antice. — C.M.

200 de oameni, se instalase din februarie la Clonmel, astfel că, spre sfîrşitul lui aprilie, tunurile lui Cromwell erau ocupate din nou cu obişnuitul lor bombardament asupra pietrelor irlandeze. Insă în Hugh O'Neill Cromwell dăduse peste un adversar viclean, care nu era nici fricos, nici lipsit de iniţiativă. Prima mişcare a lui O'Neill a fost să ridice pe partea dinăuntru a zidurilor oraşului întărituri uriaşe din pietre îngrămădite una peste alta, formînd între ele poteci în spatele cărora şi-a instalat tunurile. Drept rezultat, prima încercare de atac a lui Cromwell, întovărăşită de înfocate cîntări religioase, s-a transformat într-un dezastru ireparabil, fiindcă oamenii săi s-au pomenit prinşi într-o capcană deosebit de neplăcută. Cînd şi-au dat seama de situaţie, cei din frunte s-au grăbit să strige : „Opriţi ! Opriţi !", însă, ca şi în *Lays of Ancient Rome* * ♦, atunci cînd cei din spate strigau : „înainte", iar cei din faţă : „înapoi", cei ce veneau din urmă continuau să zbiere : „înaintaţi ! înaintaţi !", fără să ţină seama de cele ce se întîmplau. Rezultatul a fost un masacru. După unele estimări, numărul morţilor s-a ridicat la peste 2 000. Cromwell, care aştepta zadarnic la poarta principală să fie lăsat să intre, s-a simţit — după spusele unui oştean care era de faţă — atît de jignit „cum nu mai fusese vreodată de cînd îşi pusese pentru prima dată pe cap coiful împotriva regelui, deoarece nu era obişnuit să fie respins în aşa măsură". A stăruit de aceea să se mai dea şi un al doilea atac, dar şi de această dată alte cîteva sute de oşteni au fost ucişi de dibacii apărători, deşi unii din oamenii săi reuşiseră să pătrundă în oraş. A fost deci necesar să se retragă.

Fireşte că O'Neill ştia că, din cauza inferiorităţii sale numerice şi a lipsei prafului de puşcă, această retragere nu putea fi decît vremelnică, aşa că, după ce se comportase — potrivit spuselor lui sir Lewis Dyve — „pe cît de prudent, pe atît de vitejeşte" în apărarea oraşului, se hotărî s-o şteargă cu toţi oamenii lui în toiul nopţii, dînd libertate primarului oraşului să trateze a doua zi condiţiile de capitulare. In felul acesta, atunci cînd Cromwell intră în sfîrşit în Clonmel, după ce acordase primarului obişnuitele condiţii moderate, află că păsările înarmate zburaseră. Se spune că Cromwell s-a înfuriat şi, întorcîndu-se spre primar, i-ar fi spus : „Ticălosule, mi-ai făcut-o. De ce nu mi-ai spus mai

înainte ?“ „Dacă Excelenţa voastră m-ar fi întrebat — i-a răspuns blajin primarul — i-aş fi spus-o mai înainte", reamintindu-i lui Cromwell, în legătură cu tratatul de capitulare, că avea reputaţia de a-şi tine făgăduielile în această privinţă. Cromwell s-a domolit şi s-a conformat condiţiilor. A crezut totuşi că merita să întrebe ce fel de om era O’Neill. Primarul i-a răspuns că O’Neill, era un „oştean străin, născut în Spania", ceea ce a provocat o altă explozie din partea generalului : „Dracu’ să vă ia pe voi şi străinătatea voastră", ameninţînd că îl va urmări pe O’Neill şi îl va nimici.[44] Totuşi, O’Neill a continuat să se ferească cu iscusinţă de răzbunarea lui Cromwell. Mai apoi, tot el a apărat fortăreaţa Limerick împotriva lui Ire- ton, iar cînd a capitulat şi ea pînă la urmă, în 1651, s-a prevalat cu succes de naţionalitatea lui spaniolă ca să scape de pedeapsa cu moartea. închis în Turnul Londrei, a fost eliberat la intervenţia regelui spaniol şi a răposat în pace în Spania. A meritat să supravieţuiască fiindcă făcuse isprava unică de a păcăli bătrînele Coaste de fier.

în fond, din punctul de vedere al lui Cromwell, fortă- reaţa Clonmel se dovedise a fi o afacere proastă. Pentru reputaţia lui militară, ea trebuie socotită, alături de cea de-a doua bătălie de la Newbury (unde, firește, el nu avea comanda supremă), drept una din foarte puţinele sale in- frîngeri. S-ar putea susţine că, deşi în 1645 el fusese acela care avusese comanda în comitatele de sud-vest ale Angliei, Cromwell n-a fost niciodată un mare meşter al ase- diilor, fiindcă se bizuia mai mult pe efectele îndrăznelii şi ale surprizei, astfel că, atunci cînd a dat peste îndrăzneală şi surpriză în tabăra cealaltă, personificate de Hugh O’Neill, avantajul n-a mai fost nicidecum de partea lui. De fapt, din punct de vedere militar, adevăratul său triumf din Irlanda a fost acela că a reuşit să pună pe picioare o armată atît de excepţional de bine plătită, de bine echipată şi de bine instruită, cum nu mai fusese văzută una asemănătoare înainte. înzestrată cu tunuri ca „fiii lui Marte“, după cum scrisese un contemporan [45], nu-i nici o mirare că atîtea fortăreţe irlandeze se prăbuşiseră cînd au venit în contact cu ea. în rest, Irlanda nu i-a adus victorii şi nici noi stele pe care să le alăture măreţei constelaţii formate de Marston Moor, Naseby şi Preston.

Acum însă, zilele lui Cromwell în Irlanda erau definitiv numărate. La 9 aprilie, Consiliul de stat i-a expediat un mesaj prin care i se ordona să se întoarcă imediat, iar noua fregată *President,* construită la comanda Comitetului amiralităţii în toamna precedentă, a fost trimisă ca să-1 readucă. în jur de 13 mai s-a poruncit ca trupe de călăraşi să aştepte întoarcerea biruitorului fie la Barnstaple, fie la Bristol. Deşi Cromwell s-a îndreptat încă o dată spre sud şi s-a oprit un scurt răstimp în faţa încăpăţînatului oraş Waterford, o nouă scrisoare din partea Consiliului, prin care era înştiinţat că acasă îl aşteptau treburi importante, rezolva definitiv problema întoarcerii sale. Lăsînd Irlanda în grija lui Henry Ireton, Cromwell a părăsit la 26 mai oraşul Youghal plecînd spre Anglia prin portul aflat dincolo de zidurile medievale ale acestui oraş. Riscanta întreprindere din Irlanda se terminase. Cromwell stătuse în Irlanda nouă luni şi patrusprezece zile.

însă noroiul care îi mînjise reputaţia în Irlanda nu era uşor de înlăturat şi asta nu din cauza că s-ar fi purtat mai rău decît alţi cuceritori. Cromwell nu era un Macbeth ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡. Nu se simţea chiar atît de pătat după Drogheda şi Wexford încît să nu-i mai rămînă altceva de făcut decît să se afunde şi mai adînc în sînge. După cum s-a văzut, condiţiile de capitulare pe care le-a acordat au fost blînde, iar iertarea preoţilor şi călugărilor contrasta în mod straniu cu vorbele vrăjmaşe prin care acuza în *Declaraţia* sa întregul cler romano-catolic. Insă Cromwell avea de luptat cu un adversar periculos, şi anume cu memoria unui popor tenace, viteaz, romantic şi războinic, care era acela al Irlandei. Aceasta va fi forţa, mai puternică decît aceea a evlavioaselor Coaste de fier, care va hăitui în viitor memoria lui Cromwell cu tot atîta neîndurare cum au fost urmăriţi şi ucişi preoţii d>n Drogheda şi Wexford. Desigur că unele din poveştile irlandeze referitoare la Cromwell sînt, aşa

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Rege al Scoţiei, mort în anul 1057. S-a urcat pe tron după ce l-a ucis în 1040 pe regele Duncan. Personajul principal din tragedia cu acelaşi nume a lui Shakespeare. — M.L,

cum se poate presupune, fantaste şi stranii §§§§§§§§§§§§§ **********, iar numele său este legat de basme incredibile. Iată-1 cîrpaci englez care se ridică şi ajunge rege al întregii Irlande şi al cărui trup, aşezat la moarte în trei coşciuge, este aruncat în mare acolo unde se întîlnesc trei ape, pentru ca, în alte poveşti, fiul regelui Franţei să o peţească pe fiica lui Cromwell * *. Mai circulă, fireşte, ca şi în Anglia, inevitabilele poveşti privind iconoclasmul şi, la fel ca în Anglia, o foarte mare parte se referă la locuri pe care Cromwell nu le-a văzut de fapt niciodată. Mult recitatul vers în legătură cu cetă- ţuia pe care „Oliver Cromwell în bătăi a snopit-o" poate ilustra întreaga serie a poveştilor de necrezut spuse de călăuze. '*[c] Adevărat este totuşi că „blestemul lui Cromwell" rămîne şi acum în gura catolicilor irlandezi o afurisenie care nu va fi niciodată uitată.

Ne mai rămîne acum să cercetăm în ce măsură a meritat Oliver Cromwell această răzbunare care s-a abătut asupra lui. S-a văzut că, de bine de rău, ideile pe care le exprima erau cele obişnuite ale Angliei de pe timpul său. La întoarcerea din Irlanda în Anglia a fost sărbătorit ca un erou şi — după cum nota Whitelocke — în tot decursul şederii în Irlanda renumele său crescuse în propria-i ţară odată cu succesele sale. Pentru a-i face cunoscută rechemarea în ţară, Marvell l-a preaslăvit prin măreaţa lui *Odă de bun-venit,* iar *Perfect Diurnall* a hotărît că irlandezii au fost bine trataţi din toate punctede de vedere, în afară de tolerarea „idolatriei lor papistaşe", lucru pe care nu-1 puteau pretinde. *Mercurius Politicus* se referea cu linguşire slugarnică şi lipsită de orice spirit critic la „celebrele servicii aduse în Irlanda, care, adăugate la ghirlanda victoriilor sale din

---

§§§§§§§§§§§§§§ Lu-crarea *Kiltartan History Book* a doamnei Gregory citează patru, dintre care cea mai specifică este aceea intitulată *Ceva mai rău decît Cromwell.* „Cromwell a fost foarte rău, însă băutura este şi mai rea, fiindcă o sumedenie din cei pe care i-a ucis Cromwell vor ajunge în rai, în timp ce beţivii nu vor vedea niciodată raiul".

********** Oricît ar părea de surprinzător, impresia generală pe care o emană legendele culese de Comisia de folclor irlandeză în dosarul despre CROMAIL este mai degrabă aceea a unei mari forţe decît a unui mare rău. Deşi mai puţin surprinzător, este totuşi de notat faiptul că puţine poveşti puteau avea la bază fapte reale.

Anglia, îl proclamau, după părerea întregii lumi, drept unul din cei mai înţelepţi şi desăvîrşiţi conducători din generaţia prezentă şi trecută “ [Z17]. A fost stabilită o zi de slujbe de mulţumiri publice. Odată pacea stabilită în Irlanda, calea pentru colonizarea ei în continuare de către englezi era acum liberă. Această perioadă a fost cunoscută în istoria Irlandei drept perioada strămutărilor. Iată felul în care Cromwell a ajuns să simbolizeze o politică detestată.

Nu el a fost cel care iniţiase această politică, fiindcă ea fusese în plină desfăşurare încă de pe timpul domniei reginei Elisabeta, iar teoria despre dreptul' Angliei de a coloniza Irlanda existase cu secole mai înainte. La drept vorbind, Cromwell nici n-a avut prea mult de-a face cu punerea ei în aplicare, astfel că mulţi din criticii săi irlandezi ar rămîne poate surprinşi dacă ar afla, atunci cînd evocă „blestemul lui Cromwell“, că el nu s-a mai întors niciodată acolo după luna mai a anului 1650 şi că, deşi strămutările şi colonizarea „aventurierilor" au fost traduse în faptă sub Republică şi Protectorat, intervenţiile personale ale lui Cromwell au fost întotdeauna de partea clemenţei faţă de oameni luaţi izolat. Cu toate acestea, el a ajuns să întruchipeze o politică pe care istoricul Lecky din secolul al XVIII-lea a descris-o drept „principala cauză a relelor politice şi sociale de care suferea Irlanda".

Există totuşi o justiţie necruţătoare chiar atunci cînd e vorba de o învinuire falsă. Cromwell a fost un oştean genial, care a concentrat asupra sa atenţia tuturor ca general victorios. Gloria a cărei urmă a rămas în minţile englezilor a fost gloria militară şi tot prin putere militară a fost el în stare să înfăptuiască acele obiective politice care i s-au părut juste. în Irlanda, în schimb, el a coborît, în calitate de cuceritor, sub înaltul nivel pe care îl avea ca oştean, la Drogheda din pricina sîngelui său clocotitor de mînie, iar la Wexford din pricina sîngelui său rece. Deşi a fost judecat cu asprime pentru aceste două rătăciri, el s-a bucurat totuşi mai degrabă de puterea şi prestigiul pe care le conferă victoria. Fie că a vrut sau nu, Cromwell s-a ridicat prin sabie, pentru ca apoi reputaţia să-i fie spulberată tot prin sabie. N-a fost, desigur, just, dar poate că, cel puţin într-un anume sens amar, a fost mai bine că ceea ce ar fi trebuit să fie, pe bună dreptate, blestemul Angliei s-a prefăcut în

blestemul lui Cromwell.

14

Scoţia: deciderea cauzei

Amindouă părţile i-au încredinţat lui Dumnezeu deciderea cauzei lor, cerîndu-i ca El să hotărască in ziua bătăliei, pentru ca astfel
fiecare parte şi toţi sprijinitorii ei să afle voia Domnului în ceea ce priveşte dreptatea cauzei lor...

Scrisoare adresată lui Cromwell după înfrîngerea scoţienilor de către englezi

Oliver Cromwell a stat la Londra doar patru săptămîni înainte de a porni din nou la drurn, spre un alt ungher al Insulelor britanice, drept urmare a „caracterului agresiv al firii umane şi a puţinei linişti la care ne putem aştepta pe lumea aceasta", fapt asupra căruia Whitelocke atrăsese pe bună dreptate atenţia în vremea aceea. Mişcarea regalistă conspirativă era în Anglia încă extrem de plăpîndă, deşi în aprilie 1650 se ţinuse în cele din urmă, la Salisbury, sub masca prezenţei la un concurs hipic ’, adunarea inaugurală a Asociaţiei de apus (pentru restaurarea monarhiei), la care au participat figuri proeminente ca sir John Paulet şi colonelul Francis Wyndham. în general însă, mişcarea n-avea o conducere, fiindcă personajele reprezentative, nobili şi moşieri, îşi consacrau energia problemei urgente, mai personale, de a-şi salva proprietăţile de la sechestrare. Cei care reprezentau o ameninţare imediată pentru pacea Republicii erau însă scoţienii. Dacă ţinem seama că noul rege fusese proclamat în Scoţia la numai cîteva zile de la moartea tatălui său, rezultă că această ameninţare avusese nevoie de un timp exagerat de mare ca să se concretizeze. Întîrzierea se datora dezbinărilor persistente din însăşi structura

socială a ţării, care puteau fi rezumate cel mai bine prin cele trei strigăte de raliere posibile ale armatei scoţiene : „Prezbiterianismul şi regele'[1], „Prezbiterianismul fără rege[11] şi „Regele fără prezbiterianism".

însă supunerea de către Cromwell a Irlandei pusese capăt speranţelor lui Carol al II-lea bazate pe această parte a Angliei. Expediţia exclusiv regalistă în Scoţia, condusă de Montrose, sub deviza „Regele fără prezbiterianism'[1], s-a prăbuşit. Tînărul rege şi-a dat treptat seama că singurii de la care se putea aştepta la un ajutor util în vederea restaurării erau prezbiterienii, astfel că, fără nici o tragere de inimă, ajunse nu numai să îngăduie sacrificarea lui Montrose, executat în luna mai de adepţii Covenantului, ci şi să tolereze, încetul cu încetul, însuşi Covenantul. De aceea la 10 iunie s-a îndreptat spre Scoţia, unde a depus, la bordul corăbiei, imediat înainte de debarcare, jurămîntul de sprijinire a Covenantului. Nu era nicidecum vorba de o convertire, astfel că cel puţin unul dintre prezbiterienii înflăcăraţi care medita dezgustat mai tîrziu asupra nefericirilor Scoţiei nu şi-a scutit propriul partid de învinuirea de a fi impus cu de-a sila un asemenea tîrg nepotrivit. Carol — a scris el — „s-a învoit în mod condamnabil cu ceea ce noi i-am impus în mod condamnabil[11]. Totuşi, teribilele consecinţe ale acestei ipocrizii nu ieşiseră încă la iveală. La sosirea regelui, toată lumea s-a bucurat, iar precupeţele din piaţa Cîntarelor a portului Garmouth on the Spey au mers atît de departe, încît şi-au sacrificat coşurile şi scăunelele pe rugul de sărbătorire. Fericiţii scoţieni remarcau că, la fel cum se întîmplase cu străstrăbunica sa, Maria Stuart, la înapoierea ei din Franţa în Scoţia, Carol scăpase de a fi prins de englezi datorită unei prielnice ceţi scoţiene : fusese — strigau ei — „o intervenţie asemănătoare Providenţei[11]. A rămas pe seama unui corespondent al secretarului Ni- cholas, care descrie această scenă, să adauge un mîhnit comentariu.

Este adevărat că Argyll †††††††††††††† a profitat imediat

---

†††††††††††††† Archibald VI, conte şi marchiz de Argyll (1598—1661) — unul din şefii partidei prezbiteriene moderate din Scoţia, trecut de partea dinastiei Stuart în 1649, ceea ce nu l-a salvat de la decapitare după restaurarea lui Carol al II-lea Stuart pe tronul Angliei, re- proşîndu-i-se relaţiile sale cu Cromwell. — C.M.

de ocazie ca să-1 despartă pe tînărul monarh de însoţitorii lui, în- locuindu-i cu prezbiterieni mai duri, ale căror nume îi reaminteau lui Carol — după cît se spunea — de trădarea şi moartea tatălui său. Pe timpul acela, puterea lui Argyll era imensă, iar ei spera chiar să-i dea o formă definitivă căsătorindu-şi fiica, lady Anne Campbell, cu regele holtei. Carol s-a dovedit suficient de interesat de această propunere pentru ca să tatoneze, la începutul anului următor, reacţia mamei sale, aflată la Paris. în definitiv — sublinia el — pentru moment în străinătate nu era posibilă o căsătorie mai bună, Argyll era fără doar şi poate un om cu mare influenţă, iar o Scoţie unită, pe care ar putea-o crea această legătură, s-ar putea dovedi un stimulent pentru Anglia. însă şi de această dată, instinctul matern al Henriettei Maria şi-a arătat întreaga lui măsură atît ca prudenţă, cît şi ca bun-simţ. Nu era într-adevăr „nimic nou sau extraordinar[1]* ca o persoană de neam atît de mare cum era fiica lui Argyll să se căsătorească cu un rege — spunea ea. însă fiindcă aşezarea Scoţiei trebuia considerată permanent în contextul redo- bîndirii Angliei, nu era oare o greşeală ca Anglia să fie exclusă cu totul din problema căsătoriei regelui ? Aceste sfaturi prudente au avut cîştig de cauză, aşa că ideea căsătoriei a căzut. De altfel, fiindcă tînăra doamnă în cauză dezvăluia în corespondenţa ei o oarecare predispoziţie spre înfumurare (deşi înfăţişarea ei plăcută o impresionase pe Anne lady Halkett, care vizitase Scoţia, ca fiind deopotrivă cu ceea ce se putea vedea la Curtea Angliei), poate că nu s-ar fi dovedit o mireasă prea potrivită pentru Carol al II-lea [2].

Prezbiterianismul începuse fără doar şi poate să întreacă măsura, fiindcă *Actul claselor,* votat cu un an înainte, interzicea folosirea fie în funcţiile publice, fie în armată a oricăror altor persoane decît a celor mai riguroşi sprijinitori ai Covenantului. Fireşte că pentru aducerea la îndeplinire a acestei măsuri a trebuit să fie scoasă din slujbă multă lume, astfel că numeroşi războinici destoinici au fost pierduţi din cauza ei. Totuşi, deocamdată, adepţii Covenantului îl aveau pe suveranul lor cu ei şi sub controlul lor şi de aceea în Scoţia deviza era vremelnic „Prezbiterianismul şi regele**. Primul ameninţa însă aşezarea religioasă, iar

cel de-al doilea aşezarea politică a Republicii engleze ; a fost doar o chestiune de timp pentru ca sprijinitorii scoţieni ai regelui să facă acest lucru prin forţa armelor.

Deşi perspectiva unui conflict militar era limpede pentru Republică, mai puţin limpede era cine urma să conducă expediţia engleză atunci cînd avea să fie făcută. Popularul, dar din ce în ce mai mult retrasul Fairfax era încă, teoretic, comandant-şef al armatei engleze, iar dovada că Cromwell n-a acceptat comanda acestei expediţii decît atunci cînd s-a convins personal că Fairfax nu voia s-o preia este sprijinită de mărturia colonelului Hutchin- son. Cromwell — a spus el — s-a trudit aproape toată noaptea (de faţă cu Hutchinson) să-1 ademenească pe fostul comandant. Dialogul lor a dezvăluit imensa diferenţă de caracter dintre cei doi oameni. Fairfax socotea plănuitul caracter ofensiv al expediţiei drept contrariu echităţii ei, la care Cromwell i-a răspuns : „Mă tem că războiul dintre noi şi ei este de neînlăturat. Excelenţa voastră va trebui să hotărască în curînd dacă va fi mai bine să ducem acest război în inima altei ţări sau în inima ţării noastre. Cred, fără nici o mustrare de cuget, că în una din ele va fi război[1]". Răspunsul lui Fairfax a fost că „eventualităţile umane nu sînt un temei suficient de a duce un război împotriva unui popor învecinat". [3] Cu toate apelurile lui Cromwell ca Fairfax să se gîndească cel puţin la credincioşii săi oşteni, acesta şi-a susţinut dreptul de a face ceea ce-i dicta conştiinţa.

In felul acesta, comanda armatei, care era plănuită să cuprindă 25 000 de oameni (deşi numărul real nu a corespuns acestei prime previziuni), a fost dată lui Cromwell. Această proaspătă înălţare în rang a fost anunţată printr-un omagiu înflăcărat apărut în primul număr al noului purtător de cuvînt al guvernului, *Mercurius Poli- ticus.* Scos de fluşturaticul Marchament Nedham, care mai înainte făcuse propagandă pentru tabăra adversă, omagiul începea cu vesela întrebare adresată propriilor săi patroni : „De ce să n-aibă şi Republica un bufon, aşa cum a avut regele ?“ însă renumele lui Cromwell era o problemă mult mai serioasă. „în ceea ce mă priveşte — scria redactorul —, dacă arunc o privire asupra acţiunilor sale, de la cea

dintîi pînă la cea din urmă, l-aş proclama (fără linguşire) ca fiind singurul *Novus Princeps*‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ pe care l-am întîlnit vreodată pe meleagurile istoriei". în realitate, se iscaseră unele discuţii privitoare la titlul cel mai potrivit ce trebuia dat noii funcţii a lui Cromwell, pentru ca pînă la sfîrşit — deşi se poruncise în mod oficial ca el să se numească „general al armatei Republicii Angliei" — să i se permită să-şi aleagă singur titlul. în felul acesta, titlul său obişnuit a ajuns să fie acela de „comandant suprem". O altă gazetă săptămînală nou creată, *Nouvelles Ordinaires* §§§§§§§§§§§§§§§, tipărită în Anglia, dar scrisă în franceză pentru difuzarea în străinătate, îl saluta entuziastă, în primul ei număr, drept *„generalissime"* al întregii armate engleze.[4]

Chiar dacă francezii nu voiau să se lase impresionaţi de acest instrument de propagandă evidentă, existau totuşi rapoartele lui de Croulle către Mazarin, în care trimisul plenipotenţiar francez vorbea despre puternicul sentiment public de încredere privind întreaga expediţie, precum şi despre minuţioasele pregătiri făcute pretutindeni în vederea ei. Partea negativă a ducerii războiului în ţări străine (pentru a fi cruţat Nordul Angliei de o altă invazie scoţiană cumplită) era veşnica problemă a proviziilor. Se spera că marina militară va juca şi ea un rol important, sprijinind armata de-a lungul liniei de coastă, mai ales că marina scoţiană era deocamdată practic inexistentă, astfel că nu era de aşteptat cine ştie ce rezistenţă din partea ei. Dar, chiar în aceste condiţii, comandantul care ar fi neglijat să aducă cu el provizii suficiente pentru oştenii săi trebuia fie să-şi hrănească oamenii din resursele locale, ceea ce se putea dovedi o problemă serioasă în Scoţia, fie să-i lase să moară de foame. Raportul comandantului trupelor de cercetaşi William Rowe cu privire la proviziile pentru Scoţia includea „pîine foarte bine coaptă", un aliment care nu se sfărîma şi care se păstra

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Noul principe (în lat. în text). — M.L.

§§§§§§§§§§§§§§§ Numerele următoare ale acestei gazete săptămînale, care a dăinuit în această formă pînă în mai 1658, ne permit să ne facem o părere asupra felului în care guvernul englez dorea să fie privit în străinătate, în acea perioadă. Se pare că ea a făcut o impresie suficient de puternică pe continent din moment ce şi cardinalul Mazarin o citea din cînd în cînd [5].

multă vreme, „cuptoare de pesmeţi" pentru coacerea unor pesmeţi aproape asemănători acelora cu care era deprinsă armata să se hrănească, împreună cu brînză, atunci cînd era în campanie, potcoave şi caiele, precum şi pături, fiindcă se socotea că confiscarea lor prin constrîn- gere în Newcastle putea stîrni prea multă agitaţie. Trebuiau expediate fasole şi ovăz, iar merele şi perele, această binevenită întrerupere în folosirea pesmeţilor, urmau să vină pe mare din Kent [6].

Deşi lipsa de corturi pentru folosinţa generală a oştenilor englezi urma să se dovedească unul din neajunsurile majore ale următoarei campanii, fiindcă cea mai mare parte a oştenilor s-au pomenit că trebuia să facă faţă tradiţionalei asprimi a verii scoţiene dormind sub cerul liber, s-au luat cel puţin măsuri de procurare a unui cort „pentru uzul personal al Excelenţei sale“ la preţul de 46 de lire sterline, precum şi a altor corturi la preţul mai modest de o liră sterlină fiecare. N-a fost neglijată nici partea spirituală a activităţii, căreia i s-a atribuit un rol important, ca şi în Irlanda, dar într-o altă direcţie. Tho- mas Harrison de exemplu, care urma să fie principalul comandant militar în Anglia în absenţa lui Cromwell, s-a dovedit atît de zelos, încît a propus anumite aranjamente datorită cărora Cromwell putea să ducă o viaţă cucernică chiar în decursul marşului.

La 28 iunie, Cromwell a părăsit din nou Londra, iar ochii Angliei erau aţintiţi asupra lui. La Oxford, colec- ţionarul de antichităţi Elias Ashmole a avut grijă să no- teze ora exactă a plecării sale — ora cinci şi şase minute — pentru a trasa din punct de vedere astrologie po- sibilităţile expediţiei. ********** Printre cei care au călărit alături de Cromwell în prima etapă a călătoriei a fost şi John Lilburne, nivelatorul, care se împăcase vremelnic cu comandantul suprem. In timpul

---

********** Ceea ce nu presupune însă că însuşi Cromwell i-ar fi cerut această informaţie şi cu atît mai puţin cea cuprinsă în horoscopul următor, calculat de Ashmole, pentru momentul exact al intrării lui Cromwell în Scoţia, la 22 iulie. Ca astrolog pasionat, Ashmole îşi îndrepta, firesţe, atenţia spre personalităţile şi evenimentele de importanţă naţională. Şase săptămîni mai tîrziu, se informa, pe baza configuraţiei stelelor, dacă „ştirea despre punerea pe fugă a scoţienilor era sau nu adevărată" ’.

afectuoaselor salutări de bun-rămas, el a continuat pioasa operă a lui Harrison, rugîndu-1 stăruitor pe Cromwell să aibă grijă în Scoţia atît de trupurile, cît şi de sufletele oamenilor. Cromwell a trecut prin Ware şi Cambridge, unde a încercat să-i convingă din nou pe doctorii şi pe prorectorul Universităţii că n-avea de gînd să exercite presiuni asupra lor ca să adere la religia oficială a ţării după ce va fi terminat cu treburile din Scoţia, manevră calificată sarcastic de unul din cei prezenţi drept un exemplu al obişnuitei dorinţe a lui Cromwell ca, „prin oferte curtenitoare, să linguşească şi să incite toate părţile atunci cînd pune la cale o acţiune discutabilă". Indreptîndu-se spre Northampton, marile mulţimi care îl aclamau acolo i-au sugerat sincera remarcă făcută faţă de Lambert şi Ingoldsby că „aceleaşi persoane ar urla la fel de tare dacă ar fi să fim spînzuraţi". Era o profeţie pe care Lambert urma să i-o reamintească lui Ingoldsby doi ani mai tîrziu, cînd va intra din nou în acelaşi oraş, însă de această dată luat în bătaie de joc ca prizonier al lui Ingoldsby. [8] Şi-au continuat apoi drumul spre Durham, unde Cromwell s-a întîlnit cu coloneii Pride şi Hacker, şi, în sfîrşit, spre Newcastle, unde în jur de 10 iulie a făcut o haltă ca să-şi tragă sufletul (şi ca să postească) pentru ca apoi să inspecteze cele 16 regimente alcătuite în părţi egale din călăraşi şi pedestraşi, însumînd aproape 16 000 de oameni şi care urmau să fie opuse scoţienilor.

Deşi la această adunare a armatei s-au auzit obişnuitele asigurări de credinţă prin care oamenii făgăduiau solemn să vieţuiască şi să moară alături de generalul lor (fiindcă Cromwell urma să ia cu el în Scoţia doar oşteni călîţi şi disciplinaţi), ea n-a fost lipsită de unele întîmplări mai supărătoare. Una din ele s-a învîrtit în jurul lui George Monk, ale cărui fapte în Ulster îl impresionaseră într-o asemenea măsură pe Cromwell, încît îi oferi funcţia de colonel al regimentului lui John Bright, la care acesta tocmai renunţase. Vechi puritan din Yorkshire, Bright îşi dăduse demisia nu din cauză că n-ar fi fost de acord cu regimul, ci pentru vulgarul motiv că avea ocazia să cumpere o moşie regalistă sechestrată, la care rîvnea.[9] însă oştenii în cauză nu erau la fel de dispuşi ca şi Cromwell să tolereze schimbarea de credinţă a lui Monk. îşi aduceau bine aminte că îl biruiseră şi sfîrşiseră prin a-1 lua prizonier

la Nantwich, în 1644, cînd lupta de partea regaliştilor. Fiindcă oştenilor le venea mult prea greu să înghită această trecere de colo-colo, cel care a primit pînă la urmă comanda şi, în afară de ea, încă un regiment de călăraşi a fost Lambert, pe care oamenii l-au ovaţionat fericiţi strigînd : „Lambert ! Lambert !“ Pentru Monk a fost alcătuit un nou regiment cu oameni din Newcastle şi Berwick, care şi-a luat în cele din urmă numele de la alăturatul oraş Coldstream, astfel că, datorită mîndriei unui regiment, s-a născut un altul, al cărui nume s-a acoperit de glorie în istoria militară a Angliei.††††††††††††††

Şi-acum venise timpul ca Scoţia să fie „somată". Deşi de formă somaţia era adresată unei ţări întregi, şi nu doar unei fortăreţe, totuşi practica observată era aceeaşi. Comandantul suprem spera în mod evident să evite chiar în ultimul moment o confruntare militară. După Dunbar (unde confruntarea avusese loc pînă la urmă, fiindcă nu putuse fi ocolită), Cromwell şi-a confirmat pe faţă vechea atitudine : „Din clipa cînd am venit în Scoţia voinţa şi dorinţa noastră a fost să evităm vărsarea de sînge în această chestiune". [10] Motivul era limpede şi oferea o indicaţie importantă asupra relaţiilor sale cu scoţienii : „Dumnezeu are aici un popor care îi venerează numele, deşi este indus în eroare". Era, firește, un mod de a gîndi care contrasta în mod izbitor cu acela care îl animase în Irlanda, după cum un contrast la fel de izbitor putea fi găsit între limbajul *Declaraţiei* sale preliminare adresate scoţienilor şi prima lui proclamaţie din Irlanda. Se vede în această *Declaraţie* o dorinţă aproape disperată de a discuta mai degrabă problemele în litigiu, indiferent dacă erau teologice sau de altă natură, decît de a lupta pentru ele, ca şi cînd Cromwell ar fi avut o repulsie patologică să accepte ideea că două grupări de aleşi ai Domnului aveau de gînd să se lupte una cu alta, şi asta pentru a doua oară.

Prima din aceste *Declaraţii* era adresată în mod special „tuturor celor care sînt drept-credincioşi şi împărtăşesc credinţa aleşilor Domnului din Scoţia". *Declaraţia* era plină de referiri, fără îndoială afectuoase, la scoţieni, pe care „îi considerăm fraţii noştri". Era prezentată o justificare nespus de lungă a năvălirii

†††††††††††††† In armata engleză există şi astăzi un regiment de gardă care poartă acest nume. — M.L.

englezilor, în care erau dezbătute din nou toate conflictele anilor precedenţi dintre scoţieni şi englezi, inclusiv uciderea regelui. Era explicată, în special, amănunţit, semnarea de către englezi a Covenantului. Era adevărat că Covenantul îi obliga să susţină interesele regelui pentru „apărarea religiei şi a libertăţii", însă atunci cînd mijloacele nu mai corespundeau scopului „trebuia preferat scopul". *Declaraţia* se termina cu asigurări de dragoste faţă de cei cu frica lui Dumnezeu, adică faţă de scoţienii vrednici comparaţi cu netrebnicii lor camarazi, pentru ca apoi s-o cotească spre ameninţarea oficială cu războiul.

Mai există şi o altă dovadă a încurcăturii spirituale în care se afla Cromwell în momentele acelea şi anume una din periodicele lui meditaţii asupra propriei sale persoane făcînd parte dintr-o scrisoare adresată lui Richard Mayor şi avînd ca obiect, şi de această dată, propăşirea spirituală a fiului său Dick. Fiindcă Dorothy îşi neglijase din nou datoria de corespondent, Cromwell începea prieteneşte prin a cere informaţii despre unica lui nepoţică, Elisa- beta. „M-ar bucura mult să aflu ce face micuţa puştoaică. I-aş putea dojeni atît pe tată cît şi pe mamă fiindcă mă neglijează : ştiu că fiul meu este leneş, însă am o părere mai bună despre Doll. Bănuiesc că soţul ei a răsfăţat-o. Te rog să-i spui asta din partea mea. Dacă aş avea atîta răgaz ca ei, aş mai scrie din cînd în cînd. Dacă fiica mea ar fi pe cale să nască, aş scuza-o, însă nu şi acum cînd alăp- teză“. Avem de-a face cu atitudinea critică obişnuită a omului ocupat faţă de cei presupuşi a fi mai puţin prinşi, iar dacă scrisoarea subestimează poate grijile alăptării, atunci Cromwell nu era desigur primul bărbat care făcea acest lucru. însă atunci cînd trecu la preocuparea lui obişnuită privind lipsurile lui Dick („Este într-o perioadă periculoasă a vîrstei şi trăim într-o lume cît se poate de stupidă"), Cromwell luă un alt ton. Mayor trebuia să-şi sfătuiască ginerele. Fireşte că, de fapt, era de datoria lui Cromwell să facă acest lucru, însă „vezi cît sînt de ocupat. Ar trebui să vă fie milă de mine, căci numai eu ştiu ce simt. în lumea aceasta nu merită să umbli după situaţii şi treburi înalte..."

îi prindea bine, desigur, lui Cromweli, că, după propria lui mărturisire, nu era cel puţin lipsit de speranţa că Domnul îi va îngădui „bietului său vierme şi neprice-

putei sale slugi să-i împlinească vrerea". Din nefericire, scoţienii sufereau, sau erau animaţi, de aceeaşi certitudine apocaliptică. Primul adversar pe care l-a avut de înfruntat Cromwell a fost de fapt abila campanie de propagandă desfăşurată de scoţieni că englezii vor săvîrşi cruzimi în- spăimîntătoare de îndată ce vor trece graniţa, posibilitate la care îşi dădeau fireşte contribuţia şi ştirile venite din Irlanda. O perspectivă adesea menţionată, deşi n-avea alt scop decît intimidarea, era aceea că oştenii englezi tăiau sinii femeilor. John Nicoll, un avocat din Edinburgh, care credea orbeşte în aceste odioase apucături englezeşti, consemna cazul unor prizonieri scoţieni puşi goi în lanţuri, acela al unui oştean căruia i s-au scos ochii fiindcă avea scris pe spate cu creta „Sînt pentru regele Carol", precum şi cel al unor femei care căzuseră în genunchi în faţa năvălitorilor cerînd îndurare, deşi nu sperau să o capete.

În zadar a încercat Cromwell prin cea de-a doua *Declaraţie,* care le interzicea englezilor să prade şi le reamintea scoţienilor de paşnica „ţinută şi comportare" a englezilor cu doi ani înainte : „Ce pagubă sau nedreptate au făcut ei fie indivizilor, caselor sau bunurilor cuiva ? A cărui vită am luat-o noi ?“. Comportarea cinstită a armatei faţă de populaţia locală îi preocupa mintea încă de pe timpul cînd se apropia de frontiera celor două ţări. Doamnei Anne Thornton, o regalistă care fusese fără voie gazdă a oştenilor lui Cromwell din tabăra aşezată în parcul ei de la Netherwitton, i s-au dat, la 17 iulie, scrisori speciale de protecţie, semnate de el, prin care li se interzicea „tuturor ofiţerilor şi oştenilor de sub comanda mea, precum şi tuturor acelora pe care acest lucru ar putea să-i privească" să „prejudicieze" numita doamnă „fie dedîndu-se la violenţe împotriva persoanei sale, fie luîndu-i fără ordin special cai, vite sau orice fel de bunuri". Cîteva săptămîni mai tîrziu, doamnei Anne i s-au restituit, prin- tr-un alt ordin semnat de Cromwell ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ [11], 95 de lire sterline şi ceva, ce i se datorau cu acelaşi prilej pentru nişte grîu şi iarbă. în ceea ce-i privea însă pe scoţieni, necazul era că sub comanda lui Leslie se aflau în minunata situaţie de a duce ceea ce s-ar numi astăzi un război de gherilă în dificila cîmpie

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Manuscrisul Trevelyan (Longwitton). Nu este reprodus în W. C. Abbott.

joasă a Scoţiei de la sud de Edinburgh, iar într-o asemenea operaţiune frica de năvălitori a băştinaşilor era o armă preţioasă, la care nu se putea renunţa cu uşurinţă.

Cromwell a trecut, în sfîrşit, în Scoţia la 22 iulie, iar după 6 zile, într-o duminică, lucru care l-a scandalizat pe John Nicoll, a făcut prima încercare de a angaja armata scoţiană la Haddington, localitate aflată între Edinburgh şi coasta de est a mării. Acesta a fost prilejul cînd Cromwell a gustat pentru prima dată doctoria pe care David Leslie avea de gînd să i-o administreze în următoarele cîteva săptămîni. într-adevăr, Leslie, în loc să lupte, s-a retras pur şi simplu spre Edinburgh care, ca şi învecinată fortăreaţă din Leith, fusese foarte puternic întărit. La prima vedere hotărîrea lui Leslie poate părea surprinzătoare, fiindcă oştirea scoţiană avea pe propriul ei pă- mînt mari posibilităţi de ordin numeric, iar acum, cu zece ani de războaie în spatele ei, putea întruni într-un fel sau altul tot atîţia oşteni instruiţi şi experimentaţi ca armata noului model a lui Cromwell. Totuşi realităţile erau oarecum diferite fiindcă armata scoţiană suferise în mare măsură de pe urma epurărilor făcute de adepţii Covenantului, pierzînd astfel mulţi oameni pricepuţi. Muntenii începeau să nu dea ascultare chemărilor la război ale celor de la şes, în timp ce unele cătane bătrîne, aflate acum sub arme, continuau să fie angajate în Nord ; aşa se face că, deşi Carol al II-lea reuşise pînă la urmă să treacă în revistă peste 20 000 de oameni, mulţi dintre ei erau cu totul nedeprinşi cu războiul şi ageamii. Leslie, acest vechi oştean instruit de Gustav Adolf şi scoţian de baştină, n-avea nevoie să se uite la harta Scoţiei cu reţeaua ei de lanţuri de coline înşiruite între Edinburgh şi hotare, la povîrni- şurile munţilor Pentland sau la munţii Lammermuir, nici să privească pe fereastră la ploaia care cădea şiroaie (fiindcă vara scoţiană ţinea la reputaţia ei), pentru a-şi da seama că, la fel ca Ormonde în Irlanda, avea împotriva năvălitorului doi apărători potenţiali, foamea şi boala, care puteau bîntui armata Republicii.

Sfîrşitul jalnic al campaniei lui Leslie nu trebuie să ne facă să pierdem din vedere mijloacele desăvîrşite prin care a exploatat în prealabil posibilităţie pe care le

oferea situaţia lui. Aşa cum scria, în disperare de cauză, Charles Fleetwood către sfîrşitul lunii august, principala problemă a englezilor era „imposibilitatea de a-i sili pe scoţieni să lupte, fiindcă trecătorile sînt atît de multe şi de mari, în- cît, de îndată ce noi înaintăm pe o parte, ei trec de partea cealaltă".[12] Deşi Cromwell l-a urmărit pe Leslie pînă la Edinburgh şi a bombardat oraşul atît de pe Jilţul lui Arthur, de la poalele colinei Salisberry, cît şi de pe corăbiile engleze aflate în largul ţărmului, Leslie n-a putut fi scos din fortificatul său bîrlog, iar atunci cînd a bătut în retragere spre Musselburgh, localitate aflată pe coasta de răsărit, la cîteva mile sud de Leith, Cromwell a avut d pătimit fiindcă scoţienii i-au hărţuit ariergarda. Noua *Di claraţie,* lansată de aici către scoţieni, era făcută pe un to mai violent şi se referea la religia lor naţională ca la „1< gămîntul cu moartea şi cu iadul", expresie care, deşi repet fulminanta lui denunţare de la Clacmanoise a clerului catolic, era atribuită acum în mod special sursei ei — un subcapitol din Isaia. [13]

Cromwell îi ruga stăruitor pe scoţieni să citească osîndirea poporului lui Iuda care urma să fie şters de pe faţa pămîntului de ,,Dumnezeul oştirilor" fiindcă fusese dus pe calea pierzaniei de preoţii trădători §§§§

probabil în apropiere de Coltbridge, care a dat peste un avanpost scoţian. Acesta s-a retras în grabă, însă nu înainte ca un oştean solitar să-şi fi descărcat carabina. Cromwell le-a strigat în gura mare că, dacă unul din oamenii săi ar trage de la o asemenea distanţă, l-ar da afară din armată. Omul i-a răspuns însă că nu trăsese la întîmplare, fiindcă fusese cu Leslie la Marston Moor şi îşi recunoscuse ţinta ca fiind Cromwell în persoană. în general însă, pentru Cromwell tot răstimpul acesta a fost plin de decepţii. îl mai scoteau, printre altele, din fire criticile venite de la Londra, unde socoteau că procedează prea moale cu scoţienii, fiindcă armata nu se întreţine din resurse locale, pe care să le con- fişte fără menajamente. William Rowe arăta că Cromwell era de asemenea învinovăţit că îmbogăţeşte o naţiune prin avuţiile altora. Că această acuzaţie avea un oarecare fond se poate vedea nu numai din relatările unui om ca Nicoll, care atribuia mai tîrziu înfrîngerea scoţienilor aurului englezesc, ci şi din sincera şi necurmata dorinţă a lui Cromwell de a-i cîştiga pe scoţieni prin convingere, dacă era posibil[14]. Scopul lui era alianţa, şi nu nimicirea, iar aurul englezesc putea fi util în prima privinţă, dar nu şi într-a doua. De aceea, nu scăpa nici un prilej de a negocia cu Ofiţerii scoţieni.

La 27 august a avut totuşi loc o aşa-zisă luptă la Gogar, în comitatul Midlothian, în care reuşita folosire de către Leslie a unui teren deosebit de mocirlos l-a împiedicat pe Cromwell să-şi pună în acţiune cavaleria, deşi pînă la urmă englezii au ieşit oarecum biruitori. După aceea, Leslie a bătut din nou în retragere, fiindcă, pe cît se pare, socotea necesar să-l despartă pe Cromwell de Edinburgh, în timp ce englezii o luau înapoi spre ţărmul mării, probabil cu gîndul de a se descotorosi de oştenii betegi al căror număr creştea într-una, trimiţîndu-i în patrie pe mare din Musselburgh. De data aceasta însă, Leslie se hotărî în sfîrşit să se ia după englezi. După ce le-a hărţuit ariergarda şi i-a provocat din nou la Hadding- ton, i-a obligat, în jur de 31 august, să mărşăluiască de-a lungul îngustei fîşii de ţărm, lată de aproape 8 mile, care se întindea dinspre mare pînă acolo unde începeau să se înalţe nedesluşitele forme ale întinsului lanţ de munţi Lammermuir. La rîndul lor, scoţienii, care dispuneau de o armată mare de 23 000 de oameni, aveau putinţa să se deplaseze paralel cu

acest convoi, lucru care, pentru necunoscători, lua desigur aspectul unei retrageri. In sfîrşit, luni 2 septembrie, scoţienii au ocupat o poziţie extraordinar de puternică pe o înălţime din lanţul munţilor Lammermuir, cunoscută sub numele de Doon Hill şi care se întrezărea nedesluşit deasupra capetelor oştenilor englezi, bolnavi şi istoviţi, aşezaţi dedesubtul ei în tabără la Dunbar. Situaţia englezilor, cu cei aproape 11 000 de oameni încă în stare să lupte şi care erau şi ei la capătul unei campanii istovitoare, era extrem de periculoasă, iar starea lui Cromwell, generalul lor, cu glaciala Mare a Nordului într-o parte, cu puternica armată scoţiană instalată pe povîrnişul muntelui şi privind ameninţătoare ca o haită de lupi flămînzi la aceşti oameni răzbiţi de boală şi cu drumul care ducea spre sud, la Berwick, prin Copperspath, blocat cu grijă de Leslie, putea fi comparată doar cu aceea a eroului unui film serial de aventuri care, la capătul fiecărui episod, pare că a ajuns definitiv şi invariabil într-o situaţie fără scăpare.

însă, la fel cu acest erou, Cromwell şi-a sfărîmat de fapt cătuşele şi a reuşit să se elibereze ca să se pregătească pentru următorul episod al carierei sale. Trecînd totuşi de la improbabilităţile imaginaţiei la probabilităţile istoriei, trebuie să ne punem întrebarea : care erau intenţiile lui acum cînd se afla în capcana de la Dunbar ? Avea el de gînd să se retragă, expediindu-şi oamenii pe mare din această încă neînvinsă ţară a Scoţiei, înfrînt vremelnic tocmai de acele arme pe care se baza Leslie, adică foamea şi boala ? A fost atunci ieşirea din încercuirea de la Dun- bar doar o lovitură norocoasă, una din numeroasele întorsături de acest fel din cariera lui, în care norocul a jucat, desigur, şi el un rol, bazată pe o greşeală a lui Leslie ? Hotărîrea de a se retrage ar fi însemnat recunoaşterea unei nemaipomenite înfrîngeri, deoarece o altă armată nu putea fi trimisă împotriva Scoţiei pînă în primăvara următoare. însemna ca, deocamdată, „disputa prin sabie“ să fi fost decisă, prin arbitrajul divinităţii, în favoarea scoţienilor, cu toate că cele două săbii nu se izbiseră încă una de alta. Era, de asemenea, improbabil, din punct de vedere temperamental, ca Cromwell să fi luat în considerare o asemenea cale laşă, fiindcă una din netăgăduitele lui calităţi era tocmai acest tip de

optimism militar. De aceea, încrezător în veşnica posibilitate a victoriei, el a preluat exact acele riscuri care erau necesare pentru a o obţine. Acţiunea de la Dunbar se încadrează de aceea mai degrabă într-un plan strategic prin care Cromwell spera să-1 atragă pe Leslie să lupte. Fusese chemat în acest scop din Anglia Richard Deane, specialistul în artilerie, iar Cromwell îi aştepta nerăbdător sosirea, ceea ce arată din nou că n-avea de gînd să plece pe mare. Atunci cînd Cromwell i-a scris, la 2 septembrie, lui Haselrig, la Newcastle, cerîndu-i urgent întăriri, el îşi dădea seama cu siguranţă de situaţia grea în care se afla : „N-aş vrea ca lucrul acesta să-1 ştie şi alţii pentru ca nu cumva să •rezulte vreo primejdie din această cauză".

împresurat cum era, Cromwell avea tutuşi un mare avantaj de care un general de talia lui nu putea să nu-.şi dea seama. Dacă Leslie voia să atace, nu putea face acest lucru decît coborînd povîrnişul, şi asta cu atît mai mult cu cît oamenii lui Cromwell erau la Dunbar în afara bătăii tunurilor lui Leslie. Trupele Republicii erau grupate unele în oraş, iar altele la sudul lui, în jurul lui Broxmouth House, o proprietate aparţinînd contelui de Roxburgh, ale cărui pămînturi coborau pînă la mare. Tot spre mare curgea şi rîul numit Broxburn. Deşi prins într-o vale îngustă şi împădurită şi avînd puţină apă, totuşi malurile lui erau atît de povîrnite încît într-un peisaj de coastă mai întins ar fi avut aspectul unei rîpe. Cromwell se afla lâ Broxmouth House, sfătuindu-se cu Lambett şi cu alţi ofiţeri, eîfid, cu ajutorul ocheanelor, au observat o uşoară mişcare în tabăra scoţiană,- care părea că atîrnă deasupra capetelor lor, atît era de aproape şi totuşi atît de sus. Eră înt-r-o luni, la ora 4 după amiază. Potrivit unei poveşti, pe care Cromwell O spunea după aceea cu plăcere, de-abia terminase rugăciunea şi primise suficientă mîn- gîiere pentru ca, drept Urmare, să-i roage „pe toţi din jurul său să prindă curaj, fiindcă Domnul i-a ascultat cu siguranţă şi se vă înfăţişa înaintea lor“. Atunci, ca un fel de răspuns nemijlocit la rugăciunea lui, i-a văzut pe scoţieni că încep să-şi părăsească poziţiile, pregătindu-se să coboare spre poalele muntelui. Reacţia lui a fost rapidă : „Dumnezeu ni-i predă în mîinile noastre :

coboară spre noî“.[15]

Şi, într-ădevăr, pe înălţimile acelea aparent inaccesibile se luase hotărîreâ — hu de către Leslie, ci de Comitetul stărilor, reprezentat, de fapt, de comandamentul scoţian al aderenţilor la Covenant — ca scoţienii să coboare, să se aşeze îh tabără la poalele povîrnişului şi să se pregătească de atac. Această hotărîre ilustrează bine cususurile conducerii prin comitete, deşi este posibil ca Leslie să fi avut un amestec mult mai mare în luarea ei decît s-a recunoscut mâi tîrziu, fiindcă va fi socotit desigur că aceasta urma să fie acea bătălie decisivă, dată în condiţiile cele mai favorabile pentru scoţieni, în vederea căreia evitase toate celelalte angajamente mai îndoielnice. Anotimpul se scurgea anevoie şi pentru el, mai ales că — după cum se ştia — oştenii scoţieni aveau prostul obicei s-o şteargă la vremea secerişului ca să-şi strîngă recolta. O întîmplare povestită de un oştean englez luat prizonier înaintea bătăliei, interogat de Leslie şi apoi lăsat să se alăture camarazilor săi, ne face să presupunem că Leslie avea o părere cu totul falsă despre forţa numerică a lui Cromwell şi că habar n-avea de intenţiile acestuia. Leslie l-a întrebat pe oştean dacă englezii aveau de gînd să lupte. „Atunci de ce credeţi că am venit aici“ — a răspuns ferm oşteanul. „Dar cum o să luptaţi" — i-a replicat Leslie — „de vreme ce v-aţi îmbarcat jumătate din oameni şi toate tunurile grele ?“ Deşi oşteanul i-a ripostat că, dacă cobora muntele, putea să vadă că Cromwell avea din belşug şi oameni şi tunuri^ se pare că Lesîie n-a acceptat rectificarea [16].

Şi astfel scoţienii executară fatala lor coborîre, refăcîndu-şi linia de bătaie într-un arc imens ca deschiderea unui evantai uriaş, care se întindea înspre sud de la ţărmul mării şi înspre est pînă la Broxburn, însă aşezîndu-şi acum majoritatea călăraşilor care fuseseră la aripa stîngă pe partea dreaptă, acolo unde rîul era mai îngust, ca să împiedice traversarea lui de către englezi. Depăşindu-şi ca număr adversarii într-un raport de aproape doi la unul, scoţienii s-au lungit pe ogoare în lanurile de ovăz ca să tragă un pui de somn, cu fitilurile de la muschete şi tunuri stinse şi cu caii neînşeuaţi, în vreme ce, în unele cazuri, ofiţerii se despărţiseră de oamenii loi- şi se adăpostiseră pe la gospodăriile

ţăranilor, aşteptînd pentru a doua zi o izbîndă magnifică şi deci deciderea cauzei. însă Cromwell nu era dispus să aştepte ziua de mîine. Aşezarea scoţiană a fost examinată în amănunt şi cu atenţie într-o consfătuire ţinută la Broxmouth House de către comandantul suprem, asistat de Lambert. Potrivit propriei relatări a lui Cromwell, starea lor de spirit era ho- tărîtă, iar Henry Fletcher a confirmat mai tîrziu legenda că în ajunul acestei bătălii, care, după propria sa părere, trebuia să fie „capodopera sau nenorocirea lui", Cromwell a rămas calm. Destul de mulţi dintre ofiţerii săi — scria Cromwell — îi împărtăşeau credinţa „că datorită numărului oştenilor lor, datorită avantajelor lor, datorită încrederii lor, datorită slăbiciunii noastre şi totodată faptului că ne aflam la ananghie, noi eram cei de pe munte, iar pe munte îl vom vedea pe Domnul, iar El va găsi pentru noi o cale de izbăvire şi de salvare..." [17]

Călea pe care Domnul a ales-o a fost aceea de a face să încolţească după cîte se pare în acelaşi moment — în mintea lui Cromwell şi a lui Lambert ideea importanţei noii aşezări a vrăjmaşului care, deplasîndu-şi două treimi din aripa stîngă pe dreapta şi deci „împingîndu-şi de asemenea mult spre dreapta pedestraşii şi coloanele de transport", făcuse ca aripa dreaptă a cavaleriei să se înghesuie în mod neliniştitor spre mare, astfel că nu mai avea teren suficient pentru manevră, „I-am spus că, după socoteala mea, situaţia aceasta ne oferea prilejul şi avantajul de a-1 ataca pe inamic" ■— scria Cromwell —- la care Lambert i-a răspuns imediat că „se gîndise să-mi spună şi el acelaşi lucru". Au trimis apoi după Monk şi i-au explicat planul, comunicîndu-1 după aceea şi altor colonei „care au fost bucuroşi de aceeaşi părere " ††††††††††††††††.

---

†††††††††††††††† în lucrarea sa *Cromwell's Generals,* p. 38, Maurice Ashley sugerează că ceea ce a atras atenţia generalilor n-a fost poziţia înghesuită a aripei drepte, cit aşezarea dezordonată a armatei scoţiene, care prezenta mai multe deschideri. Deşi Cromwell urma să folosească într-adevăr în mod primejdios o asemenea deschidere, în scrisoarea sa Cromwell vorbeşte despre „împingerea aripii drepte" ca fiind particularitatea care le-a atras atenţia. în darea lui de seamă amănunţită asupra bătăliei, Cromwell nu men-

Acesta a fost felul în care a fost conceput îndrăzneţul plan de străpungere, iar un oştean şi-1 reamintea după aceea pe Cromwell cum şi-a petrecut noaptea trecînd călare pe un căluţ scoţian, la lumina unei facle, printre diferitele regimente şi „muşcîndu-şi buzele pînă cînd sîngele a început să-i curgă pe bărbie, fără ca el să bage de seamă", cu gîndurile hăt departe la importantele lui planuri în vederea tăinuitului atac. Şi aşa s-a întîmplat că la ivirea zorilor, sau, după cum s-a dovedit mai tîrziu, cu foarte puţin înainte, probabil pe la 4 dimineaţa, abruptele maluri ale văii înguste de la Broxburn au fost traversate, astfel că englezii erau acum în stare să se năpustească asupra nebănuitorilor scoţieni, care intenţionau să atace ceva mai tîrziu, în decursul zilei. Era, desigur, încă întuneric atunci cînd a avut loc manevra, fiindcă o relatare vorbeşte de „lumina lunii". în felul acesta, 6 regimente de călăraşi, sub comanda lui Fleetwood, Lambert şi Whalley, precum şi trei regimente şi jumătate de pedestraşi au traversat rîul în tăcere, depăşind astfel cu succes aripa dreaptă scoţiană. O altă brigadă de infanterie, comandată de Overton, a rămas pe partea cealaltă a viroagei, unde priceputul Ri- chard Deane îşi aranjase cu dibăcie tunurile, iar bătălia a fost începută probabil de dragonii lui Okey, care îi sprijineau aici şi pe tunari. Zorile începuseră să răsară cînd detaşamentul de asalt, care îşi refăcuse tot în taină şirurile pe partea cealaltă a rîului, a dat primul lui atac înverşunat. Dar, deşi cavaleria urma să-şi croiască pînă la urmă şi ea drumul, scoţienii o ţineau deocamdată în şah cu lungile lor suliţi spaniole, în timp ce ceilalţi se luptau cu înfocare şi înverşunare — aşa cum a spus mai tîrziu Cromwell. Pedestraşii lui Monk au întîlnit la centru o rezistenţă şi mai dîrză, ba chiar au început să dea înapoi în faţa suliţelor vrăjmaşului. Acesta a fost momentul în care Cromwell, acest desăvîrşit cunoscător al artei războiului, se folosi de una din deschiderile rămase în arcul scoţienilor, aruneîndu-şi „cu foarte multă chibzuinţă" propriul său regiment, comandat de Goffe şi White, la stingă centrului, unde scoţienii şi Monk îşi continuau atît de violent înfruntarea. ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡[18]

ţionează „deschiderile".

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Pe locul aproximativ de unde Cromwell şi-ar fi băgat în luptă rezervele este aşezat un

Strigătul de luptă al englezilor era „Dumnezeul oştirilor", adică măreţul sfîrşit culminant al celui de al 46-lea psalm : „Dumnezeul oştirilor este cu noi, iar Dumnezeul lui Iacob este adăpostul nostru". Dimpotrivă, strigătul de luptă al scoţienilor era foarte simplu : „Covenantul". Poate că, gîndindu-se încă la al 58-lea capitol din Isaia, Cromwell şi-a adus aminte şi de un alt verset : „Iar în acea zi, Dumnezeul oştirilor va fi pentru rămăşiţele poporului său cununa slavei şi diadema frumuseţii". în jur de 6,30, tocmai cînd soarele răsărea deasupra Mării Nordului, Cromwell a fost auzit de sir John Hodgson salutînd triumfător astrul şi cîntînd cuvintele celui de al 158-lea psalm : „Şi acum să se înalţe Domnul, iar duşmanii să se risipească". Deoarece călăraşii, după ce fuseseră respinşi vremelnic prima dată, străpunseseră liniile inamice şi „năvăleau ca Furiile din toate părţile, făcînd un prăpăd uluitor". în ceea ce-i privea pe scoţieni, după propriile cuvinte ale lui Cromwell, „Dumnezeul oştirilor îi făcea să cadă ca paiele sub săbiile lor" sau, după expresia de mai puţin efect a lui Whitelocke, „scoţienii au fost fugăriţi ca nişte curci de către oştenii englezi".[19]

Rezultatul pentru scoţieni a fost într-adevăr cea mai groaznică învălmăşeală. Unii au fost fugăriţi nu mai puţin de 8 mile. Se crede că au fost ucişi 3 000, iar 10 000 luaţi prizonieri. Atît de mare era restriştea ambelor tabere în ceea ce privea proviziile, îneît soarta celor dintîi era aproape de preferat. în decursul marşului lor forţat spre sud, prizonierii au suferit lipsuri înfricoşătoare : se spunea că, deznădăjduiţi, unii din ei smulgeau varza crudă din grădinile de la Morpeth. Pentru Cromwell însă, bătălia de la Dunbar s-a dovedit a fi o adevărată capodoperă. Trebuie să-i recunoaştem meritul, fiindcă i se cuvine, de a fi alcătuit aceasta superbă maşină de război pe care o reprezenta acum armata engleză, suficient de bine instruită ca să execute acea dificilă acţiune care fusese tăcuta şi periculoasa manevră din zorii zilei, la capătul unei campanii remarcabile pe cîmpul de luptă şi împotriva unor forţe

---

monument din piatră cioplită brut, care reaminteşte de lupta de la Dunbar prin cîteva vorbe din Carlyle : „Aici a fost toiul de cumplită durere al bătăliei de la Dunbar". Cîmpul de luptă, dominat de Doon Hill, poate fi văzut şi astăzi aproape sub aspectul lui original (cu excepţia unor uzine moderne de ciment).

cu mult superioare. Unul din eroii bătăliei a fost Lambert, care a făcut o treabă excepţională atît în plănuirea ei, precum şi mai tîrziu, cînd, prin curajul său personal, şi-a regrupat călăraşii într-un moment hotărîtor. S-au adăugat apoi slăbiciunile comandamentului scoţian, discutabila hotărîre a pastorilor care a determinat Comitetul scoţian al stărilor să ordone ca armata să coboare de pe podiş şi să-şi refacă tabăra, folosind ceea ce Cromwell a numit cu dispreţ „uneltele păstorului nechibzuit care s-a amestecat în treburile lumeşti". In general însă, ziua bătăliei de la Dunbar a fost pentru Cromwell ziua decisivă, iar victoria lui una din cele mai mari din măreaţa lui carieră.

Cromwell a fost cel care a dat ideea asaltului şi tot el a aruncat în luptă rezerva în momentul hotărîtor şi în locul hotărîtor. Nu acţiona de pe o poziţie de forţă, ci dintr-o situaţie pe care cei mai pizmaşi duşmani n-o puteau socoti drept prielnică. Aşa cum i-a scris sincer Sadrach Simpson din Londra, Cromwell îşi datorase mai înainte izbînzile faptului că avusese, atunci cînd lupta, o oştire „prea numeroasă şi prea puternică", în timp ce la Dunbar fusese pus în faţa supremei încercări de a simţi „pămîntul rece sub picioare şi lipsa de provizii într-o ţară străină". Nu-i nici o mirare că însuşi Cromwell descria, în lungul său raport către Parlament, bătălia de la Dunbar drept una „din cele mai mari îndurări pe care Domnul le-a arătat Angliei şi poporului ei : războiul acesta". La 4 septembrie, a doua zi după bătălie, a aşternut în grabă scrisori nu numai către Parlament, către preşedintele Consiliului şi către Haselrig la Newcastle, ci şi către Ireton, în Irlanda, „iubita sa soţie" la Londra, „iubitorul său frate" Richard Mayor din Hampshire şi chiar către lordul Wharton. Toate dovedeau o stare de bucurie intensă, aproape delirantă. Ultima scrisoare începea într-adevăr prin cuvintele : „Bietul de mine, te iubesc 1“ Potrivit celor spuse de episcopul Burnet, lui Cromwell îi plăcea grozav să vorbească după aceea despre bătălie şi, datorită acestui fapt, amă- n.untele comportării sale acolo ne-au parvenit cu toate garanţiile de autenticitate.[20] Ziua de 3 septembrie făcuse primul pas ca să devină „ziua lui cea mai prielnică .

Diferitele sectoare ale opiniei publice contemporane s-au profilat prin reacţiile lor faţă de bătălia de la Dunbar. Opinia publică din Anglia, aşa cum se poate presupune, era cuprinsă de extaz. în timp ce se afla în caleaşca lui în drum spre Chelsea şi ajunsese pînă la Charing Cross, de Whitelocke s-a apropiat un mesager, care i-a spus gî- fiind : „O, domnule, Dumnezeu ni s-a înfăţişat în toată slava lui în Scoţia, o zi glorioasă,- domnule, la Dunbar, în Scoţia". însă fiindcă mesagerul era mult prea grăbit să ajungă la Camera Comunelor ca să-i mâi poată da şi alte amănunte, Whitelocke s-a văzut silit să-şi schimbe direcţia şi să-1 urmeze, ca să-1 audă eitindu-şi cu glas tare raportul. Camera Comunelor a hotărît să se bată o medalie pentru Dunbar, care să fie conferită în mod egal atît ofiţerilor, cît şi ostaşilor de rînd. §§§§§§§§§§§§§§§§ Au fost angajate de aceea serviciile gravorului oficial, Thomas Simon, care, pentru â prinde portretul lui Cromwell, propus să apară pe medalie, a făcut în acest scop, la începutul anului următor, o călătorie specială la Edinburgh şi astă în pofida modestelor proteste ale lui Cromwell, care a scris în legătură cu această chestiune la Londra : „Vă Spun sincer că v-âş fi foarte recunoscător dacă m-aţi scuti de obligaţia ca figura mea să apară pe medalie..." O înfăţişare â Parlamentului pe o faţă a medaliei „s-ar potrivit deosebit de bine", iar pe cealaltă faţă Cromwell doreşte să fie înfăţişată armata, avînd scris deasupra ei *Dumnezeul oştirilor;* „care a fost lozinca noastră în acea zi“. Simon reuşi totuşi să înghesuie cu multă îndemînare pe o faţă 6 încăierare simbolică, deasupra căreia apărea bustul în profil al lui Cromwell, precum şi strigătul de război. Cromwell a fost îndeajuns de mulţumit de rezultat pentru a-i comanda, cu ocazia aceleiaşi vizite, lui Simon o medalie similară, reprezen- tîndu-1 pe el câ comandant suprem âl armatei, ceea ce înseamnă bă fie Simon, fie trecerea timpului au reuşit să-i biruie scrupulele. [21]

în timp ce la Londra scoţienii se îngălbeneau la faţă şi începeau să fie luaţi în bătaie de joc pc măsură ce se

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§ A fost prima medalie, acordată Ostaşilor de toate gradele, care a fost bătută, O altă medalie de acest fel n-a mai fost bătută decît după bătălia de la Waterloo, adică peste mai bine de 150 de ani.

răspîndea ştirea înfrîngerii, de Croulle îi scria lui Mazarin arătîndu-se jignit de îndelungatele laude aduse Domnului de Cromwell în raportul său asupra bătăliei de la Dunbar, ceea ce dezvăluia — spunea el — întreaga măsură a firii ipocrite a acestuia şi a întregii lui bande. Mai în strînsă legătură cu tema scrisorii, Croulle medita alarmat asupra spiritului războinic dezlănţuit în Anglia de această victorie : se vorbea acum de răsturnarea *tuturor* monarhiilor, caz în care Franţa urma să fie desigur prima care va fi atacată. Ca şi cînd ar fi vrut să-i confirme vorbele, gazeta oficială *Nouvelles Ordinaires* îşi dedica întregul ei ultim număr, care urma să fie difuzat în Europa, raportului asupra bătăliei de la Dunbar. într-o scrisoare sentimentală trimisă din Londra vărului său Cromwell, Oliver St John exprima o bună parte din sentimentul predominant al englezilor că această izbîndă uimitoare justifica pe deplin ultima lor atitudine faţă de scoţieni : „...amîndouă părţile i-au încredinţat lui Dumnezeu deciderea cauzei lor — scria el —, cerîndu-I ca El să hotărască în ziua bătăliei, pentru ca astfel fiecare parte şi toţi sprijinitorii ei să afle voia Domnului în ceea ce priveşte dreptatea cauzei lor... El este Dumnezeul dreptăţii — exclama el — şi atunci cînd I se cere preia judecata asupra Lui“. [22]

Era o atitudine pe care mulţi dintre nefericiţii scoţieni aderenţi ai Covenantului o împărtăşeau, fiindcă nimeni nu privea cu mai multă seriozitate înfrîngerea decît ei înşişi şi asta nu numai din cauză că floarea armatei lor fusese înfrîntă în mod înfricoşător, lăsînd partea de sud a Scoţiei sub ceea ce era practic o ocupaţie militară engleză. Ceea ce îi tulbura şi chinuia pe mulţi dintre ei era faptul că Dumnezeu le respinsese în mod limpede, evident şi incontestabil, cauza, adică această hotărîre a arbitrajului divin. Dintr-un anumit punct de vedere, scoţienii dovedeau o ţinută admirabil de cinstită faţă de înfricoşătorul act al Providenţei, fiindcă nu încercau să-şi ascundă faptul că această respingere putea să se datoreze într-un fel propriei lor căderi în păcat. în felul acesta, sprijinitorilor regelui le venea mai uşor, din punct de vedere psihologic, decît prezbiterienilor, să accepte înfrîngerea. Ceea ce pentru tînărul rege Carol al II-lea era doar cumplita lovitură de la Dunbar, devenea, în jurnalul de însemnări al lui Nicoll, un exemplu al răzbunării divine asupra

scoţienilor, un alt exemplu fiind vremea proastă din timpul culesului recoltei, astfel că lucrurile nu puteau fi împăcate decît prin post şi umilinţă, care au şi început să fie practicate din ce în ce mai des în Scoţia după bătălia de la Dunbar. Mai tîrziu, Nicoll urma să vadă în bătălia de la Worcester o altă dovadă a „mîniei şi indignării Domnului împotriva regatului Scoţiei'[1] şi să ajungă la mohorîta concluzie că „masca pietăţii[11] trebuie să fi acoperit „multă ticăloşie[11] pe vremea aceea. [23]

Fireşte că rezistenţa scoţienilor nu se terminase odată cu bătălia de la Dunbar. Leslie a scăpat prin fugă la Stirling, fortăreaţa care era poarta de intrare spre nordul şi nord-vestul Scoţiei, unde a adunat o armată de 4—5 000 de oameni. Strachan şi Kerr, foştii confraţi ai lui Cromwell şi amîndoi prezbiterieni înfocaţi, s-au îndreptat spre vestul Scoţiei unde sperau să recruteze mulţi oameni. Regele Carol era la Perth, de unde avea de gînd să obţină trupe de la monarhiştii aflaţi mai spre nord, sub comanda regalistului Middleton, la a cărui armată a încercat mai tîrziu să se alăture în decursul neizbutitei expediţii cunoscute sub numele de „începutul[11], fiindcă o prefera faţă de aceea *a* adepţilor Covenantului. însă nevoia de a înghiţi şi mistui umilinţa de la Dunbar continua să-i dezbine şi mai mult pe scoţieni în „protestatari[11] riguroşi, care voiau ca Covenantul să fie respectat cu stricteţe şi n-aveau încredere în atitudinea regelui Carol faţă de această declaraţie (socotind poate că slăbiciunea, din acest punct de vedere, fusese greşeala scoţienilor), şi partizanii bisericii scoţiene, care erau mai îngăduitori şi se simţeau împinşi de îndărătnicia celor dinţii să se alieze cu regaliştii, cunoscuţi mai înainte sub numele de „perfizii[11]. Această stare de lucruri reprezenta un avantaj firesc pentru Cromwell, fiindcă însemna că partidul naţionalist scoţian va înclina în viitor mult mai mult spre rege, ceea ce îi putea îngădui lui Cromwell să facă propuneri şi să ducă discuţii individuale cu foştii adepţi ai Covenantului, încercînd să-i convingă că, odată ce Domnul se arătase limpede în favoarea englezilor, El trebuia să favorizeze, de asemenea, şi o formă mai liberă de religie. Fireşte că această înclinaţie spre convertire şi discuţie fraternă coincidea cu simpatia sa dintotdeauna faţă de scoţieni. Ea se potrivea de asemenea cu rudimentarele sale idei de politică socială

faţă de scoţieni, astfel că în Scoţia nu urmau să se facă confiscări masive de pământuri, ca în Irlanda, ci să se încerce, oricînd era posibil, să se ajungă la o înţelegere.

La 7 septembrie, Cromwell a intrat în Edinburgh. Oraşul aflase vestea despre bătălia de la Dunbar într-un mod deosebit de potrivit, fiindcă tocmai cînd un oarecare domn Haig îi denunţa de pe amvon pe sectari şi le descria în linii generale înfrîngerea un oştean istovit a intrat clăţinîndu-se în spatele bisericii şi a început să descrie cum fuseseră măcelăriţi compatrioţii săi. Cromwell a fost primit la Nether Bow de trei cetăţeni fruntaşi, un avocat, un medic şi un ciubotar, veniţi să negocieze în privinţa securităţii oraşului. Generalul a început prin a se instala şi de această dată în casa contesei de Moray din Canon- gate, în care locuise cu doi ani înainte. însă aproape îndată după aceea, alte trebuinţe ale campaniei scoţiene l-au condus mai întîi de jur împrejurul regiunii West Lothian şi apoi, prin Linlithgow şi Falkirk, în direcţia fortăreţei Stirling, aflată în stăpînirea inamicului. O noapte şi-a petrecut-o la biserica St Ninian, în apropiere de Stirling, fiindcă ploua foarte tare şi nu găsise altă locuinţă. însă fortăreaţa a refuzat să dea ascultare îndemnurilor trîmbi- ţaşului venit cu somaţia de capitulare, deşi garnizoana ei era inferioară ca număr englezilor. Cromwell n-a luat vreo altă măsură, fie din cauză că spera ca scoţienii să i se alăture de bunăvoie, fie pentru că îi era teamă să nu-i împingă şi mai spre nord, în ţinutul muntos, de unde i-ar fi venit extrem de greu să-i mai scoată. A pus în schimb să fie întărită cetăţuia Linlithgow, cu ajutorul eminentului inginer olandez Joachim Hane, iar pe la 21 septembrie s-a întors la Edinburgh.

Spre deosebire de oraş, fortăreaţa Edinburgh nu capitulase. Aflată sub comanda guvernatorului ei, sir Walter Dundas, această uriaşă, falnică şi bine întărită cetăţuie, care, din extraordinara ei poziţie de pe o stîncă ce domina întregul oraş, prezenta, evident, pentru Cromwell una din cele mai urgente probleme, mai ales că se putea dovedi a fi una din cele mai greu de supus. într-adevăr, un scoţian contemporan prorocea că această fortăreaţă va fi osul în care îşi va rupe dinţii Cromwell. Aici îşi căutaseră adăpost, după bătălia de la Dunbar, cîţiva pastori protestanţi, care nu voiseră să

aştepte sosirea biruitorului şi pe care Cromwell, prin cuprinsul somaţiei de capitulare, un document lung şi strîns argumentat, îi admonesta cu patimă că nu se supuneau arbitrajului divin de la Dunbar : „N-aţi apelat solemn la El şi nu v-aţi rugat ? Şi n-am făcut şi noi la fel ? Şi n-au fost reînnoite cînd speranţele noastre, cînd ale voastre, în timp ce îi aşteptam poruncile ca să vedem pe ce cale îşi va face cunoscută vrerea în faţa rugăciunilor noastre ?“ Cum puteau deci refuza să considere drept probă a dreptăţii aceste fapte socotindu-le doar simple „întîmplări" ? Apela de aceea la ei să nu îngăduie ca prejudecăţile lor personale să stea în calea unei înţelegeri reînnoite.[24] însă deoarece atît somaţia, cît şi argumentele n-au fost ascultate, bombardamentul a început în modul cuvenit, în timp ce Cromwell lua ţara în curmeziş ca să viziteze oraşul Glasgow.

Acum, la jumătatea lui octombrie, englezii se arătau foarte impresionaţi de acest mic, dar plăcut oraş, pe care îl preferau Edinburghului. Faptul că Cromwell a avut grijă ca armata engleză să se comporte, în totalitatea ei, cu mare bună-creştere în decursul şederii ei la Glasgow era în concordanţă cu speranţele lui de a-i tămădui pe scoţieni, şi în special pe scoţienii din sud-vest, care erau aderenţi rigizi ai Covenantului, prin blîndeţe. Robert Baillie vorbea despre amabilitatea lui Cromwell şi îşi exprima părerea că drept rezultat trupele engleze produseseră „mai puţine neplăceri la Glasgow, decît dacă ar fi fost la Londra". Această reţinere era cu atît mai lăudabilă cu cît conducătorii armatei erau siliţi să-1 suporte pe pastorul prezbiterian Zachary Boyd vociferînd împotriva lor într-o aripă a bisericii anglicane din acest oraş, în timp ce ei ascultau într-un alt colţ, cu mai multă discreţie, cuvintele unui capelan englez. Nicidecum impresionat de Boyd, Cromwell l-a căutat ca să discute cu el, şi putem socoti că şi-a luat într-o măsură oarecare revanşa punîn- du-1 să asiste la o rugăciune improvizată care a durat două-trei ore. Aceste tatonări interconfesionale au fost caracteristice timpului petrecut de Cromwell în Scoţia. După sosirea sa la Edinburgh, a mărturisit că sperase ca în decursul iernii „să-i facă pe oameni să înţeleagă atît de bine justeţea cauzei noastre... încît cei mai buni

dintre ei să se lase convinşi", deşi a continuat, adăugind cu o indignare hazlie : „Gîndeam că am să găsesc în Scoţia un popor cinstit şi o ţară stearpă. Cînd colo. în împrejurimile Edinburghului rodeşte tot atîtă grîu ca în orice altă parte *a* Angliei, în timp ce oamenilor le place, în majoritatea lor, să mintă şi să înjure într-una fără nici o ruşine, încît aproape nu-ţi vine să-ţi crezi urechilor..[2j]

Totuşi aceste lipsuri puteau fi tămăduite prin discuţii cinstite de felul acelora care au avut loc cu mai multe prilejuri între Cromwell, Owen şi Alexander Jaffray, luat prizonier la Dunbar. După propria lui mărturisire, Jaffray se convinsese că scoţienii s-au înşelat asupra ţelurilor Domnului privind atribuţiile puterii civile de a reglementa practicarea religiei. în luna aprilie a anului următor, cu prilejul unei alte vizite la Glasgow, Cromwell a ascultat cit se poate de liniştit predicile prezbiteriene, cerînd ca discuţiile să fie continuate mai tîrziu, fiindcă — după spusele lui Robert Bailiie — nu voia să-i contrazică pe scoţieni în public, sperînd în mod sincer că un schimb de vederi putea duce la convertire. Scoţienii au acceptat fără tragere de inimă, socotind că lucrul acesta era de neînlăturat. A urmat „o dezbatere lungă şi serioasă" atît pe probleme de religie pură, cît şi în legătură cu părţile bune şi rele ale năvălirii englezilor în Scoţia. Raportînd la Londra, Joseph Baynes socotea că acţiunea lor „s-a dovedit a fi îndeajuns de îndreptăţită şi necesară" şi, deşi recunoştea că pastorii scoţieni nu erau încă convinşi de justificările prezentate, spera totuşi că „diferiţi compa- trioţi de-ai lor sînt într-o oarecare măsură convinşi, astfel că se vor învoi ceva mai bine cu noi decît mai înainte". [2i!]

Asemenea schimburi de vederi, imposibile de conceput între Cromwell şi clerul catolic irlandez, făceau parte integrantă dintr-un plan schiţat de Whitelocke : Cromwell „căuta să-i convingă pe scoţieni mai degrabă prin mijloace drepte decît să-i pedepsească" şi el urma să-şi menţină această atitudine chiar şi după înfrîngerea definitivă, din anul următor, a scoţienilor. Intr-adevăr, într-o scrisoare trimisă unui prieten din Noua Anglie **********, Cromwell îi descrie

---

********** Regiunea din nord-estul Statelor Unite unde se află astăzi statele Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island şi Connecticut. — M.L.

pe scoţieni ca fiind „drept-credincioşi însă, datorită slăbiciunii lor şi vicleniei Satanei, amestecaţi în interese potrivnice Domnului şi poporului Său“. [27] La Edinburgh, obiceiurile englezilor în materie de frecventare a bisericilor erau obiectul unor felurite presupuneri. De aceea, pentru a înăbuşi criticile, aceştia se duceau la biserica pastorului prezbiterian Stapleton, unde ascultau slujba cu vădită înălţare sufletească. Singura diferenţă exterioară aparentă între adepţii Covenantului şi independenţi, atunci cînd asistau la slujbele religioase, era mai degrabă auzibilă decît vizibilă : în timp ce adepţii Covenantului aveau obiceiul să murmure ca să-şi exprime aprecierea, englezii îngînau o melodie după moda independenţilor.

Rămăseseră totuşi în restul Scoţiei multe regiuni unde divergenţele dintre băştinaşi şi năvălitori erau mult mai adînci decît subtila deosebire dintre fredonarea sau mur- murarea în biserică. In luna decembrie, Lambert i-a zdrobit definitiv pe partizanii bisericii catolice din sud- vestul ţării, după ce nu reuşise să-i convingă prin blîndeţe. Mai rămînea acum de scos din gîtul lui Cromwell ciolanul pe care-1 reprezenta fortăreaţa Edinburgh. Neînduplecata stîncă fusese atacată de mai multe ori de mineri, unii aduşi din regiunile miniere din Estul Scoţiei, iar alţii de la minele de cărbuni din Derbyshire. însă iscusiţii ase- diaţi aruncau în gurile de mină smoală, cînepă şi alte materiale inflamabile ca să-i gonească, afumîndu-i. în ciuda bombardamentului tunurilor grele ale englezilor, grupate pe partea dinspre nord a colinei pe care era aşezată cetăţuia, a cărei latură de răsărit mai prezintă şi astăzi urmele acţiunii lor, tunurile singure nu aveau s-o distrugă nicicînd atîta vreme cît „apărătorii vor avea o rămăşiţă de curaj". în secolul precedent cetăţuia Edinburgh, sub conducerea lui Kircaldy, of the Grange ††††††††††††††††, ţinuse piept unui vestit asediu de doi ani ; avea apă din belşug, iar acum muniţii şi provizii pentru cîteva luni. De aceea, se pare că capitularea ei din 24 decembrie s-a datorat mai degrabă stării de spirit a

---

†††††††††††††††† William Kircaldy of the Grange (? — 1573) — om politic scoţian, aventurier şi oportunist, amestecat în intrigile domniei Măriei Stuart, a cărei cauză a îmbrăţişat-o. Asediat în Edinburgh de adversarii reginei, a capitulat la 3 iunie 1573 şi a fost executat două luni mai tîrziu. — C.M.

guvernatorului ei, Dundas, decît unor greutăţi reale. Bombardamentul a trebuit să fie întrerupt la 16 decembrie, cînd un viscol a ascuns vederii cetăţuia. Atunci cînd Dundas a obţinut condiţii mulţumitoare pentru el, găurile de mine nici nu fuseseră terminate. Adept înfocat al Covenantului, Dundas s-a grăbit să se alăture după aceea taberei lui Cromwell. Heath repeta o remarcă supărătoare în legătură cu toată această combinaţie : cetăţuia Edinburgh, care fusese cunoscută pînă atunci drept „Fecioara", va trebui să se numească în viitor „Tîrfa“.[28]

Către sfîrşitul anului 1650, însufleţirea regalistă â adversarilor scoţieni ai lui Cromwell începu să sporească. Votarea de către partizanii mai moderaţi ai bisericii scoţiene, în Adunarea generală din 14 decembrie, a unei ordonanţe care îngăduia reprimirea în serviciile publice a tuturor celor care nu erau adversari notorii al Covenan- tului, arăta că această cale va fi continuată în aceeaşi direcţie şi în anul următor. Totuşi Cromwell nu reuşise încă să cucerească comitatul Fife şi nici preţioasele ţinuturi dinspre nord-est de Edinburgh, deşi ajunsese stăpînul întregului Sud al Scoţiei din jos de rîurile Ciyde şi Forth. La 1 ianuarie, regele Carol al II-lea a fost încoronat oficial în satul Scone ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, ceea ce era un semnal ca toţi scoţienii de convingeri diferite, dar totuşi prietenoase, să se unească în jurul său. Cromwell şi Lambert au înştiinţat Londra că acum, cînd îl aveau pe rege, scoţienii încetaseră să mai discute despre dogme şi socoteau că aveau de-a face „nu cu un război religios, ci cu un conflict naţional".[2J] între timp însă, cu toată prezicerea plină de încredere a lui Lambert că, din moment ce scoţienii j,întrecuseră măsura fărădelegilor lor“. Domnul îi va pedepsi fără zăbavă, proviziile englezilor se împuţinau cu repeziciune; Pe deasupra, armata engleză din Scoţia trecea prin tulburări din cauza neplăţii soldelor, lucru care, deşi nu era necunoscut celor ce urmaseră destinele armatei noului model, nu putea constitui totuşi un punct de plecare liniştitor peritru operaţiile din anul ce urma.

Cu toate acestea, cea mai marcantă victimă a campaniei de primăvară a lui Cromwell, adică aceea

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Vechea capitala a Scoţiei, unde erau încordiiaţi regii el. — M.L.

împotriva comitatului Fife, care era acum centrul activităţii regaliste, a fost însuşi comandantul suprem. Vremea aducea cu ea, rînd pe rînd, cînd ploi torenţiale, cînd îngheţ. Chiar lăsînd deoparte prăbuşirea fizică pe care o suferise aici, sănătatea lui Cromwell, care nu fusese niciCînd pe deplin satisfăcătoare, se înrăutăţise în mare măsură în decursul lunilor petrecute în lupte de-a lungul şi de-a latul Irlandei. De aceea, expediţia din Scoţia, începută după un răgaz de doar patru săptămîni, urma să-i vămuiască şi mai mult sănătatea. De altfel, ca şi în Irlanda, îşi luase un repaus de iarnă deosebit de scurt. La 8 februarie, Cromwell a căzut grav bolnav în locuinţa sa din Canongâte, probabil ca urmare directă a faptului că fusese surprins de un Viscoi în timp ce lua parte la o luptă în apropiere de Linhthgow. Cu nechibzuinţa tipică a omului d.e acţiune, care stăruie întotdeauna să mai facă un pas înainte deşi sănătatea nu-i îngăduie, Cromwell a suferit în următoarele cîteva săptă- mîni trei recidive. De-abia spre sfîrşitul lunii ş-a simţit destul de birje ca să discute cu ofiţerii săi planurile de bătaie şi chiar atunci se părea că este „niţel cam şubred[11], expresie pe care o folosise în legătură cu sănătatea lui şi în Irlanda.

O gazetă săptămînală englezească de la începutul lunii martie cuprindea o scrisoare din partea unuia care îi purta de grijă lui Cromwell, adresată bietei „lady Cromwell", aşa cum era cunoscută îndeobşte acum la Londra soţia lui, ceea ce era o dovadă a interesului purtat de public generalului bolnav. Arătînd că, din cauza stăruitoarelor îngrijiri, aproape că nu avusese timp să pună pana pe hîrtie, valetul îi dădea această proaspătă şi încurajatoare veste : „într-adevăr, doamnă, stăpînul meu s-a odihnit foarte bine marţi noaptea şi, slavă Domnului, în fiecare noapte de atunci, ba cîteodată chiar şi ziua, astfel că, atît după părerea doctorului Goddard, cît şi după părerea şa, se simte mult mai bine : are o poftă de mîncare mai bună şi se înzdrăveneşte". Acest domn era Jean Dureţ, valetul francez al lui Cromwell, a cărui poveste de mai tîrziu a dovedit, după cum a trebuit să recunoască însuşi Heath, „o dîră sau o probă de omenie" la Cromwell. Atunci cînd era bolnav, Cromwell nu mînca decît djn mîinile lui Duret, nelăsînd ca altcineva să se apropie de el. Apoi a căzut bolnav şi Duret, poate din cauză că îngrijirea lui

Cromwell îl istovise, aşa că a venit şi rîndul acestuia să-1 viziteze cu sîrguinţă. însă Duret nu s-a niaj însănătoşit, iar eu ultima lui suflare i-a dat în grijă stăpînului pe manja, surorile şi rubedeniile lui din Franţa, sarcină pe care Cromwell şi-a luat-o cu toată sinceritatea. Ca urmare, i-a scris de îndată, în această privinţă, doamnei Cromwell la Londra, care a trimis după familia lui Duret, aşezînd-o la propria ei masă. Mai tîrziu, sora acestuia a ajunş una din domnişoarele ei de onoare, nepoţii au ajuns paji, în tjmp ce doamna Duret a fost salyţată personal de către Cromwell cu vorbe binevoitoare, jyecunoscînţi nici o limbă străină, şi-a dat osteneala .să înveţe jn acest scop cîteva expresii franţuzeşti, deşi rolul de interprete îl aveau de jucat în general fiicele sale, care vorbeau franceza. Fondul mesajului său era că el, Cromwell, se va purta cu dmsa ca uri fiu, fiindcă ,,cel care îi apărase viaţa îşi avusese fiinţa în pîntecele ei . întreaga poveste, arătînd atît devotamentul slujitorului, cît şi bunătatea stăpînului, nu numai că este caracteristică iaturei afectuoase a lui Cromwell, dar dezminte de asemenea vechiul aforism că „nimeni nu-i erou pentru valetul său".[30]

Ştirea, mult exagerată, a bolii lui Cromwell s-a răspîndit cu iuţeala fulgerului în cercurile regaliste atît din ţară, cît şi din străinătate. La 11 martie se spunea că generalul era atît de suferind, încît medicii îi tăinuiau scrisorile primite, deşi inventarul corespondenţei lui arată că chiar în acea zi semnase o scrisoare importantă prin care cerea Parlamentului să înfiinţeze o universitate nordică la Durham. Învăţămîntul i se impunea cu forţa minţii lui Cromwell : primise într-adevăr, nu de mult, măgulitoarea veste că fusese ales rector al Universităţii Oxford şi salutase delegaţia prin cuvinte de o modestie atît de întortocheată, încît doar faptul că la plecarea ei reţinuse sigiliul Universităţii îi făcuse pe membrii acesteia să înţeleagă că accepta înalta funcţie. Intre timp însă, în Sudul Angliei, avusese loc prima conspiraţie regalistă. La Haga şi Rotterdam circulau desfătătoarele zvonuri că Cromwell răposase, şi încă de propria lui mînă, iar Pialph Josselin auzise şi el, în Essex, că Cromwell dăduse ortul popii. [31] întreaga situaţie, impasul din Scoţia şi regaliştii care ridicau din nou capul, arăta ce povară apăsa asupra unui singur om, adică asupra acestui *Novus Princeps.*

Cu toate acestea, prin aprilie, Cromwell se simţea în stare să-i scrie la Londra soţiei sale, lăudîndu-1 pe Domnul că în sfîrşit îşi recăpătase vigoarea fizică. Scrisoarea dezvăluia toate obişnuitele-i preocupări familiale : dacă Dick şi Doll erau la ea, să fie asiguraţi că se ruga pentru ei şi că îi iubea. „Dragelor micuţe" (Mary şi Frances, care aveau acum respectiv 14 şi 13 ani), le mulţumea afectuos pentru scrisorile lor, pe care „aş vrea să le capăt cît mai des". îşi juca de asemenea rolul de tată vigilent. Doamna Cromwell era avertizată să nu-1 primească prea des pe lordul Her- bert acasă la ea, fiindcă, acum, cînd lui Cromwell îi fuseseră acordate de către Parlament moşiile lordului Worces- ter, tatăl lui Herbert, îi era teamă că întreprinzătorul fiu să nu încerce să le recapete făcîndu-i curte lui Mary. Insă aceea asupra căreia s-a revărsat cu acest prilej focul dojanelor sale spirituale a fost „sărmana Bettie". Ea era aceea căreia trebuia să i se reamintească despre marea milă a Domnului, pentru ca să se păzească de „deşertăciunile pămînteşti, precum şi de societatea lumească", faţă de care se bănuia că arată mult prea multă slăbiciune.[32] Aşa stînd lucrurile, pentru acest părinte al unei mari familii trebuie să fi fost o plăcere, sau măcar obişnuita consolare că nu toţi membrii familiei o luau razna deodată, să afle din Irlanda că Bridget Ireton făcea o puternică impresie prin evlavia ei, în timp ce despre Henry Cromwell se spunea că „îl ruga cu glas tare în taină pe Domnul". Insă, vai ! încă înainte de a fi părăsit Scoţia, Oliver s-a văzut silit să scrie o scrisoare mult mai puţin încîntată în legătură cu Dick, care îi confirma cele mai negre bănuieli, în- glodîndu-se pînă la gît în datorii. Sarcina de a transmite mesajul îi revenea lui Richard Mayor. Ca multe din apelurile părinţilor integri către fii risipitori, scrisoarea arăta mai mult mîhnire decît mînie : „Aş vrea să mă înţeleagă că nu văd cu ochi răi distracţiile lăudabile şi nici o comportare onorabilă în timpul lor. Sincer vorbind, îi pot oferi, în dragostea mea, nu numai o stare îndestulătoare, dar chiar mai mult pentru binele său. Dar atunci cînd plăcerile şi înfumurarea devin ocupaţia de o viaţă întreagă a unui bărbat, pentru care cheltuieşte atîţia bani şi iroseşte atîta timp, ca să-şi satisfacă mai degrabă poftele decît să fie plăcut în faţa Domnului şi a făpturilor sale, eu şovăi să-i satisfac toanele". Cu

comparaţia pe care o face după aceea între situaţiile lor, el, Cromwell, ducînd o viaţă de soldat în Scoţia, în timp ce Dick se lăfăia în lenevie vinovată în Anglia, putem desluşi binecunoscuta tînguire a părintelui care nu poate înţelege pur şi simplu de ce fiul său nu-i mai seamănă. „într-adevăr, nu socotesc că aş proceda bine întreţinînd această înclinaţie senzuală a fiului meu atunci cînd face din plăceri ocupaţia vieţii lui, în timp ce vrednicii drept-credincioşi îşi varsă sîngele şi îşi dau sufletul pe cîmpurile de luptă". [33]

în luna mai, în pofida presupusei sale însănătoşiri, care i-a îngăduit să viziteze din nou Glasgowul, Cromwell s-a îmbolnăvit iarăşi. Scoţienii i-au atribuit boala prelungitei şi sîcîitoarei controverse pe care o avea cu Archibald Johnston lord Warriston în legătură cu înapoierea arhivelor scoţiene, pe care Warriston şi soţia sa ţineau mult să le salveze. Se presupunea că ceea ce îl trîntise la pat pe Cromwell fusese o scrisoare deosebit de violentă din partea lui Warriston. De data aceasta însă, la stările periodice de slăbiciune provocate de febră să adăugau şi colicile Jitia— zice, astfel că Aubrey a afirmat după aceea că Cromwell era cuprins de o atare stare de furie sau poate era atît de chinuit de durere, îneît a tras cu pistolul în doi comandanţi care îi intraseră în odaie. Către sfîrşitul lunii, s-a aflat că, în pofida repetatelor declaraţii că se însănătoşise, Cromwell suferise de vineri pînă lupi cinci atacuri de febră. De-abia la 31 mai s-a aflat cu certitudine că se plimba prin plăcuta grădină a casei doamnei Morley şi că mînca şi dormea bine. între timp însă, Parlamentul intrase într-o stare neobişnuită de panică în faţa perspectivei — şi a posibilelor ei urmări — ca biruitorul să dispară. Punînd, ca mulţi alţi englezi, toate necazurile lui Cromwell pe seama climatului scoţian, Parlamentul i-a recomandat să se înapoieze undeva la sud de hotar, ca să-şi redobîndească vigoarea în aerul mai favorabil al Angliei. Au fost trimişi în acest scop de la Londra doi medici, dr. Wright şi dr. Bate, ca să se călătorească spre nord în caleaşca lui Fairfax. Cu toate acestea — aşa cum arăta o gazetă şăpţămînală — un alt medic eminent, şi anume Domnul în înţelepciunea Lui, îi spusese deja lui Cromwell : „Ai să vieţuieşti !“ înainte ca cei doi să ajungă acolo, astfel că medicilor muritori nu le-a rămas decît să primească cele 200 de lire sterline pentru

ostenelile lor.

A trebuit să vină însă începutul lui iunie pentru ca Cromwell să se simtă în stare să călătorească în caleaşca lui, dar chiar atunci „aburii dăunători" ai burniţei scoţiene l-au gonit înapoi la Edinburgh. Scriind cu mîna lui despre această încercare, Cromwell spunea că faza cea mai acută a bolii sale fusese „atît de violentă, îneît trupul meu nu mai era în stare să-i suporte povara." Cea mai potrivită tălmăcire a acestor întîmplări a dat-o poate o gazetă a tirm pului care spunea că : „Domnul Cromwell nu-şi dă seama că a îmbătrînit", deşi nici această remarcă nu putea ţine piept propriei agerimi a generalului care, într-o scrisoare trimisă soţiei sale îndată după bătălia de la Dunbar, îi mărturisise confidenţial că „infirmităţile vîrstei" i se strecoară pe nesimţite şi uimitor în suflet, în ppfida merinde- lor acordate din belşug pîntecului Cromwell avea acum 52 de ani, astfel că, după normele timpului, trecuse de vîrsta mijlocie. De la campania din Scoţia încplo el nu s-a mai putut bizui pe trupul său aşa cum putea face un tînăr sau măcar un om viguros de vîrştă mijlocie. Este important să reţinem că drept urmare a prelungitei spaime a lui Cromwell în legătură cu sănătatea sa, care a dăinuit în minţile oamenilor aproape cinci luni de zile, moartea lui trebuie să fi fost considerată după aceea drept un fel de eventualitate apropiată.

Fireşte că urmarea directă a acestui dublu acces de boală a fost o mare întîrziere în continuarea Campaniei din Scoţia. Aşa cum observa în iunie *Mercurius Politicus :* ,,Frumuseţea verii trece foarte repede şi totuşi nu sîntem încă pe cale să acţionăm"; Armata engleză se afla în Scoţia de aproape un an, fără ca pricina dintre Cele două ţări să fi fost decisă de fapt odată pentru totdeaurtfc; Totuşi perspectiva unei alte campanii de iarnă era un lucru în faţa eăruia orice om eu minte la cap nu putea decît să se îngrozească. Doamnele din Anglia o porniseră în lunga călătorie spre nord pentru a-şi întîlni soţii. Printre ele se aflau doamna Deane şi fermecătoarea Franees Lambert, care a scris la Londra eu evidentă uşurare că sosise sănătoasă şi că îşi întîlnise soţul : „...Am ajuns cu bine în Scoţia, unde de cî-

teva zile mă bucur ferieită de cel mai scump prieten...". Cei din familia Lambert aveau gusturi alese : în eursul şederii lui Lambert în Scoţia, căpitanul său, Walker, Serisese la Londra eomandînd o manta pentru şeful său, care urma să fie „aşa cum este acum mai la modă (ultima fiind din stofă olandeză)", centiroane, ,,o pălărie franţuzească potrivită şi de cea mai bună calitate", iar după aceea o altă pălărie cu panglici, care trebuia să fie şi ea la modă, însă de culoare neagră, „fiindcă auriul şi argintiul nu-i plac“. Obiectul următoarelor dorinţe erau nişte cizme de călărie de vară şi pantofi din safian (care trebuia să fie dintr-un material mai bun „decît cel pe care l-am eumpărat ultima oară la Londra"), după eum erau şi trei duzini de sticle de un sfert de galon din cel mai bun vin de Canare, care urmau să fie trimise pe mare la Leith, cu speranţă că vor sosi înainte că Lambert să plece pe cîmpul de luptă. [36]

La rîndul ei, doamna Lambert a început prin a comanda din Londra nişte batist fin franţuzesc, nu de alta ci fiindcă „n-am nimic să-mi pun în jurul gîtului şi nu îndrăznesc să mă duc cu el despuiat, de teamă să nu supăr pe drept-cre- dincioşii mai sensibili..." Deşi vorbea despre eventualitatea reîntoarcerii în Anglia a armatei, doamna Lambert arăta, cu oarecare lipsă de logică, că începea să fie „foarte satisfăcută" de şederea ei în Scoţia. Soţul ei „plecase pe cîmpul de luptă", scria ea, iar cîteva din englezoaice porniseră călare să urmărească bătălia. „Sper că bunul Dumnezeu va decide cearta dintre noi".[37] Incursiunea lui Lambert era îndreptată spre Firth of Forth. în direcţia Fife, fiindcă se socotea că venise timpul ca această regiune roditoare să fie luată în stăpînire odată pentru totdeauna de forţele Republicii. Scoţienii, instalaţi în siguranţă la Stirling, se împotriveau din nou ca să fie atraşi în luptă, însă iată că la Inverkeithing, chiar la nord de liman, prin- tr-o acţiune energică şi îndrăzneaţă, în care englezii au fost aproape egali ca număr cu scoţienii. Lambert i-a dăruit lui Cromwell tocmai izbînda de care avea nevoie. Acum, cînd peninsula era predată în mîinile comandantului suprem, vremea „aşteptării poruncilor Domnului" şi a „neştiinţei pe ce cale să apucăm" — după cuvintele lui Cromwell — se terminase. Drumul pentru înaintarea

spre nord era liber, astfel că, în jur de 1 august, Cromwell ajunsese într-adevăr pînă la Perth, unde a bombardat cetatea St Johnston.

Exista doar o singură problemă în legătură cu aceasca incursiune îndepărtată, şi anume aceea că ea lăsa o cale la fel de liberă pentru Carol şi restul trupelor scoţiene, comandate de Leslie, să se dezlănţuie asupra Angliei, unde puteau ridica din nou drapelul regalist cu ajutorul sporului de oameni ce putea rezulta din înrolarea trupelor credincioase monarhiei. în orice caz, cealaltă soluţie nu era deosebit de ademenitoare pentru rege, fiindcă prezenţa lui Cromwell la Perth ameninţa aprovizionarea scoţiană din Stirling, iar între hotarele Scoţiei nu avea nici o şansă să se mai înroleze şi alţi oameni. Şi astfel, monarhul a înghiţit momeala : în fruntea scoţienilor săi, ca generalisim, s-a avîntat în marşul împotriva Angliei, trecîndu-i graniţa la Carlisle în jur de 5 august, pentru ca la 6 august regele Carol al II-lea, sau „tinerelul", după cum se presupune că îl poreclise Cromweîl în convorbirile particulare, să fie proclamat suveranul Angliei.[38] Termenii proclamaţiei acordau graţiere tuturor celor ce i se vor alătura, indiferent de acteie criminale pe care le vor fi înfăptuit în trecut, cu excepţia lui Bradshaw, a procurorului Cook şi, firește, a arhicriminalului Oliver Cromwell.

Dar ce se întîmplase între timp cu arhicriminalul ? L-am lăsat în faţa oraşului Perth tras pe sfoară, cel puţin în aparenţă, de marşul neaşteptat spre Sud al scoţienilor. Nu-i nici o îndoială totuşi că, luîndu-şi şi acest risc calculat, Cromwell lăsase înadins liber drumul pentru ca în acest fel să-1 înlăture din cale pe Leslie şi pînă la urmă s-o termine cu el. Nu numai că nu s-a arătat deosebit de grăbit să facă ordine la Perth, dar, odată întors la Leith, şi-a dat chiar osteneala să-i explice dinainte preşedintelui Camerei Comunelor planul său : „Mă tem că dacă [Leslie] se năpusteşte într-adevăr asupra Angliei, acum, cînd are cîteva zile de marş înaintea noastră, lucrul acesta îi va pune pe unii pe gînduri“, scria el cu prudenţă, însă era întărit de convingerea că „am procedat cum ne-am priceput mai bine, ştiind că, dacă nu punem capăt într-un fel oarecare acestei chestiuni, va trebui să facem faţă unui alt război de iarnă spre pieirea armatei noastre[41].[39] Din această cauză, trebuiau să înlăture — în interesul major

al reglementării finale — propunerile mai prudente de a se interpune între scoţieni şi Anglia. Campania care a urmat, şi care a fost ultima perioadă de serviciu activ a lui Cromwell, a reprezentat apogeul carierei sale de strateg.

De la Leith, Cromwell şi-a început uimitor de rapidul marş pe urmele coloanei regaliste, luînd cu el pedestrimea, în timp ce pe Lambert îl trimisese înainte cu călăraşii ca să hărţuiască ariergarda scoţiană, astfel că la 9 august Lambert se afla la Penrith, chiar în spatele lui Carol. In acest răstimp, Sudul Angliei nu stătuse nici el cu mîinile în sîn, ci se pregătea să înfrunte ceea ce Republica considera că este în orice caz mai degrabă o năvală scoţiană decît reîntoarcerea regelui. Thomas Harrison s-a îndreptat spre nord, făcînd legătura cu Lambert la 14 august, în timp ce Charles Fleetwood se pregătea să apere capitala pentru cazul cînd Carol ar fi avut de gînd să se arunce zorit asupra Londrei. Gazeta oficială *Mercurius Politicus* începu să propage în sufletele englezilor o explozie de sentimente antiscoţiene. Numărul ei de la începutul lui august înşira întreaga istorie a năvălirilor scoţiene în Anglia (inclusiv bătălia de la Flodden §§§§§§§§§§§§§§§§§§) începînd cu regele Malcolm în anul 1071, şi propunea ca cei ce se vor arăta atît de „ne- englezi[11] încît să i se alăture lui Carol să fie ucişi cu pietre.[40]

Bineînţeles că răspunsul regalist la acest soi de propagandă a fost apelul firesc al unui rege către credincioşii săi supuşi. Din nefericire pentru Carol, cuvintele proclamaţiei sale căzură pe un teren ciudat de sterp, fiindcă mult aşteptaţii regalişti nu dădeau semne să se strîngă grămadă în jurul stindardului său. Dimpotrivă, nou înrolată miliţie populară avea să joace un rol important în bătălia contra lui. Cu toate că o luase spre sud pe ruta apuseană, care urma să-1 pună în legătură Cu regiuni prin tradiţie regaliste cum erau Lancashire şi Wales, alaiul lui sărbătoresc nu s-a bucurat de nici un spor de oameni. Această neaşteptată nereuşită se datora unui şir întreg de motive, în primul rînd, în Nordul Angliei domnea, chiar înainte ca *Mercurius Politicus* să-şi fi desăvîrşit opera, o aversiune

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Bătălia din 9 septembrie 1513, în care englezii l-au biruit pe regele Iacob al IV-lea al Scoţiei, ucigîndu-1 pe cîmpul de luptă. — M.L.

ascunsă faţă de scoţieni, provocată de binecunoscutele pră- dăeiuni din timpul năvalei scoţiene din 1648, iar această aversiune contribuia în mare măsură la micşorarea entuziasmului întregii mişcări regaliste conspirative din Anglia. Un bărbat ca sir Rowland Berkeley, de exemplu, înfocat partizan al regelui Garol I, şi-a petrecut de fapt ziua bătăliei de la Worcester evitînd dinadins cîmpul de luptă. [41] Ceva mai mult, în întreaga ţară domnea o gravă stare de toropeală provocată de viguroasele represiuni guvernamentale care urmaseră pripitelor răscoale regaliste din Norfolk, izbucnite una în decembrie şi alta în aprilie. Atunci cînd Carol a ajuns, în ziua de 22 august, la Worcester, localitate nu prea îndepărtată de hotarele velşe, unde credincioşii locuitori ai oraşului, cu puternice simpatii regaliste, şi-au alungat garnizoana ea să-l primească pe rege, acesta nu reuşise să reunească sub comanda lui decît ceva mai puţin de 16 000 de oameni.

între timp, Cromwell, câre îl hăituia pe rege din urmă, trecuse prin Newcastle şi Brancepeth şi înainta cu repeziciune spre sud, aproape paralel cu prada lui, hotărîrea de a se deplasa cît mai repede putînd fi văzută din faptul că îngăduise oafrienilâr săi să meargă în cămaşă, în timp ce caii din împrejurimi erau rechiziţionaţi ca să le poarte veşmintele şi armele. în felul acesta, Cromwell a ajuns la Cat- terick la 16 august, parcurgînd în medie 20 de mile pe zi, o viteză uimitor de mare pentru pedestraşi. însă un asemenea record de viteză ridica noi probleme : la 21 august generalul a scris în grabă Consiliului de stat cerînd încă 2 000 de oameni „pentru continuarea şi terminarea treburilor din Scoţia", fiindcă oştenii săi se resimţeau de pe urma lungului marş şi dezertau. în timp ce Carol scria disperat din Worcester autorităţilor orăşeneşti din alte părţi să se ridice în ajutorul său, Cromwell ajunsese la Rufford Abbey, în apropiere de Mansfield, locul de baştină al prietenului şi tovarăşului său de deputăţie William Pierrepont. A apucat-o apoi spre Vest, pentru ca la Warwick să i se alăture cumnatul său Desborough împreună cu lordul Grey de Groby şi alţi 2 000 de oameni. Două zile mai tîrziu, cerea în scris să i se trimită la Gloucester, la sud de Worcester, 5 000 de lopeţi, cazmale şi tîrnăcoape, precum şi o mare

cantitate de muniţii. Era limpede că se aştepta să-1 asedieze pe rege dacă va fi nevoie.

Dar şi aici ghinionul regaliştilor continua să se manifeste. Unul din cei ce se raliaseră cauzei regale era puternicul magnat rural contele de Derby, care debarcase la 17 august în Lancashire venind de pe continent. însă trupele sale au fost lichidate de Lilburne la Wigan, iar din acest dezastru n-au scăpat decît însuşi Derby şi o mînă de oameni, care s-au alăturat la Worcester regelui. Cromwell se afla acum la Stratford-on-:Avon, de unde i-a venit pofta să-i scrie la 27 august prietenului său lordul Wharton ,,cî- teva cuvinte îndrăzneţe", rugîndu-1 să?şi învingă scrupulele şi să se alăture de bună voie la ceea ce era cît se poate de limpede opera Domnului, în loc să caute argumente ca să se ţină departe de serviciul Lui. Erau menţionaţi şi alţi prieteni, printre care şi Hammond, care îngăduiau conştiinţei lor să-i îndrepte pe căi greşite, ajutîndu-se în mod regretabil unul pe altul ca „să şovăie în faţa vrerii Domnului". Dacă ţinem seama de poverile care îl apăsau („N-am nici un moment liber" -r- recunoştea el faţă de Wharton), scrisoarea era o dovadă remarcabilă a dorinţei lui de unitate în ceea ce socotea el că este o acţiune justă.[63] în aceeaşi noapte Cromwell şi Fleetwood se aflau împreună la Evesham, la numai 15 mile de Worcester, astfel că forţele lor reunite totalizau 20 000 de oameni, cu perspectiva de a li şe adăuga alţii prin înrolarea miliţiei populare.

în interiorul Worcesterului, Carol nu avea decît aproape jumătate din acest număr. în afară de aceasta, oamenii săi erau istoviţi, demoralizaţi de şirul nereuşitelor şi duceau lipsa armelor. Totuşi oraşul prezenta, prin el însuşi, o poziţie de o superioritate naturală aşa cum şe întindea dincolo de malul drept al largului rîu Severn, care curgea la vale spre Bristol, precum şi datorită lanţului de coline prelungite dintre oraş şi Evesham. In plus, malul sting era apărat şi de o reţea de afluenţi ai Severnului, printre care şi rîu.l Teme. Aruncînd cu pricepere în aer patru poduri principale care asigurau accesul în oraş, regaliştii se pregăteau să-şi vîndă scump pielea. Rămăsese acum pe seama lui Cromwell să riposteze trimiţîndu-1 pe Lambert la Upton, localitate aflată tot pe Severn, la 10

mile spre sud, unde acesta pusese mîna, cu ajutorul dragonilor, pe unul din poduri, pe care a reuşit să-l refacă. Cromwell, care mărşăluise pînă acum aproape neîntrerupt timp de peste trei săptămîni, trecînd printr-o furtună cu grindină mare ca gloanţele de muschetă, care a ucis păsări la Towcester, precum şi cu fulgere, care au ţinut ore întregi, s-a instalat la Spetchley Park, deci la sud-est de Worcester.

Asediatului Carol nu-i mai rămăseseră decît puţine lucruri pe care le putea face cu oarecari speranţe reale de succes. Forţele adverse, cărora li se alăturaseră şi oamemi din miliţia populară, numărau acum peste 31 000 de ostaşi, iar coaliţia Cromwell, Fleetwood, Lambert îl împresura la Sud şi Est, în timp ce alte trupe zoreau ca să-i blocheze orice posibilitate de scăpare spre Nord. în oraşul asediat, la ordinea zilei era şovăiala : nimeni nu era în stare să hotărască ce era mai bine de făcut. Să străpungă încercuirea şi să se îndrepte spre Londra ? (însă drumul era pe cale de a fi blocat de Cromwell.) Sau, pur şi simplu, să facă o incursiune ca să pună mîna pe noi poziţii ? Singura propunere raţională, aceea de a se îndrepta spre Wales, n-a fost adoptată. O ieşire, de altfel eşuată, executată la 29 august sub comanda lui Middleton şi Keith şi avînd scopul de a încerca să distrugă amplasamentul tunurilor englezeşti de pe înălţimile de la Perry Wood, la est de oraş, a fost divulgată de Guise, un croitor puritan din Worcester. Insă scoţienii au fost respinşi, iar croitorul spînzurat a doua zi. ********** în aceeaşi zi, Cromwell a scris la Londra despre planurile sale de viitor : ,,în acest chip înaintăm spre oraş şi presupun că ne vom apropia foarte mult de el. Dacă vor ieşi şi vor angaja lupta cu noi, vom lăsa rezultatul pe seama Providenţei divine şi nu mă îndoiesc că ne vom împărtăşi din minunatele ei îndrumări. Dacă însă vor evita lupta şi ne vor face să umblăm degeaba, vom proceda cum ne va îndrepta Dumnezeu...“ '*•’

********** Auzind mai tîrziu despre această întîmplare şi impresionat de caracterul croitorului, Cromwell a încredinţat soţia şi copiii lui Guise milosteniei Parlamentului, deşi între timp acesta le aprobase prin vot un dar de 200 de lire sterline, plus 100 de lire sterline pe an [44].

Totuşi, atit scrisoarea lui, cît şi următoarele lui pregătiri constînd din bombardarea oraşului de pe Perry Wood dădeau o anumită impresie de tărăgănare. Plin de tîlc era faptul că se împlineau aproape 12 luni de la victoria de la Dunbar. A plecat călare la Upton ca să le mulţumească oamenilor pentru treaba pe care o făcuseră pu- nînd mîna pe pod şi a fost primit de trupe cu aclamaţii furtunoase. Scrisoarea trimisă peste două zile spunea doar că inamicul continuă să se afle în Worcester şi că „peste cîteva zile va trebui sau să luptăm, sau să o luăm la fugă ’. Era evident că Cromwell avea de gînd să atace Worceste- rul dinspre vest, de pe cîmpiile deschise aflate pe malul drept al Severnului, şi nu dinspre partea de est, mult mai puternic apărată. Era nevoie în acest scop de un pod şi, în lipsa oricărui alt mijloc de trecere atît peste Teme cît şi peste Severn, a fost construit un pod de pontoane, în care scop au fost trase la edec în susul rîului, de la Glou- cester, mai multe bacuri grele. Luni 1 septembrie au fost adunate diferite materiale, iar marţi 2 septembrie cele două poduri, aflate la o „bătaie de pistol“ unul de altul, erau terminate. Totuşi, prima acţiune n-a început decît a doua zi în zori, la exact 12 luni de la fatalele zori de zi de la Dunbar. Este cu neputinţă să nu tragem concluzia că Cromwell, acest maestru al manevrelor rapide şi al atacurilor prin surprindere, îşi irosise timpul foarte puţin, dar într-adins, după şedinţa din 29 august a Consiliului de război, pentru a face ca cele două date să coincidă. Această coincidenţă a fost de altfel obiectul primei sale relatări către Parlament de după bătălie şi ea începea cu cuvintele : „Zi... însemnată prin îndurarea arătată armatei noastre în Scoţia acum 12 luni[46] Avem de-a face cu c slăbiciune atrăgătoare la acest om, dealtminterea deosebit de descătuşat de superstiţiile multora din camarazii săi şi chiar recunoscut ca atare pe timpul acela.

Planul de bătaie prevedea împărţirea forţelor Republicii în aproximativ două jumătăţi : la răsărit, oamenii urmau să rămînă pe loc la Perry Wood, în timp ce la apus Fleetwood, împreună cu aproape 12 000 de ostaşi, aveau să se îndrepte spre confluenţa rîurilor Teme şi Severn şi să-şi treabă aripile dincolo de ele. In timp ce trupele foloseau dimineaţa ea să execute traversarea,

care n-a fost terminată decît la începutul după-amiezii, Cromwell a rămas probabil la un fel de post de comandă de pe Perry Wood. Din această împrejurare s-a iscat fantastica, dar savuroasa poveste de proporţii faustiene, pe care regaliştilor le plăcea s-o spună şi a cărei principală urmare reală a fost aceea de a adeveri impresia făcută asupra contemporanilor lui Cromwell de semnificaţia extraordinară a datei de 3 septembrie în viaţa lui. Se afirmă că autorul ei era colonelul Lindsay, prim-adjutant în regimentul personal al lui Cromwell, care a fost luat de comandantul său în dimineaţa zilei de 3 septembrie într-o pădure ca să întîlnească „un om bătrîn şi grav avînd un sul de pergament în mînă", întîlnire care l-a umplut pe Lindsay de groază şi l-a făcut să tremure. Necunoscutul bătrîn i-a făgăduit lui Oliver că „va obţine tot ce va dori atunci, precum şi în orice alte treburi vreme de 7 ani", dată la care îi va veni rîndul lui, adică al diavolului, de a pune stăpînire deplină pe sufletul şi trupul lui Cromwell. Se spune că Cromwell ar fi obiectat asupra acestui răstimp scurt, fiindcă se aştepta la 21 de ani şi se încăpăţîna să ceară cel puţin 14, însă pînă la urmă învoiala a fost încheiată, astfel că generalul s-a întors stri- gîndu-i voios însoţitorului său : „Acum, Lindsay, bătălia este a noastră. De-abia o aştept să înceapă". însă Lindsay a dezertat după prima şarjă, a parcurs în galop distanţa pînă la Norfolk şi a destăinuit întreaga şi groaznica întîm- plare unui pastor, care a pus-o pe hîrtie. [47]

Dar făcînd abstracţie de acest interludiu diabolic, acum, cînd lupta de pe malul apusean începuse de-a binelea, venise vremea ca şi Cromwell să treacă personal dincolo de rîu de pe malul de răsărit şi să arunce în luptă peste Se- vern şi pe cel de-al doilea pod de pontoane alte trupe, inclusiv garda sa personală şi călăraşii săi. îşi conducea el însuşi oamenii, iar faimosul strigăt de la Dunbăr „Dumnezeul oştirilor" s-a auzit din nou. De data aceasta însă nu mai aveau drapele albe, ci — după cum ă scris după aceea Robert Staplyton — „Domnul ne îmbrăcase în veşminte albe, deşi pentru duşmani au fost de culoarea sîn- gelui". *Mercurius Politicus* arăta că Cromwell „s-a expus extrem de mult",

trecînd călare de colo-colo şi făgăduind iertare pedestraşilor inamici, al căror răspuns era doar acela de a trage cu muscheta în el.[48] Atacul acesta săl- batie a făcut ca aripa stingă scoţiană să fie împinsă înapoi în Worcester şi ca aripa lor dreaptă, care pînă atunci ţinuse pe loc cu succes, la sud de Powick, aripa dreaptă a lui Fleetwood, să se retragă de voie, de nevoie şi ea. Dar chiar în aceste condiţii, lupta a fost extrem de înverşunată, astfel că Fleetwood a avut nevoie de un timp destul de îndelungat ca să-i împingă pe toţi scoţienii înapoi în hotarele oraşului. De fapt, Montgomery ar fi putut rezista pe aripa dreaptă regalistă încă o bucată de vreme, dacă Leslie i-ar fi dat ajutor. însă instinctul de cătană bătrînă al acestuia din urmă avea probabil dreptate : fie că se supunea sau nu ordinelor lui Carol atunci cînd nu ţinea seamă de cererile lui Montgomery, singura speranţă a scoţienilor consta într-o concentrare de un fel oarecare a forţelor lor.

Aceasta era situaţia cînd tînărul rege a condus personal o încercare de ieşire spre răsărit, împotriva unei jumătăţi din armata Republicii aflată încă pe înălţimile de la Perry Wood, o acţiune desperată prin care monarhul încerca o variantă proprie a străpungerii executate de Cromwell la Dunbar. A fost o operaţie extrem de anevoioasă, care s-a transformat într-o încleştare înfricoşătoare, suliţă contra suliţă şi muschetă contra muschetă. Acum însă, cînd linia de bătaie începuse să se clatine cînd într-o parte, cînd în alta, sosise timpul ea şi trupele lui Cromwell să vină de pe malul apusean ca să se alăture armatei Republicii, astfel că regaliştii au fost siliţi să bată în retragere, iar bastionul regal a fost cucerit de „noile trupe înrolate", adică de viteaza miliţie din Essex, a cărei bravură a fost lăudată în mod deosebit de Cromwell după aceea. Fiindcă refuzase oferta de cruţare, garnizoana bastionului a fost nimicită, iar tunurile lui au fost întoarse împotriva oraşului. Drept urmare, nefericiţii regalişti s-au pomenit împinşi înapoi în oraş din două direcţii deosebite. Rezultatul a fost un adevărat măcel, iar leşurile regaliştilor au început să umple străzile. înghesuite pe strimtele ulicioare ale Worceste- rului,

stîrvurile oamenilor şi ale cailor blocau, ca nişte mormane de rămăşiţe monstruoase, orice trecere. Unii scoţieni, în număr de aproape 4 000, au reuşit totuşi să scape prin poarta dinspre nord, nepăzită cum trebuie. Au fost ucişi însă 2 000 dintre ei, faţă de doar 200 dintre oamenii lui Cromwell, iar 8—9 000 au fost luaţi prizonieri. Căpitanul John Hodgson spunea că demoralizarea şi groaza scoţienilor era atît de mare, încît într-un caz 18 scoţieni stă-

ruiau să se predea unui singur ofiţer englez.[49] Leslie a fost luat prizonier, după cum tot prizonieri au fost luaţi cu o zi mai tîrziu contele de Derby, contele de Lauderdale precum şi Lanark, care îi urmase ca duce de Hamilton fratelui său executat.

„O îndurare cu totul minunată" din punctul de vedere al Republicii — aşa descria Cromwell în mod potrivit Parlamentului bătălia de la Worcester într-o scrisoare scrisă în mare grabă chiar în aceeaşi seară, „acum, cînd sînt atît de obosit, îneît de-abia mă simt în stare să ţin pana în mînă". Mai tîrziu, cînd şi-a recăpătat răsuflarea, a mai adăugat ceva : „Mărimea acestei îndurări îmi depăşeşte închipuirea. Este — după cîte ştiu — o îndurare supremă". Se prea poate ca regele să nu fi avut absolut nici o şansă, deoarece regaliştii nu s-au răsculat. In ceea ce-1 privea pe Cromwell însă, el şi-a continuat campania cu o vigoare neînduplecată din prima clipă, cînd rezultatul acesta norocos mai aparţinea încă viitorului. împingîndu-i pe scoţieni înaintea lui, el s-a dovedit a fi un bun strateg, iar tactica de a-şi prinde în cleşte duşmanul pe cîmpul de bătaie cu ajutorul unor locţiitori excelenţi ca Fleetwood şi Lambert, ambii îndrumaţi de el, i-au adus răsplata. Ultima armată regalistă fusese nimicită. Richard Baxter, aflat bolnav în apropiata localitate Kidderminster, a auzit şuierind pe lîngă fereastra lui pînă la miezul nopţii gloanţele urmăritorilor „în timp ce nenorociţii fugari, zorind să-şi scape viaţa, îmi vorbeau despre năpastele războiului". Regele a reuşit să scape de-abia după ce a trecut prin aventuri povestite parcă de o Şeherazadă a secolului al XVII-lea şi datorită cel puţin în aceeaşi măsură organizaţiei colonelului Francis Wyndham şi Asociaţiei de apus, dar şi colaborării mai romantice a unor persoane izolate. La sosirea la Paris, înfăţişarea lui neîngrijită a şocat rafinata Curte franceză. [50]

Dimpotrivă, Hugh Peter, vorbind miliţiei populare după bătălie, a folosit cuvinte care, fie că erau intenţionate sau nu, reaminteau pe cele rostite de Henric al V-lea din piesa lui Shakespeare în ajunul zilei Sfîntului Crispin ††††††††††††††††† : „Atunci cînd soţiile şi

††††††††††††††††††† Ziua de 25 octombrie 1415, cînd englezii i-au zdrobit pe francezi în lupta de la Azincourt din cursul Războiului de 100 de ani. — C.M.

copiii voştri vă vor întreba unde aţi fost şi ce veşti aduceţi, spuneţi-le că aţi fost la Worcester, unde ne-

cazurile Angliei au început şi s-au terminat cu bine". ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Constantine Heath, care a adus fericita veste la Camera Comunelor, a fost răsplătit cu exorbitanta sumă de 30 de lire sterline. *Mercurius Politicus* a profitat de ocazie ca să parcurgă întreaga listă a izbînzilor Republicii, printre care aceea de la Naseby, aceea de la Dunbar, unde „o mînă de oameni istoviţi şi bolnavi" făcuseră o lucrare atît de temerară, şi acum izbînda de la Worcester. în ceea ce-1 privea pe Cromwell, bastonul lui de comandant suprem a fost atîrnat la Westminster Hali, ca şi drapelele regaliste aduse acolo, pentru a sta alături de trofeele de război mai vechi. Şi cu toate că urma să mai pună la cale şi alte expediţii militare, el n-a mai pus piciorul pe cîmpul de luptă.

Este, poate, locul potrivit de a recapitula realizările lui Cromwell care făcuseră din el acel comandant de neînvins şi — după părerea unuia din cei mai de frunte oşteni ai epocii noastre, feldmareşalu.l Montgomery §§§§§§§§§§§§§§§§§§ — unul din cei mai mari căpitani ai istoriei. S-a afirmat cîteodată că, în panteonul în care se află busturile unui Alexandru cel Mare, al unui Wellington sau Napoleon, nu-i loc şi pentru Cromwell. Strălucit conducător de cavalerie, întreprinzător şi cutezător, tactician original, care nu datora nimic vreunei pregătiri militare anterioare, comandant creator al unei armate care a trezit admiraţia Europei, iar mai tîrziu maestru al planurilor de luptă, care a folosit eficienta iuţeală a şarjei de cavalerie — sau „inimaginabila celeritate", cum spunea *Florius Anglicus* — pe scară mare într-o serie de campanii sclipitoare,

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Worcester, cunoscut ca „oraşul credincios" şi avînd potrivita deviză *Civitas in Bello in Pace Fidelis***, mai comemorează încă ultima poziţie regalistă printr-o placă aşezată la Sidbury, iar prin capul lui Cromwell, ţintuit cu urechile în cuie deasupra primăriei, continuă să-şi arate părerea despre învingător. Există de asemenea o placă aşezată de Asociaţia Cromwell la capătul dinspre oraş al podului de la Sidbury care îi reaminteşte vorbele : „Este — după cile ştiu — o îndurare supremă".

§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Bernard Law Montgomery, viconte de Alamein (1887—1976), feldmareşal britanic, comandantul armatei a 8-a în războiul din Africa de Nord (1942—1943) şi comandantul grupului 2'1 de armate pe frontul de Vest (1944—1945). — M.L.

toţi aceşti lauri pot să-i împodobească pe bună dreptate fruntea. Dar merită Cromwell, care a acţionat în fond doar în îngustul domeniu al Insulelor britanice, să fie comparat cu foarte marile căpetenii care au dus războaie pe scară continentală ? Este adevărat că limitele acţiunilor lui Cromwell l-au împiedicat să-şi încerce dibăcia în ceea ce se poate numi marea strategie sau strategia globală. Insă din cauza acestuia nu i se poate nega titlul de strateg. Deşi s-a desfăşurat între ţărmurile britanice, conflictul dintre Anglia şi Scoţia a antrenat două naţiuni deosebite şi de aceea poate fi numit cu greu un război civil, iar în ultima lui campanie, aceea de la Worcester, Cromwell şi-a folosit întreaga inteligenţă nu numai ca să lupte, ci şi ca să arunce în luptă toate resursele ţării.

Distineţia care se face nu este, desigur, nepărtinitoare, fiindcă generalii nu sînt zei, iar rolul lor nu este acela de a crea situaţii, ci de a da soluţii. Exact după cum funcţia soldatului este să lupte pe cîmpul de bătaie, tot aşa funcţia comandantului este să cîştige bătăliile, şi anume să le cîştige în aşa fel îneît ultima victorie să fie de partea sa, iar în această funcţie Cromwell a avut cele mai strălucite succese. El a reuşit întotdeauna — fie în greaua încercare de la Dunbar, fie în capcana în cleşte de la Worcester -- să găsească, cu ajutorul providenţei divine sau al unui anumit har militar, exact felul de izbîndă cerut. A realiza ceea ce este necesar de făcut şi a realiza acest lucru în mod desăvîrşit este, indiferent de scară, un merit fără seamăn, iar tocmai acesta îi dă lui Crpmwell dreptul de a fi aşezat şi el în panteon.

15

Aşezarea naţiunii

Le-a spus că acum, cînd fostul rege era mort,
Iar fiul său infrînt, trebuia să se treacă la aşezarea naţiunii.
Cromwell relatat de Whitelocke,
în decembrie 1651

„Cromwell, cel mai de vază om al nostru", aşa îşi începea Milton marele său sonet dedicat, în mai 1652, comandantului suprem, prin care îi aşeza mai înt-îi pe frunte „cununa de lauri de la Worcester", pentru ca după aceea să-i dea binevoitorul avertisment: ,-,Şi totuşi, mai sînt încă multe de cucerit,- fiindcă izbînz-ile păcii nu sînt mai puţin vestite deeît cele ale războiului". Dar în pofida acestui dramatic salut- al lui Milton,- Cromwell nu âveă încă titlul oficial de căpetenie a armatei. în decursul celor douăzeci şi ceva de luni care au urmat victoriei de la Woreester şi au precedat izgonirea rămăşiţelor Parlamentului trunchiat, Cromwell a trăit într-o stare curioasă de uitare, în care înalta lui poziţie naţională nu putea tăinui neîndoielnicele limitări lă care era supusă nu numai puterea, dar şi influenţă lui. Poziţia lui eră teoretic ăceeă de comandant suprem ăl armatei şi de membru al Consiliului de sitat. Fusese âîes în acest Consiliu drept priîriul dintre Cei 118 membri, însă alegerile erau libere, iar cei care veniseră imediat îa rînd după el în 1651, ădică Whitelocke şi Varie, nu-i împărtăşeau neapărat preocupările şi părerile. Mai era, de asemenea, membru a numeroase alte comitete care reaminteau de îndepărtatele vremuri aîe primei lui înăl-

ţări la puterea politică : Comitetul irlandez; Comitetul scoţian, importantul Comitet al comerţului, înfiinţat în 1650, precum şi al comitetelor ce se ocupau cu aşezarea păcii, ca, de exemplu, cel al trimiterii prizonierilor de război în colonii. De aceea, în această perioadă Cromwell a fost descris drept „cel mai puternic slujbaş al guvernului[1]' *. Era totuşi o situaţie anormală, fiindcă ea nu putea asigura politica pe care Cromwell dorea s-o aplice, adică politica celor cucernici, aşa cum o vedea el, pentru care fuseseră duse atîtea războaie ucigătoare. De aceea, cheia misterioaselor lucrări ale minţii lui în decursul acestei perioade trebuie căutată în obstacolele puse întîietăţii lui, nu atît în teorie, cît în activităţile practice ale Republicii. Fiindcă pînă la urmă aceste activităţi îl vor conduce la un şir de violenţe care vor înclina definitiv balanţa de partea unui singur individ, adică a lui însuşi.

în scrînciobul acesta cu care Cromwell se legăna între faima publică şi decepţia personală, ne este, firește, mai uşor să desluşim manifestările faimei decît ale decepţiei. La întoarcerea sa la Londra, comandantul suprem fusese salutat cu bucurie isterică şi cu „salve de tunuri şi puşti" pentru cinstirea eroului victorios. Alte recunoaşteri mai consistente ale succeselor sale au variat între o armură completă, adusă de la Greenwich, şi folosirea palatului Hampton Court, smuls, în folosul său, de ia vînzările Republicii. în afară de aceasta, Parlamentul i-a aprobat prin vot suma de 4 000 de lire sterline pe an, care urma să-i fie plătită din veniturile moşiilor contesei de Rutland, atunci văduvă, precum şi din cele ale moşiilor Burghley şi Newhall. în faţa acestui belşug aflat la dispoziţia lui, Cromwell s-a hotărît să renunţe la leafa sa de vicerege al Irlandei, gest în acord cu atitudinea lui obişnuită faţă de bani. N-avea de gînd să trăiască în sărăcie şi considera felul său de viaţă o sarcină dreaptă a statului. Avea însă în acelaşi timp simţul a ceea ce era îndeajuns şi era lipsit cu totul de instinctul, mai puţin atrăgător, al grandoarei inutile, precum şi de pasiunea pentru bani de dragul banilor. După bătălia de la Worcester, Ludlow vorbea în memoriile sale despre „comportarea lui mai sobră" în alegerea noilor prieteni. însă chiar dacă Cromwell făcea pe prinţul, era totuşi vorba de un prinţ puritan. După

cum este uşor de înţeles, observatorii străini erau preocupaţi de manifestările lui Cromwell după bătălia de la Worcester, ca şi cînd înţelegerea firii acestui om de frunte le-ar fi lămurit complicata scenă politică engleză, pe care încercau să o raporteze. în anul următor, ambasadorul veneţian avea o imagine fugară dar sugestivă a „celui mai de vază om“ al lui Milton, „al cărui mod simplu de viaţă, lipsit de orice paradă şi fast, şi atît de diferit de fostele uzanţe ale acestui regat", îi atrăgeau laudele tuturor, chiar dacă îndeobşte nu era şi iubit. In luna mai se spunea despre Cromwell că avea primul şi ultimul cuvînt în toate. Străinii îl comparau de preferinţă cu Wilhelm de Orania, „un om la fel de viclean şi de cutezător", după cum spunea o sursă părtinitoare. Predominant era însă sentimentul că aveau de-a face cu un om puternic, care era în acelaşi timp de o simplitate spartană. [2]

Totuşi, în sinea lui, Cromwell nu simţea certitudinea pe care ar putea-o implica această descriere a puternicului om al Republicii. Modestia lui de odinioară, care îi atrăsese în octombrie laudele ambasadorului toscan, fiindcă „nu puteai descoperi la el vreo altă rivnă decît aceea pentru binele public", fusese şi ea produsul acelei tulburări fireşti cauzate de trecerea de la aerul tare al cîmpului de bătaie în penumbra bizantină a intrigilor politice. Poate că izbînzile păcii nu erau mai puţin însemnate decît cele ale războiului, însă erau şi mult mai greu de tălmăcit. Cercetarea vrerilor divine, adică a acelor semne ale încuviinţării Domnului care îi preocupaseră atît de mult nu numai pe Cromwell, ci şi pe prietenii săi intimi ca Owen şi Ireton, urma să se dovedească în viitor o treabă mult mai anevoioasă. Ambasadorul toscan continua observînd că Cromwell „ajunsese să fie onorat şi stimat nu numai pentru marea lui bravură, dar şi drept omul căruia Cerul îi poruncise să aşeze Republica cu ajutorul divin". însă poruncile Cerului îl puneau acum pe Cromwell în faţa unui cîmp de bătaie civil, întreţesut cu îndoieli şi nedumeriri şi înţesat cu trupe mult mai nesupuse decît cele ale bine-disciplinatei armate a noului model. După cum întreaga Anglie — ca să nu mai vorbim de Scoţia şi Irlanda — se înfăţişa ca o cloacă de probleme după izbînda de la Worcester, tot aşa starea de spirit a lui Cromwell ajunsese o întruchipare asemănătoare de tendinţe contradictorii :

dorinţa de a urma ceea ce era drept, sincera lui incertitudine asupra locului unde se găsea dreptatea, precum şi cres- cînda osîndire a acelor forţe care nu voiau să ajute cu nici un preţ la înfăptuirea acestei dorinţe.

Dintre problemele Angliei, cele mai uşoare erau cele grabnice, adică cele ridicate de sfîrşitul războiului. Fuseseră executaţi doar cîţiva magnaţi, printre care şi contele de Derby. Insă Cromwell, care nu credea în efectul execuţiilor fără noimă, a încercat să-l salveze chiar şi pe acesta,, iar nereuşita lui arăta printre altele că nici măcar îndată după Worcester dorinţele sale nu aveau negreşit întîietate. Ca şi la sfîrşitul celui de-al doilea război civil, mînia oficială era rezervată mai mult englezilor decît scoţienilor, astfel că pînă la urmă clemenţa a precumpănit faţă de unele căpetenii scoţiene cum a fost contele de Lauderdale, căruia i-a fost comutată sentinţa de condamnare la moarte,, fiind doar ţinut la închisoare. în felul acesta, englezul Derby a pierit, iar scoţianul Lauderdale a continuat să trăiască. Cît priveşte prizonierii scoţieni mai mărunţi, meniţi la început să fie trimişi în Guineea ca să lucreze, ca sclavi, pe aceştia i-a aşteptat o soartă mai bună : unii au plecat în Irlanda, iar alţii în Noua Anglie, unde — aşa cum rezultă dintr-un raport al lui John Cotton către Cromwell — au fost trataţi deosebit de bine de către comunitatea puritană. O mie din ei au fost preluaţi de „aventurierii", care desecau ţinuturile mlăştinoase, luîndu-se măsura ca organizatorii să plătească o amendă de 10 lire sterline pentru fiecare om care fugea, adică cu mult mai mult decît ceea ce se considera a fi cota rezonabilă de 10% din preţul plătit pentru ei. Restul scoţienilor au reuşit să ajungă treptat acasă după înfricoşătoarea lor încercare.

Insă lichidarea pe o cale sau alta a vechilor ei vrăjmaşi era doar o părticică din problemele care stăteau acum în faţa Republicii. Scriitorul şi poetul Payne Fisher n-a arătat nici o împotrivire atunci cînd Parlamentul l-a însărcinat să scrie „istoria acelor timpuri", [3] ceea ce era desigur din partea lui o faptă plină de încredere în sine, deşi se pare că pînă la sfîrşit n-a ajuns să facă ceva mai mult decît o călătorie prin Scoţia în scop de cercetare şi să schiţeze o hartă a aşezării Dunbarului. Oricum însă, chiar dacă va fi fost scrisă, cartea n-a apărut niciodată. Totuşi, cele două mari probleme care frămîntaseră atît „acele timpuri",

adică felul noului Parlament (dacă i se recunoştea necesitatea) şi felul noii biserici naţionale (dacă nu urma să fie nici după şablonul prezbiterian stabilit de Covenant, dar nici după şablonul anglican), rămîneau, amîndouă, să fie soluţionate. Dintre ele două, cea mai urgentă era aceea a Parlamentului, fiindcă această rămăşiţă, migălos epurată, a Parlamentului lung, ales pentru prima dată în 1640 şi care îşi ţinea acum şedinţele la Westminster, continua
să fie, după lege, singura sursă a puterii constituite din Anglia, Consiliul de stat fiind doar organul ■executiv, care lucra prin delegaţie, al Parlamentului, începînd din ultimii ani ai deceniului 1640—1650, armata ceruse cu tărie dizolvarea Parlamentului şi instituirea unuia nou, lucru pe care l-a pretins şi prin diferitele *Acorduri ale poporului,* astfel că, la prima vedere, pare surprinzător că acest încăpăţînat organism continua să se agaţe morţiş, la Westminster, măcar de funcţie, dacă nu :şi de putere.

În realitate însă, problema noului Parlament sau **a** „noii reprezentanţe[11], cum a ajuns să fie el cunoscut, nu •era deloc simplă. în primul rînd, dacă Parlamentul trunchiat urma să fie dizolvat, ce se va întîmpla cu deputăţii •existenţi ? Fireşte că aceştia ţineau să-şi apere propriile interese egoiste, deşi unii din ei se agăţau de fotoliile lor •doar din întemeiatul motiv omenesc că deputăţii nu puteau fi arestaţi pentru datorii, iar, în haosul războiului civil, cei ce reuşiseră să-şi dobîndească creditori care îşi cereau înapoi banii nu fuseseră numai cei cu mîna spartă. Se mai ridica, de asemenea, argumentul constituţional că această Adunare fusese totuşi aleasă pe cale legală, argument invocat de cei ce gîndeau politic, cum era Henry Marten, •care doreau ca legătura cu Parlamentul lung să fie păstrată. Pe de altă parte însă, noile alegeri ar fi adus cu ele .altă serie de probleme, cu totul diferite, deoarece, dacă urmau să se bazeze pe un corp electoral mai larg, cine putea chezăşui că noua Cameră a Comunelor nu va fi năpădită de prezbiterieni, regalişti şi de alte creaturi, care nu vor voi să se pună fără ocol în slujba a ceea ce Cromwell socotea a fi o aşezare drept-credincioasă a naţiunii ? între aceşti doi poli : frica de prelungirea fără termen a Parlamentului trunchiat existent şi pericolul exact contrar al unei Camere a Comunelor noi şi duşmănoase, era evident

destul loc pentru ca părerile oamenilor epocii să şovăiască în felurite sensuri.

O prelungire fără termen ar fi însemnat, în forma ei extremă, ca fotoliile goale ale Camerei Comunelor să fie ocupate printr-un fel de alegeri parţiale sau de „completare" făcute sub controlul Parlamentului trunchiat, iar **o** asemenea Cameră putea fi cu greu pe gustul armatei, care avusese de la bun început o părere foarte proastă despre structura îngustă a Camerei existente. Pe de altă parte, în alt sector al opiniei publice, exista teama că alegerile făcute sub influenţa militară nu vor da nici ele rezultate cu mult mai bune din cauza umbrei aruncate asupra lor de armată şi, bineînţeles, de Cromwell, în calitatea lui de comandant suprem. Mai de mult, Cromwell fusese socotit, fireşte, că făcea parte dintre politicienii independenţi, însă acum oameni ca Vane cel tînăr începuseră să se îndepărteze de tabăra lui. Clarendon a analizat, după bătălia de la Worcester, această schimbare : spre surprinderea lui Cromwell, el nu mai socotea că Parlamentul îi era „atît de supus încît să-i respecte poruncile în măsura în care speră că o va face“. Ceea ce îl tulbura pe Cromwell era „pizma “ foştilor săi aliaţi, conduşi de Vane, care începuseră să fie de părere că „puterea şi influenţa lui erau mult prea mari pentru Republică şi că el şi armata nu depindeau şi nu ascultau într-o măsură suficientă de Parlament" [4], astfel că încercau să se îndrepte spre prezbiterieni ca să alcătuiască împreună cu ei o nouă formă de alianţă. Deşi simplifica lucrurile, totuşi Clarendon pusese degetul pe adevăratele şi din ce în ce mai grelele probleme politice cărora trebuia să le facă faţă Cromwell după Worcester. Ce-ar fi dacă adevăraţii aliaţi pentru o aşezare dreaptă a Angliei s-ar dovedi a fi militarii, ca oameni reprezentînd mai bine poporul englez decît politicienii lipsiţi de scrupule ? Şi ce-ar fi dacă am găsi că izbînzile păcii, ca şi cele ale războiului, trebuie înfăptuite cu sabia în mînă ?

îndelung discutata problemă a dizolvării Parlamentului a fost dezbătută pentru prima dată la 17 septembrie 1651, cînd s-a alcătuit şi un comitet menit să ia în considerare alegerile. Pe lista acestui comitet a apărut şi numele lui Cromwell, care, la despuierea scrutinului, numărase voturile pentru. Proiectul de lege pentru „noua reprezentanţă" a fost luat în discuţie prima oară în

luna octombrie, însă pînă la sfîrşitul lunii următoare, cu toate că Cromwell fusese ales cap de listă pentru Consiliul de stat, nu s-a făcut nimic altceva în privinţa unei dizolvări reale decît să se decidă ca noul Parlament să se întrunească peste trei ani, adică la data de 3 noiembrie 1654, ceea ce, din punctul de vedere al lui Cromwell, nu putea fi considerat cîtuşi de puţin un progres mulţumitor. în general, exista o mare nesiguranţă politică. Daniel Blagrave, deputat de Reading şi unul din cei care semnaseră ordinul de execuţie a regelui, făcea şi el parte dintre numeroşii înalţi dregători puritani, care, ca şi Robert Overton, Hugh Peter sau Rains- borough, nu considerau că se înjosesc atunci cînd umblau după directive supranaturale. La 3 noiembrie, Blagrave i-a trimis o scrisoare astronomului Elias Ashmole între- bîndu-1 dacă Parlamentul va fi dizolvat pe neaşteptate sau nu, iar la 11 noiembrie era evident neliniştit în legătură cu viitorul său, fiindcă i-a comunicat lui Ashmole ora exactă „cînd a sosit scrisoarea comandantului suprem către d-1 Blagrave prin care îl întreba dacă dorea să fie ales din nou în Parlament[1]". Deşi s-a insinuat, cu titlu de încercare, că întrebarea ar fi fost pusă de Cromwell în legătură cu propria lui poziţie, este greu de crezut că el s-ar fi îndoit sincer că va fi *ales* într-adevăr în Parlament, [5] de unde rezultă clar că ceea ce îl neliniştea pe Blagrave erau propriile sale probleme. în calitatea lui de neam, probabil chiar de frate, al unui alt astrolog cu numele de Joseph Blagrave, d-1 Blagrave era deja în contact cu Ashmole. Ar fi fost deci firesc ca el să încerce a pătrunde cu ajutorul acestuia tainele viitorului în acea situaţie politică atît de încurcată, pe cît de nefiresc era acest lucru pentru Cromwell.

Următoarea iniţiativă a lui Cromwell a luat forma unei întruniri, ţinută la începutul lunii decembrie 1651 şi convocată confidenţial în casa lui Lenthall, preşedintele Camerei Comunelor, la care au fost invitaţi cîţiva deputaţi şi ofiţeri. Potrivit lui Whitelocke, care a participat şi el şi a relatat totul în cele mai mici amănunte, principala teză a lui Cromwell a fost că acum, cînd fostul rege era mort, iar regele cel tînăr înfrînt, trebuia să se treacă la „aşezarea naţiunii". Unul din principiile filozofiei lui Cromwell era de multă vreme

acela că, drept urmare a izbînzilor dobîn- dite, pe umerii lor apasă o răspundere de care ar fi făcut o greşeală să nu ţină seama. Preşedintele Lenthall s-a declarat de acord cu acest principiu : avuseseră, desigur, „sub comanda lui Cromwell, succese uimitoare şi, dacă nu-şi vor îndrepta greşelile, vor fi vrednici de mustrare", la care Whitelocke a pus îndreptăţită întrebare : ce fel de aşezare se urmărea ? Urmau să instituie o Republică veritabilă sau cu un amestec de monarhie ? Cromwell a recunoscut la rîndul său că aceasta era de fapt problema fundamentală: „într-adevăr, socotesc şi eu că trebuie să cîntărim dacă e mai bine să instaurăm o republică sau o cîrmuire combinată cu monarhia, iar în cazul unei forme monarhice oarecare cine va deţine puterea ?“. [6]

A venit atunci rîndul lui sir Thomas Widdrington, fostul împuternicit al marelui sigiliu, care revenise în serviciul Republicii ca membru al Consiliului de stat, să declare că cea mai potrivită formă „pentru legile şi oamenii acestei naţiuni[4]* era „monarhia combinată[44]. A continuat apoi sugerînd că cea mai bună cale era adoptarea unuia din fiii fostului rege, şi anume a lui Henry duce de Glou- cester, care se mai afla încă sub paza Republicii. în discuţia generală care a urmat, Fleetwood şi St John au atras amîndoi atenţia asupra dificultăţilor pe care le implica revenirea la dinastia Stuart, iar Whalley a relevat, pe bună dreptate, binecunoscuta ostilitate a prinţilor faţă de Parlament. Au fost totuşi unii care au susţinut să se recurgă la tînărul Gloucester, în timp ce Whitelocke era de părere că puteau fi folosiţi fie Carol, fie ducele de York. Dar cea mai interesantă a fost reacţia lui Cromwell, care s-a pronunţat în favoarea „unei aşezări cuprinzînd o oare- care putere monarhică[44], pe care o socotea că va fi „foarte eficace[44], fără să declare însă în mod precis ce formă urma să aibă această combinaţie. Nu-i nevoie să ne alăturăm învinuirilor ce i s-au adus mai tîrziu că ar fi dat dovadă de o ambiţie josnică şi nestăpînită, şi că ceea ce dorea de fapt era coroana regală pentru el, pentru a vedea în această declaraţie prudentă o schimbare de atitudine din partea lui, sau, poate, o revenire la nedesluşita atitudine pe care o avusese spre sfîrşitul anului 1647 şi în 1648 faţă de monarhie.

Trebuie să ne reamintim că Cromwell nu s-a arătat nicicînd a fi din principiu republican, nici pe vremea dez-

baterilor armatei şi nici cu un an mai tîrziu, cînd armata continua să se arate şi mai ostilă regelui. Felul în care privea el regalitatea era cît se poate de pragmatic şi influenţat în mare măsură de caracterul lui Carol I, ale cărui păcate l-au împins pînă la sfîrşit — după socoteala lui Cromwell — la convingerea că Providenţa cerea să i se taie capul. De altfel, tot el fusese unul din cei care se gîn- diseră să-1 folosească pe ducele de Gloucester drept marionetă într-o formă oarecare de regenţă. Spre deosebire de Henry Marten, precum şi de mulţi alţi ofiţeri, Cromwell n-avea principii republicane prea categorice, care să fi fost încălcate prin revenirea vreunei forme de monarhie. Avea, dimpotrivă, păreri foarte bine precizate în privinţa reîntoarcerii vechilor timpuri grele — aşa cum le-ar fi numit el — şi tocmai această reînviere a trecutului reprezenta în mintea lui cea mai gravă încălcare a îndatoririlor. In vara anului 1650, discutase cu Ludlow despre „o republică liberă şi egală ca fiind singurul mijloc posibil de a ţine la distanţă vechea familie şi cîrmuire“, [7] iar acum, după mai mult de un an, era mai convins decît oricînd de necesitatea ca fosta guvernare să fie împiedicată să mai revină. Cu toate acestea, n-avem nici un motiv să presupunem că în decembrie 1651 el n-ar fi luat în considerare, măcar în treacăt, printre alte alternative, şi revenirea vechii familii, reprezentată prin ducele de Gloucester.

O influenţă puternică asupra gîndirii lui Cromwell fusese înlăturată de curînd prin moarte. în noiembrie 1651, Henry Ireton, prietenul, ginerele şi tovarăşul său din primele bătălii, pe care mulţi contemporani îl socoteau a fi „eminenţa cenuşie" a lui Cromwell, a murit de o boală contagioasă în Irlanda. „Tot ce este în lume se va dovedi trecător" — îi scria Cromwell surorii sale — „şi o dovadă limpede a acestui lucru este moartea fiului meu, Ireton". Trupul său a fost trimis pe mare în Anglia, iar funeraliile oficiale din martie 1652 au oferit o' privire fugară, dar interesantă, asupra direcţiei pe care o luau acum uzanţele sociale ale noii Republici. Mai mult ca sigur că vremurile se schimbaseră. Leşul lui Ireton a fost expus mai întîi — aşa cum se făcuse mai înainte cu regii — pe catafalcul de onoare de la Somerset House, sub un herb funerar pe care stătea scris *Dulce et decorum est*

pro patria mori **********, deviză pe care răutăcioşii regalişti o traduceau în glumă prin : „Ce bine e pentru ţară că a răposat". Procesiunea spre Westminster Abbey a prilejuit desfăşurarea unui fast măreţ, al cărui contrast cu austeritatea puritană a dat loc la numeroase comentarii. Printre cei ce urmau cortegiul funebru se aflau Cromwell, ofiţerii săi, precum şi cîţiva dintre cei pe care John Evelyn, autorul unui jurnal particular, îi numea nepoliticos „oamenii lui din Parlamentul fantomă", adică deputăţii. Evelyn se întorsese tocmai atunci de pe continent, iar funeraliile lui Ireton, care făcuseră o puternică impresie asupra lui, fuseseră unul din primele spectacole publice la care asistase. Cel însărcinat să ţină predica a fost John Owen, care a folosit în acest scop un citat din profetul Daniel, pentru a-1 proslăvi pe Ireton ca avînd — asemenea profetului — atît înţelepciune spirituală, cît şi pricepere cetăţenească.

Mai tîrziu, predica a fost publicată — scria Owen —, în urma cererii acelora cărora le plăcea „aroma acelui parfum" împrăştiat de nobila memorie a lui Ireton. însă Owen a dedicat-o dinadins lui Henry Cromwell, şi nu „ei", adică văduvei, fiindcă biata Bridget continua să fie atît de afundată în mîhnirea ei, încît se temea să nu-i provoace o nouă cădere la pat. Pentru a o consola, Parlamentul i-a acordat suma de 2 000 de lire sterline pe an din veniturile moşiilor ducelui de Buckhingham. Dar mai înainte ca anul să se fi terminat i s-a oferit un imbold mai ferm ca să-şi lepede veşmintele de doliu sub forma curţii care i-o făcea Charles Fleetwood. Moartea lui Ireton lăsase, fireşte, un gol în administraţia Irlandei, gol ce avea să fie umplut — cum se aştepta toată lumea — de către Lam- bert, care a şi fost numit, în ianuarie 1652, cu forme în regulă, în postul vacant de locţiitor al viceregelui. Lucy Hutchinson a povestit, răutăcioasă, cum, drept urmare, Frances Lambert făcea în vara aceea pe regina faţă de Bridget Ireton, în parcul St James, din care pricină aceasta din urmă, „în pofida evlaviei şi modestiei ei", îndura chinuri cît se poate de omeneşti. [8] Intîmplarea aceasta, la care fusese martor şi Fleetwood, şi el de curînd văduv, a avut rezultatul poznaş că acesta,

---

********** Este plăcut şi frumos să mori pentru patrie (în lat. în text). Celebru vers dintr-una din odele poetului latin Horaţiu, intitulată „Ad Romanos". — M.L..

profitînd imediat de prilej, s-a apucat să-i facă curte acestei doamne adînc întristate, iar acum, pe deasupra, jignite. Lucrurile nu s-au mărginit însă la această împrejurare, fiindcă întreaga poziţie a lui Lambert a început să se năruie cînd Parlamentul a desfiinţat funcţia de vicerege, iar odată cu aceasta, fireşte, şi pe cea de locţiitor. Lambert, care făcuse deja cheltuieli foarte mari pentru noul şi măreţul său rol, s-a înfuriat, după cum este uşor de înţeles, astfel că a renunţat la postul mai puţin important de comandant-şef şi de reprezentant al puterii civile, care i-au fost atribuite lui Cbarles Fleetwood. Acesta a fost felul în care Bridget **a** sfîrşit prin a domni din nou în Irlanda.

Toată această dandana, a cărei desfăşurare exactă **a** rămas nedesluşită, a avut urmări care au depăşit interesul imediat al bîrfei. Cu timpul, Parlamentul a început să-1 dezamăgească şi mai mult pe Lambert, care s-a pornit să-şi ridice din ce în ce mai tare glasul împotriva lui. Mai tîrziu, Cromwell a fost învinuit — aşa cum se întîmplă adesea — că pusese la cale întreaga întîmplare ca să-1 aţîţe pe Lambert să se descotorosească, în locul lui, de Parlament, învinuire care părea însă trasă de păr. Acţiunile Parlamentului fuseseră dictate probabil în realitate de nevoia economiilor, orientare arătată deja de gestul lui Cromwell, care renunţase, în toamna trecută, în favoarea lui Ireton, la salariul său de vicerege. Ceva mai mult, Cromwell îşi arătase simpatia lui personală faţă de Lambert, poruncind să i se plătească 2 000 de lire sterline din restanţele de plată, neachitate încă, pentru a-1 ajuta să acopere cheltuielile pe care le făcuse în vederea unei vieţi fastuoase în Irlanda. Este mult mai probabil că Parlamentul stăruia să-şi impună voinţa chiar împotriva dorinţelor lui Cromwell, decît că el, Cromwell, s-ar fi dedat unei uneltiri deosebit de îndemînatic urzite. Cu toate acestea, înlocuirea lui Lambert cu Fleetwood nu fusese, desigur, spre folosul Irlandei. Deşi puritan sincer şi cumsecade, Fleetwood era în fond un om cu idei înguste, astfel că firea mai îndatoritoare şi plină de bunăvoinţă a lui Lambert ar fi fost mai potrivită pentru conducerea ţării.

In Anglia, necesităţile financiare continuau să-şi pună amprenta asupra aşezării naţiunii şi să influenţeze chiar

cele mai tolerante intenţii ale guvernului. Cromwell era unul din cei care ţineau foarte mult la indulgenţa politică. La votarea, în februarie 1652, a legii amnistiei, care avea scopul ca „toată ura şi răul prilejuite de ultimele neînţelegeri să fie îngropate în uitare veşnică", el a pledat cu vigoare în favoarea iertării. Legea era menită să fie de fapt atotcuprinzătoare, însă prin faptul că excepta de la amnistie pe toţi cei vinovaţi de înaltă trădare, afară de cazul cînd făcuseră acest lucru numai prin vorbe, se lăsa cale deschisă impunerii continue de penalităţi băneşti, sub forma de confiscări aplicate regaliştilor, dacă se găsea necesar. Acelaşi spirit de clemenţă limitată poate fi constatat şi în anularea, din luna septembrie 1650, a pedepselor foarte grele aplicate romano-catolicilor care refuzau să ia parte la serviciul divin din bisericile anglicane. Totuşi, intenţia de a-i fasona şi mai departe, după modelul statului englez, continua să se manifeste, fiindcă, deşi liturghia era încă interzisă, participarea, în zilele de duminică, la serviciul divin al bisericii statale nu mai era obligatorie, iar arhivele din anii 1652 şi 1653 arată o scădere a numărului celor acuzaţi că practicau religia catolică. în acelaşi timp însă, sechestrarea moşiilor lor continua să rămînă una din sursele principale de fonduri ale guvernului, care nu putea fi neglijată la vreme de nevoie, sau, după cum se exprimau, cu dezamăgire, următoarele versuri :

Dar cînd e vorba de stors bani Văd c-amnistia nu ne iartă...

într-o ţară sfîşiată atît de crud de războaie, era, firește, nevoie vădită de un nou fel de politică socială, sau măcar de un fel oarecare de politică socială, care să ţină seama de problema din ce în ce mai gravă a celor fără căpătii, precum şi de inevitabilele probleme ridicate de război, ca aceea a oştenilor scoşi din rîndurile armatei sau infirmi. In teorie, puritanii se interesaseră permanent şi foarte serios de felul cum trăiau oamenii de rînd, deşi ideile lor de la început privind legislaţia respectivă nu se potriveau aproape de loc cu părerile majorităţii populaţiei. Prin legea din 1650 adulterul şi incestul erau pedepsite cu moartea, însă şovăiala judecătorilor atunci cînd era vorba să pronunţe asemenea condamnări a făcut-o să cadă practic în

desuetudine. Pentru desfrîu, pedeapsa era de trei luni închisoare, în timp ce prostituatele urmau să fie bătute cu biciul, însemnate cu fierul roşu, închise într-o casă de corecţie la prima abatere şi executate pentru cea de-a doua. Legea amnistiei îi excludea în mod formal nu numai pe regalişti, dar şi pe cei vinovaţi de „odiosul şi scîrbosul viciu al sodomiei cu oameni sau animale", precum şi de „siluirea trupească a femeilor" sau bigamie. Beţia era socotită un delict extrem de grav şi pedepsită, ca şi adulterul, foarte aspru. Deşi legea care interzicea sulemeneala feţelor, aluniţele false şi purtarea îmbrăcămintei necuviincioase n-a mai fost prezentată a doua oară Camerei Comunelor††††††††††††††††††, au fost legiferate totuşi amenzi, gradate cu atenţie, pentru înjurături, potrivit cărora cele mai avantajate din acest punct de vedere erau femeile şi făpturile din clasele de jos. în timp ce o înjurătură îl costa pe un lord 30 de şilingi, pentru un nobil de grad mai mic amenda scădea la 6 şilingi şi 8 penny, iar pentru cei mai de jos la 3 şilingi şi 4 penny. Soţii răspundeau pentru înjurăturile soţiilor, iar taţii pentru cele ale fiicelor.

însă aceste măsuri, indiferent dacă au reuşit sau nu să creeze o populaţie cu o viaţă mai curată sau măcar una mai puţin spurcată la gură, ceea ce este îndoielnic, n-aveau decît puţin de-a face cu felul problemelor reale pe care trebuiau să le înfrunte pe vremea aceea oamenii de rînd. Creşterea numărului pămînturilor în devălmăşie, împrejmuite de moşieri, nu făcea decît să mărească gloata celor fără de lucru, fapt care, la rîndul lui, ducea la sporirea vagabondajului. Nevoiaşii constatau de asemenea că schimbarea proprietarilor pămînturilor confiscate nu făcea adesea decît să le înrăutăţească soarta, fiindcă noii proprietari erau mult mai puţin omenoşi decît cei adevăraţi, care îi cunoşteau din vechime pe locuitori şi le ştiau necazurile. Gerard Winstanley, nivelatorul, vorbea despre ei ca despre „noua (şi mai lacoma) nobilime", iar un om ca Richard

---

†††††††††††††††††† Pentru a fi aprobată, o lege trebuia adusă în faţa Camerei de trei ori : prima dată pentru obţinerea îngăduinţei ca legea să fie pusă în discuţie, a doua oară pentru acceptarea principiilor generale ale legii şi a treia oară pentru acceptarea modificărilor de amănunt făcute în diferitele comitete. — M.L,

Baxter se simţea, pe bună dreptate, tulburat de soarta ţăranilor deposedaţi de pămînturile lor, „fapt de importanţă publică şi obiect de veşnică îngrijorare spirituală".[9]

Era o atmosferă în care Parlamentul veghea cu străşnicie asupra dreptului de proprietate şi ca atare nu se arăta dispus să-i ocrotească pe cei ce deţineau pămînturi din timpuri străvechi, dar fără acte de proprietate, împotriva celor care voiau să le împrejmuiască, astfel că nu-i de mirare că cele mai radicale principii ale nivelatorilor erau în plină înflorire. Starea de spirit a populaţiei era neliniştită şi tulburată, lucru dovedit prin atitudinea de aşteptare înfricoşată faţă de apropiata eclipsă de soare din martie 1652. Ziua eclipsei fusese denumită dinainte „lunea neagră", şi au fost oameni care au fugit din Londra ca să-i ocolească urmările. în ceea ce priveşte interpretarea semnificaţiei acestui fenomen, ea a variat între prăbuşirea prezbiterianismului scoţian (de către astrologul William Lilly) şi venirea „celei de-a cincea împărăţii" (de către cei ce o aşteptau). Pînă la urmă, Consiliul de stat, care avea şi aşa destule probleme pămînteşti de rezolvat, s-a văzut silit să emită un document care declara că eclipsele sînt fenomene naturale.

însă dintre toate temele în care interesele Parlamentului trunchiat şi, în general, ale guvernului se dovedeau a fi desprinse de cele ale oamenilor de rînd, cea mai arzătoare era aceea a modificării legislaţiei. Tărăgănelile şi abuzurile la care erau supuşi englezii reprezentau unul din cele mai importante motive de nemulţumire, asupra căruia s-a pus accentul în ajunul războiului civil. Deşi în 1649 fuseseră puse în aplicare unele reforme ale extrem de nepopularei Curţi de justiţie a lordului-cancelar ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, totuşi o broşură contemporană putea să mai vorbească despre ea ca despre „o enigmă a fărădelegilor şi o înşelătorie permanentă", pentru ca un scriitor de mai tîrziu să o numească locul unde se întocmeşte „un talmeş-balmeş de legi ce nu se potrivesc între ele". Intr-o convorbire cu Edmund Ludlow, cu puţin înainte de bătălia de la Worcester, Cromwell s-a referit la necesitatea modificării legislaţiei ca fiind una din

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Unde judecata se întemeia pe dreptul cutumiar, şi nu pe legea scrisă. — M.L.

cerinţele urgente ale acestei „Republici libere şi egale“. Către sfîrşitul anului 1650, drept măsură împotriva obscurantismului, latina a fost înlăturată ca limbă oficială, singura limbă a documentelor publice urmînd să fie engleza şi anume aceea scrisă cel mai des §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ „cu o caligrafie şi litere obişnuite şi citibile“ [w]. Totuşi, în afara înfiinţării, în 1652, a unui comitet care să discute eventualele reforme. Parlamentul trunchiat n-a fost în stare să facă nimic altceva decît să poarte discuţii fără sfîrşit.

Pentru aceasta, membrii Parlamentului puteau cu greu invoca drept scuză ignoranţa. Mai mult de jumătate din ei urmaseră cursurile unei şcoli de drept, aşa că adevărul probabil trebuie să fi fost tocmai contrariul : erau puse în cauză prin reforme prea multe drepturi legale cîştigate. Totuşi constatările comitetului de sub preşedinţia lui Matthew Hale, transmise Comitetului parlamentar pentru problemele juridice pentru a fi discutate şi prezentate, dacă va fi cazul, Parlamentului, arătau cît de multe erau „inconvenientele legale“ existente care torturau viaţa oamenilor de rînd. Comitetul a elaborat 16 proiecte de legi privitoare la diferite probleme, înce- pînd cu interzicerea luării de mită de către judecători şi terminînd cu recuperarea mai uşoară a datoriilor mici sau simplificarea modului de înregistrare a testamentelor. S-a făcut de asemenea o sforţare de uşurare a sorţii celor condamnaţi pentru fapte penale, în special în scopul desfiinţării înfricoşătoarei *peine forte et dure* **********, aflată încă în vigoare, potrivit căreia cei ce refuzau să facă declaraţii puteau fi torturaţi încet pînă mureau, refuzul de a se apăra fiind considerat o recunoaştere a vinovăţiei††††††††††††††††††. Au mai fost propuse şi alte uşurări

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Acest principiu este valabil şi astăzi în Anglia unde nici ortografia, nici pronunţarea limbii nu este reglementată. Ortografia *recomandată* este aceea a celor mai buni scriitori, iar pronunţarea *recomandată* este aceea a majorităţii vorbitorilor. — M.L.

********** Pedeapsă severă şi dură (în franc. în text). Se aplica persoanelor acuzate de crime capitale, care refuzau să-şi recunoască vinovăţia. — M.L.

†††††††††††††††††† Pedeapsa a fost abrogată definitiv în 1772. În 1827, legea a fost modificată în sensul că, dacă inculpatul refuza să răspundă, se considera din oficiu că el se declara ca nevinovat. Pentru

de pedepse : femeile care îşi ucideau soţii urmau să fie spînzurate şi nu arse de vii, bunurile sinucigaşilor nu mai trebuiau confiscate, iar acuzaţii îşi puteau aduce un apărător şi martori care să depună mărturie sub prestare de jurămînt. Unele din ideile judiciare propuse luau în considerare chiar concepţia ca deţinuţii să nu fie numai pedepsiţi, dar şi îndreptaţi, o teorie juridică neacceptată decît după mai multe secole. S-a mai propus ca în fiecare închisoare orăşenească sau de comitat să fie numit un „predicator cucernic şi milostiv", pentru a se ruga în acest scop cu deţinuţii. Pedepsele pentru furt implicau atît teoria restituirii, cît şi pe aceea a pedepsei în sine. Dar, deşi în luna ianuarie 1653 Parlamentul şi-a irosit două zile studiind Codul de legi propus de comitetul Hale, nici una din aceste reforme n-a fost cercetată în decursul existenţei acestui Parlament, astfel ca să capete putere de lege.

Şi totuşi, în timp ce Parlamentul trunchiat discuta şi sporovăia fără să facă însă aproape nimic ca să cîştige simpatia publicului, problema reformei organizării bisericii anglicane cădea pe alte mîini mai energice. în fond, situaţia necesita o soluţie dată de puterea executivă, într-adevăr, independenţii, care se prezentaseră cîndva ca o sectă de mîna a doua ce ameninţa biserica anglicană, erau acum la putere, iar cultul lor era ameninţat, la rîndul lui, de o mulţime de secte neînsemnate. Deocamdată însă, nu exista nici un organism pentru alegerea pastorilor şi, chiar dacă ar fi fost aleşi, nu exista nici un alt mijloc de a-i plăti decît prin vechiul sistem al zeciuielii, potrivit căruia pastorii locali primeau o parte din ofrandele enoriaşilor, obicei înfierat acum de foarte mulţi sectanţi. în paralel cu necesitatea unei uniformităţi oarecare în alegerea pastorilor (chiar dacă n-ar fi fost decît în scopul combaterii unor exagerări mai periculoase ale sectanţilor) se punea şi zbuciumata problemă a felului în care trebuia impusă această uniformitate, iar, odată impusă, cum trebuiau plătiţi aceşti slujitori ai Domnului. Ultimul *casus belii* dintre guvern şi sectanţi s-a produs în februarie 1652,. cînd a fost publicată o carte sprijinind învăţăturile lui Socinius, un italian din secolul al XVI-lea, care nu numai' că propovăduia iertarea generală a păcatelor în

---

acest subiect vezi G. B. Nourse, *Law Reform under the Commonwealtli and Protectorate.*

locul celei individuale, ceea ce reprezenta o erezie groaznică pentru independenţi, dar nega chiar natura divină a lui Hristos.

Pentru a se stabili ceea ce se putea sau nu se putea susţine sub Republică, a fost alcătuit un comitet sub preşedinţia lui John Owen, care, datorită prieteniei şi ocrotirii lui Cromwell, devenise prim vicar al catedralei din Oxford şi apoi prorector al Universităţii Oxford, deşi, după spusele lui Anthony Wood, supăra consiliul Universităţii prin îmbrăcămintea lui înzorzonată, precum şi mult prea tinerească[11]. Totuşi, atunci cînd era vorba de religie şi nu de veşminte, părerile lui ferme şi de mijloc, nici prea prezbi- teriene, dar nici prea mistice, îl făceau apt pentru această- sarcină. Owen a elaborat „Cele 15 principii de bază", care plecau de la teza generală că celor ce credeau că pot căuta vrerea Domnului în altă parte decît în Sfînta Scriptură nu trebuia să li se îngăduie să propovăduiască evanghelia, afirmaţie care îi excludea pe adepţii „celei de-a cincea împărăţii", dar îi accepta pe congregaţionalişti, pe prezbiterieni şi, firește, pe independenţi. Au fost înfiinţate, de asemenea, două grupe de împuterniciţi pentru a crea o biserică de stat, cuprinzînd „scrutători", care urmau să alcătuiască un fel de comitet local pentru alegerea pastorilor socotiţi potriviţi, precum şi un organism naţional compus din „izgonitori" pentru supravegherea şi îndepărtarea pastorilor (şi, întîmplător, a învăţătorilor). Totuşi, problema plăţii pastorilor n-a putut fi rezolvată deocamdată decît folosind vechiul sistem al zeciuielii, ceea ce i-a jignit profund pe sectanţii hotărîţi să-1 desfiinţeze.

Problema zeciuielii fusese obiect de gîlceavă cu mult timp înainte de războiul civil, vreme de decenii, ba chiar de secole, şi avuseseră loc multe conflicte în legătură cu ea. Deşi luată *ad litteram* zeciuiala însemna plata unei zecimi din produsele agricole şi din inventarul viu al unei parohii şi era destinată întreţinerii bisericii locale, ea ajunsese să simbolizeze un şir de lucruri diferite, dar la fel de tulburi, pentru oameni diferiţi. Monk o denumise „scurgerea de sînge". Pe vremea desfiinţării mănăstirilor, zeciuiala trecuse în mîinile noilor proprietari laici, astfel că menţinerea sistemului devenise o parte din uriaşele drepturi străvechi cîştigate. Pornind de aci, n-a fost nevoie decît de un pas ca să se

facă o legătură strînsă între zeciuială şi alte forme de proprietate şi de aceea mulţi socoteau, deşi contrar raţiunii, că dacă se desfiinţa zeciuiala, proprietatea particulară trebuia să-i urmeze şi ea imediat[12].

Pe de altă parte, se exprima din multe părţi sincera îndoială asupra oportunităţii folosirii zeciuielii ca formă de salarizare a pastorilor. Urma ca plata pastorilor să incumbe parohiilor sau ca fondurile clerului să fie mînuite de guvern ? Datorită dezorganizării generale provocate de război, oamenii refuzau adeseori plata zeciuielilor, iar în lipsa tribunalelor ecleziastice cu greu puteau fi siliţi să dea socoteală în această privinţă. O propunere mai radicală pentru întreţinerea pastorilor a fost aceea ca ei înşişi să se apuce de muncă. Începînd din 1647, sectele mai extremiste, cum erau cele ale nivelatorilor şi diggerilor, iar rnai tîrziu şi adepţii „celei de-a cincea împărăţii", se interesau, într-un mod socotit de mulţi primejdios, de desfiinţarea zeciuielilor, pe care o includeau în programul lor. Se crease astfel un cerc vicios : identificarea acestor secte cu radicalismul suspect provoca la rîndul ei o teamă şi mai mare a reacţionarilor faţă de desfiinţarea zeciuielii.

In dezbaterile asupra noului sistem, Cromwell a folosit prilejul pentru a-şi preciza părerile. Ca şi în Irlanda, el nu-şi propunea să se ocupe de sentimentele ascunse şi nedate pe faţă din inimile oamenilor. Obiectivul trebuia să fie. îngăduinţa faţă de toată lumea. în Parlament, s-a pronunţat răspicat împotriva persecuţiei statale : n-avea nevoie de nici o dezvăluire — a spus el — „ca să descopăr că nu sînt omul care se străduieşte să-şi impună părerile fraţilor săi“, iar cînd i s-a cerut să fie mai degrabă ca prigonitorul Saul ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ decît ca nepăsătorul Gallio§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§, Cromwell a dat splendidul răspuns : „Prefer să îngădui mahomedanismul în Anglia decît ca vreunul din copiii Domnului să -fie persecutat". Pentru normele timpului, afirmaţia nu era[1] sinceră, dacă nu de alta cel puţin pentru faptul că aproape primul act de cenzură al Republicii fusese să con- fişte, în 1649, o ediţie a

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ ’ * Saul din Tarsus, devenit mai apoi apostolul Pavel. — M.L. Proconsul din Ahaia care a refuzat să-1 condamne pe sfîn-§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§itul Pavel atunci cînd a fost învinuit de evrei. — M.L.

Coranului, tipărită la Londra[13]. Spera, evident, că noul sistem va fi un fel de plasă rară, în care conştiinţa drept-credincioşilor va putea să se dezvolte din plin şi în care li se putea îngădui celor ce nu îmbrăţişau într-un fel sau altul calea cea dreaptă să trăiască în pace atîta vreme cît şi ei se comportau în mod paşnic.

în ceea ce priveşte chestiunea zeciuielii însă, a fost semnificativ faptul că Cromwell, cu simţul legalităţii, ordinii şi realizării în practică ce-1 caracterizau, s-a dat de partea celor ce voiau să o menţină provizoriu, pînă cînd va putea fi găsit un alt mod de plată a pastorilor. De aceea, se pare că la 29 aprilie 1652 Cromwell a votat pentru menţinerea provizorie, dar nelimitată în timp, a zeciuielilor, ceea ce a provocat o mare indignare în rînddl celor care credeau că se angajase să le desfiinţeze, cel mai de seamă dintre nemulţumiţi fiind quakerul George Fox, care a răs- pîndit mai tîrziu povestea că Cromwell i-ar fi făgăduit lui Dumnezeu să-i cedeze zeciuielile în schimbul victoriei de la Dunbar. [14] Deşi este puţin probabil ca povestea să fi fost adevărată, ea ne arată totuşi noua şi înverşunata evoluţie a legăturilor dintre Cromwell şi sectanţii mai radicali decît el.

în ceea ce priveşte interesanta, dar nebuloasa chestiune a credinţei religioase personale a lui Cromwell, se poate spune că avea o orientare mai mistică decît aceea a prietenului său Owen, lucru dovedit prin felul cum şi-a ales capelanii.

Prietenia lui Cromwell cu Owen sau Sterry nu poate cuprinde în întregime măsura credinţei religioase a lui Cromwell şi asta nu numai fiindcă avea admirabila şi între- mătoarea pasiune pentru prietenii în care puteau avea loc discuţii între două puncte de vedere potrivnice. în tot timpul vieţii, părerile lui religioase se dovediseră a fi extrem de subiective. Alesese probabil de la început inde- pendentismul pentru singurul motiv că legăturile mai slobode ale acestuia puteau să dea temperamentului său o mai deplină libertate de acţiune, respingînd în schimb, din acelaşi motiv, anglicanismul şi prezbiterianismul. Anumite faţete ale convingerilor sale au continuat să sclipească, printre acestea fiind antipatia lui faţă de cei ce doreau să învăluie în conformism spiritele camarazilor lor în loc să lupte împotriva vrăjmaşului comun. Doi ani mai tîrziu, Cromwell vorbea despre ciudata pasiune a spiritului oamenilor : „Nimic

nu-i convinge în afară de cazul cînd îşi pot pune degetul pe conştiinţa fraţilor, ca s-o ciupească" [15]. Toate acestea arătau că formele exterioare pe care le putea lua practicarea religiei n-aveau pentru el aceeaşi însemnătate ca pentru contemporanii săi.

Atunci cînd era singur, Cromwell prefera să se lupte, pe de o parte, cu Sfînta Scriptură, iar pe de alta cu dezvăluirea sub formă de semne a vrerii Domnului. In tovărăşie cu alţii însă, concepţiile lui din cele mai îndepărtate timpuri au fost rezumate foarte bine de petiţia unor quakeri nemulţumiţi, aflaţi în suferinţă la Horsham : „Auzim că ai declarat că nimeni din naţia aceasta nu va avea ceva de îndurat din cauza conştiinţei sale“. Legea şi ordinea erau însă o altă treabă, astfel că atitudinea lui faţă de sectanţi, care, după cîte se spunea, îl preocupau prin luna octombrie 1652, urma să se schimbe cînd într-o parte, cînd în alta, după felul rezistenţei pe care aceştia o opuneau statului. Semnificativ este totuşi faptul că Cromwell a fost unul din acei independenţi, printre care se numărau Ireton şi Lambert, ce nu s-au alipit de fapt vreunei anumite „biserici reunite". De aceea, el n-a fost niciciînd, în sensul modern al cuvîntului, un adevărat adept al congregaţio- nalismului şi asta cu atît mai mult cu cît înflăcăratele cuvinte pe care le scrisese cîndva lui Bridget despre dragostea lui Hristos făceau din el de fapt un membru al sectei numite a „căutătorilor". **********

Europa nu stătuse nemişcată în timp ce Republica şi Scoţia se izbeau una de alta ca doi cerbi cu coarnele. Şi acolo situaţia era la fel de explozivă, şi oricare va fi fost prima ei reacţie de indignare şi de dezaprobare, uciderea regelui şi instituirea Republicii nu puteau exclude pentru veşnicie o putere protestantă şi maritimă principală din variatele şi complicatele serii de alianţe europene în curs de constituire. Şi fiindcă nici importantul bloc al puterilor baltice protestante †††††††††††††††††† şi nici blocul franco-spaniol nu erau unite,

---

********** Sectă din secolul al XVII-lea cu un număr restrîns de membri şi compusă din independenţi care aveau drept profesiune de credinţă căutarea unor noi îndreptări privind biserica **adevărată.** — M.L.

†††††††††††††††††††† Suedia, Danemarca şi Olanda.

mai exista destul loc pentru manevre diplomatice acum cînd Anglia devenea iarăşi o forţă de care trebuia să se tină seama. De aceea, în curînd au început să se strecoare spre Londra diferiţi agenţi şi reprezentanţi diplomatici, din care primul a fost pastorul purtînd armoniosul nume de Haraldus Applebone, trimis, în decembrie 1651, de excentrica, dar nurlia regină Cristina a Suediei. Ca ţară protestantă aflată în vrajbă ereditară cu vecina ei protestantă Danemarca, Suedia avea interesul legitim de a cîş- tiga cea dintîi simpatiile Republicii, astfel că, nu după multă vreme, regina îşi semna corespondenţa cu *vestra amica Christina* ##########.

Cu toate acestea, Republica rămînea extrem de susceptibilă atunci cînd era vorba de autoritatea ei. Apelul reginei Elisabeta a Boemiei, sora regelui defunct, trimis prin intermediul Ţărilor de Jos, prin care cerea să i se acorde ceva bani, a fost întîmpinat cu indignare fiindcă vorbea de Carol I, ceea ce implica şi existenţa unui Carol al II-lea, iar nou-venitul ambasador veneţian Paulucci a trecut prin momente neplăcute fiindcă sosise fără cuvenitele scrisori de acreditare din partea guvernului său. Drept maestru de ceremonii activa sir Oliver Fleming, care avusese aceeaşi funcţie şi sub Carol I, ceea ce era un exemplu remarcabil de neutralitate politică. Totuşi, sir Oliver s-a plîns Consiliului de stat că salariul său era mult mai mic decît în trecut, mai ales că nu i se îngăduia să primească de la trimişii străini daruri băneşti, considerate acum drept „dezonorante pentru Republică". A cerut de aceea să i se mărească leafa, fiindcă altfel va fi „ispitit să facă lucruri dezonorabile" — după cum a spus el sincer. Fleming l-a înştiinţat pe Paulucci că singurul mod corect de adresare atunci cînd era vorba de Parlament era „Parlamentul Republicii Angliei". Tot el i-a spus lui Paulucci că deoarece Veneţia cerea concomitent trupe engleze, această neres- pectare a protocolului fusese considerată un afront : „Stima pe care o purtăm Veneţiei şi înţelepciunea ei ne dădeau dreptul la un altfel de tratament din partea sa". Aceste întîmplări i-au dat lui Paulucci prilejul să raporteze Re-

---

— M.L.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Prietena dumneavoastră Cristina (în lat. în text). — M.L.

publicii veneţiene că poporul englez continua să fie animat de spirit războinic. Deşi în sinea sa căuta alianţe, îşi tăinuia pe dinafară această dorinţă, dispreţuia toate titlurile, dînd exemplu Republica Romei, care cîrmuise întreaga lume sub simplele iniţiale S.P.Q.R. §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ [16].

Poate părea curios că, dintre ţările importante, Spania catolică a fost cea dinţii care a trimis în Anglia un reprezentant acreditat în persoana lui Cardenas şi aceasta în pofida penibilului fapt că un agent al Republicii, Anthony Ascham, fusese ucis în Spania, iar crima rămăsese încă nepedepsită. Dar fiindcă adversarul firesc al Spaniei era Franţa, legăturile dintre familia regală engleză şi regele Franţei făceau ca Spania să manifeste un interes evident faţă de Anglia, mai ales că în acelaşi timp Franţa putea prezenta o ţintă ispititoare ostilităţii protestante a Republicii, de îndată ce va scăpa de războiul civil din Insulele britanice.

Ocîrmuirea franceză, reprezentată de regele-copil Ludovic al XlV-lea şi de atotputernicul lui ministru, cardinalul Mazarin, era cojifruntată cu revolta din sudul ţării cunoscută sub numele de Fronda, condusă de puternicul prinţ de Conde. Pentru a evita ca Anglia să-i ajute pe răzvrătiţii francezi, dar şi pentru a provoca greutăţi Spaniei, Franţa şi-a dat perfect de bine seama că trebuia să ajungă la o oarecare înţelegere cu Anglia. însărcinatul ei cu afaceri, de Croulle, fusese expulzat din Anglia din cauza veşnicelor supărări pe care le provocau reprezentanţii catolici la Londra, care îngăduiau cetăţenilor englezi să asculte liturghia în capela ambasadelor. însă oricare vor fi fost drepturile la compătimire ale văduvei Henrietta Maria, necesitatea unui „anumit compromis" a fost recunoscută curînd după bătălia de la Worcester, astfel că, spre sfîr- şitul anului 1652, Bordeaux, membru al unei familii bogate de negustori, descris de Saint-Simon ca foarte monden „pentru un burghez" fiindcă avea numeroase metrese, a fost însărcinat să plece în primăvara viitoare într-o misiune în Anglia. [17]

Totuşi, dintre toate puterile europene, cea care prezenta cea mai serioasă problemă pentru noua Republică erau Ţările de Jos protestante. Prin lupta lor pentru

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Senatus Populusque Romanus (în lat.) înseamnă „Senatul $1 poporul Romei". — M.L.

libertate, prin instituţiile şi multiplele lor virtuţi publice, precum şi prin faptul că lepădaseră cătuşele monarhiei, Provinciile Unite ********** fuseseră timp de mulţi ani cel mai admirat model pentru englezii de nuanţe diferite, dar iubitori de libertate. Ele erau însă în acelaşi timp principalele şi, mai presus de toate, prosperele rivale ale intereselor comerciale ale Angliei. Ciocnirea dintre simpatiile protestante afective şi necesităţile comerciale practice urma să fie decisă într-un fel sau altul prin luptă în decursul perioadei în care conducerea a avut-o Cromwell. Superioritatea comercială a olandezilor ajunsese deosebit de vădită la sfîrşitul războaielor civile engleze, cînd coloniile Angliei profitaseră de faptul că atenţia patriei-mume era îndreptată în altă parte pentru a face pe faţă negoţ cu olandezii şi pentru a folosi corăbii olandeze ca să-şi transporte mărfurile în Europa. Se socotea că traficul maritim olandez ameninţa Anglia, în timp ce o parte din capitalul olandez ajungea în fericita stăpînire a noilor şi prosperilor colonişti englezi.

în ciuda tuturor acestor greutăţi, prima pornire a Republicii a fost să se apropie de vecina ei protestantă, cu toate că olandezii fuseseră aceia care respinseseră în mod insolent o misiune condusă de Oliver St John. Se spunea că prima lege asupra navigaţiei votată în octombrie 1651, imediat după bătălia de la Worcester, ar fi fost rezultatul direct al acestui refuz, deşi de fapt fusese şi rodul unei alte laturi a modului de a gîndi din timpul acela al englezilor, anume al unei dîrzenii negustoreşti practice într-o vreme cînd finanţele ţării aveau nevoie să prindă puteri noi. Legea interzicea ca pe viitor produsele coloniilor din America şi Asia să fie aduse în Anglia cu alte corăbii decît cele englezeşti sau ale teritoriilor în cauză, echipajele corăbiilor trebuiau să fie alcătuite în majoritate din supuşi ai Republicii, iar mărfurile din Europa să vină fie sub pavilion englez, fie sub cel al ţărilor de origine, sperîn- du-se astfel să se pună capăt profitabilului trafic maritim al olandezilor. Totuşi această lege n-ar fi dus prin ea însăşi la războiul dir tre cele două ţări. Ceea ce i-a supărat cel mai mult pe olandezi a fost jignitoarea pretenţie a Republicii de a

********** Cele şapte provincii din nordul Ţărilor de Jos care, prin unirea lor, au format Republica olandeză, devenită mai tîrziu Regatul Olandei. — M.L.

controla în largul mărilor corăbiile olandeze, pentru a constata dacă nu transportă mărfurile altor ţări şi în special mărfuri franceze. Olandezii s-au opus mînioşi acestei pretenţii, astfel că originea directă a războiului anglo-olandez, care a izbucnit în vara anului 1652, trebuie căutată în diferitele incidente violente provocate de acest drept de inspecţie arogat de englezi. După cum a scris Henry Fletcher, după aceea, de la un capăt la celălalt al Republicii, se cerceta pe larg „cum să se schimbe verdeaţa naturală a mării cu purpura rubinie a măcelului dintre oameni**.

Mărturiile asupra atitudinii lui Cromwell faţă de război ne-o arată drept echivocă : se pare că în mintea lui era cît se poate de încurcat asupra căii juste ce trebuia urmată, astfel că gîndurile îl împingeau cînd într-o direcţie, cînd în alta. Este adevărat că preferinţa pe care a arătat-o în mod statornic a fost spre prietenie cu protestanţii de pretutindeni, ceea ce — spre deosebire de membrii cu înclinaţii mai negustoreşti ai Consiliului de stat - îl făcea să se simtă tulburat şi să se împotrivească luptei dintre englezi şi olandezi. „Nu-mi place războiul şi sînt de acord cu creştineasca voastră mustrare. Voi face tot ce-rni stă în putinţă ca să înfăptuiesc pacea“ — se spune că le-ar fi răspuns unor emigranţi olandezi care ceruseră, în luna iulie 1652, reluarea tratativelor de pace. [18]

Credinţa într-o Europă protestantă era un sentiment la care aderaseră de vreme îndelungată mulţi puritani. Intr-o predică din 1645, ţinută în timpul postului, Hugh Peter exclamase pe un ton apocaliptic: „Parcă văd cum Germania îşi ridică greoiul umăr şi cum Palatinatul, acest prizonier al nădejdei, priveşte în afară... Intr-adevăr, parcă văd cum Europa protestantă capătă noi culori în obraji". Se istorisea că ţăranii din Olanda, Franţa şi, pe vremea aceea, chiar cei din Irlanda începeau să-şi cerceteze de mult pierdutele libertăţi. însuşi Cromwell era fascinat de ameţitoarea viziune a unei cruciade protestante. Ambasadorul veneţian din Spania raporta că imediat după bătălia de la Dunbar, Cromwell scrisese Parlamentului că acum trebuia să se gîndească şi la ajutorul ce trebuia dat altor naţiuni ca sa-şi scuture jugul. [19] însă Cromwell nu prea era priceput în finanţe şi comerţ, aşa că, în cazul războiului cu Ţările de Jos cel puţin, şi-a văzut preferinţele emoţionale înlătu-

rate de hotărîri mai dure. Era ca şi cînd problema olandeză ar fi fost deocamdată prea complicată ca s-o poată urmări, iar semnele cereşti mult prea greu de cercetat.

Intre timp, războiul cu Ţările de Jos continua din răsputeri nu numai cu consimţămîntul tacit al lui Cromwell, dar chiar cu participarea lui la conducerea ostilităţilor. Marina de război engleză cel puţin făcuse progrese rapide : fuseseră comandate 30 de fregate noi, costînd în total 300 000 de lire sterline, iar Cromwell împreună cu alţi demnitari ai Republicii luaseră parte la lansarea, în portul Deptford, a corăbiilor *Diamond* şi *Raby,* care au fost foarte aclamate de privitori în acele momente. [20] Partea proastă era că cheltuielile pentru menţinerea în stare de luptă a unei asemenea flote se ridicau la aproape 1 000 000 de lire sterline pe an. De aceea, datorită faptului că Republica alocase flotei, drept sumă totală în folosul ei, aproape o jumătate de milion de lire sterline, finanţele nesigure ale cîrmuirii se înrăutăţeau într-una, pe măsura continuării războiului, din cauza deficitului în creştere.

Existau însă domenii de acţiune externă, mai puţin complicate decît Ţările de Jos, iar în acele cazuri referitoare la Franţa pentru care ne-au rămas amănunte, oricît de vagi ar fi ele, Cromwell a dovedit necontenit că mintea îi era stăpînită de o viguroasă năzuinţă protestantă. în luna octombrie a anului 1651, a sosit la Londra, din partea prinţului de Conde, o misiune, primită personal de Cromwell, care a cerut 100 000 de lire sterline şi 10 000 de oameni în sprijinul luptei sale împotriva lui Mazarin şi a regelui francez. Se spune că, înainte de a refuza cererea, Oliver ar fi cerut o hartă a Franţei, pe care a studiat-o, pentru ca apoi refuzul său să ia forma unei glume : ajutorul cerut este un fleac — a spus el. Ar veni în persoană cu 40 000 de pedestraşi şi 12 000 de călăraşi, dacă ar fi sigur că lucrul acesta ar avea asupra ocîrmuirii franceze aceleaşi urmări norocoase ca în Anglia, adică dacă ar putea răsturna şi acolo monarhia. Vorba aceasta de duh i-a lăsat pe emisari cu gura căscată, aşa că au părăsit încăperea. Şi totuşi, un incident mărunt, privindu-1 pe Vane, şi a cărui dată a fost stabilită acum din nou ca fiind prin vara anului 1652, pare să-şi fi avut originea în dorinţa lui Cromwell de a-i ajuta pe adepţii Frondei : după cîte se

pare, Vane ar fi făcut pe cale tăinuită anumite propuneri conducătorului politic al răzmeriţei, cardinalul de Retz. [21] De asemenea, vizita fostului agitator militar, colonelul Sexby, făcută fratelui lui de Conde, prinţul de Conţi, a fost inspirată probabil şi ea de Cromwell. Din nefericire, Sexby era un negociator nepotrivit, fiindcă, prezentîndu-se cu o copie după *Acordul poporului,* iniţiat de armată, drept proclamaţie pentru noua Constituţie franceză ce urma să fie introdusă de îndată ce partizanii Frondei îşi vor fi dus la capăt cu succes răzvrătirea, n-a reuşit să susţină nici cauza Angliei în inimile francezilor şi nici cauza partizanilor Frondei în lupta pentru putere din Franţa.

Totuşi, o altă misiune, şi anume aceea din primăvara anului 1652, era legată mai direct de Cromwell, deşi scopul **ei** final continuă să fie neclar. Colonelul Fitzjames, trimisul lui Cromwell, a angajat cu Estrades, guvernatorul francez al oraşului Dunkerque, negocieri pentru un schimb de prizonieri, în decursul cărora ar fi aranjat, după socoteala lui, ca Estrades să meargă şi mai departe şi să predea oraşul, prin trădare, englezilor. Acest oraş i-ar fi oferit Angliei'un cap de pod pe continent de pe care Cromwell, sau orice alt general, ar fi putut, în teorie, conduce o expediţie militară în sprijinul lui Conde. Pînă la urmă însă, Estrades s-a-răzgîndit, perfida trădare n-a mai avut loc, iar Dunkerque a rămas deocamdată în mîinile francezilor. [22] Este posibil ca Cromwell să fi avut în vedere o cruciadă de represalii, deşi, chiar dacă lucrurile ar fi stat aşa, amănuntele ei n-au fost nicicînd formulate. însă ideea unui cap de pod continental l-a urmărit cu siguranţă, iar obsesia ei a iucat un rol important în politica externă a Protectoratului. Cu toate acestea, ceea ce se poate spune cu siguranţă în legătură cu atitudinea lui Cromwell faţă de Europa din cursul celor 18 luni care au urmat după lupta de la Worcester este că a fost puternic impregnată de înflăcărarea lui pentru protestantism şi pentru aliaţii săi protestanţi şi asta în pofida faptului că situaţia din ţară nu-i îngăduia să-şi dea pe faţă pe deplin şi cu toată puterea aceste sentimente.

în politica internă, îngăduinţa armatei faţă de Parla-

ment începuse să dea, în vara anului 1652, semne că se apropie de limita critică, fiindcă toate sforţările ei din anul precedent de a obţine dizolvarea fuseseră anihilate de adversari. în luna august, diferiţi ofiţeri de frunte, printre care Whalley, Okey şi Worsley (comandantul regimentului personal al lui Cromwell), au prezentat o petiţie prin care se cerea cu insistenţă dizolvarea Parlamentului. Deşi numele lui Cromwell n-a apărut oficial pe petiţie, faptul că printre prezentatori se aflau mulţi din cei mai credincioşi sprijinitori ai săi n-a scăpat din vedere observatorilor. Gazetele săptămînale din vremea aceea vorbeau despre consfătuiri care avuseseră loc, înainte de prezentarea petiţiei, între Cromwell şi ofiţeri, fără să se lase înşelate de faptul că aceştia cereau şi desfiinţarea zeciuielilor, chestiune de care nu-i prea păsa lui Cromwell. Whitelocke i-a spus sarcastic acestuia că era păcat să se îngăduie ofiţerilor să-şi scrie petiţia cu sabia, „pentru ca nu cumva pînă la urmă să-şi schimbe gîndul". [23] însă cea mai importantă persoană care uneltea deocamdată pe culoarele Parlamentului era, firește, Lambert, care suferea încă din cauză că **nu** reuşise să rămînă în postul său de locţiitor al viceregelui Irlandei.

în tot cursul lunii octombrie a avut loc, din iniţiativa **lui** Cromwell, o serie de întruniri, la care au participat de- putaţi şi ofiţeri ca să discute diferitele eventualităţi în legătură cu Parlamentul. Cutremurătoarea înfrîngere sufe**rită de Blake** la sfîrşitul lunii noiembrie în largul coastei de răsărit a comitatului Kent din partea amiralului olandez Van Tromp urma să strice cheful acelor membri ai Parlamentului care formau partidul războiului şi să-i îmboldească pe partizanii lui Cromwell tocmai în hotărîtoarele momente ale noilor alegeri pentru Consiliul de stat. Cromwell a fost ales şi de data aceasta primul pe listă, în timp **ce** Vane, preşedintele Comitetului amiralităţii, trecea pe locul patru. Era la începutul lui noiembrie cînd a avut loc între Cromwell şi Whitelocke acea convorbire de mare importanţă privind viitorul politic al Angliei, pe care se bazează o bună parte din dovezile proaspetei şi crescîndei **sete** de putere a lui Cromwell. Din întîmplare, era **o** seară **de** toamnă deosebit de plăcută, iar Whitelocke cutreiera parcul St James cînd de el s-a apropiat comandantul

suprem [24] care, cu o curtenie ce nu-i stătea în fire, l-a poftit să se plimbe cu el. După un schimb de complimente reciproce, în decursul căruia — potrivit lui Whitelocke — comandantul a avut grijă să-1 măgulească cu deosebită măiestrie, Cromwell a început o discuţie mai serioasă, revenind la tema lui obişnuită, adică la ades formulatul argument împotriva Parlamentului existent şi anume că era **de** datoria lor să desăvîrşească ceea ce înfăptuiseră. Nu trebuiau în nici un caz „să rişte iarăşi totul prin neînţelegerile dintre ei şi să atragă asupra lor acele nenorociri pe **care** duşmanii nu le puteau provoca niciclnd". Whitelocke i-a răspuns că adevărata problemă era cum putea fi menţinută liniştea în armată. Cromwell s-a declarat de acord, observînd că armata începea să aibă „o ciudată aversiune faţă de Parlament" şi adăugind că „dorea să nu i se ofere **prea** multe temeiuri pentru asta". A înşirat apoi multiplele **motive de** nemulţumire împotriva Parlamentului, tărăgă- nelile lui şi prelungirea fără termen a puterilor, viaţa scandaloasă a deputaţilor, nedreptăţile şi favoritismele lor.

însă atunci cînd Whitelocke a încercat să apere Parlamentul, Cromwell a pus punctul pe i. „Sînt puţine speranţe că putem ajunge prin ei la o bună aşezare a naţiunii. Intr-adevăr nu există speranţe... 11 uităm cu totul pe Domnul* iar Domnul ne va uita pe noi şi ne va lăsa pradă tulburării". Pe scurt, Parlamentul trebuia ţinut în frîu. White- locke i-a răspuns cu multă chibzuinţă că ei înşişi recu- noscuseră Parlamentul drept puterea supremă : „Cum putem să-i ţinem în frîu şi să-i supunem după ce-am făcut acest lucru ? Ne va fi greu să găsim un mijloc în acest scop". Acesta a fost momentul în care Cromwell a pus întrebarea care, pe baza mărturiei lui Whitelocke, urma să-1 osîndească după aceea în minţile celor care credeau că Cromwell ţintea cu hotărîre la tron. „Şi ce-ai spune dacă un om şi-ar asuma dreptul de a fi rege ?", la care Whitelocke i-a răspuns : „Cred că leacul ar fi mai rău decît boala". Atunci Cromwell a început să prezinte în linii mari foloasele legale ale regalităţii. Exista, dealtfel, un argument pe deplin convingător în sprijinul ei — a spus Cromwell — şi anume acela că, după cum fusese asigurat de jurişti, slujbaşii unei monarhii *de facto* vor fi apăraţi de represalii în cazul unei restauraţii de o formă oarecare.

Mai trebuia, fireşte, ţinut seama de stima profundă şi tradiţională acordată în Anglia ideii de monarhie. Totuşi răspunsul lui Whitelocke la această pledoarie sinceră nu a fost de loc încurajator : a subliniat faptul că ideea monarhiei îi va înstrăina pe de o parte pe toţi prietenii care credeau atît de ferm în Republică, iar pe de-alta va reduce pur şi simplu orice discuţii asupra ocîrmuirii la alternativa „Cromwell sau Stuart". De aceea, dacă monarhia este într-adevăr atît de folositoare, n-ar fi oare mai bine să se trateze acum cu umilitul Carol al II-lea ? Se pare însă că acest argument cît se poate de rezonabil nu i-a plăcut lui Cromwell, aşa că — potrivit lui Whitelocke — cei doi bărbaţi n-au mai ajuns niciciînd să discute atît de intim. Se pare că după aceea Cromwell l-a ocolit pe fostul lui confident, deşi nu şi-a manifestat pe faţă supărarea.

Ce putem deduce în mod nepărtinitor din acest important dialog ? Mai întîi de toate trebuie să admitem că această convorbire, sau o variantă a ei, a avut într-adevăr loc, fiindcă durata şi amănuntele fac imposibil faptul ca Whitelocke să fi imaginat punct cu punct întreaga întîl- nire. în al doilea rînd — şi asta nu contrazice cele spuse — nu trebuie acordată nici prea multă încredere formulării exacte redate de Whitelocke, singura sursă de informare despre această întîlnire. Chiar şi cel mai meticulos şi **zelos** autor al unui jurnal particular poate greşi o expresie, **iar** darea de seamă a lui Whitelocke a fost întocmită aproape sigur după Restauraţie. Se poate, de asemenea, ca faimoasa întrebare „Şi ce-ai spune dacă un om şi-ar asuma dreptul de a fi rege ?“ să fi fost pusă mai pe ocolite, fără să ne putem îndoi însă că a fost pusă cu adevărat. Totuşi ne interesează chiar ceea ce rămîne, adică o convorbire lungă în care Cromwell n-a mai luat în considerare argumentele împotriva monarhiei, ci pe cele în favoarea ei, meditînd cu glas tare asupra posibilităţilor, dacă nu şi asupra mijloacelor, de a-şi însuşi el coroana.

S-a sugerat că gîndirea tainică a lui Cromwell se desfăşura de-a lungul următoarelor direcţii, expuse într-o formă foarte simplificată. Ce-ar fi dacă toate aceste îndurări- remarcabile şi uimitoare, manifestate prin izbînzile pe care le-am dobîndit cu ajutorul Domnului şi sub conducerea mea, n-ar fi decît mijloace cereşti care îmi arată că trebuie să-mi asum coroana ? Căci — dacă

nu este aşa — de ce nu se îndreaptă Parlamentul acesta corupt, lăsînd ca armata să i se opună cu atîta îndărătnicie şi înverşunare, astfel şi el, şi ea fac imposibilă o aşezare adevărată a naţiunii ? Astfel medita Cromwell, aşa cum ar reflecta, bineînţeles, oricine asupra destinului său, chiar fără imboldul suplimentar al straniei predispoziţii mistice a acestuia. însă, şi într-un caz, şi în celălalt, o întrebare pusă cu voce tare nu poate fi considerată nicidecum ca reprezentând un plan. S-a observat că Cromwell n-a încercat să se opună atunci cînd ducele de Gloucester †††††††††††††††††† a cerut Consiliului de stat, la începutul anului următor, permisiunea de a pleca pe continent. Cu toate că nu Cromwell fusese acela care iniţiase această plecare, multă vreme s-a socotit că era în- cîntat să-l vadă pe duce plecînd. După moartea, cu doi ani înainte, a prinţesei Elisabeta, Republica fusese tulburată de învinuirea că fata murise otrăvită şi de aceea conducătorii ei erau îngrijoraţi de sănătatea băiatului. în sprijinul călătoriei ducelui a fost alocată suma de 500 de lire sterline.

Schimbarea concepţiei despre ocîrmuire a lui Cromwell, survenită începînd din anul precedent, era simptomatică şi pentru modificarea gîndirii politice engleze, în întregul ei, din 1649 încoace. La început, tendinţa celor aflaţi la conducerea noii Republici a fost să-şi justifice sistemul de guvernare prin contractul intervenit cu poporul, pe baza asentimentului acestuia. S-a afirmat că, încălcind, prin nelegiuirile comise, contractul pe care i se rezema puterea, regele pierduse asentimentul poporului în legătură cu conducerea lui. Fusese instituită după aceea o nouă formă de guvernare constînd din Parlamentul reprezentat de o singură Cameră şi din organul excutiv al acestuia, Consiliul de stat. Baza legală a Parlamentului era legea din ianuarie 1649, care înscăuna Camera Comunelor drept sursă supremă a puterii în ţară, fără controlul regelui sau al Camerei

---

†††††††††††††††††† Inteligentul şi promiţătorul băiat şi-a atras, în decursul scurtei sale vieţi (a murit de vărsat, imediat după Restauraţie), admiraţia multora. Era un protestant de nădejde şi nu fusese de acord cu catolicismul mamei sale, iar posibilitatea ca el să fi trăit ca să-1 înlocuiască pe fratele său Iacob, sau ca s-o urmeze la tron **pe** nepoata sa, regina Ana, este şi ea o şansă pe care istoria Stuarţi- lor a ratat-o.

Lorzilor. Sprijinitorii Republicii susţineau că Parlamentul moştenise în mod legitim asentimentul poporului de a fi guvernat, asentiment deţinut înainte de rege. în anul 1651, prin *Prima apărare a poporului Angliei,* Milton continua să facă apologia Republicii, socotind-o superioară monarhiei, fiindcă nu putea degenera în tiranie. în tot decursul anului 1651, *Mercurius Po- liticus* şi-a dat silinţa să scoată în evidenţă metehnele monarhiilor, pe ai căror supuşi îi compara cu animalele închise într-o cuşcă. Se spunea că oamenii sînt mai fericiţi într-un stat liber, fiindcă în el este mai puţină desfrînare, iar acolo unde sălăşluieşte desfrîul, se iscă o tendinţă firească spre tiranie.[25]

Era totuşi necesar ca, pentru majoritatea oamenilor **de** rînd, care urmau să trăiască de voie sau de nevoie sub Republică, să se dezvolte o modalitate nouă şi mai uşor de însuşit pentru justificarea supunerii faţă de conducerea republicană decît teoria asentimentului popular. în primul rînd, era puţin probabil ca regaliştii şi chiar prezbiterienii care semnaseră Covenantul să se lase convinşi că noul regim se bazează pe consimţămîntul lor. Mulţi dintre ei de- puseseră jurămîntul de angajament din toamna lui 1649 pentru justificatul motiv că n-aveau altă ieşire, dacă nu voiau să rişte ruina sau fuga. Era evident că această stare de supunere posomorită în faţa regimului *de facto* putea fi înviorată dacă i se putea oferi o justificare *de jure.* Deşi se vor găsi unii care vor prefera să privească *Angajamentul* doar ca un act neplăcut al Providenţei, care trebuia asimilat, vor exista alţii gata să se lase ispitiţi de argumentele formulate de Francis Rous încă din aprilie 1649 şi rezumate în afirmaţia : „chiar dacă schimbarea unei guvernări n-ar fi socotită legală, totuşi poate fi legal să i te supui". Şi Rous a citat epistola sfîntului Pavel către romani pentru a dovedi că oamenii trebuie să se supună în modul cuvenit oricărei conduceri aflate la putere. [26]

Acest argument de a trece de la *de fado* la *de jure,* fiindcă despre aceasta era vorba în fond, a fost formulat în modul cel mai limpede de o broşură din 1650 a lui Marchamont Nedham care făcea din puterea militară temeiul dreptului de guvernare. Intitulată *Afirmarea dreptului Republicii,* broşura avea ca subtitlu cuvintele „Sau lămurirea dreptăţii, utilităţii şi necesităţii supunerii faţă

de actuala ocîrmuire“. în prefaţă, Nedham punea la curent — cu oarecare cinism — cititorii cu situaţia pe care spera **s-o** îndrepte : „Poate că nu eşti de aceeaşi părere cu ceea ce este scris aici. Mărturisesc că o vreme am fost şi eu ca tine, pînă cînd anumite motive m-au făcut să reflectez nepărtinitor asupra treburilor noii guvernări". Peste doi ani, ideile lui urmau să capete, fireşte, forma cea mai strălucită şi pură în teoriile lui Thomas Hobbes din *Leviathan,* care puneau accentul pe ordinea civilă în scopul preîntâmpinării anarhiei politice. Hobbes afirma foarte simplu că justificarea puterii civile se afla în cucerire, precum şi în ocrotirea poporului pe care cucerirea o oferea după aceea. Intr-asta consta contractul, care era încălcat cînd lipsea ocrotirea, şi în felul acesta trebuia să fie menţinută ordinea. Toate balivernele în legătură cu asentimentul ponorului erau astfel înlăturate, ceea ce le convenea regaliş- tilor, care nu doreau ca această teorie periculoasă să se dezvolte. Urma să dispară dealtminteri şi confuzul văl al actelor divine indicatoare de căi, îndrăgite de filozofii mai puţin ageri la minte care îl precedaseră pe Hobbes şi care astfel încurcaseră adesea cele două temelii posibile ale puterii. ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

Spunîndu-i lui Whitelocke cu voce tare gîndurile, Cromwell pusese în concordanţă această dezvoltare cu atmosfera generală de schimbare. Şi el se îndepărta zi de zi de concepţiile mai vechi care îl conduseseră cu siguranţă spre uciderea regelui, fiindcă atît de multe semne ale Providenţei se îmbinaseră ca într-un joc de cuburi pentru **a** produce scena finală a execuţiei. Se găsea acum în contact zilnic cu probleme care erau de fapt similare celor formulate de Hobbes în legătură cu ocrotirea cetăţenilor, precum şi cu viaţa şi nemulţumirile sociale ale oamenilor de rînd. Aşa cum arată convorbirea cu Whitelocke, Cromwell începea să se îndoiască în mod serios că Parlamentul de atunci putea oferi poporului acest fel de ocrotire, pe care guvernul era dator să i-o acorde, şi înclina limpede spre părerea că un singur om putea îndeplini mai bine acest rol. Era dealtfel o părere

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Vezi Quentin Skinner, *Thomas Hobbes and the defence of the de facto powers.* Skinner subliniază că Hobbes n-a fost nicidecum singurul om cu astfel de idei privind acest domeniu, ci mai degrabă „acel geniu lipsit de prejudecăţi în această dezbatere[1]*, care a eliberat-o de nimbul providenţialist.

împărtăşită întîmplător de mulţi observatori de pe vremea aceea. într-adevăr, cam pe timpul convorbirii sale cu Whitelocke, ambasadorul veneţian raporta mai marilor săi că numai Cromwell cu „înţelepciunea şi autoritatea lui“ era în stare să prevină noi tulburări în Anglia. [27] De altminteri — aşa cum remarcase Cromwell — se considera în general că monanjhia prezenta anumite avantaje legale neîndoielnice atunci cînd era vorba de protecţia de mai tîrziu a slujitorilor ei. Cu toate acestea, în teorie cel puţin, el nu înceta să caute semnele divine.

De fapt, venirea anului 1653 n-a adus vreo soluţie clară a problemei unui nou Parlament, cu toate că cererile armatei ca el să fie dizolvat deveniseră, după cum este uşor de înţeles, şi mai violente acum, cînd solda oştenilor a trebuit să fie micşorată pentru a se mări solda mateloţilor angajaţi în costisitorul război cu Ţările de Jos, lipsit deocamdată de rezultate mai însemnate. în luna ianuarie, armata a alcătuit un comitet care să-i formuleze cererile, printre care erau şi acele pentru parlamente succesive, pentru reforma legislaţiei şi pentru o oarecare libertate de conştiinţă. însă dreptul de a participa la vot al noului corp electoral continua să fie obiect de controversă, iar tema dizolvării, sub o formă sau alta, a fost dezbătută de Parlament în fiecare miercuri a lunilor februarie şi martie, fără să se realizeze vreun progres real care să-i mulţumească pe bănuitorii oşteni. în afară de aceasta, acţiunea ceva mai încununată de succes a lui Blake împotriva lui van Tromp de la sfîrşitul lunii februarie, pe care un londonez a descris-o drept „o imensă şi admirabilă victorie maritimă", făcuse ca starea de spirit mai smerită a Parlamentului să se prefacă din nou în una războinică, în timp ce Vane, fostul aliat şi acum noul adversar al lui Cromwell, îşi vedea prestigiul mărit prin poziţia superioară pe care o ocupa în Comitetul amiralităţii.

Intr-un fel, nu era deloc surprinzător că armata îşi pierduse nădejdea în vreo înnoire şi că drept urmare era într-o stare de spirit din ce în ce mai ameninţătoare. Toate problemele de răscruce privind viitorul ei, care stătuseră în faţa Parlamentului în cele 18 luni de după bătălia de la Worcester, mai rămîneau încă să fie rezolvate într-un fel sau altul. Deşi se încuviinţase ca dreptul de a participa la vot să fie acordat şi acelora cu un venit de cel puţin 200 de lire sterline, „anume pentru

a face plăcere armatei'[4], mulţi din deputaţi se mai agăţau de ideea completării locurilor rămase vacante şi a prelungirii fără termen a mandatelor lor, ceea ce le-ar fi îngăduit să hotărască asupra caracterului noii adunări cu tot atîta putere ca şi mai înainte, şi, chiar dacă Parlamentul urma să fie dizolvat, erau hotă- rîţi ca dizolvarea să fie precedată mai întîi de o suspendare a lucrărilor pînă la începutul lui noiembrie, înainte ca noul Parlament să se întrunească, ceea ce le-ar fi dat posibilitatea să dirijeze noile alegeri, indiferent de felul corpului electoral.

Este de la sine înţeles că atît Cromwell personal, cît şi armata în general doreau ca Parlamentul să fie dizolvat de îndată. în ceea ce-1 privea pe Cromwell, cea mai mare teamă a lui era ca în noul Parlament să nu-şi facă apariţia „neutrii", adică cei cărora puţin le păsa de munca făcută ca naţiunea să fie aşezată în condiţii potrivite, oameni pe care Parlamentul îi putea scoate la suprafaţă dacă i se oferea cea mai neînsemnată ocazie. Interesul armatei era mai puţin complicat : ceea ce dorea ea era să pună pur şi simplu capăt acestui Parlament detestat, deşi nu avea nici un plan precis asupra celor ce urmau să se întîmple după aceea, spre deosebire de Cromwell şi de tovarăşii săi care, nădăjduind în dizolvarea Parlamentului, se străduiau să hotărască cu ce aveau să-1 înlocuiască. Era evident că ţara nu putea fi lăsată fără nici un fel de guvernare pînă la alegerea unui nou Parlament, astfel că, pentru acest interval, cea mai bună soluţie era instituirea unui consiliu interimar avînd o altă înfăţişare decît aceea a Parlamentului existent. Se pare totuşi că, la fel ca în 1647, Cromwell încerca să ţină în loc ambele tabere, nu numai Parlamentul, unde divergenţele dintre partizanii şi adversarii săi se măreau într-una, ci şi armata. Urmarea a fost că pe la începutul lunii aprilie politica lui de tocmeli îl făcuse să fie oarecum prost văzut de extremişti. Se spunea că „partida sectan- ţilor îl învinuia zi de zi spunînd că, înainte ca opera să fie făcută, trebuiau să aibă un nou Parlament şi un nou co-mandant". Nu-i deci de mirare că ambasadorul Veneţiei îl descria pe Cromwell ca fiind „foarte exasperat în fond".[2S] într-o zi, probabil pe la începutul lui aprilie, a avut loc o întrunire, la care au asistat unele feţe bisericeşti din Londra şi s-a discutat eventuala izgonire a Parlamentului. Cu această ocazie, Edmund Calamy i-a

spus lui Cromwell că opinia publică nu-1 va sprijini într-o asemenea acţiune. Calamy era un distins teolog prezbiterian şi unul din cei care predicase împotriva uciderii regelui, fiindcă se opunea ocîrmuirilor samavolnice. „Nouă din zece vor fi contra dumitale" — i-a spus el, la care Cromwell i-a răspuns, aşa cum făcuse adesea în zilele acelea, cu o întrebare : „Şi ce s-ar întîmpla dacă i-aş dezarma pe cei nouă şi aş pune sabia în mîna celui de-al zecelea : n.-ar da asta rezultatul aşteptat ?“ Nu era vorba de o remarcă cinică — aşa cum s-a sugerat uneori —, ci mai degrabă de o aluzie la faptul că dreptatea trebuie făcută uneori cu forţa, ca, de pildă, în vreme de război. Acest dialog dovedeşte, desigur, că gîndurile lui Cromwell se îndreptau spre acest punct de vedere, chiar dacă tonul său meditativ, care îi era caracteristic, arăta că încă nu se hotărîse pe deplin. La **6** aprilie, atunci cînd obişnuita dezbatere asupra legii electorale n-a mai fost ţinută de Parlament, s-a arătat faţă de Whitelocke deosebit de nemulţumit, „scîrbit de Parlament şi zorindu-i dizolvarea". Londra zumzăia de zvonuri în legătură cu cele ce se întîmplau, iar neobişnuita lipsă a lui Cromwell de la şedinţele Parlamentului şi ale Consiliului de stat timp de aproape trei săptămîni era interpretată de unii drept semn că „trebuiau să se aştepte la ceva extraordinar". Gumble, biograful lui Monk, a afirmat mai tîrziu, dar fără nici o altă probă, că Cromwell fusese gata să dizolve cu forţa Parlamentul la 16 aprilie, însă dorise să fie sigur că Monk era de partea lui. [29] Imaginea generală era deci aceea a unui om împins implacabil spre o soluţie prin forţă — dar nu în mod necesar violentă—, însă care continua totuşi să privească înapoi spre căile mai paşnice ale tratativelor.

Legea electorală a fost discutată ultima oară miercuri 13 aprilie, înainte de a fi luată definitiv în considerare — aşa cum se intenţiona — la 20 aprilie. Dacă această lege privind „noua reprezentanţă" ar fi fost votată în forma ei de atunci, urmarea ar fi fost suspendarea imediată a lucrărilor Camerei, deşi nu se hotărîse încă nimic asupra noului deţinător al puterii. Camera s-ar fi întrunit din nou peste şase luni, pentru a ceda locul, la 3 noiembrie, „noii reprezentanţe". Este uşor de înţeles de ce fazele ultime ale hotărîrii asupra dreptului de vot sînt învăluite în obscuritate : după brusca dispariţie a

Parlamentului, noii stăpîni au avut evident tot interesul să arunce cît mai multă ocară asupra ultimelor lui acţiuni, pentru ca să-i justifice demiterea.

S-a sugerat de curînd că, după toate probabilităţile cel puţin, Parlamentul trunchiat fusese silit să accepte o situaţie de compromis chiar şi în privinţa dreptului de vot. Aşa cum au afirmat după aceea anumiţi membri ai Parlamentului ca Henry Marten, St John şi Thomas Scot, în pofida presiunilor necontenite ale unor deputaţi în favoarea completării locurilor vacante, Parlamentul fusese de acord în teorie cu organizarea unor noi alegeri, în urma „unei reduceri radicale şi a redistribuirii mandatelor parlamentare", precum şi cu propunerea ca Parlamentul să fie ales numai pentru doi sau trei ani. §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ însă şi această batere în retragere formală lăsa nedecisă extrem de importanta chestiune a sediului puterii în decursul intervalului în care ■ţara rămînea fără conducere, în timp ce intenţiile depu- taţilor erau permanent în atenţia armatei din cauza caracterului prelungit şi viclean al împotrivirii lor faţă de ceea ce armata considera a fi un progres. Faptul că Parlamentul era de acord cu instituirea unui nou corp electoral nu prezenta nici un avantaj cert dacă între timp intenţiona să ia măsuri ca, prin refuzul unei dizolvări definitive, putere. lui să se prelungească fără termen, aşa cum fusese şi pî?. atunci. [n]

Problema care se punea în acele zile hotărîtoare, de cordare crescîndă, era aceea a bunei credinţe a Pariam^ tului, organism pe care armata în întregime învăţase sa dispreţuiască şi să-1 urască, aceea a adevăratelor lui inteţ ţii în legătură cu legea electorală, precum şi a prevederilor legii înseşi. într-adevăr, aceste intenţii au provocat mari discuţii la întrunirea ofiţerilor ţinută la Whitehall în ziua de marţi 19 aprilie, în ajunul şedinţei Parlamentului, socotită ultima în legătură cu această temă. în iulie, atunci cînd totul se terminase, Cromwell a povestit că ofiţerii erau extrem de neliniştiţi în legătură cu corpul electoral, fiindcă, orice măsuri s-ar fi luat, Parlamentul putea găsi o metodă de a-1 controla. Ofiţerii le-au spus deputaţilor de faţă că nu puteau înţelege

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Pentru o reconsiderare convingătoare a speculaţiilor îndelung susţinute în legătură cu această temă, vezi Blair Worden, *The Bill for a New Representative : The Dissolution of the Long Pa,r? liament.*

„cum se va face să se răspîndească în ţară o lege votată de Parlament, conţinînd prevederi obligatorii pentru alegători şi aleşi, fără să se ştie însă cine le va pune în aplicare".[30] De altfel, nu exista nici o garanţie împotriva temutei intrări în Parlament a prezbiterienilor.

Totul se învîrtea acum în jurul consiliului executiv ce urma să fie lăsat în funcţie. Se preconiza, probabil, înfiinţarea unui comitet de un fel oarecare şi există dovezi că în acest stadiu s-ar fi realizat între deputaţi şi ofiţeri un anumit compromis foarte important. Se pare că fusese propus un consiliu compus din 40 de membri. Cu siguranţă că Cromwell ţinea extrem de mult ca puterea să treacă, odată pentru totdeauna, din mîinile Parlamentului la cei ce o puteau folosi mai bine, iar — potrivit lui Heath — el ar fi spus în faţa Adunării că 5—6 oameni puteau face într-o singură zi lucrarea Domnului mai bine decît o făcuse Parlamentul într-o sută. Insă n-avem nici un motiv să ne îndoim asupra relatării următoare privind felul în care s-a încheiat Adunarea. După lungi discuţii, în care nici una din părţi nu s-a lăsat pe deplin convinsă, „le-am cerut ca ei să transmită răspunderea unor persoane binecunoscute ca onorabile şi integre, unor oameni devotaţi credinţei şi intereselor naţiunii " Parlamentarii s-au arătat în principiu de acord cu această propunere, sau cel puţin au făgăduit să discute între timp chestiunea dizolvării în condiţiile pe care le vor stabili. „La plecare — a spus Cromwell rai tîrziu — cîţiva din cei de frunte şi chiar cei mai însem- aţi dintre ei ne-au declarat că se vor strădui să amîne 'ice alte dezbateri privind legea pentru o nouă reprezen- .nţă pînă se vor constitui din nou, lucru care ne-a bucu- at foarte mult, astfel că am consimţit, sperînd că soluţia noastră va fi dezbătută cu bunăvoinţă şi că a doua zi vom avea un asemenea rezultat îneît ne va mulţumi pe toţi".[31]

A doua zi, ofiţerii, cu conştiinţa adormită de un sentiment de falsă, însă plăcută încredere, au participat la o consfătuire generală, ţinută în locuinţa lui Cromwell de la Whitehall, în care urma să se discute chestiunea consiliului interimar. Se încredeau în vorbele deputaţilor că nimic nu avea să se întîmple pînă în după-amiaza acelei zile. însă dintr-o dată, şi spre uimirea tuturor, de la Camera Comunelor a venit vestea că sala de şedinţe era plină pînă la refuz cu cei 100 de membri prezenţi şi că

proiectul legii asupra reprezentanţei urma să fie luat în discuţie de îndată. Cum nu se hotărîse nimic definitiv în privinţa consiliului interimar, era limpede că legea ce urma să fie votată privea amînarea lucrărilor şi nu dizolvarea Parlamentului. Nu se va şti niciodată cu siguranţă căruia dintre deputaţi i s-a datorat punerea la cale a acestui iureş neaşteptat, deşi bănuielile cădeau pe Vane, ceea ce ar explica neobişnuita înverşunare a lui Cromwell împotriva lui în scena ce a urmat. Ceea ce-i absolut clar este faptul că ştirea l-a surprins cu desăvîrşire pe Cromwell. Au fost trimişi imediat curieri ca să afle ce se întîmplă, iar colonelul Ingoldsby s-a întors cu înfricoşătoarea şi uluitoarea ştire că, în pofida făgăduielilor făcute, Parlamentul dezbătea iarăşi prelungirea mandatului său, „o lege care le va permite să se întrunească din nou şi să prelungească termenul pentru care au fost aleşi". Au venit apoi gîfîind un al doilea şi după el un al treilea curier cu ştirea că votarea legii era aproape pe terminate. [32]

Efectul asupra lui Cromwell a fost imediat, iar prima lui remarcă avea rezonanţa unei depline sinceităţi. „N-am crezut că persoane de asemenea condiţie pot face aşa ceva". Fie că Cromwell credea în realitate acest lucru, fie că i se spusese din greşeală că în lege fusese introdusă din nou clauza completării, faptul n-are nici o legătură cu valul de deznădejde care l-a cuprins în legătură cu Parlamentul şi cu toate lucrările lui, lăsîndu-l pradă unei furii nebune. Iată ce însemnau propunerile lor de compromis, iată ce numeau ei cinste personală şi care era de fapt caracterul lor ca grupare ! Făgăduiseră să nu discute deocamdată legea şi acum îşi călcau cuvîntul ! Toate acestea nu puteau însemna decît că deputăţii erau gata să folosească orice mijloace, cinstite sau mîrşave, ca să-şi prelungească fără termen nemernica şi mişeleasca lor existenţă. Era semnul că ceasul lor sunase, iar ceea ce a dezlănţuit bezmetica furie a lui Cromwell a fost trădarea: „Aşadar, după cum ne-am temut, libertăţile naţiunii ar fi fost aruncate în mîinile celor care n-au luptat vreodată pentru ea" — a strigat el cu amărăciune după aceea[33].

Toate aceste întîmplări erau îndeajuns de dramatice, însă ceea ce a urmat arată că în acest soi de tigru adormit, care era Cromwell, omul de acţiune nu se înmuiase pînă-ntr-atît încît să nu se arunce din nou în încăierare

atunci cînd sîngele i se urca la cap. Zăbovind doar ca să poruncească venirea unui detaşament de oşteni şi fără măcar să-şi dea osteneala de a-şi schimba veşmintele, a traversat Whitehallul ca o vijelie. Surprinzătoarea lipsă de etichetă a îmbrăcămintei lui i-a'uluit pe martorii contemporani : ştirea îl găsise la locuinţă, astfel că n-avea pe el decît un costum negru de rînd şi ciorapi cenuşii de lînă. Ceasul din parcul St James arăta ora 11 şi 15 dimineaţa — aşa cum a stabilit mai tîrziu sîrguinciosul Ashmole[34] — şi trebuie să fi fost doar cîteva minute mai tîrziu cînd această apariţie surprinzătoare a năvălit în sala Camerei Comunelor.

Deşi cele trei dări de seamă principale ********** diferă întrb ele în ceea ce priveşte amănuntele şi ordinea faptelor, ele se întregesc totuşi una pe alta pentru a ne reda straniul tablou al izbucnirii unui uragan. După ce a stat un răstimp plin de tîlc prăbuşit în fotoliul său, atent la cele ce se petreceau, Cromwell s-a ridicat şi a început să vorbească, luptîndu-se cu furia ce tălăzuia în pieptul său, fiindcă — după relatarea lui Sidney — primele lui vorbe au continuat să fie relativ calme, în timp ce încerca să laude Parlamentul pentru osteneala şi grija lui pentru binele public. Dar în vreme ce spunea toate acestea, perfidia şi falsitatea comportării Parlamentului începeau să-i răbufnească în suflet, aşa că felul lui de a se rosti se schimbă, pentru ca numaidecît după aceea mînia să-1 cuprindă cu totul, fără să se mai poată stăpîni. Vorbea — cum a spus Whitelocke — „în mod furibund", sau aproape ca un om ieşit din minţi, după relatarea lui Lud- low, fiindcă se exprima „cu atîta patimă şi tulburare sufletească de parcă ar fi fost smintit...", umblînd ca un descreierat în lungul şi în latul Camerei, bătînd în pămînt cu piciorul şi zbierînd. Limbajul său depăşise orice limită şi ajunsese aproape paranoic, în timp ce umbla cu paşi mari de colo-colo, ca să-i înfiereze, dacă nu pe nume, atunci prin gesturi, pe vechii lui inamici, denumindu-i pe unii „codoşi" (în timp ce privea spre Marten şi sir Peter Wentworth), iar pe alţi beţivi, corupţi şi neleăli, sau în- vinuindu-i că bîrfesc tagma celor ce

---

********** Aceea a lui Whitelocke, care era de faţă, a lui Algernon Sidney, deputatul republican, al cărui tată, lordul Lisle şi mai tîrziu lordul Leicester, a notat-o, precum şi a lui Ludlow, care şi-a îmbinat povestirea din diferite relatări ale unor martori oculari, dintre care este de remarcat cea a lui Thomas Harrison.[s]

propovăduiesc evanghelia. „Socotiţi poate că nu folosesc un limbaj parlamentar ?“ — a răcnit el. „Mărturisesc că nu este parla-
mentar, dar nici nu trebuie să vă aşteptaţi să vă vorbesc altfel... Nu sînteţi vrednici să mai faceţi parte din Parlament. Aţi fi rămas mai multă vreme, dacă aţi fi făeut mai mult bine“.

în cele din urmă, Peter Wentworth, nepotul liderului parlamentar cu acelaşi nume de pe vremea reginei Elisabeta, a avut curajul să protesteze împotriva limbajului insultător al lui Cromwell, cu atît mai detestabil cu cît venea din partea unui om în care cu toţii „aveau mare încredere şi faţă de care se simţeau îndatoraţi". Atît a mai lipsit pentru ca Cromwell să-şi iasă cu totul din minţi. „Haida, haida" — i-a ripostat el furios. „Am s-o termin cu trăncăneala voastră. Nu mai sînteţi deputaţi. Vă spun că nu mai sînteţi deputaţi. Am să pun capăt adunării voastre". L-a strigat apoi pe Thomas Harrison, care stătea jos de cealaltă parte a Camerei, şi a urlat : „Cheamă-i înăuntru", sau cam aşa ceva. Şi atunci în sală au dat năvală cinci sau şase şiruri de muşchetari din regimentul de pedestraşi al lui Cromwell sub comanda locotenent-co- lonelului Worsley, totalizînd între 20 şi 30 de oşteni. Cromwell l-a arătat pe preşedinte : „Daţi-1 jos" — le-a spus el înverşunat. Aşa cum i s-a relatat lui Ludlow, Harrison i-ar fi reproşat prin cîteva cuvinte lui Cromwell că ceea ce făcea era „un lucru foarte grav şi periculos". însă, în momentele acelea, Oliver Cromwell nu mai putea fi contrazis. Harrison l-a tras în jos de robă pe preşedinte, aşa cum i se ordonase. Văzîndu-i pe muşchetari, Vane a strigat : „Nu-i cinstit. Da, este împotriva moralităţii şi a corectitudinii obşteşti". Cromwell s-a întors spre el ca un şarpe şi i-a strigat în gura mare : „O !, Domnule Henry Vane, domnule Henry Vane ! Dumnezeu să mă izbăvească de domnul Henry Vane !“. Sidney, care stătea alături de preşedinte şi refuza să se supună ordinului de a părăsi sala, a fost scos afară fiind ameninţat cu forţa de către Harrison şi Worsley.

Atunci Cromwell s-a îndreptat spre masa din faţa preşedintelui şi s-a uitat la sceptrul simbolizînd autoritatea acestuia : „Ce să facem cu moftul ăsta ?“ — a întrebat el cu dispreţ. „Ia-1 de-aici ! ††††††††††††††††††††. Şi astfel,

---

†††††††††††††††††††††† Aceasta este versiunea lui

sceptrul a fost îndepărtat în grabă de oşteni, pentru a fi lăsat vreme de cîteva zile în camera lui Worsley, sub paza pedestraşilor. Vorbeau despre el ca despre sceptrul măscăriciului cu scufie şi clopoţei, iar acest ciudat amestec de distracţie şi de ocară părea să fie pe placul lui Cromwell, fiindcă atunci cînd Vane ieşea din sală i-a spus că şi el nu era decît un şarlatan. Cromwell s-a întors apoi spre cei 80 sau 100 de deputaţi care trebuie să fi rămas cu gura căscată în timp ce priveau cum era dat afară preşedintele lor şi cum se prăbuşea întreaga lor acţiune. „Voi m-aţi silit să fac acest lucru" — a strigat el cu o înverşunare de necrezut —, „fiindcă m-am rugat zi şi noapte Domnului ca mai degrabă să mă ucidă decît să mă împingă să fac aşa ceva". Spunînd aceasta, a poruncit ca oştenii să evacueze întreaga Cameră, însă nu mai înainte de a fi înhăţat documentul conţinînd proiectul legii de dizolvare, care se afla acolo în aşteptarea votării. Cromwell a luat cu sine acest document, astfel că el a dispărut de pe orizontul istoriei, iar prevederile exacte ale legii vor rămîne pentru totdeauna o taină. Văzînd că documentul nu conţine vreo nouă clauză de completare se prea poate ca Cromwell să-l fi ars [3]". A fost confiscată de asemenea arhiva Camerei. La ora 11 şi 40 de minute — potrivit lui Ashmole — totul se terminase. Parlamentul se stinsese tot atît lipsit de viaţă ca o luminare ce a ars pînă la capăt.

în procesul-verbal al şedinţei Camerei nu s-a înregistrat oficial nimic în legătură cu dizolvarea, însă domnul Scobell, secretarul ei, a recunoscut, după Restauraţie, că scrisese cu mîna lui şi fără să i se poruncească să facă acest lucru ca : „Astăzi, Excelenţa sa, comandantul suprem, a dizolvat Parlamentul, ceea ce s-a făcut fără asentimentul acestuia[11]. Apoi, înregistrarea a fost anulată din oficiu. In momentele acelea, un mucalit cu mai mult duh decît Scobell prinsese pe perete un afiş : „Această Cameră este de închiriat, deocamdată nemobilată[11].

După aceea, Cromwell s-a întors la Whitehall unde a adus la cunoştinţa ofiţerilor care erau membri ai Parlamentului ceea ce făcuse. Este semnificativ faptul că, referindu-se la acţiunea lui, a afirmat că nu fusese pregă-

---

Ludlow. Potrivit lui Sidney, Cromwell ar fi spus : „Luaţi de-aici fleacurile astea", iar, după cele spuse de Whitelocke, Cromwell a poruncit unuia din oşteni să îndepărteze „sceptrul paiaţei" ".

tită dinainte. Le-a spus ofiţerilor săi că înainte de a se duce la Cameră nu se gîndise să facă acest lucru, „însă dîndu-mi seama că duhul Domnului era aţintit cu atîta tărie asupra mea, n-am mai vrut să mă sfătuiesc cu oamenii mei[11]. în după-amiaza acelei zile, Cromwell şi-a îndreptat atenţia asupra membrilor Consiliului de stat, spu- nîndu-le că în viitor se puteau întruni doar ca persoane particulare, fiindcă Parlamentul ai cărui slujbaşi fuseseră nu mai exista. Acesta a fost prilejul în care John Bradshaw, care nu era îndeobşte o personalitate prea marcantă, a avut momentul său de măreţie : „Domnule — a răspuns el vitejeşte — am auzit ce-ai făcut la Cameră azi dimineaţă şi peste cîteva ore toată Anglia are să audă de asta. însă te înşeli, domnule, crezînd că Parlamentul este dizolvat, fiindcă nici o putere de pe lume nu-1 poate dizolva în afară de cazul cînd se dizolvă el însuşi. Aşadar, ţine seama de acest lucru". Haselrig, Love şi Scot au făcut şi ei unele observaţii în acelaşi sens, însă pînă la urmă, văzîndu-se expuşi „aceluiaşi act de violenţă", au plecat [38].

Din toate aceste întîmplări extraordinare reiese cu o claritate incontestabilă un lucru şi anume că Cromwell acţionase într-un acces de mînie nestăpînită, cu acea furie fanatică şi năvalnică de care a dat de mai multe ori dovadă în cariera lui, ca, de pildă, cu prilejul vestitului masacru de la Drogheda. în fiecare din aceste cazuri, el s-a simţit dintr-o dată ţinta unui act de provocare sau de înşelătorie şi a acţionat în consecinţă. Felul său de a vorbi în Parlament, învinuirile de codoşlîc, ca să nu mai vorbim de manifestările fizice ale mîniei lui, ca atunci cînd a bătut cu piciorul în podeaua Camerei, dovedesc că Cromwell era cuprins de o tulburare profundă, depăşind obişnuita decepţie sau simpla enervare. Pare de asemenea limpede că ceea ce a stîrnit furtuna a fost ştirea adusă de Ingoldsby şi — urmărind aceeaşi linie de gîndire — că ceea ce l-a convins pe Cromwell că nu se*putea aştepta la nimic bun de la acest Parlament trunchiat trebuie să fi fost senzaţia că fusese trădat de el. JVIai este pe deplin posibil că dispăruta lege a dizolvării îi va fi arătat — dacă va fi cercetat-o mai tîrziu — că Parlamentul propunea o lege bazată pe un nou corp electoral, fără să fi introdus în ultima clipă şi clauza completării. Totuşi, ceea ce l-a convins de la început că parlamentarii nu-şi schimbaseră părul a fost perfidia

convocării neaşteptate şi neplănuite a Adunării din dimineaţa aceea, împotriva înţelegerii din noaptea precedentă, ceea ce dovedea că scopul lor era prelungirea fără termen, sub o formă sau alta, a mandatului lor. în aceste circumstanţe, legea dizolvării a fost de o mai mică importanţă pentru motivarea acţiunii lui (fiindcă a aflat de-abia mai tîrziu adevăratul ei conţinut) decît brusca sosire a veştii aduse de Ingoldsby.

Fireşte că, după aceea, Cromwell, ca şi mulţi alţi politicieni, a justificat cele făcute prin condiţii ce s-ar fi datorat în inare parte ambianţei predominante a timpului şi nu evenimentelor precedente. Tipica învinuire a „completării" s-a extins relativ încet. Chiar în *Declaraţi:* ei, prezentată curînd după dizolvare, armata s-a referit doar la intenţia Parlamentului de a „completa Camera cu persoane avînd acelaşi spirit şi caracter, pentru ci< astfel să-şi prelungească fără termen propriile lor mandate", şi nu la silinţele ei de a face acest lucru prin lege. Din alte privinţe, *Declaraţia* sublinia cu putere, deşi în mod generalizat, corupţia şi pizma acestui organ, aşa că „această cauză, pe care Domnul nu de mult a binecuvîntat-o şi a ade- verit-o, trebuia fără doar şi poate să tînjească în mîinile lor, pentru ca treptat să piară cu totul". La începutul lunii iulie, Cromwell prezenta „stupida grabă" a Parlamentului drept ultima picătură care a făcut să se reverse paharul (deşi graba se datorase de fapt dorinţei Parlamentului de a vota mai repede legea, pentru a menţine controlul asupra alegerilor din noiembrie, şi nu de a introduce clauza „completării"). Aceste alegeri ar fi adus în Cameră „persoane neutre sau care şi-ar fi impus voinţa fraţilor lor, sau din cele care depuseseră mărturie în favoarea partidei regaliste" [39]. Argumentul că deputăţii introduseseră dinadins în legea dizolvării o nouă clauză privind „completarea" n-a apărut decît mult mai tîrziu.

în momentele acelea, josnica, dar totuşi importanta ho- tărîre a Parlamentului de a continua dezbaterile asupra proiectului de lege şi de a-1 vota apoi în grabă l-a abătut pe Cromwell de la îndelung menţinută lui politică de aplanare a divergenţelor dintre ofiţeri şi parlamentari spre definitiva şi permanenta neîncredere în aceştia din urmă. Temperamentul său hotărît, împreună cu accesele sale de furie nebună au făcut restul, dînd naştere, desigur, celei mai uluitoare scene din istoria

parlamentară a Angliei. „Nu-i o întorsătură ciudată ?“ — îi scria scîrbită Dorothy Osborne logodnicului ei William Temple. Dacă John Pym ar mai fi fost în viaţă, ar fi socotit dizolvarea Camerei drept cea mai gravă încălcare a imunităţii parlamentare de la arestarea celor cinci deputaţi. Ultimul număr al gazetei *Nouvelles Ordinaires* prezenta Europei vechea explicaţie asupra celor întîmplate : armata fusese împinsă la această acţiune *„par la necessite et par la Providence"* ##################, împotriva intenţiilor şi părerilor ei de mai înainte [40]. în felul acesta, ea se lăsa la mila Domnului, sperînd că El îi va binecuvînta faptele.

Totuşi, spre nenorocul lui, Cromwell nu mai putea nădăjdui pentru viitor şi în binecuvîntarea celor care dezaprobau în întregime ocîrmuirea militară. Folosindu-şi sabia ca să taie nodul gordian reprezentat de Parlament, el o fluturase în acelaşi timp şi în faţa întregii Anglii. Guvernarea parlamentară nu mai putea privi voioasă şi plină de încredere în viitor, fiindcă baza puterii ei se dovediseră a fi de fapt muschetele oştenilor. Totuşi, oricît ar părea de curios, situaţia aceasta a fost, în ultima analiză, mai mult rezultatul unui impuls decît al cugetării. Poate că pentru Cromwell nu exista altă cale de a se descotorosi de odiosul Parlament decît prin forţă, oricare ar fi fost ea, deşi forţa nu trebuie confundată neapărat cu violenţa. însă acum işi ridicase în Camera Comunelor monstruosul cap violenţa, şi aceasta într-un fel ce nu va fi uitat niciodată, astfel că în politica engleză „soluţiile lui Cromwell'[1] mai sînt identificate cîteodată şi acum cu cele draconice. Ar fi fost poate mai bine dacă Cromwell nu şi-ar fi risipit perlele mîniei, lăsîndu-şi impetuosul temperament să tune şi să fulgere între patru pereţi şi fo- losindu-1 ca să-i inspire în public o acţiune la fel de meşteşugită, dar aparent mai puţin brutală.

Tragedia lui Oliver Cromwell ca om de stat a fost că acele calităţi care îl înălţaseră în decursul războaielor şi care erau atît de firești caracterului său, anume hotărîrea, iuţeala şi cutezanţa în situaţii critice, precum şi aptitudinea de a lovi, şi încă de a lovi cu putere, au putut să se prefacă, în sfera cu mult mai întortocheată a politicii,

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ De necesitate şi de Providenţă (în franc. în text). — M.L.

în ceva cu totul diferit. Era un lucru ce urma să fie scos în evidenţă spre sfîrşitul anului de adversarii lui Cromwell, adepţii „celei de-a cincea împărăţii[11], care spuneau între ei că pe cîmpul de bătaie generalul era „cel mai îngăduitor şi mai viţeaz om din lume, pentru ca atunci cînd se întorcea din nou acasă, ca să guverneze, să devină cel mai rău[11] /11. Nenorocirea era că aceste calităţi deprinse nu numai că erau mai puţin atrăgătoare, dar, pînă la urmă, chiar mai puţin eficiente, fiindcă ceea ce-i trebuia în realitate „celui mai de vază[11] om al lui Milton ca să înfăptuiască izbînzile păcii erau răbdarea, iscusinţa, reţinerea şi viclenia.

16

La hotarul profeţiilor

Aveţi; ca toţi oamenii, chipul şi asemănarea Domnului..»
Sîuteţi la hotarul făgăduinţelor şi al profeţiilor.
Cromwell adresîndu-se, în iulie 1653,
parlamentului Barebones

Mai tîrziu, referindu-se la ruşinosul sfîrşit al Parlamentului trunchiat, Cromwell scria mulţumit de cele întîmplate : „Nu s-a auzit nici măcar lătratul unui cîine şi nici vreo plîngere obştească sau învederată împotriva dizolvării“. Un ins din Staffordshire, John Langley, scriindu-i din Londra, la sfîrşitul lunii aprilie, stăpînului său, sir Richard Leveson, spunea de fapt acelaşi lucru, dar cu vorbe mai puţin colorate : „Totul pare că se află într-o stare ciudat de liniştită : negustorii din City fac comerţ, tribunalele ţin şedinţe, avocaţii îşi pledează procesele, iar toate treburile de fiecare zi se desfăşoară în felul obişnuit". Prin multiplele lui lipsuri şi tărăgăneli, Parlamentul trunchiat îşi săpase singur îndeajuns de

adînc groapa, pentru ca reacţia populară faţă de dispariţia definitivă a acestui stîrv nebocit de nimeni să fie neînsemnată. Se bănuia, de exemplu, că fostul preşedinte Lenthall ar fi tras unele foloase neîngăduite de pe urma funcţiei lui, astfel încît acum — se spunea — „era păzit îndeaproape şi urma să fie tras la răspundere" L Cu toate că n-a fost învinuit vreodată oficial de fraude, iar dovezile nu sînt concludente, Lenthall a trebuit mai tîrziu să contribuie cu suma de 50 000 de lire sterline la un împrumut forţat, care reprezenta poate plata pentru a se renunţa la inculpare. Ţinînd seama de această împrejurare, precum şi de altele asemănătoare, nu-i nici o mirare că îndeobşte Parlamentul acesta n-a fost regretat aproape de nimeni.

Chiar şi cei avînd interese mai puţin îndreptăţite în reuşita Republicii au întîmpinat cu satisfacţie sfîrşitul Parlamentului. La Haga, unde se afla în surghiun, sir Edward Hyde socotea dizolvarea drept „o acţiune superbă", fiindcă punea în sfîrşit capăt acelei „afurisite adunări de potlogari". Nu era de altfel nici o îndoială că Cromwell devenise extrem de popular pentru întreaga lui atitudine, chiar şi pentru acei membri ai comunităţii engleze din partea cărora mai înainte nu se aştepta decît la critici. Predicatorii radicali din cartierul Blackfriars, oameni care spuneau întotdeauna lucrurilor pe nume, îl lăudau pentru că fusese atît de înţelept încît să „smulgă din pămînt acel Parlament netrebnic, nelăsînd în urmă nici o rădăcină stricată". Dintr-un punct de vedere opus, regaliştii englezi, şi mai ales catolicii, sperau că le va merge mai bine sub oblăduirea comandantului suprem, care putea să-i despovăreze de nenumăratele impuneri la care erau supuşi şi, eventual, să le acorde dispensa de a asista nepedepsiţi la servicii divine particulare, fiindcă se ştia că Cromwell procedase cu îngăduinţă în cazuri individuale similare, atunci cînd a fost vorba de capitularea cetăţilor. S-a susţinut cîteodată că credincioşii catolici trebuiau să plătească amenzi pentru credinţa lor, chiar şi atunci cînd se acorda o scutire generală de pedepse, cum s-a întîm- plat, de pildă, la Oxford, unde catolicii au fost pînă la urmă obligaţi să plătească o amendă egală cu o treime din venitul moşiilor lor. Acum însă, speranţele se trezeau din nou : „Dacă toată această forfotă ne va aduce o iertare

prielnică — scria un catolic — vom face din Cromwell idolul nostru". [2]

Totuşi, îndreptăţită întrebare căreia trebuia să i se dea un răspuns, acum, cînd netrebnicul Parlament „fusese smuls din pămînt cu rădăcini cu tot", era aceea a formei de ocîrmuire ce urma să-1 înlocuiască. în vîrtejul evenimentelor, aceasta era singura problemă pentru rezolvarea căreia nu se găsise încă nici un moment liber. Trebuie să ne reamintim că pe atunci Anglia se afla încă în toiul războiului cu Ţările de Jos. Scoţia fusese informată despre această întorsătură, printr-un buletin săptămînal al cărui cuprins fusese modificat cu precauţie, astfel ca să rezulte că preşedintele Camerei ar fi fost tras „în mod cuviincios" de pe fotoliu, iar Parlamentul dizolvat „cu cea mai mică zarvă ce se putea închipui". Se avusese de asemenea o deosebită grijă ca să se obţină şi asentimentul marinei militare la recentul cataclism politic. *Declaraţia* armatei din 22 aprilie, care înşira motivele acţiunilor ei, a fost răs- pîndită pe cea mai largă scară posibilă. Maestrul de ceremonii, sir Oliver Fleming, a fost trimis să ia contact cu toţi ambasadorii străini ca să-i asigure că prietenia cu ţările respective nu suferise modificări. Şi totuşi, ce anume mai rămăsese de pe urma naufragiului din acea dimineaţă de aprilie pentru ca să acţioneze drept instrument executiv ? Această problemă a fost rezolvată prin instituirea, la 29 aprilie, a unui organism cunoscut de regalişti sub numele de „decemviratul", avîndu-1 în frunte pe Cromwell şi cuprinzîndu-i pe Lambert (care a îndeplinit funcţia de cel dîntîi preşedinte), Desborough, Thomas Harrison, precum şi cîteva persoane oficiale.

Acest organism a început prin a discuta cu toată seriozitatea felul puterii legislative ce trebuia introdus acum în Anglia, fiindcă nevoia de bani pentru războiul cu Ţările de Jos impunea ca o hotărîre în această privinţă să fie grabnică, nu numai în teorie, ci şi în practică. Cu acest prilej însă a început să iasă la iveală divergenţa dintre Lambert, poporul şi manieratul om al armatei, şi Harri- son, purtătorul de cuvînt al aderenţilor mai primitivi ai „celei de a cincea împărăţii" : în timp ce Lambert pleda pentru un consiliu compus din 12 membri, Harrison, mani- festînd întîmplător tendinţele filosemite ale timpului, susţinea instituirea unui consiliu din 70 de persoane, după modelul sanhedrinului

evreiesc. §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ La 30 aprilie, o proclamaţie, semnată de Cromwell şi tipărită în cele din urmă la 6 mai, preciza nu numai că se va institui o „nouă reprezentanţă", dar şi că această „adunare" — fiindcă numele de parlament era şi continua să fie ocolit —, alcătuită din „persoane de o fidelitate şi cinste recunoscute", recrutate în modul cuvenit din toate părţile Republicii, nu urma să fie doar un guvern provizoriu, ci adevăratul deţinător al puterii reale, sau — cum se exprima *Declaraţia* — „va fi chemată... să exercite puterea supremă". Oricare vor fi fost divergenţele interne dinainte de a se fi ajuns la această concluzie, era limpede că Cromwell nu renunţase la ideea unei adunări obşteşti, dacă se putea constitui, într-un fel sau altul, una cum trebuie.

Cu toate acestea, nici una din aceste discuţii, sau chiar neînţelegeri lăuntrice, nu ţinea seama de extraordinara poziţie, aproape regală, la care fusese ridicat Cromwell în minţile europenilor, precum şi ale băştinaşilor englezi, drept urmare a hotărîtoarei şi temerarei lui acţiuni împotriva Parlamentului trunchiat. Nici una din intervenţiile lui trecute nu fusese însoţită de o asemenea înălţare nemaipomenită a prestigiului său personal, astfel că, atunci cînd şi-a asumat funcţia supremă de Protector, mantia măreţiei îi înfăşură deja pe trei sferturi umerii, drept urmare a acestor zile triumfale. Londra fremăta de zvonuri şi contrazvonuri. Unii predicatori îl socoteau pe Cromwell demn să poarte coroana regală, datorită neasemuitelor sale calităţi, în timp ce alţii prevedeau cu toată convingerea că Stuarţii erau în drum spre Anglia. Unul din zvonuri, care spunea că regele Carol se va căsători cu ,,fiica" cardinalului Mazarin şi va fi readus pe tron, în timp ce Oliver va fi ridicat la rangul de duce şi de vicerege al Irlandei, reuşea să pună în discuţie o mulţime de persoane importante de pe orizontul european, fără să aibă însă şi o oarecare sulemeneală de adevăr care să-l sprijine. Schimbarea intervenită în poziţia europeană a lui Cromwell a fost vestită cu mai multă verosimilitate de către Mazarin, care i-a trimis, prin ambasadorul Bordeaux, o scrisoare măgulitoare, deşi oarecum vagă, propu- nînd o prietenie reciprocă între cele două state.

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Cea mai înaltă instanţă de conducere şi de împărţire a dreptăţii din vechiul Ierusalim. — M.L.

Cromwell, uluit de sugestia cardinalului, i-a răspuns, tot atît de măgulitor şi de neprecis, acceptînd oferta, printr-o scrisoare de o smerenie extremă, în care se referea la el însuşi ca la „o persoană atît de neînsemnată... trăind oarecum retrasă faţă de restul lumii".**********[3]

Se povestea despre un incident ciudat petrecut imediat după dizolvare, cînd un bărbat necunoscut, însă bine îmbrăcat, a venit la Bursa nouă, unde, fără să scoată o vorbă, a lipit o hîrtie înainte de a dispare tot atît de tăcut şi de misterios cum venise. Hîrtia înfăţişa un leu călcînd în picioare o coroană, iar dedesubt erau cîteva versuri provocatoare, printre care şi următoarea urare :

Urcă trei tronuri faimos şi semeţ căpitan Căci
cu-a Domnului voie ale tale sînt toate...

Se prea poate ca insul să fi fost doar un provocator regalist, deşi'versurile exprimau prin cuvinte unele sentimente care, fie că erau acceptate sau nu, erau curente în atmosfera timpului. în pofida afirmaţiilor celor iniţiaţi, un singur lucru nu poate fi stabilit cu certitudine, şi anume reacţia intimă a lui Cromwell faţă de înălţarea lui şi faţă de aceste zvonuri, pe care era imposibil să nu le cunoască.

Putem face, desigur, abstracţie de pitoreasca poveste că Cromwell ar fi pus să i se facă în particular, pe strada Cheapside, din Londra, o coroană şi un sceptru. Mult mai dovedit este în schimb faptul că purtarea lui faţă de toată lumea era deosebit de curtenitoare : „Generalul se străduieşte să-i mulţumească pe toţi — scria un corespondent — şi este foarte amabil faţă de vechii duşmani, care sînt mai bine văzuţi acum după dizolvare decît în cei 7 ani dinaintea ei“. O poveste în legătură cu plimbările lui prin parcul St James ne arată că Cromwell îşi da, desigur, seama de ceea ce i se datora : oamenii se obişnuiseră să-şi ridice pălăria în faţa comandantului

---

********** Adevărata părere pe care domnii în cauză o aveau unul despre altul este redată, probabil mai bine, de o snoavă povestită mai tîrziu, potrivit căreia Mazarin ar fi început prin a-1 califica pe Cromwell cu dispreţ drept „nătărău norocos[11] ; cînd cuvintele i-au fost repetate lui Cromwell, acesta ar fi răspuns că Mazarin este un „ticălos viclean[11], aşa cum îl numise pe Vane „şarlatan[1]* la dizolvarea Parlamentului trunchiat *.

suprem, aşa cum •făcuseră odinioară în faţa regelui. Întîmplîndu-se ca unul să uite a face acest lucru, Cromwell i-a adus aminte că atunci cînd ducele de Buckingham săvîrşise aceeaşi greşeală faţă de fostul rege, un scoţian temerar, proaspăt venit la Curte, i-a scos, în locul lui, pălăria. Se prea poate ca Cromwell să fi glumit, fiindcă din alte puncte de vedere el nu-şi prea trăda gîndurile intime şi părea că recăzuse într-o enigmatică stare de rezervă. Se spunea că devenea tăcut oridecîteori se vorbea în faţa lui despre încoronare şi, cu toate că corespondenţii regalişti ai lui Hyde relatau că Cromwell asculta cu o răbdare neobişnuită propunerile ca să devină sau rege sau Protector [5], totuşi aceste două istorisiri nu sînt chiar atît de îndepărtate una de alta, fiindcă luate împreună ne dau imaginea prudenţei lui.

O poveste răspîndită pe vremea aceea se încadrează totuşi în schema înclinaţiilor cunoscute ale lui Cromwell. Se spunea că se gîndea la un parlament după modelul Dietei poloneze care să-i confere coroana pe cale electivă, **ca** în Polonia, şi cu anumite drepturi pentru urmaşii săi. Se socotea că un asemenea mijloc putea satisface pretenţia multora că ocîrmuirea monarhică era absolut necesară pentru bunăstarea Angliei, părere faţă de care Cromwell îşi dăduse de repetate ori asentimentul în vremea din urmă, chiar dacă mai avea îndoieli în privinţa ei. Era adevărat că sentimentele de prietenie faţă de Polonia fuseseră oarecum înnegurate atunci cînd regele nou ales, Ioan. Cazimir, care se urcase pe tron cam pe vremea morţii lui Carol I, dăduse semne de prietenie pentru Stuarţi. însă legăturile continuau să se menţină, iar Polonia era una din ţările faţă de care Cromwell urma să manifeste un interes protestant plin de înflăcărare. în luna iulie, a sosit în Anglia, cu o scrisoare de recomandaţie din partea reginei Cristina a Suediei, vicecancelarul polonez Radziejowski††††††††††††††††††††††, care a reuşit să-1 aţîţe cu oarecare succes pe Cromwell împotriva lui Ioan Cazimir, bănuit de vicecancelar că întreţinea relaţii intime cu soţia sa. Cromwell i-a oferit lui Radziejowski o corabie,

---

†††††††††††††††††††††††† Hieronim Radziejowski (1622—1667) — palatin de Cracovia şi vicecancelar polon (pînă în 1651). Conspirînd împotriva regelui Ioan Cazimir, a trebuit să se refugieze în Suedia, unde s-a pus în slujba reginei Cristina şi a urmaşului ei, Carol al X-lea. — C.M.

precum şi permisiunea de a cumpăra şi a lua cu el un număr de cai pentru a călători mai departe la sultanul Turciei, de unde să-1 atace eventual pe regele catolic al Poloniei. Pînă la urmă însă, nici monarhia electivă sau Dieta poloneză, nici perspectiva unei preluări pe faţă a coroanei nu l-au convins pe Cromwell că ar deţine vreun loc în planurile Atotputernicului, astfel că adevărata situaţie din mintea lui a fost rezumată cel mai potrivit de o scrisoare regalistă, interceptată de Thurloe : atît în oraşe, cît şi la ţară lumea era de acord ca el să devină rege, însă Cromwell, deşi dorea de fapt acest lucru, nu era dispus să accepte titlul ®.

Se părea fără doar şi poate că ţara dorea reîntoarcerea la cîrmuirea monarhică şi la tot ce însemna stabilitate, fie de ordin material, fie spiritual. Cei care simţeau lipsa cheltuitoarei Curţi nu erau, de pildă, numai negustorii din Londra. Dealminteri, după aprecierea celor care asistau la aceste desfăşurări (şi chiar după propria lor părere), membrii existenţi ai familiei Cromwell nu erau socotiţi ca fiind cu totul nevrednici de înălţare. Dacă ar fi să credem povestea că doamna Cromwell ar fi murmurat, uiţîn- du-se la portretul reginei Cristina : „dacă mor eu, ea îi va fi soţie“, ar trebui să ajungem la concluzia că buna doamnă îngăduia fanteziei sale să ia proporţii uriaşe, atunci cînd era vorba de înălţarea soţului ei. Este adevărat că regina Cristina arătase permanent un interes plin de curiozitate în privinţa lui Cromwell, pe care îl compara cu tatăl ei, Gustav Adolf, şi că îi spusese lui Whitelocke că generalul ar fi trebuit să se facă rege. Totuşi, numai gîndul la această căsătorie — dacă îl socotim ca neintrînd în „jocul consecinţelor" ++++++++++++++++++++ — întrece orice imaginaţie. Fiicele familiei Cromwell în schimb, care nu cunoscuseră vremurile de început ale obscurei lor origini din Anglia de răsărit, erau făcute dintr-un material mai realist şi mai încrezător în propriile lor puteri. în înfăţişarea lui Mary şi Frances, „cele două fetiţe" ale lui Cromwell, una de 16 şi cealaltă de 14 ani, caracteristicile fecioarei puritane erau mult mai puţin pronunţate decît la sora

++++++++++++++++++++++++ Joc de societate în care o povestire (despre o întîlnire şi consecinţele ei, de exemplu) este plăsmuită prin colaborarea fiecărui participant, care indică în scris un nume sau un fapt, fără să ştie ce au scris ceilalţi. Rezultatul este comic şi absurd. — M.L.

lor, Bridget. Mary, alintată cu numele de Mall, avea o fire energică şi aproape bărbătească, astfel că nu degeaba ultimele ei portrete ne-o arată ca moştenind, singura din toată familia, forţa obrazului tatălui ei, cu ochi visători, ocrotiţi de pleoape grele, şi toate celelalte trăsături. Dîndu-şi părerea asupra familiei Cromwell în întregimea ei, Burnet avea să spună că „cei ce purtau pantaloni ar fi meritat mai degrabă să umble în fustă, căci, dacă cele cu fustă ar fi purtat pantaloni, nu s-ar fi dat bătute". [7] Şi totuşi, în adolescenţa ei, brunii cîrlionţi şi ochii negri, cu expresie ironică, sprîn- cenele arcuite şi gura rotundă îi dădeau lui Mary o înfăţişare fermecătoare, ba chiar de o nevinovată senzualitate. După cum conturul delicat al feţei îi ascundeau viitorul caracter dominator, mai puţin ispititor, al trăsăturilor, tot aşa şi firea ei era considerată, pe cînd era fată, mai degrabă fermecător de îndărătnică decît supărător de autoritară.

Cu un an înainte, Mary avusese necazuri încercînd să mijlocească căsătoria dintre fratele ei Henry şi fiica lordului Wharton, un prieten al lui Cromwell. Faţă de această treabă, Cromwell a luat obişnuita lui atitudine povăţui- toare : o căsătorie nu se poate încheia fără dragoste. „Dacă nobila persoană n-are o fire deschisă şi prietenoasă, nu-ţi mai bate capul cu treaba asta — scria el — şi nu mai scoate nici o vorbă în privinţa ei". Se arăta de asemenea îngăduitor cu intervenţia lui Mary : „De aceea, potoleşte totul şi alină simţămîntul de suferinţă al micuţei Mall pentru ca să nu-şi piardă o prietenă cu adevărat bună“. Acum însă micuţa Mary era socotită drept eventuală mi-, reasă a distinsului şi tînărului duce de Buckingham, iniţiativă care putea duce la reconcilierea cu regaliştii şi care i-ar fi îngăduit acestuia să-şi ceară înapoi moşiile. Această căsătorie ar fi reprezentat, desigur, o însemnată înălţare pe scara socială a lui Mary, dacă îl comparăm pe duce cu gentilomul din Nottinghamshire socotit odinioară vrednic de Bridget. Căsătoria celor două fete, încă nemăritate, ale lui Oliver, sau chiar căsătoriile la care se făcea doar aluzie, ne oferă un interesant etalon al creşterii faimei lui Cromwell. în anul următor, se spunea chiar că Mary era hărăzită fiului prinţului de Conde, pentru ca mai tîrziu numele surorii ei să fie pus în legătură cu acela al unui mire şi mai strălucit : regele Carol al II-lea. [8]

între timp, Henry se apucase să-şi aranjeze singur treburile. A curtat-o mai întîi pe fermecătoarea, dar distanta, Dorothy Osborne, care nu mai tîrziu decît în aprilie îi scria, ca să-i facă sînge rău, iubitului ei tainic, William Temple, că Henry Cromwell era pentru ea tot atît de acceptabil ca oricare alt bărbat. Curtea pe care Henry i-o făcea lui Dorothy luase calea cu totul englezească de a acţiona prin intermediul cîinilor, în care scop îi scrisese cumnatului său, Fleetwood, aflat în Irlanda, să încerce ca să obţină pentru ea un ogar. Atunci cînd Parlamentul a fost dizolvat, Dorothy nu s-a putut abţine să nu-i atragă atenţia lui Temple că, dacă l-ar fi luat pe Henry cînd a avut prilejul, „aş fi putut ajunge într-o poziţie înaltă, fiindcă desigur că acum cei din familia lui Cromwell vor fi mai mari decît oricînd". Şi totuşi, după nici trei săptă- mîni de la dizolvare, Henry s-a căsătorit cu o altă fată, Elizabeth Russell, fiica mai mare a unui vechi tovarăş de-al lui Cromwell din Asociaţia de răsărit, sir Francis Russell din Chippenham Hali, Cambridgeshire. Deşi nu era bogată — aşa cum s-a subliniat pe vremea aceea —, Elizabeth îl ţinea pe Cromwell în contact cu starea de spirit a armatei, asupra căreia se credea că tatăl ei avea o mare influenţă. în orice caz, Henry se întorsese deocamdată din Irlanda, iar cînd se plimba prin acel loc de distracţii publice care era Spring Gardens, cei mai slabi de înger decît Dorothy Osborne strigau „Faceţi loc prinţului !“. Umbla zvonul că localurile din Spring Gardens fuseseră închise cam pe atunci din cauza insultelor aduse soţiei şi fiicelor lui Cromwell, astfel că aceasta va fi fost poate originea poveştii de mai sus. [9]

însuşirile de tată grijuliu ale lui Cromwell nu se mărgineau însă la propria lui familie, fiindcă răspundea de asemenea de educaţia unui băiat, William Dutton, fiul unui regalist decedat (şi bogat). în vara anului 1653, Cromwell numise ca tutore al acestui copil pe poetul Andrew Marvell, pe atunci în vîrstă de 32 de ani, care, după ce fusese regalist, ajunsese un susţinător înfocat al Republicii. Dacă în *Oda* închinată lui Cromwell, la întoarcerea din Irlanda, Marvell părea să dovedească o oarecare stimă fidelă faţă de regele Carol, într-un alt poem îl salutase pe noul om de stat ca „răsfăţatul cerului şi ocrotitorul oamenilor[11]. Cromwell îl cunoştea deja pe poet ca tutore al lui Mary, fiica lui Fairfax, iar în primăvară Marvell încercase să pătrundă în serviciul

statului ca ajutor al acum orbului Milton, funcţie pentru care acesta din u>mă îl recomandase cu toată căldura. însă cererea lui n-a dat nici un rezultat. Marvell l-a dus pe Dutton la Eton, unde urma să locuiască în casa lui John Oxenbridge, unul dintre profesori. Pe lîngă înaltele sale calităţi poetice, Marvell era şi un om grozav de plăcut în societate, astfel că Burnet îl numea „cel mai poznaş măscărici al vremii lui". De altfel, unele din poeziile sale patriotice în favoarea Republicii, scrise în decursul războiului cu Ţările de Jos, dădeau dovadă mai mult de această din urmă însuşire decît de cea dintîi. îl prezenta pe Van Tromp şi „zdrobita lui marină de război" ca bălăbănindu-se în drum spre casă, „în timp ce, de rîs, marea se prefăcea în spumă", iar Ţările de Jos erau şterse de pe hartă ca ţară :

> ...care *nu-i demnă să poarte acest nume, Ci doar de scursură a plajelor engleze.*

Desigur că, din dorinţa lui ‘de a plăcea, Marvell se arăta în scrisoarea către Cromwell de la sfîrşitul lui iulie pur şi simplu slugarnic. William era prezentat drept „un om cu caracter blajin şi maleabil", iar el spera „să-i îmboldească spiritul numai spre modele bune". Ce noroc că, pe lîngă acestea, William avea şi alte două calităţi bune : modestia (frîul viciului) şi ambiţia (prietenul virtuţii).[10] Se poate că Cromwell îl hărăzea pe acest model al perfecţiunii drept soţ al lui Frances. în orice caz, intrînd în serviciul lui Cromwell, Marvell aducea, dintr-un anumit punct de vedere cel puţin, a doua forţă în gruparea ce urma să reprezinte remarcabilul şi desigur neatinsul record de trei mari poeţi în slujba lui Cromwell, primul iiind Milton ca geniu fruntaş, iar cel de al doilea John Dryden, care s-a alăturat spre sfîrşitul Protectoratului.

în acest timp însă, tatăl acestor odrasle princiare se ocupa cu sîrguinţă de măsurile socotite necesare pentru stabilirea numărului de membri ai noii Adunări. Ordinele pentru propunerile de membri, care au fost comunicate fiecărui destinatar în parte, sub propria iscălitură a lui Cromwell, erau prezentate ca fiind emise „după sfatul şi cu asentimentul Consiliului nostru" (adică al ofiţerilor, fiindcă Consiliul de stat fusese, fireşte, desfiinţat). însă propunerile n-au fost expediate decît la începutul lui

iunie şi, cu toate că nu putem şti cu precizie ce sfori s-au tras la facerea lor, pare totuşi sigur că cea mai mare parte a lunii a fost ocupată cu alcătuirea listelor de către cei în cauză. §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Ordinele pentru prezentarea propunerilor se refereau la „diferite persoane cu frica lui Dumnezeu şi de o fidelitate şi cinste recunoscute".[11] Numărul total al acestor persoane norocoase urma să fie de 140 şi anume 129 din Anglia, 5 din Scoţia şi 6 din Irlanda. Bineînţeles că nu urmau să se facă alegeri — operaţie ce ajunsese să fie atît de temută spre sfîrşitul Parlamentului trunchiat —, iar faptul că noii membri erau „propuşi" în loc să fie aleşi făcuse să i se spună Parlamentul-neparlament, unul din diferitele nume pe care le-a avut această bizară Adunare, printre care şi acela de „Micul Parlament", sau, mai pitoresc — şi acesta este numele pe care îl preferăm în această lucrare — „Parlamentul Barebones", după numele unuia din membrii lui caracteristici, Praisegod Barebones**********, fost pe rînd predicator anabaptist, negustor de piei şi politician, propus ca membru de către centrul comercial al Londrei.

Metoda după care se întocmeau propunerile pare să fi fost supusă unor restricţii despre care se făcea doar o vagă aluzie în regulile prescrise şi anume ca să fie trimise de comunităţile religioase ale oraşului şi comitatelor din Anglia şi Wales, iar Cromwell şi Consiliul ofiţerilor să aleagă. De fapt, deşi se pare că unele „biserici reunite" au înaintat numele celor aleşi de ele, sistemul se baza în general pe propunerile individuale făcute de membrii Consiliului, astfel că pînă şi acele biserici care au propus anumite nume n-au reuşit întotdeauna ca persoanele respective să fie numite. Unele categorii, cum erau, de exemplu, acelea a „juriştilor de profesie" şi a „contabililor", socotite după cît se pare, ambele, răspunzătoare de acel vis oribil în care se transformase Parlamentul trunchiat, nu erau văzute cu ochi buni şi trebuiau descurajate. Evident că acest sistem individual de alegere lăsa loc liber influenţelor personale. Există astfel dovezi că Cromwell cel puţin făcuse prin prietenii săi cercetări confidenţiale

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Pentru o reconsiderare cît mai actuală a acestei teme vezi Austen Woolrych, *The Calling of Barebone's Parliament.*

********** *Barebones* (în engl.) înseamnă „oase goale" sau, prin extensie, „om slăb, descărnat, sfrijit". — M.L.

„ca să aprecieze ce persoane vestite pentru evlavia şi cinstea lor din comitatele respective sînt potrivite spre a fi acceptate pentru această onoare publică". De aceea n-avem de ce să presupunem că şi alţi bărbaţi de frunte de atunci n-ar fi urmat aceeaşi politică prudentă. Din acest motiv, atunci cînd s-a întrunit, la începutul lunii iulie, Parlamentul Barebones reflecta probabil diversitatea de interese şi de speranţe a oamenilor cărora li se datorau în linii mari începuturile lui, diversitate care a adus, prin ea însăşi, la **o** Adunare neobişnuit de dezbinată. Nu-i de mirare că oamenii crescîndei clici a lui Cromwell erau cu toţii acolo. Henry Cromwell era deputat, Richard Mayor, socrul lui Dick, fusese ales la Southampton, iar John Ireton, fratele lui Henry, îşi făcuse şi el apariţia. Lui Harrison i se datora alegerea mai multor aderenţi din South Wales ai „celei de-a cincea împărăţii" şi fără îndoială că tot influenţa lui personală contribuise la prezenţa marelui număr de radicali religioşi înverşunaţi, care s-a dovedit mai tîrziu a fi copleşit Adunarea. S-a calculat pînă la urmă că în Adunare erau 84 de moderaţi şi 60 de radicali.

Cu toate acestea, în ziua de 4 iulie 1653, în care Oliver Cromwell a ÎUat prima dată cuvîntul în faţa acestei Adunări istorice aflate în sala Consiliului, nădejdile sale erau mari. Locul exact al Adunării a fost tema multor ipoteze, deşi se ştie că ea s-a mutat după aceea la Camera Comunelor, pentru a se identifica cu Parlamentul obişnuit. Nu exista nici o altă explicaţie a sprijinului constant pe care Cromwell l-a acordat acestei Adunări decît aceea că el însuşi era în căutarea unui fel de bucurii chiliaste de pe urma ei. încă de pe vremea aceea erau unii care atrăgeau **cu** dispreţ atenţia asupra categoriei inferioare a acestor „noi reprezentanţi, în cea mai mare parte nişte capete seci“, hotărîtă în mod intenţionat de Cromwell. Cu toată îngîmfarea şi superficialitatea lor, îmbinate adesea cu convingeri anarhice şi fanatice, ei aveau menirea să „dovedească necesitatea instituirii autorităţii supreme într-o persoană de valoare, care să poarte titlul de împărat, generalisim sau orice alt nume socotit potrivit a-i certifica puterea" — după cum scria John Langley, repetind trăncănelile din Londra. Mai tîrziu Clarendon şi William Doug- dale au răspîndit aceeaşi scornitură defăimătoare : noii reprezentanţi erau în mare parte „persoane de mina

doua, nici una din ele nefiind de rang mare sau avînd vreun titlu", deşi însuşi Clarendon se vedea silit să admită că în Adunare se aflau cîţiva gentilomi posesori de moşii. S-a subliniat, de asemenea, că aproape jumătate din ei fuseseră sau urmau să fie membri ai altor Parlamente şi că în mod excepţional londonezii au avut în această Adunare un rol precumpănitor. [12] Pentru Cromwell, aceşti oameni — ale căror feţe le privea cu prilejul primei lor întruniri — apăreau într-o lumină cu totul diferită. Era mult aşteptata Adunare a drept-credincioşilor, pentru care fuseseră îndurate multe necazuri, dar care le era în sfîrşit dăruită şi în care îşi vor avea cu siguranţă obîrşia lucruri mari.

Chiar limbajul de mai tîrziu al lui Cromwell — limbajul deziluziei — arăta la cît de multe se aşteptase el de la această Adunare. A numit-o după aceea — învinuindu-se cu asprime— povestea propriei sale „netrebnicii şi nesăbuinţe". Nu mai departe decît în anul următor va cugeta cu tristeţe că întreaga întîmp'are „cuprinde multe învăţăminte şi ne va face mai înţelepţi în viitor". Ce mare era contrastul între aceste consideraţii melancolice şi cuvîn- tarea lui de deschidere, superbă prin optimismul sentimentelor, deşi felul în care o rostise nu fusese deloc vesel, fiindcă vorbise „în mod grav şi creştinesc — după cum spunea un observator — şi lăcrimînd adesea". într-o scrisoare către patronul său, Langley a rezumat-o mai tîrziu ca fiind un îndemn „de a se urma marea lucrare a Providenţei", în vederea căreia — a adăugat Cromwell, ca să-i încurajeze — „avea o armată ce nu aştepta decît porunca lor pentru a se îndrepta spre porţile Constantinopolului." [1S] Dar cuvîntarea în sine fusese mult mai lungă. Mai întîi, Oliver a prezentat Adunării un lung rezumat al necazurilor pe care le avuseseră cu Parlamentul trunchiat, arătînd nemulţumirea obştească provocată de acesta, precum şi hotărîtoarea şi de neînlăturata acţiune violentă pe care o executase în scopul apărării naţiunii şi pentru ca nu cumva cauza să rămînă pierdută, în legătură cu care a observat : [J/'] „şi pot spune cinstit, ca în faţa Domnului, că singura idee a actului de violenţă a fost pentru noi mai chinuitoare decît orice luptă la care am luat, sau am putea lua parte.Şi iată că se afla acum în faţa unei noi Adunări, care se întrunise anume cu gîndul de a descotorosi „administraţia civilă de sabia puterii şi autorităţii'[1].

Fireşte că această ţintă le acorda dreptul să dea sfaturi pentru viitor, pe care Oliver a început să le înşire în amănunţime, folosind o serie de frînturi din Sfînta Scriptură, ceea ce a avut drept urmare referiri înflăcărate la un Parlament „nepătat, paşnic, cu care să se poată lucra uşor, îmbelşugat în roade bune, nepărtinitor şi lipsit de ipocrizie" şi, mai ales, tolerant : „...dacă cel mai nevoiaş dintre creştini, cel mai rătăcit dintre creştini va dori să trăiască în pace şi linişte printre voi — v-o spun —, dacă un om doreşte să ducă o viaţă cucernică şi cinstită, atunci să-1 apărăm".

Totuşi, entuziastele aclamaţii au atins cele mai înalte culmi atunci cînd Oliver a adresat Adunării salutul său. A fost cu siguranţă o împrejurare măreaţă şi, mai presus de toate o Adunare de Aleşi: „Aveţi, ca toţi oamenii, chipul şi asemănarea Domnului." Trebuiau de aceea să-şi recunoască chemarea, fiindcă niciodată mai înainte nu fuseseră adunaţi laolaltă de însuşi Dumnezeu atît de mulţi oameni. Este adevărat că în trecut voinţa Domnului le fusese adesea ascunsă. Nu era însă cu atît mai minunat că s-a putut ajunge la această uimitoare dezlegare ? „Sînteţi la hotarul făgăduinţelor şi al profeţiilor" — a strigat el.

Cuvîntarea lui Cromwell arăta, de asemenea, cu prisosinţă, că aceste alese elogii aduse măreţului lor rol nu erau doar simple mijloace de atragere a bunăvoinţei faţă de un organism destinat ca pînă la urmă să ajungă fără nici o putere. Dimpotrivă, şi-a dat osteneala să-i asigure că Consiliul ofiţerilor (care fusese uşor mărit în luna mai cu încă trei membri) era doar de utilitate vremelnică şi că îşi va întrerupe lucrările imediat ce i se va cere, fiindcă „n-are dreptul să-şi continue şedinţele decît pînă cînd va primi poruncă de la voi". Iar în încheiere a citit un *Instrument de guvernare* potrivit căruia Cromwell îşi trecea de fapt puterea asupra Adunării, care, la rîndul ei, urma să rămînă în sesiune cel mai tîrziu pînă în luna noiembrie 1654 şi să aleagă, cu trei luni înainte de încetarea lucrărilor, pe cei ce aveau să-i succeadă în următoarele 12 luni. Faptul că, potrivit *Instrumentului,* Adunarea primea puterea din mîinile lui Cromwell implica, bineînţeles, că el era cel ce urma să o transmită mai departe. Această concluzie tacită, împotriva căreia nu s-a ridicat pe atunci vreo obiecţie, era mai puţin importantă pentru Cromwell personal decît intenţia

clară, de asemenea implicată de *Instrument,* ca noul organism de guvernare să fie pe cît posibil cu adevărat independent, precum şi drept-cre- dincios.

însă în decursul alegerii acestor drept-credincioşi, iar mai apoi în răstimpul scurtei lor domnii, pe umerii lui Cromwell apăsau şi grijile privitoare la politica externă. S-a văzut că, încă de la început, era stăpînit de sentimente contradictorii în 'legătură cu justeţea războiului anglo- olandez, această încercare de distrugere reciprocă între nişte semeni protestanţi, astfel că acum, cînd puterea lui crescuse, erau de aşteptat acţiuni în vederea păcii. în orice caz, olandezii erau în general într-o stare de spirit mai moderată, aşa că, la începutul lunii iulie, cînd au suferit o înfrîngere zdrobitoare în largul bancurilor de nisip numite Gabbard, marele pensionar de Witt †††††††††††††††††††††† a profitat de prilej ca să trimită în Anglia cîţiva reprezentanţi. Pentru englezi, şi în special pentru Cromwell, momentul era destul de delicat. Peste cîteva săptămîni, urma să se întrunească noua Adunare şi nu se ştia ce schimbare de direcţie putea aduce acest lucru. De fapt, una din măsurile luate de Cromwell după instalarea Parlamentului Barebones, fusese aceea de a porunci ca mesajele primite din Olanda să fie adresate numai Consiliului, şi nu Excelenţei sale şi Consiliului. însă războiul nu era agreat decît de anumiţi negustori, şi existau mulţi englezi care se săturaseră pînă peste cap să audă tunurile grele bubuind în largul ţărmurilor „cu putere şi fără răgaz", sau, în orice caz, să scoată bani pentru ele.[15]

La început, englezii au stăruit oarecum în dorinţa lor de a pretinde că olandezii fuseseră aceia care începuseră războiul, iar Cromwell s-a simţit obligat să arate — aşa cum făcuse mai înainte cu scoţienii — cum trebuiau olandezii să-şi tălmăcească corect înfrîngerile : „Aţi apelat la judecata Cerului şi Dumnezeu s-a declarat împotriva voastră". La 13 iulie, în decursul tratativelor cu Olanda,

---

†††††††††††††††††††††††† Ian de Witt (1623—1672) — unul din cei mai vestiţi oameni de stat ai Olandei, adversar al Casei de Orania şi republican înfocat. „Mare pensionar" era titlul purtat în Olanda, între 1619 şi 1794, de şeful puterii executive. — M.L.

el a ţinut o cuvîntare extrem de lungă şi plină de exemple practice pe tema eticii englezeşti în legătură cu războiul. [10] Ocîrmuirea engleză fusese răsplătită cu izbînzi, fiindcă avusese grijă să-şi păstreze conştiinţa curată. Întîm- plător — a spus el, folosind acest prilej — lucrările Domnului erau mult mai bine înţelese în Anglia decît în Ţările de Jos, astfel că, dacă intenţiile englezilor faţă de ele ar fi fost în vreun fel necinstite, Domnul le-ar fi arătat greşelile, pedepsindu-i. Apoi, din ce în ce mai inspirat, Cromwell a căutat să-i intimideze pe trimişii olandezi în legătură cu tema înşelăciunii : dacă încercau să înşele guvernul englez, trebuiau să-şi reamintească de soarta regelui Carol, care se străduise să facă acelaşi lucru în 1648.

însă aceste ameninţări, deşi interesante din punct de vedere psihologic, fiindcă arătau cît de departe se putea lăsa antrenat Cromwell în contemplarea victoriilor sale şi în identificarea lor cu actele Providenţei, erau pentru el de o importanţă mai puţin imediată decît uluitorul plan al unei uniuni complete între Anglia şi Olanda pe care începuse să-1 propună. Amestecul de îndîrjire şi de nesiguranţă cu care Cromwell a ţinut morţiş la această idee în tot decursul verii şi al toamnei anului 1653, ne face să presupunem că o dorea în taină de multă vreme, în străfundurile închipuirii lui. La 21 iulie a fost prezentată o propunere de mare însemnătate pentru unirea celor două ţări, care s-ar fi transformat astfel, dintr-o singură lovitură, din vrăjmaşe în cele mai apropiate aliate. însă cum nu fuseseră elaborate şi amănuntele practice, este uşor de înţeles că olandezii continuau să se uite chiorîş la întregul plan.

Totuşi cursul războiului nu se oprise în timpul acestor tratative. Amiralul Blake suferise o lovitură gravă, iar drept urmare comandamentul său fusese întărit prin numirea drept contraamirali a lui Deane şi Monk. Deşi acesta din urmă ajunsese proverbial prin faptul că îşi trăda originea terestră comandînd „roata la dreapta" în loc să folosească o expresie tehnică mai marinărească, către sfîr- şitul lui iulie s-a obţinut sub harnica lui conducere o însemnată biruinţă asupra olandezilor. Amiralul olandez Van Tromp a fost ucis în toiul bătăliei. Problemele interne ale olandezilor iscate între cei ce doreau să-şi apere pur şi simplu propria lor flotă comercială şi cei care, ca şi Van Tromp, voiau să ia

ofensiva păreau să se rezolve în favoarea celor dintîi. în afară de aceasta, deşi olandezii se bucurau teoretic, în conducerea pe mare a războiului, de vînturile dominante dinspre apus, care le uşurau sarcina de a bloca ţărmurile Angliei, totuşi englezii erau, pe de altă parte, astfel aşezaţi din punct de vedere geografic încît puteau încercui complet litoralul olandez. La Ply- mouth, un căpitan din marina comercială prezenta puterea engleză ca nişte „aripi de vultur[1]' întinse deasupra trupului Olandei. Englezii se pregăteau să atace un munte de aur, iar olandezii unul de fier — aşa spusese marele pensionar Pauw la începutul războiului —, iar acum se părea că muntele de fier începea să dobîndească superioritate. La 6 august, în cursu[1] anei plimbări prin favoritul său parc St James împreună cu emisarul olandez Beveming, Cromwell s-a simţit îndreptăţit să vorbească din nou, deşi în termeni mai vagi, despre foloasele unei uniuni între Anglia şi Olanda, uniune care — după credinţa lui — ar fi făcut mare plăcere ambelor naţiuni. Beverning i-a adus cîteva obiecţii banale, printre care şi aceea că Olanda avea anumite obligaţii contractuale faţă de danezi, obiecţii pe care Cromwell le-a înlăturat cu un simplu gest al mîinii[17]. In timp ce amîndouă taberele băteau vremelnic în retragere ca să-şi lingă rănile financiare şi de altă natură, Cromwell a continuat să mediteze pînă în toamnă asupra bucuriilor pe care le putea aduce această asociere a unor popoare protestante.

Se socotea în general pe atunci că ideea uniunii anglo- olandeze era inspirată într-o oarecare măsură de uniunea dintre Anglia şi Scoţia, propusă cu un an înainte şi apoi pusă în aplicare, fără să fi fost încă ratificată. După plecarea lui Cromwell spre Worcester, rezistenţa din Scoţia a fost practic curmată atunci cînd Monk a luat cu asalt, printr-o mare vărsare de sînge, în septembrie 1651, cetatea Dundee. Prin luna decembrie a aceluiaşi an, armata parlamentară era „stăpîna Invernessului", localitate care — aşa cum se spunea cu trufie — „era mult mai departe decît orice loc în care a pătruns vreodată în Scoţia Iuliu Cezar sau oricare alt năvălitor dinaintea lui". ######################## Dumbarton a •căzut în

---

######################## Ar trebui adăugate cuvintele „dinspre sud". Este adevărat că romanii n-au

ianuarie următor, iar Dunnottar (unde însemnele regale folosite la încoronare au fost salvate prin îngroparea lor în podeaua unei biserici) în luna mai. Richard Deane a rămas ca să rezolve sarcina mult mai dificilă a pacificării inaccesibilelor ţinuturi muntoase, scop în care stăpînirea ■oraşului Inverness s-a dovedit a fi din nefericire mai degrabă primul şi nu ultimul pas. în primăvara lui 1652, a fost propus un act formal de uniune între cele dotfă ţări, propunere care înlocuia prima reacţie pătimaşă a Parlamentului faţă de treburile din Scoţia şi care se rezuma, după cîte se pare, la simpla anexiune a întregii ţări. Comitatelor şi oraşelor scoţiene li s-a cerut să trimită reprezentanţi la Edinburgh ca să aleagă 21 de deputaţi pentru Parlamentul din Londra şi, cu toate că o treime din cei invitaţi nu s-au prezentat, totuşi în luna octombrie deputăţii nou aleşi au ajuns în capitala engleză. Aici au depus •o serie de proteste împotriva poziţiei umile ce le era impusă, precum şi o cerere pentru mărirea numărului depu- taţilor scoţieni, pentru ca, după dizolvarea Parlamentului, să sufere umilinţa suplimentară de a nu se putea întoarce acasă fiindcă alocaţia lor de 2 şilingi pe zi nu le fusese plătită.[18]

Dar, făcînd abstracţie de acest fel de dificultăţi locale, nu-i nici o îndoială că propusa căsătorie cu de-a sila era o lovitură dureroasă dată orgoliului scoţian, astfel că ne vine uşor să înţelegem amărăciunea prezicerii lui Robert Blair. „Va fi ca şi cînd o biată păsărică se va trezi încorporată în uliul care a înghiţit-o“, ceea ce îi făcea pe englezi să reflecteze la rîndul lor, supăraţi, la nerecunoştinţa scoţienilor. Nu s-a manifestat nici o mulţumire faţă de proclamarea Uniunii ! „Atît de indiferent este acest neam faţă de propriul lui bine — scria un englez —, încît aproape nimeni n-a arătat vreun semn de bucurie, deşi chiar cei mai străluciţi dintre regii lor ar fi dat cel mai frumos juvaer al coroanei ca să obţină în Parlament un vot care să le dea dreptul să ia parte pe picior de egalitate la întocmirea sau aplicarea legilor Angliei". însă înlocuirea Covenantului ca bază a religiei naţionale le-a dat imbold celor care i se

---

ajuns mai departe de munţii Grampian, la sud de Inverness, însă bineînţeles că în Scoţia au pătruns şi alţi invadatori dinspre nord.

opuseseră dintotdeauna, fiindcă — aşa cum a subliniat sir Urquart of Cromarty, originalul filozof din ţinuturile muntoase — independenţii şi regaliştii au fost în stare să se înţeleagă mai bine unii cu alţii decît fiecare din ei cu prezbiterienii. Englezii se îngrijeau să accentueze că ei erau cei care îi eliberau pe scoţieni din sclavia religiei, precum şi din alte cătuşe. S-a prezentat o petiţie prin care se cerea ca din Anglia să fie trimişi fără zăbavă şi alţi capelani independenţi, pentru a veni în sprijinul garnizoanelor. In partea de sud a Scoţiei au fost înfiinţate cîteva biserici independente, iar Deane raporta cu satisfacţie că în ţinuturile muntoase locuitorii ascultau tezele independenţilor „cu mare atenţie şi murmur".[19]

Cel care a pus degetul pe miezul problemei engleze din Scoţia a fost unul din corespondenţii lui Cromwell. „Pentru cea mai bună asigurare a noastră, precum şi pentru a-i ajuta pe aceşti oameni sărmani şi vicleni — scria el — trebuie să le oferim ca nadă libertatea şi folosul'*. Anumite foloase se iviseră încă de pe atunci şi urmau să crească în mare măsură atunci cînd între cele două ţări avea să se desfiinţeze vama. Pe de altă parte însă, cheltuielile pentru întreţinerea armatei engleze erau ridicate, astfel că toată lumea le lua în nume de rău. Bineînţeles că nu exista libertate. Ceva mai mult, clerul prezbiterian îşi ţinea în mînă enoriaşii într-o măsură pe care independenţii, cu optimismul lor, nu voiau s-o admită. Scriind despre Uniune, sir Thomas Urquart spunea că era închegată doar „prin asprimea săbiei cuceritorului", aşa cum lemnul şi piatra sînt reunite cîteodată, în mod nefiresc, prin gheaţă. O Uniune adevărată nu numai că trebuia omogenizată prin adaptare şi prin uzufructul reciproc al aceloraşi drepturi şi înlesniri, dar trebuiau cîştigate şi inimile scoţienilor (necesitate nesprijinită prea mult de autorităţile engleze, care interziceau ca oştenii să se căsătorească cu „femei de naţionalitate scoţiană"). Chiar dacă, în decursul anului 1652, domnise în lungul şi în latul Scoţiei „o linişte stranie", toţi scoţienii „nutresc o aversiune tainică împotriva noastră" — după cum raporta descurajat, în anul următor, Robert Lilburne, comandantul englez, cerînd în acelaşi timp „să se facă tot ce se poate, pentru a le fi pe plac".[20] Izbucnirea războiului anglo-olandez a oferit imboldul pentru prima încercare veritabilă a regaliştilor de a folosi această aversiune. S-a hotărît ca

răscoala să aibă loc, ca de atîtea alte ori, în ţinuturile muntoase, unde se putea ajunge cu multă uşurinţă şi pe ascuns de pe continent, dar unde trupele guvernamentale nu puteau pătrunde decît cu mare greutate dinspre interior. Din nefericire, expediţia regalistă suferea de binecunoscutele neajunsuri ale unei conduceri dezbinate şi dezamăgite. Middleton, încercatul general regalist, care era pe atunci în străinătate, a avut de la început greutăţi în strîngerea trupelor, pentru ca după aceea să intre în conflict cu căpetenia locală, contele de Glencairn. Drept urmare, Lilburne, om calm şi oştean şi administrator cinstit, n-a prea luat la început în serios „planurile celor răi“ — cum le-a numit el într-o scrisoare către Cromwell. Sprijinit de sincera lui credinţă în înţelepciunea ocîrmuirii engleze din Scoţia, vorbea despre răzvrătire ca avînd loc doar „undeva nu departe de Inver- ness“, în timp ce restul ţării era — cu toată comportarea nesăbuită a locuitorilor din ţinuturile muntoase — în stare paşnică. Mai tîrziu, a ajuns la concluzia că cei care îi răzvrăteau acum, la rîndul lor, şi pe locuitorii de la şes erau cîţiva pastori prezbiterieni, care agitau spiritele, şi drept urmare a acestei păreri a dizolvat cu forţa, în luna iulie, Adunarea generală prezbiteriană, acţiune pentru care nu primise directive de la Londra, dar care a fost totuşi aprobată ulterior. [21]

însă lipsa de întăriri din Anglia, pe care Lilburne pornise să le ceară în scris, pe un ton de deznădejde crescîndă, pe măsură ce se apropia toamna, unită cu foarte concreta problemă a luptelor de gherilă din ţinuturile muntoase începuse să dea treptat răscoalei lui Glencairn un caracter mult mai grav decît i l-ar fi putut asigura dezbinata lui conducere. în luna noiembrie, Lilburne îi spunea tulburat lui Cromwell de vîrfurile sfscuţite ale revoltei „repezite — aş putea spune — asupra noastră din toate ungherele[1']', precum şi de faptul că inamicul se întărea pe culmile acelor coline de nepătruns. Dar chiar în aceste condiţii şi împiedicat cum era de schimbările politice din Anglia, ceea ce însemna că n-a primit niciclnd aprovizionările de care avea nevoie, mijloacele folosite de Lilburne pentru a aşeza ţara erau tolerante şi clarvăzătoare. Şi-a dat seama, în primul rînd, că atitudinea ostilă a nobilimii se datora mai ales nevoilor băneşti. Neplata datoriilor era pricinuită de îndelungatele războaie şi agravată, în mod ciudat, de

noile forme judiciare introduse de englezii dornici să desfiinţeze jurisdicţia tradiţională. De exemplu, creditorii îi puteau sili acum pe moşieri să-şi plătească datoriile, deşi, din alte puncte de vedere, justiţia engleză adusese în Scoţia o stare de. stabilitate necunoscută mai înainte. Lilburne a propus să se aplice măsuri mai puţin aspre pentru urmărirea datornicilor, iar Consiliul ofiţerilor să dea dispoziţii judecătorilor ca să se acorde termene mult mai lungi pentru plata sumelor datorate. Elanurile pe care Lilburne intenţiona să le pună în practică după înăbuşirea răzvrătirii lui Glencairn nu erau nicidecum dictate de dorinţa de răzbunare şi mergeau pînă acolo îneît să ridice toate se- chestrele, cu excepţia celor aplicate împotriva 5—6 vi- novaţi mai importanţi, astfel că în decembrie îi făcea lui Cromwell un raport mai optimist. [22]

Cu toate acestea, ţinuturile muntoase au continuat să prezinte un aspect neliniştitor încă o bună bucată de vreme în decursul anului următor şi au rămas aşa pînă cînd o operaţie combinată executată de Lilburne şi Monk i-a convins pe locuitorii şesului să încheie un fel de pace. Pe la începutul anului 1654, comanda scoţienilor a fost prelută de Middleton, însă şi de această dată războiul anglo-olandez a acţionat asupra situaţiei din Scoţia, fiindcă, prin încheierea lui, a pus capăt speranţelor regaliste într-un ajutor continental. Pînă la urmă, în luna iulie, Middleton a fost înfrînt printr-un atac dat prin surpridere la Dalnaspidal, în apropiere de Lochgarry, de către Monk, care îl înlocuise pe Lilburne. Deşi Middleton a reuşit să fugă în străinătate, partizanii săi au fost împrăştiaţi pentru totdeauna, spul- berînd din nou speranţele pe care regele Carol le mai avea în Scoţia.

în Anglia, Parlamentul Barebones nu justificase marile nădejdi pe care le nutrise toată lumea în isprăvile lui şi asta în pofida faptului că omul ales ca preşedinte, bătrî- nul şi piosul Francis Rous, era unul din cei în care Cromwell avea mare încredere. Veteran al multor lupte puritane, Rous era acum rector al colegiului Eton. în 1649 întorsese spatele cauzei prezbiteriene ca să se îndrepte spre independenţi, iar de curînd făcuse parte din Comitetul pentru în- fi.mţarea bisericii naţionale. Se putea presupune că el era tocmai soiul de om care să-i dăruiască'lui Cromwell acea Adunare bine organizată, în care îşi pusese nădejdea. Din păcate, din aceeaşi Adunare făceau parte, ba încă în număr neliniştitor de

mare, şi adepţii sau simpatizanţii „celei de-a cincea împărăţii", care, după părerea lor, erau L- fel de cu- vioşi şi, cu acest prilej, neîndoielnic mai bine organizaţi[23]. Circula răspînditul zvon că preşedinte avea să fie Harrison, însă sub conducerea propriilor lor căpetenii, Squibb şi Moyer, aceşti radicali urmau să capete suficientă coeziune ca să dea poPeclei de aşa-zis Parlament ,,numit" o rezonanţă cavernoasă în urechile lui Cromwell. Era adevărat că Adunarea avea o coloratură religioasă reală şi, deşi nu era atît de exagerat predispusă să se roage şi să-şi manifeste sentimentele — cum au pretins mai tîrziu unii zeflemişti — totuşi Alexander Jaffray, unul din cei 5 deputaţi scoţieni putea să noteze în jurnalul său personal : „Am avut acolo prilejul să mă întîlnesc şi să fac cunoştinţă cu mulţi oameni pioşi, deşi nu prea am ce spune despre binele pe care l-am făcut în acest Parlament, cu toate că unii din cei de acolo erau convinşi în sinea lor că contribuiseră la propăşirea împărăţiei lui Hristos..." [24] însă ceea ce era în joc acum era tocmai metoda prin care se putea ajunge la această propăşire.

Adepţii „celei de-a cincea împărăţii", despre care se auzise prima dată în 1649 ca fiind o sectă puţin însemnată, dar în creştere, îşi măriseră în anii scurşi de atunci nu numai puterea, ci şi larma. în primul rînd, priveau cu ochi buni războaiele (şi deci, în acest caz, războiul anglo- olandez), 'nu numai fiindcă ajutau la întinderea împărăţiei lui Hristos, dar şi pentru că războiul de pe continent, ca şi întoarcerea în Canaan a evreilor, îşi găseau locul în complicatele lor calcule, care, la rîndul lor, indicau reîn- scăunarea acestei împărăţii în anul 1660 sau 1666. Către- sfîrşitul lui 1652, sectanţii s-au simţit îmboldiţi să se amestece şi în problemele statului, folosind mereu acelaşi limbaj nemaipomenit de violent. „Am ascultat o rugăciune şi două predici — scria cineva care vizitase în 1653 una din bisericile lor din Blackfriars — însă, Doamne sfinte, ce vorbe cumplite şi înfiorătoare de patimă, măcel şi furie mi-a fost dat să aud". [25] De atunci încolo, acţiunile lui Cromwell, indiferent de ce va face, vor fi însoţite de aprigile lor porunci, împănate cu tîlcuri biblice, fie proslăvind războiul anglo-olandez, fie ponegrind cu turbare negocierile de pace. Întîmplător, dizolvarea Parlamentului le atrăsese aprobarea ca fiind un pas care

îi apropia în Anglia de tronul Celui Veşnic. însă alianţa dintre deputăţii care îşi ridicau glasul în Adunare şi gălăgioşii predicatori din afara ei urma să se dovedească îngrijorătoare în cazul acelor teme în care ei nu erau de acord cu politica bisericească, mar moderată, a lui Cromwell.

Primele acţiuni ale noului Parlament n-au avut un caracter seismic, şi nici măcar unul dăunător. Cromwell şi alţi membri ai Consiliului ofiţerilor, printre§§§

exprimată prin următoarele versuri bine cadenţate :

John Lilburne cel cinstit e hărăzit să piară
*Şi zeci de mii de oameni se-ntreabă pentru ce ? **

Şi totuşi, pînă la urmă cinstitul Lilburne n-a fost condamnat la moarte, deşi Cromwell n-ar trebui blamat dacă în sinea lui dorea cîteodată să se descotorosească de această pacoste ieşită din comun. La judecată s-a obţinut un verdict care echivala cu o achitare, pentru ca să se arate ce părere avea juriul despre autoritatea guvernului.

însă adevărata nereuşită a Parlamentului Barebones a fost legată de veşnica şi îndelung discutata problemă a zeciuielilor. Aşa cum s-a văzut, Cromwell se declarase pentru menţinerea acestor subsidii discutabile ca fiind deocamdată cel mai potrivit mijloc de plată a pastorilor. Acum însă, cînd se ridicase la noi înălţimi şi dădea dovadă de atîta înflăcărare în ademenirea oamenilor de toate nuanţele politice la o singură formă de guvernămînt, se puneau în el mari speranţe, chiar şi din partea celor ce nu-i împărtăşeau părerile, că va înfăptui o reglementare bisericească tolerantă. Godfrey Goodman, de pildă, fostul episcop de Gloucester, i-a dedicat în 1653 o carte intitulată *The Two Great Mysteries of the Christian Religion* pentru a interveni pe lîngă Cromwell în legătură cu interesele sale episcopale şi ale deposedaţilor săi confraţi clerici ale căror alodii ********** fuseseră sechestrate. Acelaşi lucru pe care i-1 ceruse cîndva John Fisher lui Thomas Cromwell, socotea Goodman să-1 obţină atunci cînd îl ruga pe Oliver să-i acorde măcar o întrevedere de o jumătate de oră, deşi era încredinţat că-1 va convinge în 15 minute. însă curînd după aceea Parlamentul Barebones şi-a arătat împotrivirea în această problemă, astfel că, pe la 15 iulie, s-a propus ca zeciuiala să fie desfiinţată ca mijloc de sprijin a pastorilor, iar moţiunea respectivă a fost respinsă cu o majoritate de numai 25 de voturi.

Pe măsură ce sectele îşi înmulţeau cererile de desfiinţare a zeciuielilor, legătura dintre subsidiile pastorilor şi menţinerea acestor valori durabile cerută dintotdeauna de proprietarii de moşii, despre care s-a amintit şi în capitolul precedent, părea din ce în ce mai

---

********** Proprietate liberă de obligaţii faţă de senior. — M.L.

strînsă. O broşură din 1654, intitulată *Lawless Tithe Robbers discovered,* conţinea următorul semnal de luptă : „Renta moşierilor şi darea zeciuielii vor sta-n picioare sau vor cădea împreună..." Toate acestea explicau la rîndul lor, în bună parte, interesul aproape isteric arătat acestei teme de către clasele avute, interes ce poate fi comparat cu atitudinea celor bogaţi faţă de impozitul pe capital din timpurile mod_erne, de care se tem nu atît din cauza impozitului în sine, cit de consecinţele lui, adică de confiscarea finală, eventual pe •cale revoluţionară. Prin luna septembrie, cei interesaţi erau îndeajuns de alarmaţi de direcţia în care se îndreptau intenţiile Parlamentului Barebones pentru ca Consiliul municipal al Londrei să trimită delegaţi care să ceară menţinerea zeciuielii, la care se refereau ca la o veche practic/- intrată în obiceiuri şi confirmată de Marea Cartă [26]. Pih blema zeciuielii ajunsese să simbolizeze treptat societate trainică în comparaţie cu răuvăzutele schimbări trecătoan.

Acum, delicioasa muzică a aplauzelor europene nu nA. putea .înăbuşi în urechile lui Cromwell zgomotele discul dante venind din Adunarea propusă chiar de el. Supăra rea lui faţă de rezultatele date de Parlament era mare şi pe măsura optimistelor sale nădejdi de odinioară. Către sfîr- şitul lui august, binecunoscutul ton al disperării, în care căzuse de la înălţimi mai mari decît cele obişnuite, începea să răbufnească într-o scrisoare către Fleetwood, aflat în Irlanda. „Cu adevărat, niciodată n-am avut mai multă nevoie ca acum de ajutorul prietenilor mei creştini[11] — scria el, comparîndu-se, emoţionat, cu Moise atunci cînd i-a mustrat pe cei doi evrei, din care unul se năpustise la patriarh cu cuvintele : „Cine te-a făcut stăpîn şi judecător peste noi ?“ Era evident că Cromwell începea să simtă grijile noii •sale poziţii. O ! măcar dacă „în loc să mă combată, oamenii şi-ar explica cu dragoste şi blîndeţe părerile, atunci înţelepciunea ar fi justificată de propriile ei roade[11] — ofta el. „Dar, vai !, în încercarea mea, sînt înclinat să spun : O ! dacă aş avea aripi ca un porumbel, aş...[11 27] Lui Fleetwood nu-i venea greu să înţeleagă tîlcul acestui citat : Oliver se juca, chiar pentru o clipă, cu privilegiul oricărui om de stat de a se retrage cît mai devreme în pustiu, însă, ca şi mulţi alţi politicieni, nu s-a retras de fapt.

Cam în aceeaşi vreme, sir Roger L'Estrange evoca o imagine mai mişcătoare a lui Cromwell ca drumeţ singuratec, un fel de Wotan al parcului St James, atras de sunetele muzicii ce răzbătea prin ferestrele deschise ale locuinţei unui domn cu numele de Hickson. Sir Roger fusese ademenit el însuşi mai devreme de tonurile armoniului şi. intrînd în casă, a găsit 5—6 persoane, care i-au cerut să ia o violă şi să le acompanieze. „Peste cîtva timp, fără cea mai mică scuză că ar fi avut vreun scop, sau că s-ar fi aşteptat la ceva, iată că intră Cromwell. Nea găsit cîntînd şi, după cîte-mi aduc aminte, cîntam şi atunci cînd a plecat". Totuşi, situaţia personală a lui sir Roger era ceva mai complicată decît ar sugera-o această mică vinietă nevinovată şi ciudat de impresionantă. Partizan al regaliştilor, sir Roger se întorsese de curînd din străinătate, înştiinţînd despre acest lucru, aşa cum cerea legea, Consiliul de stat. Dorea să i se ngăduie să-şi vadă tatăl, aflat pe patul de moarte în nglia. Deşi L'Estrange a fost poreclit mai tîrziu, oarecum n topor, „scripcarul lui Cromwell", ca urmare a acestei tîlniri muzicale, şi acuzat de spionaj, se pare că mai jgrabă Cromwell fusese acela care îl căutase şi-l găsise [2S]. cesta l-a asigurat pe sir Roger de bunăvoinţa lui, i-a obţi- ut autorizaţia necesară de a-şi vedea tatăl şi i-a destăinuit xversiunea sa faţă de asprimea cu care erau trataţi regaliştii. Se vedea că, în tristeţea şi împotrivirea lui faţă de prăbuşirea marilor nădejdi pe care şi le pusese în organismul ales de el, Cromwell se adresa nu numai muzicii sale favorite, dar şi sprijinului unor oameni avînd cu totul altfel de păreri politice decît el. Nu mai departe decît în toamnă se adresase Parlamentului Barebones ca fiind la hotarul profeţiilor, ca să nu mai vorbim şi de cel al făgăduinţelor.

Totuşi, Uniunea protestantă, celălalt vis al lui Cromwell, rămăsese deocamdată neatinsă de pîngărirea corosivă a realităţii. La 23 septembrie, sir Cornelius Vermuyden, veteranul planurilor de desecare a ţinuturilor mlăştinoase, a fost folosit personal de către Cromwell pentru o misiune extrem de confidenţială în Olanda, al cărei obiectiv iniţial era acela de a propune o alianţă comună, ofensivă şi defensivă, între cele două guverne şi al cărei ţel de perspectivă era împărţirea lumii între aceste două mari puteri protestante. Amîndouă părţile urmau să aibă aceleaşi privilegii

comerciale şi drepturi civile şi trebuiau înfiinţate două comisii compuse din cîte patru englezi şi patru olandezi pentru a încheia în numele lor alianţe în străinătate. Dar nu numai atît. Pentru ca întregul plan să nu fie lipsit şi de accentul religios, cele două puteri trebuiau să se asocieze ca să trimită împreună misionari protestanţi. Van der Perre a fost delegat să plece în Olanda cu amănuntele. Drept urmare a acestor propuneri temerare ale lui Oliver, au avut loc la 18 şi 19 noiembrie o serie de consfătuiri anglo-olan- deze. însă chiar lăsînd deoparte reacţia olandeză, creuzetul politicii engleze clocotea în momentele acelea prea intens ca să se poată aştepta de la el rezultate mulţumitoare. Totuşi, întregul episod este instructiv, fiindcă dezvăluie curiosul văj de *naivete* †††††††††††††††††††††††† ce acoperea încă raporturile lui Cromwell cu puterile străine.

Aşezat într-un fotoliu îmbrăcat în catifea, Cromwell prezida, muncit de gînduri, dezbaterile primei zile a consfătuirilor cu olandezii, stingherea la fiindu-i mărită, poate, de faptul că limba folosită era în primul rînd franceza. A doua zi, a început să fie folosit, la cererea lui Cromwell, un amestec de latină şi engleză, fiindcă pe vremea aceea existau puţini englezi de vază care să vorbească curent franceza[‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡], iar Cromwell nu se număra desigur printre ei. însă ascultîndu-i cele două lungi cuvîntări, dintre care cea de-a doua nu era decît o repetare a celei dintîi — cum a subliniat un raportor olandez —, cu greu s-ar fi putut înlătura impresia că Oliver era pe cale să păşească într-o împărăţie proprie a visurilor. Uniunea despre care vorbea nu urma să fie doar o alianţă vremelnică, ci o unire adevărată şi deplină, deşi în acele împrejurări, în care ostilitatea oficială dintre cele două ţări continua să se manifeste, un om mai prudent ar fi netezit poate calea tratativelor prezentînd prima propunere, în loc să sară, înarmat pînă în dinţi, la anunţarea celei din urmă. A înlăturat obiecţiile olandezilor că era o diferenţă imensă între o alianţă şi o unire. „Acele cuvinte anumite despre

---

†††††††††††††††††††††††† Naivitate (în franc. în text). — M.L.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Aşa cum şi puţini francezi vorbeau engleza. La Curtea franceză se socotea ridicol să se înveţe engleza, iar felul în care ambasadorul francez rostea numele englezilor era de un comic nemaipomenit[2]”.

suveranitate “ — a spus el cu un aer de superioritate — nu sînt chiar atît de importante, ci doar „o pană la pălărie" §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§.

Cea de-a doua, dar la fel de importanta teză a lui Cromwell era superioritatea Angliei faţă de Olanda. Vorbea în acest caz dintr-o adîncă convingere personală, deşi şi de această dată s-a dovedit poate lipsit de tact, ca să nu spunem mai mult, insistînd cu atîta tărie asupra părerilor sale în faţa unei puteri egale, a cărei bunăvoinţă încerca cel puţin de formă s-o cîştige. „Englezii ar fi în stare să spună, fără lăudăroşenie, că Dumnezeu, Stăpînul nostru, le-a adus ţara într-o asemenea situaţie, încît se pot lipsi de noi...“ astfel suna raportul unui olandez asupra cuvîntării lui
Cromwell. In schimb, olandezii, spunea Cromwell, nu pot face aproape nimic fără englezi. I-a dăscălit necontenit pe olandezi asupra avantajelor şi avuţiilor Angliei, astfel că pînă la urmă delegaţii olandezi s-au văzut siliţi să răspundă, nu fără o anumită doză de ironie rece, că, deşi cunoşteau prea bine favoarea pe care Atotputernicul o arăta englezilor, totuşi, mulţumită aceluiaşi Dumnezeu, „se bucură şi ei de multe foloase"[30]. Pînă la urmă, în pofida elanului politic care cuprinsese Whitehallul, s-a dovedit că condiţiile de pace propuse de englezi nu puteau fi acceptate, drept care negocierile s-au întrerupt, iar războiul s-a tărăgănat pînă în anul următor.

O altă idee diplomatică faţă de care Cromwell a manifestat imediat un interes personal era reprezentată de misiunea diplomatică ce trebuia trimisă în Suedia în toamnă, considerată oarecum importantă, fiindcă se spera că va putea fi urmată de un fel de asociaţie comercială ;i pentru că era, în orice caz, prima solie completă a Republicii. Buls- trode Whitelocke, care fusese desemnat pentru acest rol, dar care se codea să-1 primească, s-a pomenit copleşit de Cromwell cu fel de fel de argumente ca să-1 convingă. Desigur că simpla existenţă a unei doamne Whitelocke şi a celor 12 micuţi Whitelocke nu putea fi considerată drept scuză suficientă

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§Este o expresie pe care, pare-se, Cromwell o folosea cu deosebit de mare plăcere atunci cînd avea de înlăturat obiecţiile practice ale altora faţă de vreun plan de-al său, după cum se va vedea mai departe în legătură cu problema regalităţii.

pentru un refuz : „Îţi cunosc foarte bine soţia — i-a replicat Cromwell — şi ştiu că este o femeie cumsecade şi evlavioasă... astfel că, într-o chestiune de o asemenea natură, care priveşte treburile Domnului şi ale poporului său..., sînt sigur că doamna nu se va opune". Disperat, Whitelocke i-a răspuns că, deşi soţia sa avea toate calităţile socotite necesare de Cromwell pentru a dori promovarea generală a lucrărilor Domnului, „nădăjduieşte totuşi că acest lucru poate fi făcut la fel de bine, şi chiar mai bine, de vreo altă persoană" [31].

Totuşi, speranţele doamnei Whitelocke s-au spulberat, fiindcă Cromwell şi-a impus voinţa. Pentru misiunea lui Whitelocke au fost făcute pregătiri amănunţite : i s-au pus la dispoziţie daruri bogate, printre care şi o spadă, precum şi o pereche de pinteni încrustaţi. In aprilie 1654, a fost executat un portret al lui Cromwell pentru regina Cristina, faptă care reamintea în bună măsură obiceiurile regale din vremurile trecute. Sub portret, Marvell, totdeauna gata să ajute, a gravat cîteva versuri adresate acelei *Bellipotens Virgo* ********** care sta pe tronul Suediei :

Haec est quae toties inimicos Umbra fugavit
At sub qua Cives Otia lenta terunt ††††††††††††††††††††††††.

Drept răspuns la o întrebare pusă în mod delicat de Whitelocke, Cromwell l-a asigurat că notele de cheltuieli vor fi acoperite fără zăbavă, ceea ce părea să arate că noua orînduire începea să înţeleagă foloasele ceremonialului în relaţiile internaţionale. S-a dovedit totuşi cu această ocazie că Republica, atît de susceptibilă cînd era vorba de propriile ei titluri, nu căpătase încă însemnata dibăcie de a le învăţa corect pe ale altora. Sir Robert Stapylton s-a simţit obligat să scrie din Upsala ca să atragă atenţia că titlurile reginei Cristina fuseseră formulate greşit şi că, deşi regina se arătase deocamdată îngăduitoare, trebuia ca în viitor englezii „să aibă cea mai mare grijă privitor la asemenea

---

********** Fecioară războinică (în lat. în text). — M.L.

†††††††††††††††††††††††††† *Acesta este chipul de care fug dușmanii Dar vrednicii creștini în liniște-l privesc.* — M.L.

formalisme în toate negocierile cu străinii". [32]

Tot iu luna octombrie, Cromwell şi-a îndreptat din nou atenţia spre încîlcita situaţie din Franţa. Joachim Hane, vestitul inginer de obîrşie germană, despre care se auzise recent că servise drept consilier la ridicarea unei fortăreţe în Scoţia, a fost trimis de Cromwell într-o misiune secretă în Franţa ca să vadă dacă mai era cazul să dea vreun ajutor protestanţilor francezi. Călătorind sub înfăţişarea negustorului Israell Bernhard, inginerul trebuia să ia contact cu protestanţii pentru răspîndirea mai departe a religiei şi să facă o dare de seamă asupra bazelor navale de la La Rochelle şi Bordeaux, cu ajutorul cărora Conde încerca să-1 momească pe Cromwell ca să-1 sprijine. Din păcate, Hane a fost prins după ce fusese recunoscut de cineva care-1 văzuse în Scoţia şi, după unele păţanii neplăcute, inclusiv tortura prin puşcăriile franceze, a reuşit să fugă ca prin minune în Anglia. Inginerul a lăsat în urma lui un jurnal plin de viaţă cuprinzînd încercările prin care trecuse şi care întîmplător dezminte învinuirea adusă mai tîrziu lui Cromwell de criticul său Slingsby Bethel precum că Hane ar fi fost trădat de Lordul-Protector, deoarece — fără să mai vorbim de lipsa de sens a acestei învinuiri — Hane n-o menţionează nicăieri.[33] între timp însă Jean Baptiste Stouppe, un alt emisar al lui Cromwell, îl convinsese, ca urmare a întrevederilor avute cu protestanţii francezi, că substraturile acţiunilor lui Conde erau dubioase şi că de aceea nu trebuia să se încreadă în propunerile lui. însă problema Franţei şi a confraţilor săi protestanţi aflaţi în aşteptare, şi care trebuiau ajutoraţi, desigur, spre satisfacţia spirituală şi folosul naţional, urma să-1 tulbure şi să-1 hărţuie pe Cromwell încă o bună bucată de vreme.

Toamna nu adusese cu ea în Anglia decît agravarea crizei politice, al cărei gust oţetit fusese oferit cu anticipaţie în toiul verii de acţiunea Parlamentului Barebones în legătură cu zeciuielile. Există dovezi că Cromwell a nutrit pînă la o dată relativ tîrzie speranţa că va putea cîrpi divergenţele privind politica bisericească. în luna octombrie, de pildă, el a pus la cale consfătuiri comune între pastorii independenţi şi aderenţii „celei de-a cincea împărăţii", la care au luat parte John Owen şi Stephen Marshall, şi l-a însărcinat pe capelanul său, Sterry, să aducă acolo predicatori înflăcăraţi ca

Christopher Feake. însă, ca şi regele Canut ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, Cromwell s-a văzut în neputinţă de a lupta împotriva valurilor din ce în ce mai clocotitoare ale gîlcevilor religioase din amvoane şi a anticlericalismului din Parlament, valuri acţionînd, la rîndul lor, asupra deputaţilor moderaţi, care continuau să sprijine zeciuielile şi tot ce reprezentau ele. De altminteri, era probabil că nici vechiul partid al armatei, condus acum de Lambert, nu urma să stea supus deoparte în timp ce ţelurile lui erau contestate de radicali.

Rivalitatea dintre Lambert şi Harrison făcuse obiectul comentariilor publice încă de cînd fusese dizolvat Parlamentul. Lambert era socotit ca fiind mai popular decît Harrison : „fiindcă se interesa de toate... atît de armată, cît şi de ţară ; este de familie bună, învăţat, înzestrat cu însuşiri frumoase, om curajos, manierat, bun la suflet şi chibzuit". La alegerile din 1 noiembrie pentru Consiliul ofiţerilor, Harrison a ajuns de-abia pe locul 13, însă, cu toate acestea, împotrivirea lui şi a grupului său faţă de orice reglementare care nu corespundea cererilor aderenţilor „celei de-a cincea împărăţii" a rămas neclintită. Ce-i din afara politicii îşi dădeau seama pe vremea aceea că situaţia se îndrepta cu repeziciune spre o nouă ciocnire. La 2 decembrie, ambasadorul veneţian repeta răspînditele zvonuri că în curînd urma să aibă loc o schimbare a ocîrmuirii. De altminteri, nici oamenii de rînd nu o duceau mai bine : marinarii neplătiţi se aflau în fosta situaţie a oştenilor neplătiţi, iar mai mulţi dintre ei reuşiseră chiar să-i acosteze pe Cromwell şi Monk la Whitehall cerînd zgomotos „justiţie şi dreptate[11]. 3/1

Era ziua de 2 decembrie cînd planul moderaţilor pentru viitoarea reglementare *a* problemei zeciuielilor a fost depus în Parlamentul Barebones. Dreptul legal asupra zeciuielilor nu trebuia pus în discuţie, cei ce şovăiau să le plătească trebuiau aduşi în faţa judecătorului de pace, iar pastorii nepotriviţi urmau să fie daţi afară. însă la 10 decembrie aceste propuneri au

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Aluzie la modul în care regele Canut al Angliei (1016—1035) a dat o lecţie unor curteni linguşitori care îi spuneau că în faţa puterii sale pînă şi valurile mării se retrag. Canut i-a dus la malul mării, a poruncit valurilor să se retragă şi i-a făcut de ocară pe linguşitori, dovedindu-le că valurile nu se supun poruncilor sale. — C.M.

fost respinse de Parlament cu o mică majoritate de voturi, ceea ce a dat loc, cu două zile mai tîrziu, unei alte moţiuni prevăzînd acordarea în continuare a zeciuielilor în folosul pastorilor şi care, după părerea multora, urma să fie şi ea respinsă. Situaţia atinsese punctul critic. Acţiunea — dacă urma să fie vreuna — trebuia să fie rapidă. Ziua de 11 decembrie căzuse într-o diminică şi în tot decursul ei Lambert şi tovarăşii săi au muncit pe brînci, astfel că luni dimineaţa erau încredinţaţi de sprijinul preşedintelui Rous şi al mai multor membri Cu greutate ai Adunării.

însă luni 12 decembrie dimineaţa, înainte ca problema zeciuielilor să fi fost ridicată, preşedintele a dat cuvîntul lui sir Charles Wolseley. Deşi se trăgea dintr-o familie regalistă, sir Charles se căsătorise cu fiica lordului puritan Saye and Sele şi devenise un admirator înflăcărat al lui Cromwell. De îndată ce s-a urcat la tribună, Wolseley a pornit un puternic şi pătimaş atac împotriva Adunării, atac care — aşa cum se vedea limpede — fusese aranjat mai dinainte. Desfiinţarea zeciuielilor — a spus el — era un atac împotriva proprietăţii înseşi. N-a fost greu după aceea ca, profitînd de ajutorul celor cel puţin 80 de deputaţi participanţi la uneltire, să se depună, să se susţină şi să se voteze cu cea mai mare iuţeală moţiunea de dizolvare a Parlamentului. în acele momente, radicalii, deşi cauza lor era, evident, pierdută, s-au regrupat pentru a-şi arăta la rîndul lor împotrivirea. în timp ce sceptrul, acest nou simbol pribeag al autorităţii Parlamentului, era înmînat oficial lui Cromwell în sala gărzii călare, anumiţi deputaţi refuzau cu încăpăţinare să se ridice, unul din ei fiind Alexander Jaffray din Scoţia. Cei rămaşi au încercat chiar să înceapă din nou dezbaterile sub preşedinţia camaradului lui Harrison, Samuel Moyer de la Compania Indiilor orientale, astfel că muşchetarii au trebuit să fie scoşi din nou din tabără, iar cei care au ţinut să fie consecvenţi pînă la capăt au fost siliţi să iasă din sală şi asta la mai puţin de nouă luni de la dizolvarea forţată a Parlamentului trunchiat.

Nota pe care a redactat-o după aceea secretarul Camerei în legătură cu dizolvarea era o capodoperă de dibăcie în a spune adevărul numai pe jumătate. Deoarece în Cameră s-a propus să nu se continue dezbaterile, ca nemaifiind spre „binele Republicii", s-a

socotit necesar ca „aceasta să predea comandantului suprem, Cromwell, puterile pe care le primise de la el“ (ceea ce însemna că ficţiunea cuprinsă în mai vechiul *Instrument de guvernare* precum că puterile Parlamentului Barebones veneau într-un fel sau altul de la Cromwell continua să fie folosită). „Şi-atunci preşedintele, însoţit de mai mulţi membri ai Camerei, au plecat de la Cameră la Whitehall, unde — fiindcă reprezentau majoritatea membrilor acestui Parlament — au renunţat, printr-un document scris de mîna lor, la menţionatele puteri în favoarea Excelenţei sale. Iar drept urmare, domnul preşedinte, însoţit de deputaţi, a prezentat Excelenţei sale acest document".[35] Era, desigur, un mod mai elegant de a consemna dizolvarea decît acela din anterioara notă a secretarului Parlamentului trunchiat, care spusese pe şleau : „Excelenţa sa, generalul, a desfiinţat Camera Comunelor, lucru cu care aceasta nu a fost de acord". Totuşi şi această din urmă operaţie echivala cu o dizolvare.

La drept vorbind, între aceste două săvîrşiri din viaţă existau puţine alte asemănări. Decesul Parlamentului trunchiat venise pe neaşteptate, iar chiar cei ce fuseseră lăsaţi în funcţie nu erau pregătiţi pentru această urmare, în timp ce există dovezi că înaintea dizolvării Parlamentului Barebones avuseseră loc, vreme de mai multe săptă- mîni cel puţin, discuţii asupra unei forme noi şi mai bune de guvernare. *Instrumentul de guvernare* prezentat de Lambert drept bază de ocîrmuire a Angliei îşi avea originea în mai multe proiecte ale vechii armate. Se spunea că un asemenea document fusese discutat încă din noiembrie, însă orice altă acţiune fusese amînată, fiindcă însuşi Cromwell se împotrivise limpede să dizolve pentru a doua oară Parlamentul prin forţă sau să accepte poziţia regală pe care i-ar fi acordat-o *Instrumentul.*[36] Se poate crede, pe bună dreptate, că săptămînile ce au precedat cea de-a doua dizolvare au fost pentru Cromwell pline de îndoială, nedumerire şi dezamăgire. Dintr-un anumit punct de vedere, tăioasa sabie a deciziei trecuse vremelnic în mîinile mai tînărului Lambert, care fusese mult mai puţin amestecat în crearea Parlamentului Barebones, mai ales că susţinuse de la început înfiinţarea mai degrabă a unui Consiliu compus din 12 persoane decît a acestei adunări cucer-

nice. însă Cromwell îşi pusese în el speranţe mari şi suferise de aceea o mare dezamăgire. Celelalte consecinţe pe care avea să le sufere concepţia sa personală asupra neizbîndei Parlamentului Barebones trebuiau să aştepte un alt prilej ca să iasă la iveală, însă deocamdată rămînea dificila problemă a felului în care s-o termine cu Parlamentul şi a ceea ce trebuia pus în locul lui.

învinuirea că Cromwell procedase cu totală lipsă de scrupule ca să discrediteze Parlamentul Barebones, ceea ce i-ar fi îngăduit acum lui Lambert să lucreze pe brînci ca să obţină pentru el puterea supremă, nu rezistă la o analiză mai atentă. Cromwell fusese acela care, începînd din aprilie, se arătase hotărît să înfiinţeze o adunare a drept-credincioşilor, iar faptul că fusese sincer făcînd acest lucru nu poate fi pus la îndoială, dacă ţinem seama de cuvîntarea lui de bun venit din 4 iulie. Acum însă, era împins înapoi spre cel de-al doilea front al simţămintelor, îndepărtîndu-se de semnele şi vrerile divine, care îl lăsaseră nu de mult în mijlocul drumului, şi îndreptîndu-se către mai pragmaticul imbold spre monarhie, despre care discutase cu Whitelocke. Nici una din aceste fapte nu indică, din partea lui, vreo tendinţă activă de uneltire, aşa cum îşi vedea de ocupaţiile sale zilnice care, cu audienţele şi apariţiile sale oficiale, începeau să-i dea înfăţişarea unei personalităţi publice. Se cade remarcat, dimpotrivă, că, deşi trebuie să fi fost ţinut, desigur, la curent cu ceea ce se intenţiona, Cromwell a jucat faţă de public un rol deosebit de pasiv. în definitiv, i-ar fi fost imposibil să nu-şi dea seama că schimbarea ce se pregătea trebuia să-i înalţe, cu sau fără voia lui, propria poziţie, astfel că, din punct de vedere al mîndriei sale personale cel puţin, n-avea nici un motiv să unelteaască. în acelaşi timp, poate că, în sinea lui, nu era încă sigur dacă dreptatea se afla cu adevărat de această parte, iar pasivitatea lui prudentă se potrivea cu înclinaţiile sale lăuntrice.

Cromwell a continuat să practice, cel puţin în public, această „poziţie de aşteptare[11] chiar şi după ce a avut loc lovitura lui Lambert. Deocamdată, denumirea de fapt a noii sale poziţii nu era încă hotărîtă şi pare sigur că, în decursul celor trei zile care au precedat proclamării sale

oficiale ca Lord-Protector, s-au dus în legătură cu această temă discuţii aprinse, însă ascunse pe atunci privirilor mulţimii. Urma ca Cromwell să accepte titlul de rege cu care îl împodobeau de atîta vreme atît de multe zvonuri ? Cuvîntul „rege“ prezenta însă două dezavantaje : primul şi cel mai evident era precedenta lui semnificaţie pentru această armată, încă împînzită de republicani, iar cel de-al doilea, subtila deosebire ce exista între un titlu prin esenţă permanent ca acela de rege şi unul care exprima un mandat vremelnic. Fie în ziua de marţi 13 decembrie, fie miercuri 14 decembrie, Lambert a propus titlul mai puţin semnificativ de „lord-guvernator“. Potrivit memoriilor lui Ludlow, se mai poate ca însuşi Cromwell să fi şters cuvîntul „rege“ din *Instrumentul de guvernare,* atunci cînd i-a fost prezentat, sau — dacă titlul nu era trecut acolo — să fi fost cel puţin unii care i-au propus verbal să-1 accepte, în străinătate se relata din Anglia că „oştenii cer cu îndîrjire monarhia". Patru ani mai tîrziu, Cromwell urma să exclame cu amărăciune în legătură cu împotrivirea armatei ca el să ia titlul de rege : „A fost o vreme cînd acest cuvînt nu-i speria". [37] De fapt, alegerea pînă la urmă a titlului de Lord-Protector a fost dictată, în bună măsură, de semnificaţia lui temporară. Din cauză că în trecut titlul acesta fusese asociat cu cel de regent al unui monarh minor, funcţie care se termina în mod inevitabil la majoratul suveranului, se socotea că titlul de Lord-Protector era în fond mult mai puţin permanent decît acela de rege.

De altfel, se pare că însuşi Cromwell rămăsese credincios, cel puţin de formă, ideii unui mandat temporar. Episcopul Burnet cita mai tîrziu o povestire, pe care o auzise din mai multe surse, despre aversiunea, mărturisită de el însuşi, pe care Cromwell o avea faţă de mărire. Obişnuia să spună, „cu ochii în lacrimi, că ar fi luat mai degrabă toiagul păstorului decît funcţia de Protector, fiindcă nimic nu era mai împotriva năzuinţelor sale decît rangurile înalte, însă, văzînd atunci nevoia ca naţiunea să fie împiedicată de a se prăbuşi în cea mai mare neorînduială şi de a ră- mîne expusă duşmanului comun, n-a făcut altceva decît să se interpună în acel răstimp între cei vii şi cei morţi — cum s-a exprimat el — pînă cînd Domnul îi va îndrepta pe ce pămînt trebuiau să se aşeze".

Atunci — a spus Cromwell — urma să predea „greaua sarcină altora", cu o bucurie la fel de mare ca mîhnirea pe care o simţise cînd se afla sub strălucirea titlului. Oricît ar fi fost de exagerată forma în care ne-au parvenit aceste gînduri, n-avem nici un motiv să le înlăturăm socotindu-le ca ipocrite, fiindcă, cu toată recenta lui dezamăgire în legătură cu adunările drept-credincioşilor, Cromwell simţea cu adevărat o repulsie faţă de pasul următor. Expresia că s-a interpus „în acel răstimp... pînă cînd Domnul îi va îndrepta..." miroase poate întrucîtva a amăgire de sine, dar era totuşi sinceră. Gazeta *Nouvelles Ordinaires,* care — tălmăcind mai tîrziu francezilor felul în care se făcuse dizolvarea Parlamentului — accentua cu tărie împotrivirea lui Cromwell [38] şi enumera multiplele consfătuiri ce fuseseră necesare pentru a-1 convinge, cuprindea poate mai mult adevăr decît erau dispuşi să recunoască adversarii săi.

Instrumentul de guvernare, pe care Cromwell l-a acceptat în cele din urmă, poate fi împărţit în două părţi : aceea care îi limita durata funcţiei şi aceea care scotea în relief şi sublinia poziţia regală a Protectorului. Dar timpul urma să arate cum va fi pus în practică acest document stîngaci. Deşi la formularea diferitelor lui clauze fusese depusă multă gîndire şi se purtaseră multe discuţii, nu se bucurase totuşi încă de aplicarea în viaţa practică (dacă facem abstracţie de semnificaţia negativă a experienţei cu Parlamentul Barebones). în ceea ce priveşte demnitatea regală, Cromwell urma să fie instalat în funcţie în palatul Whitehall, ca şi regii de altă dată, iar el să fie cunoscut ca Alteţa sa Lordul-Protector. Pe de altă parte, funcţia lui urma să fie electivă, şi nu ereditară, însă aceste mărunţişuri ale puterii erau, fireşte, mai puţin importante decît crearea noului centru al puterii legislative şi administrative. Se producea din acest punct de vedere o dihotomie involuntară, fiindcă, deşi existau prevederi şi pentru una, şi pentru cealaltă din aceste puteri, nu se făcuse nici o sforţare mai deosebită de a le lega între ele. Puterea legislativă — spunea *Instrumentul* — „se află în mîinile unei singure persoane şi ale Parlamentului", iar drept persoană era indicat Cromwell. Puterea executivă, pe de altă parte, se va afla în mîinile Lordului-Protector şi ale Consiliului. Aşa cum prescria *Instrumentul,* Parlamentul urma să fie convocat doar o dată la trei ani, ceea ce însemna că, deşi

sesiunile Parlamentului puteau să dureze pînă la 5 luni, totuşi, în pofida puterii lui titulare, puterea lui reală de legiferare urma să fie suspendată pe perioade mari de timp, în decursul cărora legile aveau să fie emise de Lordul- Protector şi de Consiliu.

Parlamentul urma să constea din 400 de membri, dintre care 30 pentru Irlanda şi 30 pentru Scoţia, cu un venit minim de 200 de lire sterline pe an, după cum propusese armata, cu excluderea catolicilor şi infractorilor. După înfiinţarea Parlamentului, Lordul-Protector putea suspenda aplicarea legilor pe cel mult 20 de zile, însă, din cauză că puterea Parlamentului era limitată numai la intervalele de timp cînd era în sesiune şi fiindcă cei 15 membri ai Consiliului nu mai aveau să fie desemnaţi de Parlament, rezultă că Parlamentului i se cerea să funcţioneze ca un fel de sistem termostatic, radiind căldură pe perioade limitate şi răcindu-se rapid în răstimpuri. Ceva mai mult, celor aleşi le era interzis în mod formal să schimbe forma de guvernămînt reprezentată de persoana unică şi de Parlament, iar, pe de altă parte, puterea efectivă a Lordu- lui-Protector şi a Consiliului era practic nelimitată, dacă exceptăm perioadele stabilite pentru reîncălzirea termoregulatorului. La hotarul făgăduinţelor şi al profeţiilor fusese cîndva Parlamentul : acum era Lordul-Protector.

Desigur că decorul în care Oliver Cromwell a acceptat formal, la vîrsta de 54 de ani, titlul de Lord-Protector al Angliei, Scoţiei şi Irlandei a fost la fel de solemn şi de ceremonios ca în toate împrejurările asemănătoare care avuseseră loc pe vremea regilor. Vineri 16 decembrie 1653 la ora 1, prin Whitehall şerpuia un lung cortegiu care îl conducea pe Cromwell spre Curtea de justiţie a lordului-can- celar pentru a-1 instala în funcţie. Chiar în aceste circumstanţe solemne, Cromwell purta doar un simplu costum negru şi o mantie neagră, culoare compensată doar de decorativul stacojiu al îmbrăcămintei consilierilor municipali ai Londrei. Se vedeau pretutindeni oşteni. Oliver s-a aşezat cu pălăria pe cap în faţa lordului-primar, care i-a prezentat mai întîi marele sigiliu, prilej cu care s-a observat că, pentru mai multă strălucire, Oliver avea la pălărie o panglică latăaurie. Apoi lordul-primar i-a oferit, după toate regulile, spada de onoare şi coiful de protecţie §§§§

aceste însemne încă de pe atunci arhaice ale puterii regale, folosite la încoronări, ceea ce dovedea că ceremonia era inspirată în mare măsură de amintirea ritualului monarhic. Cromwell le-a primit curtenitor şi după aceea le-a înapoiat. Apoi s-au îndreptat cu toţii spre sala de ospeţe de la Whi- tehall, împreună cu lordul-primar, cu capul descoperit, care purta spada de onoare.

La un sfert de oră după ora 4, memorabila ceremonie se terminase, încununată fiind de trei salve de tun. Acesta a fost felul în care Oliver Cromwell, „prin naştere, om de viţă nobilă", a trecut prin asprele trepte ale armatei ca să ajungă comandant suprem şi acum Lord-Protector sau — aşa cum urma să semneze el cel mai adesea în viitor — Oliver P. Din cele trei documente pe care le-a semnat în acea zi[39], două din ele, şi anume primul, care se referea la treburi maritime, şi cel de-al treilea, privind moşiile sale din Wales, purtau această semnătură. La cel de-al doilea însă a uitat de noua sa poziţie şi a semnat, ca mai înainte, doar O. Cromwell. A trebuit să vină cel de al treilea document pentru ca cei de faţă să-şi aducă aminte că trebuiau să i se adreseze folosind noul şi impunătorul titlu de „Alteţa sa Lordul-Protector".

---

regi sau de înalţii demnitari la proce- «lunile solemne ca semn al rangurilor. — M.L.

PARTEA A PATRA

Lord-Protector

**...Deoarece mi s-a cerut şl am fost sfătuit
de către mal multe persoane de vază şi credincioase acestei Republici,
precum şi de ofiţerii armatei să iau asupra mea
protecţia şi cîrmuirea acestor naţiuni...
Din jurămîntul depus de Oliver Cromwell
la învestirea ca Protector**

Puterea

Şl acum, ajuns la apogeul puterii sale...
Henry Fletcher în *A Perfect Politician,*
cu prilejul asumării de către Cromwell
a funcţiei de Protector

„Protectorul şi-ă' început domnia într-o linişte aparentă" — scria Henry Fletcher, vorbind despre ceea ce numea el apogeul puterii lui Cromwell — „astfel că mulţi se aşteptau la zile fericite şi tihnite/* într-adevăr, înălţarea la puterea supremă a lui Oliver Cromwell fusese primită îndeobşte de poporul englez cu calm şi cu o anumită doză de speranţă în mai bine. Universitatea Oxford i-a prezentat felicitări slugarnice, arătînd că noul Protector — care era, bineînţeles, şi rectorul ei — luase sub oblăduirea lui „împotmolită lume a literelor" şi făcînd aluzii tot atît de smerite la gloria militară a Angliei, care înflorise acum sub patronajul său. Din Scoţia, oştenii lui Cromwell, prezentîndu-se drept oameni care, „sub comanda Domniei voastre, am trecut vreme îndelungată prin multe şi grele acţiuni militare", aprobau şi ei schimbarea, socotind că, după „zguduirile pe care le-a suferit, naţiunea era acum aşezată pe o temelie potrivită." Robert Lilburne confirma, la rîndul său, această stare de spirit satisfăcătoare printr-o scrisoare personală adresată Protectorului : în Scoţia nu se vedea decît „unire şi hotărîrea de a sta alături de Domnia voastră în conducerea importantelor treburi pe care Providenţa vi le-a pus pe umeri" \ ceea ce

însemna, într-un cuvînt, că ştirea înălţării era considerată binevenită.

Existau, fireşte, şi oameni înclinaţi spre contrazicere, cărora această înălţare nu le era pe plac. Pe unii îi supă- raseră chiar ceremoniile de la preluarea funcţiei, care fuseseră orînduite cu o asemenea grijă, încît să ofere o aparenţă de prestigiu maxim şi la care lordul-primar al Londrei şi consilierii fuseseră invitaţi să ia parte „pentru o cît mai solemnă desfăşurare a acestei festivităţi.“ Se auzeau aluzii răutăcioase la ,,fast“ sau se spunea — aşa cum relata o scrisoare trimisă în Irlanda — că „ceremoniile fuseseră în prea mare măsură după vechile datini, lucru care pe mulţi i-a îndurerat.“ Titlul de Protector i-a supărat îndeosebi pe anumiţi baptişti, care socoteau că putea fi atribuit numai lui Dumnezeu, în timp ce adepţii „celei de-a cincea împărăţii" scoteau, cu obişnuita lor patimă, strigăte de mînie, fiindcă, după părerea lor, singura fiinţă calificată să stea în fruntea unei ocîrmuiri era Iisus Hristos. Predicatorul Vavasour Powell le-a spus celor din comunitatea lui să se ducă acasă ca să afle prin rugăciuni pe cine-1 voiau de stăpîn: pe Iisus Hristos sau pe Oliver Cromwell, fără să aibă prea mari îndoieli în privinţa răspunsului. Exprimîndu-se mai pe şleau, Christopher Feake l-a făcut pe Cromwell „cel mai făţarnic şi sperjur nemernic din lume", lucru pentru care a fost luat pe sus şi băgat fără zăbavă la puşcărie. Atunci cînd, la Temple Bar **********, a fost citită, în ziua de 22 decembrie, proclamarea lui Oliver ca Protector, unul din cei de faţă i-a strigat cu îndrăz- neală crainicului că Cromwell nu proteja „decît haimanale ca el". Un călăraş l-a lovit pe instigator, iar acesta l-a dat pe oştean jos de pe cal şi i-a tras o bătaie zdravănă. Privitorii s-au mulţumit să rîdă, fără să caute să intervină [2].

Totuşi, asemenea incidente nu făceau decît să încre- ţească, fără să agite prea adînc, suprafaţa vlăguitei păci ce se aşternuse deasupra ţării. Parlamentul trunchiat şi cel al lui Barebones căzuseră rînd pe rînd în mocirla celei mai profunde nepopularităţi. Deşi adversarii lui Cromwell minţeau cu siguranţă atunci cînd îl învinuiau că manevrase în mod intenţionat acest de-al doilea

---

********** Poartă a Londrei. — M.L.

organism incapabil, astfel încît să facă de ocară parlamentele în interesul propriilor sale ambiţii, nu se poate nega că Oliver trăsese foloase de pe urma slăbiciunilor lor. Poate că această situaţie de îngăduinţă vremelnică a fost rezumată cel mai bine de următoarele versuri sarcastice ale unui regalist :

Nu fiindcă uzurparea-i le-ar fi plăcut prea tare,
Dar schimbul Celui rău aduce tihnă-n iad.

Şi aproape îndată după învestire au început pregătirile pentru a-i conferi noului Protector cel puţin semnele distinctive ale regalităţii, dacă titlul de rege îi era refuzat cu atîta stăruinţă. Aceste amănunte au făcut obiectul unor ordonanţe migăloase ale Consiliului de stat, a căror preocupare cuprindea de la cele mai importante pînă la cele mai neînsemnate teme. De pildă, Oliver urma să fie tratat de ţările străine drept cap al statului, să i se vorbească cu „înălţimea sa“, să fie salutat cu pălăria în mînă de trimişii olandezi şi ca „frate" de ceilalţi şefi de stat, ca, de pildă, Ludovic al XlV-lea. Aceasta era în orice caz procedura ideală stabilită, deşi ea provoca nesfîrşite necazuri, aşa cum se întîmplă adesea cu aceste amănunte simbolice, dar de puţină însemnătate. Prima reacţie a cardinalului Mazarin faţă de pretenţia lui Oliver de a i se vorbi cu „frate" de către regele francez a fost o mostră de umor galic : nu ştia — a spus el — că tatăl lui Cromwell fusese vreodată în Franţa. Totuşi, în mod provizoriu, Ludovic a căzut la învoială cu „Monsieur le Protecteur", iar pentru evitarea complicaţiilor protocolare, răzbătătorul ambasador francez Bordeaux recurgea la vicleşugul de a încerca să-1 întîlnească pe Oliver, ca din întîmplare, în parcul St James [3].

Marele sigiliu al Angliei, gravat şi turnat de admirabilul Thomas Simon, făcea cu siguranţă o impresie regească. Pe o parte, sigiliul îl înfăţişa pe Oliver descoperit şi urcat pe cal, cu bastonul de Protector într-o mînă şi cu frîul în cealaltă, mergînd măreţ printr-o zonă a Londrei din care se vedeau Tamisa şi podul. Pe cealaltă parte, sigiliul cuprindea un leu în două labe, precum şi blazonul pe linie paternă al familiei Cromwell, încadrat într-un desen decorativ reprezentînd Crucea Sfîntului Gheorghe, Harpa Irlandei

şi Crucea Sfîntului Andrei ††††††††††††††††††††††††††††, ceea ce însemna că scoţienii, care se plîngeau că stema ţării lor nu fusese cuprinsă după unire în stema Republicii, avuseseră cîştig de cauză. Desăvîrşita medalie bătută cu ocazia instalării în funcţia de Protector avea un caracter şi mai personal : bustul în profil al lui Oliver era înconjurat de inscripţia latină OLIVERUS, DEI GRA. REIPB. AN- GLIAE. SCO. ET HIB. etc. PROTECTOR ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, iar pe cealaltă parte deviza lui personală *Pax Quaeritur Bello* §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§, înconjurată de blazon. De asemenea, sigiliul său privat, folosit la numai cinci zile de la preluarea puterii, părea să scormonească în îndepărtata obîrşie velşă a Protectorului pentru completarea celor patru cîmpuri ale blazonului, ca şi cînd ar fi fost în căutarea unor strămoşi de origine regală. Se vedeau acolo nume ca Madoc Ap Meredith, Prince of Powys, Collwyn Ap Tangno, Iestyn Ap Gwrgant, Prince of Glamorgan şi Caradoc Vreichfvas, obîrşie la care — aşa cum s-a menţionat mai înainte — Cromwell avea un drept oarecum îndoielnic. Toate acestea arătau în fond limpedea lui intenţie de a se rezema pe trecut, pentru a căpăta un plus de autoritate. în ceea ce priveşte marele sigiliu al Scoţiei, care a trebuit să aştepte pînă în 1656 ca să fie terminat, acesta avusese cît se poate de evident drept model fostul sigiliu al regelui Carol I, deoarece între timp se făcuseră noi paşi în domeniul semiregalităţii : ambii erau înfăţişaţi, cu măiestrie, călare, cu singura diferenţă că la picioarele regelui Carol se întindea oraşul Edinburgh, în timp ce la cele ale lui Oliver se vedea ceva ce nu stătuse la îndemîna fostului monarh şi anume cîmpul de bătaie de la Dunbar.

Adaptarea cu toptanul la noua eră a obiceiurilor

---

†††††††††††††††††††††††††††† Crucea Sfîntului Gheorghe şi Crucea Sfîntului Andrei erau emblemele naţionale ale Angliei şi Scoţiei, după cum harpa era a Irlandei, datorită faptului că acest instrument muzical, într-o formă mult mai simplă decît cea modernă, era instrumentul tradiţional al barzilor celţi, menţionat în izvoare încă din secolul al IX-lea. — CM.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Oliver, prin graţia lui Dumnezeu, Protector al Republicii Angliei, Scoţiei, Irlandei etc. (în lat. în text). — M.L.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§»» Pacea se cîştigă prin război (în lat. în text). — M.L.

fostei epoci regale a fost extinsă la toate feluritele amănunte ale înfiinţării noii Curţi a Protectoratului. într-un fel, lucrul acesta nu era de mirare, fiindcă modelul urmat era singurul cunoscut de cei în cauză, însă mînuirea acestor amănunte neînsemnate, dar simbolice, era în vădit contrast cu felul în care fuseseră văzute treburile la începuturile, din 1649, ale Republicii. Atunci se înnoise totul, sau cel puţin se făcuseră încercări îndrăzneţe ca totul să pară nou, elabo- rîndu-se noi soluţii pentru ceea ce se presupunea că va fi o eră nouă. Acum accentul se punea pe trecut, pe tradiţie, sau chiar pe reînscăunarea obiceiurilor curtenitoare de odinioară, ceea ce conducea, fireşte, la unele situaţii poznaşe. Bordeaux a observat repede că ambasadorii erau primiţi în mod protocolar, întocmai după cum fuseseră primiţi pe vremea regilor de altă dată, lucru a cărui parte nostimă n-a scăpat observatorilor. în timp ce părăsea marea sală a palatului Whitehall după o audienţă la Oli- ver, ambasadorul suedez, contele Christian Bonde, nu s-a putut abţine să nu-şi reamintească nestatornicia tuturor lucrurilor din lumea aceasta. „Sala aceasta, clădită pentru petrecerile regelui, a fost locul de unde a ieşit el pe fereastră ca să fie decapitat, pentru ca acum, aceeaşi sală, drapată cu cele mai preţioase tapiţerii, care fuseseră *Prio- ris Regis spolia* **********, să fie acum locaşul unde, *mitissime* vorbind ††††††††††††††††††††††††††††, cel ce nu contribuise cu nimic la el să-şi sărbătorească cu atîta splendoare izbînda.“ [4] Ambasadorul avea dreptate. Era, într-adevăr, o dovadă stranie a schimbării vremurilor faptul că în sala clădită pentru prima dată de regele Iacob I anume pentru a consacra regalitatea familiei sale domnitoare Oliver Cromwell să-şi primească acum în deplină slavă ambasadorii.

Era în luna aprilie 1654 cînd Oliver şi familia lui s-au mutat pentru prima dată în Whitehall, din care o parte fusese decorată din nou „potrivit indicaţiilor înălţimii sale, lady Cromwell.'* Un alt raport asupra apartamen-

---

********** Prada de război a fostului rege (în lat. în text). — M.L.

†††††††††††††††††††††††††††† Ca să nu folosim o expresie mai dură (în lat. în text). — M.L.

telor particulare descria în toate amănuntele cum era aranjată sufrageria : o masă pentru înălţimea sa, o masă pentru soţia Protectorului, o masă pentru capelani şi străini, o masă pentru intendent şi nobili, o masă pentru soţiile nobililor, o masă pentru surugii, grăjdari şi alţi slujitori ai casei şi, în sfîrşit, o masă pentru persoanele de rang inferior sau slujitorii mai mărunţi. Capitonarea cu catifea a unei căleşti pentru soţia Protectorului a costat 38 de lire sterline. Evenimentul primei mese luate la Whitehall a fost înregistrat cu toată seriozitatea de o gazetă săptămînală. Oricare va fi fost natura instrucţiunilor date de lady Cromwell, ordinele Consiliului de stat dovedeau o nemaipomenită preocupare în legătură cu această temă specială. în luna februarie, se poruncise ca două servicii de masă din argint să fie reţinute pentru folosinţa Protectorului şi a soţiei sale. Lordul-primar, sir Thomas Vyner, urma să predea cele două servicii comandate în mîna a doi membri ai Consiliului, pentru ca, după ce vor fi fost „cîntărite în mod exact[11], să se ia în discuţie întreţinerea şi contabilizarea lor. Au fost alese şi folosite mobile şi draperii în valoare totală de 35 000 de lire sterline din bunurile fostului rege şi care urmau să fie indicate în inventarele administratorilor ca „rezervate pentru înălţimea sa.“ Printre picturile şi tapiseriile achiziţionate se aflau vestitele schiţe ale lui Rafael şi anume seria înfă- ţişînd Cele şapte păcate de moarte **adusă** de la Tumul Londrei, precum şi două picturi de la Nonsuch în legătură cu adorarea Sfintei Fecioare : înălţarea ei la cer, vegheată de apostoli, şi o madonă cu îngeri. [5]

S-au cheltuit din nou bani pentru garderobiere, ală- mari, tapiţeri, negustori de mătăsuri şi negustori de pîn- zeturi şi au fost întocmite facturi pentru accesorii luxoase ca penaje şi ţinte suflate cu aur. Din Turnul Londrei au fost scoase unele din prăzile luate de la Stirling Castle, printre care şi cîteva jilţuri de gală, paturi îmbrăcate în catifea roşie, perdele de mătase şi baldachinuri bogat împodobite. Interesul faţă de vechiul regim sau, dacă nu, cel puţin înclinaţia spre economie au fost dovedite atunci cînd s-a socotit că merita osteneala să se trimită după nişte covoare uzate, foste ale familiei regale, aflate la Nonsuch, din care unul era descris ca avînd o culoare por- tocalie-roşcată

şi prevăzut cu broderii din mătase albastră, însă ca fiind „vechi[11]. Se poate spune că această obsesie a atins culmea atunci cînd de la fosta locuinţă regală din Greenwich a fost adusă, pentru folosinţa Protectorului, la Whitehall, un „scaun de noapte cu capac[11] îmbrăcat în catifea roşie, model „cufăr[11], evaluat la 15 şilingi. în luna mai, Richard Scut a primit 12 lire sterline pentru instalarea unor lanterne pe coridoarele Whitehallului, iar lui Geoffrey Vaux i s-au plătit 150 de lire sterline pentru conducerea gospodăriei Protectorului şi dereticarea gangurilor. Prin octombrie, Clement Kinnersley înainta o cerere arătînd că „făcuse tot ce-i stătuse în putinţă[11] adu- nînd lucrurile care aparţinuseră defunctului rege, astfel că, drept urmare, pretindea să i se dea 500 de lire sterline. Ca un semn al timpului, maistrului bucătar, Philip Starkey i se plăteau cîte 20 de lire de fiecare dată cînd supraveghea gătirea mîncărurilor pentru banchetul dat în cinstea vreunui ambasador. La un nivel mai puţin ridicat, Thomas Redriff a primit 5 lire sterline pentru insigna lui de luntraş al înălţimii sale. Se revenea treptat la vechiul fast. In februarie 1656, dueîndu-se pentru prima dată, după trecerea mai multor ani, la Whitehall, John Evelyn îl găsea „superb şi bine mobilat/' [G]

Tot pe linia politicii de conciliere cu trecutul s-a dispus, în septembrie 1654, ca creditorilor şi oamenilor de serviciu ai răposatului rege sau ai reginei să li se plătească ceea ce li se cuvenea. Nimic n-a ilustrat însă cu mai multă vigoare ciudăţenia întregii situaţii decît neprevăzutele probleme umane ivite de pe urma acestei drastice schimbări la faţă a Whitehallului. într-adevăr, aici, într-un şir de şoproane şi şandramale pe care datina îngăduise a fi clădite pe cuprinsul grajdurilor regale, locuiau, cramponate ca lipitorile, unele slugi ale dispărutei familii regale, iar, în anume cazuri, urmaşii lor. Şi iată că acum aceste rămăşiţe înfricoşate ale unor vremuri apuse erau în pericol de a fi izgonite, ceea ce pentru ele însemna, practic, pieirea. Consiliul de stat era potopit de petiţii ca aceea a „Anei", văduva îngrijitorului vitelor de povară ale defunctului rege, a lui Rob Granger, „un biet bărbier bătrîn" cu nevastă şi şase copii mici, care vieţuia deasupra vechii potcovării clădite de socrul său, un fost valet al regelui, precum şi a unuia al cărui drept dăinuia din timpul domniei

regelui Iacob I, fiind ginerele vizitiului acestuia. Cei mai de plîns dintre toţi erau cîţiva grăjdari, care locuiau alături de grămada de bălegar a grajdurilor, pentru că păreau a fi de trei ori blestemaţi din punct de vedere social : erau „bătrîni, săraci şi cu mulţi copii." Cu toate acestea, au trebuit să plece cu toţii, după cum au trebuit să plece, printre alţii, şi colonelul Mathews, domnişoara Pierce, doamna Hugge şi văduva Goose. în luna aprilie, a fost nevoie să se plătească 5 lire sterline unui om ca să îndepărteze (fără să se ştie pe ce cale) doi copii găsiţi părăsiţi în interiorul Whitehallului [7]. Ar fi fost poate o mîngîiere pentru sărmanii izgoniţi dacă ar fi ştiut că nu erau singurele jertfe ale schimbărilor prilejuite de noua ordine, fiindcă pînă şi membrii Comitetului amiralităţii au trebuit să-şi părăsească încăperile de la Whitehall, pentru a face loc apartamentelor lordului Richard Cromwell.

Cam odată cu mutarea la Whitehall, Oliver şi familia lui au intrat în stăpînirea şi a unui alt palat care aparţinuse fostului rege, adică a aceluia de la Hampton Court, aflat pe malul Tamisei la aproape 12 mile de Londra. Acest palat îi fusese oferit la început lui Cromwell de către Parlamentul Barebones, însă el îl refuzase pentru ca acum să-1 primească cu mulţumire. Datorită înfăţişării lui idilice şi odihnitoare, precum şi faptului că se putea ajunge uşor la el pe apă sau cu caleaşca, Hampton Court a ajuns să joace un rol din ce în ce mai mare în viata lui Cromwell, ca şi Chequers ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, acel refugiu din Buckinghamshire, în viaţa primilor miniştri englezi din zilele noastre. Fiindcă luase obiceiul să plece din Londra vinerea şi să se întoarcă lunea, Cromwell ajunsese să se bucure în realitate de ceva foarte asemănător cu week-end-ul secolului XX, cu mult înainte ca acest obicei să fi căpătat extinderea care să-1 îndrituiască să poarte acest nume. Era o plăcere, de pildă, că Hampton Court se învecina cu un parc pe jumătate sălbatic în care Protectorul se putea deda sportului său favorit — vînatul cu şoimul sau cu cîinii. în acest scop Consiliul de stat a fost nevoit să răscumpere unele din fostele

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Palat seniorial în stil Tudor, dăruit în 1917 de proprietarii lui naţiunii britanice spre a sluji drept reşedinţă rustică primilor miniştri ai Angliei. — M.L.

proprietăţi regale înconjurătoare, pe care le lăsase să-i scape din mînă pentru bani, astfel că, îndată după proclamarea Protectoratului, doi membri ai Consiliului au fost delegaţi să trateze cu cei ce cumpăraseră, fără a se gîndi la urmări, rezervaţia de iepuri, parcurile, livezile şi alte bunuri ţinînd de Hampton Court, pentru a le trece din nou în proprietatea statului [8]. Drept rezultat, Oliver n-a simţit nevoia să folosească celelalte proprietăţi regale care i-au fost puse la dispoziţie, pentru a-i reveni lui şi urmaşilor săi, ca, de pildă, castelul Windson. Era mulţumit de desăvîrşitul amestec de rusticitate şi de farmec pe care i-1 oferea Hampton Court. în Marea galerie atîrnau acum măreţele tapiserii schiţate de Mantegna§§§

rămîne acolo, mînia Domnului îl va putea lovi în orice clipă pe Protector, aşa cum a lovit pe timpuri Israilul ca să-1 mustre pentru crîngurile lui sfinte şi pentru altarele idolilor. [9] Totuşi, statuile au rămas la locul lor, iar Protectorul — după cîte ştim — n-a fost lovit de trăsnet.

Este evident că un Protector care trăia pe picior atît de mare avea nevoie şi de o Curte de acelaşi fel, dacă nu chiar şi de aceeaşi mărime, ca aceea de care se bucurase mai înainte regele. De aceea, Consiliul de stat a dispus, în martie 1654, ca doi din membrii lui, colonelul Philip Jones şi Walter Strickland, să întocmească o schemă pentru „familia** Protectorului, cum era numită pe atunci Curtea, pentru ale cărei cheltuieli a fost alocată suma de 16 000 de lire sterline pe trimestru. Ca administrator a fost numit Jones, colonelul care înăbuşise răscoala velşă de la St Fagans în timpul celui de al doilea război civil şi care intrase în Consiliul de stat după dizolvarea Parlamentului trunchiat. Persoană de încredere din anturajul lui Cromwell, care — după cîte se credea — fusese naşul celui de al patrulea fiu al colonelului, Jones era un exemplar tipic al acelor oameni ce urmau să-1 înconjoare pe Protector. Mai tîrziu, funcţia de mare şambelan a fost atribuită lui sir Gilbert Pickering, unul din ceilalţi intimi ai lui Cromwell, om descris cu necaz de un pamflet republican ca potrivindu-se de minune pentru această sarcină, fiindcă era „tot atît de tipicar şi de spilcuit ca un vechi curtean** [10]. Sir Oliver Fleming, în schimb, care era cu adevărat un vechi curtean, şi-a continuat rolul de maestru de ceremonii.

Siguranţa personală a Lordului-Protector a fost privită cu toată seriozitatea : era păzit de o gardă călare, precum şi de una de pedestraşi. Pentru a-i arăta însemnătatea, garda călare primea o soldă deosebit de mare şi anume 5 şilingi pe zi. Garda pedestră, în schimb, făcea parte din personalul Curţii, şi nu din armată, şi era pusă sub comanda lui Walter Strickland, un alt slujitor credincios al Republicii, care îndeplinise funcţia de agent diplomatic în Olanda, unde, printre alte misiuni, o avusese şi pe aceea de a-1 însoţi, în 1651, pe St John în Ţările de Jos. Ca şi Jones, Strickland ajunsese membru al Consiliului de stat după dizolvarea

Parlamentului trunchiat, iar sub comanda lui garda pedestră căpătase o înfăţişare potrivit de discretă, dar totuşi elegantă, prin tunicile ei de postav cenuşiu cu gulere negre de catifea şi ceaprazuri argintii şi negre. Oştenii gărzii personale fuseseră luaţi din garda personală a comandantului-şef al armatei, aflată la început sub comanda lui Charles Howard, membru al Consiliului de stat, dar trecută mai tîrziu sub ordinele unui alt membru al acum lărgitei familii Cromwell, şi anume ale lui Richard Beke, ginerele lui Catherine Whetstone, sora favorită a lui Oliver, care locuise în decursul văduviei sale la Cock- pit, împreună cu Oliver. Catherine, o fire blajină şi mai degrabă supusă, s-a măritat mai tîrziu cu colonelul John Jones, care fusese părtaş la execuţia regelui. Cerinţele la care era supusă prin poziţia ei şi felul în care regaliştii încercau să o folosească au fost dezvăluite atunci cînd s-a întors cu ochii scăldaţi în lacrimi dintr-o misiune în care servise drept interpusă a regalistei lady Baker, spunînd că Oliver era cel mai bun frate din lume şi că nu va face nicicînd nimic care să-i dăuneze. Era, într-adevăr, o plăcere să vezi ce legături strînse întreţinea Oliver cu roiul său de surori, de parcă nu şi-ar fi lepădat încă cu totul vechiul său rol de singur apărător al lor. In 1651, într-o vreme cînd era groaznic de ocupat, s-a aflat că trimisese surorii sale necăsătorite, Elizabeth, 20 de lire sterline „ca o neînsemnată dovadă a dragostei mele“ [n]. în calitatea ei de soţie a lui Desborough, Jane făcea parte, firește, din cercul puritanilor apropiaţi Protectorului, iar sora cea mai mică, Robina, s-a căsătorit cu două feţe bisericeşti, mai întîi cu Peter French, canonic la Christ Church, şi apoi cu John Wilkins, care s-au bucurat amîndoi de prietenia lui Cromwell.

Scopul iniţial al întregului fast desfăşurat în jurul Protectorului, şi pentru care se depunea atîta grijă, era acela de a oferi o imagine a autorităţii şi nu a măreţiei. Din acest punct de vedere, Cromwell şi Consiliul de stat mergeau, firește, pe urmele concepţiilor dinastiei Stuart, care îşi desăvîrşise atît de remarcabil poziţia regală cu ajutorul a nenumărate simboluri exterioare, precum şi al amănuntelor mai neînsemnate ale Curţii. Importanţa acestor semne vizibile ale regalităţii a fost înţeleasă cum trebuie de Wil- liam, duce de Newcastle,

înaintea războiului civil, care îi dăduse tînărului prinţ Carol următoarele sfaturi pe această temă : „Ce vă susţine pe voi, regii, mai mult decît ceremonialul ? — întreba el retoric. — Veşmintele stărilor, distanţa la care sînt ţinuţi oamenii, înalţii demnitari, crainicii, toboşarii, trîmbiţaşii, caleştile de gală, harnaşamentele strălucitoare ale cailor, oştenii regimentelor de gardă, oamenii mareşalului Curţii făcînd loc pentru ca poruncile acestuia să fie îndeplinite de statul lui major şi strigînd «vine regele». îi cunosc destul de bine pe aceşti jupîni, pe oamenii din popor — încheia el. — Da, chiar dacă de faţă s-ar afla cel mai înţelept dintre oameni, dar n-ar fi încă deprins cu aceste lucruri, va trebui să-şi lepede înţelepciunea şi să tremure de frică, fiindcă aceasta este pîcla răspîndită înaintea noastră şi care stăpîneşte poporul[11] [12]. Este adevărat că vorbele nu mai erau aceleaşi şi că acum se striga „vine Protectorul", însă firea omenească rămăsese neschimbată.

Cromwell şi cei din jurul său, care erau adeseori militari de profesie, cunoşteau importanţa manifestării exterioare a autorităţii. Un quaker spunea că lady Cromwell era înconjurată de „douăzeci de femei frumoase", în timp ce Cromwell stătea în mijlocul „a cel puţin treizeci de tineri, fii şi însoţitori de-ai săi." De pildă, atunci cînd o delegaţie a autorităţilor comunale din Guildford a ajuns să fie primită de Protector, i s-a urat mai întîi, cît se poate de ceremonios, bun-venit de un şir de gentilomi ai Curţii, pentru ca apoi să fie condusă cu încetul, „acolo unde se aflau înălţimea sa, cîţiva din vestiţii săi războinici şi diferiţi alţi gentilomi de rang înalt din serviciul său". Oliver „stătea într-o atitudine mîndră şi oarecum solemnă de parcă ar fi vrut să atragă atenţia asupra respectului ce trebuia să i se arate neapărat, spre onoarea naţiunii engleze, în calitatea lui de Protector." De asemenea, Consiliul de stat, impresionat de modul solemn în care Oliver fusese primit de oraşul Exeter, a socotit că darea de seamă a celor întîmplate putea fi transformată cu folos într-o broşură „care să arate dragostea faţă de el a oamenilor în aceste timpuri atît de nesigure." [13]

Totuşi, Cromwell nu era nici de felul lui şi nici prin educaţie un om înfumurat. Pe măsură ce-i creştea puterea, tindea să crească în mod firesc şi fastul. însă,

în fond, Protectorul nu privea toate aceste mijloace decît din punctul de vedere al poziţiei lui de cap al statului. îi sporeau faima ? Atunci trebuiau folosite. Nu era însă stăpînit de pofta tipică de a se bucura de fleacurile acelea măreţe, ce încîntau adesea, cu atîta naivitate, pe oamenii care cuceriseră, şi nu moşteniseră, puterea supremă. Cuvîntul de ordine al Curţii Protectorului era ţinuta oficială şi nu extravaganţa personală. Fletcher spunea că gusturile lui în general şi hrana sa în special erau „simple, nu din cele neobişnuite... La masa lui personală nu îngăduia să se servească decît foarte rar, sau poate nicicînd, acele mofturi franţuzeşti ce se mîncau la noi, sau alte asemenea fineţuri moderne." [14] îmbrăcămintea neglijentă din tinereţea lui, care făcuse o impresie atît de profundă asupra fanteziei lui sir Philip Warwick, lăsase loc unor veşminte ceva mai curăţele, fără să fi fost înlocuite însă prin patima pentru etalarea ostentativă şi fastuoasă a persoanei lui şi, cu atît mai puţin, pentru şirul de uniforme sclipitoare, care îi disting pe dictatorii moderni. N-avem cum scăpa de impresia că Cromwell era oarecum lipsit de receptivitate în faţa frumosului vizual, scădere care nu era însă în dezacord cu adînca şi statornica lui dragoste pentru muzică, preferinţă ce caracteriza fără doar şi poate Curtea Protectorului. Ca om, se pare, într-adevăr, că Cromwell era prea ocupat cu ascultarea urechii lui lăuntrice ca să-i mai ră- mînă timp îndestulător pentru folosirea simţului exterior al văzului.

Dineurile săptămînale, pe care îi plăcea să le dea la Whitehall ofiţerilor săi, pentru a se ţine la curent cu părerile armatei, puteau fi egalate de seratele muzicale, care se adresau şi ele, în egală măsură, unei alte laturi profunde a firii sale. S-a arătat că puritanii au fost nedreptăţiţi cumplit în vremurile de mai tîrziu atunci cînd au fost în- vinuiţi că erau împotriva muzicii ca artă. Adevărul era tocmai pe dos : deşi potrivnici muzicii din biserici, se distingeau adesea printr-o deosebită dragoste faţă de muzica făcută acasă. Paradoxalul, dar fericitul rezultat al desfiinţării muzicii religioase în decursul interregnului a fost uimitoarea dezvoltare a laturii mirene a acestei arte.[13] Publicarea pe scară mare a ariilor şi melodiilor ce puteau fi cîntate în casă a sporit pe neaşteptate datorită unor editori ca John

Playford şi unor compozitori ca Henry Lawes. în decursul acestei perioade, vioara s-a bucurat prima dată de adevărata ei popularitate ca instrument muzical. A apărut moda cîntecelor cîntate de o singură persoană, aşa cum erau cele ale lui Lawes, pe care amatorii le puteau intona cu folos în propriile lor case în locul madrigalelor din trecut. Puritani de vază, ca Bunyan ********** şi Mil- ton, iubeau şi ei muzica ; Lawes compusese muzica originală pentru *Comits* şi fusese onorat, sub numele de „Harry", cu un sonet al poetului. Prin adînca lui dragoste pentru muzica de cameră şi cîntecele englezeşti, Oliver Cuomwell a fost un reprezentant tipic al multor oameni din epoca sa. Acum, ca Protector, nu mai era silit să rătăcească de unul singur prin parcul St James şi să intre nepoftit la sindrofiile muzicale ale altora, fiindcă îşi putea oferi şi el asemenea petreceri.

Se istoriseau diferite întîmplări în legătură cu binecunoscuta slăbiciune a Protectorului pentru muzică şi cu cei care o practicau. Întîmplarea a făcut ca James Quin, care avea o voce de bas superbă şi puternică, să fie dat afară din locul său de vechi student al colegiului Christ Church din cauză părerilor sale, socotite nepotrivite. Din fericire pentru el, a fost auzit cîntînd de către Protector, care, foarte încîntat, după ce l-a „ameţit bine cu vin din Canare[11], i s-a adresat vesel : „Domnule Quin, ai cîntat foarte bine. Ce pot face pentru dumneata ?". Fără să zăbovească, Quin i-a cerut să-i redea locul de student şi l-a obţinut. Tot Protectorul Oliver a fost cel care a dispus ca orga de la colegiul Magdaleu să fie mutată, pentru desfătarea lui, la Hampton Court, deşi mai avea una şi la Londra. Singur acest lucru ar trebui să dezmintă născocirea că puritanilor nu le plăcea orga : ceea ce nu îngăduiau ei era folosirea ei în biserici. De altfel, Oliver îl angajase, cu 100 de lire sterline pe an, pe faimosul organist John Hingston, care, printre alte petreceri, a organizat un cor de băieţi care să-i cînte „foarte încîntatului[11] Protector favoritele sale motete latineşti de Deering.[16] David Meii, admiratul violonist, era şi el în slujba Protectorului, iar în 1657, cînd mai mulţi muzicieni de

---

********** John Bunyan (1628—1688) — predicator englez neconformist, autor al celebrei lucrări *The Pilgrim's Progress.* — M.L.

frunte au cerut, oglindind valul progresului, înfiinţarea, la Londra, a unei bresle sau corporaţii a muzicienilor, Hingston şi Meii se numărau printre ei. în februarie 1657, Consiliul de stat a numit un Comitet pentru propăşirea muzicii. S-a ajuns astfel ca la banchetele date în cinstea ambasadorilor să cînte muzica, iar, mai tîrziu, să se dea chiar baluri mascate la Curte.

Dansul, o altă artă în legătură cu care puritanii au fost învinuiţi mai tîrziu că nu o puteau suferi şi că de aceea o îngrădeau, era şi el cunoscut la Curtea Protectorului, deşi a apărut mai tîrziu şi s-a bucurat într-o mai mică măsură de ocrotirea personală a lui Oliver. Aflat într-o misiune în Suedia, Whitelocke a încredinţat-o pe regina Cristina că dansul nu era nicidecum interzis în Anglia şi, ca dovadă a spuselor lui, gentilomii care îl însoţeau le-au învăţat pe doamnele de onoare ale reginei cîţiva paşi noi de dans. *The English Dancing Maşter,* manualul clasic pentru învăţarea dansului în decursul următoarei jumătăţi de veac, a fost publicat în timpul interregnului, iar soţia editorului conducea o şcoală de dans. Atitudinea puritanilor faţă de dans consta mai degrabă în condamnarea desfrîu- lui provocat de această distracţie decît a dansului în sine. [17] Tot posibilitatea destrăbălării explică şi condamnarea categorică a teatrului, care şi-a atras încă de la început asupra lui mînia puritană şi drasticile măsuri legale nu datorită reprezentaţiilor ca atare, ci ambianţei dezmăţate a locului. într-un anumit fel însă, Protectorul tolera chiar şi spectacolele teatrale. în cazurile în care ordonanţele iniţiale n-au reuşit să pună capăt reprezentaţiilor, s-a recurs la dărîmarea cîtorva teatre, ceea ce a contribuit mult mai mult la potolirea necugetaţilor actori ai indignatei Republici. Şi totuşi, la teatrul „Taurul roşu“ continuau să fie date reprezentaţii aşa-zis oprite, însoţite din cînd în cînd de întîmplări neprevăzute, ca luarea pe sus a actorilor de către oşteni, care le purtau costumele în suliţi, astfel că, pentru a face faţă unor asemenea eventualităţi de întrerupere, piesele de teatru numite „farse" erau, din motive ce nu sînt prea greu de înţeles, scurtate şi din ce în ce mai usturătoare. Unele piese erau jucate în particular, în casele nobililor, dintre care cea mai de frunte era Holland House, o casă pitită în Kensington, la două-trei mile depărtare de centrul Londrei[18]. Ca şi

partidele de jocuri de noroc oprite de lege, sau alambicurile pentru alcool din alte locuri, teatrul continua să trăiască într-un fel sau altul, fiindcă exista dorinţa.

Necesitatea dăduse însă la iveală două noi mijloace de a ieşi din încurcătură, chiar dacă lăsăm la o parte faptul că, pe măsură ce vechile teatre cu actori permanenţi se risipeau, femeile începură să apară din ce în ce mai des pe scenă în locul tinerilor artişti. Unul din aceste procedee viclene era acela că, în loc de a fi reprezentate, piesele erau citite, pentru a ridiculiza prin sarcasm guvernul. Şi în acest caz, se putea vedea firea tolerantă a Protectorului : împotriva pieselor dinadins provocatoare nu se lua nici o măsură, deşi faptul că acestor pamflete li se făcea reclamă în gazetele autorizate de guvern nu îngăduia ca el să nu-şi dea seama de cele ce se întîmplau. [19] Pamfletele puteau fi cumpărate cu 6 penny bucata, sau chiar mai ieftin, în piaţa bisericii St Paul, unde vestitul Humphrey Moseley ţinea de peste 30 de ani librăria cu firma „Ar- moariile prinţului". La venirea la putere a lui Cromwell, poeţii şi scriitorii în general socotiseră că acest om, care avusese un rol precumpănitor în partida puritană, avea să instituie o atmosferă mai liberală şi asta în primul rînd fiindcă îi plăceau distracţiile :

> *Tu nu vînezi cu şoimul ? S-avem şi noi o piesă ! Şi asta-i o plăcere ! De ce să nu ai două ?*

Astfel suna îndrăzneaţă dedicaţie a lui Edmund Rook- wood la piesa *The Queen or the Excellency of her Sex,* prezentată ca „o piesă veche şi admirabilă", deşi vechimea ei era probabil tot atît de suspectă ca şi aceea a aşa- ziselor traduceri de piese de teatru greceşti, al căror sarcasm era cu atît mai usturător cu cît traducerea era mai îndepărtată de original. Piesa numită *Orgula or the Fatal Error* nu era singura avînd drept personaj principal un tiran, care, în cazul acesta, purta chiar numele de Lord- Protector.

Cel de al doilea mijloc avea să aibă urmări şi mai însemnate decît acest produs indirect al cenzurii şi era reprezentat de introducerea operei în Anglia. Modul favorabil în care Cromwell şi guvernul său tratau

balurile mascate şi distracţiile muzicale în general, în contrast cu ostilitatea pe care o arătau faţă de piesele de teatru propriu-zise, n-a scăpat neobservat minţilor mai întreprinzătoare ale epocii. în anul 1649, sir Balthazar Gerbier a înfiinţat, cu mare succes, la Bethnal Green, o şcoală unde tinerii puteau învăţa muzica, dansul şi declamaţia actoricească, iar în 1653, cînd James Shirley a scris pentru maestrul de dans Luke Channell textul unei piese cu actori mascaţi, pe muzică de Christopher Gibbons şi Matthew Locke, piesa nu numai că a fost jucată în cerc restrîns, la şcoală, dar la una din reprezentaţii a asistat şi ambasadorul portughez. în anul 1656, lui sir William Davenant, un impresar plin de entuziasm şi poet pe deasupra, pe care multă lume îl scotea drept fiu nelegitim al lui Shake- speare (după cum se pretindea şi el), i-a venit ideea să se chivernisească de pe urma acestei atitudini părtinitoare a guvernului, producînd ceva asemănător operelor reprezentate pe atunci în Italia. De fapt, poate că el spera să devină maestrul festivităţilor de la Curtea lui Oliver, învinuire care i s-a adus după Restauraţie [20]. în pregătirile lui pentru prima reprezentaţie, care urma să aibă loc în mai 1656 la Rutland House, reşedinţa aflată sub sechestru a contesei de Rutland, o văduvă de religie catolică, Davenant şi-a dat cea mai mare silinţă ca să-i împace pe Cei de la putere, explicîndu-le de ce opera urma să se dovedească de o valoare nepreţuită pentru comunitate.

A trimis în acest scop un memorandum iscusit lui Thurloe††††††††††††††††††††††††††††††, secretarul Consiliului de stat. Opera — afirma el — consta în esenţă din „reprezentaţii morale", menite să aline tristeţea oamenilor, fiindcă altfel această stare de spirit se putea preface în răzvrătire. De asemenea, opera urma să-i reţină pe cei bogaţi la Londra, unde aveau să-şi cheltuiască banii spre binele comunităţii. Chiar dacă aceste argumente nu se potriveau întocmai cu cele folosite în veacurile următoare ca să justifice răspîndirea operei în Anglia, ele au fost, desigur, suficient de convingătoare pe

---

†††††††††††††††††††††††††††††† Deşi ataşat la dosarul Council of State Papers, Domestic, printre documentele din luna ianuarie 1657, sir Charles Firth îl consideră ca avînd o dată mai veche[21].

timpul acela pentru a slăbi vigilenţa guvernului. *The First Day's Entertainment at Rutland House,* aşa cum a fost numită reprezentaţia, consta dintr-o selecţie de divertismente muzicale, care se termina cu mai multe cîntece despre „învingător", adică despre Protector, şi era în fond un *ballon d'essai* ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡. Fiindcă această încercare nu a fost urmată de vreo reprimare promptă, prin arestarea actorilor, prima operă engleză completă, *The Siege of Rhodes,* a fost reprezentată în luna august a aceluiaşi an pe o scenă prevăzută cu avanscenă şi cinci culise şi cu decoruri executate după schiţele lui John Webb din Chats- worth. în pofida limitării numărului de cîntăreţi la şapte din cauza spaţiului restrîns al scenei, în reprezentaţie au apărut gloate de civili şi de oşteni. După Restauraţie, *The Siege of Rhodes* a ajuns să fie reprezentată atît de des, încît lumea începuse să se plictisească sau, după cum spunea dezgustată o poezioară :

Despre asediul de la Rodos Toată lumea-
i de părere Că-i o piesă ce nu piere. [i2]

Totuşi lîncezeala noii epoci nu a putut răpi acestei lucrări istorica poziţie de a fi fost prima operă prezentată pe o scenă engleză.

Următoarea operă, *The Cruelty of the Spaniards in Peru,* era mult mai fastuoasă şi a fost prezentată la Cockpit, o sală mai spaţioasă. Dar şi de acea dată subiectul ales dovedea dorinţa lui Davenant de a se da bine pe lîngă cei de la putere. Nu numai că însuşi titlul, de un şovinism brutal, se potrivea cu presupusele sentimente ale lui Cromwell faţă de Lumea Nouă, dar episoadele erau luate dintr-o recentă traducere engleză a unei lucrări avîndu-1 ca autor pe preotul spaniol Las Casas şi dedicată lui Cromwell. în felul acesta, opera engleză a luat fiinţă dintr-o împletire de vicleşuguri şi concesii reciproce, sub binevoitoarea ocrotire a unui Protector iubitor de muzică, lucru dovedit de faptul că,

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Balon de încercare (în franc. în text), mijloc de sondare a opiniei publice. — M.L.

imediat după Restauraţie, Davenant s-a grăbit să pună în scenă mai multe piese fără ocolişuri. Pînă una alta, cu tot accentul pe care îl pusese pe înalta ţinută morală a lucrării sale, Davenant trebuie să-i fi fost recunoscător lui Cromwell şi Consiliului de stat că nu împărtăşeau părerile unui autor satiric nemulţumit de această nouă formă de spectacol :

> *Lumea-i zice operă, Dar să moară-a*
> *mea nevastă De-am văzut în viaţa mea*
> O *mai mare aiureală.*[23]

în ceea ce priveşte literatura, nu-i necesar să afirmăm că regimul acesta, care avea în serviciul său trei mari poeţi englezi, nu putea fi ostil artei ca atare. A fost întocmită o listă a scriitorilor existenţi în timpul Republicii şi care au sprijinit-o cu mai multă sau mai puţină sinceritate : Milton, James Harrington, Aubrey, Robert Boyle, Dryden, tînărul John Locke şi Edmund Waller, deşi alături de ei au putut să vieţuiască paşnic şi Jeremy Taylor, Thomas Fuller, Abraham Cowley şi Isaac Walton, care îi erau mai puţin favorabili[24]. Deşi era o epocă în care se practica cenzura ştirilor privind guvernarea, nu era, evident, şi una în care se intenţiona punerea în aplicare a normelor cenzurii literare. Din acest punct de vedere, era demnă de atenţie convingerea obştească a scriitorilor din timpul Republicii că Cromwell însuşi putea fi considerat drept o Curte de apel binevoitoare. In prologul unei piese de teatru satirice din anul 1650, însuşi Cowley adeverea, deşi cu oarecare impertinenţă, stima puritanilor faţă de poezie :

> *In timp ce alte arte cresc greu şi-s neîngrijite,*
> *Poeţii sînt admişi ca oricînd în trecut...*

Insă odată cu instaurarea Protectoratului, străvechea pornire a scriitorilor spre ocrotire personală, îmbinată cu îndreptăţitul sentiment că Oliver nu era potrivnic cauzei lor, a condus la o mai mare încredere în viitor, astfel că, în 1653, Alexander Brome înfăţişa astfel mult aşteptatele raporturi noi :

S-avem la suflet duhul, să îndrăgim poeţii ! De n-ar fi fost Homer, cam unde-ar fi Ahile ? Oştenii să vegheze, poeţii să-i slăvească, Căci fruntea-amînduror' cu lauri e încinsă.[25]

Dealtfel, nădejdile pretinşilor Homeri nu urmau să fie înşelate de Protectorul Ahile. Mărinimiei personale a lui Cromwell i s-a datorat, de pildă, faptul că poetul regalist John Cleveland a fost eliberat din închisoare după ce fusese arestat preventiv de un general-maior. în petiţia adresată Protectorului, Cleveland ceruse cu demnitate doar „să nu mai fie prigonit pentru credinţa pe care o arătase mai înainte regelui'*, însă, în pofida faptului că nici în alte petiţii de-ale lui către Oliver nu se vedea vreo urmă de umilire de sine, precum şi a aceluia că îl bîrfise într-una pe Protector, el a fost eliberat fără zăbavă. Nu-i nici o îndoială că Cromwell era de acord cu prezicerea lui Cleveland : „înălţimea voastră va constata că îndurarea îi va întări poziţia mai mult decît forţa, deşi zilele vieţii voastre au fost, toate, la fel de bogate în izbînzi ca şi de două ori prielnica zi de 3 septembrie.“ De asemenea, Cromwell l-a tratat cu respect pe acum îmbătrînitul George Wither, care se bucurase în tinereţe de o invidiată faimă ca poet liric, dar decăzuse apoi, devenind un scriitor ale cărui producţii oscilau între tămîiere şi polemică, astfel că, aşa cum a recunoscut el însuşi cu oarecare tristeţe, faima lui „se veştejise.** însă nu numai că Wither a primit funcţia de secretar la cancelaria înaltei Curţi de Justiţie, dar cu un anumit prilej Cromwell i-a îngăduit chiar să citească o lungă şi banală dizertaţie intitulată *A Declaration to these Nations.* La sfîrşit, Protectorul s-a mulţumit să spună foarte politicos că ideile lui Wither se potriveau cu sentimentele sale tot atît de îndeaproape ca şi faţa lui cu imaginea ei din oglinda care, în momentele acelea, se afla din întîmplare dinaintea sa [2G]. Această curtoazie faţă de oamenii de litere era, desigur, mai mult decît minunată.

într-o asemenea ambianţă, în Londra a putut înflori o adevărată societate literară şi artistică. Milton aduna în jurul său, la Petty France, un mic grup din care făceau parte distinşii imigranţi protestanţi Samuel Hartlib şi John Dury, precum şi fostul său pupil, Cyriack

Skinner. O personalitate tipică a acestei adunări, ca şi a societăţii din timpul Republicii în general, era Catherine, vicontesă de Ranelagh, sora lordului Broghill şi a lui Robert Boyle, ai cărei fii fuseseră instruiţi de poet. Prin comportarea ei, Catherine Ranelagh îşi atrăsese admiraţia pînă şi a celor mai riguroşi dintre puritani. Pentru Milton, care nu era un admirator al sexului frumos, Catherine nu era numai „cea mai exemplară femeie**, dar, după ce ea a renunţat la moşiile din Irlanda ale soţului său, poetul s-a plîns fiului ei că mama acestuia îi fusese, în locul lui, „singura prietenă şi rudă.** în corespondenţa lui, Hartlib se referea la ea cu regularitate ca la „minunata** sau „neasemuita" lady Ranelagh [27].

Locuind în Pali Mall, acea plăcută suburbie a Westmin- sterului, şi în apropierea casei poetului, ,,sora Ranelagh“ — aşa cum era numită ea de imensul ei cortegiu de fraţi şi de surori —, care era al şaptelea din cei cincisprezece copii ai familiei, veghea asupra lor cu hotărîre şi demnitate. In casa ei s-a dus pînă la urmă să locuiască Robert Boyle şi tot acolo a murit la o săptămînă de la stingerea din viaţă a „surorii" pe care o iubise „atît de învederat" şi a cărei pierdere contribuise în mare măsură la sfîrşitul lui — după cum socotea primul său biograf. Referindu-se la doamnele din neamul Boyle, John Aubrey se întreba dacă era de fapt îndreptăţit să se vorbească de „ramurile feminine" ale unei asemenea familii, „ale căror merite erau atît de masculine, nişte suflete care nu cunoşteau vreo deosebire între sexe." Cercul „surorii" Ranelagh cuprindea, în salonul ei, şi teologi ca Pierre de Moulin. Deoarece Catherine luase lecţii de ebraică de la un scoţian, a fost răsplătită prin aceea că următoarea carte a lui de Moulin i-a fost dedicată ei. îi admira priceperea — spunea el — îndeosebi dacă se aveau în vedere „multiplele preocupări care o copleşeau", ceea ce reprezenta un omagiu nimerit pentru acest patriarh intelectual cu fustă. De altfel, se interesa destul de mult şi de treburile acestei lumi. Hairtlib ne oferă simpatica imagine a unei Catherine sprijinind invenţia unui nou model de pat pentru bolnavi, datorită căruia un infirm aflat în imposibilitate de a se mişca putea fi îngrijit de o singură persoană, fiindcă unul din capetele patului putea fi ridicat, fără a-i pricinui pacientului vreo

supărare. Ea i-a spus lui Hartlib: „Cred că orice născocire care poate să îi ajute pe cei bolnavi sau să contribuie la propăşirea omenirii din orice urmare a blestemului sub care geme, poate fi o dovadă de iubire..." După cîte ştia ea, era mult mai folositor să se inventeze un pat pentru bolnavi decît o unealtă de război, ceea ce arată că sîngele lui Robert Boyle se contopise cu spiritul filantropului. Cu evidentele ei calităţi şi cu spiritul ei iscoditor, Catherine Ranelagh întruchipa din multe privinţe femeia puritană de familie bună şi cu vederi generoase. Această persoană era cunoscută de Protector şi primită bine de el. întoarsă în Irlanda, Catherine şi-a îngăduit să intervină în favoarea celor opt copii rămaşi fără mamă ai unui nobil strămutat, terminîndu-şi scrisoarea cu „Sluga voastră întru Domnul Hristos". Din păcate, frumoasele ei însuşiri n-o scutiseră de necazurile căsniciei. Intr-adevăr, una din ultimele scrisori semnate de Protector cu-
prindea o intervenţie către soţul Catherinei în favoarea acesteia din urmă. Scrisoarea trimisă de Catherine fratelui ei la moartea lui Oliver a fost unul din cele mai sincere şi mişcătoare omagii aduse Protectorului.[28]

Casa compozitorului Henry Lawes prezenta, pe de altă parte, puntea firească între aceşti stîlpi ai societăţii din jurul Protectorului şi foştii regalişti, care trăiau mai retraşi. Această izolare, sau chiar deprimare, a fost, în tot decursul interregnului, nota dominantă a unei bune părţi a societăţii aristocrate, o atmosferă de aşteptare tăcută, deşi n-a fost întotdeauna îndeajuns de limpede dacă ceea ce aşteptau era viaţa viitoare sau Restauraţia. în pofida apropierii lui de centrul puterii, sir Francis Russell, socrul lui Henry Cromwell, împărtăşea, chiar şi el, această stare de spirit cînd îi scria, în 1656, ginerelui său : „Domnule, dacă ţi s-a scîrbit de lumea aceasta, dă-mi doar de ştire ca să ne întristăm împreună, fiindcă îţi mărturisesc că nu-mi doresc altceva decît să trăiesc departe de oameni." Aceste cuvinte sunau la fel cu vechile lamentări din timpul Eli- sabetei, deşi poate că în atmosfera epocii lui Cromwell existau ceva mai mulţi factori care să favorizeze melancolia la modă, în orice caz cel puţin în rîndurile aristocraţiei. Se vorbea despre plecarea din

Londra a unor „persoane nobile" spre fatala pagubă a comerţului, deşi numărul lor a crescut din nou atunci cînd ordonanţele împotriva foştilor regalişti care locuiau în capitală au fost abrogate în octombrie 1655. Cei care rămăseseră duceau o viaţă retrasă. Chiar atunci cînd lady Frances Seymour s-a căsătorit, în 1652, cu lordul Molineux, la Essex House, ceremonia nu numai că a fost în mod voit intimă, dar însuşi poemul nupţial comenta cu satisfacţie faptul :

A fost înţelept ca ochii de rînd Să nu profaneze această serbare.

Se povestea că întemniţatul conte Lauderdale „dobîn- dise o superioritate a spiritului pe care n-o putea tulbura această atmosferă de circumstanţe trecătoare... era calm şi nu se tînguia, oricît de tragice îi erau suferinţele". Era un mod de a privi lucrurile pe care sir Henry Slingsby urma să-1 exprime într-un poem pios de mare frumuseţe, atunci cînd a fost condamnat la moarte fiindcă uneltise împotriva Protectorului :

Sentinţa morţii ! Ce veste tristă urechilor lumeşti ! Căci spaimelor regină şi regilor spre spaimă este moartea.
Dar totuşi un drag oaspe al celor resemnaţi
Şi singurul tovarăş spre ţărmul de odihnă.[29]

Alţi foşti regalişti înfruntau însă sfidarea călătoriei pă- mînteşti, pe care mai nădăjduiau să o facă, la fel de resemnaţi, dar într-un mod mai banal şi mai agreabil. Membrii vechii nobilimi veneau la locuinţa lui Lawes ca să ia lecţii de muzică. Margaret, ducesă de Newcastle, nu scăpa prilejul de a face vizite atunci cînd venea la Londra ca să se ocupe de moşiile soţului ei, iar puritanii mai tineri, ca cei din familia Philips, se amestecau printre ei.

în luna iulie 1652, Lawes a organizat un concert pentru cea de a zecea aniversare a căsătoriei contelui şi contesei de Bridgwater. Lawes îl cunoştea pe conte din copilărie, fiindcă acesta jucase, ca lord Brackley, rolul fratelui mai mare din piesa *Comus* a lui Milton, în saloanele surorii sale Alice Egerton, pentru care Lawes compusese pentru prima dată muzica. Bridgwater, un

bărbat manierat şi fermecător, fusese arestat în aprilie 1651 şi întemniţat fără multă vorbă în Turnul Londrei, ca să fie apoi eliberat pe cauţiune şi pe baza unei obligaţii ipotecare de 10 000 de lire sterline prin care îşi lua angajamentul că nu va lucra activ împotriva statului. Soţia sa era fiica lui Newcastle, iar prin căsătoria surorilor sale avea multe şi puternice rubedenii regaliste. Bridgwater era acum prototipul multora din cei ce se retrăseseră într-un neutralism pasiv şi îngăduitor, menţinîndu-şi însă vechea admiraţie faţă de Milton într-o asemenea măsură încît i-a cumpărat un exemplar din *The First Defence of the Commonwealth,* păstrîndu-şi însă rezerva şi demnitatea prin aceea că a scris cu mîna lui pe carte *Liber igne, author furca dignissimi.* §§§§

Nu mă gîndesc la stat şi nici nu mă priveşte
In ce anume parte e răsucită cirma.

Era o cale pe care a urmat-o fără nici o piedică şi cu succes.

Este îndeajuns de ciudat totuşi că singurul domeniu unde curentul neîntrerupt al vitalităţii umane, care caută întruna căi noi de ocolire a zăgazului opreliştilor, n-a dus la vreo dezvoltare deosebită a fost acela al picturii, în care adaptarea masivă a manierelor regaliste la Curtea Protectorului a fost, dimpotrivă, deplină. Explicaţia ar trebui căutată poate nu numai în indiferenţa lui Cromwell faţă de ce vedea în jurul său (spre deosebire de ce auzea), dar, pe o scară mult mai largă, în lipsa de interes a puritanilor faţă de artele vizuale. Pare curios însă că, deşi aceştia erau în stare — aşa cum s-a văzut — să facă distincţie între muzica bisericească şi muzica laică, urînd-o pe cea dintîi şi îndrăgind-o pe cea de-a doua, erau totuşi mult mai puţin capabili să facă aceeaşi deosebire între chipurile religioase şi pictura propriu zisă. Poate că o explicaţie mai simplă o dă faptul că epoca lui Carol I fusese martora unei înfloriri atît de minunate a artelor vizuale, încît răstimpul care a urmat, şi care oferea mult mai puţine imbolduri spre măreţie princiară, s-a culcat pur şi simplu pe laurii trecutului. Acesta a fost în orice caz punctul de vedere adoptat de Robert Wal- ker, artistul căruia i s-a datorat înfăţişarea celor mai mulţi dintre dregătorii Republicii. El nu socotea că ar fi fost necesar să se introducă un stil nou şi puritan de portretistică şi de aceea n-a făcut altceva decît să adopte nu numai sti- Iul, dar chiar, în multe cazuri, ţinuta personajelor şi amănuntele picturilor deceniilor trecute şi ale marelui său premergător Van Dyck. Walker recunoştea cît se poate de sincer că „fura de la alţii". „Chiar dacă aş putea picta mai bine — spunea el — n-aş putea picta ca Van Dyck". De fapt, nici nu era dispus să creeze „poze" proprii ale personajelor. Rezultatul a fost reprezentat de împrumuturi, din care unele atît de fidele, încît deveneau adesea comice. Un portret al lui Ireton, de pildă, folosea o postură a regelui Carol I, iar un portret ecvestru, în atitudine eroică, al lui Oliver, executat de gravorul Peter Lombart, era pur şi simplu copiat după portretul, de asemenea ecvestru, al regelui la Windsor,

căruia i se înlocuise doar capul. Dealtfel, dorinţa făţişă de a adapta noilor timpuri gravura s-a manifestat chiar şi mai tîrziu, după Restauraţie, cînd capul regelui Carol l-a înlocuit, într-o nouă variantă, pe acela al Protectorului ††††††††††††††††††††††††††††††.

Concepţia pare să fi fost aceea că, din moment ce exista un stil perfect de a-i picta pe oamenii mari, era o prostie să se facă altceva decît de a-1 prelua pur şi simplu. Nu se încerca folosirea unor asemenea portrete pentru propaganda Republicii, adică înfăţişarea, prin mijloace vizuale, a unui nou fel de regim, aşa cum ţinuseră să facă cu tot dinadinsul Stuarţii. Portretul lipsit de cutezanţă al lui Cromwell, pictat de Walker, în care chiar şi unele podoabe militare, ca bastonul de Protector şi armura, păreau nelalocul lor (căci unde era pieptarul de piele din războiul civil ?), a continuat să fie răspîndit pînă în 1654, fără să se facă vreo încercare de a se modifica poza regalistă, pe de-a-ntregul convenţională, a modelului. Atunci cînd a fost nevoie de un nou portret, cel care l-a pictat a fost Cooper, marele miniaturist, pentru ca apoi originalul, care a fost reţinut poate de el drept un fel de negativ, să fie copiat cu mai puţină vigoare de către Lely, în diferitele variante în mărime naturală, socotite acum a deriva din această miniatură. Dar şi Lely a copiat posturile regaliste, deşi în cazul acesta îşi copia propriile sale lucrări. Astfel, bustul din portretul ducelui de Hamilton, pictat de el înainte de instaurarea Republicii, reapare într-un portret în mărime naturală al Protectorului. Cît priveşte adevărata atitudine a lui Cromwell faţă de arta portretului, considerată de el ca un fel de rău necesar ce trebuia înfruntat în mod cinstit, ea a fost rezumată cum nu se poate mai bine printr-o istorioară, care este, poate, cea mai vestită din toate snoavele povestite în legătură cu el. Publicată pentru prima dată în 1721 de George Vertue, ea trebuie citată drept încă un exemplu de povestire, probabil apocrifă, care continuă să supravieţuiască datorită adevărului obiectiv pe care

---

†††††††††††††††††††††††††††††† Vezi G. Layard, *The Headless Horseman,* pentru diferitele modificări pe care le-a suferit această gravură (studiu care poate fi considerat ca un comentariu asupra nestatorniciei vremurilor), iar, pentru date generale, David Piper, *The Contemporary Poi traits of Oliver Cromwell.*

oamenii socotesc că îl conţine în legătură cu personajul în cauză. „Domnule Lely — se zice că ar fi spus el la începutul şedinţei te rog să-ţi foloseşti tot talentul şi să mă pictezi astfel ca portretul să-mi semene perfect, fără să mă măguleşti cît de cît. Ţine seama însă — spuse el arătîndu-şi obrazul — de toate zgrunţurile astea, de coşuri, negi şi de orice vezi la mine, fiindcă altfel n-am să-ţi dau nici un gologan pentru el“ [31]. Deşi pare mult mai probabil ca artistul care l-a pictat pe Cromwell cu acest prilej să fi fost Cooper, precursorul, şi nu Lely, discipolul, dacă nu de alta atunci cel puţin fiindcă negii se văd cît se poate de limpede pe miniatură, în timp ce la Lely există tendinţa de a-i ascunde. Totuşi cuvintele de mai sus au o rezonanţă cromwelliană autentică.

în felul acesta, el a imprimat în general rolului său ca Lord-ProtectOr o anumită nobleţe, atît ca prestigiu, cît şi ca atitudine, nobleţe care nu era neplăcută pentru ţară, luată în întregimea ei. Ceva din această distincţie trebuie pusă pe seama felului său de a fi, precum şi a faptului că nu era nicidecum un om morocănos şi cu atît mai puţin „puritan" în sensul peiorativ modem al cuvîntului. Era un om căruia nu numai că-i plăceau în mod vădit bărbăteştile bucurii englezeşti ale vînatului cu şoimul şi cu cîinii, dar care nu vedea nimic rău în distracţie ca atare. Ca şi mulţi alţi puritani, Cromwell fuma tutun, năravîn legătură cu care poetul Wither spunea că era o favoare a Domnului faptul că „ascunsese o asemenea binecuvântare într-o buruiană". Potrivit lui lady Conway, Cromwell a fost acela care a introdus în Anglia obiceiul de a se bea vin de Porto, băutură care nu putea fi găsită, înainte de anii 1680, în contabilitatea gospodăriei contelui de Bedford, de exemplu [32]. îi făceau plăcere sporturile colective cu condiţia să nu ducă la răzvrătire, tulburări sau la alte urmări sociale nedorite. A luat parte cu plăcere la un meci de hochei, care a avut loc la 1 mai 1654 în Hyde Park şi în care două echipe de cîte 50 de jucători din Cornwall s-au luptat pentru o minge de argint, după care a urmat o demonstraţie de lupte corp la corp.

Nici prin temperament şi nici din convingere Cromwell nu putea vedea nimic rău în aceste amuzamente, astfel că n-ar fi împărtăşit de pildă atitudinea faţă de distracţii în general a mai severului Richard Baxter. Condamnarea în bloc a distracţiilor a

fost dintotdeauna cu totul străină firii englezilor, ceea ce explică incriminările (adesea nedrepte) aduse mai tîrziu, pe această temă, puritanismului din secolul al XVII-lea. Cromwell nu s-a asociat acestei atitudini, dar nici nu şi-a bătut prea mult capul cu ea. Atunci cînd a intervenit direct pentru interzicerea unor distracţii a fost din motive stricte de siguranţă. Luptele de cocoşi, oprite prin ordonanţa din 31 martie 1654, dădeau loc la rămăşaguri şi la tulburări [33], iar cursele de cai nu numai că erau bănuite de guvern că ascund întîlniri în scop de răzvrătire, dar de fapt erau organizate în asemenea scopuri, aşa cum s-a întîmplat cînd aderenţii Asociaţiei de apus s-au întîlnit pentru prima dată pe hipodromul de la Salisbury.

In realitate însă — aşa cum rezultă din ordinele date împotriva lor, precum şi din memorii şi scrisori — populare distracţii reprezentate de luptele dintre urşi şi cîini, precum şi de luptele de cocoşi au reuşit să supravieţuiască, de bine de rău, în tot decursul interregnului. Binecunoscuta arenă cu numele de Hope, din Bankside*, pentru luptele dintre urşi şi cîini, şi-a continuat cu chiu şi vai existenţa în pofida închiderii ei oficiale, servind uneori şi pentru spectacole particulare. Nenorocita întîmplare din luna septembrie a anului 1655, cînd un copil a fost ucis de un urs la arena Hope, în a cărei incintă fusese închis din greşeală, arată că, în afara represiunii oficiale, mai existau şi alte motive de îngrădire a unor asemenea distracţii. Mama copilului ucis a fost tratată fără multe formalităţi : i s-a oferit mai întîi, ca să nu-1 dea în judecată pe proprietar, jumătate din încasările zilei respective (aproximativ 60 de lire sterline), pentru ca, pînă la urmă, să primească în mînă doar 3 lire. Totuşi, întîmplarea din 1656, cînd urşii au fost ucişi prin împuşcare cu sprijinul colonelului Pride, după cîte se pare în urma unui conflict cu proprietarul, a potolit pentru o bucată de vreme lucrurile la arena Hope. Se spunea că dulăii fuseseră expediaţi cu o corabie în insula Jamaica, însă doi urşi vestiţi, Bess chiorul şi Ned din Canterbury,

* Mahala a Londrei în care s-au aflat pe timpuri teatrele Globe, Swan, Rose şi Hope. — M.L. au reuşit să supravieţuiască prăpădului şi să apuce timpurile mai libertine ale Restauraţiei[34],

Faimoasele cuvinte ale lordului Macaulay privind

luptele dintre urşi şi cîini, precum şi interzicerea lor, care înfăţişau pe scurt şi în modul cel mai potrivit faţa întunecată a puritanismului („puritanii urau aceste lupte nu fiindcă îi făceau pe urşi să sufere, ci fiindcă făceau plăcere spectatorilor"), nu i se aplică şi lui Oliver Cromwell, şi nimeni n-a socotit pe vremea aceea că i s-ar fi potrivit. în luna mai 1653, cîţiva nefericiţi tineri din Wolverhampton ridicaseră un pom de arminden — acel simbol păgîn al veseliei, care-i întrista atît de mult pe puritani — pentru a-şi manifesta bucuria că Parlamentul trunchiat fusese dizolvat, arătînd că „acesta este un obicei străvechi şi nu are alt scop decît să exprime marea noastră mulţumire faţă de cea mai nobilă acţiune a armatei." Tinerii au fost arestaţi pe loc şi tîrîţi în faţa judecătorilor de pace locali. Replica lor a fost să-i trimită personal lui Cromwell o petiţie conţinînd următoarele mişcătoare cuvinte : „Rugăm să nu fim nimiciţi numai pentru a satisface setea lor de răzbunare şi nici să nu fim expuşi tiraniei celor pe care singurul lucru ce-i mulţumeşte este doar dreptul de a orîndui viaţa tuturor oamenilor după tiparul gusturilor lor personale" [35]. Deşi Cromwell, care era pe atunci doar comandant suprem, n-a putut să-i scape de a fi băgaţi la închisoare de către fanaticele autorităţi locale, ei nu s-au înşelat totuşi asupra omului la care apelaseră, fiindcă tocmai această lipsă de dorinţă de a orîndui viaţa oamenilor după tiparul pornirilor sale personale este aceea care dădea un colorit deosebit sentimentelor sale de toleranţă religioasă. Această atitudine a impregnat şi latura personală a Protectoratului său, care s-a caracterizat prin numeroase pilde de clemenţă individuală cît şi prin interesul public arătat faţă de părerile celor ce nu erau de acord cu el.

Urmarea a fost că răsuflarea caldă a bucuriei a început să se furişeze treptat, cu o blîndeţe încurajatoare, în viaţa Republicii, chiar mult mai curînd decît s-a presupus uneori. Prin 1654, John Evelyn observa că femeile începuseră să se sulemenească din nou, ceea ce era o prevestire grăitoare. în gazetele autorizate de guvern puteau fi citite reclame pentru articole de toaletă aristocratice ca „Pudra contesei de Kent (vîndută acum de camerista ei)“. Prin 1657, ca un veritabil semn al timpului, Joseph Cooper, „in-

comparabilul maestru al artelor liberale", care fusese de fapt şeful bucătăriei răposatului rege, făcea reclamă pentru reţetele sale, oferite spre vînzare. în tot decursul Protectoratului, şi de fapt chiar mai înainte, romanele cavalereşti franţuzeşti, traduse în engleză, s-au bucurat de mare trecere. Unele din ele purtau titluri istorice, ca, de pildă, *Cleo- patre,* apărut în 1652, şi *Astree,* apărut în 1656, iar *Hymen's Praeludia,* tradus din franceză în 1654, avea subtitlul mai antrenant de „Capodopera dragostei". Explicaţia ne este dată de Dorothy Osborne : aceste lucrări erau — spunea ea — mai amuzante decît poveştile în legătură cu trecutele războaie (afară de cazul cînd erau împănate cu foarte multe plăsmuiri plăcute).

Către sfîrşitul Protectoratului, editorul Edward Philips, nepotul lui Milton, a căutat să profite de pe urma intrigilor amoroase dintre cele două sexe, desfăşurate în hăţişurile locurilor publice, ca, de pildă, la New Exchange, Mulberry Gardens şi New Spring Gardens, şi pentru a căror stîrpire se părea că nu există nici un mijloc, publicînd un manual de locuţiuni potrivite unor asemenea întîlniri. *The Arts of Wooing and Complimenting,* dedicată „tinerilor gentilomi", cuprindea fraze născocite de intrare în vorbă ca „îmi vor scălda divinele tale săruturi buzele mele ?", „Bezna se va înroşi de ruşine" sau „Te plimbi împresurată de nori plăs- muiţi şi îţi frămînţi catifelatele picioare într-o zglobie hoinăreală." Ne-ar veni greu să ne închipuim asemenea vorbe ca rostite de buzele, prin tradiţie ţuguiate, ale unui puritan tipic şi este adevărat că, drept urmare a sforţărilor precedente de îngrădire a acestor cuiburi de dragoste, pe la sfîrşitul anilor '50, s-a constatat o anumită potolire în toate deprinderile. Cu toate acestea, sir Thomas Gower observa, încă din anul 1652, în legătură cu o măsură luată de guvern pentru siguranţa lui, că în Hyde Park se putea constata mai multă trădare între cele două sexe decît în orice altă parte a ţării. După propria ei relatare, Dorothy Osborne se „distrase de minune", în iunie 1654, la un bal mascat dat la New Spring Gardens, loc pe care Anne Halkett îl socotea, în 1648, drept din cale-afară de dezmăţat.[36]

Festivităţile zilei de 1 mai a anului 1654 li s-au părut multora ca fiind însufleţite de vechea şi desfătătoarea înclinaţie spre plăcere a acestei controversate

sărbători. în mai 1655, un pom de arminden, împodobit cu ghirlande şi înălţat la Bethnâl Green, a provocat o frământare atît de mare, încît au trebuit aduse trupe ca să împrăştie mulţimile, în luna august a aceluiaşi an, 40 de studenţi săraci au pus la cale o procesiune în care rolurile principale le aveau un rege şi o regină, amîndoi călare şi avind înaintea lor crainici, iar în urmă doamne aşezate într-o caleaşcă. Chiar şi Crăciunul, o altă sărbătoare mult dezbătută, care fusese celebrată cu nepăsare în anii 1652 şi 1653, a fost marcat, în 1654, de o mare veselie populară.

Vizitatorii capitalei vorbeau cu toţii despre relaxarea de acolo a moravurilor. în definitiv, de-abia sub Protectorat au ajuns cafenelele să capete importanţă ca locuri în care se puteau închega relaţii sociale. De asemenea, lăsînd deoparte legăturile lor neautorizate cu teatrul, terenurile de tenis ale lui Lisle şi Gibbons erau şi locuri unde se putea practica tragerea cu arcul, înotul în bazin sau gusta spectacolul la modă al dansului pe sîrmă. Atunci cînd a venit la Londra, în vara anului 1656, sir Francis Throckmorton a privit la caii care dansau, a jucat cărţi şi a călărit în Hyde Park fără să fi fost stingherit de cineva[37]. în felul acesta petrecerile obişnuite şi-au croit din nou drum, cu vigoarea buruienilor, printre parcelele legislaţiei anterioare, îmboldite fiind şi de spiritul mai slobod sus.

Drept rezultat al aceleiaşi vitalităţi, uriaşa dezvoltare urbanistică a Londrei, începută sub Stuarţi, nu s-a oprit deloc în decursul interregnului. în mod oficial, noile construcţii aveau nevoie de autorizaţie. De altfel, încă din anii ’30, Carol I a repus în vigoare ordonanţele care impuneau controlul şi autorizaţia guvernului în materie de construcţii. De aceea, faptul că şi sub Republică s-a găsit necesar ca aceste ordonanţe să fie repetate de mai multe ori dovedea că dorinţa firească a oamenilor de a se strînge laolaltă şi a constructorilor de a cîştiga bani continua să se manifeste, fără să ţină seama de ordonanţe. In 1657, s-a propus o lege pentru amendarea celor ce construiau fără autorizaţie, lege care prezenta avantajul suplimentar de a procura bani guvernului. Se făceau, firește, şi excepţii, cum a fost cazul cu marile construcţii noi ridicate de contele de Bedford pe domeniile sale de la Covent Garden, precum şi cu noua

piaţă construită tot acolo şi în care interesul său se rezuma doar la cîteva „dughene şi şoproane provizorii." S-au depus mari sforţări de a se păstra spaţiile verzi ale Londrei. în 1656, una din ordonanţele lui Oliver interzicea ridicarea de noi construcţii în zonele de la vest de Hay- market, cunoscute sub numele de „cîmpiile St James". însă — aşa cum vor putea recunoaşte generaţiile de mai tîrziu şi după cum era de aşteptat — aceste cîmpii au fost înghiţite de omenirea care se îndrepta cu grămada spre capitală.

O hartă a Londrei întocmită spre sfîrşitul Protectoratului lui Oliver arată că la răscrucea dintre Haymarket şi Pali Mall începuseră să răsară de pe atunci construcţii şi că pe partea de răsărit a străzii St James, zonă care, în anii '30, era cu certitudine acoperită de păşuni, se aflau cîteva case. Neostoita extindere a Londrei înspre apus nu putea fi oprită, iar umplerea golului dintre centrul Londrei şi Westminster, începută sub Stuarţi, înainta cu paşi repezi. Legislaţia guvernamentală menită să păstreze frumuseţea mediului natural a avut şi ea darul să provoace efecte contrarii. într-a- devăr, aşa cum a subliniat sir William Petty, dezaprobînd atît sforţările Stuarţilor cît şi ale Protectorului de a limita „mulţimea de clădiri a Londrei", lipsa de noi locuinţe a dus adesea la cîrpăcirea unor clădiri vechi şi improprii. Tot sir William a fost acela care a prezis că Londra se va întinde atît de mult spre apus încît, într-o bună zi, palatul regal se va afla mai aproape de Chelsea decît de Whitehall, prezicere nerealizată încă pe deplin, deşi se poate constata că, după statornicirea, în secolul al XVIII-lea, a palatului Buckingham drept reşedinţă regală, o deplasare în această direcţie a avut cu siguranţă loc. De altfel, părerea lui sir William că : „Atîta vreme cît vor trăi oameni în Anglia, cel mai mare loc de convieţuire al lor va fi cam pe acolo pe unde este acum Londra, fiindcă Tamisa este cel mai lesnicios fluviu din această Insulă, iar locul unde este aşezată Londra cea mai spaţioasă parte a Tamisei" [3B], rezuma problema căreia trebuia să-i facă faţă, la fel ca ceilalţi conducători, şi Cromwell, adică problema dezvoltării explozive a acestui oraş în care se infiltrau emigranţi şi care forfotea de locuitori al căror număr se ridicase,

înainte de ciuma cea mare ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, la o jumătate de milion, faţă de un sfert de milion cît era la începutul secolului.

Bineînţeles că regaliştii convinşi continuau să ia în derîdere Curtea Protectorului, adică a uzurpatorului, legîn- du-se de toate părţile ei slabe. îşi băteau joc, pe de o parte, de cumpătarea doamnei Cromwell, aşa cum făcuseră în special prin veninosul pseudoreportaj *The Court and Kitchen of Mrs. Elizabeth Cromwell Commonly called Joan,* publicat în 1660. O învinovăţeau că organiza chefuri pentru cucoane la care se ridicau „toasturi libidinoase", deşi nu există nici o dovadă nepărtinitoare în acest sens, astfel că această legendă privind înclinarea spre desfrîu a doamnei Protector nu este probabil decît doar o extindere a vechilor poveşti în legătură cu Oliver berarul şi beţivul cu nasul roşu. Ea nu avea — spuneau ei — nici o încredere în proaspăta ei poziţie socială, astfel că îşi împărţise saloanele de gală ale noii sale locuinţe prin pereţi, pentru a le transforma în apartamente mai mici şi mai confortabile. Unele din obiceiurile ei aveau un plăcut aer rustic : ţinea, de pildă, în parcul St James cîteva vaci şi înfiinţase în Whitehall o lăptărie de un fel nou, al cărei lapte bătut ajunsese o specialitate. Altele aveau scop filantropic : organiza clăci de cusut cu fetele nemăritate ale pastorilor disidenţi sau distribuia resturile de la mesele Protectorului săracilor din parohiile bisericilor St Margaret sau St Martin’s in the Fields. Reţetele culinare reproduse cu dispreţ în acest izvor nesecat de sarcasm regalist dezvăluiau că felurile de mîn- care obişnuite ale doamnei Protector implicau, toate, folo- sirea unor înlocuitori mai ieftini ai cărnii macre ca momi- ţele de viţel şi caltaboşii din sînge şi grăsime de porc, alimente al căror nume sună plăcut în urechile moderne, dar care miroseau a calicie pentru oamenii de pe vremea ei. Micul dejun obişnuit consta din budincă de dovlecei şi se zice că mîncarea ei favorită era fleica de viţel, împănată cu tocătură de cîrnaţi şi friptă în ouă.

Cam astea se spuneau despre încercările lui Elisabeth Cromwell de a combina simplitatea cu demnitatea. în acelaşi timp însă, regaliştii luau în

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Ciuma bubonică care s-a abătut asupra Londrei în anul 1665 şi a făcut un mare număr de victime. — M.L.

derîdere, dintr-un punct de vedere exact opus, fastul fără măsură al lui Oliver. Protectorul — spuneau ei — irosea banii strînşi pentru ajutorarea protestanţilor aflaţi în suferinţă pe o gardă personală de 3000 de oameni, care urmau să fie asemenea vestiţilor ieniceri turci ! îl mai învinovăţeau cu tot atîta lipsă de temei că îi maimuţărea pe monarhii de odinioară atingînd fruntea oamenilor de rînd ca să-i vindece de scrofule, numite pe atunci „boala regelui", deşi povestea mai spunea, pe de altă parte, că nici unul din ei nu se vindecase de fapt prin atingerea degetelor impure ale Protectorului. într-un fel, era o situaţie în care lui Cromwell îi era imposibil să aibă cîştig de cauză, cel puţin împotriva criticilor săi declaraţi. Atunci cînd frămîntarea nivelatorilor din armată a atins culmea, la sfîrşitul anului 1654, prin petiţia colonelului Alu- red, una din presupusele fapte culpabile ale lui Oliver era aceea că folosea la pantalonii de călărie găitane de argint, costînd 30 de lire sterline iardul, şi că îşi comandase o ca- leaşcă mai măreaţă decît aceea a regelui. Sobrietatea conducea la batjocură, în timp ce menţinerea demnităţii ducea la învinuirea de fast.

Şi totuşi, gloanţele acestea de neocolit, trase din ascunzişuri aflate şi pe dreapta şi pe stînga, nu-1 împiedicau pe Cromwell să prezinte ţării în general, ca Lord-Protector, un personaj vrednic de rolul lui, fiindcă era, fără doar şi poate, un om cu multe calităţi proprii, lucru care constituia, prin el însuşi, una din problemele adversarilor săi. S-a subliniat pe bună dreptate că Cromwell nu era un fel de Richard al III-lea, pentru a fi prezentat ca o imagine a răului[39]. Era greu ca Cromwell, acest om prietenos şi amabil, cunoscut şi iubit de mii de oameni din popor care serviseră sub comanda lui în armată, să se fi prefăcut, cu oarecare şanse de a-i convinge şi pe alţii, într-un nemernic negru la suflet. O altă dovadă că Protectorul nu a fost un om ursuz era faptul că se simţea cu adevărat bine în societatea femeilor tinere, pline de viaţă şi atrăgătoare, chiar dacă aveau păreri politice deosebite de ale lui. Atitudinea sa faţă de femei era, în general, deosebit de binevoitoare, în special atunci cînd se aflau la necaz. De această comportare urma să profite mai tîrziu lady Ormonde, iar, în ultima vară a vieţii lui Cromwell, Lucy,

contesă de Carlisle, care ne-a descris o întrevedere dintre el şi doamna Mordaunt venită să intervină în favoarea soţului ei învinuit de conspiraţie [40]. Protectorul „s-a arătat atît de galant, încît ea a crezut că o va aştepta în vizită a doua zi, lucru pe care el i l-ar fi spus — după cum afirma ea“. însă cea mai strălucitoare dintre doamnele de la Curtea Protectorului era „Bess“, sau Elizabeth Murray, contesă de Dysart, după propriul ei titlu.

în anii de mai tîrziu, mai destrăbălaţi, ai deceniului al 8-lea, ea urma să ajungă foarte cunoscută ca aroganta ducesă de Lauderdale. însă această Bess, fiica lui William Murray, ridicat la rangul de conte de Dysart, care, ca băiat, crescuse împreună cu viitorul rege Carol I şi fusese chelfănit în locul acestuia, pentru ca mai tîrziu să-i servească drept însoţitor, îşi începuse viaţa publică pe o cale cu totul diferită [41]. Ca soţie a lui sir Lionel Tollemache din Helmingham Hali, comitatul Suffolk, ca mamă a celor 11 copii ai acestuia şi ca stăpînă, după 1651, a proprietăţii proaspăt desţelenite a tatălui ei de la Ham House, precum şi a unei case din eleganta zonă, nou clădită, de la Covent Garden §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§, Bess făcea furori în societatea londoneză a Republicii. Era amuzantă şi bizară, iar un portret mai timpuriu de-al ei, pictat de Lely şi aflat încă la Ham House, stă mărturie a încîntătoarei ei înfăţişări din tinereţe, cu părul de culoare aurie şi cu deliciosul ei ten roz-alb propriu unora din roşcovanele scoţiene. Dorothy Osborne ne-o descrie pe Bess în culori vii, ca pe o femeie care putea spune că „e în stare să facă orice doreşte[1]', dînd drept pildă faptul că a refuzat să se îmbolnăvească de vărsat la o vreme nepotrivită pentru ea, deşi medicul îi spusese că bubuliţele începuseră să se ivească. Totuşi — după spusele ei — a respins atacurile bolii numai şi numai prin puterea voinţei, sau — aşa cum s-a exprimat ea — „prin forţa raţiunii şi puterea înţelepciunii."

Farmecul tovărăşiei ei era preţuit de Lordul-

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Piaţă din centrul Londrei, proiectată de arhitectul Inigo Jones (1573—1651), unde se află acum vestita operă cu acelaşi **nume. — M.L.**

Protector. Deşi cu aproape 30 de ani mai bătrîior ca ea — fiindcă Bess avea aceeaşi vîrstă cu propria lui fiică, Bettie —, lui Oliver îi plăcea să asculte uimitoarea sporovăială a acestei femei încîntătoare, mai ales că era sprijinită de o minte şi de o creştere care depăşeau pe acelea ale majorităţii celor din sexul ei. Episcopul Burnet urma să ateste mai tîrziu facultăţile ei intelectuale : era ageră la minte şi în conversaţie şi studiase matematicile, istoria, teologia şi filozofia. De altfel Cromwell nu se împotrivea să discute cu cei care aveau păreri cu totul deosebite de ale sale, iar Bess, cu pu- ternicile ei legături regaliste, intra şi **ea** în această categorie. Cumnat al soţului ei era sir Wiliam Compton, membru al Uniunii secrete, din care făcea parte şi soţul surorii ei, lordul Maynard. Pare extrem de probabil că, în călătoriile ei prin străinătate, însăşi Bess făcuse pe curiera şi uneltise în folosul acestei asociaţii, bazîndu-se cu toată încrederea pe ocrotirea lui Cromwell ca să-şi asigure continuele ei traversări ale Canalului. Se pare de asemenea că de fapt tocmai latura îndoielnică a desfătătoarei ei societăţi l-a făcut pînă la urmă pe Cromwell să pună capăt acestei legături, oricît de firavă va fi fost ea. Asta a fost, în orice caz, versiunea răspîndită de Burnet, care a scris că „Cromwell o îndrăgea fără doar şi poate, sentiment pe care ea a avut grijă să-l întreţină pînă cînd, aflînd cele ce se spuneau despre această legătură, a rupt-o“. Scrisoarea trimisă acasă, din străinătate, de către Bess, atunci cînd a auzit de moartea lui Cromwell, este cît se poate de revelatoare în ceea ce priveşte felul ei de a privi lucrurile pe vremea aceea. Denumindu-1 „bătrînul“, ea spunea pe faţă : „Singurul lucru pe care îl pot spune este că l-am cunoscut într-adevăr şi că nădăjduiesc să nu mai cunosc vreodată unul ca el“[42].

Un singur lucru sigur se poate spune despre adevărul acestei prietenii : Bess n-a fost de bună seamă nicicînd iubita lui Cromwell, fiindcă o asemenea legătură ar fi fost de neconceput pentru el. De-abia după Restauraţie, atunci cînd ursita ei a luat o altă întorsătură, Bess a avut interesul să profite cît mai mult de pe urma acestei poveşti. Ca amantă şi apoi ca soţie a primului duce de Lauderdale, ea a căutat cu tot dinadinsul să susţină că ceea ce l-a salvat pe duce de la moarte, în 1651, după bătălia de la Worcester, a fost

influenţa ei asupra lui Cromwell, deşi nu există nici o dovadă că lucrul acesta ar fi fost adevărat. S-a mai iscat apoi tulburătorul basm că Thomas Tolle- mache, fiul lui Bess, cel de al doilea din cei 11 copii ai ei, născut cam prin anul 1651, ar fi fost o odraslă de-a Protectorului. Potrivit lui Burnet, lui Tollemache îi făcea plăcere fala pe care această poveste neîntemeiată o reflecta asupra lui, poate că şi din cauză că a ajuns, la rîndul său, înainte de moartea lui prematură, survenită în cursul expediţiei de la Brest din 1694, un oştean brav şi cutezător. Datele nu se potrivesc însă deloc, din pricina îndelungatelor absenţe din Anglia ale lui Cromwell pe vremea naşterii lui Tollemache.

Aşa mamă, aşa fiu. Pe măsură ce amintirile despre Cromwell se estompau şi erau preluate în glumele deşu- chiate din vremea Restauraţiei, distanţa în timp sporea destul de mult pentru ca să se poată afirma că marea doamnă fusese ibovnica monstrului, iubita „bătrînului“. Aşa s-au iscat numeroasele aluzii şi păreri din memoriile anilor ’70 precum şi ale celor care au urmat. „Ea este Bess a inimii mele, care a fost şi Bess a bătrînului Noll...“, suna un vers de un umor ieftin. între timp însă, Bess cea adevărată, fermecătoarea tînără de la Curtea lui Cromwell, se prefăcuse într-o cotoroanţă bătrînă şi cîrcotaşe. Dublul portret al ei şi al lui Lauderdale, pictat de Lely, comparat cu portretul ei de mai tîrziu, executat de Hogarth, ne oferă o privire asupra felului în care evoluase. Părul auriu din prima versiune este acum roşu ca focul, iar nevinovata sensualitate a tinereţii se prefăcuse în depravare făţişă. împotriva bîrfelilor sau fanfaronadelor unei asemenea scorpii, „brutală în tot ce se apuca să facă, prietenă iute la mînie, dar duşman şi mai aprig[1143], de mult răposatul Oliver Cromwell nu mai avea nici o apărare.

O altă pasiune probabilă *a* lui Cromwell, de care s-a făcut şi mai mult caz pe vremea aceea, a fost Frances Lambert, soţia generalului cu acelaşi nume. Este semnificativ faptul că în biografia, intenţionat trivială, a lui Cromwell, publicată în 1663, Heath o menţionează pe Frances, dar nu se ocupă de Bess, desigur din pricină că la acea dată aceasta din urmă nu începuse încă să-şi răspîndească zvonurile. într-o anumită privinţă, cel care s-ar apuca să demonstreze că Cromwell a fost supus, ca orice alt bărbat, slăbiciunilor omeneşti, ar avea mult

mai multe motive să pledeze în favoarea presupusei lui iubiri faţă de Frances Lambert decît faţă de voluntara Bess. Frances nu era o conspiratoare regalistă periculoasă sau o uneltitoare a Uniunii secrete, ci, dimpotrivă, aparţinea cercului lăuntric al puritanilor, iar soţul ei era pentru Cromwell „dragul meu Johnnie“ sau cîteodată chiar „dragul meu fiu“. Frances era şi ea tînără, nu chiar atît de tînără ca Bess, dar cu peste 20 de ani mai mică decît Protectorul, aflat acum la vîrsta mijlocie, astfel că pentru el Frances avea totuşi farmecul tinereţii. Cromwell s-a oprit cu mai multe prilejuri în casa familiei Lambert din Yorkshire, iar cînd s-a împăcat din nou, în cele din urmă, spre sfîrşitul vieţii sale, cu Lambert, după cearta ce avusese loc între ei, prima lui grijă a fost să întrebe de „odorul lui Lambert[11], Frances. Deoarece aceasta avea, ca şi Bess, 11 copii, precum şi o fire atrăgătoare, vioaie şi prin esenţă feminină, preocupată de înfăţişarea ei în Scoţia şi dornică să scoată în evidenţă poziţia soţului ei la Londra, nimic nu-1 oprea pe Cromwell să vadă şi în ea farmecele unei tinere şi ademenitoare femei măritate.

Cei doi aveau, de asemenea, în comun aceeaşi religie, cu tot ce implica acest lucru. într-adevăr, e greu de crezut că Cromwell ar fi putut simţi o dragoste profundă faţă de o doamnă care n-ar fi fost în stare să-i împărtăşească chemările şi rugile lui fierbinţi către Atotputernicul şi să cerceteze împreună cuprinsul răspunsurilor şi semnelor inteligibile ale Celui de Sus. Cea mai îndepărtată referinţă în legătură cu prietenia dintre Cromwell şi Frances este o discuţie pe teme morale din vara anului 1649, atribuită în mod eronat lui Cromwell şi care se referea la evlavia ei, cînd acesta ar fi spus : „Avea un suflet cucernic şi duios şi — Dumnezeu mă ştie — am iubit-o din această pricină". Dealtfel, aroganţa de care o învinuiau contemporanii pe Frances se putea datora pur şi simplu încrederii pe care o avea în ea un om care-i era cu mult superior. Comparaţia dintre Frances şi Bess făcută de reverendul Mark Noble în memoriile sale de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea cuprindea probabil adevărul asupra atracţiei pe care o exercita Frances : Oliver a trebuit să-şi întrerupă vizitele la uşuratica doamnă Dysart de frică să nu fie dezaprobat de cei cucernici, „însă nu putea fi nici un rău în faptul că medita asupra problemelor

divine împreună cu doamna Lambert."[44]

Aceste două legături, ambele cu femei pline de viaţă şi atrăgătoare şi îndeajuns de tinere ca să-i fie fiice, nu dovedesc nimic altceva decît că Lordului-Protector îi plăcea acest fel de societate. în amîndouă cazurile, aspectul patern este mai evident decît cel sexual, chiar dacă acesta din urmă era implicat în cel dintîi, fenomen desigur ignorat în secolul al XVII-lea. Deosebita lui afecţiune pentru nora sa, Dorothy, despre care s-a vorbit mai sus, precum şi continua lui grijă de treburile ei familiare intrau în acelaşi cadru. Chiar a doua zi după bătălia de la Dunbar, se arăta din nou îngrijorat de eventuala ei sarcină : „Te rog spune-i lui Doll că mă gîndesc întruna la ea şi la micul ei puşti" — îi spunea el tatălui fetei. „îmi scrie cu multă iscusinţă şi curtenie, însă ceea ce aştept de la ea este o scrisoare sinceră. E prea sfioasă ca să-mi spună dacă este însărcinată sau nu..."[45] S-ar putea vorbi şi în acest caz de un fel de autoidentificare inconştientă cu căsătoria fiului său, despre o privire plină de tristeţe aruncată asupra propriei sale tinereţi. Desigur că asemenea atracţii nevinovate nu trebuie confundate cu nişte adevărate implicaţii sexuale. Nu numai că nu există nici o dovadă că Protectorul, în vîrstă de 55 de ani, s-ar fi lăsat pradă unor asemenea înclinări, dar ele ar fi fost, firește, potrivnice felului cum înţelegea el păcatul, astfel că pare cu totul improbabil ca el să fi făcut aşa ceva. Dacă preţuirea idilică a tovărăşiei femeilor mai tinere era un substitut al acestor înclinări, atunci, după aprecierea contemporanilor, a fost, desigur, o manifestare de un fel cu totul deosebit.

Apariţia, într-o poziţie de autoritate solitară, a acestui om cu comportare corectă în viaţa particulară şi avînd putere în viaţa publică a dat un nou imbold sentimentului din ce în ce mai puternic de consimţămînt tacit care începuse să se desluşească în atitudinea oamenilor faţă de Republică, Sentimentele de lealitate nu puteau fi decît încurajate de ivirea unui Protector, o autoritate mai uşor de identificat decît Consiliul de stat. John Persehouse, un gentilom din Staffordshire, care dăduse de bucluc fiindcă i se confiscaseră moşiile pentru trădare, invoca drept scuză că luptase atunci „din lipsă de discernămînt şi de experienţă la vîrsta de 17 ani.“ Acum era credincios

Protectorului, „pe care Dumnezeu l-a hărăzit să domnească peste noi". Se oferise să strîngă pentru Republică, încă înaintea bătăliei de la Worcester, o ceată de oşteni, deoarece însuşi Domnul arătase cît se poate de limpede de ce parte era mila Lui atunci cînd a dăruit jzbînzi cauzei parlamentare.[46] Deşi acest ins cu două feţe a reuşit să ajungă judecător de pace sub Carol al II-lea, totuşi prin afirmaţia lui că Protectorul fusese înălţat la conducerea ţării în- trucîtva prin puterea divină exprima părerile multor firi domoale cărora le lipsea înflăcărarea necesară unei împotriviri neîncetate faţă de regimul de la putere.

Ambianţa aceasta de orînduire istorică era sprijinită cu putere de apologeţii Republicii şi ai Protectoratului, din care cel mai de frunte era Milton. Se exercita o acţiune în două sensuri. Muniţia elogiului era oferită de caracterul, fără îndoială intransigent, al lui Cromwell, iar elogiul făcut pe această bază sporea şi mai mult această reprezentare în ochii publicului. In acest fel, cele două căi posibile de explicare a extraordinarei înălţări la putere a lui Cromwell, fie ca o pildă de intervenţie a Providenţei, fie ca o urmare a eminentelor calităţi ale Protectorului, s-au contopit într-una singură. Drept rezultat, întreaga şi necontenita credinţă a lui Milton în eroi s-a dat pe faţă în *The Second Defence,* scrisă de el în 1654, prin care făcea din Oliver un soi de căpetenie a Vechiului Testament, mare în război şi mare în timp de pace. Preocupat cum era de asemenea „căpetenii şi regi cu suflet mare", care s-au întruchipat mai tîrziu în Samson, Adam şi Hristos, a găsit în Cromwell un subiect ideal pentru teoriile lui, în jurul căruia şi-a putut elabora concepţia că „natura hotărăşte ca înţelepţii să-i conducă pe proşti[1'47]. In 1654, putea vorbi cu convingere despre „libertatea bine orîn- duită" de care Anglia trebuia să se bucure, cu atît mai mult cu cît trecuse prin diferite perioade de frămîntări. Poate că Protectoratul nu avea înfăţişarea exterioară libe- raia unor anumite regimuri, însă — după părerea lui — sub această guvernare li se acorda oamenilor o libertate mai reală decît aceea oferită mai înainte de experimentele politice cu aspect aparent mai liberal.

După cum Milton n-ar fi putut să-şi construiască *Apărarea* referindu-se la un om de o mai mică valoare decît Oliver Cromwell, tot aşa şi calităţile proprii ale lui

Cromwell s-au îmbinat făcîndu-1 să-şi îndeplinească rolul de Protector, din punct de vedere personal cel puţin, într-un mod demn de autoritatea regală pe care o imita atît de îndeaproape. Dintr-un punct de vedere opus, el reprezenta pentru mulţi idealul magistratului calvinist, hărăzit de Atotputernicul să facă lucruri mari pe pămînt sau — aşa cum scrisese în 1650 Louis du Moulin — un om „destinat să proclame voinţa Marelui Legiuitor (sau chiar a lui Dumnezeu, după cum s-a exprimat el) /|8. Desigur că acest lucru nu s-ar fi putut spune, dacă ar fi fost vorba despre un om de o mai mică valoare. în general, pentru a rezuma aceste gînduri, ideea că Cromwell era o mare forţă istorică, pe care el o reprezenta în mod excepţional, şi-a căpătat cea mai strălucită expresie în splendida odă *The First Anniversary of the Government under His Highness the Lord Protector,* scrisă de Marvell la sfîrşitul anului 1654. Această odă, care începea cu elogii răspicate aduse meritelor neasemuite ale lui Cromwell :

> *înşiruirea zilelor ce se urmează Ca soarele Cromwell puternic o îndrumă, Iar fiecare zi pe care-o face să se nască Stîrneşte încîntarea acelei dinainte*

şi se termina cu slava mai subtilă a Protectorului, în pofida împotrivirii de neînlăturat pe care aceasta avea să o stîrnească :

> *Tu îţi înalţi venerabila frunte La fel ca lauda mea, deasupra pizmei lor, Iar ca şi îngerul obştescului bine, Involburînd izvoarele, le dărui lecuire*

n-ar fi putut fi adresată unui om care nu era, prin el însuşi, de o înălţime spirituală dominantă.

A trăit „în condiţiile unui prinţ cu măsura unui simplu particular[11] — a scris Flecknoe în 1659. Era un epitaf pe care l-ar fi putut invidia mulţi capi de stat ajunşi la putere pe căi mai legale. Răstimpul de apogeu al măreţiei Protectorului Oliver n-a fost deci o vreme de care Angliei să-i fie ruşine, nici din punctul de vedere al calităţii vieţii ei artistice (dacă acest lucru ar putea fi o probă), şi nici din cel al omului însuşi. După cum a fost

silită să recunoască Lucy Hutchinson'[19], ea însăşi o martoră ostilă, lui Oliver Cromwell ,,i s-a potrivit bine locul pe care l-a uzurpat", fiindcă a avut o deosebită măreţie firească.

18

Spini şi mărăcini

**..Ia umbra voastră au crescut buruieni şl urzici, spini şl mărăcini,
neînţelegeri şl dezbinare, nemulfumlrl şl necazuri,
laolaltă cu adevărate primejdii pentru comunitate.
Cuvîntarea Iul Cromwell la dizolvarea primului
Parlament al Protectoratului**

Şi acum „neostenitul Cromwell" — aşa cum îl numea Marvell — s-a pus să înfăptuiască în ţară acele stări noi pe care el cel puţin le dorea de atîta vreme, lucru pe care l-a făcut numai cu ajutorul tovarăşilor săi din Consiliul de stat, fiindcă, pînă la convocarea unui nou Parlament, atît funcţiile legislative, cît şi cele executive urmau să fie îndeplinite de către Protector şi de Consiliu, fără nici o oprelişte din partea altcuiva. Aceşti parteneri de frunte erau în cea mai mare parte persoane cunoscute mai dinainte ca fiind, dintr-o pricină sau alta, sprijinitori de nădejde ai lui Cromwell. După propriile lui cuvinte, de pe urma Parlamentului Barebones fuseseră trase multe învăţăminte, astfel că numele membrilor Consiliului de stat dovedeau o înţelegere deplină a realităţilor puterii. Lealitatea în aplicarea hotărîrilor nu trebuia aşteptată în mod neapărat din partea drept-credincioşilor aleşi prin vot, ci mai degrabă din partea unor oameni avînd interese îndreptăţite în întovărăşirea lor.

Drept urmare, Consiliul de stat nu cuprindea — aşa cum ar fi fost de aşteptat — numai oşteni ca Lambert, Desborough şi Monk, sau un teolog ca John Owen, ci şi unii oameni aparţinînd căii de mijloc, a căror prezenţă

era mai greu de prevăzut. Se afla printre ei de pildă sir Anthony Ashley Cooper, un mare latifundar din sud-vestul Angliei, care promitea să devină, după Restauraţie, ca primul conte de Shaftesbury, cel mai mare om politic al epocii sale. Sir Anthony abandonase încă din 1644 cauza regală, semnase *Angajamentul* şi fusese iertat de Parlament în mod oficial, în martie 1653, pentru abaterile sale, astfel că putea fi considerat un exemplu desăvîrşit al acelei categorii de oameni politici care socotea îndeobşte că, pentru binele ţării, guvernul *de facto* trebuia sprijinit. Se mai aflau printre ei sir Gilbert Pickering, predispus să-1 servească pe Cromwell din motive personale, precum şi sir Charles Wblseley, omul care avusese o contribuţie atît de răsunătoare la dizolvarea Parlamentului Barebones. Plină de tîlc a fost numirea lui Edward Montagu, fiul lui Manchester, fostul potrivnic al lui Cromwell, ca mare amiral, avînd sarcina bine determinată de a descotorosi maşina de război de neliniştitoarele ei elemente radicale. Erau cu toţii oameni de nădejde (după cum şi cei ce se împotriviseră odinioară regelui Carol I fuseseră oameni cu reputaţie temeinică), care nu aveau în ei spiritul nesăbuit al celor ce au început să răsară mai tîrziu ca păpădiile pe cîmpiile verzi ale reformei.

Se afla printre ei îndeosebi credinciosul şi abilul John Thurloe, care îi urmase, de la începutul anului 1652, ca secretar al Consiliului de stat, lui Walter Frost. Fiu al unui cleric din Essex şi avînd pe atunci vîrsta de 36 de ani, Thurloe studiase în tinereţe dreptul şi, după ce fusese recomandat lui Oliver St John, ajunsese în 1648 unul din secretarii împuterniciţilor parlamentari de la Uxbridge. Tot el era acela care îl însoţise pe St John în sterila lui misiune din 1651 în Olanda. Thurloe punea în slujba lui Cromwell nu numai esenţialele calităţi ale zelului şi inteligenţei, fiindcă era în stare — după cum spunea Henry Cromwell — să deschidă încuietorile ce duceau la inima oamenilor, dar şi un profund devotament faţă de persoana mai-marelui său. Sub conducerea lui a fost dezvoltat în acelaşi timp un serviciu de informaţii, care a început să-şi croiască, asemenea unor nevăzute vrejuri de viţă de vie, şerpuitorul lui drum în jurul a aproape întregii

corespondenţe care venea în Anglia din străinătate sau se îndrepta într-acolo pe vremea aceea. Se zvonea că atunci cînd serviciul acesta a ajuns la deplinătatea dezvoltării lui, cheltuielile pentru controlul poştei şi lefurile iscoadelor se ridicau la 70 000 de lire sterline pe an, iar de aceeaşi părere era cel puţin şi Samuel Pepys. Heath vorbea de 60 000 de lire pe an. După cîte se pare totuşi, şi unul şi altul se refereau la frumosele vremuri dispărute mai degrabă cu un respect amestecat cu teamă decît cu acurateţă, fiindcă cifra reală a fost apreciată la aproape 3 000 de lire sterline pe an, în timp ce plata medie a informatorilor lui Thurloe pare să fi fost cam de 10 lire sterline pe lună. Cu toate acestea, slujbaşii lui Thurloe erau numeroşi, iar intervenţiile lui extrem de eficace, astfel că relatările exagerate de mai tîrziu nu fac decît să confirme impresia produsă de această activitate. în ceea ce priveşte cheltuielile cunoscute ale lui Thurloe, în care intrau salariul său de 800 de lire sterline pe an, precum şi plata numeroşilor săi secretari (printre care era şi Milton), curieri şi conţopişti, s-a calculat că ele se ridicau la peste 5 000 de lire sterline pe an.[1]

Această echipă s-a apucat deci de treabă abordînd cu multă sîrguinţă toate acele reforme care, după părerea ei, aşteptau să fie puse în aplicare de prea multă vreme, fie din cauza puterilor istovite ale Parlamentului trunchiat, fie datorită sforţărilor prost îndrumate ale Parlamentului Barebones. S-a subliniat faptul că în intervalul dintre luna decembrie, cînd fusese instituit Protectoratul, şi luna septembrie a anului următor, cînd s-a întrunit noul Parlament, au fost emise 82 de decrete printre care şi cele privind îndelung aşteptata reformă a legislaţiei şi reorganizarea bisericii de stat. Deşi documentele oficiale arată că Cromwell nu prea avea obiceiul să ia parte la şedinţele Consiliului de stat, lucru dovedit prin aceea că în anul 1654 nu participase decît la 28 de şedinţe din totalul de 164, imboldul spre aceste reforme el l-a dat. In ceea ce priveşte rolul jucat de Milton, s-a presupus că el primea fie de la Thurloe, fie chiar de la Consiliul de stat aflat în şedinţă punctele esenţiale ale dărilor de seamă pe care trebuia să le întocmească. Se poate ca, din cînd în cînd, să fi primit instrucţiuni chiar din partea lui Cromwell, deşi lucrul acesta nu este sigur. în asemenea cazuri,

Milton întocmea el însuşi, sau punea pe alţii să întocmească darea de seamă în engleză, pentru ca după aceea versiunea engleză să fie verificată de Consiliu sau de Protector. Milton redacta în sfîrşit conceptul în latină sau, după ce vederea i-a slăbit rău, îl dicta secretarilor săi[2].

Reforma legislaţiei era de o importanţă deosebită, fiindcă în jurul ei se iscaseră de multă vreme fel de fel de critici [3]. Puritanismul aplicat în practică era, din multe puncte de vedere, mult mai avansat în ceea ce priveşte omenia decît vremea lui. Pedeapsa cu moartea, de pildă, urma să fie abrogată, cu excepţia cazurilor de omucidere şi de trădare, pe motivul cît se poate de rezonabil că ,,a spînzura pe cineva pentru un fleac şi a achita un ucigaş însemna a aplica o lege prost întocmită". în luna august, o ordonanţă a Consiliului de stat reglementa procedura controversatei Curţi a lordului-cancelar : reclamanţii trebuiau să depună cauţiuni pentru acoperirea cheltuielilor de judecată cu scopul stăvilirii proceselor de şicană, iar în viitor procesele urmau să fie judecate în ordinea înregistrării lor. Urma, de asemenea, să se întocmească un tabel de onorarii ale avocaţilor, cărora li se interzicea în mod categoric să-şi expună cauzele prin şuvoaie nesfîrşite de cuvinte al căror singur rezultat era lungirea duratei procesului şi mărirea onorariilor. în ceea ce priveşte pedepsele pentru trădare, caracteristic felului de a vedea lucrurile al lui Cromwell era faptul că, deşi urmau să fie aplicate tuturor celor ce se ridicau împotriva noului aparat de guvernare, el s-a hotărît să folosească legea împotriva adepţilor „celei de-a cincea împărăţii" într-un mod arbitrar din punct de vedere teoretic, adică, practic, cu îngăduinţă.

însă oamenii aceştia pătimaşi nu-şi slăbeau nicidecum violenţa limbajului pe măsură ce Protectoratul îşi urma calea, astfel că în curînd au dat de mari buclucuri. După părerea unora din ei, regimul Protectoratului, precum şi Oliver însuşi puteau revendica papei sau papistaşilor în general îndoielnica cinste de a se numi antihrişti, acest statornic titlu de hulire aplicat de-a lungul veacurilor schimbătoarelor ţinte ale ocărilor. Anna Trapnell, strania proroacă din Nord, desluşea la Cromwell micul corn, înspăimîntătoarea umflătură de pe capul Antihristului,

aşa cum era descrisă în cartea lui Daniil, preferată de adepţii „celei de-a cincea împărăţii." Calculele numerice ale lui John More, un învăţăcel din Londra, stabileau că totalul calificativelor lui Cromwell se ridica la sinistra cifră de 666, numărul Antihristului/[1] Din cauză că orice defăimare a guvernului era socotită trădare, aceşti indivizi cu gură mare şi limbă ascuţită o sfîrşeau, aşa cum era de aşteptat, în puşcărie. însă după ce erau întemniţaţi, Oliver nu încuviinţa să fie daţi în judecată. Motivul era simplu. Rezultatul unui asemenea proces nu putea fi decît aplicarea grelelor pedepse pentru trădare, în timp ce deţinerea fără judecată, cu toată aparenta ei samavolnicie, îi apăra pe vinovaţi faţă de ei înşişi.

Tn afară de aceasta, Oliver dădea dovadă de o surprinzătoare înclinaţie spre discuţii în contradictoriu cu asemenea oameni. John Rogers, un adept al „celei de-a cineea împărăţii", devenise unul din cei mai neîmpăcaţi ponegri- tori ai Protectorului, pe care ajunsese să-1 socotească drept Antihrist, nerezumîndu-se să-1 admonesteze de pe amvon, dar punînd chiar să se tipărească un pamflet ameninţător al cărui titlu reamintea faimoasele cuvinte de avertizare „Mane, Tekel, Fares“ adresate lui Nabucodonosor**********, deşi în acest caz ele purtau şi subtitlul „Scrisoare prin care îl deplîng pe Oliver, Lord Cromwell Rogers a mai proclamat, de asemenea, o zi de umilinţă solemnă pentru metehnele guvernanţilor, comparînd cu reavoinţă White- hallul cu Sodoma şi demonstrînd că Cromwell încălcase personal cel puţin opt din cele zece porunci. Din punctul de vedere al ocîrmuirii, nu era nimic surprinzător în faptul că Rogers a trebuit s-o sfîrşească prin a fi băgat în temniţă şi desigur că aproape orice alt potentat decît Oliver Cromwell l-ar fi lăsat pe acest predicator arţăgos să zacă acolo, de unde putea să-i ignoreze fără nici o teamă ocările. Şi totuşi, fie datorită înclinaţiei lui sincere de a sta de vorbă cu cei ce aveau păreri deosebite de ale

---

********** Cuvinte scrise de o mină nevăzută pe peretele sălii de ospeţe a regelui : „Numărat (zilele), Cîntărit (firea) şi împarţit (regatul). — M.L.

Autoarea greşeşte menţionîndu-1 pe regele Nabucodonosor. Acest episod s-a petrecut cu regele Bel-Shar-Usur, redat în Biblie sub forma Belşaţar (Balthazar), în anul 539 î.e.n. — C.M.

sale, fie din cauză că nu-i venea a crede în neputinţa lui de a-i convinge personal pe adepţii „celei de-a cincea împărăţii" să-şi schimbe în bine felul de a gîndi, calităţi probabil strîns legate între ele în firea lui, a dispus, în februarie 1655, ca Rogers să fie scos de la răcoare şi adus la el.

Rezultatul a fost o încăierare verbală îndîrjită, cu sorţi schimbători, în care nici una din părţi n-a vrut să se dea bătută.[5] Cu toate învinuirile hulitoare şi pe faţă pe care Rogers i le-a adus, Cromwell l-a comparat cu o musculiţă care strică toată plăcerea unei discuţii. S-a lăudat că nu existase nicicînd în Anglia o asemenea libertate de conştiinţă ca pe timpul lui. Rogers i-a răspuns prin vorbe din ce în ce mai bombastice şi din ce în ce mai greu de înţeles pentru Protector, pentru ca la urmă să facă uz de latină, limbă în care — aşa cum s-a văzut — Cromwell nu se prea simţea la largul lui, astfel că de astă dată l-a întrerupt brusc pe Rogers ca să-l întrebe : „Ce vrei să-mi dovedeşti cu latina dumitale ?“, la care Rogers i-a răspuns obraznic şi marcînd un punct în favoarea lui : „Cum, domnule, sînteţi rector la Oxford şi nu puteţi suferi această limbă ?“ Şi astfel Rogers s-a întors din nou la puşcărie, unde, departe de a-şi conteni criticile, s-a apucat să-1 descrie pe Cromwell ca pe un şarpe ale cărui coarne îi îngăduiau să arate ca un miel. Adevărul era însă că Cromwell a arătat, şi a continuat să arate, o blîndeţe de miel în comportarea faţă de aceşti cusurgii exaltaţi, ceea ce îi face mare cinste dacă îl comparăm cu mulţi alţi practicieni ai puterii supreme.

Alte exemple ale dorinţei lui Oliver de a potoli şi împăca, precum şi de a suda naţiunea într-o bună înţelegere mulţumită, sub părintească lui oblăduire, sînt reprezentate de felul cum i-a tratat şi pe alţii care intraseră în conflict cu statul. Bineînţeles că legile privind confiscarea moşiilor foştilor regalişti sau ale altor culpabili mai erau în vigoare, iar complicata aplicare a acestei operaţii continua încă : trebuiau sechestrate două treimi din proprietăţile celor care luptaseră pentru cauza regelui. Proprietăţile catolicilor erau supuse confiscării, indiferent dacă luptaseră sau nu de partea regaliştilor, deşi sancţiunile pentru cei ce refuzau numai să ia parte la serviciile religioase ale bisericii anglicane erau mai uşoare decît pentru cei care, pe lîngă aceasta, se făcuseră vinovaţi şi de fapte

criminale. In anumite împrejurări, proprietăţile puteau fi păstrate dacă se plătea o sumă de răscumpărare sau o amendă bănească. Evident că în decursul îndelungatei şi amănunţitei elaborări a acestor legi au existat numeroase prilejuri de apel şi de evaziune, astfel că multe proprietăţi s-au strecurat prin plasa legii. Există în special dovezi că persoane de încredere şi rude protestante sau partizane de-ale lui Cromwell treceau în posesia pămînturilor în locul prietenilor lor puşi în afara legii, scop în care erau folosiţi adesea avocaţii familiilor respective. Drept urmare, deşi în decursul Protectoratului s-au produs anumite transferuri de proprietate a pămînturilor, totuşi numărul relativ redus al proprietăţilor funciare restituite după Restauraţie avea să demonstreze cît de uimitor de priceputi trebuie să fi fost foştii moşieri în păstrarea pămînturilor lor şi este cît se poate de probabil ca necesităţile financiare ale guvernului să fi contribuit la continuarea acestui procedeu.
Dar chiar în aceste condiţii, între 1651 şi 1652 au fost vîn- dute prin acte de vînzare şapte sute de moşii.[0]

S-a simţit totuşi de la bun început că atitudinea lui Cromwell ca Protector era plină de înţelegere faţă de situaţia grea în care se aflau foştii regalişti, care se hotărîseră să sprijine prin pasivitate regimul aflat la putere, în 1654, guvernul a aprobat ca pămînturile sechestrate să fie date în arendă proprietarilor iniţiali, operaţie care contribuia prin ea însăşi la restabilirea statu-quo-ului, chiar dacă foştii proprietari erau obligaţi să facă rost de bani pentru plată. în memoriile sale, Edmund Ludlow a mers chiar mai departe, învinuindu-1 pe Cromwell că dăduse dispoziţii judecătorilor ca în călătoriile lor circulare†††††††††††††††††††††††††††††† să acorde un tratament de favoare foştilor regalişti. Desigur că Ludlow exagerează, însă această învinuire indică existenţa larg răspîndităi impresii că Oliver dorea să trăiască în pace cu foştii regalişti şi drept primă măsură în acest scop ei urmau să fie trataţi cu mai puţină asprime. în anumite cazuri de confiscări samavolnice făcute sub Republică, procedurile respective au fost sistate de fapt sub Protectorat. Vînzarea în continuare a moşiilor Craven, de

---

†††††††††††††††††††††††††††††† Pe vremea aceea, judecătorii se deplasau de la o localitate la alta pentru a lua parte la şedinţele Curţilor de judecată. — M.L.

pildă, a fost oprită, iar sechestrarea moşiei lordului Hatton a fost oprită şi ea din lipsă de dovezi corespunzătoare. Drept urmare, aşa cum s-a dovedit în mod convingător, situaţia regaliştilor mireni s-a îmbunătăţit treptat după ce Cromwell a ajuns la putere [7].

în cazul romano-catolicilor, ale căror suferinţe erau hărăzite să fie şi mai mari, deoarece prezumpţia încălcării legii plana continuu şi cu tărie asupra membrilor credinţei proscrise, dorinţa lui Cromwell de a-i ajuta pe acei membri ai comunităţii care respectau legea era şi mai vădită, fiindcă era un lucru neobişnuit pe vremea aceea. De fapt, atitudinea pe care a avut-o Cromwell faţă de catolicismul englez după ce a ajuns Protector, atitudine care contrasta în mod izbitor cu comportarea lui faţă de catolicii irlandezi, este cea mai convingătoare ilustrare a faptului că mintea lui se îndepărta din ce în ce mai mult de dedesubturile dogmatice, spre a se îndrepta spre temele practice ale legii şi ordinii. în vara anului 1654, el a legat o nouă prietenie, tot atît de ieşită din comun ca şi relaţiile lui cu regalista lady Dysart, cu sir Kenelm Digby, care nu numai că era un romano-catolic de vază, dar făcuse parte şi din curtea reginei Henrietta Maria. Ca şi în cazul lui Bess, se pare că ceea ce l-a atras pe Protector au fost calităţile personale deosebite ale lui Digby, pe care ambasadorul veneţian îl descria ca „un om plin de imaginaţie şi «himere»". Unele din fanteziile lui erau de ordin ştiinţific, iar altele mai neobişnuite, fiindcă Digby era şi deosebit de original şi foarte priceput la vorbă. John Aubrey îl socotea „cel mai desăvîrşit cavaler al vremii sale“, un om care ar fi impus respect în orice loc, chiar dacă ar fi picat acolo din cer, deşi se spunea că iezuiţii ar fi adăugat maliţioasa clauză că această părere bună dăinuia numai unde nu stătea mai mult de şase săptămîni. Digby era un munte de om, cu o mare forţă fizică şi înzestrat cu o voce puternică şi răsunătoare pe măsura trupului dominat de un obraz lat şi radios, cu o expresie aproape angelică. Avusese la început un anumit amestec în convorbirile din 1648 dintre armată şi catolici, însă fusese surghiunit în anul următor. Prietenia lui cu Cromwell a început în primele luni ale anului 1654, atunci cînd s-a prezentat la Consiliul de stat ca să ceară să i se înapoieze moşiile. Spre mî- nia

lui William Prynne, înverşunatul duşman al catolicilor, care îl numea cu scîrbă pe Digby „favoritul personal" al lui Cromwell, învinovăţindu-1 în acelaşi timp că umbla după pălăria de cardinal, Digby a sfîrşit prin a se muta la Whitehall. [8]

în următorii doi ani şi ceva, cei doi s-au întîlnit adeseori, Digby sperînd că Cromwell îi va ocroti pe catolici, iar Cromwell că populaţia catolică se va hotărî să-1 sprijine pe el. Atunci cînd a primit, în octombrie 1655, autorizaţia să plece în străinătate, Digby nu mai contenea cu asigurările recunoştinţei lui : „Tot ce detestă Lordul-Pro- tector şi Consiliul de stat trebuie să-mi facă silă şi mie... Găsesc că este de datoria mea ca, oriunde m-aş afla, să aduc la cunoştinţa tuturora cît de mult mă socotesc obligat faţă de înălţimea sa şi cu cîtă înfocare rîvnesc să-1 servesc, să-1 cinstesc şi să-i apăr interesele, chiar dacă ar fi să-mi dau viaţa pentru ele". Bineînţeles că legătura dintre Cromwell şi Digby era de felul aceleia în care sprijinitorii fiecăreia din părţi bănuiesc că propriul lor prieten este tras pe sfoară de perfidul său adversar. Cu toate acestea, Cromwell dădea dovadă şi în alte privinţe de o ciudată înclinare spre clemenţă faţă de catolici. în vara anului 1654, cînd John Southworth, un sărman preot în vîrstă de 70 de ani, a fost prins şi condamnat, potrivit crîncenelor legi de atunci privind trădarea, la o cumplită şi cruntă pieire prin mutilare şi sfîşiere în patru, Cromwell s-a arătat sincer îndurerat. Celor care l-au văzut li s-a părut că este foarte mişcat şi „potrivnic unor asemenea cruzimi[1]', de- clarîndu-se pentru libertatea de conştiinţă a tuturor. Deşi nu şi-a putut impune voinţa cu acest prilej, iar Southworth a trebuit să piară, e evident că posibilitatea tolerării catolicilor paşnici stăruia în mintea lui. în decursul verii următoare, a colaborat la pregătirea unei misiuni secrete la Roma, al cărei scop urma să fie realizarea unui „angajament" cu papa. Catolicilor englezi li s-ar fi permis să asiste la slujbe religioase particulare, pentru ca în schimb papa să nu mai propovăduiască răzvrătirea împotriva guvernului englez. Se prea poate că repunerea în vigoare, în aprilie 1655, a legilor împotriva iezuiţilor să fi avut scopul de a tăinui aceste negocieri, fiindcă nu există nici o dovadă că măsura aceasta a fost urmată de noi puneri sub acuzare. [9]

Din păcate, convorbirile n-au avut nici o reuşită. Dintre cei doi care au jucat un rol principal în ele, William Mettam, vlăstarul unei familii nobile din Yorkshire şi probabil nepotul lui Thomas Mettam, preotul iezuit supus torturii, era un fost student al colegiului englez din Roma. Celălalt participant, Thomas Bayly, era un om îndărătnic din fire şi de aceea se pare că negocierile, care erau în esenţă de o natură extrem de delicată, datorită poziţiei de atunci a legilor engleze, s-au rupt pînă la urmă mai degrabă din cauza caracteristicilor lui personale decît din alte motive. Eşuarea tratativelor n-a făcut decît să stîr- nească atît speranţe, cît şi teamă, aceasta din urmă fiind resimţită mai ales de regaliştii exilaţi din anturajul regelui Carol al II-lea, care îl vedeau pe Cromwell pe cale s-o ia înaintea propriului lor suveran. în corespondenţa lui din vara anului 1655, Hyde se arăta pe rînd disperat sau cu totul indignat în legătură cu acest subiect : „Ar fi cît se poate de ciudat dacă, după atîta prefăcătorie şi înşelătorie, Cromwell ar cîştiga încrederea Romei — scria el — şi dacă ar fi socotit drept persoană în stare să arate bunăvoinţă catolicilor, cînd toată lumea ştie că interesul şi puterea lui rezidă numai în oamenii care sînt duşmani de neîmpăcat ai acestora". Realitatea era însă că Cromwell reuşise să-i pună în mare încurcătură pe exilaţi, fiindcă era cît se poate de firesc ca cei de rit catolic să se întrebe acum ce va face pentru ei Carol al II-lea, dacă venea din nou la putere. însă cum putea face regele oferte precise — răspundea supărat tot Hyde —, cind nu avea deocamdată habar de planurile lui Cromwell şi cînd, pe deasupra, papa nu-i arătă nici o „afecţiune" lui Carol ?[10]

Un elogiu al intenţiilor lui Oliver a fost adus totuşi de ambasadorul francez Bordeaux, care a exprimat justificata părere că în Anglia catolicii o duceau mai bine sub Protectorat decît sub orice guvernare de mai înainte. Urmarea imediată nu a fost numai destinderea, ci şi înmulţirea adepţilor. Deşi, în anii care au urmat, mîrşava legătură dintre refuzul catolicilor de a lua parte la slujbele religioase anglicane, amenzile bănoase şi problemele financiare ale guvernului au dus la degradarea acestei atmosfere favorabile, este neîndoios că Oliver Cromwell a fost un om pe care catolicii englezi n-aveau nici un motiv să-1 afurisească, ei mai degrabă

să-1 binecuvînteze.[11]

Din anumite privinţe, starea clerului anglican deposedat era mai de plîns decît aceea a ereticilor declaraţi, fiindcă puritanii nu puteau să uite atît de repede trecutele lor gîlcevi, iar vremea cînd anglicanii contribuiseră la izgonirea celor bănuiţi de puritanism nu era chiar atît de îndepărtată. Sforţările comisiilor numite de Cromwell pentru îndepărtarea sau descalificarea pastorilor necorespunzători au început să fie aplicate în martie 1654. Printre aceştia erau socotiţi baptiştii, prezbiterienii moderaţi, precum şi, firește, în special independenţii. Cu toate acestea, aşa cum se întîmplase şi cu schimbările în proprietatea pămînturilor, poporenii au reuşit să reţină un număr îndeajuns de mare din vechii lor pastori, ceea ce a determinat guvernul ca, în toamna anului 1655, să interzică formal acest lucru. însă şi în cazul acesta, Oliver s-a dovedit a fi cu toată încrederea de partea împăciuirii. Deşi nu arătase nicicînd vreo simpatie deosebită pentru Cartea comună de rugăciuni, atît de îndrăgită de anglicani, a aprobat totuşi unele petiţii pentru menţinerea pastorilor de această credinţă, iar cînd i-au fost expuse personal, de către fostul arhiepiscop Ussher, într-o întrevedere din ianuarie 1656, necazurile pastorilor anglicani sau ai bisericii episcopale ††††††††††††††††††††††††††, izgoniţi din slujbele lor, Protectorul a fost de părere ca tema să fie adusă în faţa Consiliului de stat, cu condiţia ca pastorii în chestiune să-şi afirme intenţia de a trăi în mod paşnic. Puţin după aceea, Ussher a murit, iar Cromwell nu numai că a dispus ca funeraliile acestuia de la Westminster Abbey să fie plătite din banii statului, dar n-a împiedicat ca alături de groapă să se ţină o slujbă de înmormîntare anglicană, ceea ce însemna un hatîr şi mai mare.

O întîmplare privindu-1 pe contele de Bridgwater, care trăia pe timpul acela retras din treburile obşteşti, dovedeşte cît se poate de limpede hotărîrea lui Oliver de a aplana neînţelegerile care nu puteau fi înlăturate. §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ într-o lungă şi, neîndoielnic, amabilă

---

†††††††††††††††††††††††††††††††† Biserica anglicană mai este numită şi „episcopală" deoarece a păstrat instituţia episcopatului. — M.L.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§

scrisoare de justificare trimisă lui Bridgwater la 9 mai 1654, Oliver îi comunica că ordonase să i se dea unui anumit domn Porter o parohie la Whitchurch din Shropshire, deoarece i se păruse că acesta era cerut de enoriaşi. între timp însă, se înfăţişase un anume dr. Bernard, căruia i se dăruise această parohie de către ocrotitorul său, contele de Bridgwater, şi care se străduia să susţină că Porter n-avea dreptul la această slujbă, fiindcă era „un trădător" care îl sprijinise pe inamic cînd acesta venea spre Worcester, astfel că „locuitorii cei mai cucernici şi mai supuşi cer ca slujba să-i fie dată lui (doctorului)[11]. După o cercetare mai amănunţită s-a constatat însă că cel „împotriva căruia se puteau ridica obiecţii din punct de vedere legal" era tocmai doctorul, astfel că i s-a poruncit să nu ia locul lui Porter pînă cînd nu se vor putea face noi cercetări. „Procedînd în acest fel — scria Oliver — n-am avut nicidecum intenţia să prejudiciez dreptul dumneavoastră de a acorda o parohie" şi, deşi „inima mă îndeamnă să vă înduplec a fi de partea domnului Porter — spunea Protectorul —, totuşi vă spun cît se poate de deschis că vă dau toată libertatea de a vă exercita privilegiul." [12]

Scrisoarea, care se termina cu deosebit de împăciuitoarele cuvinte : „De aceea, lăsînd ca problema să fie rezolvată aşa cum veţi crede dumneavoastră", a primit, la 28 iunie, un răspuns la fel de conciliant, în care cea mai mare mîhnire a lui Bridgwater pare să fi fost aceea că datoriile cumnatului său, William Courteen, pentru care se pusese, din nenorocire, zălog tatăl său şi care se ruinase din pricina Companiei olandeze a Indiilor orientale **********, îl împiedicau să-şi părăsească locuinţa ca să intervină personal pe lîngă Protector. Nu-şi dăduse decît prea puţin seama de problemele pe care le ridica faptul că dăruise lui Ber- nard parohia, pe care îl socotise „acceptabil atît pentru înălţimea voastră, cît şi pentru parohie". îi venea foarte greu acum să-şi retragă darul,

---

manuscrisele Bridgwater.

********** Unii cetăţeni englezi cu bani investiţi în această Companie s-au ruinat în urma izbucnirii războiului anglo-olandez din 1652 şi a actelor engleze de navigaţie din 1051, care excludeau pe olan**dezi din comerţul exterior al Angliei. — C.M.**

chiar dacă n-ar fi fost decît ca să dovedească „acea ascultare liber consimţită, pe care sînt întruna gata să v-o dau şi pe care doresc să o arăt faţă de înălţimea voastră". însă, chiar în aceste condiţii, ar accepta un alt candidat, atîta vreme cît Protectorul n-ar insista asupra insuportabilului Porter, a cărui purtare faţă de Bridgwater fusese de neîngăduit din toate privinţele şi a cărui alegere ar conduce la o dezbinare înspăimîntătoare între enoriaşi[13]. Totuşi pînă la urmă, Bridgwater n-a fost silit să-1 rabde pe Porter sau pe vreun alt concurent impus. Dimpotrivă, la 23 august, Oliver a dat un ordin prin care anula prima lui intervenţie privindu-1 pe Porter şi confirma dreptul lui Bridgwater de a acorda cui voia parohiile [14]. Şi astfel, această furtună într-un pahar bisericesc de apă din Shropshire s-a isprăvit prin confirmarea sprijinului ferm al Protectorului de partea vechii stări de lucruri şi a vechilor privilegii ale nobilimii.

Totuşi, una din ideile de bază ale argumentării lui Porter fusese aceea că sechestrarea averii lui Bridgwater îl lipsise pe acesta de dreptul de a acorda parohii. în realitate însă, condiţiile în care fusese făcută sechestrarea erau tema unor discuţii între Bridgwater şi autorităţile locale, reprezentate mai tîrziu de generalul-maior Worsley, iar Oliver continua să fie de partea împăciurii, adică, de fapt, de partea pretenţiilor lui Bridgwater. Se depusese o recla- maţie că proprietăţile acestuia nu fuseseră sechestrate în mod legal, cu toate legăturile lui regaliste, fapt pentru care fusese citat cu forme în regulă în faţa împuterniciţilor din Lancashire [15]. Bridgwater a replicat trimiţîndu-i o petiţie lui Cromwell în calitatea lui de „izvor al întregii dreptăţi din această Republică", prin care cerea să-i acorde „binevoitorul său ajutor ca să fie absolvit de presupusa nesupunere" [16]. Oliver a răspuns poruncind ca Worsley şi împuterniciţii să amîne deocamdată aplicarea sechestrului. *ii* Aşa cum era normal, împuterniciţii au protestat, Influenţaţi fiind probabil şi de politica locală [18]. Worsley se trăgea din familia Worsley de Booth, cunoscută încă mai dinainte ca fiind în duşmănie cu familia Egerton de Bridg- water. însă, la 22 martie 1656, împuterniciţii au primit un mesaj, scris, la porunca înălţimii sale, de către secretarul lui, William Malyn,

prin care se confirma nevinovăţia din toate privinţele a lui Bridgwater, care în fond nici n-ar fi trebuit să fie socotit că intră în categoria celor supuşi sechestrului. Se făcuse deci, într-un cuvînt, o greşeală, iar dorinţa Protectorului era ca moşia contelui să fie scoasă de sub sechestru. întreaga tărăşenie era rezumată cum nu se poate mai bine în vorbele de încheiere a mesajului: „înălţimea sa doreşte să fie indulgent în cazurile în care se constată nevinovăţia'†††††††††††††††††††††††††††††† [19].

Existau totuşi în Anglia oameni pentru care gesturile împăciuitoare nu puteau modifica neînduplecatul adevăr că Oliver Cromwell uzurpase puterea. Pentru firea lor, nici o îndulcire a reglementărilor şi nici o tactică de batere în retragere a guvernului nu erau îndeajuns de mulţumitoare. Episcopul anglican Brian Duppa scria despre el însuşi că în această epocă se apăra „aşa cum face broasca ţestoasă, adică neieşind din carapacea mea". însă nu toţi foştii regalişti anglicani sau catolici erau în stare să imite broasca ţestoasă. Deşi data precisă a înfiinţării ei este îndoielnică, se ştie totuşi că prin 1654 exista deja, în stadiul de început, o asociaţie pentru o rezistenţă regalistă, cunoscută sub numele de „Uniunea secretă†††††††††††††††††††††††††† *. Cele şase căpetenii iniţiale, lorzii Belasyse şi Loughborough, sir William Compton, coloneii John Russel şi Edward Villiers şi sir Richard Willys, s-au întrunit în decursul acelui an. Deşi erau cu toţii oameni de neam ales, iar Belasyse era catolic, este de remarcat totuşi că printre ei nu se afla nici un adevărat mare bogătaş, fiindcă oamenii de acest soi erau mult prea interesaţi să-şi păstreze moşiile pentru a renunţa la poziţia lor prudentă înainte ca mişcarea să prezinte o speranţă sigură de reuşită. Drept urmare, Uniunea secretă a fost caracterizată la începuturile ei de o anumită lipsă de vlagă, astfel **că a** trebuit să renunţe **la o răz**meriţă pe care o încercase în luna februarie 1654, ceea ce însemna că la umbra ei creşteau uneltitori rivali,

---

†††††††††††††††††††††††††††††††† Această denumire a fost adoptată de o prosperă asociaţie mo
†††††††††††††††††††††††††††††††dernă, înfiinţată de generalul de brigadă Peter Young, pentru a reconstitui luptele războiului civil. Spre deosebire de prototipul ei din secolul al XVII-lea, această Uniune secretă admite printre membrii ei atît partizani ai lui Cromwell, cît şi regalişti, şi nu are **nimic de ascuns.**

care complicau mărăcinişul urzelilor regaliste [20].

Prima încercare mai bine pregătită de a răsturna guvernul a fost plănuită pentru luna mai 1654 şi era condusă de John Gerard, un fost colonel care ţinea cu regele, fără să fi fost însă de fapt membru al Uniunii secrete. Ea viza, firește, punctul în care noul guvern era cel mai vulnerabil, adică viaţa Protectorului. La drept vorbind, ar trebui să socotim că Oliver a fost expus în tot decursul Protectoratului acestei ameninţări necontenite, însă, aşa cum s-a întîmplat şi cu alţi capi de stat, inclusiv cu unii tirani şi dictatori contestaţi, fapt surprinzător este că ameninţarea n-a reuşit nicicînd a fi pusă în practică. Chiar falnica procesiune din februarie 1654 a Protectorului şi a Consilului de stat spre centrul Londrei a fost tulburată de o asemenea încercare din partea unei oarecare domnişoare Granville. Totul se desfăşura cu mare pompă. Oliver purta o îmbrăcăminte de culoarea mosculuı, deci cafenie-roşcată, brodată cu aur. Clopotele bisericii St Giles din Cripplegate răsunau, iar străzile erau mărginite de parmalîcuri îmbrăcate în pînză albastră şi împodobite cu flamuri mari şi banderole purtînd numele întreprinderilor comerciale din City. La Temple Bar, Cromwell a fost întîmpinat de lordul- primar şi de consilierii municipalităţii, toţi călare şi îm- brăcaţi în robele lor, după care Oliver a coborît din ca- leaşcă şi a încălecat pe un cal. La ospăţul care a urmat, lordul Henry Cromwell — aşa cum era el numit acum — s-a aşezat în stînga tatălui său [21]. Dar, cu toate măsurile de prevedere luate, nu s-a puţut evita la întoarcere un incident supărător cînd asupra caleştii Protectorului a fost azvîrlită o bucată de cărămidă.

Fireşte că agresiunea era destul de primitivă. **Se punea** totuşi problema unor eventuale tentative din partea unor oameni înarmaţi cu arme mai ucigătoare. De fapt însă, **o** parte din platoşa care l-a ocrotit pe Oliver, cel puţin în primii ani ai Protectoratului, a fost nesiguranţa regalişti- lor în privinţa situaţiei pe care ar fi putut s-o pricinuiască moartea lui. Atîta vreme cît se arătau semne de îmbunătăţire de pe urma uzurpării, ar fi fost o nechibzuinţă să se preschimbe o stare suportabilă pe una mai proastă. Omorul apărea drept o armă ispititoare numai dacă re- galiştii puteau fi convinşi că moartea lui Oliver ar fi avut ca urmare întoarcerea lui Carol şi asta chiar lăsînd deoparte faptul

că, după cîte se pare, însuşi regele avea sentimente contradictorii în privinţa asasinatului, ceea ce însemna că o eventuală Restauraţie în 1654 nu era nicidecum sigură. S-a plănuit, totuşi, ca Oliver să fie luat prizonier în timp ce se îndrepta de la Whitehall spre Hampton Court, de către un grup de 30 de oameni, conduşi de Gerard. Din nefericire pentru regalişti, planul a fost lichidat prompt şi datorită vigilenţei veşnic expeditivului Thurloe, al cărui talent de supraveghere ţintea spre descoperirea cît mai multor întreprinderi de acest fel. în cazul de faţă, totul s-a terminat atît de repede încît se poate bănui că guvernul ştia cîte ceva mai dinainte, ca să nu mai vorbim de faptul că Oliver şi-a schimbat în ultimul moment itinerarul spre fluviu, dejucînd astfel pregătirile iniţiale ale organizatorilor.

Sîmbătă 19 mai, Lambert îi scria la repezeală, din Londra, lui John Bright, o rudă din Yorkshire a familiei soţiei sale, în legătură cu această întîmplare : „Avem dovezi sigure că s-a plănuit un atentat odios asupra Lordului-Pro- tector, însă nădăjduiesc că l-am făcut să se năruie...“ Totuşi, complotiştii n-au fost arestaţi decît a doua zi după atentat, iar Consiliul de stat nu fusese informat decît cu două zile mai înainte [22]. Deşi ar însemna să mergem prea departe dacă l-am învinui pe Cromwell că de fapt el ar fi pus la cale uneltirea, putem accepta totuşi, pentru compromis, eventualitatea de a fi îngăduit ca uneltirea să-şi urmeze cursul pentru a obţine doritul rezultat şi anume de a-i face pe oameni să-i scîrbească pe asasini, întărindu-şi dragostea faţă de Protector. Era o treabă la care s-au priceput deosebit de bine slujbaşii Elisabetei, ca de pildă Walsingham, şi un procedeul pe care orice guvernare ce înfruntă probleme similare îl poate imita cu folos.

Sancţiunile au fost publice, deşi nu prea multă lume a ştiut despre ele. S-a făcut un proces de pe urma căruia trei dintre complotişti au fost trimişi la muncă silnică, iar doi executaţi. John Gerard a pierit la 10 iulie. După cum spunea *Mercurius Politicus,* comportarea lui a fost, pînă la sfîrşit, „voioasă", iar fondul ultimului său cuvînt i-a îngăduit să-şi arate, înainte de moarte, bravada regalistă. Afacerea a avut însă şi unele urmări lăturalnice, în primul rînd, un ins nătîng, numit baronul de Baas, trimis din Franţa de cardinalul Mazarin ca să-1 ajute pe Bordeaux în negocierile lui diplomatice, a izbutit într-un

fel sau altul să se trezească amestecat în planurile lui Gerard. De Baas sosise în ianuarie şi participase la cîteva convorbiri prietenoase în limba latină cu Protectorul, înainte ca fiecare din părţi să revină la propria ei limbă. Statutul său oficial provocase încă de la început dificultăţi, fiindcă, în timp ce Bordeaux era desemnat să îndeplinească funcţia de ambasador, de Baas era doar un trimis cu titlu personal. Cu toate acestea, de Baas cerea să aibă dreptul, ca şi Bordeaux, de a sta cu pălăria pe cap în faţa Protectorului. A rezultat o bătălie de ordin protocolar, pe care Bordeaux a denumit-o ironic *„cet important cha- pitre de chapeaux“.* §§§§

ripostat învinuindu-l pe Oliver că întreţinea relaţii cu spaniolii şi exprimînd bănuiala Franţei că Spania joacă deja un rol însemnat în discuţiile anglo-franceze în curs de desfăşurare. Toate acestea l-au înfuriat la culme pe Protector, drept care a cerut nu numai izgonirea lui de Baas, dar şi pedepsirea lui de către cardinal. A trebuit să treacă timp ca mîniatul Protector să se potolească şi să se lase convins fie de fapt, fie de formă, în interesul relaţiilor viitoare cu Franţa, că regele şi cardinalul nu ştiuseră absolut nimic despre îndeletnicirile trimisului lor.

Cu toate acestea, în luna mai, după ce pacea cu Olanda fusese în sfîrşit încheiată, în condiţii mulţumitoare pentru ambele ţări, Oliver şi-a arătat dorinţa sinceră să discute condiţiile Franţei. La Amsterdam, s-au bătut medalii pentru comemorarea tratatului anglo-olandez cunoscut sub denumirea de „pacea de la Westminster". Pe una din părţi, medaliile înfăţişau o pereche de figuri alegorice : Anglia cu harpa irlandeză pe genunchi şi Olanda cu leul belgian la picioare. Pe reversul lor apăreau două mari corăbii plutind alături pe mare, precum şi optimista inscripţie în limba latină : „Netulburat datorită dublei alianţe, comerţul înfloreşte pe mări şi întreaga lume îi primeşte pe aliaţi cu plăcere. “ In oraşele Angliei s-au aprins focuri de bucurie şi s-au desfăşurat ceremonii, iar olandezii s-au arătat foarte ospitalieri. Fireşte că pacea aceasta statornicea din nou Anglia, în capetele europenilor, drept o putere care trebuia tratată în viitor cu deosebită atenţie. Ea dădea de asemenea minţii mereu cercetătoare a lui Oliver libertatea de a lua în considerare noi planuri pentru alte acţiuni în Europa. De pildă, în timp ce făcea schimb de documente cu ambasadorul olandez, Oliver a arătat spre un exemplar al Vechiului Testament spunînd : „Am schimbat între noi multe documente, dar cred că acesta este cel mai bun dintre ele.“ [24] înainte ca de Baas să fi căzut în dizgraţie, Oliver i-a expus acestuia interesele speciale ale Angliei ce ar fi trebuit luate în consideraţie într-o viitoare alianţă cu Franţa, printre ele fiind drepturile hughenoţilor şi poziţia prinţului de Conde, simpatie pe care de Baas n-a reuşit să o înţeleagă.

Negocierile următoare au fost repuse în mîinile mai

meştere ale lui Bordeaux, om ale cărui sentimente pentru ţara în care îşi avea misiunea au mers pînă acolo încît să adauge dragostelor sale, deja notate de Saint-Simon, o amantă englezoaică, „Mărie Skipbourg“ (probabil Mary Skippon), cu care a avut o fiică nelegitimă, Berenice. De altminteri, Bordeaux n-a dat dovadă'faţă de Mary a lui de acea superioritate linguistică atribuită uneori francezilor, fiindcă, scriindu-i, îi cerca iertare că „nu era mai versat în limba engleză'[1]. Asigurările sale de mai tîrziu, că nici treburile obşteşti, nici cele particulare, şi nici măcar părerile propriei sale soţii nu-i vor schimba „înclinarea[1]' faţă de ea, împingeau întrucîtva prea departe îndatoririle unei înţelegeri anglo-franceze. De altfel, Bordeaux avea şi necazuri băneşti. La începutul misiunii sale, înstăritul său tată refuzase să-i acorde fie o subvenţie, fie măcar binecuvîntarea lui. Bordeaux i-a replicat tăios că se putea dispensa de binecuvîntare, fiindcă ar fi fost necesară o credinţă mai puternică decît a lui ca să transforme blagoslovenia în bani.[25] însă în pofida acestor probleme, Bordeaux a continuat să joace un rol important ca mediator.

Zarva stîrnită de implicarea lui de Baas n-a fost decît o urmare lipsită de importanţă a primei acţiuni pe faţă a Uniunii secrete, iar timpul urma să arate că ea va putea fi combătută, însă problemele ridicate în sînul organizaţiei înseşi de eşuarea complotului au avut urmări mult mai grave. S-a produs o ruptură chiar în miezul Uniunii secrete şi anume între Belasyse şi Willys, fiindcă acesta din urmă era convins că Belasyse fusese cel care îl trădase lui Lambert. Mai era apoi invidia firească între vechea gardă a celor ce făcuseră parte din anturajul regelui, care trăiau pe continent, şi cei ce se considerau că duc greul treburilor, fiindcă trăiau hărţuiţi în Anglia. La aceste încurcături se adăugau dezbinarea ivită acum între cei ce doreau să se acţioneze cu orice preţ, alăturîndu-şi şi alte grupări nemulţumite ca prezbiterienii sau o parte din foştii ofiţeri, şi cei ce erau de părere să se aştepte o situaţie mai favorabilă, adică de fapt posibilitatea unui ajutor de pe continent. Pînă la sfîrşit, cea care avea să intre în scenă la începutul anului următor a fost gruparea favorabilă acţiunii, deşi tăria străduinţelor ei urma să fie mult slăbită de

dezbinările deja însămînţate în întreaga organizaţie de rezistenţă regalistă.

însă aceea care simţea nevoia să-şi croiască un nou viitor nu era numai Anglia, ci şi Irlanda. Problema prezenta două laturi. Prima era aceea a uniunii. Se proiecta o uniune deplină între cele două ţări. Parlamentul irlandez urma să fie desfiinţat, pentru ca apoi — aşa cum se întîmplase şi cu adunarea lui Barebones — deputăţii irlandezi să participe la şedinţele Parlamentului englez, care avea să fie transformat în primul Parlament al Protectoratului. Barierele vamale dintre cele două ţări aveau să fie desfiinţate, măsură care putea aduce mari foloase comerciale Irlandei. Din păcate, cea de a doua latură era reprezentată de dezbinarea şi de izolarea dintre cele două popoare, precum şi de uriaşul transfer de proprietate al pămînturilor irlandeze, în decursul căruia — după cum s-a apreciat — două treimi din ţinut au trecut pentru totdeauna în mîna englezilor. Ceea ce a caracterizat ocîrmui- rea Protectoratului în Irlanda a fost, fireşte, această a doua operaţie, cunoscută sub numele de „colonizarea lui Cromwell". în luna septembrie 1653 a fost adoptată o nouă lege de colonizare potrivit căreia guvernul englez urma să-şi rezerve pentru el oraşele Dublin şi Cork, precum şi fertilele pămînturi ale ţinuturilor Kildare şi Carlow, prin care să-şi plătească propriile datorii şi să satisfacă pretenţiile notabilităţilor din Parlamentul englez. Oraşelor engleze li s-au dăruit, de asemenea, ca persoane juridice, subvenţii şi pămînturi, aşa cum a fost cazul cu oraşul Glou- cester, care a primit o subvenţie pentru a-şi alina suferinţele pe care le suportase pentru cauza Parlamentului.[26] Mai trebuia apoi plătită suma de 360 000 de lire sterline datorată celor ce dăduseră bani guvernului, scop în care au fost alocate pămînturile din comitatele Leinster, Munster şi Ulster. Cea mai mare parte a restului Irlandei a fost dată pe mîinile ofiţerilor şi oştenilor armatei engleze pentru acoperirea restanţelor de soldă, care se ridicau acum la peste 1 500 000 de lire sterline, precum şi a altor datorii ale Republicii contractate pentru aprovizionări. în sfîrşit, neroditoarele provincii Clare şi Connaught, a căror populaţie putea fi cuprinsă uşor, din punct de vedere

geografic, pe o limbă îngustă de pământ din Anglia, au fost rezervate băştinaşilor [27].

Se urmărea în felul acesta ca Irlanda să fie alcătuită în viitor din trei categorii de regiuni : partea de răsărit a ţinuturilor Wicklow, Wexford, Kildare şi Carlow urma să fie în totalitate engleză prin transferarea întregii populaţii irlandeze, începînd cu bărbaţii, femeile şi muncitorii, şi mepgînd pînă la cei mai micuţi copii irlandezi. De asemenea, irlandezilor nu li se îngăduia să locuiască în oraşe. Se înfiinţa apoi o zonă mixtă, engleză şi irlandeză, în care puteau rămîne irlandezii în stare să-şi dovedească dreptul **de a locui acolo, deşi, chiar în acest caz, n-aveau să mai fie tolerate în şcoli acele enervante nume irlandeze ca** Dermot şi nici prefixe ca Mac sau O'. Fireşte că în cea de a treia zonă, în Clare şi Connaught, prefixele acestea puteau prospera în voie. E limpede că o asemenea operaţie implica, practic, strămutarea a aproape întregii populaţii. De fapt, o asemenea operaţie de transferare în masă fusese luată deja în considerare de o lege din august 1652, potrivit căreia toţi irlandezii, ba chiar şi toţi englezii din naştere vieţuind în Irlanda, care nu puteau dovedi că avuseseră faţă de armata parlamentară o atitudine numită prin lege „ataşament statornic[1]**********, urmau să piardă o treime din moşiile lor, iar restul de două treimi să le capete în zonele de strămutare recent stabilite, şi aceasta fără a mai pune la socoteală pedepsele şi mai grele, printre care era şi confiscarea a două treimi din averile acelora care luptaseră efectiv împotriva Parlamentului. însă partea proastă pe care o prezenta sinistra condiţie a „ataşamentului stator- nic" era aceea că cei în cauză trebuiau să facă o dovadă pozitivă într-o acţiune, prin esenţa ei, negativă. De asemenea, era din cale afară de greu ca un proprietar de pământ sau un ţăran să-şi dovedească „ataşamentul statornic†††††††††††††††††††††††††††††† faţă de ocîrmuirea engleză într-o ţară atît de sfî- şiată de vrajbă cum fusese Irlanda

---

********** Murrough O'Brien. lord Inchiquin (1614—1674) — nobil ir†††††††††††††††††††††††††††††landez, adept iniţial al Parlamentului, care l-a numit guvernator al provinciei Munstcr. în 1648 a trecut de partea regelui şi, după campania lui Cromwell în Irlanda, a trebuit să emigreze. — C.M.

în ultimii zece ani, în decursul cărora trecuse printr-un număr deosebit de mare de prefaceri în ceea ce privea alianţele şi conducerea.

Oamenii puteau cădea în culpă şi prin simpla lor prezenţă într-un loc oarecare. Se putea prea bine ca un om nevinovat (dacă dorinţa de a trăi în pace nu era socotită un păcat) să fi locuit într-adevăr într-un oraş care se declarase vremelnic împotriva armatei Parlamentului englez. Şi, totuşi, potrivit legii, faptul acesta îl făcea să fie socotit irevocabil vinovat şi deci supus strămutării. în felul acesta, de pildă, s-a considerat că locuitorii portului Kinsale n-aveau dreptul să pretindă că manifestaseră un „ataşament statornic**, deşi oraşul lor fusese vreme de opt ani garnizoană engleză, numai şi numai fiindcă în 1648 plătiseră scurtă vreme impozite lordului Inchiquin. * Poate că şi oraşul Cork, care se descotorosise în 1649 de stăpînii lui, ca să treacă de partea lui Cromwell, n-ar fi fost socotit că dăduse dovadă de „ataşament statornic** dacă nu s-ar fi votat, la îndemnul lui Cromwell, o lege specială de amnistie în favoarea lui. Drept urmare, mulţi oameni nenorocoşi, care se considerau, prin devotamentul lor, neîndoielnic englezi, au avut de suferit laolaltă cu cei avînd înclinaţii celtice mai îndărătnice. Cu toate vorbele umflate rostite, în 1641, de soţul ei, că prefera să moară ca supus credincios al Angliei decît să trăiască „stăpînind netulburat întregul Nord al Irlandei “, lady Dunsany a fost dată afară din castelul ei de la Meath, iar un om ca lordul Roche of Fermoy a fost adus la sapă de lemn împreună cu tinerele sale fiice.

Groaznicele suferinţe pricinuite de strămutarea în masă a unui număr mare de oameni, care atrăgea după ea un drum lung şi anevoios prin locuri necunoscute, erau mărite prin termenul impus de lege prevăzînd că cei în cauză trebuiau să se strămute, sub pedeapsa cu moartea, cel mai tîrziu pînă la 1 mai 1654. Drept urmare, mulţi dintre ei nu numai că au trebuit s-o pornească pe jos, pe vreme de iarnă, dar nici n-au fost în stare să-şi semene la vreme ogoarele noilor lor pămînturi, ca să-şi asigure recolta anului următor, în timp de roadele anului trecut erau lăsate în voia noilor veniţi. De aceea, nu este de mirare că oficiile însărcinate cu organizarea acestei operaţii anevoioase erau năpădite de cereri pentru anularea sechestrelor, unele

afirmînd că era vorba de o nedreptate, iar altele apelînd pur şi simplu la omenie. Citind aceste cereri aveai impresia că, aşa cum se întîmplă într-o deprimantă parabolă, şchiopul, ciungul şi orbul erau izgoniţi pe drumuri şi poteci neumblate, şi de fapt chiar aşa şi era, însă cu deosebirea că, în afara ursitei lor biblice, nefericiţii aceştia trebuiau să înfrunte şi lugubrele asprimi ale iernii irlandeze. De altfel, atunci cînd hrăpăreţii noi proprietari au început să sosească pe moşiile lor, era puţin probabil ca ei să fi ascultat cu înţelegere argumentele în privinţa nedreptăţii, căci, dacă le-ar fi dat urmare, s-ar fi lipsit de foloasele bunurilor dobîndite.

Este de presupus că suferinţele ţăranilor trebuie să fi fost şi mai cumplite decît ale foştilor lor stăpîni, fiindcă faptul că mulţi dintre băştinaşi erau prea sărmani ca să angajeze notari pentru a depune în numele lor apeluri a contribuit desigur, în mare măsură, la sporirea necazurilor pe care le aveau. Pe de altă parte însă, oricît ar părea de paradoxal, însăşi umilinţa stării lor i-a ocrotit adesea de cele mai grele urmări ale strămutării, fiindcă pămîn- turile trebuiau pur şi simplu lucrate de cineva. Deoarece, în pofida fierbinţilor nădejdi protestante ale Parlamentului englez, muncitorii englezi întîrziau să sosească, noii proprietari trebuiau să se mulţumească vrînd-nevrînd cu muncitorii vechi. Acesta a fost felul în care adînc chibzuita separare a celor două popoare, pusă la cale de lege, a eşuat din cauza unei probleme gospodăreşti de ordin practic. Un călugăr care trăia travestit la Curtea guvernatorului din Limerick l-a auzit pe acesta menţionînd trei motive puternice pentru menţinerea ţăranilor irlandezi *in situ*‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡. Mai întîi, lipsiţi cum erau de preoţii şi de nobilimea lor, irlandezii vor putea fi convertiţi în scurt timp la protestantism, în al doilea rînd, îi vor feri pe englezi să degenereze în ţărani şi, în al treilea rînd, fiindcă erau cît se poate de folositori. Totuşi, în pofida acestei îmbunătăţiri neintenţionate a soartei irlandezilor, rodul strămutărilor a fost descris de curînd drept „o trecere a surselor de bogăţie şi de putere de la catolici la protestanţi, astfel că ceea ce a

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Pe loc (în Lat. în text). — M.L.

rezultat n-a fost o comunitate protestantă, ci o protipendadă protestantă" [2fl].

De altfel, nici oştenii nu erau mulţumiţi întotdeauna cu tragerile la sorţi prin care li se dădeau noile cămine. Existau, în primul rînd, multe şi diferite feluri de restanţe de plată a soldelor : cele ale oamenilor aflaţi pe atunci sub arme, ale oştenilor care luptaseră sub comanda lui Jones la Dublin, sub aceea a lui Coote şi Monk la Derry, precum şi restanţele celor care serviseră în armată înainte de 1649, a căror plată fusese de asemenea amînată cu fă- găduiala că va fi eventual acoperită prin pămînturi irlandeze. Mai erau, în sfîrşit, restanţele fostei armate protestante din Munster. De asemenea, la tragerile la sorţi firea omenească nu se prea arăta a fi întotdeauna la înălţime. Cîţiva din ofiţerii din Munster declaraseră că, din dorinţa de a se arăta săritori, erau gata să se supună voinţei Domnului (adică poruncii sorţilor), astfel că vor fi mult mai mulţumiţi cu un munte sterp venit de la Dumnezeu decît cu o vale rodnică pe care şi-ar alege-o singuri. însă cînd Cel de sus le trimitea cu adevărat un munte sterp, sau barem un teren din Kerry aflat în apropierea lacurilor de la Killarney, se înfuriau şi îşi denumeau alegerea drept „pămînt ticălos", poreclă cu care nu s-ar declara desigur de acord nici un călător din timpurile noastre. în acest caz însă, reprezentanţii guvernamentali din provinciile Leinster şi Ulster aveau satisfacţia de a le reaminti ofiţerilor cucernicele lor vorbe de mai înainte. în afară de toate acestea, cei din Londra erau prea puţin la curent cu cele ce se în- tîmplau de fapt în Irlanda, astfel că prilejurile de a se iă- vîrşi nedreptăţi la predarea proprietăţilor erau înmulţite prin simpla necunoaştere a stărilor de acolo. Se întîmpla uneori ca, atunci cînd oştenii veneau şi îi mai găseau pe foştii posesori sălăşluind încă în locuinţele lor, să se producă acte de violenţă supărătoare. De fapt, unul din puternicele argumente pe care le folosea colonelul Richard Lawrence, un membru al comisiei pentru strămutări, pentru a susţine izgonirea irlandezilor într-o cu totul altă parte a ţării, era tocmai ura pe care o stîrnea în inima lor faptul că îşi vedeau fostele proprietăţi în mîini străine. Coloniştii englezi trebuiau să îndure afuriseniile irlandezilor izgoniţi ori de cîte ori aceştia treceau prin faţa vechilor lor cămine, şi se ştie cît de stăruitor este

acest neam de oameni [29].

în pofida acestor stări de lucruri dureroase, dar secundare, colonizarea îşi continua, deşi oarecum încet, mersul. Metoda folosită era ca, odată tras la sorţi, lotul de pământ să fie dat oşteanului în schimbul creanţei emise de stat, pe care el o restituia, primind un certificat de lichidare a datoriei. Prin acest procedeu şi sub patronajul lui Fleetwood, iar mai tîrziu sub acela al lui Henry Cromwell, colonizarea armatei a fost înfăptuită în trei etape, adică în septembrie 1655 şi în iulie şi noiembrie 1656. într-o declaraţie oficială dată în legătură cu această temă Fleetwood spunea : „Şi mare vă este norocul că după toate încercările şi greutăţile prin care aţi trecut vă puteţi aşeza acum pe locurile voastre. “ Faptul că acum erau lăsaţi la vatră nu era nicidecum o pată pe trecutele lor servicii. „Priviţi-o ca pe o hotărîre a Domnului".

Din păcate, pentru ducerea la bun sfîrşit a hotărîrii Domnului, mai trebuiau înfruntate şi alte probleme, printre ele fiind aceea că mulţi ofiţeri cumpăraseră creanţele oştenilor lor, fie din dorinţa de a forma un trup de pământuri care să le servească drept moşie §§§§

asigura că convertirea fusese făcută la un nivel îndeajuns de serios. Oştenii care puteau fi dovediţi că încălcaseră legea, căsăto- rindu-se cu vreo neruşinată de codană irlandeză, erau expuşi să fie trimişi, la rîndul lor, în ţinutul Connaught cu mirese şi cu tot ce aveau [31].

Ceea ce se putea remarca în toate aceste asupriri era mai degrabă nesaţul de pămînt al englezilor şi o adevărată orbire faţă de drepturile fireşti ale irlandezilor decît împilarea intenţionată. De altfel, nu toţi englezii se arătau nepăsători faţă de suferinţele acestor oameni izgoniţi din casele lor şi condamnaţi la o viaţă neobişnuită pentru ei, într-o regiune care era de fapt o pustietate. în 1655, Vin- cent Gookin a scris faimoasa broşură *The great Case of Transplantation discussed by a wellwisher to the good of the Commonwealth of England.* Om cu un admirabil bun simţ, neînfometat de pămînt şi avînd calitatea, rară în cercurile engleze, de a ţine cu adevărat la irlandezi, Gookin atrăgea atenţia asupra fatalei învrăjbiri pe care politica engleză o semăna în întreaga alcătuire a ţării. Agricultura irlandeză era ruinată, iar irlandezii (prezentaţi deja Europei de *Nouvelles Ordinaires* drept un fel de banditi italieni) se făceau hoţi la drumul mare şi asta fiindcă era singura lor ieşire ca să nu moară pur şi simplu de foame. în ceea ce-i privea pe cei întemniţaţi în propria lor enclavă din Connaught, ţărmul dinspre apus al mării le oferea îndestulătoare posibilităţi de a cere ajutor străin în vederea unei răscoale. într-adevăr, ce puteau pierde nefericiţii irlandezi dacă s-ar fi opus pe faţă forţelor strămutării, atunci cînd erau cîrmuiţi cu atîta lipsă de îndurare ? Mulţi dintre ei socoteau că dacă pedeapsa pentru refuzul de a pleca ar fi fost chiar moartea, era mai bine să moară bărbăteşte în casele lor strămoşeşti decît ca nişte nenorociţi pe drumul spre Clare sau Connaught. „Ne putem închipui — scria Gookin — că o întreagă naţiune o va lua din loc ca gîştele în faţa unei pălării puse într-un băţ“ ? Iar ultimele lui cuvinte erau şi mai profetice : „Dezorganizarea unei naţiuni este o treabă uşoară, în timp ce aşezarea ei este grea. Era mai bine ca Irlanda să se fi prăbuşit în mare înainte de prima noastră angajare acolo, dacă nu vom fi în stare să facem ordine acolo. “ însă singura reacţie a armatei engleze a fost să se lase

convinsă că Gookin fusese probabil cumpărat[32].

Şi totuşi, Oliver Cromwell, al cărui nume l-a purtat această aşezare, n-a meritat ocara ce i s-a adus mai tîrziu. La rădăcina strămutărilor se afla fără doar şi poate întreaga atitudine a englezilor faţă de irlandezi şi nu ideea unui singur om. Ceva mai mult, Cromwell n-a avut în cazul acesta decît prea puţin de-a face cu aplicarea unei politici pe care nu el o pusese la cale, ci era impusă cu tărie de raţiunile financiare ale Angliei. în afară de aceasta, condiţiile de amănunt ale strămutării fuseseră stabilite înainte ca el să fi ajuns Protector. în tot decursul Protectoratului, a continuat să considere Irlanda un fel de tărîm slăvit, menit unei viitoare colonizări protestante, speranţă pe care o nutrise încă din anii ’40, cînd se zvonise că se gîndea şi el la emigrare. însă visurile lui erau întrucîtva utopice şi nu se potriveau decît într-o mică măsură cu irealităţile zbuciumate şi încordate din această ţară, iar fiindcă nu mai venise pentru a doua oară în Irlanda, el, ca şi mulţi alţii dintre contemporanii aflaţi în această situaţie fericită, n-a fost silit să-şi compare visul cu stările de fapt.

Ireland’s Natural History, publicată în 1652 şi dedicată în comun lui Cromwell şi lui Fleetwood, prevedea ca Irlanda să fie colonizată nu numai cu vînători de norocuri, dar şi cu colonişti protestanţi din Europa, eventual cu exilaţi din Boemia sau chiar cu olandezi. Era tocmai acel soi de plan care aţîţa închipuirea lui Cromwell. în ianuarie 1655, s-a vînturat ideea ca oraşul Sligo din Noua Anglie să fie recolonizat în Irlanda şi au fost rezervate pămînturi pentru familiile aşteptate să sosească de acolo, deşi pînă la urmă doar cîteva şi-au făcut apariţia la Limerick în 1656. Sentimentele coloniştilor cărora li se propusese să vină au fost exprimate cît se poate de bine într-o misivă trimisă lui Cromwell de cei din Noua Anglie încă de la începutul anului 1650. Comunicarea se referea la do-

rinţa deja formulată de Oliver ca ei să repopuleze insula pentru ca „acea Irlandă părăginită, care a fost scăldată şi înecată în sînge, să fie stropită şi pătrunsă de apele altarului". în aparenţă, răspunsul lor arăta supunere : „Sperăm că după cum am venit aici, la chemarea Domnului, ca să-l slujim, tot aşa, dacă spiritul Domnului ni se va arăta desluşit şi ne va înfăţişa motive îndestulătoare ca să ne mutăm în Irlanda şi să-1 slujim acolo, atunci ne vom însuşi cu bucurie şi recunoştinţă chemarea lui". Insă pretenţiile lor de amănunt erau mai greu de mulţumit. Nu numai că se împotriveau eventualei prezenţe printre ei a irlandezilor de baştină (clauză care urma să fie satisfăcută prin măsurile luate de guvern), dar condiţiile în legătură cu noua lor situaţie priveau sănătatea lor pămîntească, fiindcă printre ele era şi următoarea : „Ţinînd seama că venim dintr-o regiune cu aer curat, am dori să ni se dea un loc în cea mai sănătoasă parte a ţării." [33] în felul acesta, cu tot avîntul mistic al lui Cromwell, s-a ajuns pînă la urmă la concluzia că chemarea Domnului nu era îndeajuns de desluşită, astfel că această unică încercare de a se inversa tradiţionala traversare dinspre Irlanda spre Lumea Nouă n-a ajuns să fie înfăptuită.

Chiar dacă interesul lui Cromwell faţă de Irlanda se manifesta pe linia mistică a colonizării protestante, intervenţiile lui practice erau pe linia îndurării. La clemenţa lui a putut apela cu sorţi de izbîndă nu numai un oraş cucerit ca Fethard, ci şi persoane izolate care, avînd norocul să-i cîştige bunăvoinţa pentru cauza lor, şi-au văzut astfel îmbunătăţită soarta. A intervenit cu toată tăria, dar, după cîte se pare, în zadar, în favoarea lui Richard Nugent, conte de Westmeath, ale cărui condiţii de capitulare în calitate de comandant irlandez al provinciei Lein- ster fuseseră încălcate de autorităţile civile, fiindcă „ne dăm seama că garanţia armatei şi propria noastră cinste şi dreptate sînt interesate în corecta aplicare a acestor clauze". Cazurile în care nici măcar intervenţiile lui Cromwell nu reuşeau să-şi atingă scopul nu puteau decît să dovedească ce puternic era sistemul care da naştere acestor stări de plîns şi cît de puţin putea contribui un singur individ ca, de bine sau de rău, să-l mai preschimbe. După ce fusese ţinta a sute de cereri de ajutor în Anglia, Cromwell primea acum un număr tot

atît de mare de rugăminţi din Irlanda. Un caz tipic a fost cel al'lui William Spenser, nepotul poetului Edmund Spenser, care, spre deosebire de

unchiul său, fusese crescut în religia catolică şi încerca acum să-şi apere moşia de la Kilcolman, pe malul rîului Blackwater, din strînsoarea hrăpăreaţă a oştenilor. în petiţia sa, Spenser arăta că avea doar 7 ani atunci cînd avusese loc rebeliunea şi că de altminteri „renunţase cu totul la religia papistaşă atunci cînd ajunsese la vîrsta majoratului". La aceste argumente, Oliver adăugase propria lui apărare, sprijinită pe obîrşia distinsă a lui Spenser : era nepotul unui om „care, prin scrierile lui privind aducerea irlandezilor la un mod de viaţă mai ales, i-au atras ura acelei naţiuni". în afară de aceasta, domnul în cauză avea „o purtare manierată" şi nici măcar ananghia în care se afla nu l-a împins „să-şi însuşească practici nechibzuite sau dăunătoare ca să trăiască" [31]*. Totuşi, nici chiar această intervenţie puternică n-a salvat moşia lui Spenser, fiindcă fusese deja atribuită oştenilor.

Cazul catolicului şi regalistului lord Ikerrin, adus împreună cu soţia şi copilul său la sapă de lemn, este un exemplu şi mai izbitor al firii milostive a lui Cromwell, fiindcă în cauză nu mai erau motive politice privind obîrşia lordului, ci doar simpla omenie. Deşi trecuse prin încercări înspăimîntătoare, printre care şi o boală gravă, i se poruncise să-şi părăsească fără întîrziere casa. Un apel personal adresat Protectorului i-a adus următoarea intervenţie în favoarea lui : „Ne dăm perfect de bine seama de situaţia extrem de grea şi de jalnică în care se află domnia sa, care n-are nici măcar hrana necesară spre a-şi întreţine viaţa. Nu putem decît să deplîngem starea de cumplită strîmtoare a domniei sale şi să contribuim cu un mic ajutor... Socotim într-adevăr că sărmanul merită toată mila noastră şi de aceea cerem să aveţi grijă de el" [35]. La Restauraţie însă, bietul lord Ikerrin murise, iar moşia lui de la Lismalin intrase pe mîna oştenilor. Ne face plăcere totuşi să reamintim că în 1666 fiul său, zugrăvit ca „un protestant nevinovat", şi-a primit înapoi moşia.

însă cel mai remarcabil caz de îndurare personală a fost acela faţă de lady Ormonde, soţia generalului şi căpeteniei regaliste cu acelaşi nume şi succesoarea familiei Desmond, a cărei căsătorie din dragoste cu Ormonde unise moşiile familiilor Butler şi Desmond. Ar fi fost firesc ca lady Ormonde să fie una dintre femeile

care să aibă ceva de suferit. Şi totuşi, în luna mai 1653 ea scria şi îi expedia comandantului suprem cu îndrăzneală, din Caen, locul unde se afla în surghiun, o scrisoare care începea cu cuvintele : „Fiindcă am primit asigurarea că — aşa cum spune toată lumea — înălţimea voastră îşi foloseşte puterea pentru îndatorarea tuturor acelora care au nevoie de ocrotire şi ajutor...", pentru ca în luna august să-i facă o vizită personală. De altfel, nădejdile ei n-au fost dezamăgite, mai ales după ce un puritan de frunte din Dublin i-a expus meritele. Cromwell socoti că era groaznic ca această doamnă onorabilă „să n-aibă ce mînca" fiindcă avusese nenorocul să fie spţia unui „lord vinovat". Pentru a-i alina necazurile, i s-au restituit mai întîi o parte din bunurile şi banii aparţinînd lui Ormonde, iar mai tîrziu cîte ceva din bunurile ei, însă toate cu condiţia de a nu le folosi spre a-şi ajuta soţul. Drept rezultat, ea şi-a putut aduce, în 1655, copiii de la Londra. A fost ajutată, de asemenea, şi mama lui Ormonde, lady Thurles, care era de fapt catolică, astfel că, deşi a pierdut pămînturile moştenite de la soţul ei, a scăpat de strămutare. [36] în ceea ce o privea pe lady Ormonde, Cromwell, ca şi în parabola cu judecătorul şi văduva pisăloagă, i-a apreciat perseverenţa.

Cu atît mai mare i-a fost deci mînia cînd o informaţie obţinută de serviciul de spionaj al lui Thurloe i-a dat temei să creadă că îngăduinţa lui fusese cu bună ştiinţă prost răsplătită. A izbucnit în faţa lordului Broghill într-un acces brusc şi violent de mînie, referindu-se la lady Ormonde : „Iată pentru ce femeie minunată v-aţi pus chezaş că e paşnică" — i-a spus el batjocoritor, pentru ca după aceea să-i vorbească pe larg despre ingratitudinea lui lady Ormonde şi despre generozitatea lui şi să exclame : „Socot că e o femeie nemernică şi n-are să capete nici o para chioară", iar cînd furia i-a ajuns la culme a ameninţat că va pune ca distinsa doamnă să fie „tîrîtă în urma unei cotigi". în faţa acestei dezlănţuiri, Broghill, care îşi cunoştea Protectorul, şi-a păstrat calmul, întrebîndu-1 doar care erau motivele furiei lui, la care a primit mîniosul răspuns : „Sînt destule". Apoi Cromwell i-a pus în faţă o scrisoare interceptată, extrem de compromiţătoare, fiindcă se referea la uneltiri regaliste, şi care începea cu o înşi-

ruire de cuvinte drăgăstoase adresate lui Ormonde. Uitîn- du-se la ea, Broghill s-a mulţumit să zîmbească. Motivele lui Cromwell nu erau chiar „atît de destule", deoarece scrisoarea se dovedea a fi fost scrisă de năbădăioasa şi nespus de fermecătoarea lady Isabella Thynne, iubita lui Ormonde. La auzul acestei lămuriri, mînia lui Cromwell :se prefăcu într-o „desfătare plină de voioşie[11]. Bunul nume .al lui lady Ormonde fusese salvat, chiar dacă în schimb fusese sacrificat acela al doamnei Isabella.[37]

Cu atît mai regretabil a fost deci faptul că, la o vreme ■după răscoala lui Penruddock, s-a aflat că printre cei implicaţi în ea erau şi fiii lui lady Ormonde, lordul Richard Butler şi lordul Ossory, mai ales că la stăruinţele mamei sale acesta din urmă se bucurase de anumite favoruri din partea lui Cromwell. Lordul Ossory a fost închis în Turnul Londrei, cu toate rugăminţile pe care lady Ormonde le adresase Protectorului. Şi totuşi, Oliver a continuat să se arate foarte curtenitor faţă de partenera sa de discuţii, astfel că, atunci cînd lady Ormonde şi-a oferit propria-i viaţă în schimbul aceleia a fiului ei, Oliver i-a răspuns că „era nevoit să-şi ceară scuze în această privinţă[11], adăugind că de nimeni din lume n-avea atîta teamă ca de lady Ormonde. Drept răspuns, aceasta l-a întrebat de ce tocmai ea, care era atît de puţin periculoasă, putea fi socotită o fiinţă înfricoşătoare. Cromwell i-a răspuns cu un compliment rafinat : „Nu, doamnă, nu-i aşa. însă meritele domniei voastre au o atît de mare influenţă asupra tuturor căpeteniilor partidului nostru şi — după cum ştiu foarte bine — şi asupra celuilalt partid, încît stă în puterea inimii dumneavoastră să facă tot ce-i place.[11] Singurul răspuns al lui lady Ormonde a fost că, după bănuiala ei, vorbele Protectorului constituiau probabil un compliment. Totuşi, în afara acestui duel cu vorbe curtenitoare, ea n-a mai putut obţine o bucată de vreme nimic altceva de la Protector, deşi acesta avea grijă să o conducă, după audienţe, la lectica sau la caleaşca ei, lucru care nu se întîmpla cu alte persoane înalte — după cum nota ea. Lui Ossory nu i s-a îngăduit să plece în străinătate, şi anume în Olanda, decît atunci cînd s-a îmbolnăvit grav de ciumă. Pînă la urmă, lady Ormonde a putut să-şi slăbească vigilenţa şi să se consacre la

Dunmore „plugăritului şi vieţii cîmpe- neşti.[1138]

Fireşte că aceste întîmplări erau foarte îndepărtate de suferinţele ţăranilor de rînd sau chiar de acelea ale moşierilor catolici din Irlanda, care nu putuseră să-şi dovedească „devotamentul statornic[11], tot atît de departe — s-ar putea spune — pe cît de diferită era şi insula harnicilor drept-credincioşi protestanţi, plănuită de Oliver^ de realităţile adevăratei insule condamnate de legislaţia engleză, la un viitor plin de vrajbă. în curînd, Oliver a început să fie făcut personal răspunzător pentru fiecare familie izgonită, iar legarea noii aşezări de numele lui n-a făcut decît să desăvîrşească acel proces prin care mitul capătă, printr-o uzanţă îndelungată, o misterioasă realitate proprie. încă de prin 1659, o carte intitulată *Threnodia Hi~ berno-Catholica,* scrisă de călugărul Morison şi tipărită la Innsbruck, socotea că suferinţele la care erau supuşi catolicii irlandezi de „calviniştii englezi" erau mai mari decît cele la care fuseseră supuşi israeliţii din partea faraonului sau pruncii nevinovaţi din partea lui Irod, iar culpabil de toate acestea — declara el — era „arhitiranul" Cromwell. însă adevărul adevărat era cuprins în altă frază a cărţii : englezii se dovedeau a fi *velut lupi rapaces,* adică hrăpăreţi ca lupii.

De asemenea, adevărat era că planul englezilor de a separa cele două naţiuni a fost curînd anihilat prin interzisele căsătorii dintre oşteni şi fetele irlandeze. Multe din fostele cătane se contopiseră în aşa măsură cu irlandezii, îneît, spre sfîrşitul secolului, un observator relata indignat că urmaşii armatei lui Cromwell nu mai puteau vorbi englezeşte. însă această destindere nu contribuia cu nimic la rezolvarea problemei fundamentale lăsate în urma ei de legea colonizării, care suprima orice avantaj pe care l-ar fi putut oferi Irlandei ocîrmuirea engleză la mijlocul secolului al XVII-lea, ca, de pildă, avantajoasa uniune vamală şi întronarea justiţiei şi a ordinii. Foştii oşteni englezi nu erau oameni înstăriţi, ci se numărau, dimpotrivă, printre cele mai mărunte elemente ale naţiunii, iar în ceea ce privea proscrisa religie catolică, ea continua să dăinuie în sufletele oamenilor sărmani ca un foc tăinuit şi sfînt, ale cărui văpăi puteau fi înăbuşite, pentru a fi ascunse,

dar a căror puternică dogoare nu va putea fi potolită niciodată cu totul. Deşi adăpostirea unui preot era socotită crimă capitală, pasibilă de pedeapsa cu moartea, călugării franciscani şi capucini mai puteau umbla printre oamenii săraci, muncind alături de ei ca ciobani, păstori sau plugari, în timp ce deasupra capetelor lor, la un nivel mai înalt, nobilimea protestantă începea să facă pe stăpîna pe fostele proprietăţi irlandeze. Se crea astfel în Irlanda, între proprietarii de pămînturi şi cei fără pămînt, o diferenţiere capitală, care, agravată de deosebirea de religie, va sta la originea multor necazuri de mai tîrziu ale acestei ţări.

Primul Parlament al Protectoratului a fost ales pe la mijlocul lunii iulie 1654, dar nu s-a întrunit de fapt decît la începutul lui septembrie, săptămînile scurse între timp fiind ocupate cu diferite pregătiri, dintre care cea mai importantă a fost înălţarea în Camera înstelată a unui tron (acesta a fost, într-adevăr, cuvîntul folosit) pentru Oliver. Pînă la urmă „tronul" s-a dovedit a fi „un jilţ foarte impunător, bătut şi împodobit cu aur“, ridicat cu două trepte faţă de adunare şi avînd în faţă o masă. Procesiunea care se îndrepta prin Whitehall spre Parlament avea şi ea o nuanţă regală, cu Oliver, Lambert şi Henry Cromwell îna- intînd în fruntea ei „într-o caleaşcă deosebit de fastuoasă." S-a mai remarcat că Protectorul preferase să îmbrace haine civile, ca şi cînd ar fi vrut să subestimeze eventualele elemente militare ale înălţării lui. Data aleasă de Oliver era ziua de 3 septembrie, astfel că — referindu-se mai tîrziu la ea — Hobbes socotea această preferinţă „mai degrabă superstiţioasă", fiindcă era hărăzită cît se poate de limpede să coincidă cu data marilor sale izbînzi de la Dunbar şi Worcester.[39] Din păcate, aşa cum vin de obicei în mod nepotrivit aniversările, ziua de 3 septembrie cădea în anul acela într-o duminică, aşa că cei cu frică de Dumnezeu au făcut de îndată tărăboi că ziua lor de sărbătoare era astfel folosită. Din această cauză, ziua de 3 n-a fost decît martora unei scurte întruniri şi a unei cuvîntări concise, urmată de o predică la Westminster Abbey, care au precedat ceremoniilor principale de luni.

Şi astfel, ziua de 4 septembrie a fost aceea în care Oliver şi-a dat pe faţă, printr-o cuvîntarea memorabilă, de o lungime nemaipomenită şi aparent oarecum

confuză, idealurile sale ca Lord-Protector, care îşi exercita puterea împreună cu Parlamentul. Lungimea expunerii era premeditată, iar cuvîntarea menită fără îndoială să pătrundă în conştiinţa auditoriului ca o navă maiestuoasă care spintecă talazurile oceanului. Se prea poate, pe de altă parte, ca, pe măsură ce expunerea continua, neclaritatea cuvîn- tării să fi sporit din două motive. In primul rînd, fiindcă, după cîte se pare, Cromwell nu-şi nota cuprinsul cuvîntă- rilor, astfel că raportorii trebuiau să se bizuie numai pe mărturia auzului lor, iar în al doilea rînd, şi aşa cum s-a sugerat în mod plauzibil, pentru că artificiul specific al retoricii lui, adică acea anumită ezitare în timp ce căuta expresia desăvîrşită, dădea cuvintelor sale o şi mai mare lipsă de claritate. Era o caracteristică pe care trimisul Bonde a raportat-o regelui Carol al Suediei spunîndu-i că Protectorul „se făleşte cu felul său corect de a se exprima şi caută întotdeauna cuvîntul cel mai potrivit. “ [40] Poate că această pornire spre o exprimare fericită i-a făcut pe criticii vremurilor de mai tîrziu să-1 acuze că vorbea confuz. Totuşi, din cuvîntarea aceasta a lui Cromwell rezultă clar cel puţin un lucru şi anume cît de mult îşi schimbase modul de a gîndi în cele 14 luni ce trecuseră de la Parlamentul Barebones. în faţa Parlamentului se afla acum fără doar şi poate un orator cu totul diferit de optimistul comandant suprem ce se adresa în iulie 1653 drept-credincioşilor, cărora nădăjduia ca, într-un fel sau altul, să le transmită puterea. Cel de acum nu era un dezamăgit, fiindcă, deşi ivită repede, amărăciunea a venit mai tîrziu, ci un om în sfîrşit perfect conştient de rolul său personal. Cu toate că mai existau destule îndoieli asupra rolului pe care urma să-1 joace noul Parlament, ca să nu mai vorbim de felul în care se presupunea că avea să lucreze coaliţia dintre el şi Protector, Cromwell n-a mai dovedit cu acest prilej că avea vreo şovăială sau că mai trebuia să chibzuiască în ceea ce priveşte propria lui poziţie. In expunerea asupra organizării comunităţii şi-a arătat de asemenea convingerea că ordinea şi supunerea faţă de cîrmuire trebuiau preferate, fără rezerve, schimbărilor şi reformelor.

Urmarea a fost o cuvîntare care începea cu falnicele cuvinte : „Domnilor — a rostit el patetic — v-aţi întrunit aici în cea mai măreaţă împrejurare pe care — după cre-

dinţa mea — a trăit-o Anglia, fiindcă purtaţi pe umerii voştri interesele unor popoare mari, cu teritoriile care le aparţin. Aş putea spune, într-adevăr, fără nici o exagerare, că pe umerii voştri se reazemă interesele tuturor creştinilor din lume.“ Şi apoi vorbirea lui s-a avîntat spre înălţimi cu un elan măreţ şi vorbe înflorite, ca o pasăre de pradă în urmărirea prăzii, cu deosebirea că ceea ce Protectorul voia să prindă acum în ghearele lui, spre folosul celor prezenţi, era adevărul nedesluşit al trecutului. Ar fi putut să le enumere — a spus el — „un şir de lucrări înfăptuite nu de oameni, ci de Providenţă", care i-a adus în situaţia de atunci. Totuşi, din trei motive, prefera să le vorbească în alt fel. In primul rînd, lucrările şi hotărîrile Domnului erau atît de minunate, încît ar trebui să-şi petreacă toată ziua povestindu-le. în al doilea rînd, ele erau desigur înscrise în inimile lor tot atît de neîndoios ca într-o carte, iar, în al treilea rînd, o noulă enumerare a „fap- tel or ştiute" în loc să vindece „ar face ca rănile să. sînge-j reze din nou". De aceea, gindul lui era ca tema cuvîntării să fie însănătoşirea şi aşezarea naţiunii.

« Totuşi, intenţia aceasta paşnică *a* fost înfăptuită printr-o cuvîntare pătimaşă, în care au reapărut, bineînţeles hotărîrile Domnului, iar în mod tacit ascultătorii erau aspru criticaţi, fiindcă nu ţinuseră seama de ele. Care era starea neamului — a întrebat Cromwell — atunci cînd a fost instituită „această guvernare[1]', adică Protectoratul ? Răspunsul era : de plîns. Nu domnea aproape peste tot samavolnicia ? Cine ştia de unde sau cum să-şi capete dreptatea, fără să i se facă greutăţi sau fără ca cineva să intervină ? „Intr-adevăr — a repetat el — samavolnicia domnea pretutindeni". Şi toate acestea în ciuda hotărîrilor divine, „acele hotărîri teribile pe care le întîmpinase în calea judecăţii lui în decursul celor zece ani de război civil, un război cum nu se poate mai crîncen. însă hotărîrile Lui pline de îndurare n-au avut nici o înrîurire asupra noastră, stăpîniţi cum eram de toane şi interese". Se vede că, deşi concepţia aceasta nouă a lui Cromwell, adică grija pentru legalitate şi ordine, era pusă la baza principiilor de guvernare ale Protectoratului, nu abandonase vechea temă a hotărîrilor divine, ci făcea din ea o bîtă suplimentară comodă cu care să izbească în cei despre care se spunea că răsturnaseră ordinea socială.

Şi s-a apucat într-adevăr să dea în ei, bineînţeles la figurat. Vinovate de starea aproape samavolnică din ţară erau „principiile nivelatorilor", iar sprijinitorii lor erau învinuiţi că ar fi încercat să calce în picioare „conducerea" naţiunii. Nimic n-ar fi arătat atît de izbitor cît de mult se îndepărtase Cromwell de vechile timpuri ale revoluţionarei lui opoziţii faţă de regele Carol decît referinţele nostalgice la „clasele sociale prin care Anglia s-a făcut cunoscută vreme de sute de ani" — adică nobilii, gentlemenii şi yeomenii. „Ei reprezintă forţa naţiunii — a declarat el — şi încă una falnică". Şi ce altceva însemnau acele principii ale nivelatorilor decît „să-l îmbogăţească pe arendaş în aceeaşi măsură ca pe moşier, lucru care, socotesc — a adăugat el —, chiar dacă ar izbîndi, n-ar dura mult". După ce-şi vor atinge ţinta, oamenii care susţin acest principiu „vor face la iuţeală mare caz de interesele şi de proprietăţile lor". Dar cei ce urmau să fie demascaţi în acest chip nu erau numai nivelatorii. Au fost atacate una cîte una toate fracţiunile incomode, partizanii „celei de-a cincea mpărăţii", fiindcă se credeau singurii apărători ai voinţei ui Dumnezeu, ba chiar şi iezuiţii, despre care se spunea :ă veneau cu grămada de pe continent ca să provoace tulburări în Anglia. Apoi Oliver s-a apucat să facă pe-ndelete 5 comparaţie între aceste ţeluri provocatoare şi întreaga nuncă depusă în vremea din urmă pentru a se ajunge in Anglia la bună înţelegere, şi încă la o bună înţelegere plina le belşug, începînd cu treburile interne, ca, de pildă, mult lorita reformă a legislaţiei şi a reglementărilor privind biserica, şi mergînd pînă la tratatele încheiate cu Dane- narca şi cu Portugalia, sau la proiectatul tratat cu Franţa. N-a încercat să cocoloşească poverile prezentului, cum erau birurile ce apăsau poporul, căutînd totuşi să le prezinte în adevărata lor lumină ca o urmare a trecutului şi expri- mîndu-şi nădejdea că vor fi uşurate în viitor.

La sfîrşit, procedînd oarecum ca un director de şcoală care îşi asigură binevoitor învăţăceii că fiecare din ei are, pentru instituţie, aceeaşi importanţă ca şi el însuşi, Cromwell îi vorbi cu blîndeţe Parlamentului despre sarcinile lui viitoare, adăugind : „Voi da dovadă de sinceritate şi de lealitate faţă de voi, declarîndu-vă că nu v-am spus aceste lucruri ca unul care vrea să facă pe

stăpînul cu voi, ci ca un om care s-a hotărît să vă fie tovarăş de muncă în interesul acestor măreţe cauze..." Din păcate, Cromwell n-avea în faţa lui o adunare de şcolari aleşi mai dinainte şi cu atît mai puţin la fel de uşor de condus. Unul din rezultatele noii reguli a venitului minim de 200 de lire sterline pentru prezentarea candidaturilor, pe baza căreia fusese ales noul Parlament, a fost acela că numărul deputaţilor de la ţară era ceva mai mare decît al celor de la oraş, ceea ce împiedică guvernul să aibă mînă liberă în Parlament, fiindcă deputăţii oraşelor erau mai uşor de manevrat prin hatîruri. în orice caz însă, noul Parlament era plin de oameni înclinaţi să-1 considere pe Cromwell doar un simplu „tovarăş de muncă " — aşa cum declarase de altfel el singur că este. Ceea ce ameninţa însă să se pună de-a curmezişul oricărei eventuale dorinţe a lui Cromwell de a interpreta *Instrumentul de guvernare* în sensul că ar putea să-şi exercite de unul singur puterea asupra Parlamentului, era revenirea vechiului şi intransigentului element republican reprezentat de oameni ca Thomas Scot şi sir Arthur Haselrig, care îşi petrecuseră o bună parte din viaţă combătînd concepţia guvernării personale, astfel încît era foarte puţin probabil ca ei să renunţe lâ ideile lor în favoarea lui Cromwell.

In felul acesta Parlamentul s-a arătat de la bun început pus pe ciondăneală şi îndărătnic, într-un mod ce nu prea era pe gustul Protectorului, care visase un corp legislativ docil şi cu idei înaintate, „astfel ca să ne putem înţelege cu blîndeţe, cu politeţe şi cu evlavie unii pe alţii". Parlamentul s-a plîns în primul rînd că o lege de dată recentă împotriva trădării îi încălca dreptul de liberă exprimare, fiindcă interzicea orice critică publică împotriva guvernului. După aceea, „neţinînd seamă de ordonanţă[1]', Camera a început, dinadins, să discute caracterul noului guvern, ba, ceva mai mult şi încă într-un mod categoric interzis de clauzele *Instrumentului de guvernare,* să încerce a modifica articolul hotărîtor al acestei reglementări care preciza (sau mai degrabă nu preciza) felul legăturii ce trebuia să existe între Protector şi Parlament. Nelămurita prevedere că guvernul trebuia să constea „din- tr-o persoană şi un Parlament" ar fi urmat să fie înlocuită prin mai desluşită

expresie „din Parlamentul Angliei etc. şi dintr-o singură persoană, învestită cu împuternicirile socotite potrivite de către Parlament" [41], iar capacitatea de a legifera trebuia să o aibă numai Parlamentul.

Faţă de toate aceste intenţii, „partidul Curţii", cum ajunsese să fie numit acum clanul lui Cromwell, s-a grăbit să riposteze, dezgropînd toate vechile gogoriţe privitoare la Parlamentul lung şi la Parlamentul trunchiat. Nu încerca oare Parlamentul de acum să-şi statornicească dreptul de a-şi prelungi singur, fără termen, existenţa ? Se afirma că întreaga naţiune hotărîse că noua Constituţie nu putea fi modificată, părere cu putinţă de susţinut numai dacă se considera că *Instrumentul de guvernare* reprezenta într-adevăr voinţa întregii naţiuni, fiindcă prin el se interzicea orice schimbare ulterioară, şi că, de altfel, Cromwell nu se va învoi nicidecum cu o micşorare a puterii la care fusese chemat atît de limpede de către Atotputernicul. însă potrivnicii Protectorului s-au grăbit să se năpustească asupra acestei teorii a hotărîrilor divine, pe care o socoteau, cu oarecare dreptate, drept o sabie cu două tăişuri. „Prin hotărîrile Sale, Dumnezeu îngăduie adesea anumite lucruri pe care nu le aprobă" — observau ei — fiindcă altminteri un hoţ ar avea dreptul la orice pungă peste care dă pe drumul mare. Bradshaw exprima părerea multora atunci cînd spunea că dacă Anglia urma să fie cîrmuită de un singur om, atunci îl prefera pe Carol în locul lui Oliver. Desigur că nu era de aşteptat ca aceste concepţii să înflorească fără să fie stăvilite de către Protector, căci, dacă ar fi fost puse în aplicare, i-ar fi paralizat atît de sigur acţiunile, îneît n-ar fi putut duce pînă la capăt decît puţine din operele pe care le plănuia. Cel puţin acesta era punctul de vedere practic pe care era obligat să-1 aibă.

La 11 septembrie a fost prezentată Camerei o moţiune care prevedea că „guvernul trebuia să fie alcătuit din Parlament şi dintr-o singură persoană, ale cărei puteri să fie limitate şi înfrînate aşa cum va socoti potrivit Parlamen- tul“, astfel că, a doua zi, Cromwell s-a văzut silit să intervină cu o altă expunere amplă şi amănunţită [42]. De data aceasta însă, după ce a vorbit din nou de întremarea şi aşezarea naţiunii, a stăruit pe larg asupra propriei lui poziţii. A subliniat cu şi mai multă tărie faptul că chemarea îi venea de la Dumnezeu, iar

încrederea de la popor, şi că nu va renunţa la ea decît dacă acesta o va cere. Şovăind în vorbă, aşa cum îi era obiceiul, a insistat în special asupra faptului că nu umblase după noua lui demnitate : „V-o spun, în toată curăţenia sufletului meu, că nu-mi place, nu-mi place (şi lucrul acesta n-am consimţit să-1 fac nici în trecuta cuvîntare), repet, nu-mi place să zgîndăresc rănile sau să dezvălui slăbiciunile. Ceea ce am rîvnit, v-o spun, a fost aceasta : [după Worcester] speram că mi se va îngădui să mă retrag în viaţa particulară". Apoi, cu o mînie crescîndă, le-a spus că acceptase puterea numai la rugăminţile stăruitoare ale unor persoane sus- puse şi asta într-o vreme cînd avea sub comanda lui armatele a trei naţiuni. Exista o „puzderie de martori" ai faptului că nu umblase după putere şi începu să-i înşire : armata, oraşul Londra, judecătorii, celelalte comitate, precum şi „toţi oamenii din Anglia... şi mulţi din Irlanda şi Scoţia", pentru ca la sfîrşit să ia drept martor însuşi Parlamentul.

Dar, deşi atribuia desemnarea lui în această funcţie ho- tărîrii Domnului, Cromwell se arăta neclintit în pretenţia lui de a deţine singur puterea. O bună cîrmuire — a spus el — constă în aplicarea anumitor principii de bază, ca, de exemplu, libertatea de conştiinţă şi comanda miliţiei populare de către o singură persoană, fiindcă, în caz. contrar, s-ar ivi extrem de nedoritul pericol al autopre- lungirii fără termen a Parlamentului. în felul acesta, deşi repeta întruna că adunarea era cu adevărat un parlamen liber, totuşi schimba cu iscusinţă, la rîndul şi în favoare: lui, termenii *Instrumentului de guvernare,* vorbind despre el însuşi ca despre „autoritatea care v-a convocat", îr timp ce propria lui autoritate se trăgea, în schimb, de 1< Dumnezeu şi de la oameni, deşi, fireşte, *Instrumentul* ni afirma că puterile Parlamentului purcedeau de la -Protector, ci, dimpotrivă, că puterile Protectorului erau stabilite de Parlament. A fost redactată totuşi o nouă „Declaraţie de recunoştinţă " care modifica de fapt *Instrumentul* şi care a fost semnată în decursul unei săptămîni de aproape 200 de deputaţi. Insă Parlamentul nu fusese încă redus la neputinţă. O lungă şi enervantă discuţie privind dreptul de veto al Protectorului asupra legilor votate de Parlament a rezumat cele două poziţii de neîmpăcat

între ele. Protectorul „avea“ acest drept sau „urma să-1 aibă"' ? Prima alternativă, dorită de „partidul Curţii“, lăsa să se subînţeleagă că Protectorul avea acest drept, în mod firesc, *ex officio* **********, în timp ce cealaltă presupunea că dreptul îi fusese acordat ulterior de către Parlament. Votarea unei legi prin care i se acorda lui Cromwell funcţia de Protector pe viaţă n-a fost decît o victorie iluzorie pentru partidul său, fiindcă bucuria triumfului s-a risipit, iar el însuşi şi-a exprimat — după cîte s-a spus — dezamăgirea, atunci cînd sforţările lui de a face ca această funcţie să fie şi ereditară au fost dejucate de rivalii săi. Dimpotrivă, funcţia urma să rămînă electivă, iar dacă, la moartea Protectorului, Parlamentul s-ar fi aflat în sesiune, atunci alegerea urmaşului trebuia făcută de acest organ şi nu de Consiliul de stat.

Multe din controversele care s-au ivit în continuare între Protector şi Parlament se vor fi bucurat, poate, de ascunsa apreciere a nefericitei năluci a regelui Carol I despre care se zvonea că rătăcea prin Whitehall. [43] Printre ele se aflau impunerile şi comanda miliţiei populare. Unul din cele mai mari succese pentru care se luptaseră nesupuşii deputaţi potrivnici Protectorului a fost legea potrivit căreia nici o dare nouă nu putea fi pusă fără încuviinţarea Parlamentului. Dacă la aceasta mai adăugăm şi faptul că bugetul administraţiei civile urma să fie limitat la 200 000 de lire sterline pe an, se vede că Protectorului i-ar fi fost aproape imposibil să-şi permită o guvernare personală mai îndelungată fără ajutorul Paria-' mentului, mai ales dacă ţinem seama de caracterul expansionist al politicii sale externe. Chiar libertatea conştiinţei — tocmai această temă atît de apropiată inimii lui — a fost vremelnic ameninţată atunci cînd s-a hotărît să fie prezentat un proiect de lege pentru stîrpirea din rădăcini a „ereziilor condamnabile[11] care îi obliga pe oameni să vină la biserică duminica. Comitetul care urma să discute proiectul de lege a stăruit să-1 întîlnească pe Protector, iar pînă la urmă proiectul a fost respins, căzîndu-se în acelaşi timp de acord ca pentru legile avînd drept scop „înfrîna- rea... conştiinţelor şubrede[11] să fie nevoie în

---

********** **Prin însăşi funcţia sa (în lat în text). — M.L.**

viitor de con- simţământul lui Oliver. Era însă aproape imposibil ca în urma acestor controverse Oliver să nu ajungă la concluzia că Parlamentul pe care îl chemase la viaţă nu numai că nu arăta decît prea puţin interes pentru lucrarea Domnului, aşa cum o înţelegea el, dar putea chiar s-o zădărnicească.

Un accident periculos de călărie, petrecut la sfîrşitul lui septembrie, pe care l-a suferit Protectorul, a dezvăluit şi cealaltă faţă a stavilelor parlamentare şi anume măsura în care depindea pe vremea aceea trăinicia Angliei de existenţa unui singur om. Accidentul a avut la origine un dar de şase cai frizoni suri făcut de contele de Oldenbourg, care, cunoscînd vestita slăbiciune pentru cai a lui Oliver, spera să-i facă astfel o plăcere. Oliver n-a putut rezista ispitei de a încerca atelajul în Hyde Park, conducînd el însuşi caleaşca. Rezultatul a fost dezastruos. Mai întîi Oliver a căzut de pe capră şi a fost tîrît, cu piciorul prins în hăţuri, o bucată de drum, scăpînd doar datorită faptului că cizma i-a ieşit din picior şi l-a eliberat. Ceva mai mult, prezenţa la această escapadă a devotatului Thurboe era cît pe ce să se dovedească fatală şefului său, fiindcă a căzut şi el din caleaşcă, iar pistolul pe care îl purta în buzunar s-a descărcat, gata-gata să-1 omoare pe Protector. într-un anumit fel, accidentul a fost de natură să le facă plăcere atît celor ce erau pentru el, cît şi celor ce erau împotriva lui. Rega- liştii erau, firește, încîntaţi, exclamînd cu înţelepciune : „Cine nu ştie să conducă, o sfîrşeşte prost[11], în timp ce predicatorilor li se trimiteau scrisori anonime şi batjocoritoare prin care li se cerea să se roage pentru „surugiul nesăbuit care s-a apucat să cîrmuiască trei regate[11]. S-a publicat cu acest prilej o aşa-zisă elegie, care se prefăcea că dojeneşte caii, „acele mîrţoage străine, prost instruite[11], fiindcă refuzaseră să care o povară pe care „blajinii en- glezi“ ar fi fost fericiţi s-o tîrască personal. Puritanii, în schimb, ştiau să descopere în scăparea lui Oliver semnele unei ocrotiri miraculoase. La rîndul lui, Parlamentul s-a grăbit să trimită mesaje devotate de felicitare şi compasiune. Aşa cum spunea ambasadorul veneţian, nu se putea tăgădui că moartea lui Oliver ar fi avut drept urmare noi conflicte interne şi o imensă dezordine [44].

Pe la începutul lui noiembrie, Protectorul mai şchio-

păta încă bine din cauza întîmplărilor prin care trecuse. In afara neînţelegerilor cu Parlamentul, mai avea şi alte motive ca să fie abătut şi nervos. Drept urmare, lumea spunea că ar fi exclamat cam pe atunci : „Mai degrabă aş păzi oile sub un gard de mărăcini, decît să am de-a face cu oamenii ocîrmuirii.“ în luna noiembrie a răposat, la vîrsta de 89 de ani, bătrîna doamnă Cromwell, „cuvioasa mamă a lui Oliver, pe care am văzut-o pînă de curînd supravieţuind unei epoci lungi cît un arbore genealogic" — cum scrisese Marvell. Nu era deci de mirare că de o bucată de vreme sănătatea ei era pe ducă, astfel că, îndată după moartea regelui, Oliver trebuise să-şi amîne vizita pe care urma să o facă lui Richard Mayor, fiindcă, „într-adevăr, bătrîna mea mamă este atît de bolnavă, încît nu pot s-o las singură." însă puterile minţii ei nu-i slăbiseră, astfel că a putut să se bucure, pînă în ultimele zile ale vieţii ei, de strînsa şi drăgăstoasa legătură cu singurul ei fiu, fapt căruia contemporanii i-au dat o deosebită atenţie. Doamna Cromwell fusese la drept vorbind o femeie cu o fire foarte cinstită. Avusese, de asemenea, suficient curaj ca să se plîngă cînd fusese mutată de la Cockpit la Whitehall, pentru a i se sublinia înălţarea la treapta protectorală, fiindcă, potrivit lui Ludlow, ea „nu se lăsa uşor încîntată de asemenea ispite." îi era, de asemenea, teamă de viaţa fiului ei şi tremura ori de cîte ori auzea o împuşcătură de muschetă de groază să nu fie trasă de vreun ucigaş. Cu toată vîrsta ei înaintată, durata legăturii dintre ei nu făcea decît să-i mărească durerea pentru fiul acesta, pe care îl lăsa singur. Ultima şi mişcătoarea ei binecuvîntare a fost notată de Thurloe : „Dumnezeu să te lumineze şi să te mîngîie în toate restriştile tale şi să-ţi dea puteri să faci fapte mari pentru slava preamăritului Domn, ca să fii mîngîiere pentru poporul lui, Dragul meu fiu, îţi încredinţez dragostea mea. Noapte bună." [45] Puţin după aceea şi-a dat sufletul, iar Oliver a rămas copleşit de durere. Potrivit celor care l-au văzut, Oliver şi-a dezvăluit după aceea, prin comportarea lui, mîhnirea pentru pierderea suferită, astfel că, în pofida părerilor categorice pe care dispăruta doamnă le avea împotriva fastului, a înmormîntat-o la Westminster Abbey într-o seară de duminică iluminată de sute de torţe cu lumini pîlpîinde. Era ca şi cum, odată ce trecuse în rîndul cîrmui- torilor,

ar fi vrut să-şi înnobileze nenorocirea într-un mod impunător, cu tot protestul puritan pe care glasul stins al mamei sale îl făcea să se audă din trecut.

Sentimentul că vremurile erau în neorînduială continua să stăruie. In luna ianuarie, Cromwell îi scria prietenului său, generalul-locotenent Wilks, tînguindu-se că îi trebuia toată „puţina încredere şi răbdare" pe care o mai avea pentru a face faţă greutăţilor, fiindcă „oamenii sin: atît de puţin dispuşi să asculte şi să se unească" [4(i]. în aceste împrejurări, fapta unui om ca bătrînul oştean cunoscut sub numele de Theauro John, care fusese prezent la prima recrutare făcută de Oliver la Huntingdon şi care trăia acum într-un cort la Lambeth, se adăuga la celelalte supărări. Theauro John a aprins un foc în aer liber, în care a aruncat Biblia, o şa, o sabie şi un pistol, spunînd că lucrurile acestea erau noii zei ai Angliei. S-a îndreptat apoi spre intrarea Parlamentului, unde a început să dea, furios, cu sabia in stingă şi-n dreapta înainte de a fi dus pe sus la răcoare. Se părea însă că regimul, atît de puţin contestat încît Camera Comunelor a ţinut, ascultătoare, şedinţă, după moda puritană, în tot decursul zilei de Crăciun a anului 1654, zi pe care o sărbătorea mai înainte, era ameninţat acum de adversari mai periculoşi decît bătrînul, dar înflăcăratul oştean.

Nivelatorii, această grupare încă de la început disidentă a armatei, nu încetaseră să se împotrivească oricăror măsuri ale guvernului care se îndepărtau de prevederile iniţiale ale *Acordului poporului.* Pericolul pe care îl reprezentau nivelatori nu consta în principiile lor luate ca atare, ci în prozeliţii pe care şi-i puteau atrage pe măsură ce creştea opoziţia faţă de guvernarea personală a lui Cromwell şi mai ales în aliaţii pe care şi-i puteau căuta La urma urmelor, o înţelegere între nivelatori şi regalişti putea constitui un factor de răzvrătire care să prezinte cea mai gravă ameninţare pentru regimul protectorat Se mai adăugau apoi republicani nemulţumiţi ca Haselrig, Brad- shaw şi lordul Grey de Groby, care se puteau arăta şi ei dispuşi să li se alăture. De aceea, în noiembrie 1654, atunci cînd a fost întocmită o petiţie prin care cîţiva din vechii camarazi ai lui Cromwell, coloneii Okey, Alured şi Saunders, se plîngeau de caracterul nemulţumitor al guvernului, fapta lor a fost socotită mult mai

ameninţătoare decît părea la prima vedere. De fapt, petiţia fusese redactată de vechiul nivelator, John Wildman. Ea punea în discuţie baza puterii lui Cromwell şi cerea „un parlament atotcuprinzător şi liber", care să reexamineze libertăţile pretinse la început de *Acord.* Se plănuia ca petiţia să fie semnată de un număr mare de oşteni, pentru ca apoi să fie răspîn- dită pe o scară cît mai largă, inclusiv în Scoţia. însă petiţia a fost confiscată la iuţeală, iar cei trei colonei au fost traduşi în faţa Curţii marţiale, deşi după aceea au fost achitaţi de învinuirea de trădare. In Scoţia, unde se pare că fusese pusă la cale o adevărată conspiraţie, avîndu-1 în cap pe colonelul Robert Overton, Monk a acţionat cu repeziciunea lui caracteristică, băgîndu-1 la închisoare pe Overton şi asi- gurîndu-se că el, Monk, rămînea să comande acolo. La 10 februarie, Wildman a fost prins în flagrant delict, cu cerneala încă proaspătă pe hîrtie, în timp ce dicta un pamflet aţîţător împotriva „despotului Oliver Cromwell", drept care conspiraţia nivelatorilor a luat sfîrşit.

Nu există nici o dovadă că nivelatorii ar fi avut într-a- devăr vreo legătură cu regaliştii, a căror încercare nepotrivită de a scutura jugul urma să aibă loc ceva mai tîrziu [47]. Este adevărat că regaliştii nădăjduiseră întruna în ajutorul nivelatorilor, astfel că unele persoane izolate negociaseră între ele. John Lilburne, de pildă, dusese tratative cu ducele de Buckingham. E limpede, pe de altă parte, că — după cum arată cuvîntarea lui din 22 ianuarie, ţinută în faţa Parlamentului — însuşi Cromwell era convins de posibilitatea unei asemenea uniri a celor două forţe de rezistenţă, convingere care a influenţat cu siguranţă atitudinea lui de mai tîrziu faţă de nivelatori. în această privinţă, adevărul este mai puţin important decît natura convingerii lui, şi asta fiindcă relaţiile lui cu Parlamentul nu numai că nu s-au îmbunătăţit cu trecerea timpului, dar, în ianuarie 1655, au atins un punct primejdios din cauza proiectului de lege privind miliţia populară, supus votării. Era puţin probabil ca omul acesta, ameninţat cu rebeliunea în propria lui armată şi care se temea că răzvrătiţii se vor alătura celor mai primejdioşi duşmani ai lui din ţară şi din străinătate, să aprobe o propunere care prevedea că ,,miliţia populară a Republicii nu poate fi înrolată, instruită sau folosită decît cu consimţămîntul unanim al

cetăţenilor adunaţi în Parlament[11].

In starea de spirit a celui care vede spioni sub fiecare pat, Cromwell s-a arătat capabil să dea dovadă, cu rezultate rapide şi hotărîtoare, de vechea lui duritate. A descoperit dintr-o dată că durata minimă, de cinci luni, a sesiunilor Parlamentului, care, în concordanţă cu *Instrumentul de guvernare,* putea fi dizolvat cel mai devreme la 5 februarie, trebuia calculată în luni lunare†††††††††††††††††††††††††††††††' şi nu în luni calendaristice, pentru ca, la 22 februarie, să-şi înfrunte din nou Parlamentul cu o cuvîntare pe care el însuşi a recunoscut-o drept „lungă", dar care de astă dată se dovedi a fi o cuvîntare de dizolvare.[48] S-a remarcat cu acest prilej că printr-o bună parte a vorbelor sale Cromwell şi-a arătat totala lui repulsie faţă de oamenii care-i stăteau în faţă. N-a mai pomenit nimic de rolul lor istoric. De astă dată se auzea doar vocea dascălului grav dezamăgit de învăţăceii săi, cărora le reamintea acea „primă zi, cea mai promiţătoare pe care au văzut-o ochii mei“ din luna septembrie a anului precedent, doar pentru a o pune în contrast cu crescînda lui decepţie de atunci încoace.

In timp ce făţişa lui nemulţumire sporea, mînia îi aducea din cînd în cînd pe buze preferatele-i expresii pitoreşti de origine biblică, aşa cum a fost atunci cînd a schiţat rezultatele date de strădaniile acelui Parlament : „Sînt copaci care nu cresc la umbra altora, deşi sînt unii cărora, dacă putem spune aşa, pe ocolite, le place să prospere la umbra celorlalţi. Şi-am să vă spun ce-a ieşit... In loc de pace şi înţelegere, în loc ca mila şi adevărul să se împace între ele şi ca dreptatea şi armonia să se îmbrăţişeze, îm- păcînd între ei pe oamenii cinstiţi ai acestor naţiuni şi potolind dureroasele tulburări ce sînt printre noi..., la umbra voastră au crescut buruieni şi urzici, spini şi mărăcini, neînţelegeri şi dezbinare, nemulţumiri şi necazuri, laolaltă cu adevărate primejdii pentru comunitate". Apoi, pentru ca nimeni să nu se înşele asupra celor ce voia să spună, Cromwell a repetat, cu vădită satisfacţie, analogia : „Vă spun că duşmanii păcii din afara şi dinăuntrul acestor naţiuni, stările de nemulţumire din

---

†††††††††††††††††††††††††††††††† O lună lunară este egală cu durata unei revoluţii a lunii în jurul Pămîntului, deci 28 de zile. — M.L.

tot cuprinsul acestor naţiuni, pe care, după părerea mea, nimeni nu se va împotrivi să le cheme cu acest nume sau să le asemene cu spinii şi mărăcinii, au prosperat la umbra voastră". A revenit ceva mai tîrziu din nou la aceste idei, vorbind de „buruienile, spinii şi mărăcinii'[1] hrăniţi de vrăjmaşii Republicii datorită prilejurilor oferite de Parlament.

Această expresie biblică, precum şi vorbele lui mai dinainte privind legămîntul cu moartea şi iadul, despre care se spunea că l-ar fi făcut preoţimea irlandeză (sau, eventual, scoţienii) şi care captivaseră imaginaţia lui Oliver, se referă la cuvintele lui Isaia. De fapt, folosirea acestei metafore a „spinilor şi mărăcinilor", precum şi celelalte referiri biblice pot fi dovezi puternice în sprijinul părerii că pe vremea aceea Cromwell se identifica îndeaproape, conştient sau inconştient, cu acest profet, om încercat şi el de îndîrj iţele samavolnicii ale propriului său neam. Aşa cum făcuse Cromwell în cuvîntarea sa, Isaia repetase şi el sub diferite forme cuvintele „spini şi mărăcini", ca o expresie sugestivă pentru a evoca jalea la care trebuia să se aştepte poporul Israelului dacă nu lua în seamă vrerile Domnului.

în timp ce se îndeletniceau cu josnicele lor negocieri, „partida regalistă, şi aş fi dorit ca unii din ei să fi avut îndrăzneala de a veni aici, ca să audă ce spun — a exclamat el batjocoritor —, partida regalistă... zic, plănuia şi se pregătea să înece din nou în sînge ţara..." A reluat apoi aluziile obscure de mai sus, s-a referit la „legăturile prieteneşti care existau între cercurile regaliste şi banda aceea de oameni numiţi nivelatori." Cromwell şi-a încheiat analiza activităţilor nechibzuite ale Parlamentului spunînd că şi el putea să plece la plimbare pe cîmpii sau să întreprindă o călătorie, dar n-ar socoti înţelept să facă acest lucru atunci cînd îi ardea casa. înţelesul acestor vorbe era limpede. Cei care plecaseră în străinătate nu mai aveau voie să se întoarcă în Camera Comunelor. Apoi, prin următoarele cuvinte, după ce îl invocă pe Atotputernicul şi aminti de datoria lui faţă de popor, Cromwell declară Parlamentul dizolvat, fiindcă prezenţa acestuia — a spus el — nu mai era „spre folosul acestor neamuri şi nici al binelui obştesc".

Totuşi, în pofida temerilor lui Cromwell privind căile

pe care era subminată Republica sa, prima încercare făţişă întreprinsă de regalişti, curînd după dizolvarea Parlamentului, de a-i da peste cap alcătuirea, n-a făcut decît să dovedească tăria de oţel a supravegherii exercitate de Cromwell şi Thurloe. Nu spunem acest lucru pentru a ponegri neprefăcuta mînie a lui Cromwell atunci cînd se gîndea la nesăbuitele, ba chiar criminalele pericole la care se ex- pusese Parlamentul. Avea, de altfel, o oarecare dreptate în învinuirile lui, fiindcă soldele oştenilor ajunseseră să fie plătite cu mari întîrzieri, ceea ce nu era, desigur, cea mai bună cale de a se asigura apărarea ţării. Dacă nivelatorii s-ar fi alăturat de fapt regaliştilor, aşa cum bănuise Cromwell, istoricul efemerei, dar curajoasei răzmeriţe a lui Penruddock din primăvara anului 1655 ar fi fost cu totul altul. însă, aşa cum au stat lucrurile, întreaga acţiune a fost marcată de la bun început de acele deficienţe de plă- nuire, coeziune şi conducere clară care au reprezentat deprimantul refren al tuturor conspiraţiilor regaliste din timpul interregnului.[49] Planul iniţial prevedea şase revolte regionale, organizate de asociaţiile locale sub comanda generală a lordului Rochester, care urma să debarce, la ordinul regelui, de pe continent, ceea ce împiedica deocamdată împărţirea comenzii între Glencairn şi Middleton. însă capetele cele mai luminate de pe vremea aceea ale regaliştilor şi-au dat permanent perfect de bine seama că, fără un ajutor străin de un fel oarecare, care să sprijine sau măcar să iniţieze o răzvrătire, şansele de succes erau minime, iar măsurile de represiune ce ar fi urmat ar fi fost înfricoşătoare. Cu toate acestea, deşi nu era nici o speranţă într-un asemenea ajutor, regele Carol a fost convins să-şi dea consimţămîntul în vederea unei răscoale, care urma să înceapă la mijlocul lunii februarie.

Caracteristic pentru organizarea acestei acţiuni a fost faptul că, deşi lovitura bruscă şi promptă dată de Cromwell lui Wildman şi nivelatorilor i-a convins pe aderenţii Uniunii secrete să-şi amîne încercarea, nu toţi complotiştii au fost informaţi de această măsură. Din această cauză, în sud-vestul Angliei a avut loc o neînsemnată, dar dramatică încăierare izolată, care a fost însă iute înăbuşită. în ciuda acestui avertisment, s-a plănuit totuşi ca răzmeriţa să aibă loc cu o lună mai

tîrziu, adică la mijlocul lunii martie. Dar chiar de la bun început, ea a eşuat în toate regiunile, în afară de una. în comitatele Leicester şi Staf- ford nu s-a întîmplat absolut nimic, în timp ce în comitatele centrale s-a considerat necesar doar ca pentru păstrarea liniştei să se interzică meciurile de fotbal şi cursele de cai. O acţiune mai îndrăzneaţă ar fi avut, poate, şanse de reuşită în Nord, fiindcă în comitatele Northum- berland, Durham şi York se făcuseră pregătiri clandestine de mare amploare. în realitate însă, adunării trupelor re-

galiste la Marston Moor (loc pe care istoria ar fi trebuit să-i înveţe că nu le este prielnic) i s-a pus capăt prin arestări, deşi Rochester, agentul regelui, a izbutit pînă la urmă să scape deghizat în crescător de vite.

Singurul loc în care răscoala a dat oarecari Bemne de viaţă a fost în apusul Angliei şi asta numai datorită strădaniilor eroice, deşi lipsite de noroc, ale fostului ofiţer regalist colonelul John Penruddock, care comanda partea din comitatul Wilt a Asociaţiei de apus şi care a dat răscoalei numele lui. împreună cu sir Joseph Wagstaffe, trimisul din străinătate al regelui, şi cu vărul său, Edward Penruddock, au dat cel puţin dovadă de curaj, deşi şansele le erau cu totul împotrivă, astfel că ar fi fost o adevărată minune dacă ar fi izbutit. Guvernul nu-şi pierduse nici el timpul : îşi concentrase mijloacele de apărare, întărise garnizoana din Turnul Londrei şi adusese înapoi trupe din Irlanda. De asemenea, fusese mobilizată miliţia populară din Londra, aflată sub comanda lui Skippon, iar garda din jurul palatului Whitehall a fost întărită cu oşteni călîţi în lupte. Neţinînd seama de aceste semne prevestitoare de rău, Penruddock şi Wagstaffe au pătruns în noaptea de 12 martie în Salisbury, au deschis temniţele ca să înroleze deţinuţii, încarcerînd în locul lor doi judecători şi pe şerif. Deşi s-au făcut unele propuneri ca să-i spînzure pe toţi trei, pînă la urmă s-a convenit ca doar şeriful să fie luat ostatec, aşa cum era, îmbrăcat în cămaşă de noapte. în felul acesta, din Salisbury au ieşit în marş un total de 400 de oameni.

însă acesta a fost punctul culminant al răzmeriţei, fiindcă alte fapte glorioase pe măsura capturării şerifului în toaletă de noapte se pare că nu mai erau de săvîrşit. Marchizul de Hertford, care se înţelesese cu ei să li se alăture, n-a mai venit, iar unele încercări promiţătoare de a se aduna noi trupe în comitatul Dorset, la Blanford, precum şi în alte părţi, s-au dovedit pînă la urmă zadarnice. Fireşte că nici una din aceste întîmplări nu putea ajuta mica ceată a lui Penruddock să facă faţă sosirii formidabilei oşti a lui Desborough, trimis de guvernul central s-o urmărească îndeaproape. în disperare de cauză, Penruddock s-a văzut silit să se îndrepte spre Cornwal, refugiul tradiţional al regaliştilor. Dar chiar în timp ce erau *en route*

######################## spre acest comitat, două oraşe mai însemnate, Taunton şi

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ **In drum (în franc. în text). — M.L.**

Exeter, i-au făcut să înţeleagă că îi socoteau doar nişte tulburători nepoftiţi ai ordinii publice. în sfîrşit, la South Molton, dincolo de oraşul Tiverton, o mică formaţie comandată de căpitanul Croke, din regimentul colonelului Berry, i-a atacat cu rezultate dezastruoase pentru răzvrătiţi. Deşi Wagstaffe a reuşit să scape, restul formaţiei capturate a fost dusă la Exeter.

Răzvrătirea aceasta reprezentase un pericol atît de neînsemnat, încît Cromwell s-a socotit în stare să-i trateze cu îndurare pe vinovaţi, dacă ţinem seama de normele timpului. A îngăduit chiar ca ei să fie judecaţi de juraţi, deşi Curţile cu juraţi regionale aveau prostul obicei de a-i achita pe localnici. Se pare că dintre răzvrătiţi doar 39 au fost condamnaţi la moarte şi că, dintre aceştia, au fost executaţi numai 15. Printre ei a.fost şi Penruddock, care şi-a dat obştescul sfîrşit aşa cum trăise, adică bărbăteşte. Din partea guvernului, a fost scutit de îngrozitoarea umilinţă de a fi tîrît pe o leasă de nuiele la locul execuţiei, pentru a fi apoi sfîrtecat în patru.

După aceste întîmplări, Cromwell şi Thurloe s-au putut făli, pe bună dreptate, de felul în care maşinăria Republicii făcuse faţă acestei prime ameninţări făţişe, iar Thurloe, îndeosebi, s-a putut felicita pentru faptul că unul din agenţii săi, colonelul John Bampfylde, se infiltrase adînc în cercurile regaliste conspirative din Paris, de unde avusese posibilitatea să procure multe informaţii folositoare. Nu mai puţin încurajator era şi faptul că putuseră fi adunaţi la iuţeală 5 000 de voluntari pentru miliţia populară din Londra, precum şi alţi voluntari pentru trupele din tot cuprinsul ţării, inclusiv pentru cele din comitatul Gloucester şi oraşul Bristol. Zugrăvindu-i mai tîrziu aceste întîmplări lui John Pell, agentul diplomatic al lui Cromwell în Elveţia, Thurloe cugeta cu mulţumire că Cromwell ar fi putut să strîngă 20 000 de oameni în 14 zile, fără a mai pune la socoteală armata, ceea ce arăta „cît de mult se înşeală cei ce îşi închipuie că dragostea acestui popor se îndreaptă spre Casa Stuarţilor." [50] în primăvara anului 1655, Anglia părea a fi ţinută într-o mînă de fier, astfel că era greu de văzut în ce fel regaliştii — ca şi, de altfel, nivelatorii sau, cu atît mai puţin, adepţii „celei de-a cincea împărăţii[1]' — ar fi fost în stare s-o descătuşeze. în acelaşi timp, Anglia se bucurase în cele

12 luni petrecute sub Protectorat de o „libertate bine orînduită“, aşa cum o denumise de minune Milton în *Cea de-a doua apărare.* însă apărînd-o, Milton avusese grijă să facă o distincţie între acest fel de libertate şi libertăţile de soiuri mai stînjeni- toare, arătînd că ea era produsul unor împrejurări speciale, adică al tulburărilor prin care trecuse ţara. Problema care stătea acum în faţa lui Cromwell era aceasta : să nu privească înapoi la spinii şi mărăcinii care crescuseră la umbra Parlamentului său, ci să elaboreze pentru viitor o formulă de guvernare care să aibă mai multe şanse de succes. Partea proastă era că experienţa spinilor şi mărăcinilor părea să-1 împingă nu spre mărirea „libertăţilor bine orînduite", ci spre strîngerea şurubului.

19
La lucru în lume

Dumnezeu ne-a adus unde ne aflăm, ca să chibzuim asupra lucrării pc care am pulca-o face in lume, precum şi la noi acasă.
Cromwell adresîndu-se, în 1654, Consiliului armatei

în luna octombrie a anului 1654, unui anume Alexander Rowley i s-au plătit 50 de lire sterline „ca să monteze la Whitehall un glob pămîntesc pentru folosinţa înălţimii sale“. Era o achiziţie înţeleaptă, deoarece încă de la sfîrşitul războiului cu Olanda, în luna mai, Protectorul îşi lăsase gîndurile să-i hoinărească prin lume în căutarea unei noi meniri, fie în colonii, fie în Europa, iar prezenţa acestei re-prezentări, conforme cu realitatea, a Pămîntului nu putea decît spori eficienţa practică a acestor meditări. De fapt, pe măsură ce politica externă a Angliei înflorea, adăpată cum era ea de înflăcărarea lui Cromwell, Consiliul de stat socotea şi el de trebuinţă să-şi procure noi hărţi şi noi globuri pămînteşti, ba chiar şi o carte numită *The New Atlas,* numai ca să ţină pasul cu visurile de expansiune ale Protectorului, care depăşeau cîteodată propriile lui cunoştinţe geografice Mobilurile esenţiale ale politicii lui Cromwell au făcut obiectul multor controverse §§§§

mult. De remarcat este totuşi faptul că, încă de la începuturile acestei politici, acţiunile lui au fost în deplină concordanţă cu convingerile pe care le vădea de multă vreme. Contradicţiile, dacă au fost, au venit mai tîrziu, odată cu de neînlăturatele complicaţii ale negocierilor diplomatice într-o Europă cu interese comune deosebit de strîns împletite între ele şi în care orice acţiune avea tendinţa să provoace reacţii în lanţ. De aceea, în 1654, nu era necesar ca cineva să fie cine ştie ce proroc pentru a prevedea că omul preocupat de atîta vreme de răspîndirea protestantismului, de colonizarea protestanţilor şi de alianţa lor şi care îi ajutase pe protestanţii aflaţi la strîmtoare va căuta să-şi pună în aplicare convingerile, dacă i se va ivi prilejul.

De asemenea, nu-i de mirare că Cromwell şi-a găsit încă de la început sprijin pentru politica lui externă şi colonială în filozofia lui providenţialistă. Se putea ca ţelurile Domnului, care tindeau să devină oarecum obscure şi greu de desluşit înlăuntrul Angliei, să se arate cu vechea lor limpezime înviorătoare în acţiunile din străinătate, aşa cum se dezvăluiseră în Irlanda la sfîrşitul unei alte perioade de încordare asemănătoare. „Proiectul vestic" al lui Cromwell a fost prima manifestare a acestui spirit nou. Era vorba, în fond, de un plan de invadare a posesiunilor spaniole din Indiile de vest, care urmau să fie exploatate şi transformate în colonii englezeşti, populate de protestanţi. Planul acesta, despre care se zvonea de o bucată de vreme, fusese discutat pentru prima dată în Consiliul de stat la începutul lui iunie 1654. Pentru moment, n-a încercat nimeni să cerceteze care puteau fi eventualele lui consecinţe în Europa, anume dacă Spania va privi în linişte cum i se atacă coloniile, fără să răspundă cu un război mult mai apropiat de Anglia, şi asta nu atît din cauză că Cromwell s-ar fi dat înapoi în faţa unui război cu această ţară, ci fiindcă pe timpul acela nu se socotea că Spania şi coloniile ei erau indisolubil legate între ele. După cum a spus Hyde : „Oliver era pentru un război cu Spania, măcar în Indiile de vest". S-a subliniat de curînd că părerea aceasta nu era chiar atît de simplistă după cum au presupus, poate, cei de mai tîrziu. ********** într-adevăr, atacul din 1652 al lui

---

********** Vezi Roger Crabtree, *The Idea of Protestant Foreign Policy*

Blake împotriva flotei de război franceze n-a fost urmat de un război cu Franţa în Europa, după cum nici jefuirea de către englezi a coloniilor franceze din America de Nord nu a dus la un asemenea rezultat.

Indreptîndu-se cu îndrăzneală pe această_ cale, Cromwell l-a convocat, în luna august, pe ambasadorul spaniol şi i-a spus că raporturile dintre Anglia şi Spania puteau rămîne amicale numai cu condiţia ca tuturor englezilor care trăiau pe teritoriile stăpînite de Spania să li se asigure libertatea de conştiinţă în practicarea cultului lor şi, pe deasupra, dreptul neîngrădit de a face comerţ cu In- diile de vest. Dacă ţinem seama că Proiectul vestic era deja întocmit, aceste pretenţii peste măsură de mari trebuiau considerate mai degrabă drept un act de provocare premeditată decît nişte propuneri adevărate, mai ales că ieşeau cu totul din cadrul unor eventuale concesii pe care orice om cu mintea întreagă ar fi putut presupune că le va face regele Spaniei. Răspunsul ambasadorului că „a pretinde asemenea concesii înseamnă a-i cere stăpînului său ochii din cap“ a fost, poate, oarecum teatral, însă conţinea şi o umbră de adevăr.

Aşadar, pregătirile pentru Proiectul vestic continuau să se desfăşoare, însă, în general vorbind, în taină. După cum scria un ostaş scoţian amestecat în această treabă, dacă ar fi bănuit că propria lui cămaşă avea vreo ştiinţă despre proiect, s-ar fi văzut silit s-o pună pe foc[2]. Fără îndoială că negustorii englezi aveau multe de îndurat în Marea Caraibilor şi în alte părţi, că corăbiile englezeşti erau uneori atacate şi că acolo unde domina catolicismul libertatea de conştiinţă nu era îngăduită. Erau supărări care durau de multă vreme, dar care urmau să capete acum o nouă tărie. Semnificativ era faptul că din cadrul pregătirilor pentru Proiectul vestic făcea parte şi strîn- gerea unui material de propagandă privind fărădelegile de mai înainte ale spaniolilor, printre care erau incursiunea lor din 1641, avînd ca bază oraşul Cartagena†††††††††††††††††††††††††††††††† şi călătoria

---

(Cromwell Asociation Handbook, 1968—1969).

†††††††††††††††††††††††††††††††† **Situat în Columbia, pe ţărmul Mării Caraibilor. — M.&.**

de represalii, din 1642, a căpitanului Jackson, binecunoscut de Cromwell, fiindcă făcuse parte din Comitetul afacerilor coloniale. în cele din urmă, lista nedreptăţilor suferite de englezi s-a extins pînă la anul 1603.

La prima vedere, învinuirea că Proiectul vestic prevedea o expediţie de tip elisabetan, în întregime anacronică, motivată de vechile sentimente antispaniole ale englezilor şi destinată sa aducă profituri comerciale, putea să aibă un oarecare fond. Ceea ce-i dădea însă o nuanţă specifică secolului al XVII-lea era mai întîi personalitatea lui Cromwell, care, oricît încerca să facă apel la utila amintire a „marii Debora“ *, adică a reginei Elisabeta, avea o fire tot atît de deosebită de aceea a minunatei suverane ca oricare alt muritor. Fireşte că Cromwell era înrîurit în mare măsură de ideea unui imperiu protestant, aşa cum îi fusese ea transmisă de generaţia precedentă. într-adevăr, cartea lui favorită, *History of the World,* de Raleigh, pe care o recomandase cu atîta căldură lui Dick, nu pleda ea oare pentru un imperiu britanic care nu numai să-1 prade pe cel al spaniolilor, dar să-1 şi înlocuiască ? Atitudinea samavolnică a lui Cromwell faţă de colonii era însă specifică vremii lui, iar credinţa că locuitorii acestora puteau fi puşi să mărşăluiască potrivit poruncilor Domnului, tălmăcite din Anglia prin comandă de la distanţă, ca să spunem aşa, şi recurgînd într-o oarecare măsură la globul pămîntesc de la Whitehall, îi era în bună parte personală. Pentru a fi înfăptuit, întregul Proiect vestic avea nevoie de sprijinul unei doctrine potrivit căreia o campanie militară victorioasă însemna că se bucurase de mila Domnului, sau, dimpotrivă, că se putea conta cu toată încrederea pe o asemenea izbîndă dacă ocrotirea Domnului era asigurată mai dinainte.

în timp ce pregătirile în vederea expediţiei înaintau, o dezbatere din Consiliul de stat aducea o nouă dovadă a interesului înflăcărat pe care îl arăta Oliver acestei în-

---

i* Profetă şi eroină a poporului evreu. —s C.M.

treprinderi. Atunci cînd Lambert a prezentat mai multe argumente împotriva Proiectului vestic, precum şi foarte importanta propunere ca mai întîi să se orînduiască treburile din ţară, ca, de pildă, mult necesara reformă a justiţiei, ca şi, de altminteri, treburile din Irlanda, Cromwell i-a răspuns susţinînd o părere exact contrară : „Dumnezeu ne-a adus unde ne aflăm — a spus el — ca să chibzuim asupra lucrării pe care am putea-o face în lume, precum şi la noi acasă". A adăugat apoi cu oarecare măreţie : „A renunţa la încercarea noastră pînă cînd vom avea prisosinţă ar însemna să o amînăm pentru totdeauna, fiindcă cheltuielile sînt atît de mari, încît e foarte probabil că nu ne vor mai putea îngădui acest lucru"[3], argument care, ca oricare altul, nu avea decît rostul să apere dreptul său de a duce o politică externă costisitoare.

Mulţi dintre contemporanii săi atestă sinceritatea rîv- nei lui Oliver în legătură cu acest proiect. Mînat de sentimente duşmănoase, doctorul Bate, medicul lui Oliver, scria mai tîrziu despre „înflăcărarea înfumurată[1]' a acestuia. Este interesant de remarcat că aceiaşi contemporani erau de acord să indice drept unul din cei mai de seamă animatori ai acestei înflăcărări pe un fost preot dominican cu numele de Thomas Gage. Whitelocke, Ludlow şi, mai tîrziu, Burnet au confirmat cu toţii această influenţă, iar Ludlow l-a numit pe Gage chiar „principalul sfetnic în această întreprindere"''. Prezenţa acestuia arată încă odată ce puternic era elementul de cruciadă religioasă care domina expediţia, fiindcă Gage făcea parte dintr-un soi extrem de pervers de propagandişti, adică dintre re- negaţii care lovesc în credinţa pe care au părăsit-o, folosind, pentru a-şi sprijini noua cauză, informaţiile tainice pe care le au. Se trăgea dintr-o veche familie catolică, din care unul din membri fusese implicat în complotul lui Babington ++++++++++++++++++++++++++++++, avea trei fraţi, cu toţii preoţi, şi petrecuse cîţiva ani ca preot dominican în Indiile de vest şi în America Centrală, unde avusese îndestulătoare prilejuri să urmărească

++++++++++++++++++++++++++++++++++ Anthony Babington (1561—1586) — paj al. Măriei Stuart, executat fiindcă pusese la cale uciderea reginei Elisabeta şi eliberarea Măriei Stuart din închisoare. — M.L.

chiar la sursă comportarea misionarilor spanioli. Totuşi, cu puţin înainte de anul 1640, cînd a revenit definitiv în Anglia, Gage şi-a lepădat credinţa în catolicism pentru ca după aceea să se şi căsătorească. Trecuse deci la protestantism atunci cînd şi-a publicat, în anul 1648, vestita lui carte *The English- American : a New Survey of the West Indies,* lucrare ce s-a bucurat de multă căutare şi l-a impresionat pe Cromwell în atare măsură încît a intervenit pentru scoaterea, în 1653, a unei noi ediţii.

Ţelul lui Gage era lipsit de pretenţii : „Să întărească pe cititorii acestui mic volum, fie ei din Anglia, fie de pe meleagurile Europei, Asiei sau Americii, împotriva superstiţiei papistaşe"[5]. în urmărirea acestui scop, Gage se prezenta ca un al doilea Iosif, hărăzit de Dumnezeu să descopere comorile Egiptului, cu deosebirea că în acest caz acestea erau înfăţişate de fărădelegile făptuite de că- lugării spanioli în Noua Spanie §§§§

analiza sa asupra situaţiei spaniolilor din Indiile de vest şi din America Centrală. Fiindcă tocmai lui Gage i s-a adresat, în 1654, Cromwell ca să-i facă un raport asupra condiţiilor de acolo şi tot el a fost acela care l-a asigurat pe Cromwell că spaniolii erau atît de slabi încît se vor prăbuşi la cea mai slabă lovitură. Gage socotea că de îndată ce insulele Hispaniola*'********** ++++++++++++++++++++++++++++++++++ şi Cuba vor fi fost cucerite, lucru care — după cum prevedea el — putea fi făcut fără prea multe greutăţi, întreaga Americă Centrală avea să fie ocupată în decurs de doi ani. Cel de al doilea sfetnic pe care se bizuia Cromwell în chestiuni de analiză locală era Thomas Modyford, un jurist din insula Barbados, care, apreciind mai corect greutăţile pe care le comporta acţiunea, recomanda să se ocupe mai întîi insula Trinidad, mult mai apropiată de ţărmul Americii Centrale ++++++++++++++++++++++++++++++ şi apoi să se înainteze spre gura fluviului Orinoco. Din cauză că Tri-

---

********** Teritoriul actualului stat Mexic, fost colonie spaniolă între 1519 şi 1821. — M.L.

++++++++++++++++++++++++++++++++++++»»* Denumire dată de Columb insulei Haiti. — M.L.

++++++++++++++++++++++++++++++++ în realitate Trinidadul este lîngă coasta Americii de Sud, nu a Americii Centrale. — C.M.

nidadul era pe partea dinspre vînt a celorlalte teritorii spaniole de acolo, Modyford socotea că, pentru recucerirea lui, spaniolii ar fi fost nevoiţi să organizeze o expediţie cu plecarea din Europa.

Insă acest plan, evident raţional, n-a fost luat în seamă. De fapt, în instrucţiunile date comandanţilor, Consiliul de stat n-a stabilit nici măcar locul precis unde trebuia dată prima lovitură, fiindcă a indicat drept zone posibile de atac nu numai Hispaniola (insula ocupată în prezent de republicile Haiti şi Dominicană), dar şi Cuba, Porto Rico precum şi teritoriile spaniole de pe ţărmul Mării Caraibilor. în schimb, era subliniat obiectivul general : „să obţinem un drept asupra acelor părţi ale Indiilor de vest care aparţin Spaniei[1-0].

Drept urmare, în luna august a anului 1654, pregătirile în vederea expediţiei au fost date în sarcina unui comitet avîndu-1 în frunte pe Desborough şi cuprinzînd, de asemenea, negustori şi căpitani de nave comerciale, de la care se nădăjduia să se obţină informaţii asupra condiţiilor din Indiile de vest. Pînă aici, orînduirea expediţiei se asemăna în bună măsură cu aceea a expediţiei puse la cale cu cinci ani mai înainte împotriva Irlandei. In rest însă, cele două acţiuni se deosebeau net una de alta, fiindcă ceea ce lipsea atît de vădit din pregătirile pentru Proiectul vestic era tocmai acea grijă migăloasă în privinţa amănuntelor care caracterizase campania din Irlanda şi ocupase o bună parte din timpul lui Cromwell în lunile dinaintea începerii ei. Acum acest control migălos şi necurmat lipsea, fiindcă Cromwell era prea ocupat „să facă pe stăpînul[11] — după cum explica unul din cei mai binevoitori biografi ai săi — astfel că, drept consecinţă, reuşita avea să fie şi ea mai puţină. Poate că cea mai importantă deficienţă a fost aceea privind valoarea reală a oamenilor trimişi în expediţie. Ce contrast între ceea ce se cerea acum şi criteriile riguroase pe baza cărora fuseseră aleşi oştenii armatei noului model ! Cea mai mare parte a oştenilor — scria plastic imul din ei — era reprezentată de o bandă de „pungaşi ordinari, de tîlhari, hoţi de buzunare şi de alţi indivizi asemănători", care nu făcuseră altceva în viaţă decît să înainteze cu paşi mari spre Newgate §§§§

Tyburn **********,

********** **Piaţă din Londra unde aveau loc, pînă în anul 1783, execuţiile publice. — M.L.**

pînă cînd au fost îndrumaţi pe neaşteptate spre Indiile de vest[7]. Adevărul era că, pentru a răspunde cererilor de oameni, comandanţii din Anglia şi-au curăţat unităţile de toate lepădăturile, bucuroşi că aveau prilejul să scape de ele. Aceasta fiind situaţia, proaspătul val de trupe aşteptat acum la debarcaderele din insulele Barbados şi St Cristopher căpăta o şi mai mare însemnătate.

A rămas pe seama doamnei Venables, soţia generalului comandant al expediţiei, să arate, în amara ei autobiografie, ce deosebire izbitoare era între aceşti derbedei şi ofiţerii îmbrăcaţi în uniforme de culoare brun-roşcată ai lui Cromwell. „N-am avut succes — scria ea — fiindcă lucrarea Domnului nu putea fi făcută de uneltele diavolului[1]*. Nu numai că era o armată ticăloasă — adăuga doamna Venables —, dar fusese trimisă peste ocean fără arme şi provizii. Ar mai fi trebuit să adauge, poate, că măsurile pentru plata oştenilor, care îl frămîntaseră atît de mult pe Cromwell înainte de expediţia în Irlanda, s-au dovedit şi de astă dată fără efect. Primul registru colonial de contabilitate al de curînd cuceritei insule Jamaica era plin de cereri pentru restanţe de plată neachitate, printre care cele prezentate de văduve, sau privind alte îndatoriri de familie ale celor morţi şi neplătiţi[3].

Aprovizionarea cu alimente a fost şi ea deosebit de prost condusă, lucru pentru care o oarecare răspundere avea, desigur, şi Desborough. în lipsa unor provizii potrivite, expediate pe calea apei din Anglia, escala din insula Barbados, de unde se spera că vor putea fi încărcate merinde suplimentare, devenea hotărîtoare. De altfel, toate treburile acestea erau încurcate încă de la îmbarcarea din Anglia, datorită nepriceperii cu care erau făcute. Din cauza grabei, oamenii nu erau aproape deloc triaţi sau supuşi vreunei instrucţii militare. Ofiţerii erau despărţiţi de oamenii lor şi, drept urmare, ostaşii de rînd începuseră să se teamă că, în loc să ajungă în Indiile de vest ca biruitori, vor fi vînduţi prin viclenie ca sclavi unor stăpînitori străini. O altă problemă o prezentau femeile care însoţeau armata. Este adevărat că făceau pe infirmierele — aşa cum subliniase doamna Venables —, iar, dacă urmau să se înfiinţeze colonii, ele nu puteau fiinţa fără femei. Deocamdată însă femeiuştile acestea galante nu făceau decît să mărească şi mai mult harababura.

Dar chiar aşa, poate că aceste numeroase neajunsuri n-ar fi ieşit atît de hidos la iveală dacă Consiliul de stat n-ar fi înţeles să le încununeze cu cea mai flagrantă slăbiciune de care poate suferi o expediţie, şi anume cu un dublu comandament pe bază de egalitate. Robert Venables, în calitate de comandant al armatei de uscat, şi William Penn, ca amiral, nu urmau să fie subordonaţi unul altuia, iar pentru a se enunţa cît mai clar această egalitate Consiliul avusese grijă ca în cele două documente prin care se acorda comanda Penn să apară primul în unul din ele, iar Venables primul în celălalt. Principala urmare a acestei egalităţi a fost, firește, un întreg şir de învinuiri şi de contraînvinuiri reciproce, de o urîţenie fără egal în analele militare ale Republicii. în aparenţă cel puţin, amîndoi erau potriviţi sarcinii ce li se încredinţase. Venables fusese cu Cromwell în Irlanda, unde se alăturase, în Nord, lui Coote după luarea cu asalt a Droghedei, pentru a se întoarce în Anglia de-abia în mai 1654. William Penn, tatăl quakerului care avea să întemeieze Pennsylvania, era, la vîrsta lui de 33 de ani, cu aproape 10 ani mai tînăr decît Venables. Ca marinar încercat în serviciul Republicii, ajunsese, în 1652, viceamiralul lui Blake şi acţionase cu bravură şi repeziciune în bătălia navală de lîngă Coasta sudică a Angliei. Cu toate acestea, făcuse, cu nu prea multă vreme înainte, regelui Carol anumite propuneri prin care îşi oferea serviciile sale şi ale corăbiilor de sub comanda lui, pas care nu-i era, evident, cunoscut Consiliului de stat atunci cînd l-a numit, în octombrie, amiral comandant al flotei de război destinate expediţiei asupra Indiilor de vest. însă fiindcă regele nu făcuse altceva decît să-1 roage să aştepte un moment mai prielnic, fapta lui n-avea vreo importanţă deosebită pentru expediţie.

Totuşi, contrastul dintre Penn, marinarul de meserie, care nu se simţea angajat faţă de un anume regim politic, şi Venables, sprijinitorul mai emotiv al noii ordini, nu era de natură să ducă la înţelegere între ei, mai ales în acea situaţie deja înrăutăţită de pretenţiile rivale ale trupelor navale şi terestre. O scrisoare a lui Cromwell din ajunul expediţiei arată că între cei doi comandanţi lucrurile nu mergeau prea bine încă înainte de a se fi îmbarcat. Referindu-se la „micile neplăceri" ale lui Penn, Cromwell încerca de pe atunci să-1 liniştească : „Comanda este pe de-a-ntregul a dumitale şi nimeni n-are să se amestece în ea şi cu atît mai puţin să te discrediteze." [9]

Expediţia urma să fie însoţită şi de doi împuterniciţi

civili, Edward Winslow şi Gregory Butler. Winslow era un om interesant, în vîrstă de aproape GO de ani, care plecase cu mai bine de 30 de ani înainte pe *Mayflower,* ajunsese guvernator al provinciei New Plymouth, iar după ce se întorsese în Anglia lucrase ca împuternicit pentru stabilirea amenzilor ce trebuiau plătite de învinuiţi. Din cauza viului său interes pentru Noua Anglie şi pentru coloniile sudice, Cromwell l-a ales într-adins drept reprezentant al său pe Winslow, pentru ca acesta să-1 facă „să înţeleagă toate lucrurile la fel de desăvîrşit ca şi cînd ar fi fost personal acolo". Butler, care era din insula Barbados, s-a dovedit a fi o alegere mai puţin potrivită. Deşi servise la început, înainte de a emigra, sub comanda lui Essex, a fost socotit de Cromwell „cel mai nepotrivit om pentru funcţia de împuternicit pe care l-am folosit vre- odată", învinuire oarecum întemeiată, dacă ţinem seamă că Butler şi-a părăsit, cu o totală lipsă de răspundere, postul[10].

Iată felul în care această expediţie lipsită de noroc a pornit la drum în decembrie 1654. Prin cîteva vorbe bine alese Cromwell i-a urat lui Penn „vînturi favorabile şi reuşită prielnică în marea întreprindere pe care o conduci"[11], deşi pînă la urmă amiralul s-a bucurat numai de primul noroc. într-adevăr, prima etapă a călătoriei, adică drumul de 3 500 de mile pînă la insula Barbados, s-a desfăşurat fără nici o întîmplare nefericită, astfel că, după aceea, însuşi Venables, ca şi Penn şi Winslow de altfel au adeverit că fusese „plăcută şi plină de speranţe". Entuziasmul lui *Mercurius Politicus* faţă de viitorul flotei şi al armatei aşa cum se-ndreptau ele cu iscusinţă spre Barbados, „insula aceea care este cea mai mănoasă bucată de pămînt din univers", nu făcea decît să reflecte satisfacţia comună a Protectorului şi a Consiliului de stat faţă de marele proiect care începea atît de bine [12]. Din nefericire, contactul noilor veniţi cu locuitorii insulei Barbados n-a făcut decît să ofere o imagine la scară redusă a acelei neputinţe, atît de pronunţată pe vremea aceea, a englezilor de a înţelege sau aprecia reacţiile probabile ale noilor colonişti sau ale vechilor locuitori ai insulei.

S-a văzut că participarea insulei Barbados cu trupe şi provizii era o condiţie de bază a expediţiei. Searle, guvernatorul insulei, fusese numit în această funcţie odată cu Venables, Penn, Winslow şi Butler, prin ordinul din 9 decembrie al Consiliului de stat. Spre sfîrşitul lui februarie

însă, Venables îşi exprima adînca lui nemulţumire printr-o scrisoare trimisă în ţară : „Constatăm că toate făgăduielile ce ni s-au făcut în Anglia în legătură cu armele şi proviziile n-au fost decît făgăduieli deşarte" — scria el. S-a dovedit că coloniştii din Barbados nu voiau nicidecum să se hazardeze şi să pornească spre o insulă necunoscută şi, cu atît mai puţin, să se despartă de muncitorii lor, fie că era vorba de sclavi preţioşi sau de oameni legaţi prin contract. Recrutările se făceau cu mare greutate, fiindcă puţini stăpîni îngăduiau, mai mult în silă, oamenilor să plece, şi asta numai dacă aveau de servit doar cîteva luni. Guvernatorul Searle nu plecase şi el împreună cu expediţia. Au fost înrolaţi într-un fel sau altul un număr de oameni, iar comanda lor a fost dată unui plantator, colonelul Harris, care a refuzat în ultimul moment să plece dacă nu i se plăteau datoriile (şi, de fapt, nici nu i-au fost plătite). In realitate, Barbados nu era nicidecum blajina şi îndatoritoarea insulă la care se gîndise Consiliul de stat atunci cînd formulase ordinele prin care făcea din ea un loc de escală potrivit.

Pe de altă parte însă, insula nu era nici „grămada de bălegar în care Anglia să-şi arunce gunoaiele" — aşa cum o denumise grosolan, în jurnalul său personal, Henry Whistler, un participant la expediţie. Englezii nu reuşiseră să înţeleagă că în acest loc îndepărtat şi fertil împrejurările creaseră, cum era şi de aşteptat, un nou fel de societate. în decursul războaielor civile, insula Barbados, calificată de un alt istoric contemporan, în contrast cu jignitoarea expresie a lui Whistler, drept „acea insulă fericită", se bucurase de o perioadă deosebit de prielnică de autonomie faptică, fiindcă atenţia patriei mume fusese deocamdată îndreptată în altă parte. Comerţul ei cu Olanda şi cu Noua Anglie prosperase. în acest climat de belşug, locuitorilor li se păruse că cea mai bună politică era să aibă o atitudine neutră faţă de conflictele interne ale Angliei. Se spunea chiar că exista acolo un fel de regulă locală potrivit căreia „oricine va pronunţa cuvîntul «cap rotund» sau «regalist» va trebui să dea tuturor celor ce-1 auziseră o cinzeacă de rachiu, precum şi un curcan, care urma să fie mîncat în casa contravenientului." Datorită acestei împrejurări, populaţia insulei Barbados se ridicase de la aproape 20 000 de locuitori în 1645 la 30 000 în 1650. [13]

însă această stare de bună dispoziţie şi de

prosperitate avea să ia sfîrşit odată cu năvala regaliştilor după prăbuşirea cauzei lor în Anglia şi în locul ei se va dezlănţui ceea ce Nicholas Foster a numit „istoria tragică" a unei „răzvrătiri civile înspăimîntătoare" [14]. Pe scurt, în 1650, insula, aflată sub administraţia de curînd sositului lord Wil- loughby de Parham, ca guvernator regalist, s-a declarat de partea regelui Carol al II-lea. Parlamentul s-a mîniat atît din cauza acestei răzvrătiri neaşteptate cît şi la ştirea că colonia făcea comerţ cu olandezii. Sarcina de a-i potoli pe rebeli cu ajutorul a două corăbii de război şi al unei mici unităţi cuprinzînd mai puţin de 1 000 de oameni i-a revenit lui sir George Ayscue, care l-a găsit pe lordul Willoughby sărbătorind, într-un mod cu totul nepotrivit, victoria regalistă de la Worcester. Ca şi insistenţele negustorilor londonezi ca Barbados să nu facă comerţ nemijlocit cu Noua Anglie — în pofida cererilor stăruitoare ale insularilor de a li se îngădui acest lucru —, întîmplarea aceasta arată răceala tulburătoare ce domnea între cele două ţinuturi şi ce sentimente stranii nutreau unul faţă de altul.

Cu tot tratamentul generos acordat de Ayscue locuitorilor din Barbados, după ce îi adusese la ascultare, cînd grija lui a mers pînă acolo încît să se teamă că Parlamentul nu va ratifica tratatul, cerinţele negustorilor din Londra, ale coloniştilor de pe insulă şi ale guvernului Republicii continuau să se îndrepte în direcţii extrem de diferite. Deşi om capabil, noul guvernator, Daniel Searle, se afla în încurcătură, fiindcă nu fusese în stare încă să-şi aleagă un Consiliu propriu al insulei. în timp ce comercianţii londonezi, care făceau comerţ cu Barbados, se plîngeau, în ianuarie 1654, Protectorului că avuseseră multe de suferit din cauza „dezordinilor din Marea Caraibilor" şi că s-ar fi arătat recunoscători dacă conducerea insulei Barbados ar fi fost dată pe seama unei comisii care să-şi aleagă un guvernator favorabil intereselor lor, locuitorii insulei nu doreau altceva decît să li se îngăduie să-şi cultive pămîntul, să facă comerţ şi să le meargă bine, cu cît mai puţin amestec din partea patriei mume. Era limpede că sosirea acestei expediţii de pedeapsă cu scopul de a aduce, prin asprime, la ascultare populaţia locală, astfel ca să capete o nouă concepţie despre ocupaţie, nu putea fi privită cu prea mare plăcere de către locuitori. Mîncînd lacom delicioasele fructe ale tropicelor, chitre, portocale şi lămîi, cu care burţile lor nu

erau obişnuite, oamenii lui Venables s-au îmbolnăvit de diaree. Acesta continua să bombardeze Anglia cu cereri de mai multe provizii, de pîine şi de carne, fiindcă n-avea cum să se bizuie pe manioc, care nu putea fi sădit decît în iunie pentru anul următor. îşi termina scrisoarea pe un ton care arăta că îşi dădea perfect de bine seama de situaţie : „Vă rugăm să nu lăsaţi ca şi în cazul nostru să se adeverească vechiul proverb «ochii care nu se văd, se uită», căci, dacă se va adeveri, veţi afla curînd că nu mai sîntem pe lumea asta."[15]

S-a reuşit totuşi ca, într-un fel sau altul, să se mai recruteze 5 000 de oameni, din care o parte a fost luată din grupul insulelor Leeward, de pe insula St Kitt's. Dar, fiindcă nu mai fuseseră expediate şi alte provizii, ceea ce reprezenta o gravă deficienţă din partea lui Venables şi fiindcă corăbiile cu provizii venind din Anglia fuseseră atît de hărţuite în drumul lor de vînturi încît multe au ajuns la Barbados abia după ce flota de război plecase, starea oştenilor englezi n-a făcut decît să se înrăutăţească de pe urma noilor veniţi. Oştenii părăsiseră fericita insulă a lui Ligon la sfîrşitul lui martie, pentru ca în curînd să ajungă la jumătate de tain. Aşa cum prevăzuse Winslow, această meteahnă de planificare a dus şi la conflicte între cei doi comandanţi. Venables se văicărea încă de pe atunci celor din Anglia că matrozii ţineau numai pentru ei nepreţuitele rezerve de găleţi.

Conflictul urma să atingă însă punctul culminant cu prilejul funestului atac, de la jumătatea lui aprilie, asupra Hispaniolei. Nu se cunoaşte nici data precisă cînd a fost hotărîtă această acţiune şi nici adevăratul ei motiv, deşi se pare că se convenise ca această insulă să fie ţinta atacului. Comandanţii s-au înţeles însă mai puţin în privinţa celui mai potrivit loc de debarcare, iar alegerea finală, impusă de Penn, a pustiului cap Nizao s-a dovedit catastrofală. într-adevăr, cu toate că Venables avea cu el cel puţin 8 000 de oameni, chiar fără a-i mai pune la socoteală pe cei rămaşi la bordul corăbiilor, englezii au fost respinşi de două ori de către spanioli şi anume în încăierarea premergătoare din 17 aprilie şi în lupta din 25 aprilie, al cărei rezultat a fost „ruşinos" pentru Anglia. Au fost pier- duţi peste 2 000 de oşteni englezi, fie ucişi, fie doborîţi de boală, astfel că înjosită armată a trebuit să se întoarcă pe corăbii şi să lase Hispaniola pe mîna vechilor ocupanţi spanioli. în vîlvătaia atotcuprinzătoare a imputărilor, însoţitoarele supărătoare, dar poate de

neînlăturat, ale unei asemenea înfrîngeri, Venables şi-a acuzat oştenii de laşitate, dovedind mai puţină mărinimie decît aceea pe care Crom- **well o arăta îndeobşte faţă de oamenii săi. S-a mai plîns** că ordinul oficial prin care era interzis jaful i-a făcut pe oşteni să se arate delăsători şi lîncezi. Respingînd mînios învinuirile pe care i le aducea Venables în legătură cu alegerea locului de debarcare, Penn îl acuza la rîndul său pe acesta că îi respinsese cu încăpăţînare propunerile de a-1 ajuta la asedierea oraşului Santo Domingo.

De fapt, amîndoi trebuiau criticaţi pentru lipsa lor de cooperare, deşi şi unul şi altul fuseseră puşi într-o situaţie proastă din cauza pregătirilor insuficiente, de a căror origine nu era nici unul din ei responsabil. Dar, deşi rezultatele atacului asupra Hispaniolei s-au rezumat la un măcel, din care nu putuse ieşi nimic bun, în Anglia ştirea bătăliei a stîrnit un val de entuziasm. într-adevăr, primele zvonuri ajunse acolo vorbeau de o izbîndă, pentru ca de-abia prin iulie gazetele săptămînale să ia un ton mai precaut. Trebuie să ne reamintim că forţele noii ordini nu suferiseră încă nici o înfrîngere pe cîmpul de luptă, după cum, cel puţin oficial, neînfrînţi rămăseseră şi cei de la putere. Neînsemnatele eşecuri de la Clonmel sau Newbury aveau o prea puţină importanţă în comparaţie cu şirurile strînse de victorii faimoase ca acelea de la Marston Moor, Naseby şi Dunbar, ale căror nume răsunau de pe amvoane, precum şi faţă de ţările îngenuncheate prin puterea săbiei aflate în mîinile drept-credincioşilor, ca Irlanda şi Scoţia, sau, într-o mai mică măsură, Olanda. Pentru aceşti oameni, în- frîngerea din Hispaniola a fost, fără îndoială, o lovitură cumplită.

Adepţii „celei de-a cincea împărăţii" n-au fost singurii care s-au grăbit să proslăvească acest deznodămînt nefericit drept o pedeapsă a lui Dumnezeu. Aşa cum se întîmplase în Scoţia, unde prezbiterienii au recunoscut, cu jumătate de gură, că înfrîngerea lor de către englezi se datora, poate, propriilor lor greşeli, tot aşa şi Cromwell spunea într-o scrisoare adresată amiralului Goodson : „Nu putem tăgădui că Domnul ne-a smerit cu străşnicie prin cumplita pierdere pe care am suferit-o în Hispaniola.** Regaliştii au răspîndit ştiri că Lordul-Protector avusese o reacţie mult mai puternică : se spunea că fusese cuprins de un asemenea acces de mînie, îneît se prăbuşise ca mort, ceea ce arată, fără nici o îndoială, că dorinţa e mama gîn- dului. Hyde, în schimb,

aflase de la agenţii săi din Londra despre anumite „tulburări mintale violente** sau accese de furie ale Protectorului. Sir William Dugdale comunica tot de la Londra că guvernului nu-i plăceau de loc discuţiile publice pe această temă şi că încerca să oprească publicarea tuturor gazetelor cu excepţia lui *Mercurius Politicus.* Cei din jurul lui Cromwell păstrau o tăcere discretă atunci cînd era vorba de amănuntele reacţiilor Protectorului, însă faptul că evenimentele acestea îl mîhniseră pe atunci adînc poate fi dedus din aluzia lui indirectă, dar încă îndurerată, făcută în anul următor în faţa Parlamentului : „Poate că — aşa cum spune lumea — n-am prea avut noroc în toate întreprinderile noastre. Dacă sîntem însă de părere că nu Domnul este acela care ne cîrmuieşte în treburile acestea, atunci cred că vom ajunge să ne gîlcevim în privinţa ho- tărîrilor Lui..." [16] Oricît de remarcabile vor fi fost aceste păreri din punct de vedere filozofic, ele reprezentau cu siguranţă o schimbare de mare amploare şi necesară a modului său de a gîndi, dacă le comparăm cu comentariile triumfătoare prin care era obişnuit să-şi însoţească ştirile despre precedentele lui izbînzi militare.

În îndepărtatele Indii de vest, starea de spirit a expediţiei nu era nici ea mai veselă. Ţinînd însă seama de faptul că, în pofida pierderilor lui, Venables mai comanda încă o armată importantă cuprinzînd 7 000 de oameni, calea de urmat cea mai evidentă era aceea de a încerca să combată descurajarea prin perspectiva unei izbînzi grabnice, în această stare de spirit, următoarea ţintă a Proiectului vestic a ajuns să fie insula Jamaica, aflată la cîteva sute de mile spre apus de Hispaniola. Deşi întinsă, frumoasă şi rodnică, Jamaica nu era apărată decît de o unitate relativ redusă de spanioli, iar întreaga ei populaţie, care cuprindea urmaşi ai indienilor arawak, cîţiva portughezi, precum şi sclavi africani aduşi din alte părţi, nu se ridica la mai mult de 2 500 de suflete. Se putea deci presupune că, atît din punctul de vedere al cuceririi, cît şi din cel al colonizării, Jamaica reprezenta o pradă uşor de însuşit. Este adevărat că atacul a fost încununat de succes : englezii au debarcat la 10 mai, iar la 17 mai guvernatorul capitulase şi principalul ei oraş, Villa la Vega, se afla în mîna năvălitorilor. însă armata engleză, decimată de boli şi slăbită de lipsa aproape totală de hrană, a avut, după aceea, de îndurat asemenea suferinţe, încît orice om de omenie n-ar fi putut socoti

dobîndirea Jamaicii decît o victorie asemănătoare cu aceea a lui Pirus.

Edward Winslow murise de friguri încă înainte de a fi sosit în Jamaica, iar leşul lui a fost înghiţit de ape în largul acestei insule. Dintre înalţii dregători, Thomas Gage şi-a dat obştescul sfîrşit la începutul anului următor, plătind cu propria-i viaţă informaţiile necorespunzătoare şi mai mult decît optimiste cu care alimentase Consiliul de stat (deşi acesta a avut grijă să achite datoriile văduvei). Cei care au pierit cu grămada au fost oştenii, mai ales că, în timp ce spaniolii se retrăgeau în munţi ca să practice vreme de cîteva luni meşteşugul războiului de gherilă, cauzei lor li s-a alăturat un alt duşman hain al englezilor, anume dizenteria. Nu numai că lipsea hrana, dar lipsa ei era agravată de felul nepriceput în care era distribuită, astfel că anumiţi ghinionişti se plîngeau că „mureau de foame în cîrciumi".

Simplei necunoaşteri a condiţiilor tropicale i se datora şi una din cele mai grave lipsuri : nu existau bidoane pentru apă, năpastă ce poate fi comparată ca însemnătate cu lipsa corturilor în expediţia din 1650 în Scoţia. într-o scrisoare din 13 iunie, trimisă negustorului Martin Noell, un corespondent vorbea cu simţire despre lipsa bidoanelor : „Fără ele, nu poţi mărşălui în aceste regiuni dogoritoare, unde apa este la mare preţ şi rară... Nevoile noastre sînt mari — continua această emoţionantă epistolă —, iar greutăţile noastre multe. Oştenii sînt îndărătnici şi lipsiţi de experienţă, iar cei mai mulţi dintre ei nu ştiu carte. Ofiţerii sînt trîndavi şi grei de cap, înzestraţi cu o mare doză de trufie, dar nu şi de deşteptăciune, curaj şi autoritate." Henry Whistler descria sugestiv spaimele pe care această insulă tropicală le rezerva oştenilor englezi : noaptea, crabii uriaşi se tîrau afară din păduri ca să se hrănească, iar zgomotul cleştilor lor pîrîind laolaltă în întuneric dădea fiori de spaimă pînă şi omului celui mai neînfricat. S-a socotit că din mai şi pînă în noiembrie pierise în Jamaica aproape jumătate din armata iniţială de 7 000 de oameni.[17]

Era greu de presupus că primejdiile acestea aveau să ducă la bună înţelegere între cei doi comandanţi, care se războiau între ei şi ale căror controverse se extindeau între convingerea armatei de uscat că marina de război ţinea pentru ea tot rachiul şi pînă la problema lăncilor. în general vorbind, englezii nu aveau arme potrivite, în timp

ce spaniolii erau deosebit de iscusiţi în mînuirea lăncilor lor, lungi de 12 picioare. De aceea, Venables îl învinovăţea pe Penn că nu-i îngăduie să folosească lănci, pentru ca să înlocuiască lipsa suliţelor. în felul acesta, Venables a fost lăsat să se descurce cu suliţe scurte, în lungime doar de 8 picioare, lucrate de fierari, astfel că oamenii săi erau străpunşi cei dinţii în luptă. La 25 iunie, Penn s-a îndreptat spre patrie cu o parte din flotă, fiindcă avea impresia că misiunea lui se terminase. împuternicitul Butler a trebuit să părăsească şi el Jamaica. Apoi, Venables s-a îmbarcat, la rîndu-i, pe corabia sa *Marston Moor,* pretextînd că este suferind şi că — după cum spunea el — nu se bucurase măcar de o singură zi de sănătate de cînd plecase din insula Barbados. Lăsa la comandă un oştean cinstit pe nume Fortescue, deşi, în absenţa lui Butler, legalitatea numirii era îndoielnică. Şi, ca Tîndală şi Păcală, Penn şi Venables au tăbărît asupra guvernului din Londra, fiecare cu îndurerata poveste a proastei sale conduceri a expediţiei.

Firește că în Anglia ştirea despre rezultatul norocos al expediţiei din Jamaica a fost întîmpinată cu multă bucurie şi uşurare. *Mercurius Politicus* se entuziasma pe tema Jamaicii. Se relata că „oamenii noştri" se aşezau acolo în număr mare şi erau hotărîţi să continue, pentru ca în septembrie să spună mai departe, deşi fără temei, că „oamenii noştri" începeau să se obişnuiască, iar „trupurile lor se adaptau la climă" [18]. Dar Cromwell n-a arătat prea multă înţelegere pretenţiilor potrivnice ale generalului şi amiralului la simpatia lui, astfel că amîndoi au fost aruncaţi, fără multă vorbă, la răcoare în Turnul Londrei. Se poate că încarcerarea lui Penn s-a datorat şi anumitor bănuieli privind propunerile pe care le făcuse mai demult regaliştilor, iar cînd Venables a prezentat o lungă şi cîrco- taşe petiţie prin care cerea să fie eliberat, Protectorul a fost văzut azvîrlind-o mînios cît colo, spunînd că Venables încerca să arunce asupra lui vina pentru tot ce se întîm- plase. însă fiindcă Penn şi Venables au fost puşi mai pe urmă în libertate şi s-au retras amîndoi din viaţa publică, pare mult mai probabil ca trecătoarea lor încarcerare să fi fost doar o mărturie a umilinţei şi supărării provocate de întreaga chestiune a Hispaniolei. Totuşi, Protectorul ar fi trebuit să se socotească norocos că, în pofida lipsurilor acestei expediţii prost pregătite şi necorespunzător echipate,

dobîndise pentru imperiul său o nouă şi luxuriantă posesiune, minunat de bine aşezată în Marea Caraibilor pentru scopuri de apărare. Dacă ar fi să acceptăm aprecierea lui Flecknoe că Hispaniola a fost una din marile erori ale lui Cromwell, atunci ar trebui să-1 socotim norocos că, în pofida înspăimîntătoarelor pierderi de vieţi omeneşti, scăpase din încurcătură mai bogat cu o colonie.

Datorită faptului că colonizarea insulei Jamaica de către englezi înainta văzînd cu ochii, Cromwell continua să-şi manifeste sincera credinţă că ceea ce-1 călăuzise acolo fusese Providenţa. Afirma acest lucru cu toată convingerea, fără să ţină scama de voluminoasele rapoarte care veneau puhoi de pe insulă şi în care se vorbea de necurmate boli şi suferinţe. Desigur că, din punct de vedere pur omenesc, rezultatele imediate ale politicii sale pot fi criticate, dar nu putem lua în derîdere credinţa sinceră care le inspirase, precum ţi convingerea că, din toate întîmplările acelea, pînă la urmă va ieşi binele. în vara anului 1656, Cromwell a mers pînă acolo îneît să scrie : „Recunosc din inimă că toate acestea sînt cît se poate de descurajatoare", pentru ca mărturisirea să fie urmată imediat de informaţia că cei de acasă, după ce ceruseră „în mod solemn mila şi călăuzirea Domnului", ajunseseră la concluzia că nu-şi vor putea simţi nicicînd conştiinţa împăcată dacă se vor lepăda de cauza „în care sîntem angajaţi împotriva spaniolilor în Indiile de vest."

Pentru a-i încuraja pe toţi cei cu însuşiri potrivite, s-a dat, curînd după cucerirea insulei, o proclamaţie prin care se acordau condiţii de emigrare socotite ademenitoare celor ce voiau să se strămute în Jamaica. Fiecare parte bărbătească în vîrstă mai mare de 12 ani urma să capete 20 de acri de pămînt, iar fiecare parte femeiască 10. Timp de trei ani n-aveau să fie încasate taxe vamale sau accize, iar noii locuitori ai Jamaicii urmau să se bucure de toate drepturile de care se bucurau cetăţenii englezi. Se spera cu convingere că cei ce vor căuta să se folosească de aceste privilegii vor fi îndeosebi coloniştii din America de Nord. Surprinzător a fost totuşi faptul că puţini erau aceia care păreau să înţeleagă avantajele acestor înlesniri, astfel că în curînd Cromwell s-a văzut silit să propună ca o mie de băieţi şi fete din Irlanda să fie ridicaţi spre a umple insula pustie, fiindcă lordul Broghill se îndoia că va putea găsi asemenea emigranţi la Edinburgh. Un alt plan al lui

Cromwell, anume acela de a trimite în Jamaica pe locuitorii din munţii Scoţiei, a trebuit să fie părăsit atunci cînd a fost prevenit că aceştia ar putea aţîţa întreaga colonie la răzvrătire[19].

Ieşea din nou la iveală strania dihotomie care stătea la baza principiilor de colonizare. Pe de o parte, Cromwell

S10 dăuta să umple Jamaica cu drept-credincioşl, în timp ce, pe de altă parte, se făceau planuri de trimitere peste ocean a netrebnicilor de toate felurile din zonele în care erau priviţi îndeobşte cu mai puţină bunăvoinţă. Această şovăială între măsuri opuse se asemăna oarecum cu atitudinea oştenilor faţă de băştinaşii Jamaicii : maiorul Sedgewik, unul dintre împuterniciţii guvernului, îi scria lui Thurloe exprimîndu-şi părerea de rău că oamenii săi nu puteau sta de vorbă cu negrii, astfel că erau împiedicaţi în ţelul lor de „a răspîndi printre locuitori cite ceva din cunoaşterea lui Iisus Hristos drept adevăratul Dumnezeu". Peste o lună, colonelul D'Oyley, care urma să fie mai tîrziu guvernator al insulei, raporta că „Domnul a binevoit să ne dăruiască o oarecare reuşită împotriva negrilor. După ce am descoperit o colonie de-a lor, ne-am năpustit asupră-le, am ucis cîţiva şi am jefuit în întregime una din principalele lor aşezări." Thurloe a întîmpinat cu oarecare emoţie planul privind Irlanda, atunci cînd a scris : „In ceea ce priveşte femeile tinere, vom fi totuşi obligaţi s-o facem, fiindcă lucrul acesta este spre propriul lor bine şi probabil de mare folos pentru comunitate." Sarcina de a-şi bate capul cu îmbrăcămintea şi transportul acestor fete nefericite a fost dată mai simţitorului şi milosului Henry Cromwell. Se pare totuşi că pînă la urmă planul a dat greş şi nu există nici o dovadă că această măsură de emigrare silită a fost înfăptuită vreodată[20].

îndrumarea de mai tîrziu a coloniei de către englezi n-a fost gîndită cu mult mai bine decît fusese conceput Proiectul vestic însuşi. Din 1654 şi pînă în 1660, de treburile coloniale s-a ocupat, în primul rînd, Consiliul de stat. în- cepînd însă din iulie 1656, a fost înfiinţat, în urma numeroaselor plîngeri ale Unor negustori ca Martin Noell şi Thomas Povey, un comitet permanent compus din oşteni şi negustori pentru „treburile înălţimii sale în Jamaica şi Indiile de vest." Au intrat în el atît Noell cît şi Povey. însă încurcăturile, întîrzierile şi zăpăceala continuau să domnească, iar şuvoiul de petiţii ale

negustorilor către Protector arăta cît de icnit funcţiona sistemul cu mulţimea lui de tărăgăneli şi oprelişti. Noell şi Povey erau oameni cu dare de mînă şi cu putere în societatea Protectoratului, iar Noell îndeosebi putea exercita o mare influenţă asupra lui Cromwell atunci cînd îi venea pofta. Această „persoană bizară şi misterioasă" de obîrşie umilă din oraşul Stafford s-a ridicat şi a ajuns un mare bogătaş. Fusese consilier municipal la Londra prin 1651, era membru al Companiei Indiilor orientale şi avea numeroase legături cu Indiile de vest. De fapt, se auzise despre el încă de prin 1650 că făcea comerţ cu insulele Montserrat şi Nevis ††††††††††††††††††††††††††††††††††. A fost furnizorul expediţiei în Jamaica, unde reprezentase armata şi îi fusese concesionată o mare suprafaţă de pămînt. Mai era, de asemenea, membru al Comitetului pentru comerţ, înfiinţat în 1655. Fratele său, Thomas Noell, era o persoană de seamă atît în Surinam ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ cît şi în Barbados. Legăturile lui coloniale erau cel puţin de acelaşi nivel cu poziţia lui socială în ţară, unde avea prielnica şansă de a fi cumnatul lui Thurloe. Fusese deputat din partea oraşului Stafford între 1656 şi 1658 şi era socotit un „mic rege" al Parlamentului. în general vorbind, a prosperat luînd parte la treburile interregnului fie ca proprietar de corăbii, importator, moşier (ale cărui proprietăţi se întindeau din Indiile de vest pînă în comitatul Wexford din Irlanda), negustor şi furnizor, fie pur şi simplu făcînd pe cămătarul.[21]

Povey, care fusese, în 1647, membru al Parlamentului lung, era prieten intim cu Noell şi unul din magnaţii Indiilor de vest. Unui registru de corespondenţe de-al lui cuprinzînd un şir de note privind afacerile făcute în ţară în legătură cu coloniile spre folosul guvernatorului Searle al insulei Barbados îi datorăm scena ridicării la rangul de cavaler, de către Protector, a colonelului James Drake, un dregător de seamă al aceleiaşi insule[22]. Este limpede că distincţia fusese acordată la intervenţia directă a lui Noell şi ca semn al prieteniei Protectorului faţă de

---

†† Insule făcînd parte din arhipelagul Antilelor Mici. — M.L.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Guiana olandeză. — M.L.

colonie. în- tr-adevăr, Povey scria : „Azi dimineaţă, domnul Noell dimpreună cu colonelul Drake i-au făcut o vizită înălţimii sale, care, prin mijlocirea domnului Noell, a ascultat cu multă răbdare şi amabilitate tot ce i s-a spus în privinţa treburilor domniei voastre... iar, pe baza temeiurilor pe larg prezentate şi întărite şi din consideraţie faţă de insula dumneavoastră, confirmată prin onoarea făcută persoanei din serviciul dumneavoastră, înălţimea sa a poruncit să se facă ceea ce doriţi atît de mult, binevoind să acorde rangul de cavaler lui sir James Drake şi, cu toate că domnul Noell nu a primit şi el titlul, este neîndoielnic că demnitatea a fost conferită la intervenţia lui“.§§§

englezilor din Noua Anglie în Jamaica.

Recunoscînd că primii colonişti ai acestei insule nu fuseseră potriviţi, Protectorul l-a informat că anul acela era considerat un „an de răscruce", adică unul de însemnătate deosebită, şi că între timp şi alţi colonişti se alăturau proiectului[23].

în răspunsul său, Leverett a ridicat cîteva probleme pline de bun simţ : „Există o prea mare nepotrivire între firea, concepţiile, moravurile şi obiceiurile oamenilor din Noua Anglie şi cele ale locuitorilor insulei sau ale oricăror altor colonii în care s-ar putea ei strămuta, astfel că nu-mi pot da consimţămîntul". Cu sublima lui încredere, Crom- well a înlăturat cu un gest al mîinii obiecţiile. Venise vremea ca ei să-şi lase „neroditoarea lor ţară" (Noua Anglie) şi să treacă în ţara belşugului, adică în Jamaica. „Credea cu toată convingerea că oamenii din Noua Anglie ayeau în privinţa strămutării lor în Jamaica o chemare tot atît de desluşită ca aceea care îi dusese din Anglia în proaspăta lor ţară". Lui Cromwell i se părea fără îndoială că *May- flower* îşi ridicase pînzele doar cu o zi înainte, deşi de fapt trecuseră 35 de ani de atunci, iar părinţii pelerini n-aveau poftă să se urce din nou pe corăbiile lor. Chibzuiţii lor urmaşi se interesau în schimb mai degrabă de posibilităţile de a aproviziona Jamaica cu grîu, carne de vită şi de porc în valoare de 10 000 pînă la 12 000 de lire sterline pe an. Deşi Cromwell i-a încredinţat şi lui Daniel Gookin sarcina de a îmboldi proaspăta emigrare, puţini au fost cei care s-au strămutat spre sud din Noua Anglie, iar cei ce au făcut totuşi acest lucru s-au îngrozit atît de tare de bolile ce bîntuiau acolo, încît ştirile pe care leţ. trimiteau acasă nu erau nicidecum încurajatoare.

Chiar dacă, la vremea Restauraţiei, populaţia insulei Jamaica nu depăşise decît cu puţin 2000 de oameni, printre care se numărau şi oştenii rămaşi acolo, Cromwell a avut totuşi mai mult succes cu locuitorii din Bermuda. Vreo 150 de bărbaţi, femei şi copii s-au strămutat de acolo în Jamaica la începutul lui 1658 şi asta în ciuda strădaniilor unui oarecare William Phillips, care încercase să-i prevină asupra stărilor groaznice existente pe insulă, unde, „nu trăia decît pleava Indiilor", insultă pentru care a fost întemniţat în timp util şi pus fără multă vorbă în fiare, fiindcă punea piedici planurilor Lordului-Protector în legătură cu Jamaica. Insulele Barbados şi St Kitts n-au dat nici ele ascultare apelurilor lui Oliver,

deoarece mult prea mulţi din cetăţenii lor îşi găsiseră mormîntul în Jamaica. Cîţiva colonişti au sosit totuşi de pe mica insulă Nevis din arhipelagul Antilelor Mici.

Curajosul şi bătrînul guvernator al acestei din urmă insule, Luke Stokes, a vrut să dea un exemplu emigrînd cu întreaga lui familie. Deşi înaintat în vîrstă, a răspuns în- flăcăratei chemări, referindu-se la „nemeritatele şi neaşteptatele favoruri pe care înălţimea sa a avut bunăvoinţa să mi le dăruiască, destăinuindu-mi unele amănute ale planului înălţimii sale cu privire la Jamaica şi însărcinîn- du-mă să le aduc la cunoştinţa oamenilor coloniei". La rîn- dul lor, locuitorii insulei Nevis au răspuns cu supunere chemării guvernatorului lor. 1500 de bărbaţi şi femei au plecat pe mare, fără să se sperie de călătorie, pentru a debarca la Port Morant, la capătul de răsărit al insulei, într-o zonă fertilă, mărginită de Munţii Albaştri. Deşi două treimi dintre ei au murit de boală, printre care însuşi Luke Stokes, prin ocuparea acestui ungher îndepărtat, dar important de pămînt, cei rămaşi au contribuit în bună măsură la supravieţuirea tinerei colonii. [24] Pînă la urmă, un grup mic, dar viguros de bărbaţi şi de femei au împărtăşit visul Protectorului de a-i vedea pe englezi apucîndu-se de lucru nu numai acasă, ci şi în lumea largă.

Politica europeană a lui Cromwell era supusă aceloraşi presiuni îmbinate ale propovăduirii evanghelismului protestant, pe de o parte, şi ale intereselor naţionale sau comerciale, pe de alta, astfel că era firesc ca aceste două căi, una dictată de afinitatea religioasă şi cealaltă impusă de priorităţile, mai lumeşti, ale puterii şi comerţului să se ciocnească între ele. însă Cromwell nu pornea niciodată de la părerea că aceste conflicte ar fi fost de neîmpăcat între ele, ci, dimpotrivă, era întărit de o puternică credinţă lăuntrică că ele puteau fi puse de acord şi pe altă cale decît prin vechile metode parlamentare de amînare şi rea credinţă. în felul acesta, Cromwell nu numai că s-a dovedit a fi un om cu idei originale, dar a şi reuşit să urmeze în ultimii patru ani ai vieţii sale un făgaş încununat de succese extraordinare prin labirintul politicii europene.

Luna iulie a anului 1655 a fost întunecată de violenta reacţie a regelui Spaniei faţă de răpirea Jamaicii. Amba-sadorului spaniol Cardenas i s-a poruncit să se întoarcă

în ţară după ce depusese un protest extrem de energic împotriva acestui atac neprovocat. în mintea sa, însă, Cromwell era îndeajuns de angajat în lupta împotriva spaniolilor pentru a răspunde cu o măsură asemănătoare. A fost publicată de aceea o declaraţie descriind recenta incursiune drept un act firesc de autoapărare faţă de feluritele prejudicii pe care Anglia le suferise în anii din urmă şi re- împrospătînd amintirea altor rele comise de spanioli, rele care de data aceasta se extindeau pînă la Invincibila Armada. Cardenas i-a spus regelui său că mulţi membri ai Consiliului de stat se împotriveau ideii unui conflict armat anglo-spaniol, care ar fi trebuit să urmeze în curînd, „cu toate că Protectorul — chiar dacă nu prevăzuse această consecinţă a Proiectului vestic — n-avea nimic împotrivă să-1 vadă izbucnind. Era susţinut în această năzuinţă nu numai de înflăcărarea lui de protestant, ci şi de schimbările favorabile în poziţia europeană a Angliei, care avuseseră loc în ultimele 12 luni.

Cromwell privise întotdeauna cît se poate de serios problema marinei lui de război, iar această preferinţă personală poate fi dedusă din faptul că, în 1657, a pus pe Isaac Sailmaker, un elev al lui Gildrop, să-i picteze un tablou reprezentînd flota de război engleză în largul portului Mardyck **********. In decursul interregnului, construcţia de corăbii a atins niveluri necunoscute pentru epoca regelui Carol I : fuseseră construite cinci nave de război pe an ††, faţă de mai puţin de o navă pe an sub regimul precedent, în ceea ce priveşte recrutarea marinarilor, s-a folosit pentru prima dată în mod temeinic metoda înrolării silite. Lansarea, în 1655, a navei *Naseby* de 1000 de tone a fost un eveniment impresionant. John Evelyn, care participase şi el, şi-a îngăduit să se lase pradă furiei văzîndu-1, ca figură de prova, pe Oliver călare, „cu o cunună de lauri pe capul său insolent"[25], călcînd în picioarele calului şase neamuri : scoţieni,

---

********** Port lingă Dunkerque, pe ţărmul francez, aparţinând pe atunci spaniolilor, care stăpîneau Flandra. — M.L.

†† Acesta a fost motivul pentru care şir Winston Churchill dorise cu tot dinadinsul în 1911, cînd era prim-lord al amiralităţii, să boteze un nou vas de linie cu numele de *Cromwell.* Propunerea lui a căzut din cauza îndîrjitei opoziţii nu numai a cîrmuirii oficiale, dar chiar şi a regelui George al V-lea.

irlandezi, olandezi, francezi, spanioli şi englezi.

Această flotă aptă de luptă era destinată să fie nu numai o forţă de şoc, dar şi o escortă de temut a corăbiilor comerciale. De altfel, prelungita călătorie în care Cromwell l-a trimis, la începutul anului 1654, pe marele său amiral Robert Blake era menită fără doar şi poate să fluture pavilionul britanic care urma să-i apere pe negustorii englezi acolo unde doreau să facă comerţ, să-i hărţuiască pe cei care îi hărţuiseră pe negustori şi, în general, să silească ţările din Marea Mediterană şi din împrejurimile ei să înţeleagă limpede că de atunci încolo nimeni nu putea nesocoti puterea Angliei, fără a nu fi pedepsit.

Blake, care avea acum 55 de ani şi era deci cu un an mai bătrîn decît Protectorul, a fost descris de marele duce de Toscana ca *un vecchio assai sensitivo e delicato* ‡‡‡

franceze de la Brest şi Toulon, Blake a dovedit uriaşa însemnătate strategică pe care o putea avea în viitor fortăreaţa Gibraltarului.

în 1653 fuseseră iniţiate tratative pentru o uniune comercială anglo-portugheză. Faptul că Portugalia era o putere catolică dovedea că negustorii englezi ţineau în special să nu fie expuşi eventualelor abuzuri ale Inchiziţiei. In 1654, portughezii au acordat Angliei anumite drepturi preliminare, deşi relaţiile anglo-portugheze au continuat să rămînă încordate, mai ales în urma tulburătorului fapt că fratele ambasadorului portughez fusese executat în Anglia din cauză că omorîse un om într-o încăierare la Londra. Pînă la urmă, convinşi fiind şi de ameninţarea tunurilor lui Blake, portughezii au ratificat în 1656 tratatul comercial. Totuşi, după ce a mai dat, în aprilie 1655, o lovitură îndrăzneaţă unor piraţi din Tunis, Blake începu să se-ntrebe dacă nu-şi depăşise cumva misiunea de luptă şi asta în pofida faptului că îl silise pe bei să-i elibereze pe toţi captivii englezi. însă răspunsul din luna iunie al lui Cromwell a fost plin de bunăvoinţă, ceea ce arăta că cei doi bărbaţi erau făcuţi cam după acelaşi tipar [27]. Prin aceeaşi scrisoare, Cromwell îl îndemna pe Blake să se îndrepte spre largul portului Cadiz, de unde putea intercepta faimoasele corăbii spaniole purtătoare de aur şi argint aflate în marea, minunată şi greoaia lor călătorie de înapoiere în Europa. Totuşi sănătatea oamenilor săi şi sforţările la care fuseseră supuse corăbiile impuneau, după părerea lui Blake, reîntoarcerea, în luna octombrie, a flotei în Anglia, de unde el a revenit spre aceleaşi locuri des umblate, pentru o acţiune mai concentrată împotriva spaniolilor, de-abia în primăvara următoare, însoţit fiind de această dată de Montagu ca viceamiral.

Această folosire înţeleaptă a flotei de război a corespuns, cam pe aceeaşi vreme, cu cea mai vestită dovadă a înflăcărării protestante de care era cuprins Cromwell şi anume cu apelul său în favoarea valdenzilor §§§§

unei întregi epoci **********. Criza a luat naştere în felul următor. Ducele de Savoia, de religie romano- catolică, avea un număr de supuşi protestanţi care, potrivit unui tratat mai vechi, erau ţinuţi să se mărginească a locui în regiunile muntoase ale ţinutului Vaud. în primăvara anului 1655, ducele a început să aplice un regim de prigoană împotriva acestor disidenţi, împingîndu-i brutal, cu ajutorul armatei, între fostele lor hotare, sub pretext că le depăşiseră. în urma acestor acţiuni, unii din sec- tanţi au pierit, iar femeile şi copiii au avut de îndurat nenumărate suferinţe. Sentimentele religioase nu făceau decît să învenineze şi mai mult zvonurile. Prin luna mai, *Mercurius Politicus* relata din Lyon că aceea care îl aţîţase pe duce fusese „diabolica bandă de popi şi iezuiţi", adăugind că „dragostea de aproapele lor îi obliga pe toţi adevă- raţii protestanţi să-şi arate compătimirea faţă de caznele celor prigoniţi." Peste două săptămîni, aceeaşi gazetă vorbea despre „asemenea cruzimi şi barbarii cum nu s-au mai văzut vreodată."[28]

Ştirile au revoltat profund Europa, însă în nici o altă ţară indignarea n-a fost mai mare decît în Anglia protestantă. Darea de seamă a lui Whitelocke, de pildă, vorbea despre copii răpiţi şi convertiţi cu de-a sila la catolicism, despre biserici şi case cărora li s-a dat foc, în timp ce nefericiţii locuitori, „oamenii aceia sărmani, paşnici şi supuşi credincioşi'[1], fugeau cuprinşi de spaimă şi de durere. John Milton a dat acestor sentimente de ofensă şi groază cea mai desăvîrşită expresie atunci cînd i-a cerut Atotputernicului nu numai să-i răzbune pe „drept-credincioşii răpuşi", dar şi:

> *în cartea Ta să le înscrii suspinul, Căci oi Ţi-erau şi-n vechiul lor cotlon Ucişi au fost de cruntul piemontez Zvîrlindu-le de pe stînci şi mamă şi copil..'.*

Cromwell era hotărît să dea indignării sale o urmare practică. Deşi avea doi agenţi diplomatici în Elveţia, a mai trimis totuşi un împuternicit special, numit Samuel Mor- land, care a răspuns provocării invocînd numele lui Nero şi al altora de teapa lui. Dacă ar mai fi fost în viaţă, aceştia „s-ar fi ruşinat văzînd că tot ce născociseră ei era

---

********** Din punctul de vedere al opiniei publice poate fi comparat cu războiul civil din Spania din anii 1936—1939,

mai blînd şi mai uman în comparaţie cu faptele ducelui de Savoia".

Cromwell a lansat, de asemenea, o colectă publică în folosul acelor nefericiţi, înscriindu-se în capul listei cu un dar personal de 2 000 de lire sterline. Se spune că, drept urmare, s-ar fi strîns o jumătate de milion de lire sterline, poate şi din cauză că se ţinea o evidenţă a numelui subscriitorilor. Deşi cifra a fost probabil exagerată, ambasadorul veneţian a atestat uriaşa participare a publicului, precum şi faptul că solicitaţi să-şi dea contribuţia au fost chiar şi ambasadorii catolici ai puterilor străine. Interioarele unor biserici engleze au fost drapate în roşu, pentru a aduce la cunoştinţa comunităţilor vestea măcelului. S-au făcut colecte chiar şi la bordul corăbiilor plutind pe mare. Corespondenţa Consiliului de stat arată că, începînd de la sfîrşitul lunii mai, acesta fusese intens preocupat de aceeaşi temă şi că multe din scrisorile mai patetice fuseseră plăsmuite probabil de însuşi Milton. Scriindu-i, la începutul lunii mai, lui John Pell, agentul diplomatic aflat în Elveţia, ca să-i ceară informaţii asupra tuturor acelor amănunte oribile, Thurloe îi spunea : „Te asigur că este o problemă care îi stă la inimă înălţimii sale“, pentru ca, peste două săptămîni, să-i comunice că chestiunea aceasta îl îndurera nespus de mult pe Cromwell. Atunci cînd i s-a arătat că finanţele Protectoratului nu îngăduiau să se acorde aşa de mulţi bani, răspunsul a fost că Oliver dorea, dimpotrivă, „să se străduiască" pentru această cauză. în luna noiembrie, Protectorul era frămîntat de amănuntele distribuirii ajutoarelor, de teamă ca ele să nu ajungă cumva în alte mîini decît ale acelora care le meritau.[29]

Dar, lăsînd deoparte banii de ajutoare, soluţiile pe care Cromwell le propunea pentru problema valdenzilor prezentau două aspecte. Pe de o parte, vedea în ea un prilej cert pentru o acţiune protestantă concertată, într-c cauză din cele mai drepte, care era de multă vreme visul său preferat. Astfel, ministrul plenipotenţiar suedez, care venise să-1 vadă pe Protector cu scopul foarte diferit de a obţine ostaşi englezi în serviciul Suediei, n-a putut să-i distragă atenţia de la problema unei acţiuni religioase şi a fost silit să asculte o lungă prelegere (foarte confuză, după cum a spus el mai tîrziu) pe această temă. Cromwell a mai fost de părere că principele Transilvaniei

††††††

pe regele Carol înapoi în Anglia. Acum însă, colaborarea în legătură cu locuitorii Piemontului făcea ca problema hughenoţilor să li se pară din nou ambelor părţi rezolvabilă. Deşi mai înainte Cromwell nu voise să se angajeze formal că nu va sprijini cauza hughenotă, s-a găsit totuşi acum pentru tratatul comercial anglo-francez din octombrie 1655 o formulă potrivit căreia fiecare din părţi se declara de acord să nu-i ajute pe răzvrătiţii „declaraţi ca atare“ din ţara cealaltă. Fireşte, această clauză îi împiedica pe francezi de a-i sprijini în continuare pe Stuarţi, mai ales că unele clauze secrete ale tratatului prevedeau că regele Carol al II-lea şi alţi cîţiva regalişti de frunte vor fi expulzaţi din Franţa. în schimb, anumiţi răzvrătiţi, partizani ai prinţului de Conde, refugiaţi în Anglia, urmau să fie şi ei siliţi să plece.

Semnarea tratatului a fost sărbătorită cu focuri de artificii. în faţa norilor ameninţători ai unui conflict armat între Anglia şi Spania, alianţa cu Franţa, prin care se înlătura vremelnic pericolul pe care îl prezenta Carol al II-lea, era perfect justificată. Bineînţeles că era de aşteptat ca o asemenea alianţă să aibă şi efectul contrar de a-1 arunca pe exilatul rege englez în braţele Spaniei. Lipsit acum de sprijinul Franţei, tînărul rege a semnat, în aprilie 1656, un tratat potrivit căruia armata spaniolă urma să-1 ajute să-şi recapete tronul, pentru ca în schimb el să consimtă la înapoierea insulei Jamaica şi la îndepărtarea supuşilor săi de pe teritoriile spaniole din Indiile de vest. însă dependenţa de Spania a lui Carol al II-lea, de neînlăturat în împrejurările date, întărea la rîndul ei şi mai mult prietenia lui Cromwell cu Franţa.

Tot în primăvara anului 1656, sir William Lockhart of Lee, înfăţişat de Protector ca „un scoţian dintr-o familie onorabilă, iubit de noi şi cunoscut pentru marea lui credinţă, vitejie şi firea lui cinstită", a fost numit ambasador la Curtea lui Ludovic al XlV-lea. La fel ca atîţia alţi oameni în care Cromwell îşi punea încrederea, sir William era înrudit prin căsătorie cu familia Protectorului, deoarece îşi luase drept cea de a doua soţie pe Robina Sewster, nepoata orfană a lui Oliver. Făcuse înainte, în Scoţia, pe regalistul, fusese ridicat la rangul de cavaler de către Carol I şi luptase pentru el la Preston, pentru ca neînţelegerile de mai tîrziu cu Argyll şi cu reprezentanţii regelui să-1 aducă de partea Republicii. Aşa cum este de presupus din descrierea lui Cromwell, în Franţa Lockhart s-a dovedit a fi un om cu calităţi excepţionale, al cărui

dar de a-şi face prieteni i-a dat posibilitatea să intre în relaţii apropiate cu însuşi cardinalul Mazarin şi asta în pofida faptului că nu îndrăznea să-i scrie personal din cauza a ceea ce el numea cu modestie *„mon mauvais Franqais"* ‡‡‡

dubla posibilitate de îngrădire a Spaniei şi de promovare a comerţului flamand păreau a reprezenta pe vremea aceea un aranjament practic excelent.

Deocamdată, războiul cu Spania era un aspect al politicii externe engleze care putea fi mai uşor explicat concetăţenilor lui Cromwell. Declaraţia publică din octombrie 1655 enumerase ticăloşiile spaniolilor, iar prin septembrie 1656 Protectorul luase, într-o cuvîntare ţinută în faţa Parlamentului, de la care începuse să ceară banii de care avea nevoie urgentă ca să-şi continue războiul, o atitudine antispaniolă tot mai furibundă şi folosise obişnuitul amestec de repetări, de şovăieli şi de viguroase sublinieri [33] : „Ei bine, adevăr vă spun, marele vostru duşman este spaniolul. Da, e duşmanul nostru firesc şi este prin firea lui aşa. Este prin firea lui aşa dintotdeauna — cum am spus mai înainte — şi cel mai înverşunat dintre toţi inamicii voştri din cauza duşmăniei pe care o are în suflet împotriva a tot ce vine de la Dumnezeu şi este în voi, sau a ceea ce aveţi în voi, împotriva orbirii şi răutăţii lui, aşa cum este el tîrît de superstiţie, iar ceea ce îl împinge este credinţa lui oarbă în supunerea către scaunul papal.“ Şi a continuat referindu-se la istorie, pentru a dovedi că această „vrăjmăşie neprevăzută[11] era oarecum o parte din moştenirea Angliei.

De fapt, prima mare biruinţă a războiului, în ceea ce îi priveşte pe englezi, era menită să aibă loc în luna septembrie a anului 1656. într-adevăr, la 8 septembrie flota de galioane spaniole purtătoare de comori a fost nimicită de comandorul Richard Stayner, cu o pagubă de aproape 600 000 de piaştri pentru Spania, fără a mai pune la socoteală corăbiile şi încărcăturile pierdute, izbîndă care a fost salutată de Blake şi Montagu, în scrisoarea pe care au trimis-o, drept o nespus de remarcabilă manifestare a Providenţei divine. însă cea mai răsunătoare victorie a fost aceea a lui Blake din anul următor. în aprilie 1657, bătrînul amiral a aflat că o uriaşă flotă spaniolă sosită din America stătea ancorată în portul Santa Cruz de pe insula Tenerife. | Trei zile după aceea, Blake s-a năpustit printr-un atac de o nemaipomenită iuţeală şi îndrăzneală asupra corăbiilor spaniole distrugîndu-le în întregime, acţiune care a stîrnit un val de entuziasm în Anglia. Modul în care Cromwell îi comunica lui Blake acest lucru era cumpătat, însă cuvintele prin care se referea la neîndoielnica încuviinţare a Domnului trebuie să fi

răsunat plăcut în auzul omului care avusese grijă ca, în ajunul bătăliei, să ceară prin rugăciuni „călăuzirea şi mila Lui“. Drept semn al preţuirii, Protectorul i-a trimis amiralului portretul său încrustat în diamante şi aur valorînd peste 500 de lire sterline. Totuşi, în luna august, vlăguitul Blake s-a stins şi a fost înhumat, ca multe alte căpetenii ale Republicii, cu deosebit fast, în capela lui Henric al VII-lea, pentru a fi apoi dezgropat, ca şi ceilalţi oameni de frunte, după Restauraţie. Mai de preţ decît această cinste a fost însă epitaful compus de căpitanul Hatsell care, relatînd trecerea din viaţă a amiralului, a scris : „Credincios a rămas pînă la moarte, aşa cum a fost şi în viaţă“.

Totuşi, în ceea ce-i privea pe compatrioţii săi, victoria lui Blake a reprezentat punctul culminant al înflăcărării pentru politica externă a lui Cromwell. Edmund Waller a exteriorizat voioasele strigăte de triumf asupra vrăjmaşului spaniol atunci cînd a scris :

Privind cu dispreţ aurita măreţie a Spaniei,
Bogaţilor tulburători ai păcii omenirii
Protectorul le-a pus împotrivă Neînfrînta
virtute a popoarelor noastre...

Destoinicii marinari englezi („Călcăm cu paşi fermi pe talazuri" **********) erau comparaţi cu neîndemînaticii, dar îndes- tulaţii marinari spanioli din „uriaşele şi năzuroasele lor galioane ticsite cu aur şi argint". In această ambianţă, vechiul tablou al Armadei spaniole, înfrîntă în lupta dintre micuţele, însă eroicele corăbii engleze şi puternicele nave spaniole, a fost înfăţişat din nou în toată splendoarea lui. în felul acesta, cu toată lipsa de popularitate a războiului în rîndurile multor negustori, precum şi în pofida grijilor financiare crescînde pe care i **le** provoca în mod inevitabil, în ţară, Protectorului, care trebuia să-i suporte cheltuielile, politica externă a lui Oliver reprezenta în general pentru poporul său un lucru cu care el putea să se identifice, ba chiar să se identifice cu bucurie patriotică ††††††††††††††††††††††††††††††††††††. Din punctul de vedere al

---

********** **Primul vers al unui vechi cîntec marinăresc englez. — M.L.**

†††††††††††††††††††††††††††††††††††† Nu toată lumea a luat însă aspra măsură a lui lady Cromwell care, pentru a riposta pe cale gospodărească preţului în creştere al portocalelor şi lămîilor, l-a lipsit pe Protector

contemporanilor săi, chiar şi credinţa potrivit căreia capturarea flotei spaniole va acoperi cheltuielile războiului părea întemeiată. Deşi, din diferite cauze, prosperitatea n-a putut fi nicicînd înfăptuită, mai erau mulţi, ca şi Oliver de altfel, care îşi aminteau de capturarea, în 1628, de către Piet Hein, a flotei spaniole purtătoare de argint. Pe vremea aceea, pînă şi această regulă era socotită valabilă. [35]

Poziţia europeană a Protectorului Oliver a reuşit să restituie Angliei din toate punctele de vedere prestigiul internaţional de care fusese lipsită multă vreme. în primul rînd, Protectorul a ajuns să se bucure de mare faimă nu numai în consfătuirile şi corespondenţa ţărilor, ci şi în caricaturile apărute acolo. O caricatură foarte ofensatoare, care îi înfăţişa pe regii Spaniei şi Franţei într-o atitudine slugarnică şi umilitoare faţă de Protector, avea cel puţin calitatea de a sublinia înalta lui reputaţie. Nu era om în Europa care să nu ţină seama de el. Se spunea că în septembrie 1655 erau la Londra nu mai puţin de 32 de împuterniciţi străini, ceea ce reprezenta o uriaşă schimbare faţă de starea de izolare din primele luni ale Republicii, cînd principala grijă a puterilor străine fusese aceea de a acapara cît mai ieftin bunuri de-ale fostului rege.

Spre Protector nu se revărsau însă din străinătate numai misiuni diplomatice, ci şi daruri care, din fericire, nu erau toate atît de nărăvaşe ca iepele expediate de ducele de Oldenbourg, deoarece caii berberi trimişi de Republica genoveză s-au dovedit a fi mai acceptabili. A prL I mit un leu şi un leopard din partea sultanului Marocului. | Ceremonialul cu care Oliver îşi întîmpina ambasadorii era în armonie cu imaginea pe care o avea el despre puterea Angliei. Stîngăciile începutului, cînd trimişii străini cîrteau în privinţa unor anumite amănunte ale primirii lor de către acest cap neîncoronat, făcuseră loc treptat, pe măsură ce domnia lui Cromwell evolua, unui ceremonial ce se desfăşura după o rînduială bine determinată. Ambasadorii care se apropiau de jilţul Protectorului trebuiau să se încline de trei ori, o dată la intrarea în sala de recepţie, o dată la mijlocul sălii şi încă o dată la treptele de jos ale jilţului acoperit de baldachin. Protectorul

---

de sosul său favorit din portocale la fileul de vitel, iar atunci cînd acesta a protestat împotriva economiei, soţia sa i-a răspuns că ar fi trebuit să se gîndească la toate acestea înainte de a începe războiul cu Spania [34].

obişnuia să răspundă fiecărei plecăciuni cu o uşoară înclinare a capului. La ospeţele oficiale, Protectorul stătea singur pe o latură a mesei, în timp ce ambasadorii şi membrii Consiliului de stat se aşezau pe cealaltă latură.

Ca oricare om de stat, Cromwell se pricepea să folosească drepturile pe care i le dădeau rangul, fie ca să-i pună în încurcătură pe ambasadori atunci cînd socotea necesar, fie ca să-i impresioneze. Nieupoort, ambasadorul olandez (unul din cei doi ambasadori care se bucurau de cea mai mare trecere la Londra, celălalt fiind suedezul Bonde), se plîngea într-o împrejurare de felul în care Cromwell ducea o conversaţie : „Nu pot să-1 întrerup cînd vorbeşte — scria el—, iar dacă îi cer din cînd în cînd explicaţii asupra înţelesului observaţiilor sale se supără... Mi-am dat seama că pur şi simplu nu vrea să răspundă la întrebări atunci cînd n-are poftă". Ambasadorul suedez avea şi el de spus unele cuvinte aspre în privinţa asigurărilor de bună credinţă ale Protectorului, asigurări care, spre deosebire de declaraţiile de acest fel din ţara sa, nu exprimau întotdeauna adevăratele gînduri ale vorbitorului.

Se mai ridicaseră şi alte plîngeri în legătură cu modul de lucru pe linie diplomatică al Protectorului, care se datorau — după cum s-a sugerat — mai degrabă lipsei de experienţă decît unei intervenţii voite în desfăşurarea lucrărilor La scrisori se răspundea adesea cu mari întîrzieri, ceea ce a dus la mînioasa observaţie a regelui Carol al X-lea al Suediei, făcută faţă de Bonde, în legătură cu Milton şi care sună atît de poznaş în auzul oamenilor de pe vremea noastră : „Ce ciudat că în întreaga Anglie nu există decît un singur om în stare să scrie o scrisoare latinească, şi acesta este orb !" în afară de aceasta Cromwell avea deosebit de supărătorul obicei de a acorda audienţe joia după-amiază, astfel că ambasadorii nu-şi mai puteau trimite în aceeaşi săptămînă în străinătate, cu nava poştală pentru Europa, rapoartele lor. Un alt izvor de oarecare supărare erau prelungitele lui ,,week-end"-uri de la Hampton Court, din care cauză ambasadorii se vedeau obligaţi să-şi piardă vremea aşteptînd la Londra, iar fiindcă nu li se îngăduia să primească în libertate cetăţeni englezi, trăiau ca nişte adevăraţi prizonieri în propriile lor locuinţe. Singurii cărora li se făcea cinstea de a fi invitaţi la Hampton Court erau Nieupoort şi Bonde. Acesta din urmă s-a bucurat chiar de o primire după moda veche, în cursul căreia a luat parte la un joc

cu bile, a ucis un cerb în parc şi a ascultat puţină muzică.

însă aceste împunsături şi mici necazuri nu puteau ascunde faptul că, în relaţiile lui cu străinătatea, Oliver se bucura de o autoritate uluitoare, astfel că era solicitat să intervină pe rînd în conflicte şi pricini europene, aşa cum se apelează în mod normal doar la personalităţi excepţionale. Astfel, la începutul anului 1656, a trimis oraşelor evanghelice din Elveţia o scrisoare în legătură cu izgonirea unor protestanţi în decursul necontenitelor conflicte dintre catolici şi aceştia din urmă, prin care se arăta atît de îngrijorat de bunăstarea lor, de parcă confruntarea ar fi izbucnit chiar în Anglia. La rîndul ei, intervenţia aceasta se potrivea destul de bine cu cuvîntarea antispaniolă pe care a ţinut-o în faţa Parlamentului, cînd a declarat : „Da, toate interesele protestanţilor din Germania, Danemarca, Elveţia şi din cantoanele ei, precum şi interesele tuturor creştinilor sînt şi ale noastre[1]††.

Creşterea faimei lui era atestată într-o măsură şi mai mare de intervenţiile lui în regiuni mai îndepărtate. S-a interesat de cauza locuitorilor Boemiei, pe care îi numea *fratres unitatis *,* cerîndu-i stăruitor lui Comenius§§§

O întîmplare interesantă a făcut o legătură între numele Protectorului şi luptele de exterminare reciprocă, de pe la jumătatea secolului al XVII-lea, din Polonia. Se remarcase mai de demult interesul pe care îl reprezenta pentru Oliver Dieta poloneză ca model de parlament, precum şi monarhia electivă, iar în decursul acestui răstimp *Mercu- rius Politicus* se interesase în bună măsură de treburile poloneze. Multă lume socotea pe atunci şi după aceea că exista o mare asemănare între Cromwell şi Hmelniţki, hatmanul cazacilor din Ucraina, care condusese, în 1648, o răscoală împotriva regelui catolic al Poloniei. Uneori Hmelniţki era numit chiar „ocrotitorul" cazacilor. Pierre Chevalier, agentul diplomatic francez din Ucraina, care îl cunoştea personal pe Hmelniţki, îl descria ca fiind „un fel de Cromwell, nu mai puţin cutezător sau mai puţir, încercat în politică decît cazacul englez". Hmelniţki avea un locotenent scoţian cu numele de Maxim Krivonos (nas strîmb), despre care se zvonea că ar fi fost un agent al Angliei [33] Totuşi, prin anul 1655, văzîndu-1 pe Protector în noul său rol internaţional, regele Cazimir al Poloniei începu să spere că Cromwell îl va ajuta împotriva unei eventuale năvale a ţarului. Nicolae de Bije, trimisul polonez, a sosit deci la Londra înzestrat cu scrisori de acreditare adresate corect, ba chiar măgulitor, „Lordului Oliver Cromwell, Protectorul Angliei şi scumpul nostru prieten". Misiunea lui era să propună ca Oliver să cotropească portul Arhanghelsk, pentru a-1 îndepărta pe ţar de Polonia, ceea ce ar fi însemnat o nouă extindere a politicii externe a lui Cromwell [39].

însă, aşa cum prevăzuse ambasadorul veneţian, Anglia nu putea uita cu uşurinţă străduinţele mai vechi ale regelui Poloniei în favoarea Stuarţilor. De aceea, de Bije a trebuit să aştepte o vreme pînă a fost primit în audienţă, iar cînd a reuşit s-o capete a fost întîmpinat de Protector cu imputări nemaipomenite tocmai pe această temă, la care s-au adăugat şi acelea că polonezii i-ar fi jefuit pe englezii şi scoţienii care trăiau în Polonia. După aceea, atunci cînd Suedia a atacat Polonia, se presupune că Cromwell ar fi mers şi mai departe, ţinînd o legătură activă cu răzvrătitul Hmelniţki şi îmboldindu-1 în străduinţele lui de a răsturna puterea regală a Poloniei. Se spunea că Protectorul i-ar fi scris cazacului o scrisoare încurajatoare prin care îi oferea alianţa şi îl saluta printr-un şir de titluri onorifice, dar impresionante,

ca : „Nimicitorul rătăcirilor papistaşe" şi „Urgia papilor", deşi n-a fost găsită niciclnd o asemenea scrisoare scrisă de Cromwell cu mîna lui, aşa că poate nici n-a existat vreuna şi că va fi fost ticluită probabil de Danilo Vîhovski, energicul şef al cancelariei lui Hmelniţki, ca instrument de propagandă. Mai este de asemenea posibil ca Cromwell să fi scris o asemenea scrisoare (deşi nu există nici o referinţă în legătură cu ea) şi ca ea să fi dispărut odată cu distrugerea completă a arhivelor lui Hmelniţki, după moartea acestuia. în ceea ce-1 priveşte pe Cromwell însă, episodul arată desigur ce rol juca persoana lui în treburile europene. însă chiar dacă scrisoarea a fost plastografiată de cineva din preajma lui Hmelniţki, este totuşi semnificativ că o asemenea încercare a fost socotită vrednică de a fi făcută.**********

Aceste activităţi marginale contribuiau toate la umflarea în străinătate a mitului privind puterea lui Cromwell. Totuşi, în cazul puterilor scandinave, adică al ţărilor ce se mărgineau cu Marea Baltică, atît de importantă pentru comerţul şi navigaţia Angliei, Oliver avea de făcut faţă unei sarcini mult meu complicate. în relaţiile lui cu Suedia, de pildă, el nu trebuia să dea uitării, cu toate că avea de-a face cu o ţară protestantă de rit luteran, interesele Companiei engleze a Răsăritului, înfiinţată cu 70 de ani mai înainte anume pentru comerţul cu regiunea baltică. [40] La rîndul ei, importanţa Companiei Răsăritului depăşea simplele priorităţi ale unei organizaţii comerciale, fiindcă aprovizionările din Marea Baltică erau esenţiale pentru marina de război engleză. Era

---

********** Distrugere a arhivei lui Hmelniţki nu ne dă însă nici posibilitatea să afirmăm cu toată certitudinea că scrisoarea *n-a existat.* Sursa privind această scrisoare este o istorie poloneză din secolul al XVII-lea : *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV climac- ter primus* de W. Kochowski, Cracovia, 1683. în originalul latinesc se spune că polonezii ar fi interceptat această scrisoare *„si modo non figmentum erat"* (dacă n-a fost cumva un fals) scrisă de Cromwell lui Hmelniţki. Scirsoarea i-ar fi făcut pe unii să rîdă nu numai din cauza grandoarei titlurilor date cazacului, ci şi datorită ideii unei alianţe între două popoare atât de îndepărtate între ele, alianţă pe care autorul o compară cu „servirea la masă a unor farfurii cu mîncare, împodobite cu aur şi culori, care, deşi desfată ochii, nu îndestulează nicidecum stomacul". însă bineînţeles că asemenea farfurii (sau alianţe) îi impresionează pe privitori.

vorba de cînepa baltică (din care cea mai bună era aceea de la Riga), de bradul cu creştere înceată pentru vîrfurile de catarg, provenit din regiunile înconjurătoare, de dulapii lungi pentru corăbii şi de fierul suedez pentru tunuri. Această sarcină însă l-a afundat într-o lume baltică cum nu se poate mai complicată.

în anul 1854, năzuroasa regină Cristina, pe care doamna Cromwell o hărăzise cîndva drept soţie en *deuxieme noces* ‡‡ a soţului ei, a cedat tronul, după propria ei alegere, vărului său Carol Gustav al X-lea. Deşi nu se ştie dacă îl înţelegea corect sau nu, deoarece, fiind dintr-o generaţie mai veche, atribuia poate noului rege prea multe din purtările lui Gustav Adolf, marele său înaintaş, care înspăimîntase întreaga Europă, Cromwell găsise în Carol al X-lea soiul de om pe care putea să-1 admire. De aceea, atunci cînd s-a referit la Suedia şi Anglia ca la cele două coloane gemene pe care protestantismul european se putea sprijini fără teamă, el nu făcea decît să-şi manifeste reconfortantul sentiment că se afla în legătură cu un om care îi împărtăşea cu siguranţă ţelurile protestante [41]. Strînsele relaţii cu Bonde, ambasadorul lui Carol, şi vizitele de invidiat ale acestuia la Hampton Court nu erau decît echivalentul bunelor raporturi care se închegau pe hîrtie între Protector şi monarh. O agreabilă notă de subsol a istoriei a fost oferită de faptul că regele Carol al X-lea n-a consimţit să-i permită fratelui său să o ia în căsătorie pe prinţesa palatină Sofia, sora prinţului Rupert şi vară primară cu regele englez aflat în exil, fiindcă această legătură cu Stuarţii îl putea supăra pe Cromwell. Ţinînd seama de faptul că prinţesa s-a căsătorit pînă la urmă cu prinţul elector de Hanovra, pentru a întemeia noua dinastie protestantă de pe tronul Angliei ‡‡, se poate afirma că regele Suediei a privat, fără voia lui, familia regală suedeză de a avea un reprezentant pe tronul Angliei. De altfel, înainte ca Bonde să fi părăsit Anglia, în vara anului 1656, Cromwell i-a dăruit, pentru a comemora cunoştinţa lor, portretul său în formă de coroană, montat într-o ramă de aur înconjurată de diamante, precum şi patru cai şi o

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

sută de pînze de corabie albe valorînd, după cîte se spunea, 4 000 de lire sterline.

Din nefericire, acest idol protestant nu domnea într-un spaţiu golit de oameni. Avizii ochi războinici ai lui Carol erau îndreptaţi de la bun început asupra celor doi vrăjmaşi tradiţionali ai Suediei. Polonia catolică la al cărei tron aveau un drept ereditar cei din familia Vasa §§§§

tatăl lui Alexandru cel Mare. După cum Filip a aflat de naşterea fiului său atunci cînd tocmai îi învinsese pe iliri, şi Carol îi făcuse pe polonezi să sufere o înfrîngere faimoasă dez- membrînd o parte din teritoriile lor, aşa cum „un corn este ciuntit de pe capul unui animal" [43], măguliri care nu puteau însă înlocui alianţa adevărată după care umbla Carol al X-lea acum cînd interesele sale militare se extindeau, implicîndu-1 treptat într-un război pe scară mare în Marea Baltică, nu numai cu Polonia, dar şi cu Danemarca. După cum s-a văzut, în 1654 fusese negociat de către Whitelocke un tratat anglo-suedez, care a fost lărgit apoi în 1656. însă cu toate sforţările şi avansurile lui Carol şi cu toate irealizabilele visuri ale lui Oliver în legătură cu o ligă protestantă, între cele două ţări nu s-a înfăptuit, sub îndrumarea Protectorului, nici o legătură mai strînsă. întemeierea unei asemenea ligi fusese într-adevăr dezbătută pe larg în primăvara anului 1658, dar fără rezultat, iar Liga Rinului, al cărei tratat a fost semnat în august 1658, în ajunul morţii lui Oliver, includea o diversitate îndestulătoare de puteri, printre care şi regatul Franţei, pentru ca să aibă un caracter cu totul diferit de acela al unei ligi protestante.

Adevărata problemă a relaţiilor lui Oliver cu Suedia, după cum îşi dădea şi el probabil seama atunci cînd întîrzia la nesfîrşit fie să încheie, cu regele Carol al X-lea, o alianţă propriu-zisă, fie să-i acorde un împrumut, consta în complicaţia raporturilor cu Olanda. Olandezii erau, ca şi suedezii, protestanţi, iar Oliver dorise cu înfocare, de la bun început, o alianţă între cele două ţări. Alianţa cu Franţa avea şi ea scopul să apropie Anglia de Olanda, datorită faptului că Mazarin îi ocrotea pe olandezi. în acelaşi timp, după cum se plîngeau în gura mare negustorii Protectoratului, interesele comerciale ale englezilor şi olandezilor continuau să se ciocnească, la fel ca înaintea războiului cu Olanda. Aşa stînd lucrurile, stăruinţa Protectoratului asupra faptului că o clauză a tratatului de pace anglo-olandez de la West-minster îl împiedica să se alăture întru totul Suediei, fiindcă acest lucru l-ar trece în rîndurile inamicilor Dane-marcei, care era aliată cu Olanda, era probabil cea mai bună atitudine în acele împrejurări.

în fond, el se ferea să se angajeze faţă de o parte sau alta. în felul acesta, comerţul Angliei în Marea Baltică nu era supus mai multor constrîngeri decît cele pe care le impuneau îndeobşte frămîntările din această regiune.

Chiar împrumutul de la începutul anului 1657 n-a fost acordat lui Carol al X-lea decît după ce acesta a pus în gaj ducatul Bremen, care era o piaţă comodă pentru comerţul englez. Atunci cînd Carol al X-lea le-a oferit englezilor drept garanţie ducatul Oldenburg sau partea de răsărit a provinciei Friesland în locul ducatului Bremen (care de altfel nici nu erau sub stăpînirea lui), negocierile au căzut baltă. Prin august 1657, Carol îi oferea lui Oliver să cumpere el personal ducatul Oldenburg numai să se alieze oficial cu Suedia împotriva Danemarcei. Oliver continua însă să-i scrie răvaşe prieteneşti, fără să ia o hotărîre pe faţă.

Era o tactică cu care admiratorii sau adversarii săi politici din anii hotărîtori ai morţii regelui s-ar fi putut declara de acord. Fie că o făcea în mod conştient sau nu. Protectorul se ferea să ia o decizie care putea alinia împotriva lui o putere străină, astfel că, în septembrie 1657, atunci cînd a trimis încă un emisar la Copenhaga ca să încerce o mediere cu danezii, Carol al X-lea trebuie să-şi fi dat seama că adevăratul scop al Protectorului era să menţină echilibrul în Marea Baltică. Către sfîrşitul aceluiaşi an, Oliver i-a făcut lui Carol într-o doară propunerea ca acesta să lupte împotriva Austriei, în timp ce el va lupta în continuare, pe mare, cu spaniolii pe cheltuiala Suediei, urmînd ca datoria să fie rambursată în trei rate, după ce se va întruni Parlamentul, lucru care n-ar fi făcut altceva decît să rezolve dificultăţile financiare crescînde ale Protectorului, dar nu şi problemele strategice ale regelui suedez. Tratatul de la Roskilde †††††††††††††††††††††††††††††††††††††† din februarie 1658 a adus Mării Baltice acea pace în care Cromwell nădăjduia de atîta vreme să pună capăt istovitoarelor blocade şi pierderilor de vieţi omeneşti din timpul războaielor. Pacea venise fără ca intervenţia lui să fi luat vreo formă mai activă decît aceea a nesfîrşitei puzderii de schimburi de note diplomatice şi de manevre, care înlocuiau, cu bani puţini şi fără nici un fel de angajament, oştirile.

Era de neînlăturat ca negustorii să se plîngă că interesele lor nu reprezentaseră principalul obiectiv al Protectoratului odată ce, în prelungita şi adesea întortocheata lui acţiune de stabilire a unui echilibru,

---

†† Oraş din Danemarca. Capitala a ţării între secolele al X-lea şi al XH-lea. — M.L.

fusese silit să dea precădere altor considerente ##################################. în fond, Marea Baltică era o zonă în care entuziasta concepţie a necesităţii unei ligi protestante l-ar fi putut conduce tocmai la acel fel de angajare vizionară, pentru care este adesea criticat. însă lucrurile n-au stat aşa. Protectorul se ocupa de chiţibuşuri, încerca să cîştige timp, se interesa intens de toate, ţinea cu- vîntări, avea întrevederi cu ambasadorii străini şi trimitea în străinătate propriii săi reprezentanţi, fără să fi îngăduit însă — aşa cum s-a subliniat de curînd — ca ideea ligii protestante să-i copleşească înnăscuta lui prudenţă[44].

La dizolvarea Parlamentului, John Milton văzuse în Cromwell omul hărăzit să înfăptuiască „binecuvîntata transformare a întregii Europe", lucru pe care acesta nu l-a realizat desigur pînă la moartea lui, dacă ar fi să presupunem că Milton nutrea şi el, asemenea lui Cromwell, ideea unei ligi protestante. Stouppe i-a spus episcopului Burnet că Cromwell avea de gînd ca, după ce va fi proclamat rege, să înfăptuiască un grandios proiect protestant, cu un consiliu pentru religia protestantă, cu consilieri şi cu secretari pentru diferitele dioceze, printre care erau Franţa, Elveţia şi văile ei protestante, Palatinatul şi regiunile calvine, Germania, Scandinavia, Turcia, Anglia şi Indiile de vest. Secretarii urmau să primească 500 de lire sterline pe an ca să raporteze asupra stării religiei din lumea întreagă, iar o sumă de 10 000 de lire sterline pe an avea să fie păstrată pentru cazuri neprevăzute, probabil de felul celor din Piemont[45].

Un asemenea proiect era caracteristic pentru ideile la care Cromwell reflecta de multă vreme, deşi nu poate fi socotit cîtuşi de puţin ironic faptul că ceea ce a realizat el în realitate prin politica lui externă şi colonială a fost ceva cu totul diferit, şi anume respectul vecinilor, prietenilor şi duşmanilor faţă de noua şi strălucitoarea putere a Angliei. Prin dezvoltarea politicii lui, Cromwell a dovedit că înţelegea care erau elementele ce puteau contribui la mărirea puterii Angliei, chiar dacă ele au fost tema unui număr mai mic de cuvîntări şi de declaraţii

---

‡‡‡

enigmatice. Dar nu numai atît. Prin năzuinţa lui de a mări puterea Angliei, Protectoratul a cîştigat în popularitate şi, făcînd acest lucru, a contribuit la asigurarea stabilităţii regimului său care avea o bază cît se poate de îngustă.

Daca ţinem seama de aprecierile contemporanilor, nu ne putem îndoi că această creştere a prestigiului şi autorităţii Angliei se bucura de simpatia poporului. Un om ca Thurloe se arăta sentimental pe această temă : la moartea lui — scria secretarul Consiliului de stat referindu-se la izbutita cucerire a porturilor Mardyck şi Dunkerque — „Oliver purta la cingătoare cheile continentului, astfel că putea năvăli asupra lui ca să aducă arme şi oştiri acolo unde avea poftă". Pentru Marvell, Cromwell era omul „care ne-a unit din nou cu continentul'[1]. în necrologul său oficial, *Mercurius Politicus* a avut grijă să-1 pomenească pe Cromwell ca pe omul al cărui spirit nu cunoştea limite. „Dragostea lui nu se mărginea la cei din ţară, ci se răspîndea şi pe meleaguri străine, unde oamenii cumsecade de pretutindeni îl admirau ca pe o fiinţă extraordinară creată de Dumnezeu..." Această imagine a lui era preţuită şi în străinătate. Ducele de Toscana obişnuia să discute cu exilatul sir John Reresby asupra treburilor de-acasă ale acestuia „care mergeau minunat de bine, după cum Cromwell era spaima întregii lumi". în ceea ce-i privea pe englezi luaţi în totalitatea lor, episcopul Burnet, deşi vorbea cu superioritatea scoţianului, le judeca neîndoielnic cum se cuvine firea atunci cînd scria că, „apărînd onoarea naţiunii în toate ţările străine, Cromwell a satisfăcut foarte firescul orgoliu al englezilor". După părerea lui Burnet, dacă Cromwell ar fi declarat solemn în Consiliul de stat că va face cuvîntul „englez" să fie tot atît de vestit cum fusese acela de „roman", com- patrioţii săi i-ar fi aprobat cu siguranţă năzuinţa[46].

De fapt, năluca faimei în străinătate a lui Cromwell avea să-1 urmărească mai tîrziu şi pe nefericitul rege Carol al II-lea. în 1672, se plîngea că francezii dădeau adăpost cîtorva răzvrătiţi englezi, lucru ce nu-1 făcuseră în timpul Protectoratului, la care ambasadorul francez i-a răspuns mai degrabă cu sinceritate decît linguşindu-1 : „Ah, sire, pe atunci era altceva. Cromwell era un om mare, care se făcuse temut pe uscat şi pe mare". în zadar i-a răspuns vitejeşte Carol că se va face şi el temut,

fiindcă — aşa cum se spunea — „nu prea era el omul care să nu-şi ţină cuvîntul". Cam pe aceeaşi vreme, o poezioară hazlie a lui Marvell exprima acelaşi stingheritor adevăr. Poetul se făcea că reproduce dialogul dintre caii care duceau în spinare statuile ecvestre ale regilor Carol I şi Carol al II-lea, prima de la Charing Cross şi cealaltă de la biserica lînarilor, şi care se plîngeau de noua epocă a favoriţilor regali :

De Witt ţi Cromwell au fost neînfricaţi. O spun asta pe faţă, căci eu sînt pentru Noii. Deşi domnia lui părea o tiranie, El Anglia-a mărit-o ca duşmanii să tremure[1][1].

Pe de altă parte însă, era puţin probabil ca reputaţia lui Oliver, ale cărui fapte n-au scăpat nici una de critică, să rămînă neştirbită în vremurile de mai tîrziu. Edmund Ludlow a fost acela Care a formulat binecunoscuta critică a alianţei cu Franţa : „Această alianţă ne-a costat scump, fiindcă, din cauza ei, echilibrul dihtre monarhiile Spaniei şi Franţei a fost stricat, punîndu-se astfel temelia viitoarei puteri a Franţei spre nespusa pagubă a întregii Europe în general şi în special a ţării noastre, al cărei interes fusese pînă atunci să menţină o cît mai strînsă egalitate posibilă între cele două state“. în vestita lui lucrare *The World’s Mistake in Oliver Cromwell* din 1689, des citată de atunci încoace, Slingsby Bethel a înfăţişat cel mai frapant şi mai acuzator tablou al politicii Protectorului. Erau înşirate acolo războiul cu Spania, alianţa cu Franţa, ignoranţa îndeobşte a lui Oliver în materie de afaceri externe („nu se făcea vinovat de o prea mare cunoaştere a lor“ — scria el sarcastic), depopularea Angliei prin trimiterea oamenilor în colonii, sărăcirea naţiunii din cauza războaielor neîntrerupte, lipsa lui de fermitate în relaţiile cu Olanda spre paguba comerţului englez şi aşa mai departe.

Părerile ekpuse mâi sus nu erau, fireşte, doar roadele retrospectivei, ci formulate ca să combată, în decursul domniei lui Garoi al II-lea, nostalgia faţă de renumele lui Oliver în Străinătate. Ambasadorul francez Bordeaux, care era şi un observator atent, a făcut, în Vara anului 1657, o analiză mai apropiată de adevăr a politicii externe a Protectorului, fiindcă era scrisă din punctul de vedere al vremii lui şi arăta deci presiunile la care acesta fusese supus. Bordeaux indica drept ţel permanent al Protectorului dorinţa de a izola fostă familie regală engleză, pentru a O' lipsi de alianţe străine. Pentru a

desăvîrşi această izolare,, i-ar fi Convenit chiar că noul împărat al Sfîntului Imperiu Roman §§§§

vremurile de mai tîrziu, convingerea lui că trebuia să fie un apărător al protestanţilor sau să promoveze cu tot dinadinsul colonizarea protestantă va suna de-a pururi ciudat în auzul celor care n-au crescut în evul credinţei, după cum, pe de altă parte, acţiunile lui pentru unitatea europeană pot avea un răsunet plăcut pentru cei ce înclină astăzi din nou în această direcţie. Insă amîndouă aceste judecăţi contemporane nu ar ţine seama de părerile răspîndite în epoca lui Oliver. Dacă ne-am călăuzi după criteriile vremii lui, nu trebuie să uităm că însuşi Edward Hyde a scris că faima din ţară a lui Oliver nu era decît umbra strălucirii lui din străinătate[60] şi nu-i nici o îndoială că pentru Hyde această realizare era neasemuită şi în concordanţă cu aspiraţiile poporului său.

20
Evreii şi generalii-maiori

N-am venit aici ca să tulbur ordinea... ci doar ca să trăiesc laolaltă cu neamul meu in frica lui Dumnezeu şi la umbra ocrotirii Voastre, cu credinţa că in această tară se va Înfăptui nădejdea Israllului.
Petiţia din anul 1655 a lui Menasseh Ben Israel către Cromwell

Răstimpul care a urmat nemijlocit după răscoala lui Penruddock din primăvara anului 1655 s-a caracterizat prin atitudinea deosebit de mînioasă şi de ameninţătoare a ocîrmuirii. Este adevărat că pedepsele uşoare aplicate după răzmeriţă în sud-vestul Angliei urmau să fie comparate extrem de favorabil de către istorici şi de alte persoane cu cele pe care le va impune în aceeaşi regiune, cu treizeci de ani mai tîrziu, judecătorul Jeffreys **********. Pre- luînd expresia dintr-o

---

********** Lord-şef al justiţiei în timpul domniei regelui Iacob al II-lea; a

scrisoare interceptată, folosită de un regalist pentru a denumi plecarea silită spre Indiile de vest, fuseseră „barbadizaţi" relativ mai puţin oameni în comparaţie cu numărul nenorocitelor „potîrnichi" ††††††

împiedicate să se maturizeze orice planuri periculoase".

O stare de spirit asemănătoare a dus, în aceeaşi lună, la înscăunarea lui Desborough ca un fel de stăpînitor absolut peste cele şase comitate din Sud-Vestul Angliei care periclitau ordinea de stat. Această funcţie de comandă a lui Desborough s-a dovedit cu timpul a fi schema experimentală a unei încercări, plănuite în august 1655, de a împărţi Anglia şi ţinutul Wales în districte sau în „cantoane" — aşa cum le numeau cu mînle criticii. Prin ordonanţa din 9 august, pusă în aplicare definitivă în luna octombrie, zece, iar mai tîrziu unsprezece generali-maiori au fost învestiţi, în districtele lor, cu puteri discreţionare noi şi neobişnuite. Fiindcă obîrşia nemijlocită a înscăunării lor era frica provocată ocîrmuirii de răzmeriţa lui Penruddock, generalilor-maiori li s-a dat comanda miliţiei populare călare. înfiinţată în întreaga ţară, în luna mai, ca o forţă de rezervă, care putea fi chemată sub drapel în caz de nevoie pentru a înăbuşi eventuale noi răscoale ale regaliştilor. însă, pînă în toamnă, acest nou fel de miliţie fusese preschimbată într-un corp de cavalerie permanent, care putea fi folosit şi în afara regiunii de baştină, dacă era necesar.[2] Fiindcă ostaşii costau parale, s-a hotărît ca ei să fie plătiţi de către cei ale căror porniri asociale le impuneau prezenţa. De aceea, ca şi cînd toţi foştii şi eventualii viitori culpabili, împărţiţi în categorii stabilite după bunul plac al autorităţilor locale, ar fi trebuit să plătească un fel de dijmă din veniturile lor ca să acopere cheltuielile pentru noul corp de miliţie, a fost impusă o dare de 10% nu numai asupra veniturilor regaliştilor, ci şi ale tuturor celor care puteau fi bănuiţi cît de cît că ar fi în favoarea regelui Carol al II-lea. Bineînţeles că această dare anula în întregime efectele binefăcătoare ale legii de amnistiere din februarie 1652, pentru a cărei votare Cromwell depusese atîta stăruinţă. Aplicarea dării şi rezolvarea numeroaselor reclamaţii împotriva ei au fost date pe seama generalilor-maiori.

Aceasta era însă doar o parte din prejudiciul pe care formaţia paramilitară, sau „această nouă nălucă", cum o numea Bulstrode Whitelocke, avea s-o aducă, după credinţa generală, organizării locale a Angliei. Caracterul ei militar nu putea scăpa nimănui deoarece, în afară de faptul că era comandată de generali-maiori, însuşi numele acestora suna ca un fel de apel nominal al foştilor tineri eroi ai armatei noului model, preschimbaţi la ma-

turitate în apărători ai autorităţii. Lui Fleetwood, de pildă, care se întorsese din Irlanda, i s-a dat sub comandă cea mai mare parte din Răsăritul Angliei, iar lui Lambert Nordul în care se născuse ; sub oblăduirea lui Whal- ley se aflau comitatele Lincoln, Nottingham, Stafford, Leicester şi Warwick, iar sub aceea a lui James Berry Nordul şi Sudul ţinutului Wales, precum şi comitatul Hereford ; Worsley era mai mare în comitatele Derby, Chester şi Worcester, iar coloneii Goffe şi Kelsey îşi împărţeau între ei comitatele de Miazăzi dintre Southampton şi Kent. S-a insinuat că noii stăpînitori erau de obîrşie mult prea umilă, „nişte indivizi nătîngi şi de rînd“ — după cum spunea Lucy Hutchinson. Potrivit lui Baxter, Berry nu fusese înainte de război decît slujbaş la o turnătorie de fontă, ceea ce făcea ca inevitabila înlăturare a puternicelor şi vechilor familii, care îşi continuaseră de veacuri tihnita, dar temuta conducere a treburilor lor, să fie cu atît mai dureroasă. Comitetele districtuale, înfiinţate în decursul războiului, au început să-şi piardă orice importanţă, capii miliţiei populare a comitatelor şi-au văzut atribuţiile uzurpate, unele drepturi locale cădeau şi ele în poala reprezentanţilor guvernului central; aşa cum s-a întîmplat cu Thomas Kelsey, care a dobîndit în comitatul Kent funcţia de guvernator al fortăreţei Dover de la nişte familii învecinate ce o avuseseră înainte în stăpînire, iar poporul în general, care de-abia începuse să se încălzească la molcoma căldură iradiată de stabilitatea Protectoratului, se vedea din nou expus vîntului tăios al schimbărilor [3].

Cinstea de a fi avut rolul principal în născocirea acestei organizări lipsite de popularitate a fost atribuită pe vremea aceea lui Lambert. Rezultă însă limpede din cuvîntarea ţinută cu un an mai tîrziu în faţa Parlamentului, cînd a făcut o dare de seamă asupra funcţionării ei, că însuşi Oliver adoptase cu înfocare proiectul. Cu veşnicul său optimism atunci cînd era vorba de lucrările Domnului, el îşi închipuia că, în afară de rolul lor de păstrători ai ordinii publice, generalii-maiori îl vor avea şi pe acela de a contribui la prefacerea înfăţişării sociale în Anglia, astfel ca să devină mai virtuoasă. într-adevăr, instrucţiunile pe care le aveau aceşti conducători conţineau pe lingă un amalgam de îndrumări referitoare nemijlocit la securitatea ţării, ca, de pildă, împiedicarea „adunărilor nelegale“, şi alte prevederi cu o aplicare mult

mai largă, care, chiar dacă erau şi ele inspirate din considerente de securitate, aveau totuşi un caracter extrem de restrictiv. Cîrciumile, de exemplu, urmau să fie limitate ca număr, sau chiar închise, iar luptele dintre urşi şi cîini, cursele de cai, luptele de cocoşi şi reprezentarea pieselor de teatru erau hărăzite să cadă din nou, toate, sub securea puritană a generalilor-maiori. Dintr-un anumit punct de vedere, închiderea cel puţin a unora dintre aceste locuri de distracţie era, desigur, îndreptăţită atunci cînd statul era cu adevărat ameninţat, fiindcă erau folosite fără doar şi poate ca să camufleze adunările conspirative. O nevinovată adunare populară în scop de distracţie oferă întotdeauna un loc de întîlnire ideal pentru un agent secret. Bineînţeles însă că asemenea măsuri stîrneau în sufletele oamenilor de rînd, preocupaţi numai şi numai de propria lor desfătare, o furie teribilă care nu contribuia cu nimic la îndrăgirea generalilor-maiori.

In cuvîntarea lui din luna septembrie 1656, Oliver n-a încercat să ocolească menirea, îndeosebi morală, a noilor oameni[4] : „Dacă sînteţi oamenii lui Dumnezeu şi alături de poporul Lui, El va face ca ţara să respire împăcarea sufletească, iar noi nu ne vom întoarce din nou la nesăbuinţă*[1] — a spus el. în ceea ce priveşte nesăbuinţa, el ştia prea bine că „poporul este foarte pornit împotriva noastră fiindcă nu mai poate avea curse de cai, lupte de cocoşi şi alte distracţii asemănătoare[11]. Nu era din principiu împotriva acestor preocupări şi nici „nu le socotea ilegale[11], ci doar dezaproba influenţa copleşitoare pe care o exercitau asupra oamenilor, „care nu se mai pot lipsi de ele[11] în loc să se mulţumească „a le folosi drept simple mijloace de destindere[11]. întrebuinţa în public acelaşi argument de care se servise în particular faţă de Dick, atunci cînd l-a mustrat din Scoţia pentru trîndăvia lui : nu că ar fi condamnat distracţiile (fiindcă şi el practica unele din ele), ci se ridica cu hotărîre împotriva lor atunci cînd ajungeau să constituie principalul ţel al vieţii.

în ceea ce privea însă starea de spirit a oamenilor de rînd, Oliver ar fi făcut mai bine să-şi sprijine argumentele numai pe cerinţele securităţii, fiindcă grija lui părintească pentru ţinuta morală a poporului n-avea răsunetul aşteptat atunci cînd era vorba de detestaţii generali-maiori. Bineînţeles că felul lor de a conduce varia în mare măsură cu firea fiecăruia din ei. Heath urma să-i prezinte mai tîrziu drept nişte „paşale turceşti[11], cu toate

că pînă şi un paşă binevoitor era dispus să dea dovadă de o oarecare indulgenţă, aşa cum s-a întîmplat cu Whalley care a încuviinţat cursele de cai de la Lincoln, vestind cu tărie că guvernul n-avusese nicicînd de gînd să-i lipsească pe gentlemeni de sportul lor. Dimpotrivă, mai băgăreţul Worsley a interzis cursele în Cheshire. în Vestul Angliei, Desborough era înfăţişat ca dovedind „rîvnă şi dibăcie[11], purtîndu-se cu dreptate faţă de cererile regaliştilor din Cornwall de a fi scutiţi de birul de 10% şi arătînd mai tîrziu multă îndurare faţă de nişte quakeri azvîrliţi în închisoare la Launceston, unde erau trataţi cu silnicie de către autorităţi[5]. în instrucţiunile pentru locţiitorii lui din Nordul Angliei, Lambert se arăta preocupat de autonomia districtului său, stăruind ca vechiul tribunal din York să fie reînfiinţat. Cu toate acestea, instituţia generalilor-maiori nu a contribuit cu nimic la menţinerea acelui sentiment de stabilitate atît de important pentru popor luat în întregimea lui. Lucrul acesta era cu deosebire adevărat în vremea aceea cînd pastorii şi parohii locali, pe care ocîrmuirea s-ar fi putut bizui oarecum pentru păstrarea continuităţii, erau schimbaţi întruna din cauza criteriilor de alegere ale comitetelor guvernamentale de „scrutători" şi „izgonitori", care nu făceau decît să înăsprească în loc să uşureze înfiorătoarea atmosferă de împilare a perioadei de după răscoala lui Penruddock.

De altfel, vremurile nu erau prielnice nici pentru Protector. Prin luna iunie, îi scria, tulburat, lui Fleetwood, înainte de întoarcerea acestuia din Irlanda, despre „mişeleştile pizme dintre noi şi înclinarea spre defăimare" care „preface totul în ură şi amărăciune. De aici mi se trag suferinţele" şi asta fiindcă — aşa cum recunoştea el — „mulţi oameni cumsecade se plîng de tot ce se întîmplă".[6] Iar unele din aceste nemulţumiri au căpătat o înfăţişare ameninţătoare atunci cînd a început să fie pusă la îndoială însăşi baza legală a autorităţii Protectorului. Avea el dreptul să guverneze doar prin mijlocirea ordonanţelor Consiliului de stat ? Un negustor cu numele de George Cony a refuzat să plătească taxe vamale pe motivul că nu fuseseră impuse de Parlament, iar Rolle, preşedintele Tribunalului civil suprem, şi-a dat demisia, fie că n-a putut, sau, poate, că n-a vrut, să confirme legalitatea acestor taxe. Drept răspuns, Cromwell i-a băgat la închisoare pe avocaţii lui Cony, cu o rîvnă nu mai prejos de aceea a lui Carol I. în afară de aceasta,

faptul că Whitelocke şi Widdrigton au renunţat la funcţia lor de păstrători ai marelui sigiliu, fiindcă aveau rezerve în privinţa ordonanţei care reglementa funcţionarea Curţii de justiţie a lordului-cancelar, arăta şi el în ce parte bătea vîntul, care, deşi n-avea încă puterea unei furtuni, era totuşi o boare supărătoare pentru Protector şi pentru Consiliul său. Elocvent era şi faptul că o plîngere ca aceea a lui Cony nu s-ar fi putut ivi dacă în locul Protectorului ar fi fost la cîrmă un rege, fiindcă dreptul regelui de a percepe taxe vamale suplimentare fusese statornicit încă din timpul domniei lui Carol I. în luna august, s-a socotit necesar ca legile privind cenzura să fie înăsprite, astfel ca să se poată lua măsuri mai rapide.
Urma să fie autorizată pentru viitor apariţia a numai două gazete periodice, *Mercurius Politicus* şi *The Publick Intelligencer,* tipografii trebuiau să fie înscrişi într-un registru, iar numele lor să apară pe publicaţii.

Oliver nădăjduia poate că generalii-maiori îi vor oferi soluţiile administrative, şi mai ales financiare de care avea nevoie ca să conducă ţara de sus, fără Parlament, care, potrivit *Instrumentului de guvernare,* trebuia să se întrunească o dată la trei ani, adică nu mai înainte de toamna anului 1657. Aflată cum era în pragul războiului cu Spania, rămînea de văzut dacă Anglia va putea supravieţui fără acest corp legiuitor. Pînă una alta, caracterul din ce în ce mai personal al guvernării lui Oliver nu putea scăpa neremarcat de observatorii din afară. Probabil că mulţi o vedeau sprijinindu-se pe săbiile generalilor-maiori sau, eventual, pe cele ale oştenilor săi. Oliver avea însă dreptul să creadă că multe din planurile sale preferate, sprijinite fără îndoială de voinţa Atotputernicului, se întemeiaseră mai degrabă pe părerile sale personale decît pe cele expuse de Protector în Consiliul de stat. Mai curînd sau mai tîrziu, va fi însă silit să facă faţă consecinţelor acestui fapt

Problema reaşezării evreilor în Anglia ne oferă un exemplu izbitor al nepotrivirilor de păreri dintre Protector şi Consiliul său. Printre locuitori, se vădea de multă vreme o accentuare a sentimentelor favorabile evreilor, încă de la începutul secolului al XVII-lea, mulţi puritani fuseseră conduşi, datorită interesului lor redeşteptat pentru Biblie şi pentru interpretarea ei, spre o nouă preţuire a evreilor. Cei care socoteau că convertirea la creştinism

a evreilor era o operă necesară sprijineau raţionala părere că, pentru grăbirea acestei lucrări, trebuia să li se îngăduie evreilor să se aşeze din nou în Anglia, de unde fuseseră izgoniţi încă din 1290 **********. Mulţi din confraţii puritani de la început ai lui Cromwell ceruseră şi ei ca evreii să fie lăsaţi să vină, cel mai important dintre ei fiind Ro- ger Williams, întemeitorul coloniei din Rhode Island ††, care şi-a expus mărinimoasele lui păreri într-o broşură scrisă prin anul 1643, pentru ca la reîntoarcerea sa în Anglia să aducă noi argumente în acest scop. Hugh Peter, care vizitase oraşul Salem ‡‡‡

oarecare rol în căderea Antihristului. Predicatorul antinomist §§§§

poate că proprietarul ei, Moses Athias, care era, chipurile, vînzător la negustorul marran Don Antonio Fernandez de Carva- jal, să fi fost de fapt rabin. Bărbat cu înfăţişare impunătoare şi plăcută, Carvajal era cunoscut ca „marele evreu‘‘. Avea cai de călărie superbi, colecţiona armuri şi se spunea despre el că aducea din străinătate în fiecare an lingouri de aur şi argint în valoare de 100 000 de lire sterline. în 1645, a fost pîrît de către un informator că nu lua parte la serviciile religioase protestante, însă a fost apărat de negustorii fruntaşi ai zilei şi de aceea Camera Lorzilor a dispus încetarea urmăririi împotriva lui [9]. Astfel stînd lucrurile, evreilor le pria în Anglia, aduceau bunăstare ţării şi prosperau ei înşişi. De aceea nu-i nici o mirare dacă, profitînd de ambianţa îngăduitoare a filo- semitismului puritan, evreii căutau acum să-şi legalizeze poziţia. Deşi o intervenţie făcută în acest scop către Fair- fax şi Consiliul ofiţerilor în iarna anului 1648 n-a fost luată în discuţie, ea s-a bucurat totuşi de o primire favorabilă.

în urzeala reaşezării exista însă şi o a treia iţă, reprezentată de evreimea însăşi, cu profeţiile ei privind reaşezarea poporului iudeu în Ţara sfîntă şi venirea lui Mesia. Pentru ca toate acestea să se îndeplinească, se socotea de trebuinţă ca diaspora, adică împrăştierea evreilor „pînă la capătul pămîntului“, după cum spunea prorocirea respectivă din Deuteronom, să fie deplină. De aceea, pentru a se verifica mersul împrăştierii, se arăta, în secolul al XVII-lea, un interes deosebit faţă de cele zece triburi pierdute †† ale Israilului şi faţă de posibila lor soartă John Sadler, de pildă, era de părere că oamenii aceia dispăruţi ar fi venit să se aşeze în Irlanda, fiindcă numele localităţii Tara ††† se trăgea din Tora §§§§

piatra sfîntă adusă acolo de triburile lui Dan şi era aidoma cu perna lui Iacob. Cînd s-a zvonit însă că există triburi pierdute şi în locuri atît de îndepărtate ca în regiunile tătăreşti şi în China şi cînd multă lume s-a ridicat ca să-şi exprime părerea că indienii din America erau de fapt urmaşii unui alt trib pierdut, diaspora a început să li se pară multora că era practic terminată. Mai rămăsese doar Anglia, a cărei denumire franceză de *Angleterre* însemnase pentru eruditii evrei ai evului mediu „colţul" sau „capătul" Pămîn- tului. îndeosebi pentru teologul evreu Menasseh ben Israel, care se născuse pe insula Madeira, dar locuise multă vreme la Amsterdam, reaşezarea evreilor în Anglia era începutul neapărat necesar al unei noi şi măreţe desfăşurări în istoria acestui popor.[10]

în anul 1650, în climatul european al reînnoitei prigoane împotriva evreilor din decursul răscoalei cazacilor, Menasseh ben Israel saluta, prin lucrarea sa *Spes Israeli,* Anglia drept noul loc de adăpost al evreilor. Două ediţii în limba engleză purtînd titlul *Hope of Israel* s-au vîndut la iuţeală, traducătorul avînd grijă să precizeze că gîndul lui nu era „să propage sau să laude iudaismul'††††††

olandeză, John Thurloe, secretarul său de pe atunci, l-a întîlnit pe Menasseh ben Israel şi l-a convins să solicite Consiliului de stat aprobarea reaşezării evreilor în Anglia, iar drept urmare, în octombrie, a fost alcătuit un comitet în care intra şi Oliver Cromwell, ca să ia în discuţie problema.

Partea interesantă este că, faţă de mulţi dintre prietenii săi, Cromwell a ajuns pe o cale mult mai puţin întortocheată şi mai practică la concluzia că evreilor trebuia să li se îngăduie reaşezarea în Anglia. Deşi adept al îngăduinţei, el făcuse mai înainte parte dintre cei care ar fi vrut să pună frîu evreilor şi unitarienilor * care negau natura divină a lui Hristos. Ca Protector însă, începu să preţuiască, sub influenţa lui Thurloe, dintr-un punct de vedere cît se poate de practic şi nu teologic, aşa cum ar fi nădăjduit poate Menasseh ben Israel, sîrguinţa de care dădea dovadă acest întreg popor în rolul lui de furnizor dibaci de informaţii din străinătate. Protectorul anilor ’50 nu mai era oşteanul dintr-o bucată al anilor ’40. Reaşezarea evreilor şi folosirea lor în acţiunile sale din întreaga lume se armonizau perfect cu visurile sale de expansiune imperială care, începînd din 1654, începuseră să ocupe cea mai mare parte a minţii sale.

In voluminoasa corespondenţă a lui Thurloe [11] se găsesc într-adevăr multe urme ale iscoadelor evreieşti ca, de pildă, o scrisoare către *Monsieur Ferdinando Carnevall, Marchand aupres de la Bourse* ++, adresă reală, fiindcă Carvajal locuia cu adevărat pe strada Leadenhall din apropierea Bursei. Scrisorile lui John Butler, al cărui nume fictiv era Jacob Goltburgh, au probabil legătură cu aceeaşi îndeletnicire, deşi se poate ca Butler să fi fost bărbatul Anei Somers, slujnica lui Carvajal. Un alt negustor de frunte, Manuel Martinez Dormido, trecut şi el la creştinism, se va fi dovedit probabil o iscoadă folositoare de vreme ce Oliver a intervenit personal pe lîngă regele Portugaliei atunci cînd averea lui a fost confiscată. Acum, cînd relaţiile cu Spania se înrăutăţeau, informaţiile privind deplasările corăbiilor înşirate de-a lungul vitalelor linii de comunicaţie dintre Lumea Veche şi cea Nouă căpătau o importanţă deosebită. în septembrie 1655, un evreu sîrguincios din Amsterdam a fost acela

---

++ Domnului Ferdinando Carnevall, negustor din apropierea Bursei (în franc. în text). — M.L.

care a raportat că 8 nave de război şi 10 nave incendiatoare, ducînd cu ele aproape 11 000 de oameni şi aflate sub comanda generalului Paulo de Contreros, părăsiseră Spania. Raportul mai conţinea şi unele amănunte privind o escadră napolitană, ancorată în portul spaniol Almeria, care urma să se alăture celorlalte nave împotriva Angliei. Cel care procura informaţia îşi exprima nu numai speranţa că spaniolii vor fi înfrînţi ci şi că Oliver „va ieşi biruitor din război, bucurîndu-se de o mare şi deplină izbîndă spre binele poporului său."

In felul acesta, evreii se fixau în mintea lui Oliver ca nişte oameni dispuşi ori dornici să-i împărtăşească viziunea despre o Anglie prosperă şi în expansiune, astfel că — aşa cum făcuse şi cu unii catolici — era din ce în ce mai hotărît să treacă cu vederea înclinaţiile lor religioase, pentru a ţine seama numai de intenţiile lor paşnice şi utile. Şi avea desigur dreptate din amîndouă punctele de vedere. Se spunea, de pildă, că primii evrei aduseseră în Anglia 1 500 000 de lire sterline în numerar. Cel a cărui minte era înclinată să arate bunăvoinţă evreilor era mai degrabă Oliver Protectorul, sub a cărui ocrotire puteau trăi în siguranţă multe popoare, decît Oliver Vizionarul, care lăsa pe seama camarazilor săi, adică a acelora care creaseră curentul iniţial de opinie, latura chiliastă a reaşezării. Tot utilul Dormido fusese cel care prezentase Protectorului, la început, adică în noiembrie 1654, trei petiţii prin care descria în amănunt înspăimîntătoarele cruzimi la care erau supuşi evreii aflaţi încă în ghearele inchiziţiei. Oliver l-a primit pe Dormido cu căldură, însă Consiliul ofiţerilor i-a respins cererea. De aceea, Menasseh ben Israel, aflat încă la Amsterdam, s-a hotărît să vină el însuşi la Londra ca să înfăptuiască ursita poporului, deşi nu se ştie dacă fusese sfătuit să facă acest lucru de către un evreu care trăia la Londra, sau dacă — aşa cum a lăsat să se înţeleagă John Sadler într-o scrisoare trimisă lui Richard Cromwell după moartea lui Oliver — fusese invitat de către însuşi Protector §§§§

Insă indiferent care vor fi dedesubturile reale ale invitării lui, Menasseh ben Israel a sosit la Londra în septembrie 1655, cu puţin înaintea sărbătoririi Anului nou evreiesc, aducînd în suita lui trei rabini. Ajuns la Londra, el n-a locuit în mediul evreiesc al centrului, cu care era obişnuit, ci a fost găzduit de către Protector pe falnica stradă Ştrand, în apropiere de Whitehall, într-o casă aflată peste drum de Noua Bursă. Menasseh era un bărbat foarte plăcut, înzestrat cu o energie personală supărătoare poate, însă de admirat, care îl adusese la poziţia în care se afla. Prima lui încercare de a etala în faţa Consiliului de stat un maldăr de cărţi ca să-şi sprijine afirmaţiile nu s-a bucurat de succes, fiindcă Cromwell nu era şi el de faţă. însă cînd aceşti doi bărbaţi s-au în- tîlnit, intelectul lui Menasseh, concepţiile sale asupra lumii, precum şi sincera lui străduinţă, deşi greşit îndrumată, de a afla voinţa Domnului, l-au cucerit de îndată pe Protector, care, în treacăt fie zis, se lăsase ispitit de plăcerile tovărăşiei unor oameni mai puţin însemnaţi. Menasseh ben Israel a fost poftit să ia masa cu Protectorul, iar o măsură a succesului pe care l-a avut în Londra puritană poate fi socotit faptul că a cinat şi la Catherine Ranelagh, în al cărei salon a întîlnit cîţiva intelectuali ca Hartlib şi Comenius [13].

Petiţia din octombrie 1655 a lui Menasseh ben Israel, în care se prezenta drept „teolog şi doctor în ştiinţe medicale ostenindu-se spre binele poporului evreu", era un document emoţionant şi plin de demnitate prin care se cerea reaşezarea evreilor în Anglia, precum şi dreptul de a practica liber şi public cultul iudaic.

Argumentele şi mai ales introducerea petiţiei în care Menasseh scrisese : „N-am venit aici ca să tulbur ordinea... ci doar ca să trăiesc laolaltă cu neamul meu în frica lui Dumnezeu şi la umbra ocrotirii Voastre", au atins de bună seamă o coardă simţitoare a inimii lui Cromwell. Petiţia a fost prezentată, aşa cum trebuia, Consiliului de stat împreună cu o propunere în care se spunea că „deoarece evreii merită acest lucru, pot fi primiţi în ţară ca să facă negoţ şi să locuiască printre noi, aşa cum le va prilejui Providenţa". A fost constituit în acest scop un comitet, deşi măsura n-a fost lipsită de împotrivirea poporului. Se spunea că predicatorii, neguţătorii şi gloatele erau împotriva reaşezării evreilor, împotriva lui Menasseh ben Israel s-au făcut chiar cîteva manifestaţii publice, iar Oliver a fost onorat şi el cu două feluri de

atenţii personale. Pe de o parte, circulau de pildă zvonuri prin care era ponegrit că umbla după foloase băneşti : avea de gînd să vîndă evreilor, cu 1 000 000 de lire sterline, catedrala St Paul ca s-o prefacă în sinagogă, sau — după cum spunea ostila satiră intitulată *Agathocles* — Protectorul

> *O va sorti mîrşavei folosinţe De a sluji drept havră evreiască.*

Prynne, care era un antisemit înverşunat, după cum era potrivnic şi catolicilor, îl învinuia că fusese mituit de evrei cu suma de 200 000 de lire sterline, iar agentul diplomatic al Toscanei vorbea de nişte „aur evreiesc" care fusese împărţit. Pe de altă parte însă, şi lucrul acesta era mult mai măgulitor pentru el, prietenia pe care Oliver le-o arăta a dat naştere printre evrei presupunerii că Oliver era poate Mesia, astfel că un cercetător evreu a făcut o grăbită, dar stearpă călătorie la Huntingdon ca să vadă dacă în obîrşia Protectorului putea fi găsit ceva care să îndreptăţească această părere. însă aceasta n-a fost singura dovadă a veneraţiei pe care evreii o aveau faţă de Cromwell. Intr-o dare de seamă se spunea că atunci cînd Menasseh l-a întîlnit pentru prima dată pe Protector „a început nu numai să-i sărute şi să-i strîngă mîinile, dar şi să-i pipăie trupul cu cea mai mare atenţie, iar întrebat fiind de ce se poartă aşa el a răspuns că venise de la Amsterdam numai ca să vadă dacă înălţimea sa era din carne şi oase, deoarece faptele sale supraomeneşti arătau că era mai mult decît un om, adică o făptură divină ce se trăgea din ceruri." [15]

Fără să-i pese de vreuna din aceste două ipoteze, Cromwell a ţinut la 4 decembrie în faţa Consiliului de stat cu privire la problema evreilor o cuvîntare despre care s-a spus mai tîrziu că fusese cea mai bună pe care o rostise vreodată. A tratat sumar şi cu pricepere chestiunea expulzării din anul 1290 a evreilor, susţinînd că fusese în fond un act al prerogativei regale şi deci se aplica numai evreilor în cauză. Apoi, în contrazicere cu argumentele lui Menasseh ben Israel, a luat în derîdere ideea că, dacă vor veni în Anglia, negustorii evrei se vor arăta mai pri- ceputi decît confraţii lor englezi, „cei mai distinşi şi mai stimaţi negustori din întreaga lume“. Cu toate acestea, discuţiile care au urmat au fost însufleţite. Thurloe, care socotea pe vremea aceea că din toată

treaba asta n-are să iasă nimic, i-a scris lui Henry Cromwell, aflat pe atunci în Irlanda că tatăl acestuia se consulta în privinţa reaşezării evreilor cu judecători, negustori şi teologi, găsind că părerile erau foarte diferite. „Problema este dezbătută cu multă nepărtinire şi sinceritate — scria el — şi fără patimă" [16]. Totuşi patima şi-a făcut şi ea apariţia la ultima şedinţă, din 18 decembrie, a Consiliului de stat.

In cursul ei, au fost ridicate o mulţime de împotriviri, astfel că ultima contribuţie a lui Cromwell a fost să întrerupă dezbaterea spunînd că problema trebuia lăsată pe seama lui şi a Consiliului. De fapt, ceea ce voia el cu tot dinadinsul era să împiedice ajungerea la un aşa-numit compromis ca, de pildă, la ideea ca evreii să fie admişi doar în porturile şi oraşele scăpătate, unde să plătească taxe vamale duble la importuri şi exporturi, adică tocmai ceea ce comunitatea marranilor nu dorea să se în- tîmple. Pînă la urmă, raportul nefavorabil al comitetului Consiliului de stat a fost respins, fapt care îi dădea totuşi lui Cromwell mînă liberă să trateze problema.

Incepînd de atunci, statutul comunităţii evreieşti din Anglia a intrat într-o fază ciudat de confuză în decursul căreia se socotea îndeobşte că li se îngăduise să se întoarcă, deşi această părere n-avea absolut nici o bază legală în afară de ocrotirea personală a lui Cromwell, omul care putea fi numit în acest caz, pe bună dreptate, Lordul-Protector. John Evelyn scria, de pildă, la 14 decembrie, în jurnalul său personal : „Acum, evreii au fost admişi", deşi de fapt situaţia era mult mai complicată. După cum raporta Salvetti, agentul diplomatic al Toscanei, evreii cu scaun la cap socoteau că, faţă de reacţia ostilă a Consiliului, Cromwell va proceda „mai degrabă cu prudenţă decît cu pripeală[1]********** şi că doar cei lipsiţi de înţelepciune erau convinşi că el nu i-ar fi încurajat într-atîta de la bun început dacă n-ar fi avut de gînd să-şi

---

********** S-a susţinut mai înainte că Oliver le-ar fi dat evreilor în ianuarie 1656 o asigurare verbală privind siguranţa lor. După cum s-a dovedit însă, presupunerea aceasta s-a bazat pe traducerea greşită a raportului lui Salvetti, astfel că în loc de „între timp ei continuă să se adune (pentru rugăciune)s-a ajuns la falsul text „între timp le este îngăduit să continue a se aduna". Dealtfel, Menasseh ben Israel a scris în aprilie 1656: „Deocamdată nu avem nici o dezlegare din partea înălţimii sale" [ls].

facă cunoscut în mod public atitudinea. „Se crede că Protectorul nu va face nici o declaraţie în favoarea lor, însă, pentru a evita un scandal public, le va îngădui pe tăcute să ţină slujbe religioase tainice, lucru pe care îl fac şi acum în casele lor.[1]* [17]

Apoi, în primele luni ale anului 1656, Cromwell a continuat să meargă pe această cale prudentă, deşi oarecum pripită, fără să renunţe la hotărîrea de a-i primi din nou pe evrei, dar şi fără să intre aparent în conflict pe această temă cu Consiliul de stat *. In luna martie, evreii au izbutit să li se aprobe petiţia pentru un cimitir propriu la Mile End. Faptul că erau preocupaţi de asemenea probleme religioase arăta că începuseră să piardă nădejdea că li se va îngădui în mod oficial să se reaşeze în Anglia, lucru pe care se bizuiau de atîta vreme. O altă broşură de-a lui Menasseh ben Israel, *Vindiciae Judaeorum,* apărută în aprilie 1656, dădea răspuns multora din răspînditele învinuiri aduse evreilor prin lucrarea lui Prynne şi de către alţii, ca de pildă cele privind omorul ritual al copiilor creştini şi adorarea idolilor. între timp însă, desfăşurarea războiului dintre Anglia şi Spania marca începutul unei noi faze în această problemă. Evreii spanioli trecuţi de formă la creştinism şi care se dăduseră drept catolici se vedeau acum în faţa groaznicei ameninţări de a li se confisca avutul pe motiv că erau străini inamici, astfel că, atunci cînd bunurile lui Don Antonio Robles au fost puse sub sechestru, în luna martie, de către bailivul Consiliului privat, situaţia a atins faza critică. După ce argumentul său că era de fapt cetăţean portughez a fost respins de justiţie, el a prezentat un al doilea argument, mai îndrăzneţ, şi anume că era evreu. Robles a apelat apoi la Oliver personal, subliniindu-şi naţionalitatea evreiască şi referindu-se, plin de speranţă, la Protector ca la „ocrotitorul celor obijduiţi". Deşi Robles a recunoscut că nu era circumcis şi că frecventa capelele catolice, el a reuşit să i se aprobe petiţia. Intr-adevăr, Consiliul de stat, îmboldit de Cromwell, a constatat în cele din urmă că Robles era „un evreu născut în Portugalia[1]', astfel încît confiscarea trebuia anulată.[19] Hotărîrea era de o importanţă capitală. De atunci încolo, negustorii evrei, purtători ai acelor mari nume din epoca primilor imigranţi de această naţie în Anglia, ca de pildă da Costa, de la Cerda, Meza, Mendes, de Brite, Carvajal şi Dormido, s-au deplasat şi au făcut comerţ în siguranţă sub oblăduirea lui Oliver. De altfel,

evreii îşi continuau utila lor meserie : „erau iscoade iscusite şi ca- pabile“ ale Protectorului — scria episcopul Burnet. Insă contribuţia evreilor nu se rezuma numai la acest domeniu, fiindcă distinşii marrani împărtăşeau cu adevărat concepţiile Protectorului în privinţa expansiunii Angliei în lume şi â negoţului pe scară mondială, însuşindu-şi cu uşurinţă ideile ţării lor adoptive. Simon de Caceres a întocmit un plan de cucerire a ţării Chile ††, punîndu-se la dispoziţia lui Oliver ca să organizeze el expediţia şi să o conducă. Cei interesaţi „vor merge cu toţii pe socoteala Angliei ca englezi şi numai în folosul înălţimii voastre". Carvajal care, ca şi negustorul creştin Martin Noell, ajunsese să se bucure de prietenia Protectorului, plănuia să aprovizioneze cu mărfuri şi să întărească Jamaica, adică să rezolve una din cele mai grabnice probleme ale ocrotitorului său. în cursul anului 1657, Samuel Dormido a ajuns să fie primul membru evreu al Bursei din Londra, iar prin primăvara anului 1660 se
aflau ridicate în noul cimitir evreiesc de la Mile End †††††††††††††††††††††††††††††††††† cinci pietre de mormînt.

In iureşul acestor întîmplări, se întrezărea doar o singură figură nefericită şi anume aceea a lui Menasseh ben Israel. Evreii nu fuseseră readuşi oficial în Anglia, iar diaspora nu se desăvîrşise. Protectorul se dovedise a fi cu adevărat speranţa Israilului, dar Anglia nu era încă oficial locul de refugiu al visurilor sale. Către sfîrşitul anului 1656, Menasseh se afla într-o situaţie financiară critică, astfel că a apelat pentru sprijin la Cromwell, care i-a dat mai întîi 25 de lire sterline şi apoi un ajutor bănesc anual de 100 de lire sterline, adică o sumă însemnată după normele timpului. însă Menasseh era urmărit de ghinion : vistieria nu i-a plătit banii, din care pricină în septembrie 1657 s-a văzut silit să mai cerşească nişte bani ca să ducă acasă, în Olanda, leşul lui Samuel, ultimul fiu care-i mai rămăsese în viaţă. A primit o sumă de 200 de lire sterline cu condiţia să renunţe la drepturile sale de a primi o pensie. După ce a făcut această călătorie şi-a dat şi el, tot

---

†† Desco perită de spanioli în secolul al XVII-lea, sub a căror stăpînire a rămas pînă în 1818. — M.L.

‡‡‡

acolo, de supărare, obştescul sfîrşit, către finele anului. Sleita vistierie n-a mai dat nici aceşti bani, astfel că a rămas pe seama lui John Sadler să-1 piseze pe Richard Cromwell în privinţa unui ajutor pentru nefericita văduvă Rachel ben Israel, fără să reuşească însă să facă ceva. Menasseh ben Israel a fost îngropat, avînd scris pe piatra funerară în limba spaniolă un epitaf potrivit şi impresionant : „N-a murit, fiindcă în ceruri trăieşte în cea mai mare slavă, iar pe pămînt pana lui de scris i-a cîştigat veşnică aducere aminte." [21]

Deprimarea lui Menasseh ben Israel, născută din adînca cunoaştere a încercărilor prin care trecuse neamul evreiesc în decursul istoriei lui şi din convingerea că reaşezarea evreilor în Anglia depindea doar de încuviinţarea unui singur muritor, s-a dovedit, după moartea lui Oliver Cromwell, a avea într-adevăr o anumită justificare. Urmaşului său, Richard Cromwell, i-au fost prezentate de către negustorii englezi petiţii prin care cereau să fie descotorosiţi de concurenţii lor evrei, iar lui Carol al II-lea i s-a cerut mai tîrziu să anuleze drepturile civile acordate evreilor de „răposatul uzurpator", organizîn- duse în City o campanie în acest scop. O petiţie opusă, întocmită în casa văduvei lui Carvajal, Maria Fernandez Carvajal, şi semnată de ea împreună cu alţii, arăta că evreii regalişti îl sprijiniseră pe regele Carol în Olanda şi că el le făgăduise solemn să-i îngăduie a locui pe viitor în Anglia. Era cît se poate de adevărat. în septembrie 1656. anumiţi evrei din Amsterdam se adresaseră regelui dezaprobînd petiţia confraţilor lor către Cromwell. iar drept urmare Carol le-a mulţumit cu bunăvoinţă pentru sprijinul lor, dîndu-le să înţeleagă că orice contribuţie pe care vor voi să o aducă în sprijinul cauzei lui va fi recompensată mai tîrziu prin ocrotirea sa. Pînă la urmă, după clipele pline de nelinişte din august 1664. evreilor li s-a îngăduit, prin lege, să se reaşeze în Anglia[22]. Nimic din cele întîmplate nu scade însă din admirabila şi învederată strădanie personală a lui Oliver Cromwell, care şi-a folosit autoritatea ca să se opună cu hotărîre dorinţelor Consiliului de stat, astfel îneît să le zădărnicească, şi ca să realizeze o schimbare pe care nu o socotea numa' drept prielnică pentru ţară, dar şi dreaptă prin ea însăşi. Chiar dacă, în cazul său, raţiunile de ordin practic au jucat un rol mai mare decît înflăcărarea religioasă, totuşi faptul acesta arată cît de prielnică şi de generoasă putea fi ocîrmuirea lui, dacă ar mai fi dăinuit, atunci cînd —

după expresia lui Robles — şi-a atribuit rolul de „ocrotitor al celor obijduiţi".

Din nefericire, nu toţi cei care vieţuiau în Anglia la umbra ocrotirii lui Cromwell împărtăşeau umila dorinţă a evreilor de a nu tulbura ordinea publică. într-adevăr, neîntrerupta atitudine turbulentă a minorităţilor religioase era şi ea un pietroi în cărarea bunei înţelegeri din Anglia. Cromwell a încercat şi în acest caz să îndulcească prin clemenţă efectul legilor împotriva lor, treabă care s-a dovedit însă a fi anevoioasă. Devenea din ce în ce mai evidentă dilema în care se afla acest om care, pe de o parte, apăra libertatea conştiinţei, iar pe de alta guverna o ţară care îi pedepsea pe quakeri şi pe baptişti pentru că aveau altă credinţă. Este adevărat că cei care încălcau legile cenzurii erau trataţi cu blîndeţe : Arise Evans şi Walter Gosteld care îi prezentaseră, ambii, Protectorului nişte scrieri foarte periculoase, prin care proslăveau domnia lui Carol Stuart, nu au fost pedepsiţi. Se considera îndeobşte că Oliver era mai tolerant decît Consiliul de stat. Robert Overton, aflat în puşcărie, auzise că Cromwell citise, fără să-i pese, o asemenea manifestare de batjocură populară, dovedind faţă de sarcasm o nepăsare excepţională pentru un om de stat. Overton copiase o poezioară defăimătoare, intitulată *The Character of a Protector,* care începea cu următoarele versuri :

> *Ce este un Protector ? E un nimic fălos*
> *Făcînd-o pe maimuţa cînd regele-i minor.*
> *Figură nefirească a capului suprem, Berarul-*
> *mparte herbul cu-al regelui însemn...*

Copia fusese şterpelită din portofelul său şi arătată Protectorului în cauză. Ar fi fost de aşteptat ca acesta să reacţioneze violent. însă — aşa cum i-a spus un prieten lui Overton — „Oliver s-a mulţumit să arunce doar o privire asupra foii de hîrtie şi cred că a făcut haz de versuri, aşa cum a făcut — după cîte ştiu eu — mai înainte şi cu alte scrisori sau scrieri cu conţinut şi insulte mai personale şi mai amănunţite." [23]

Nu-i mai puţin adevărat că legile ţării erau aspre. Aşa cum s-a văzut, catolicii se bucurau, prin 1656, într-o destul de largă măsură, de o reală îngăduinţă. Semnifi-

cativ a fost faptul că, atunci cînd au fost arestaţi, în luna ianuarie, o sută de englezi care ieşeau de sărbătoarea Bobotezei din capela ambasadorului veneţian, Protectorul n-a consimţit să ia măsuri de îngrădire a acestor slujbe religioase. Vina — a spus el — nu-i a ambasadorului, ci a englezilor care luau parte, împotriva legii, la liturghii. Peste un an, cînd opt preoţi au fost arestaţi în piaţa Co- vent Garden, Oliver s-a distrat pe socoteala lor : cîţiva din nobilii care îl însoţeau le-au îmbrăcat odăjdiile şi celelalte „veşminte papistaşe", ceea ce i-a făcut „să se prăpădească de rîs" atît pe Protector cît şi pe privitori, fără însă ca preoţii să fi avut ceva de suferit după aceea. Totuşi, ca şi în cazul evreilor, Protectorul n-a fost în stare să-şi înfăptuiască dorinţa lui diplomatică, şi de multe ori afirmată, de a fi pe placul cardinalului Mazarin prin acordarea unei oarecare toleranţe religioase oficiale catolicilor. Deşi îl asigurase pe Mazarin cu diferite prilejuri, prin intermediul ambasadorului Bordeaux, că trebuia doar să aibă încredere în el şi să mai aştepte, totuşi, între timp, atunci cînd socotea el potrivit să aţîţe pornirile împotriva catolicilor, ca de pildă în legătură cu războiul împotriva Spaniei, sub pretextul că se asociaseră cu străinii sau că erau cu toţii ,,spaniolizaţi“ şi că fuseseră întotdeauna aşa, se considera liber să procedeze cum credea el. [24] Situaţia catolicilor, ca şi cea a evreilor, depindea în bună măsură de îngăduinţa personală a cîrmui- torului.

Cazul lui John Biddle oferă şi el o pildă a modului în care acţiona politica prin esenţă pragmatică a lui Cromwell. Bidd-e, un unitarian şi propovăduitor al în- văţăturilor lui Socinius, printre care intra şi instruirea nu numai a copiilor, ci şi a adulţilor asupra dogmelor religiei creştine, s-a ciocnit iute de legile statale împotriva hulei, fiindcă, printre alte învăţături, el făgăduia natura divină a lui Hristos. Biddle a fost băgat la închisoare, de unde, prin petiţia lui din septembrie 1655, s-a apărat susţinînd că *Instrumentul de guvernare* prevedea, la articolul 36, că nimeni nu putea fi silit să adere la religia oficială. La început, Cromwell înclina să rezolve favorabil petiţia, pînă cînd şi-a dat seama că acest articol fusese adăugat după ce se obţinuse un număr suplimentar de semnături. Ajungînd astfel la concluzia că Biddle nu era decît un paravan al disidenţilor, el a declarat mînios că *Instrumentul* nu fusese menit nicicînd să-i sprijine şi să-i apere pe cîrtitori de pedeapsa prevăzută de legile în

vigoare şi că nici el nu va face acest lucru. Biddle a fost surghiunit pentru a fi deţinut pe insulele Scilly, unde a primit însă din partea Protectorului un ajutor bănesc anual de 100 de coroane pentru care i-a scris binefăcătorului său mai multe scrisori de mulţumire. Cromwell se făIea că „i-am smuls pe mulţi din groaznicul foc al prigoanei, care le oprima conştiinţa şi le uzurpa, prin samavolnicia puterii, averile[11], lucru confirmat, fără îndoială, de faima şi acţiunile lui. Nu poate fi însă tăgăduit nici faptul că prin ordonanţa din octombrie 1655 Cartea de rugăciuni a fost din nou interzisă şi că mulţi clerici anglicani, care căzuseră sub securea „scrutătorilor" şi „izgonitorilor" din cauza convingerilor lor, nu numai că au fost înlăturaţi din slujbe, dar au avut de îndurat şi alte suferinţe. Lucrul acesta s-a adeverit în special după răscoala lui Penruddock, de pe urma căreia loialitatea anglicanilor faţă de ocîrmuirea la

* Monedă de argint engleză în valoare de 5 şilingi (un sfert de liră sterlină). — M.L.

•utere a fost din nou pusă la îndoială. Aşa cum spusese u un alt prilej, Oliver dorea să-i lase pe toţi să trăiască n pace, bucurîndu-se de libertatea cultului şi a conştiin- ei, „dar fără să facă din religie o pricină de vărsare de înge şi de războaie“ [25]. Totuşi, el n-a fost în stare să re- olve problema de a îngădui libertatea, fără a o lăsa să lucă la subminare făţişă.

Poate că lucrul acesta nu a ieşit nicicînd mai puternic a iveală decît în decursul îndelungatei lui bătălii cu de urînd ridicata putere a „prietenilor§§§

mulţime de baptişti, iar problemele pe care Henry Cromwell le avea cu ei în Irlanda erau agravate datorită obiceiului tatălui său de a expedia acolo elementele baptiste supărătoare. Poate că pentru Anglia măsura aceasta avea o noimă, însă în ceea pe privea Irlanda, ea nu făcea decît să introducă un factor agresiv suplimentar în dezbinata comunitate cu care Henry Cromwell lupta atît de vitejeşte. Ca sursă de tulburare civică, quakerii au intrat în arena părăsită de adepţii „celei de-a cincea împărăţii", răspîndindu-se cu repeziciune din anul 1653 înainte şi preschimbîndu-se, datorită puternicului element isteric din primele manifestări ale cultului lor, în nişte fanatici temuţi de slujbaşii publici şi de judecători, pe care îi făceau să tremure de frică. De fapt, atenţia dată tendinţelor ulterioare, puternic pacifiste, ale crezului „prietenilor" ne poate face să uităm grava frămîntare pe care quakerii de la început au fost în stare s-o pricinuiască, mai ales că scopul lor era să facă tocmai acest lucru odată ce fuseseră îndemnaţi de Dumnezeu să întrerupă orice slujbă religioasă sau predică, aşa cum Anne Blacklyn se simţise brusc inspirată să-1 numească pe pastorul de la biserica Haverhill, aflat în mijlocul enoriaşilo săi, „simbriaş şi şarlatan" [2G].

La început, Cromwell s-a mărginit să aibă faţă de qua keri, sau cel puţin faţă de conducătorii lor, o atitudine pru dentă şi oarecum lipsită de ostilitate, datorită poate şi obiş nuitei sale curiozităţi. în orice caz, în anul 1654, atunc cînd George Fox a fost adus în faţa lui după ce fusesi arestat în Leicestershire, Protectorul s-a declarat satis făcut cu făgăduiala acestuia că „nu va ridica sabia sai altă armă ucigaşă" împotriva regimului, pentru ca dup; aceea — potrivit versiunii trecute de Fox în jurnalu său — atmosfera să devină îndeajuns de prietenoasă, încî Cromwell să se despartă de el cu invitaţia de a-1 vizita dir nou. Protectorul l-ar fi rugat stăruitor şi cu lacrimi în och pe Fox : „Vino din nou la mine, căci dacă tu şi eu am st; măcar un ceas împreună, ne-am apropia şi mai mult unu de altul“, asigurîndu-1 că nu-i dorea nici un rău, aşa cun nu-şi dorea nici propriei sale persoane.

După ce a fost pus în libertate, lui Fox i s-a propus si ia masa în salonul Protectorului, ceea ce el a refuzat, drep care Oliver ar fi spus : „Văd acum că s-au sculat şi s-ai înălţat oameni pe care nu-i pot cîştiga cu daruri, onoruri slujbe sau ranguri, în timp ce pot atrage de

partea me; toate celelalte secte şi pe toţi ceilalţi oameni." [27] Aceasti declaraţie este oarecum dubioasă, fiindcă Fox n-avea curr s-o audă el însuşi. Fără îndoială, că, întîmpinîndu-1 pe Fo> „cu foarte multă prietenie", Protectorul se arătase înţelep' de felul lui, deoarece voia să vadă dacă inima deschisă ş buna primire puteau aduce pace. De altfel, a mai dat ş: alte semne de sinceră dorinţă de cunoaştere şi înţelegere faţă de această mişcare. în 1654, doi „prieteni" şi-au luai sarcina de a încerca să-1 convertească la quakerism. Au fost primiţi cu bunăvoinţă pentru ca pînă la urmă să fie con- cediaţi pe temeiul că Protectorul dorea ca „tot omul să fie liber şi ca unul să nu-1 tulbure pe altul". Dar Cromwell s-a interesat totuşi de Margaret Fell, uimitoarea parteneră a lui Fox. înfăţişată ca „iubitoarea mamă a multora" de către unul din primii quakeri, Margaret era soţia unui judecător din Ulverston, iar casa ei din Lancashire ajunsese reşedinţa predicatorilor ambulanţi ai acestei secte Peste 15 ani, după o văduvie îndelungată, avea să se căsătorească cu Fox. Cromwell a întrebat de ea şi dacă avea vreo nevoie, oferindu-se chiar să-i dea bani. Anthony Pearson, un alt quaker aflat în ospeţie nepoftită la White- lall, a ieşit înaintea Protectorului în luna iulie, pe cînd icesta se întorcea de la capelă. Cromwell l-a luat cu el pe m coridor şi „l-a întrebat, binevoitor, cu palăria în mîna, :um o ducea cu sănătatea". Pearson care, potrivit obiceiului juakerilor, rămăsese cu pălăria pe cap, a răspuns salutului, nvinuindu-1 pe Protector, printr-o lungă şi confuză alocuţiune, că prigoneşte lumea. în zadar a încercat Oliver să-i pună quakerului cîteva întrebări precise. După pro- jriile lui spuse, Pearson continua să răspundă „în general". ‚Răspunde-mi fără ocolişuri — i-a strigat Protectorul, ;rudindu-se cu toată rîvna să-i convingă pe cei ce-1 ascul- au pe Pearson — despre contrariul celor spuse de mine." nsă Pearson nu voia să ţină seama de nimic. De-abia după :e l-a ascultat scîrbit o bucată de vreme, ceea ce era o pildă le deosebită îngăduinţă din partea unui cap de stat, Cromwell s-a simţit silit să pună capăt discuţiei. [28]

Totuşi, în 1655, acţiunile publice ale quakerilor atinseseră un nivel care a făcut ca răbdarea guvernuiui să ajungă a limită. Ordonanţa din februarie, prin care tulburarea castorilor şi a altor creştini în decursul adunărilor şi consfătuirilor era declarată ilegală, nu numai că indica creşterea acestei ameninţări, dar se

bucura şi de un sprijin arg din partea celorlalţi credincioşi. Cu toate acestea, Cromwell continua să încerce a îndulci pedepsele aspre pe :are unii din quakeri începură să le îndure din partea celor :e aplicau legea. Quakerii din Horsham, care i-au scris iindcă auziseră de declaraţia lui precum că „nimeni din \nglia nu trebuie să sufere din cauza credinţei sale", au :ost răsplătiţi cu cercetarea cazului făcută la intervenţia iersonală a Protectorului, iar pînă la urmă chiar cu elibe- •area lor. Infăţişîndu-se ca „deţinuţi din cauza conştiin- ei“, crima lor consta în fapte ca aceea că nu-şi scoteau >ăjăria în biserică, că refuzau să depună jurămînt la şedin- ele judecătoreşti (fiindcă le era interzis să jure) şi că >osedau cărţi de-ale cultului lor. în afară de aceasta, Mar- ;aret Wilkinson şi Frances Richman se plîngeau că fuse- eră despărţite de copii numai fiindcă fuseseră îndemnate ie Dumnezeu „să le spună cîteva vorbe la doi preoţi". însă Cromwell socoti că nu numai că vina lor nu era atît de nare încît să îndreptăţească asemenea pedepse, ci şi că de apt era vorba de probleme de practică religioasă. Au mai ost, de altfel, şi alte cazuri în care el şi-a arătat îngădu- nţă, cum a fost acela de la Curtea cu juri din Launceston, unde grefierului Curţii i s-a interzis să-i urmărească pini la noi ordine pe quakeri pentru vreo amendă. [29]

Atunci cînd, în 1656, aducîndu-şi poate aminte de sin cera invitaţie mai veche a lui Cromwell, George Fox s-apropiat, în Hyde Park, de caleaşca acestuia, Oliver i-i făcut semn cu mîna să înainteze deoarece garda lui per sonală încerca să-1 dea la o parte. Şi, în felul acesta, Fo: a călătorit alături de Protector debitîndu-i, pînă cînd ai ajuns la intrarea din parcul St James, un noian de reve lăţii primite din partea Domnului în legătură cu quakeri şi cu suferinţele lor, care erau, toate, „potrivnice lui Hris tos“. Şi de astă dată Cromwell „m-a poftit să mă duc 1 el“ — după cum a spus Fox. Oliver i-a istorisit mai tîrzii această întîlnire lui Mary Sanders, una din cameristei doamnei Protector şi care era din întîmplare o adeptă quakerilor, spunîndu-i că „îi putea da o veste bună... ţ anume că G. Fox venise la Londra[11]. Faţă de acest îndemr Fox împreună cu tovarăşul său de credinţă Edward Pigol s-au grăbit spre Whitehall unde au dat peste Oliver şi Joh: Owen. Ajunşi aici, s-au simţit îmboldiţi să-1 roage fiei binte şi amănunţit pe Protector să nu-i mai prigonească pe quakeri.

Toate aceste întîmplări arată în ce reală dilemă se afl Protectorul, aşa cum şovăia între cerinţele conştiinţei sal şi cele ale ordinei publice, dilemă pe care încerca în zada să o rezolve, folosind cînd metoda potolirii, cînd pe cea cocoloşirii. Insă aceste imbolduri de admirat nu putea ascunde faptul că în Anglia nu exista sub Protectorati lui Oliver o libertate de conştiinţă adevărată, ci doar libertate restrînsă, acordată celor a căror credinţă nu ştir gherea obiectivele guvernării. Din această cauză, Olive era sortit, fără putinţă de scăpare, să se ciocnească întrun de quakeri pe măsură ce domnia lui continua, mai ale că — aşa cum ştia prea bine şi recunoştea în mod tac fie prin întrevederile pe care le avea cu ei, fie prin acte! sale de clemenţă — aceştia erau de fapt, în majoritate lor, oameni sinceri şi doritori din toată inima să îndepl: nească poruncile Domnului, aşa cum era şi el însuşi. Faţ tul acesta a condus în schimb la marile greutăţi pe car Oliver le-a avut de întîmpinat în legătură cu întemeiere bisericii naţionale, spre care ţintise pe vremuri. Visa s înfăptuiască o biserică naţională din care să facă part toate grupările moderate şi ale cărei statute să conducă 1 menirea acelei ţări cucernice a Britaniei ********** în care îşi pusese le mult nădejdea. însă o astfel de biserică era atacată din două părţi : pentru unii, şi anume pentru cei ce căutau ;ă urmeze poruncile Predestinării, biserica aceasta nu era îndeajuns de austeră, în timp ce pentru alţii era în mod învederat prea rigidă [30]. în felul acesta, Oliver se afla el însuşi într-o încurcătură personală, în care propria lui doctrină religioasă, adică profunda convingere că numai cei aleşi vor fi salvaţi, venea în contrazicere cu înclinaţiile sale politice şi umanitare, care cereau o formă mai slobodă de organizare.

Eliminase, într-adevăr, din concepţia lui politică toate ideile mai stricte, subînţelese de clavinism. Aşa cum sublimase în repetate rînduri, toţi cei care voiau să trăiască în pace erau bine-veniţi sub cîrmuirea lui. „Protectorul nu doarme pe o pernă moale“ — spunea Hugh Peter. „Faţă de regele Carol, care a avut de apărat o singură credinţă, Protectorul are de apărat o mie.“ [31] Dintr-un anumit punct de vedere, el se îndreptase fără

********** Anglia (din limitele secolului al XVII-lea) plus Scoţia, Irlanda şi teritoriile dependente, care poartă azi denumirea de Marea Britanie. — M.L.

putinţă de întoarcere în această direcţie încă de pe timpul primelor sale încurcături cu prezbiterienii din armată, care cereau ca proba de încercare a oştenilor să fie credinţa cea dreaptă, ceea ce nu făcea decît să lase în sarcina lui cealaltă jumătate a problemei. De altfel, minorităţile cu care discuta acum nu se deosebeau prea mult de propria lui bisericuţă puritană, plină de zel, din anii ’30. Sentimentul, conştient sau inconştient, al paradoxului acestei situaţii, care îi hărţuia pe cei ce apărau propriul lor principiu de început al libertăţii religioase, îl urmărea poate şi pe Protector în timp ce Încerca să rezolve cu hotărîre, însă fără rezultat, veşnica problemă a oricărui guvern liberal şi anume cum putea fi îngăduită o opoziţie făţişă fără ca ordinea publică să fie încălcată. Ce semn, ce hotărîre a Providenţei ascundeau aceste noi greutăţi ? Era, desigur, din ce în ce mai greu să desluşească vreo reuşită mai de seamă în încercările sale de a trata cu disidenţii. Drept urmare, îi venea mai uşor să se concentreze, la el acasă, asupra îndatoririlor administrative curente, destul de multe ca să-i absoarbă toate gîndurile, lăsînd ca semnele şi hotărîrile Providenţei să fie căutate în afara ţării pe tărîmurile mai himerice ale politicii externe.

La această situaţie apăsătoare contribuia şi înrăutăţirea sănătăţii Protectorului. De fapt, în iarna anului 1655, membrii strîns unitei familii Cromwell trecuseră printr-un şir de beteşuguri. Lady Protector fusese suferindă. Bettie Claypole era grav bolnavă, probabil din cauza primelor manifestări ale necruţătorului cancer care urma s-o ucidă pînă la sfîrşit, astfel că amîndoi părinţii ei erau înebuniţi de durere. Oliver suferea de numeroase tulburări la vezică, printre care şi de tipicele şi insuportabilele colici litiazice, in legătură cu care se spunea că i-ar fi scris unui „eminent chirurg[11] din foburgul St Germain, din Paris, în vederea unui tratament. Domnul acesta s-a declarat însă de acorc să traverseze Canalul numai dacă i se plătea dinainte o mie de pistoli ††††††

vezică la spitalele regale St Bartholomew şi S1 Thomas şi a fost chemat de medicii lui Cromwell, printre care era şi Bate. Moleyns a reuşit să-1 tămăduiască pe Protector, însă în calitatea lui de regalist declarat a refuzat să primească vreo plată pe motivul că nu-şi îngrijise pacientul din bunătate, ci fiindcă nu putuse face altfel. A cerut totuşi ceva de băut şi, după ce a fost condus la pivniţe s-a apucat să ţină un toast provocator pentru regele Carol, fără ca Cromwell, care socotea că sănătatea era mai presus de politică, să se supere. Spunînd : „Lăsaţi-l în pace, e cam scrîntit la cap, dar mi-a făcut un bine şi eu nu vreau să-i fac un rău“, a pus a doua zi să i se trimită lui Moleyns o mie de lire sterline, rugîndu-1 să primească banii ca din partea regelui Carol.[32]

Lordului-Protector îi mai da tîrcoale şi podagra, boală în legătură cu care medicul sir Theodore Mayerne obişnuia să citeze cu tîlc spusele fostului său stăpîn, regele Henric al IV-lea al Franţei : „Cînd el avea podagră, cînd podagra punea stăpînire pe el[11]. în afară de toate acestea, în ianuarie 1656 mai suferea şi de consecinţele extrem de neplăcute ale unui furuncul la piept, aşa că, drept urmare, i s-a comunicat cuiva din Scoţia că în luna aceea toate treburile stătuseră pe loc. Arhiepiscopul Ussher, care fusese primit în audienţă în timp ce medicul pansa furun- cuiul lui Oliver, l-a găsit pe acesta văitîndu-se de durere şi spunînd supărat : „Dacă rana aceasta s-ar vindeca o- dată, m-aş simţi repede bine“, la care Ussher i-a răspuns cu o reflecţie evlavioasă, deşi oarecum pesimistă : „Cred că furunculul este mai adînc : mai ai şi în inimă un abces care trebuie scos, căci altfel lucrurile nu vor merge bine“. Oliver i-a replicat : „Ah... aşa este, mai am intr-adevăr unul şi acolo[11] şi a suspinat adînc.[33]

Furunculul era într-adevăr supărător, însă chinul cel mai mare îl pricinuia piatra la vezică. Ne putem da seama de mărimea durerii dacă luăm în considerare faptul că în epoca aceea, cînd anestezia era încă necunoscută, unii oameni se lăsau „tăiaţi[11] pentru a li se scoate piatra, supunîndu-se mai degrabă unei operaţii grele şi adesea fatale, decît să suporte mai departe suferinţa. Doctorul Bate, unul din medicii lui Cromwell, a confirmat chinurile pe care acesta le avea din cauza pietrei, arătînd că înghiţea întruna şi cu ghiotura fel de fel de licori, încercînd să obţină o alinare, sau că, în alte dăţi, în străduinţa de a mişca din loc piatra, se supunea

hurducăturilor brutale ale calului sau caleştii.

Fără îndoială că suferinţele acestea i-au făcut pe veşnic optimiştii regalişti să lanseze zvonul că marele bărbat era de fapt bolnav la minte, după cum spunea şi o scrisoare din luna martie, adresată din Londra lui Ormonde : ..Unii spun că se poartă de multe ori ca un smintit, iar cînd are asemenea accese aleargă în jurul casei şi prin grădină, sau, dacă nu, pleacă călare, întovărăşit doar de cîţiva oameni, lucru pe care nu-1 face niciodată cînd este liniştit sau cu mintea limpede[11]. Un prieten care îl întîlnise cam pe vremea aceea în parcul St James a observat că, spre deosebire de comportarea lui îndeobşte amabilă atunci cînd se afla în acest mediu plăcut, Protectorul respingea cu grosolănie petiţiile ce i se întindeau, spunînd că avea alte lucruri la care să se gîndească. Fleetwood îl urma de la distanţă, neîndrăznind, după cîte se părea, să se apropie prea mult de această căpetenie, ale cărei multiple manifestări semănau cu cele ale unui urs sălbatic pe care îl dureau cumplit măselele [3]'*. De fapt, în primăvară, atunci cînd a suferit din nou un accident periculos in timp ce se ducea cu caleaşca lui la Wimbledon ca să viziteze încintătoarea proprietate rustica de acolo a lui Lambert, Protectorul s-ar fi putut socoti asemenea lui Iov cel hărţuit de un lung şir de grele încercări. în timp ce traversa pe podul plutitor Tamisa dinsDre Lambeth spre Westminster, caleaşca s-a răsturnat în apă, însă cu toate că trei din cei şase cai s-au înecat, călătorilor le-a mers mai bine : au scăpat cu toţii, iar caleaşca a fost trasă a doua zi la mal.

Şi totuşi, ca şi Iov, Cromwell supravieţuia necazurilor. Cu toate zvonurile din luna februarie că „înalţii demnitari şi curtenii" făceau planuri în legătură cu dispariţia sa, lucrurile se întîmplau — cum spunea pe vremea aceea un observator — ca şi cînd aceştia ar fi vrut să împartă pielea ursului înainte de a-1 fi răpus. Cromwell se bucura încă de oarecare vlagă. Un raport mai optimist de la sfîrşitul lui martie spunea că Protectorul îşi mîna caleaşca prin parc însoţit de garda lui personală, că făcea plimbări pe jos sau alerga călare în galop de două ori de jur împrejurul grădinii şi că avea o înfăţişare sănătoasă şi tinerească, lucru care era în contrazicere vădită cu spusele unui număr din ce în ce mai mare de oameni care îl înfăţişaseră, începînd din 1654, ca fiind bolnav şi ros de griji. în luna ianuarie a aceluiaşi an, ambasadorul

veneţian vorbea despre „fruntea lui îngîndurată" [35], astfel că optimismul din martie 1656 nu era fără îndoială decît o răsfrîngere a îngrijorării resimţite de toată lumea pe vremea aceea.

In răstimpul acesta, Oliver Cromwell făcea în general impresia unui om împovărat de griji, care îl rodeau trupeşte, deşi, în acelaşi timp, autoritatea lui personală îi oferea reazimul necesar reprezentat de strălucirea rangului. Atunci cînd l-a văzut pentru prima dată, în octombrie 1655, proaspăt sositul ambasador veneţian, Sagredo, s-a îngrijit să ne dea o descriere a bărbatului care urma să devină repede cunoscut drept teroarea Europei. Protectorul — scria el — era întrucîtva „tras la faţă", ceea ce însemna că sănătatea lui nu era „trainică şi desăvîrşită". Mîna în care îşi ţinea pălăria tremura. Şi totuşi, făcea în acelaşi timp o impresie viguroasă, ba chiar marţială, şi, cu marea lui spadă la şold, arăta atît a oştean, cît şi a orator. S-ar fi părut că oarecum ridicolul boiernaş de la ţară cu faţa lui roşcovană, cu nasul mare şi cu îmbrăcămintea neîngrijită, descris cu 15 ani mai înainte de către sir Philip Warwick, dispăruse pentru totdeauna. într-adevăr, aşa cum sublimase însuşi sir Philip, „prin numeroasele sale idei fericite, prin puterea lui reală, dar uzurpată, precum şi datorită faptului că a folosit un croitor mai bun şi legături mai multe cu oamenii de lume", Cromwell a reuşit „să capete o ţinută măreaţă şi solemnă şi o înfăţişare plăcută".

Cu toate acestea, Protectorul mai păstra urmele omului dc altădată : faţa îi mai era încă roşcovană — cum notase Sagredo —, chiar dacă mustaţa i se mai rărise, iar dintr-o altă sursă ştim că dantura îi era foarte bună. însă la fel cu ceilalţi observatori pătrunzători şi pricepuţi ai fizionomiei lui Cromwell, începînd cu Marvell în poeziile sale şi pînă la Cooper în miniatura lui, Sagredo şi-a concentrat atenţia asupra ochilor (adesea înlăcrimaţi) ai lui Oliver, spunînd că aveau o expresie „serioasă şi profundă". Lăsînd însă la o parte autoritatea, nu toţi comentatorii au fost de acord cu reconsiderarea făcută de sir Philip în privinţa obiceiurilor vestimentare ale Protectorului. Sir John Re- resby, de pildă, un tînăr deabia venit din străinătate, şi-1 amintea pe Cromwell ca pe un om care se îmbrăca dinadins simplu, astfel că prin veşmintele lui ..făcea mai degrabă pe neglijentul decît pe elegantul", iar unul din quakerii care se dusese la el în 1654 observase că Protectorul purta o haină din stofă

ordinară „care nu valora nici măcar 3 şilingi iardul". Cu toate amabilităţile caustice ale lui sir Philip Warwick.[3C] nu se poate ocoli concluzia că Protectorul arăta în realitate o indiferenţă arogantă, dar totuşi atrăgătoare, faţă de îmbrăcăminte.

Oliver nu dăduse vreodată înapoi în faţa grijilor familiare, nici în zilele cînd era preocupat de problemele militare şi nici pe timpul înălţării sale la putere. însă grijile acestea erau sortite să ia o înfăţişare nouă şi urgentă în acea perioadă cînd atît înălţarea la puterea supremă, cît şi înrăutăţirea periodică a sănătăţii sale puneau problema unui succesor. Drept urmare a ridicării sale, era firesc ca cei doi fii ai săi în viaţă, Richard şi Henry, care avuseseră, primul 27 de ani, iar cel de al doilea 26 ani la data cînd ajunsese el Protector, să capete un loc mai proeminent în ochii oamenilor, dacă nu de alta atunci cel puţin din cauză că populaţia era obişnuită cu practica regală ca tinerii prinţi să urmeze cu timpul la tron regilor care îmbătrîneau. Chiar dacă perspectiva nu era deocamdată luată în consideraţie, discuţiile pe tema aceasta erau menite să se înmulţească odată cu posibilitatea ca Cromwell să accepte coroana. Se pare totuşi că prima reacţie a lui Cromwell faţă de ideea unei domnii ereditare a fost nefavorabilă, într-adevăr, în ianuarie 1655, atunci cînd a dizolvat primul Parlament al Protectoratului, el s-a pronunţat făţiş şi ho- tărît împotriva principiului succesiunii ereditare. Citatul său pe această temă din Ecleziastul: „Cine poate şti dacă voi zămisli un nebun sau un înţelept[1'] dezvăluie fără doar şi poate unul din evidentele neajunsuri ale sistemului ereditar. Ar fi refuzat funcţia creditară dacă i-ar fi fost propusă, le-a spus el deputaţilor, fiindcă „oamenii trebuie aleşi să cîrmuiască doar pentru dragostea lor faţă de Dumnezeu, adevăr şi dreptate şi nu pentru meritele lor".[37]

Insă în decursul acelui an şi apoi în primele luni ale anului 1656, vederile lui au suferit neîndoielnic unele schimbări din cauza problemelor ce nu conteneau să se ivească, a dezbinărilor dintre cetăţeni şi fiindcă tentaculele bolii îl preschimbau pe el însuşi. Ca mulţi alţi părinţi, Cromwell era supus şi el stăruinţelor familiei, iar cel puţin unul din fiii săi era făcut în destulă măsură din acelaşi aluat ca el, încît să se socotească nedemn de viaţa particulară potolită şi cuviincioasă pe care i-o hărăzise de la început tatăl său. în vara anului 1655, cînd Henry era

pe punctul de a prelua funcţia lui Fleetwood în Irlanda, Oliver îi scria ginerelui său : „Dumnezeu mi-e martor că dorinţa mea a fost ca el şi fratele său să ducă o viaţă particulară la ţară şi Harry ştie foarte bine acest lucru, precum şi cu cită greutate m-am lăsat convins să-i dau împuternicirea pentru slujba de acum". N-avem nici un motiv să ne îndoim că — aşa cum l-a asigurat însuşi Cromwell pe Fleetwood — aceste convingeri porneau dintr-o ..inimă curată şi sinceră", tot după cum „zvonurile că voi fi încoronat" erau deocamdată — după cum se exprima Protectorul — „nişte scorneli răuvoitoare". [38]

In Irlanda, unde a sosit în iulie 1655, Henry Cromwell a făcut o treabă cît se poate de bună şi asta în pofida unui şir de neajunsuri începînd cu acela că nu-1 înlocuia pe Fleetwood ca vicerege, fiindcă acesta îşi păstrase titlul, deşi urma să părăsească Irlanda şi să plece, în septembrie următor, în Anglia, astfel că autoritatea lui Henry s-a întemeiat, pînă în luna noiembrie 1657, cînd a fost numit în sfîrşit vicerege şi lucrurile s-au îndreptat, pe funcţia lui de comandant-şef al armatei şi pe calitatea de membru al Consiliului din Dublin. Totuşi, tînărul acesta energic a încercat din toate puterile să facă faţă numeroaselor probleme ale Irlandei. Portretul său ne prezintă un bărbat cu înfăţişare plăcută, avînd o faţă mai francă şi mai frumoasă decît aceea a tatălui său, cu un nas proeminent, dar mai puţin borcănat, în timp ce culoarea pielii şi a părului sînt aproape la fel cu cele părinteşti. Una din marile calităţi ale lui Henry era aceea că ştia să-şi atragă simpatia multora din cei ce aveau alte păreri decît el. La Dublin, trăia înconjurat de un fast princiar, oferind o ospitalitate împăciuitoare atît coloniştilor protestanţi cît şi oştenilor. Ajutat de soţia lui, cu caro trăia în relaţii tandre şi îngăduitoare, amintind de cele dintre părinţii săi, Henry încerca vitejeşte să se constituie într-o călăuză tămăduitoare. De altfel, însăşi concepţia lui, potrivit căreia interesele oştenilor aflaţi în Irlanda nu trebuiau socotite ca avînd neapărat întîietate, reprezenta un progres pe calea moderaţiei.

Dar în afara situaţiei moştenite din trecutul apropiat în, Irlanda, care pretindea un timp îndelungat de împăciuire pentru repararea răului ce fusese făcut, Henry mai era dăruit cu noi şi suplimentare supărări pricinuite de nou-sosiţii baptişti. Poate că în tratamentul aplicat acestor oameni cusurgii el s-a arătat uneori lipsit de cumpăt,

deşi recunoaştem că fusese silit să facă acest lucru din cauza multiplelor provocări din partea lor, astfel că atunci cînd a scris în Anglia că baptiştii trebuiau ţinuţi în frîu, „pentru a nu-şi bate joc de mine“, el rostea în mare parte adevărul. Spre deosebire însă de Fleetwood, Henry nu lua parte la adunările baptiştilor, ci, dimpotrivă, şi-a adus din Anglia pastori independenţi personali ca să-i înfiereze pe disidenţi. Atunci cînd, în primăvara anului 1656, soţia lui i-a născut un băiat „voinic şi de viitor", care urma să capete numele Oliver, locuitorii Dublinului au sărbătorit evenimentul aprinzînd focuri de bucurie, dînd un ospăţ şi aprinzînd alte focuri după aceea. Se spunea că mama trecuse uşor prin chinurile facerii datorită rugăciunilor drept-credincioşilor care o înconjurau, astfel că a avut putinţa să-şi petreacă cea mai mare parte din vreme scriind şi expediind scrisori în Anglia. însă botezul în public al copilului a avut o urmare mai puţin fericită, fiindcă baptiştii, care nu admiteau decît botezul adulţilor, au luat acest fapt drept o insultă anume plănuită [39], întîmplare pe care un om mai în etate ar fi putut-o ocoli cu pricepere. Ca orice domnitor tînăr, Henry socotea uneori că sfetnicii săi mai vîrstnici abuzau de buna lui credinţă, căci oamenii din generaţiile mai vechi, ca Vernon, Hewson şi Allen, plasaţi în jurul său, nu-i rămîneau datori cu sfaturile.

Venirea în funcţia de cancelar a lui Steele, baptist şi el, a contribuit într-o oarecare măsură la îmbunătăţirea relaţiilor lui Henry cu aceşti „cîţiva oameni supărători şi arţăgoşi[11], cum îi numea Vincent Gookin. Totuşi şi Stccle îl trata pe Henry „ca un tutore pe un minor[11], astfel că la un moment dat i-a dăruit trei sau patru foi de hîrtie cu reguli privind felul cum trebuia să se comporte la şedinţele Consiliului. N-a fost deci de mirare că tovărăşia lor s-a năruit şi că pînă la urmă Steele a fost concediat şi înlocuit cu Gookin. Una din bunele însuşiri ale lui Henry era concepţia lui politică potrivit căreia considera propăşirea Irlandei ca fiind independentă de aceea a Angliei şi, în acelaşi timp, deosebit de avantajoasă. Atunci cînd, în iunie 1657, Parlamentul i-a acordat prin vot pămînturi irlandeze cu un venit de 1500 de lire sterline pe an, el nu le-a acceptat pe motiv că Irlanda era

săracă, iar Anglia înglodată în datorii, deşi, în ianuarie 1656, îi lăsase pe conducătorii baptişti să întrevadă, ca într-o străfulgerare, felul de a gîndi al tatălui său în privinţa toleranţei şi guvernării : ,,Le-am spus răspicat... că de la mine se pot aştepta la libertate şi protecţie, dar că nu voi accepta ca ei să mă conducă pe mine sau să conducă alături de mine[11'10].

Oliver se arăta darnic cînd era vorba de dat sfaturi vreunui membru al familiei, care, după părerea lui, avea nevoie de ele. în ceea ce privea treburile irlandeze, de pildă, îi adresa lui Henry, în aprilie 1656, următoarea rugăminte stăruitoare : „Imploră-1 pe Dumnezeu să-ţi dea o inimă neprihănită şi sinceră. Fereşte-te de pizmă pentru ca neîncrederea în alţii să nu te facă să păcătuieşti. Bagă de seamă să nu socoţi că e de datoria ta să fii dur faţă de cei care îţi sînt rivali. îngrijorarea prea mare te poate tîrî într-o capcană. " Aceste sfaturi înţelepte, de care Henry avea, fără îndoială, din cînd în cînd, nevoie, arătau ce învăţăminte trăsese Oliver în decursul guvernării sale. Ultima povaţă era deosebit de utilă fiindcă venea din partea unui om care îşi făurise singur situaţia şi era adresată unui fiu care n-avea să fie nevoit să facă acelaşi lucru. „Ai grijă să nu cauţi a întemeia o avere mare, căci ea va fi o capcană pentru tine. Cei din jurul tău te vor pîndi, iar viclenii vor fi întăriţi în lăcomia lor. Lucrul acesta este un rău care pe Domnul îl scîrbeşte. Te rog ca în toate acestea să te gîndeşti şi la mine[11.41] Şi totuşi, în principiu cel puţin, Henry se descurca cu oarecare eleganţă în problema ridicată de vestitul său tată, adică aceea a moştenirii, dulce ca mierea, care prinsese în capcana ei multe cariere tinere şi promiţătoare. Poate că în folosul său venea şi distanţa dintre Anglia şi Irlanda, care îl făcuse să se plîngă că este lipsit de sprijin şi chiar să ameninţe cu demisia, după cum şi tatăl său se gîndea uneori să se retragă din viaţa politică, fără să facă însă pasul hotărîtor. Datorită ei, putea să-şi desfăşoare în voie aripile şi să îngăduie personalităţii sale să se dezvolte departe de umbra ocrotirii lui Oliver sau de înalta lui poziţie. De fapt, în istoria Irlandei cel puţin, numele lui Henry Cromwell ar trebui să rămînă la loc de cinste, fiindcă este acela al unui om care a încercat ca, în scurtul răstimp ce i-a fost sortit, să rezolve problemele acestei ţări mai curînd prin moderaţie decît prin violenţă. Poate că dacă scînteia

aceea din grandoarea Protectorului, pe care Henry a dat dovadă că o avea, ar fi fost aţîţată, ea s-ar fi putut preface în vîlvătaie.

Se spunea printre oameni că Oliver nu era mulţumit de însuşirile celor doi fii ai săi. Deşi această mîhnire părintească nu era îndreptăţită, poate, atunci cînd era vorba de Henry, ea avea mai mult temei în cazul lui Dick. Din păcate, bietul Dick continua să fie acelaşi boiernaş de ţară amabil, dar nepriceput, care l-a făcut pe tatăl său, aflat în 1651 în Scoţia, să scoată strigăte înfricoşate cînd a aflat de datoriile fiului său. La drept vorbind, datoriile l-au urmărit pe Dick, fără întrerupere, toată viaţa, răspunzătoare de această situaţie fiind atît proasta administrare a averii sale, care i-a îngăduit vechilului său să-1 pungăşească, cît şi viaţa lui de om cu mîna spartă. Toţi contemporanii săi au subliniat, într-un fel sau altul, faptul că Dick nu era soiul de odraslă pe care te-ai fi putut aştepta s-o aibă un om ca Protectorul, şi asta deoarece cazurile, oricît ar fi ele de obişnuite, în care un părinte energic se vede dăruit cu un fiu incapabil continuă să-i uimească pe oameni. Cumnatul lui Dick, Fauconberg, soţul lui Mary, a găsit cuvinte foarte politicoase atunci cînd şi-a exprimat în scris părerea despre excepţionalele calităţi ale rudei sale, „chiar dacă snopul său nu era atît de mare ca acela al lui Iosif, în faţa căruia se aplecau toţi ceilalţi snopi"[1]. Părerea cea mai grosolană despre el a fost conţinută în titlul răspînditului pamflet *Whether Richard Cromwell be the son of Oliver Protector or no,* iar una intermediară era aceea a unui ambasador : Dick nu moştenise nimic din „înaltul intelect şi adînca cunoaştere a părintelui său“. Mai pot fi întîlnite, de asemenea, anumite aluzii contemporane ca aceea referitoare la „regina Dick“, care ar da să se înţeleagă că Richard Cromwell ar fi fost homosexual, sau ca expresia „ciudat ca panglica de pălărie a lui Dick“ *, Probabil că psihologii moderni ar putea explica cu uşurinţă această împrejurare. Ce-i drept, în pofida strălucitei perspective a căsătoriei lor, Dorothy n-a fost părtaşa anilor de surghiun

---

[1] ++ Refe rire la un episod biblic (Facerea, cap. 37) — visul povestit de Iosif fraţilor săi, prin care a stîrnit ura acestora împotriva sa. — C.M.

» ..Dick’s hatband" (pangliea de pălărie a lui Dick) este o expresie folosită în mod curent în limba engleză populară, în- semnind „ca nuca-n perete". — M.L.

ai lui Dick. Pe de altă parte, greaua lui situaţie financiară, precum şi nevoia ei de a-şi apăra proprietăţile spre binele copiilor oferă şi ele o explicaţie a despărţirii lor de mai tîrziu. Lucy Hutchinson, de pildă, s-a exprimat în cuvinte neaşteptat de amabile despre Richard Cromwell, de unde se poate presupune că Dick „a fost un om de lume plăcut." „Era sfios şi cinstit — scria ea — dar lipsit de valoare intelectuală". Un alt pamflet, cu totul ostil unei monarhii cromwelliene, îl socotea „un ins foarte iscusit la vînatul cu şoimul sau cu cîinii, la alergările de cai, precum şi la alte sporturi sau jocuri", căruia îi plăcea în asemenea măsură băutura, încît bea chiar în sănătatea regelui Carol[42].

Şi totuşi, Dick nu putea fi lăsat să-şi continue viaţa de boiernaş de ţară pentru care era, evident, atît de potrivit. A fost ales membru al Parlamentului din 1654, iar pentru a oglindi, poate, concepţiile întortocheate şi în curs de dezvoltare ale tatălui său în materie de succesiune la putere, i s-a dat, în noiembrie 1655, o primă însărcinare publică în Comitetul pentru comerţ şi navigaţie, pentru ca în anul 1656 şi după aceea, atunci cînd se părea că noul Parlament va pune un şi mai mare accent pe tema succesiunii, Dick să se vadă silit ca, de voie sau de nevoie, să apară şi el pe primul plan. De fapt, calităţile lui, sau poate acea lipsă de calităţi care fusese odinioară cauza mîhnirii părintelui său, urmau să se dovedească a fi un factor de mare însemnătate în istoria ţării.

Cel de al doilea Parlament, despre care începuse a se vorbi încă din vara anului 1656, a luat fiinţă drept urmare a trebuinţelor financiare ale războiului cu Spania, mărite şi mai mult de tulburările din insula Hispaniola şi din noua colonie din Jamaica şi toate astea într-un moment cînd capturarea de către Stayner, în luna septembrie, a flotei spaniole purtătoare de comori aparţinea încă viitorului. Amintirea încercărilor făcute de regele Carol de a acoperi cheltuielile pentru politica lui externă printr-un şir de mijloace neconforme cu legea şi neîncuviinţate de Parlament mai era încă proaspătă în mintea lui Oliver şi a contemporanilor săi. Dar, cu toate că *Instrumentul de guvernare* nu prevedea întrunirea neapărată a unui nou Parlament pînă în toamna anului 1657, viitoarea

sesiune urma să fie aceea a unei adunări extraordinare menite să dureze trei luni în loc de cinci, cum se obişnuia, şi să procure banii pe care generalii-maiori se dovediseră neputincioşi să-i strîngă.

Cauzele acestei măsuri erau, în mod indirect, mai adînci şi se datorau concepţiei politice a Protectorului. în sinea lui, Oliver continua să nădăjduiască într-o soluţie a greutăţilor guvernamentale care să cuprindă şi folosirea Parlamentului. Ceea ce-i sugerase gîndul că acest organ putea fi o contrapondere utilă nu erau numai murmurele armatei şi crescînda nemulţumire a foştilor săi acoliţi, ca, de pildă, John Lambert, împotriva guvernării sale, care era de fapt o guvernare personală. La toate aceste se adăuga împrejurarea că, în calitatea lui de înfăptuitor revoluţionar mai degrabă decît de gînditor revoluţionar, Oliver Cromwell se pătrunsese într-o prea mare măsură în activa lui tinereţe, precum şi în anii de criză din timpul domniei regelui Carol, pe care şi-i reamintea în culori atît de vii, de conceptul guvernării parlamentare, pentru ca să se poată descotorosi ue el la vîrsta mai cumpătată a bătrîne- ţii. însă parlamentul la care se gîndea, firește, şi de această dată, Oliver, trebuia să fie unul supus, deşi se pare că, înainte ca ideea instituirii unui parlament ales să fi ieşit învingătoare, fusese pusă pentru scurt timp în discuţie o variantă de parlament numit. La urma urmelor, chiar dacă generalii-maiori nu izbutiseră să adune marile sume de bani necesare pentru plata noii miliţii călare, prezenţa lor putea contribui totuşi la alegerea unei grupări de oameni mai uşor de mînuit decît aceia ce-şi făcuseră apariţia în 1654. Era o părere pe care o împărtăşeau şi aceste „paşale“ locale. în consecinţă, la sfîrşitul lunii mai 1656, a avut loc o conferinţă a generalilor-maiori şi a Consiliului de stat, iar la 20 august au fost publicate ordonanţele pentru alegerea unui parlament, care urma să se întrunească la 17 septembrie.

Adevărul era că problema evreilor şi cea a generalilor- maiori sintetizau pe căi diferite problemele cărora trebuia să le facă faţă cîrmuirea Protectorului Oliver în perioada ei de mijloc. în ceea ce-i privea pe evrei, Consiliul de stat se împotrivise dorinţelor Protectorului, iar acesta nu fusese în stare nici să-1 contrazică şi nici să-1 convingă, deşi reuşise săşi folosească influenţa personală ca să înfăptuiască o situaţie echitabilă. Generalii-maiori, pe de altă parte,

reprezentau o încercare empirică de cîrmuire a ţării fără parlament, care nu numai că se dovedise a fi peste măsură de nepopulară, dar îl pusese pe Oliver în situaţia de a fi silit să recurgă din nou la parlament ca să procure bani, însă în cazul cînd parlamentul avea să dea greş şi de astă dată, adică să dea greş din punctul de vedere al criteriilor privind dreptatea ale lui Oliver, probabilitatea trecerii la vreo variantă oarecare de guvernare personală, fie ea o monarhie efectivă sau nu, urma să devină mai verosimilă ca niciodată acum cînd eşecul tuturor celorlalte căi îndrepta în mod implacabil cugetul Protectorului în această direcţie. în luna august, Edmund Ludlow a avut cu Cromwell o discuţie importantă pe această temă, discuţie pe care el a relatat-o în memoriile sale. Mai întîi, Ludlow l-a învinuit pe Protector că nu aducea la îndeplinire „ideea pentru care am luptat... şi anume ca naţiunea să fie guvernată prin propriul ei consimţămînt", la care Oliver i-a răspuns că era şi el, ca toţi ceilalţi, pentru guvernarea prin consimţămînt, dar „unde vom găsi consimţămîntul ? Printre bandele de popi, de prezbiterieni, de independenţi, de anabaptişti şi de nivelatori ?'', ceea ce i-a îngăduit lui Ludlow să răspundă : „Printre cei de toate soiurile care s-au purtat cu credinţă şi dragoste faţă de colectivitate[11],[43] ceea ce însemna însă ca toţi aceştia să fie crezuţi pe cuvînt.

La rîndul său, Oliver şi-a lăudat guvernarea, arătînd că sub ea întregul popor se bucura de ocrotire şi linişte. Ludlow i-a reproşat vărsările de sînge care avuseseră loc. Trebuie făcută o deosebire — a spus el — între puterea aflată în mîna Parlamentului, ca să repună poporul în vechile lui drepturi, şi puterea din mîna unui despot, care îi răpeşte şi îl despoaie de aceste drepturi. însă Oliver — povestea Ludlow — nu se arătă în stare să vadă această diferenţă. Se poate totuşi că neînţelegerea nu se datora atît neputinţei Protectorului de a pricepe diferenţa, cît faptului că mărturia propriilor săi ochi îi încredinţa neîncetat că făcea pentru popor mai mult decît ar fi putut face ideea abstractă a „vechilor drepturi". Intîmplător, generalii-maiori nu fuseseră în stare să-i procure măcar acel smerit parlament al nădejdilor sale, deşi în unele cazuri alegerea sprijinitorilor lui Oliver putea fi atribuită nemijlocit influenţei lor, aşa cum a fost cazul cu Martin Noell, care a fost ales deputat de Stafford cu ajutorul generalului-maior Worsley. înainte de alegeri, Desborough raportase scîrbit din Laun- ceston că, în

pofida consfătuirilor avute cu „oamenii cinstiţi din toate comitatele", trebuia să admită că pretutindeni „am auzit că se întovărăşesc cu scopul neîndoielnic de a răsturna totul". Deşi Desborough recunoştea că datoria lui categorică era să „sfărîme toate aceste maşinaţii", rezultatul alegerilor, precum şi comportarea de mai tîrziu a acestui Parlament arătau că generalii-maiori n-au izbutit să-i strîngă de beregată pe cetăţeni în aşa fel încît să asigure succesul alegerilor. Whalley, de pildă, se făIea că corporaţia meseriaşilor din Nottingham nu va alege pe nimeni fără ordinul lui, deşi pînă la urmă a fost ales din partea comitatului un alt Whalley, care era un regalist notoriu. în general, alegerile acestea au dovedit că marilor magnaţi provinciali, care se urneau iarăşi din loc aşa cum se mişcă uriaşele vieţuitoare marine pe fundul oceanului după un răstimp de acalmie, începeau să le revină puterile. Ambasadorul veneţian spunea că la Whitehall Oliver privea cu foarte mare seriozitate alegerile. „Fiindcă înălţimea sa doreşte ca adunarea să fie alcătuită în întregime din partizani şi sprijinitori ai săi — scria el — încearcă să-i încînte prin măguliri şi făgăduieli deşarte pe cei care îi sînt mai puţin binevoitori, oferindu-le ospeţe măreţe şi cople- şindu-i cu nesfîrşite amabilităţi pentru a-i cîştiga de partea sa" [tA]. însă măgulirile de la centru nu puteau înăbuşi ameninţătoarele strigăte : „N-avem nevoie de oşteni, n-avem nevoie de curteni", care se auzeau chiar la Londra şi care răsunau probabil în auzul celor interesaţi de istorie ca un ecou sinistru al anilor ’40.

Dovada decisivă că printre cei aleşi se aflau şi regalişti ascunşi a reieşit atunci cînd s-a întrunit Parlamentul. Grăitor era faptul că dintre deputăţii nou-aleşi numai 8 făcuseră parte din Parlamentul Barebones, 230 fuseseră membri ai Parlamentului din 1654, iar 180 nu fuseseră deputaţi niciodată. Bineînţeles că Consiliul de stat nu putea socoti drept mulţumitoare această amestecătură de oameni pînă ce nu îşi va fi exercitat dreptul, pe care i-1 acorda *Instrumentul de guvernare,* de a aproba alegerile. în consecinţă, după o cercetare amănunţită a documentelor privind pe fiecare deputat, secretarul Republicii de pe lingă Curtea de justiţie a lordului-cancelar a întocmit anumite cărţi de intrare. Deputatul care nu putea prezenta la intrare această „carte“ era „împiedecat de oşteni să intre. “ Se pare că în felul acesta au fost excluşi de la şedinţe aproape 120 de deputaţi aleşi[45]. Referindu-

se mai tîrziu la acest act de intervenţie revoltător, deşi poate îndreptăţit din punct de vedere teoretic, Oliver spunea că ar fi fost săvîrşit de către „ofiţeri" la îndemnul Consiliului, şi nu după propria lui dorinţă, ceea ce era probabil adevărat. Cu toate acestea, cu greu s-ar putea susţine că cel de al doilea Parlament al Protectoratului a avut un început prea promiţător.

Drumul lui Oliver din ziua deschiderii Parlamentului a fost şi el plin de întîmplări dramatice. Mergea, ca şi în alte dăţi, în caleaşca sa însoţită de un cortegiu sărbătoresc, înconjurat de membri ai Consiliului de stat, de o suită de nobili, precum şi de garda lui personală. Ca de obicei, prima parte a programului urma să fie o predică ţinută la Westminster Abbey de către John Owen. însă Protectorul n-avea de unde să ştie că nişte agenţi necunoscuţi, instigaţi printr-o întîlnire cu Sexby, fost oştean şi adept al nivelatorilor, plănuiau să-1 ucidă cînd va ieşi din biserică. Căpetenia uneltitorilor era un oarecare Miles Sinder- combe, amestecat de asemenea în uneltirea din Scoţia împotriva lui Monk, care avusese drept urmare arestarea lui Overton ; el era ajutat de un alt regalist cu numele Boyes şi de un fost oştean numit John Cecil. Ucigaşii închiriaseră de la un croitor o odaie pe King Street din cartierul Westminster, de unde s-au mutat în ziua hotărîtoare la colonelul Mydhope, un partizan al regaliştilor, a cărui casă se afla în imediata apropiere a uşii dinspre răsărit a bisericii, casă prevăzută cu o mulţime de alte uşi dosnice prin care se putea ieşi cu uşurinţă. Cei trei s-au îndreptat spre acest punct prielnic ducînd cu ei o cutie de violă în care era ascunsă o espingolă §§§§

pe oamenii lui să-1 ochească pe Protector de la o fereastră, fiindcă le era frică să tragă din mijlocul mulţimii. S-a spus după aceea că dacă la faţa locului ar fi fost însuşi Sexby, el ar fi încercat să-şi descarce puşca şi fapta ar fi fost să- vîrşită. Referindu-se mai tîrziu la asemenea încercări, Oliver le-a calificat cu semeţie drept nişte „fleacuri fără importanţă[11], dezminţind — deşi nu era nevoie de vreo confirmare a curajului său personal — poveştile răspîn- dite de regalişti că se îmbăta turtă de frică să nu fie asasinat [16]. Adevărul era că tocmai un asemenea fleac fără importanţă putea să pună capăt zilelor Protectorului, dacă intra pe mîini mai dure. în ceea ce priveşte Uniunea secretă, singurul lucru ce se poate spune despre ea este acela că Thurloe îl prefăcuse pe unul din membrii ei, sir Richard Willys, într-un agent dublu, ceea ce îi dăduse putinţa să aresteze preventiv cîţiva regalişti. Nu mai puţin adevărat era şi faptul că alianţa regelui Carol al II-lea cu Spania trezise din nou sperietoarea invaziei străine. Era oare bine ca acest reprezentant al familiei Stuart, sau „tînărul" cum îl numea Cromwell, să fie lăsat mai departe în posesia exclusivă a întregii aureole, constituţionale şi monarhice, care înconjura încă persoana regelui ?

Cu un an înainte, Marvell publicase, fără să semneze, marele său poem *First Anniversary of the government under the Lord Protector,* care era pe atunci, pentru sprijinitorii săi, simbolul personalităţii eroice.

> Poemul începea grandios cu cuvintele : *Dacă aceasta-i vremea, acesta este omul...*

şi continua cu aceeaşi convingere, observînd în legătură cu ambivalentul titlu personal al lui Oliver :

> *Căci pentru a fi Cromwell e mult mai mare lucru*
> *Decît să fii mai jos sau mai presus de-un rege...*

Acum însă vremurile se schimbaseră. Iar omul se schimbase odată cu ele, astfel că trebuia schimbat, poate, şi titlul. Mai era încă atît de mare lucru să fie doar „Cromwell", acum cînd atîtea avantaje îi arătau calea pe care putea ajunge „rege" ?

21
Sceptrul regal

Lăsaţi să se topească strălucitorul aur, Ca statul să-ntărlm, făcindu-1 o coroană ; Porfiră şi hermină tnveşmintlnd, să poarte Regalul sceptru din aur spaniol.

Edmund Waller în cinstea lui Oliver Cromwell
Cu prilejul capturării, în 1656, a flotei spaniole de galioane purtătoare de aur

Oliver Cromwell a marcat la 17 septembrie 1656 începutul lucrărilor celui de al doilea Parlament al Protectorului prin obişnuitul său mesaj [1]. Introducerea îi era caracteristică. N-avea pretenţia că este un orator — a spus el — şi nici „nu ne-am adunat aici ca să spunem vorbe goale. într-adevăr, treaba noastră este să vorbim despre fapte". Şi s-a pornit să vorbească despre fapte printr-c cuvîntare a cărei durată a fost, după aprecierea contemporanilor, între două şi trei ore şi al cărei conţinut s-a dovedit a fi oarecum neclar, chiar dacă am lua în seamă greutăţile de relatare. Protectorul a adus vorba, printre altele, despre războiul cu Spania, care fusese cauza directă a convocării Parlamentului, despre catolicii socotiţi vino- vaţi de izbucnirea lui, despre regalişti şi despre uneltirile lor împotriva guvernării sale şi, bineînţeles, despre stările din Anglia, în legătură cu care n-a proslăvit numai libertatea de conştiinţă care domnea acolo, dar şi contribuţia generalilor-maiori şi a „scrutătorilor" la promovarea unei noi orînduiri. în ceea ce privea îndreptarea moravurilor şi stîrpirea abuzurilor pricinuite în ţară de dezordini, el le dăduse să înţeleagă încă mai dinainte că era un lucru căruia trebuiau să i se consacre din tot sufletul : „Sînt convins — a afirmat el — că libertatea şi prosperitatea naţiunii depind de această prefacere, fiindcă e mai mare ruşinea să vedem cum oamenii trăiesc în păcat şi nelegiuire... Cum este sufletul, aşa e şi omul. Dacă sufletul este nepătat, atunci omul înseamnă ceva, dar dacă nu, aş vrea să ştiu ce deosebire este între el şi un dobitoc'[1].

Şi şi-a continuat în acelaşi fel această cuvîntare, fără îndoială bombastică în parte, dar care ne oferă o privire fugară, însă preţioasă, asupra permanentei lui obsesii re-

prezentate de sarcina pe care şi-o luase singur de a înfăptui în Anglia o stare îndeobşte mai cucernică. Vorbind despre menirea lui în această acţiune şi despre convingerea pe care o avea în privinţa îndreptăţirii ei, el şi-a îmboldit Parlamentul cu cuvintele : „Ridicaţi-vă privirea spre Domnul! Trăiţi între voi în pace ! Ştiţi, fără îndoială, că am puterea, fiindcă sînt, prin voinţa poporului, magistratul suprem". Totuşi, Parlamentul avea şi el de jucat un rol în înfăptuirea acestei mari sarcini.

Nici Parlamentul acesta n-avea să-i ofere decît în mică măsură cucernica forţă şi liniştea pe care el le dorea cu atîta ardoare. Este adevărat că în luna ianuarie votase, în timp util şi potrivit scopului pentru care fusese convocat, suma de 400 000 de lire sterline pentru continuarea războiului cu Spania, însă în alte privinţe Parlamentul acesta s-a caracterizat prin disensiuni crescînde. După cum, pe măsura trecerii timpului, conducerea cazonă a generalilor-maiori era din ce în ce mai prost văzută în ţară, tot aşa acei membri ai Parlamentului care nu făceau parte din gaşca lor începeau să-i privească şi ei cu tot mai multă duşmănie. în afară de aceasta, diferite întîmplări, cum fusese, de pildă, înlăturarea brutală de la uşa Camerei Comunelor a deputaţilor aleşi, lăsaseră impresia penibilă că ţara avea de-a face cu o guvernare arbitrară, bazată pe forţă. în luna octombrie, ambasadorul vencţian se referea, glumeţ, la înfăţişarea militară a Londrei : „Nu mai vezi *mosche* (aluniţe) pe obrazul cucoanelor, ci doar *moschetti* (muschete) pe umerii oştenilor". Mulţimea aceasta de oşteni — spunea el — îi asigură poate lui Cromwell puterea, însă ruinează şi secătuieşc ţara : maşina era probabil puternică, dar „brutală" [2]. Noua compoziţie a Camerei Comunelor era marcată prin mărirea numărului foştilor regalişti interesaţi într-o aşezare mai trainică a societăţii, care să depindă mai puţin de hatîrul armatei, iar sfetnicii lui Cromwell, printre care erau jurişti şi oameni ca lordul Bibghill, înclinaţi cu toţii spre revenirea unei forme oarecare de monarhie, începuseră să joace un rol din ce în ce mai important.

Acestea erau împrejurările în care a fost înaintată prima propunere făţişă ca funcţia de Protector să fie făcută ereditară în persoana lui Cromwell. Propunerea, prezentată la 28 octombrie sub forma unui amendament

la *Instrumentul de guvernare,* venea din partea lui William Jephson. Fost colonel în armata lui Cromwell şi căzut la un moment dat în dizgraţie, Jephson fusese ales în Parlament ca deputat de Cork. La 14 noiembrie, Protectorul a primit o delegaţie venită în această chestiune, însă a refuzat propunerea, pentru ca la 19 noiembrie aceasta să fie pusă din nou în discuţie. Deşi Broghill a susţinut-o cu toată tăria, Desborough, cumnatul lui Cromwell şi gene- ral-maior, s-a arătat a fi reprezentantul tipic al acelor căpetenii militare care se declarau, cu aceeaşi tărie, împotriva propunerii. Concesia maximă pe care Desborough s-a arătat gata s-o facă, într-o discuţie care a avut loc spre sfîrşitul lunii, a fost aceea ca Cromwell să-şi poată desemna singur succesorul, fiindcă această măsură n-avea să-i supere pe republicani, iar prin ea se putea preîntâmpina anarhia pe care ar fi adus-o moartea lui şi de care le era din ce în ce mai frică oamenilor bine intenţionaţi şi la curent cu politica. în ceea ce privea gîndurile intime ale lui Cromwell în legătură cu această problemă, Ludlow, care trebuie considerat totuşi o sursă ostilă pe tot cursul mult prelungitei afaceri a regalităţii, istoriseşte că, la auzul propunerii de a deveni rege, l-ar fi bătut vesel pe Jephson pe umeri, spunîndu-i glumeţ : „Ia mai du-te încolo, nebunule“. însă — scria cu înţeles Ludlow — s-a văzut în curînd că Jephson nu era atît de nebun cum părea, „fiindcă a obţinut imediat o companie de pedestraşi pentru fiul său, care era pe atunci student la Oxford, şi un detaşament de călăraşi pentru el însuşi” [3]. Mai tîrziu, înainte de încheierea tratatului de la Roskilde **********, Jephson urma să fie numit trimis special al lui Cromwell pe lîngâ regele Suediei.

Realitatea era că măgulitoarea, sau cel puţin răspicata propunere a lui Jephson n-a făcut decît să dea la iveală ceea ce se murmura prin unghere întunecate, în camerele de consiliu şi pretutindeni unde se bîrfea în toamna aceea, fie la Whitehall, fie în alte părţi ale

---

********** înc heiat în 1658 între Suedia şi Danemarca, ultima pierzînd cu acest prilej posesiunile ei din sudul Peninsulei Scandinave şi. în consecinţă, controlul exclusiv asupra strîmtorii Sund dintre Marea Nordului şi Marea Baltică — M.L.

Angliei. Bineînţeles că scandaloasa idee ca Cromwell să ajungă rege nu era nouă, cel puţin în gurile răuvoitoare ale duşmanilor săi. La începutul anului 1649, o caricatură apărută în Olanda, precum şi titlul ei satiric arătau coroana lui Cromwell ca fiind în acelaşi timp sicriul regelui Carol. Zvonuri privitoare la înălţarea pe tron a lui Cromwell străbătuseră Europa încă de pe vremea dizolvării Parlamentului trunchiat, precum şi, din nou, pe vremea înfiinţării Protectoratului, cînd — aşa cum s-a văzut — existau motive puternice să se presupună că unii oşteni propuseseră în- tr-adevăr ca Cromwell să devină rege. De altfel, nici instituirea funcţiei de Protector nu pusese capăt tuturor acestor bănuieli, fiindcă, în vara anului 1655, Ralph Jos- selin auzise spunîndu-se că era posibil să fie reînfiinţată demnitatea de împărat. Este absolut sigur că prin toamna anului 1656 se reexamina, într-un fel sau altul, forma de guvernămînt, deşi o bună parte din această operaţie se făcea în taină. Aşa cum era de părere Giavarina, noul ambasador al Veneţiei, slujbaşii guvernamentali continuau să se îndeletnicească cu căutarea prin vechile documente a unor soluţii precedente pentru asemenea probleme [z]. Trebuie reamintit că prin toamna anului 1653 unii îşi arătaseră preferinţa pentru titlul de împărat în locul acelui de rege, fiindcă, în contrast cu semnificaţia lui mai impozantă de mai tîrziu, acesta din urmă era socotit, în secolul al XVII-lea, mai puţin maiestuos. între timp însă, se găseau unii admiratori ai lui Cromwell care nu şovăiau să pună în versuri ceea ce alţii nu aşternuseră încă pe hîrtie. Salutînd capturarea de către căpitanul Stayner, în septembrie 1656, a flotei spaniole de galioane purtătoare de aur, Edmund Waller îşi exprima într-un mod cît se poate de clar părerea asupra celei mai bune întrebuinţări ce putea fi dată grămezii de aur :

Lăsaţi să se topească strălucitorul aur,
Ca statul să-ntărim, jăcîndu-i o coroană ;
Porjiră şi hermină înveşmântând, să
poarte Regalul sceptru din aur spaniol.

în realitate, una din folosinţele date lingourilor de aur şi argint a contribuit cu adevărat la înfăptuirea unei imagini regale (sau imperiale) a Protectorului. In 1654, au fost comandate lui Thomas Simon cîteva tipuri de mo-

nede protectorale, comandă care a fost aprobată de Consiliul de star abia în iunie 1657. Monedele urmau să fie bătute de „ingeniosul" Pierre Blondeau potrivit unui nou procedeu pus la punct de el, cu litere crestate de-a lungul muchiilor pentru a se împiedeca falsificarea lor prin pilire. Blondeau, un francez care, cum este uşor de înţeles, păstra cu mare grijă secretul procedeului său faţă de ochii iscoditori ai englezilor, a întîmpinat, lucru la fel de uşor de înţeles, o oarecare ostilitate din partea sprijinitorilor monetăriei britanice, astfel că la un moment dat i s-a adus aminte, fără menajamente, de soarta falsificatorului francez de bani Philip Mestrel, condamnat la moarte în timpul domniei reginei Elisabeta. însă lucrarea lui Simon n-a fost urmată de un asemenea tratament xenofob şi traumatic, fiindcă monedele bătute de el prezentau un profil al Protectorului încununat cu o cunună de lauri, care, în concepţia lui imperială, n-ar fi făcut de ocară pe nici unul din cei mai semeţi împăraţi romani. Ceva mai mult, asemănarea era atît de perfectă, încît urma să-i impresioneze mai tîrziu pe Pepys şi Evelyn. într-adevăr, primul din ei a scris : „Pe cuvîntul meu, era, după părerea mea, mai asemănătoare decît aceea a regelui". Reversul monedei cuprindea blazonul Protectorului, iar devizele respective erau OLIVAR. D.G. R.P. ANG. SCO. ET HIB. etc. PRO. *, pe o parte, şi *Pax Quaeritur Bello,* deviza personală a lui Cromwell, pe cealaltă. De-a lungul muchiilor, opera lui Blondeau avea adăugată inscripţia : *Has. Nisi. Periturus. Mihi. Adirnat. Nemo* ★*. Se pare că au fost bătute monede zimţuite în valoare totală de aproximativ 2 000 de lire sterline şi că în vara anului 1658 se dăduseră şi alte comenzi, care au fost însă anulate la moar-

* Oliver, prin graţia lui Dumnezeu, Protector al Republicii Angliei, Scoţiei şi Irlandei (text prescurtat în lat.) etc. — M.L.

»» Nimeni să nu mi le răpească, dacă nu vrea să piară (în lat. în text). — M.L.

tea Protectorului ††††††

acesta, nădejdile lui Wal- ler în privinţa folosirii aurului spaniol au fost într-o oarecare măsură înfăptuite.

însă fenomenul ce părea că nu mai putea fi stăvilit era, în toamna şi iarna anului 1656, creşterea autorităţii personale a lui Oliver Cromwell. Problemele se înmulţeau şi toate soluţiile păreau că implică folosirea într-o formă sau alta ca „magistrat suprem" a acestui om. Se pare că ideea aducerii la puterea supremă a lui Oliver ca personalitate puternică, impusă de necesitatea istorică, la care aderaseră, începînd din 1653, mulţi monarhişti, începea să triumfe asupra aceleia de aducere a unui conducător cu descendenţă ereditară precisă. Chiar şi *Oceana* a lui James Harrington, o lucrare de teorie politică, republicană în fond, tipărită în 1656, lua în considerare folosirea lui Oliver, denumit de ea Olphaeus Megaletor, pentru fondarea unei noi organizări a statului imaginat de autor. Ideile lui Harrington cuprindeau în continuare o împărţire dreaptă a pămînturilor, limitînd proprietăţile la cele cu un venit maxim anual de 2 000 de lire sterline în Anglia şi de numai 500 de lire sterline în Scoţia. Legile urmau să fie propuse de Senat, votate de popor şi puse în aplicare de magistratul suprem. Cartea era de fapt dedicată lui Cromwell, însă oamenii bănuiau că Harrington obţinuse autorizaţia de publicare numai în urma intervenţiei lui Bettie Claypole, pe care autorul ar fi amenin- ţat-o în glumă că îi va fura băieţaşul dacă tatăl ei nu-i va înapoia odrasla minţii lui. în legătură cu propunerile lui Harrington, Oliver a observat că acesta voia să-i rapească toată puterea, la care el nu intenţiona să renunţe din cauza unui „glonte de hîrtie“ [6]... Totuşi, Protectorul trebuia să se simtă consolat de poziţia indiscutabil preponderentă pe care Olphaeus Megaletor o avea în orînduirea lucrurilor imaginată de Harrington, fiindcă persoana lui era necesară pentru înfăptuirea acelei distribuiri drepte a proprietăţii, despre care Harrington

---

poate fi explicat însă şi prin aceea că au fost păstrate ca amintire, iar uzura prezentată este, în orice caz, adesea disproporţionat de mare faţă de durata de timp în care vor fi fost în circulaţie. Popularitatea acestor monede, folosite ca suveniruri, este confirmată de însemnările personale ale lui Pepys, din care rezultă că au fost făcute în Anglia şi Olanda, spre sfîrşitul secolului al XVII-lea şi în secolul al XVIII-lea, o serie de copii. Cu toate acestea, ordonanţa lui Carol al II-lea, dată după Restauraţie, prin care erau scoase din circulaţie monedele bătute sub Republică, nu le menţionează şi pe cele de sub Protectorat.

credea că va pre- întîmpina viitoarele războaie civile.

însă tratarea între zidurile Parlamentului a două chestiuni anumite au dus la întorsături neaşteptate, care n-au făcut decît să accelereze treburile în problema regalităţii. Prima se referea la cazul unui quaker radical cu numele de James Naylor. Cu părul său lung şi cu barba care îi dădeau o înfăţişare profetică, socotită de unii din adepţii săi asemănătoare cu aceea a lui Hristos, Naylor era de mai multă vreme predicator vestit la Londra atunci cînd s-a dus în Sud-Vestul Angliei ca să-1 viziteze pe Fox, aflat în temniţa de la Launceston. Cu toate eforturile lui Fox de a exercita o influenţă liniştitoare asupra purtării lor, Naylor şi ciracii săi au sfîrşit-o prin a fi întemniţaţi şi ei în puşcăria de la Exeter. Odată eliberat însă, Naylor a încălecat pe un cal şi s-a apucat să-şi facă în Bristol o intrare triumfală, prin care voia să maimuţărească cu siguranţă intrarea lui Hristos în Ierusalim, în timp ce mulţimea striga „Osana" şi „Sfînt, sfînt, sfînt este Domnul Dumnezeu al Israilului". Extazul isteric de care erau cuprinşi adepţii săi poate fi dedus din afirmaţiile unei slujnice, Dorcas Ebury, care, atunci cînd a fost interogată de un judecător, a declarat că Naylor o „înviase din morţi“ (aşa cum spuneau în secolul al XVII-lea quakerii în loc de convertire) în închisoarea de la Exeter şi că „James Naylor va sta de-a dreapta Tatălui, ca să judece lumea". Pe de altă parte, într-o scrisoare de la Londra, se spunea că numele lui nu mai trebuia să fie James, ci Iisus [7]. Naylor a fost adus din nou în capitală, unde s-a hotărît să fie judecat în faţa Camerei Comunelor pentru „blasfemii oribile".

Totuşi, judecata a ridicat probleme grave în legătură cu rolul judiciar al Camerei. Avea în realitate Camera vreo îndatorire legală ca să judece un supus, iar rolul judiciar al Camerei Lorzilor nu se stinsese odată cu dispariţia ei ? Cu toate acestea, judecata s-a ţinut şi, în timpul ei, Naylor a refuzat să-şi scoată de pe cap pălăria sau să se aplece în faţa preşedintelui. Dar atunci cînd s-a hotărît ca nenorocitului pîrît să i se aplice pedepse deosebit de aspre, ba chiar revoltătoare, rolul lui Cromwell ca mijlocitor în favoarea drepturilor supusului a fost pus şi el sub semnul întrebării. Naylor urma să fie biciuit în timp ce era tîrît de-a lungul străzilor agăţat la coada unei cotigi, legat de stîlpul infamiei şi înfierat cu fierul roşu prin litera B (blasfemie). Avea să i se găurească apoi limba şi, ca şi cînd toate acestea n-ar fi

fost îndeajuns, aceleaşi operaţii trebuiau repetate aproape la fel la Bristol, locul jignitoarei sale intrări aşa-zis religioase. S-a considerat că autorităţile fuseseră îndurătoare, fiindcă, în loc să-1 fi condamnat şi la moarte, urma ca după aceea să fie doar băgat în temniţă. Sir William Sydenham a exprimat părerea întregului Parlament asupra legalităţii măsurilor luate : „Socotesc că avem întreaga putere pe care o avea Camera Lorzilor şi care este acum a acestui Parlament". în faţa acestei situaţii Protectorul a adresat Camerei Comunelor îndreptăţită cerere : „Fiindcă sîntem interesaţi ca actuala guvernare să fie spre folosul oamenilor aparţinînd popoarelor noastre şi pentru că nu ne dăm seama cît de departe se pot extinde aceste procedee aplicate în întregime fără ştirea noastră, drept urmare a celor întîmplate cerem Camerei să ne facă cunoscute temeiurile şi motivele în baza cărora a procedat" [8].

Camera Comunelor refuză însă să dea înapoi, astfel că lui Cromwell nu i-a rămas decît să încerce a uşura într-o măsură neînsemnată soarta lui Naylor. A dat, de pildă, ordin să i se îngăduie soţiei lui Naylor să-i aducă hrană celui întemniţat, iar în luna mai 1657 şambelanul său, sir Gilbert Pickering, s-a îngrijit, din ordinul lui Oliver, ca deţinutul să aibă condiţii speciale de întemniţare. Una din ultimele acţiuni cunoscute ale Protectorului a fost aceea din august 1658 cînd, auzind că Naylor era bolnav, a trimis pe secretarul său, William Malyn, să se intereseze de nevoile lui. Malyn era un om bun la suflet care încuraja înclinarea Protectorului spre acte de mărinimie faţă de diferite persoane. El a fost, de pildă, acela care, în calitatea lui de prieten al lui lady Elizabeth Kerr, l-a făcut pe Oliver să se ocupe de înmormîntarea tatălui ei, un fost regalist surghiunit în Olanda. Lordul Ancram lăsase în urma lui atît de multe datorii, încît creditorii lui refuzau să îngăduie înmormîntarea cadavrului pînă nu vor fi achitaţi într-o oarecare măsură. Cromwell l-a pus pe ambâ- sadorul olandez să intervină ca ghinionistul leş să fie lăsat a fi înmormîntat fără vreo altă tulburare.

în ceea ce-1 privea pe Naylor, acesta n-a primit să fie văzut de un medic şi, cu toate că, după cîte se pare, Malyn îi dăduse, la ordinul lui Oliver, bani, n-a acceptat să-i trimită Protectorului o scrisoare. Deşi înfiera trufia păcătoasă a deţinutului, Malyn îşi termina raportul în

termeni evlavioşi : „Nădăjduiesc că nu sînt pe cale s-o abat pe înălţimea voastră de la această operă de blîndeţe şi îndu- rare“ [9]. Dar întreaga judecată, îndărătnicia Parlamentului, suferinţele neîndoielnic cumplite ale unui om care acţionase desigur nechibzuit, însă mînat de conştiinţa lui, şi pe care Protectorul se dovedise neputincios să le aline, nu puteau să nu stîrnească din nou în mintea lui Cromwell întreaga problemă a „bunei înţelegeri" dintre el şi Parlament, la care se referise în cuvîntarea lui de deschidere a şedinţelor. Acesta era felul în care urma să fie înfăptuită în Anglia lucrarea lui Hristos, cu un Parlament nesupus în funcţiile lui judiciare nici unei puteri restrictive şi cu un Protector care trebuia să stea cu braţele încrucişate ? O asemenea stare nu constituia nicidecum orîn- duirea îngăduitoare şi, mai presus de toate, drept-credin- cioasă despre care Oliver vorbise atît de des şi cu atîta elocvenţă.

Ca o ironie a soartei, cea de a doua chestiune care a contribuit la crearea formei politice a noului an, adică dispariţia generalilor-maiori, a fost ridicată mai întîi de înşişi aceşti domni. Cel care a pus dinadins în discuţie, în ziua de Crăciun a anului 1656, problema prelungirii mandatelor lor a fost Desborough. Deşi sub cîrmuirea puritană ziua aceasta era socotită cu multă fanfaronadă drept zi de lucru, prezenţa deputaţilor scăzuse suspect de mult, fapt de pe urma căruia Desborough intenţiona să tragă un cucernic folos. A propus de aceea depunerea unui scurt proiect de lege pentru aplicarea în continuare asupra re- galiştilor a impozitului de 10%, socotit la început necesar pentru întreţinerea miliţiei populare, iar apoi pentru plata generalilor-maiori. însă, cu toate că era ziua de Crăciun, aprobarea pentru depunerea proiectului de lege n-a fost obţinută decît cu o foarte mică majoritate, iar faptul că mulţi membri ai clanului Cromwell au fost văzuţi că votaseră împotrivă dovedea în mod grăitor observatorilor politici că în mintea Protectorului utilitatea acestor „pa- şale“ era în scădere. Ce rost avea să se dezbine şi mai mult
ţara printr-un impozit al cărui rezultat ultim nu putea aduce măcar buna înţelegere ? Semnul prevestitor de rău al nereuşitei acestor dregători era neîndoielnic. într-ade-văr, în dezbaterea care a avut loc pe această temă în luna ianuarie, principalul atac împotriva generalilor-maiori a fost îndreptat de către John Claypole, ginerele lui Crom-well şi intendent general al grajdurilor cavaleriei, iar cînd

sir John Trevor a vorbit despre funcţia generalilor ca despre una care împărţea „Republica în provincii... o putere prea mare pentru a fi îngrădită de vreo lege“, toată lumea a înţeles că se referea la o experienţă care dăduse greş.

Dar atacul cel mai violent a venit din partea unui alt membru al familiei Cromwell, colonelul Henry, nepotul bă- trînului sir Oliver de Hinchingbrooke, care reprezenta ramura mai veche a familiei. Spre deosebire de regalistul său tată şi de la fel de regalistul său bunic, acest Henry Cromwell s-a înclinat în faţa vremii şi a hatîrului, astfel că, după ce fusese ales deputat în Parlamentul din 1654, a fost numit, în 1657, asesor fiscal ++ la Huntingdon. Ei bine, el a fost cel care s-a ridicat cu acest prilej să răspundă cu înverşunare energicei cuvîntări a generalului-maior Butler. întreaga întîmplare a fost descrisă mai tîrziu în- tr-o scrisoare de Vincent Gookin [10] : „Băgase de seamă că mai mulţi gentlemeni, precum şi cel care a vorbit la urmă (Butler), au spus că socotesc îndreptăţit impozitul şi asta numai pentru că unii regalişti greşiseră, astfel că trebuiau pedepsiţi cu toţii. Potrivit aceluiaşi argument — a spus cinstitul Harry —, deoarece cîţiva generali-maiori au greşit şi ei, ar merita să-i pedepsim pe toţi“. Atunci, ridicîn- du-se să ia cuvîntul la ordinea de zi, colonelul Kelsey a cerut să fie date numele generalilor-maiori aflaţi în culpă. Fără să-şi piardă cumpătul, cinstitul Harry a cerut voie Camerei să-i numească şi, cu toaţe. că această ardoare deosebită „a fost stinsă de sacagii" — după cum spunea Gookin —, ea nu i-a împiedecat după aceea pe generalii- maiori să se ducă la Harry să-1 amenînţe că înălţimea sa se va supăra rău de tot din această cauză. însă nici această amenînţare nu l-a tulburat pe Harry : a plecat pe loc să-şi vadă augusta rudă, căreia i-a repetat „bărbăteşte şi cu băgare de seamă" tot ce spusese mai înainte la Cameră, şi asta după ce luase cu el o listă neagră şi documente cu care să-şi dovedească, dacă ar fi fost necesar, afirmaţiile. Oliver Cromwell, care nu avusese în van de-a face, vreme de 15 ani, cu oameni din armată şi din alte părţi, i-a răspuns lui Harry „zeflemisindu-l“ şi, scoţîndu-şi de pe spinare bogata mantie stacojie, precum şi mănuşile de pe mîini, le-a dat

++ Slu jbaş care fixa impozitele şi evalua averile în vederea im- punerii. — M.L.

cu de-a sila vărului său, care s-a întors păşind ţanţoş în Cameră „spre marea satisfacţie şi încîntare a unora“ şi „spre necazul altora" — după cum s-a exprimat tot Gookin. „A fost un gest drăguţ din partea înălţimii sale" — a adăugat tot el. însă întreaga întîmplare avea o semnificaţie mult mai mare decît de a-1 fi domolit pe acel orator temerar, astfel că n-a fost de mirare că, aşa stînd lucrurile, proiectul de lege pentru aplicarea în continuare a impozitului de 10% a fost respins curînd după aceea. într-adevăr, la 28 ianuarie, la cea de a doua citire, el a fost înfrînt cu 124 de voturi contra şi 88 pentru §§§§

sterline şi făgăduin- du-i, după faptă, alte 1500 de lire. Pînă la urmă, uneltirea a dat greş în ultima clipă deoarece Cromwell, fie că fusese avertizat, fie că avusese noroc, a plecat cu barca [n].

Aşa cum s-a văzut, Protectorul nu îngăduia ca gravele probleme ale securităţii lui să-i stingherească necontenitele plimbări şi exerciţii din parcul St James şi Hyde Park. De aceea, cel de al doilea plan al conspiratorilor se baza pe nădejdea că îl vor putea ucide pe loc în Hyde Park, după ce ucigaşul se va fi amestecat în suita Protectorului. Uneltitorii au tăiat în acest scop cu pila balamalele unei porţi care să le uşureze scăparea. Pentru fuga lui, Cecil şi-a cumpărat un cal negru deosebit de iute, al cărui soi atrăsese cu un alt prilej privirea admirativă a Protectorului, şi purta o îmbrăcăminte uşoară. însă calul ales s-a îmbolnăvit de tignafes, aşa că şi planul acesta a căzut. în sfîrşit, cea de a treia încercare era menită să aibă urmări mult mai dezastruoase: complotiştii intenţionau să dea foc însuşi palatului Whitehall, punînd nişte substanţe explozive în capelă. Dar, în această fază critică, Toop a dat totul pe faţă, astfel că în capelă s-a descoperit la timp un coş plin cu diferite materiale inflamabile ciudate, precum şi două bucăţi de fitil dispuse cu îndemînare pentru a da foc „celui mai activ material arzător'*. Au fost făcute arestări, Cecil a mărturisit, iar Sindercombe s-a pomenit dat şi el în judecată, însă, după ce s-a comportat „extrem de insolent" la bara Camerei Comunelor, s-a sustras pînă la urmă cruzimilor rezervate morţii trădătorilor sinucigîndu-se chiar sub nasul temnicerilor săi. A folosit în acest scop arsenic aplicat pe hîrtie. Paznicii îl văzuseră, într-adevăr, „că îşi freca vesel mîinile şi apoi obrazul şi nasul" în timp ce îşi aplica otrava. A procedat în acest fel — a spus el într-o notă pe care o lăsase — fiindcă, martor îi era Dumnezeu, „nu voiam ca întreaga ocară neîngrădită a lumii să se reverse asupra trupului meu [12]“. Şi astfel, acelaşi trup a fost îngropat, din ordinul cîrmuirii, într-un mod mai tihnit, dar la fel de umilitor, sub drumul mare obştesc, aşa cum i se cuvenea unui sinucigaş.

Această poveste de groază a fost dezvăluită de Thurloe la 19 ianuarie. în faţa Camerei Comunelor. în întreaga lui atitudine se putea vedea un element oarecum prea puternic de *Schadenfreude* ★, astfel că Bordeaux, care se dovedise întotdeauna un observator ager, a socotit demnă de a fi raportată credinţa unor cinici că

întreaga afacere fusese născocită numai cu scopul de a face şi mai plauzibilă necesitatea ca Protectorul să fie urmat la conducere de descendenţii săi. De fapt, uneltirile fuseseră cît se poate de concrete, chiar dacă infiltrarea agenţilor lui Thurloe în organizarea lor putea însemna că pericolele anunţate n-au fost chiar atît de iminente cum au fost considerate după aceea. într-adevăr, aşa cum i-a scris, de la Whitehall, Sa- muel Morland lui John Pell, aflat în Elveţia, „regaliştii sînt semeţi şi ameninţă cu acţiuni năpraznice, însă un rău prevăzut poate fi socotit un rău înlăturat". La 23 ianuarie, cîrmuirea a poruncit să se ţină o slujbă de mulţumire care a pus în mod straniu din nou în pericol vieţile unor persoane oficiale. Vechea şi şubreda casă a scării ducînd spre sala de ospeţe s-a prăbuşit sub greutatea grămezii de oameni, astfel că mai multe persoane care asistaseră la slujbă au fost rănite, printre ele fiind şi Richard Cromwell. în cuvîntarea ţinută cu acest prilej, Oliver le-a amintit ascultătorilor că „dreptatea şi pacea trebuiau să fie cele mai bune prietene", împodobindu-şi ca de obicei spusele cu citate din Scriptură, printre care era şi favoritul său psalm al 85-lea [13]. între timp, Sexby nu renunţase, din cauza nereuşitelor, să urmărească vulpea reprezentată de persoana Protectorului. în anul 1657, a început să fie răspîndit în Anglia faimosul pamflet *Killing No Murder,* al cărui coautor era Sexby şi care, prin lămuritorul său titlu şi prin îndrăzneaţă şi plina de tîlc dedicaţie „Lui Cromwell, adevăratul părinte al ţării voastre", nu era decît un îndemn la asasinat. Totuşi, nici una din aceste fapte nu micşorau însemnătatea poziţiei personale şi a autorităţii omului astfel ameninţat, adică a Protectorului. La 19 ianuarie, deci în aceeaşi zi în care Thurloe şi-a prezentat raportul de mai sus, a fost ridicată din nou, în decursul necurmatei dezbateri asupra impozitului de 10% Şi a proiectului de lege privind miliţia populară, problema succesiunii. Aşa cum era de prevăzut, Desborough s-a declarat împotrivă şi tot atunci a devenit şi mai evidentă opoziţia lui Lambert.

* Bucurie răutăcioasă pricinuită de necazul altora (în germ, în text.) — M.L.

Din punct de vedere omenesc, era cît se poate de plauzibil ca Lambert să privească cu pizmă orice măsură prin care funcţia de Protector putea fi făcută ereditară şi asta din învederatul motiv că, dacă s-ar fi făcut o alegere, el era concurentul cu cele mai multe şanse la

succesiunea lui Oliver. înscăunarea principiului ereditar n-ar fi făcut decît să-1 înlocuiască în această poziţie pe John Lambert cu Richard Cromwell. Fără a căuta să luăm cît de cît în derîdere sinceritatea principiilor republicane ale lui Lambert, este de remarcat totuşi că această semnificativă potrivire în timp, pusă în legătură cu antecedentele sale, pare să indice că ceea ce l-a animat în primele luni ale anului 1657 au fost atît republicanismul, cît şi orgoliul său personal.

Lambert avea o atitudine diferită, mai complicată şi cu siguranţă mai interesantă decît aceea a celor doi parteneri ai săi, Fleetwood şi Desborough, în împotrivirea lor faţă de preluarea coroanei de către Cromwell, deşi respingerea instinctivă şi neprefăcută a titlului regal, precum şi sprijinul total dat de ei din alte puncte de vedere lui Cromwell sînt mai uşor de înţeles. Fără îndoială că Lambert era sincer atunci cînd spunea că problema nu era aceea dacă succesiunea îi va reveni lui John Lambert sau lui Richard Cromwell, ci dacă trebuiau să meargă cu toţii înapoi sau înainte. însă Lambert n-a dat nici un răspuns reproşului lui Cromwell că fusese o vreme, spre sfîrşitul anului 1653, cînd armata stăruia ca el să preia titlul de rege. Lambert nu avea firea dîrză a lui Fleetwood şi Desborough, oameni care se puteau alătura în asemenea măsură unei anumite idei încît să facă din ea o problemă de conştiinţă. Desigur că acestui favorit al lui Cromwell, oştean popular şi cutezător, îi venea greu să vadă cum şansele viitoarei lui şefii îi erau smulse în folosul molatecului Richard, mai tînăr şi cu mult mai puţine merite decît el. Dar, lăsînd deoparte viitorul îndepărtat, sub eventuala domnie a lui Oliver, Lambert n-ar fi rămas nici măcar un „semi-coleg“, aşa cum se exprima o scrisoare, ci doar un simplu supus. Aşa cum urmau să dovedească evenimentele de mai tîrziu, Lambert avea în firea lui un firicel de vanitate, cea mai periculoasă însuşire pentru un om politic, însoţită de un strop de răsfăţ, ba chiar şi de arţag, datorate, poate, netăgăduitelor succese din tinereţea lui, care nu i-au îngăduit să capete o experienţă a vieţii şi deci nici pregătirea pentru a face faţă înfrîngerilor şi dezamăgirilor de neînlăturat ale vîrstei mijlocii. Chiar acum — scria Bordeaux — lui Lambert îi era greu să-şi asigure sprijinul oştenilor, fiindcă trăise foarte retras în ultima vreme şi, drept urmare, i se dusese faima că era arogant.

între timp Londra şi, o dată cu ea, Europa zumzăiau

de zvonurile privind viitoarele schimbări. La 7 februarie, o gazetă săptămînală relata că cetăţenii puneau rămăşaguri privind „schimbarea actualei orînduiri care va veni pe neaşteptate". O scrisoare din 2 februarie a lui sir Henry Vane trimisă de la Haga şi interceptată de Thurloe spunea în cunoştinţă de cauză : „Am socotit dintotdeauna că, înainte de a se despărţi, deputăţii îl vor face rege". Bordeaux era convins că Oliver dorea cu tot dinadinsul să capete titlul. în tot decursul lunilor februarie şi martie a avut grijă să-1 asigure pe Mazarin de acest fapt, aducîndu-i la cunoştinţă, cu toate menajamentele, ştirea că şi regaliştii englezi erau satisfăcuţi de acest lucru, fiindcă, după cum credeau ei, revenirea la principiul monarhic nu putea decît să le întărească poziţia. Ocîrmuirea Angliei avea să devină obiect de discordie între cele două familii, aceea a lui Cromwell şi a Stuarţilor, de aşteptat fiind ca Stuarţii să aibă cîştig de cauză. Reacţia lui Mazarin a fost să-i explice lui Bordeaux că, *dacă* Cromwell va fi încoronat, el, Mazarin, nu va trebui să fie în nici un caz ultimul care să-1 felicite pe noul monarh. Pe la mijlocul lui martie, Marigny îi scria din Haga lui Stouppe că era nerăbdător să afle „dacă Protectorul vostru va fi rege" [14]. După cum spunea Bordeaux, totul depindea de cîte zile mai avea de trăit Oliver, lucru căruia trebuia să i se dea o deosebită importanţă.

în sfîrşit, la 23 februarie, sir Christopher Packe a prezentat Parlamentului documentul denumit la început *The Humble Address and Remonstrance* şi preschimbat mai tîrziu în *The Humble Petition and Advice,* prin care se cerea revenirea la monarhie şi la Camera Lorzilor şi se prevedea o dotaţie bănească foarte mărinimoasă pentru Coroană. Sir Christopher era un om de mare vază şi *gravi- tas* **********, în vîrstă de peste 60 de ani, fost lord-primar al Londrei şi în continuare consilier municipal, precum şi membru al mai multor comitete influente. Era limpede pe atunci că cei care îl sfătuiseră să ia această iniţiativă au fost Broghill şi anumiţi jurişti. Chestiunea devenise acum publică. Urma să fie observată şi examinată îndeaproape nu numai reacţia Parlamentului şi a armatei, ci şi a Protectorului însuşi. Venise oare vremea ca din aurul spaniol să se făurească sceptrul regal propus de Waller, cu care

---

********** Gravitate, însemnătate (în lat. în text). — M.L.

să-i uluiască pe unii dintre concetăţenii săi şi să-i domine pe alţii ?

Reacţia Protectorului putea fi uşor apreciată în privinţa celei de a doua jumătăţi a lotului de probleme, adică a reînfiinţării Camerei Lorzilor. într-adevăr, convingerea lui că era necesară un fel de o a doua Cameră, care să modereze acţiunile şi reacţiile unicei Camere aflate în fiinţă din fostul Parlament, este una din cele mai limpezi dovezi ale felului în care timpul şi experienţa schimbaseră din temelie multe din ideile lui Cromwell. Omul despre care se spunea că prin anii ’40 ar fi declarat, plin de înflăcărare, că va face din ducele de Manchester „un simplu domn Montagu" nu mai avea vreme pentru asemenea fantezii, fiindcă ceea ce îl interesa acum erau problemele elementare ale guvernării. Indiferent sub ce formă urma să fie ea reînviată, Camera Lorzilor nu va reprezenta poate culmea desăvîrşirii politice, însă într-o societate plină de racile un om de stat este silit cîteodată să accepte şi soluţii imperfecte. Nimic nu dezvăluise mai limpede ce forţă motrice primejdioasă putea prezenta o Cameră unică scăpată de sub control (adică de sub controlul Protectorului) decît cazul Naylor. De aceea, atunci cînd ofiţerii şi-au arătat de îndată nemulţumirea faţă de reînfiinţarea Camerei Lorzilor, Cromwell le-a răspuns desluşit : „Nu putem avea siguranţă dacă nu avem cît de cît şi echilibru... Din felul în care a procedat acest Parlament, puteţi vedea că are nevoie de supraveghere, de o forţă de ponderare, fiindcă — a continuat Cromwell — ceea ce s-a întîmplat cu Naylor s-ar putea întîmpla şi cu voi“. *Instrumentul de guvernare* îngăduia Parlamentului să se abată asupra „vieţii şi mădularelor oamenilor", în timp ce — a adăugat el — „mă îndrituieşte oare pe mine *Instrumentul* să controlez Parlamentul ?“ [15]

Problema care se punea acum era următoarea : ce fel de-a doua Cameră urma să fie constituită sau, mai bine zis, reconstituită ? Problema aceasta, pe care epocile următoare, confruntate şi ele cu aceeaşi situaţie, o vor găsi întovărăşită de greutăţi similare, a fost rezolvată pînă la urmă prin înfiinţarea unei a doua Camere cu membri numiţi, şi asta nu din cauză că Cromwell ar fi avut vreo mare aversiune faţă de principiul titlurilor moştenite, fiindcă există indicii că mai tîrziu a creat într-adevăr

cîteva titluri de nobleţe deosebite de noul tip de lord numit pe cale politică şi că a ridicat cîteva persoane la rangul de baronet. Se prea poate să nu fi aprofundat niciodată pînă la ultimele consecinţe ideile sale în legătură cu această temă încurcată. De altfel, în momentele acelea, el nu era angajat într-o acţiune de strategie socială, ci în construirea unui organism care trebuia să fie, spre propriul său interes şi mai presus de toate, puternic din punctul de vedere al conducerii. Ţinta lui, pe care a reuşit s-o atingă pînă la urmă după înăbuşirea unor oarecari împotriviri, era să obţină numirea membrilor acestei de-a doua Camere numai şi numai aşa cum îi dictau interesele lui şi indiferent dacă urmau să fie lorzi sau nu, deşi pînă la urmă li s-a dat acest titlu. Era imposibil ca întărirea puterii executive ce putea rezulta de pe urma acestei măsuri să nu se dovedească a fi de mare însemnătate. Cel care a prezentat într-o formă mai degrabă atrăgătoare cel mai puternic argument în sprijinul acestui organism numit a fost Thurloe : „Socotim aici — scria el — că noua Cameră de curînd constituită va fi o mare pază şi apărare a oamenilor cinstiţi... şi că nu va fi atît de şovăitoare ca acea Cameră a Comunelor care depinde de alegerea ei de către popor".[16]

Această a doua Cameră, înfiinţată la 11 martie printr-o lege votată de Parlament, urma să aibă în prima fază 70 de membri, numiţi cu toţii de către Protector. Tot lui urma să-i revină şi puterea viitoare asupra acestui organ, mai ales că avea şi dreptul ca, pe măsură ce se împuţina, să-i întregească rîndurile făcînd noi numiri, în care scop, aşa cum se convenise după unele proteste, n-avea nevoie de încuviinţarea Camerei Comunelor. Chestiunea celor care urmau să fie aleşi a rămas deschisă pînă în vară, fiindcă între timp trebuia dezbătută marea problemă a regalităţii, drept care convocările pentru noua Cameră n-au fost trimise decît spre sfîrşitul anului. Era de prevăzut totuşi, încă din momentul în care se convenise asupra ei, că cei ce urmau a fi aleşi pe baza acestei metode de alegere n-aveau să fie nici parveniţii din aristocraţia de origine umilă, satirizată de fantezia populară, şi nici ofiţerii din noua *noblesse* †† pe care

---

†† **Nobilime (în franc. în text). — M.L.**

Cromwell ar fi avut intenţia să o creeze, aşa cum credea, de pildă, Bordeaux, ci oameni simpli din clica lui Cromwell, uniţi între ei prin protecţia care îi ajutase să se ridice. Cam acest lucru spera în fond Cromwell să-1 realizeze atunci cînd vorbise de o a doua Cameră de echilibrare, chiar dacă nu îl prezentase în termeni atît de răspicaţi. Rezultă că reînfiinţarea într-o formă sau alta a Camerei Lorzilor era pentru el o simplă înfăptuire politică şi nu un act romantic de legislaţie socială.

Acceptarea coroanei stîrnise în mintea lui Cromwell probleme mult mai importante. Pentru a presupune că la baza acestei soluţii stăteau anumite ispite fireşti cu caracter personal, nu este necesar să fim de acord cu părerea cît se poate de ostilă că ea era dictată de calculele şi ambiţiile lui Cromwell. în primul rînd, familia lui se zbă- tea între doi poli cu totul opuşi. Era învinuită, pe de o parte, că avea pretenţii la coroana regală, iar pe de alta îi era groază de semnul întrebării care atîrna deasupra viitorului ei dacă neiertătorul rege s-ar fi întors după moartea lui Oliver Cromwell... Pe deasupra, mai era pîndită la tot pasul de oameni care vroiau să afle de la ea vreun indiciu asupra intenţiilor acestuia. Asumarea coroanei avea să-i prefacă în cele din urmă în membri ai unei familii regale care, chiar dacă era la prima generaţie, avea să fie ocrotită prin moştenirea pe care tatăl lor le-o va lăsa în viitor, astfel că răzbunarea regelui Carol al II-lea, despre care cei aflaţi în situaţia de a şti spuneau că era într-una discutată şi temută de aceste stele mai mărunte din jurul astrului Cromwell, va putea fi prevenită şi pe mai departe. Deocamdată, aşa cum stăteau lucrurile, membrii familiei lui Cromwell trebuiau să îndure multe din neajunsurile celor aflaţi în apropierea tronului, bucu- rîndu-se în schimb de puţine avantaje.

La un moment dat, Henry Cromwell i-a mărturisit printr-o scrisoare lui Thurloe că el era singura persoană faţă de care îşi putea deschide sincer inima, fără ca vor- bele lui să fie socotite drept „pătate[1]* de ambiţie. Şi totuşi, Richard Cromwell îi spunea, la începutul lunii martie, acestui frate al său aflat în Irlanda, că trebuia să se considere norocos fiindcă era în străinătate : „Pot spune că eşti oarecum mai fericit decît alte rude de-ale tale, fiindcă eşti ferit de a fi împroşcat cu noroiul ce se aruncă asupra noastră aici." [17] în ceea ce priveşte cele două fete nemăritate, Mary şi Frances, care nu aveau

încă m mod formal rangul de prinţese, deşi ambasadorii li se adresau în general cu acest titlu, nu erau nici ele scutite de soarta obişnuită a doamnelor de sînge regal, şi de aceea căsătoria lor începuse să fie supusă presiunilor din afară. Toate aceste idei treceau prin mintea devotatului tată de familie care era Cromwell pentru a-1 convinge de necesitatea reglementării într-un mod oarecare a poziţiei rudelor sale, chiar neţinînd seama de fireasca şi omeneasca lor dorinţă de a se bucura de posibila lor stare nouă şi falnică, dorinţă care, sîntem îndreptăţiţi să credem, fără a o lua însă în derîdere, ardea în pieptul unora din ele.

Frances, de pildă, trecută acum de 18 ani, avusese o idilă de lungă durată cu un tînăr pe care Cromwell îl socotise la început, din motive morale, cu totul nepotrivit pentru mîna ei. Era vorba de Robert Rich, nepotul lordului Warwick, dar cum în luna mai a anului precedent bunicul său se plînsese de pretenţiile financiare absurde ale lui Cromwell, căsătoria căzuse baltă. Oricum, Cromwell i-a spus în taină lui Frances şi celorlalţi membri ai familiei că „nu-1 vedea cu ochi buni pe tînăr, fiindcă ştia din auzite că era un stricat care se deda la jocuri de noroc şi Ia alte lucruri asemănătoare". Mai este cunoscută, de asemenea, chestiunea cu testamentul, omologat de-abia pe la mijlocul anului 1657, al lui John Dutton, unchiul lui Wil- liam, minorul aflat sub tutela lui Marvell, care se referea pe la începutul anului 1655 la căsătoria pusă la cale de el cu înălţimea sa „între numitul meu nepot William Dutton şi lady Frances Cromwell". Poate că Frances nu era cea mai drăguţă dintre fetele lui Cromwell, fiindcă portretul ei ne-o arată, cel puţin la vîrsta mijlocie, ca avînd un nas prelung şi o gură cu buze ţuguiate care făceau cumpănă celei mai frumoase particularităţi a familiei, adică ochilor frumoşi şi îndepărtaţi. Fata dădea dovadă de toată agerimea minţii neamului ei, precum şi de acea hotărîre glumeaţă de a-şi impune voinţa caracteristică odraslei celei mai tinere a unei familii mari, care lăsa adesea impresia că îşi formase încă de mult o părere precisă despre lume în general şi mai ales despre părinţii săi. Şi totuşi, după aproape un an, Richard Cromwell continua să vorbească despre Rich ca de „cavalerul lui lady Frances, care îşi dă ifose la Whitehall", iar Frances constata că drumul dra-

gostei credincioase era îngreuiat şi mai mult de problema regalităţii. Referindu-se la proiectata căsătorie a lui Rich, un corespondent îşi termina scrisoarea trimisă la Paris cu cuvintele „însă această nouă demnitate a schimbat totul", adăugind că acum era cu putinţă o căsătorie „pe meleagurile voastre", adică în Franţa" [18]. Aşa stăteau lucrurile cu nefericita Frances, a cărei viaţă romantică rămînea la fel de nedecisă ca şi situaţia politică.

în ceea ce o privea pe Mary, se pare că tatăl ei luase cam pe aceeaşi vreme iniţiativa de a încerca să pună la cale o căsătorie utilă între ea şi un membru rămas de curînd văduv al unei distinse familii din Nord, anume Thomas Belasyse, viconte de Fauconberg, de la Newburgh Priory din apropierea oraşului York. Deşi nu era nici catolic şi nici regalist activ, Fauconberg avea totuşi legături şi cu unii, şi cu ceilalţi. Proprietatea tatălui său din North Riding fusese supusă atenţiilor Comitetului pentru plata compensaţiilor băneşti, multe din rubedeniile sale erau catolice, printre ele aflîndu-se şi unchiul său, acel Belasyse care fusese unul din membrii fondatori ai Uniunii secrete. Pentru Protector însă, Fauconberg apărea fără îndoială sub înfăţişarea unui slujitor bun şi moderat al statului, ca un viitor Lockhart sau, poate, Broghill. In treacăt fie spus, mai era şi un om cu mult farmec personal. Fiindcă plecase în străinătate spre sfîrşitul anului 1656, după moartea primei sale soţii, fusese supus, la începutul anului următor, de către Lockhart, care nu numai că era ambasador la Paris, dar, firește, înrudit prin alianţă cu Protectorul, unei cercetări minuţioase în privinţa anturajului şi ideilor sale religioase.

Rezultatele s-au dovedit a fi satisfăcătoare, astfel că în martie Lockhart a avut putinţa să depună un raport entuziast. Fauconberg — scria el — era „o persoană de foarte mare valoare, avînd, după cît se părea, în cea mai mare măsură toate acele calităţi care fac pe cineva potrivit pentru serviciul înălţimii voastre şi al ţării, faţă de care depune un zel deosebit". Totuşi, printre aceste calităţi bune intra şi prudenţa, astfel că, după cum este uşor de înţeles, Fauconberg ar fi dorit să fie ceva mai sigur în privinţa poziţiei reale a viitorului său socru. în orice caz, în luna mai, Lockhart s-a crezut obligat să facă

o aluzie oarecum străvezie că Fauconberg ar fi trebuit să se prezinte şi s-o peţească pe tînăra doamnă : „I-am făcut aseară o vizită — scria el — şi i-am spus ce folositor ar fi pentru dorinţa lui dacă i-ar prezenta el însuşi omagiile principalei persoane interesate". La răspunsul lui Fauconberg că aştepta o „invitaţie mai lămurită", Lockhart i-a replicat că se temea că mersese şi aşa prea departe cînd îl asigurase de o bună primire, i-a vorbit de „regulile bunei-cuviinţe" şi a lăsat în mod explicit restul pe seama „meritului şi zelului" lui Fauconberg [19] ++. Şi astfel s-au tărăgănat şi aceste planuri de căsătorie.

în privinţa noii ursite a lui Frances, circulau zvonuri sigure că urma să fie propusă drept momeală regelui Carol sau, invers, că regele o va lua în căsătorie cu scopul de a ajunge din nou pe tron. Capelanul lui Oliver i-a spus mai tîrziu lui Pepys că ştia „în mod sigur" că „bătrînului" i se făcuseră propuneri în vederea unei căsătorii între fiica lui şi rege, însă că el n-a fost de acord. Ce-i drept, atunci cînd criza în legătură cu regalitatea a ajuns la apogeu, socrul lui Henry, aflat la Whitehall, i-a spus că Protectorul şi soţia lui erau preocupaţi mai presus de orice de problema căsătoriei lui Frances. Povestea pe care Broghill i-a istoi^sit-o lui Burnet era şi mai amănunţită : ridicase faţă de Protector tema zvonurilor privindu-i pe Frances şi pe Carol, fără a constata că patronul său se arăta deosebit de indignat din cauza lor. Broghill a mers atunci şi mai departe spunîndu-i cu îndrăzneală că „o soluţie mai bună" ar fi fost să-1 aducă pe rege înapoi în ţară, fiindcă astfel se puteau înţelege cu el în condiţiile pe care le doreau pentru ca Cromwell să-şi menţină întreaga lui autoritate. Protectorul a continuat să-şi păstreze calmul, răspunzîndu-i doar că regele nu-i va ierta pe cei ce vărsaseră sîngele tatălui său. Replica lui Broghill a fost că Cromwell era doar unul din cei mulţi

++ D in cauza numeroaselor rubedenii catolice ale familiei Belasyse, baptiştii l-au atacat, în 1650, pe Oliver, fiindcă o lăsase pe fiica lui să ia în căsătorie un membru al ei, deşi încă din 1653, cînd a fost vorba de moşia tatălui său şi de plata compensaţiei respective, tînărul Fauconberg respinsese cu indignare învinuirea că era catolic. După informaţiile existente, pare să fi fost dimpotrivă un anglican convins.[20]

care răspundeau de execuţie, însă singurul care ar înfăptui Restauraţia, la care Cromwell a ripostat că tînărul rege era „pervertit atît de groaznic", încît îi va nimici pe toţi şi a întrerupt discuţia" §§§§

La masă, Protectorul s-a adresat oaspetelui său şi, spre marea surprindere a acestuia, l-a întrebat dacă putea beneficia de sfatul lui, fiindcă nu se mai simţea în stare să poarte povara guvernării. „Dumneavoastră, domnule, sînteţi un om ilustru şi înţelept, cu o mare experienţă şi versat în problemele conducerii'[1] —, se zice că ar fi spus el. „Sfătui- ţi-mă, vă rog, ce să fac“. Hertford era un bărbat de aproape 70 de ani şi avea cu siguranţă multă experienţă, fiindcă fusese, în îndepărtata lui tinereţe, sub modestul nume de William Seymour, iubitul şi pretinsul soţ al nefericitei Arabella Stuart, înainte de a fi îmbrăţişat lunga şi onorabila carieră de prieten şi sfetnic al regelui Carol I. Marchizul şi-a permis să arate o oarecare surpriză firească faţă de această întrebare. N-ar fi fost cuviincios să răspundă — a spus el — fiindcă, aşa cum ştia şi Protectorul, el fusese dintotdeauna de partea regelui. însă cînd Oliver a început să insiste, Hertford i-a atras atenţia că exista un mijloc prin care Oliver îşi putea asigura un loc durabil şi permanent în istorie, anume prin readucerea pe tron „a tînărului nostru stăpîn, care este printre străini, adică a stăpînului meu şi al nostru al tuturora'*, propunere la care Oliver s-a mulţumit să răspundă liniştit, dar hotărît că mersese atît de departe, încît „tînărul domn" nu-1 va putea ierta niciodată.

Chiar dacă n-am lua în consideraţie ambianţa de după Restauraţie, cînd au fost istorisite, pentru posteritate de fapt, ambele poveşti, este de remarcat totuşi că cei doi protagonişti ies cu faţa curată în ceea ce îl privea pe Carol al II-lea, fiindcă se reduc, amîndouă, la plauzibila legendă că Cromwell se gîndea întruna la poziţia neîncoronatului rege de peste Canal, adică la acel rege spre care — aşa cum i-a spus mai tîrziu Broghill lui Burnet — „legea se îndreaptă fără doar şi poate mai mult decît spre oricare altul". Şi totuşi, în ciuda mijloacelor de convingere folosite de Broghill şi Hertford, este greu de crezut că Oliver s-ar fi gîndit în mod serios şi măcar pentru o clipă să-1 readucă chiar el la tron pe Carol. Mult mai probabil pare că ceea ce dorea el era să-şi verifice propria-i poziţie, aşa cum era ea văzută de aceste persoane sus-puse, şi că îl alesese pe Hertford fiindcă era sigur că reprezintă punctul de vedere al regaliştilor extremişti. Ar fi fost un semn bun dacă l-ar fi putut face să fie de acord cu preluarea de către el a coroanei.

Se iviseră între timp un şir de raţiuni deosebit de pu-

ternice, cu caracter mai important şi de ordin obştesc, ca Cromwell să accepte coroana, acum cînd deţinea din plin rolul unui rege, astfel că era necesar — aşa cum se exprimase Mazarin în legătură cu discuţiile privind titlul cu care să i se adreseze lui Cromwell ambasadorii — *„qu'il prenne le titre de roi“* **********. Fireşte că în mintea unui om obişnuit să le cerceteze, aceste raţiuni puteau fi uşor interpretate drept hotărîri neîndoielnice ale Providenţei. Cea mai puternică dintre ele, formulată de Broghill şi de sprijinitorii săi, era aceea a trăiniciei pe care o avea regalitatea în legile ţării şi pe care n-o putea poseda nici o funcţie „uzurpată". De pildă, întregul concept al trădării putea fi pus uşor în acţiune atunci cînd era vorba de împotrivirea faţă de rege, în timp ce era greu să se obţină o condamnare în legătură cu persoana Protectorului. Această teză era recunoscută drept întemeiată nu numai de partizanii lui Cromwell, ci şi de aşa-zişii regalişti. însuşi Penruddock a mărturisit, la vremea răscoalei, că nu s-ar fi răzvrătit împotriva lui Cromwell dacă acesta ar fi fost rege, fiindcă în acest din urmă caz fapta lui ar fi constituit o trădare. De asemenea — şi lucrul acesta era important pentru cei din jurul Protectorului — se socotea că slujitorii unui rege nu puteau fi expuşi răzbunării unui rege viitor, deoarece acţiunile lor erau acoperite de lege ca fiind ordonate de un alt monarh. Era un raţionament a cărui tărie Cromwell o recunoscuse încă din anul 1652 în discuţiile lui cu Whitelocke asupra puterii de stat. Slujitorii Protectorului nu se puteau aştepta la o astfel de imunitate. Aceste convingeri, care se preschimbau în argumente puternice şi practice în favoarea preluării coroanei, aveau fără îndoială pentru Cromwell cu atît mai multă greutate cu cît coincideau cu necazurile pe care le avea cu Parlamentul, cu îngrijorarea pe care i-o pricinuia armata şi, de altminteri, cu problema generalilor- maiori. Toate aceste neajunsuri puteau fi socotite drept adevărate semne ale nevoii de schimbare. Oficial, Protectorul tăgăduia că ar fi ştiut dinainte de *Umila Mustrare* a lui Packe şi cu siguranţă nu luase încă o hotărîre în privinţa ei, cu toate că ne vine uşor să socotim drept adevărate spusele lui Bordeaux că Richard Cromwell văzuse documentul cu cîteva zile înainte, ceea ce însemna că pro-

---

********** **Să ia titlul de rege ! (în franc. în text). — M.L.**

punerile conţinute în el nu putuseră constitui o surpriză pentru tatăl său[2a].

în ceea ce-i privea pe generalii-maiori, aceştia s-au dus cu toţii, în ziua de 24 februarie, adică îndată după cererea lui Packe, la Protector să se plîngă că Parlamentul respinsese proiectul de lege privind miliţia populară. Cele ce au urmat n-au făcut decît să arate cît de dezamăgit era Cromwell de activitatea lor. Răspunzîndu-le „pripit[-4], fapt care, în cazul lui Cromwell, trebuia întotdeauna tălmăcit că nu prevestea nimic bun, el i-a întrebat : „Şi ce vreţi să fac eu ? Nu i-aţi ales chiar voi pe membrii Parlamentului ? Nu i-aţi primit voi pe cei pe care i-aţi vrut şi nu i-aţi oprit să intre pe cei care nu v-au fost pe plac ? Atunci, de ce vă plîngeţi ? Am avut eu vreun amestec în toată treaba asta ?“ Peste trei zile, cînd o sută de ofiţeri s-au prezentat în audienţă la Whitehall ca să protesteze împotriva propunerilor lui Packe, Cromwell a folosit prilejul ca să le reamintească indignat că pe vremuri nu se speriau cînd auzeau cuvîntul rege. Apoi, printr-un potop de cuvinte, i-a învinuit pe generalii-maiori că nu respectaseră condiţiile pentru care fuseseră înfiinţate posturile lor. Nu menţinuseră pacea şi libertatea „celor trei naţiuni", nu asiguraseră drepturile poporului şi nu realizaseră măcar majoritatea în noul Parlament, la care năzuiseră chiar ei. în ceea ce-1 privea pe el — a spus Cromwell, folosind aceeaşi metaforă ca atunci cînd discutase cu olandezii amănuntele unei eventuale uniuni — „nu-i plăcea, aşa cum nu le plăcea nici lor, titlul de rege, care nu era decît un fel de pană la pălărie."[26] însă deducţia era clară : pe ce altă cale putea fi adusă ţara să trăiască în pace, ca lucrarea lui Hristos să propăşească şi ca aşezămîntul naţiunii să fie înfăptuit în felul în care îl doreau fără îndoială toţi cei în cauză ? Toate aceste păreri ale lui Cromwell cuprindeau, evident, mult adevăr. Cu siguranţă că ceea ce îl împingea în mod implacabil spre tron erau aceste argumente şi nu nedesluşita poftă de glorie personală sau titlul de rege, o dorinţă romantică poate, însă de care nu fusese cuprins în mod deosebit niciodată în cariera sa. Ceea ce-1 interesa era funcţia, şi nu titlul. De altfel, cuvintele lui i-au făcut pe mulţi dintre ascultători să-şi schimbe părerea, astfel încît coloneii Howard şi Ingoldsby, precum şi mai mulţi ofiţeri din Irlanda au încetat să se

mai împotrivească. în felul acesta, în decursul lunii martie, campania pentru coroana regală, în loc să-şi piardă avîntul, a devenit mai puternică.

Sub influenţa lui Lambert şi Desborough mai rămăsese acum doar grupul intransigent al adversarilor din armată. Chiar în ziua acestei întrevederi, Thurloe îl avertiza, printr-o scrisoare cifrată, pe Henry Cromwell, aflat în Irlanda, asupra pericolului pe care îl reprezenta Lambert, care — după credinţa lui — „ar împinge armata la dezordini", dacă ar putea. Puţina împotrivire ce mai rămăsese lua uneori aspecte extrem de tulburătoare. Scrisoarea din 4 martie a căpitanului William Bradford sublinia contrastul dintre noii sprijinitori ai lui Cromwell, care îi fuseseră cîndva duşmani, şi vechii săi prieteni, care stătuseră alături de el în decursul răstimpurilor critice ale războaielor pe care le avusese în cariera lui :

„Domnule, mă îndoiesc că cei ce sînt pentru coroană au trecut vreodată prin ele, în vreme ce majoritatea celorlalţi v-au fost alături în cele mai mari primejdii... Sînt şi eu, domnule, unul din cei ce continuă să vă iubească şi care năzuieşte din toată inima să facă acest lucru, fiindcă v-am însoţit de la Edgehill şi pînă la Dunbar... Cred că puterea Domnului, pe care aţi încercat-o în aceste două locuri şi în celelalte care au fost între ele, ar trebui să ne facă să dăm înapoi şi să ne oprim în faţa acestei schimbări odioase şi primejdioase... Domnule, atunci cînd treceam prin împrejurări foarte grele, lacrimile şi rugăciunile voastre i-au mîngîiat pe mulţi, iar eu am fost unul dintre ei. Mai mult încă, sînt încredinţat că lacrimile voastre au fost adunate de Cel de sus. Aş vrea ca ceea ce întreprindeţi acum împotriva jurămintelor şi făgăduinţelor făcute să nu stîr- nească mînia lui Dumnezeu ca să spargă cupa în care se mai află lacrimile voastre..."

Nu se putea ca o asemenea scrisoare să nu sfîşie inima bătrînului general. Cam pe aceeaşi vreme, George Fox a apărut ca o nouă Casandra †† în parcul St James, l-a oprit pe Protector prevenindu-1 că „cei ce căutau să-i pună pe cap coroana au să-i ia viaţa" şi cerîndu-i să ţină

---

†† Fiica lui Priam, regele Troiei, şi a Hecubei, soţia acestuia. Simbolizează spiritele clarvăzătoare ale căror vorbe nu sînt crezute. — M.L.

seama mai mult de coroana eternă[27]. Anna Trapnel, proroaca din Nord, şi-a exprimat din partea adepţilor „celei de-a cincea împărăţii", în versuri, fireşte ostile, produsele imaginaţiei sale :

> *Duhul şi Glasul făcut-au legământ Vrăjmaş lui Cromwell şi coroanei sale, Pe care am credinţa că bunul Dumnezeu îl va trăsni pe loc după puţină vreme.*

Insă aceste din urmă manifestări puteau fi trecute cu vederea. Este de presupus că ceea ce îl interesa mai mult pe Cromwell erau argumentele lui Bradford şi nu cele ale lui Fox sau ale Annei Trapnel. De altfel, ceasul lui Bradford nu venise încă. în ceea ce privea împotrivirea din Parlament a lui Lambert, Thurloe observa că, deşi era încă destul de puternică, rezultatul ei era neînsemnat. „Un scurt răstimp — îi scria Morland lui Pell — poate aduce lucruri mari". [28]

Ziua de 24 martie a fost marcată prin „bătălia decisivă" din Camera Comunelor în jurul primului punct, de importanţă capitală, al *Mustrării* lui Packe prin care Cromwell era solicitat să accepte titlul şi funcţia de rege, punct care fusese lăsat în suspensie, pentru noi discuţii, în timp ce problema Camerei Lorzilor fusese rezolvată favorabil şi se aprobase cu anticipaţie dreptul lui Cromwell de a-şi alege succesorul. A doua zi, Camera a votat cu 123 de voturi pentru şi 62 contra ca solicitarea să-i fie prezentată lui Cromwell, cu toate că bietul Fleetwood, adversar de o viaţă al principiului monarhic, rosti „în faţa întregului Parlament" o lungă şi defăimătoare cuvîntare împotriva regalităţii, în decursul căreia nu şi-a putut reţine lacrimile. Cu toate acestea, pînă la urmă, el nu s-a mai „răzvrătit", ci doar s-a „lamentat". Era o deosebire. Cinci zile mai tîrziu, un grup de ofiţeri i-au spus lui Oliver că începeau şi ei să vadă în cele ce se întîmplau mîna Providenţei. Acest proaspăt şi favorabil punct de vedere pro- videnţialist a fost bine formulat de colonelul Thomas Cooper într-o scrisoare adresată la sfîrşitul lunii martie lui Henry Cromwell. Cooper sprijinea acum ideea monarhiei „nu din motive politice, ci creştineşti, fiindcă ştiu prea bine că nici un fir de păr nu cade de pe capul omului fără voia Celui de sus şi de aceea cu atît maî puţin se pot schimba, fără o hotărîre a Providenţei, marile lucruri ale lumii, cum sînt ocîrmuirile." Socotea însă drept important

ca lucrurile acestea să nu se facă în prea mare grabă, ci dimpotrivă „este mult mai bine să aşteptăm cu răbdare poruncile Domnului asupra dezlegării lucrurilor şi să ne bizuim pe El ca să ne lumineze şi călăuzească atunci cînd stăm la îndoială" [29].

Era un sfat pe care Oliver Cromwell, căruia i se oferise în sfîrşit, la 31 martie, în sala de ospeţe de la Whitehall, de către preşedintele Camerei Comunelor, coroana, părea înclinat să-1 urmeze. *Umila petiţie ţi povaţă,* cum se numea ea acum, i-a fost prezentată de către preşedinte prin- tr-o lungă cuvîntare, al cărei scop era „să-i încredinţeze titlul şi funcţia de rege al acestei ţări, deoarece creştinismul a fost întemeiat pentru prima dată pe această insulă de către un rege, rang primit şi încuviinţat de strămoşii noştri, care au constatat prin experienţă că se potriveşte cu drepturile lor, iar titlul este foarte bine cunoscut legilor noastre, precum şi cît se poate de plăcut firii şi temperamentului poporului". Cuvîntarea de răspuns a lui Oliver dădea semne evidente de neprefăcută şovăială şi cuprindea unele măguliri înflorite : „Vedea că în această acţiune era angajată nepreţuita comoară a celor mai buni oameni din lume, astfel încît chemarea ce i se făcea trebuia să trezească în el, faţă de Cel Atotputernic, cea mai mare cinstire şi frică de care a fost stăpînit vreodată în lumea aceasta cineva". Şi totuşi, „chemarea aceasta este de mare însemnătate, cea mai grea povară ce a fost pusă cîndva pe umerii unui om". De aceea, avînd în vedere această însemnătate, „socotesc că nu trebuie să vă cer deocamdată altceva decît să-mi daţi răgaz ca să cuget şi să cumpănesc ce răspuns anume v-aş putea da într-o problemă atît de importantă ca aceasta." Ceea ce dorea, mai pe scurt, Protectorul era un mic răgaz „ca să cer povaţă Domnului şi inimei mele".[30] Rămînea acum de văzut ce sfat urmau să-i dea aceste două puternice organe. între timp însă, a fost înfiinţat un comitet care să discute cu Cromwell în continuare problema.

Prima întrebare pusă la 3 aprilie de Cromwell comitetului era de importanţă majoră. Era oare conţinutul propunerii indivizibil, astfel că toate „elementele" lui, adică titlul şi funcţia de rege, precum şi noile atribuţii pe care le cuprindeau, formau un singur tot ? Era necesar ca răspunsul său să fie „necondiţionat", astfel încît, dacă nu ac-

cepta unul din elemente, trebuia să le refuze pe amîndouă ? Această întrebare arăta prin ea însăşi ce viitoare de nehotărîre şi nelinişte se stîrnea în sufletul lui Cromwell ori de cîte ori se punea problema regalităţii, iar pe de alta o rămăşiţă de aversiune cît se poate de reală faţă de însuşi titlul de rege. Fără îndoială că titlul acesta avea avantajele lui, dar dacă funcţia putea fi despărţită în mod îndemînatec de titlu, n-ar fi putut trage foloase de pe urma amîndurora ? Adevăratele păreri ale lui Cromwell în legătură cu această temă sînt greu de desluşit, fiindcă, aşa cum avea obiceiul, discuta despre ea cu alţii din amîndouă punctele de vedere căutînd să afle nu numai părerile opo- nenţilor lui, dar poate şi pe ale sale proprii. Henry Cromwell cel puţin socotea drept regretabil faptul că noile şi admirabilele propuneri ale Parlamentului erau „atît de inseparabil legate de cuvin tul rege“, deşi se spunea îndeobşte că „titlul de rege este mai potrivit cu legile etc“. De altfel, tot el a lăsat să-i scape o expresie asemănătoare aceleia folosite de tatăl său în legătură cu regalitatea, însă mai colorată : „Pretutindeni în lume — scria el — regalitatea nu este decît o pană pompoasă pusă la pălăria puterii[1]'. Dar, spre deosebire de Henry, care sta retras în Irlanda, tatăl său, aflat în centrul acestor evenimente, era mai puţin sigur că cele două elemente puteau fi despărţite între ele. Şi în timp ce nehotărîrea bîntuia în toate cercurile, părerile Protectorului, expuse într-o altă cuvîntare ţinută la 8 aprilie în faţa comitetului întrunit din nou în sala de ospeţe, se dovedeau a fi mai nedesluşite ca oricînd. Principala idee era pur şi simplu aceea că cerea să i se mai dea timp pentru ca să-şi risipească „propriile îndoieli, propriile temeri şi propriile scrupule" [31].

La 13 aprilie, comitetul a răspuns că regalitatea cuprindea nu numai titlul, dar şi funcţia şi ca atare era strîns legată de legile fundamentale ale ţării. Acest răspuns era evident în deplin acord cu sfaturile stăruitoare pe care mo- narhiştii i le dădeau pe vremea aceea din culise lui Cromwell. După cum spunea Broghill, „legea nu ştie de Protector" şi, în afară de aceasta, „poporul iubeşte monarhia", într-o scrisoare adresată lui Henry, Thurloe susţinea aceeaşi părere. „Ceea ce importă — scria el — nu este titlul, ci funcţia, care este cunoscută de legi şi de popor. Oamenii ştiu ce datorii au faţă de rege şi ce datorii are acesta faţă de ei. Orice altă

formă n-ar fi decît o inovaţie şi o stare de provizorat care va fi schimbată din nou cu primul prilej." [32]

Oliver n-a contestat răspunsul comitetului, comunicîndu-i totuşi că argumentele nu erau concludente. Parlamentul ar putea face, cu aceeaşi competenţă, ca un alt titlu să fie adoptat prin lege. Dădea în acelaşi timp noi semne de nehotărîre, referindu-se la „anumiţi oameni drepţi din această ţară" pe care Domnul n-ar vrea ca el să-i jignească: „Vă spun fără ocol şi cinstit, nu cred că Domnul îmi va da binecuvîntarea Lui dacă aş face ceva ce i-ar supăra pe drept şi cu temei pe aceşti oameni". în ceea ce-1 privea, el sublinia că coroana ca atare nu-1 interesa prea mult : „Vreau să spun că n-o socotesc necesară, aşa că n-aş vrea ca din cauza ei să pierdeţi un prieten Tălmăcit, răspunsul acesta însemna evident că Oliver nu voia să accepte coroana decît dacă se convingea că fusese ales pentru această funcţie la dorinţa generală a drept-credincioşilor, astfel îneît să nu poată fi învinuit că o acceptase numai din motive de fală personală. Trebuia să fie pe deplin sigur de direcţia pe care o arăta Providenţa.

în această conjunctură îndoielnică, sănătatea Protectorului începu să joace un rol important în tratative, astfel că mai multe convorbiri plănuite cu comitetul au trebuit să fie contramandate din cauza bolii lui, însă indiferent dacă faptul acesta se datora cu adevărat bolii sau dacă pricina bolii erau chinurile pe care i le cauza şoväiala, întreaga atmosferă era plină de încordare. Atunci cînd Protectorul s-a întîlnit din nou cu membrii comitetului, la 20 aprilie, aceştia l-au găsit îmbrăcat numai pe jumătate, în halat şi cu o eşarfă neagră legată neglijent în jurul gîtului. Vizita din ziua următoare a fost marcată prin faptul că Cromwell a prezentat comitetului un document lung, conţinînd observaţii critice asupra anumitor aspecte ale *Umilei petiţii.* Regreta, de pildă, omiterea oricăror prevederi privind „reformarea moravurilor" şi deplîngea caracterul desfrînat al societăţii regaliste, pentru ca apoi să se repeadă dintr-o dată la faptul că tineretul acesteia călătorea în Franţa, de unde „se întorcea molipsit de toată destrăbălarea acelui popor". însă cu toate că termina cu cuvintele: „Nu vă spun lucrurile acestea ca să mă sustrag, ci numai din frică şi cinste faţă de Dumnezeu", ele nu puteau fi socotite nici pe departe drept concludente. Odată ce

problemele acestea se vor lămuri, „voi fi cît se poate de bucuros să mă achit de bună voie, cu cinste şi hotărîre, de tot ce se poate aştepta în mod rezonabil în general şi pînă la urmă de la mine... “[33] Rămînea de văzut dacă nu se vor ivi şi alte probleme care să trebuiască a fi lămurite la rîndul lor. Şi astfel, această Penelopă de la Whitehall continua să-şi ţină la distanţă peţitorii parlamentari, ţesînd, ca să-i întîrzie, un şir de covoare cu nodurile nesmulse.

Prelungita frămîntare pricinuită de aceste evenimente ţinea cu sufletul la gură toată lumea din Londra şi chiar din străinătate. Scrisorile de fiecare zi ale celor ce aveau vreun amestec în ele, prin care se relatau cotiturile şi întorsăturile toanelor Protectorului, începeau să capete aspectul unui palpitant, dar mai ales obsedant roman de senzaţie în desfăşurarea căruia Oliver fuma pipă după pipă. La 16 aprilie, Morland îi scria lui Pell : „Stăpînul meu n-a acceptat încă coroana şi răspunde în doi peri, astfel că nu ştim deocamdată nimic", adăugind totuşi „... dacă a meritat vreodată cineva coroana, cred că el este acela". în aceeaşi zi, ambasadorul francez îi scria lui Mazarin că, în pofida opunerii ofiţerilor, Oliver va accepta probabil coroana. A doua zi, la 17 aprilie, ambasadorul veneţian îşi exprima convingerea contrară că perspectiva „de a trezi vreun leu adormit, preluînd coroana, îl împiedică să şi-o pună pe cap" [35]. La 21 aprilie, ziua ultimei sale întrevederi nemulţumitoare cu comitetul, Thurloe îi scria lui Henry că tatăl său îi ţinea pe toţi într-o stare de nesiguranţă şi că „înălţimea sa se luptă în mintea lui cu foarte mari greutăţi, deşi are cea mai limpede chemare pe care a avut-o vreodată cineva...". Totuşi, peste şase zile, sir Francis Russell, socrul lui Henry Cromwell, îi dădea acestuia a înţelege că tatăl său era pe punctul să accepte : „Aş vrea ca prin aceasta să-mi iau rămas bun de la domnia ta — îi scria glumeţ ginerelui său — fiindcă următoarea mea scrisoare va fi probabil adresată ducelui de York. Tatăl tău începe să-şi vină în fire, aşa că, după cîte ni se pare, va primi puterea regală". Trebuie să punem bază pe spusele lui sir Francis, chiar dacă n-am ţine seama de optimismul lui firesc, care îl făcea să bată cîmpii în legătură cu viitorul titlu regal al ginerelui său. Nu numai că, datorită legăturii de familie şi ca vechi camarad de oaste al

Protectorului, se afla tocmai pe atunci între zidurile Whitehallului, dar avusese chiar în ziua aceea o întrevedere cu Protectorul, „o anumită discuţie cu tatăl tău despre acea importantă chestiune" — cum spunea el. Protectorul fusese „foarte vesel şi făcea impresia că a scăpat de gîndurile lui tulburi", astfel că îşi concentra toată atenţia asupra idilei dintre Rich şi Frances. [35]

Cu toate acestea, după numai două zile, la 29 aprilie, limba pendulei părea să meargă înapoi. Thurloe relata că Protectorul se arăta zgîrcit la vorbă faţă de cunoscuţii lui, aşa că nici el, Thurloe, nu putea şti ce gîndeşte. La 30 aprilie, Samuel Morland îi spunea lui Pell că Protectorul îi ţinea pe toţi într-o stare de încordare, deşi se aştepta să dea „foarte curînd" răspunsul, prezicere pe care o făcuse de altfel fără reuşită şi cu o săptămînă mai înainte. La 1 mai, Camera Comunelor a răspuns la alte cîteva întrebări pe care i le pusese Cromwell, iar el a făgăduit din nou că îi va da un răspuns neîntîrziat. Din această privinţă, ar trebui să fim complet de acord cu duşmănoasa remarcă a colonelului Hewson : Parlamentul era mai rău decît diavolul, fiindcă acesta îi oferise lui Hristos o singură dată împărăţia lumii, în timp ce Parlamentul i-o oferise lui Cromwell de două ori, singura deosebire fiind că repetarea nu era cîtuşi de puţin greşeala „diavolului". Cam pe aceeaşi vreme, Bordeaux îi dezvăluia lui Mazarin cît de profundă era nehotărîrea Protectorului : într-o zi le ceruse scuze, pe la 10 seara, prietenilor săi că accepta coroana, pentru ca pînă la miezul nopţii să-şi schimbe gîndul. La 5 mai, Thurloe îi scria lui Henry : „Numai Dumnezeu şi inima lui Cromwell ştiu ce răspuns are să dea, fiindcă după cîte ştiu eu, n-a spus încă ce intenţii are."

În aceeaşi scrisoare, Thurloe vorbea şi de împotrivirea necurmată faţă de acest pas a lui Fleetwood şi Lambert, care nu vorbeau de nimic altceva decît că vor renunţa la comandă şi la toate funcţiile lor dacă Cromwell va accepta titlul. Ludlow povesteşte, pe de altă parte, că în jurul aceleiaşi date a avut loc un dineu, la care au participat Oliver, Fleetwood şi Desborough. Masa fusese pusă la cale de către Protector, care s-a poftit mai întîi pe sine, însoţit de Desborough, pentru ca apoi să fie adus şi Fleetwood. De îndată ce s-au aşezat, Cromwell a început să glumească şi „să facă haz" pe tema coroanei, vorbind în zeflemea despre ea şi numind-o, ca de atîtea

ori mai înainte, „o pană de pus la pălărie". Aşa stînd lucrurile, se mira că „cei mai în vîrstă nu vor să le facă plăcere copiilor, îngăduindu-le să flecărească". Cuvintele acestea, prin care încerca marea cu degetul, reprezentau un progres plin de tîlc în felul de a gîndi al lui Cromwell : după ce considerase coroana un lucru mărunt, pe care n-avea nici un interes să-l accepte, ea devenea acum un titlu pe care putea să-1 primească deoarece, cu toate că nu avea nici o însemnătate, putea totuşi să le facă „plăcere copiilor", adică poporului. însă reacţia ofiţerilor faţă de aceste glume precaute se dovedi a fi ne-mulţumitoare, „fiindcă l-au asigurat că în această chestiune se afla ceva mai mult decît socotea el...". Mulţi din cei ce-1 împingeau spre acest lucru ţineau de fapt la interesele lui Carol Stuart, „aşa că, dacă va accepta coroana, se va pierde negreşit pe el şi îi va duce la pierzanie şi pe prietenii săi'[13G]. Şi astfel, dacă ar fi să-1 credem pe Ludlow, Oliver a plecat, profund mîhnit, spunîndu-le prietenilor săi de odinioară că erau o pereche de fricoşi.

Cu toate acestea, pînă la sfîrşit, răspunsul urma să fie afirmativ, lucru pe care ar trebui să-1 credem dacă ţinem seama de mărturia categorică a lui Thurloe, care relata că miercuri 6 mai Cromwell le-a spus mai multora, printre care şi secretarului său, că intenţiona să accepte coroana. S-ar mai putea adăuga şi declaraţia lui Whitelocke, că această hotărîre favorabilă fusese comunicată de către Protector mai multor membri ai familiei sale. [37] Aşa s-a în- tîmplat că îndelung răbdătorului comitet al Camerei Comunelor, a cărui întîlnire cu Protectorul fusese din nou amînată pentru miercuri după-amiază, i s-a fixat o nouă întrevedere în Camera înstelată pentru joi 7 mai, ora 11 dimineaţă, dată care, în momentele acelea, părea hărăzită să devină, fără putinţă de amînare, ziua urcării pe tron a regelui Oliver I. De fapt, după prelungitele examene de conştiinţă, cele două valuri de argumente se contopiseră în unul singur. Pe de o parte, în domeniul guvernării, Cromwell se întorsese spre incomodul punct de vedere al lui Hobbes, expus în *Leviathan :* fiindcă „orice stare a omului îşi are neajunsurile ei", cel mai bun lucru ce-1 poate face orice formă de ocîrmuire spre folosul poporului esce să apere pacea, legile şi ordinea, necesitate pe care o putea asigura probabil şi el în cele mai bune condiţii acceptînd

titlul şi funcţia de rege. Pe de altă parte însă, nu renunţase nici la vechiul lui fel de a vedea viaţa. Ceea ce îl adusese pe obscurul boiernaş de ţară de la Huntingdon la un pas de sceptrul regal fusese şirul de intervenţii puternice ale Providenţei. înfriguratele căutări din ultimele zile ale căilor Domnului nu fuseseră o simplă prefăcătorie destinată să-i tăinuiască ţinta finală, ci doar un mijloc prin care să se asigure că Providenţa îl îndruma spre tron.

Cu toate acestea, semnele nu încetaseră să i se arate lui Oliver Cromwell. Ceea ce l-a împins pînă la urmă definitiv în direcţia contrară a fost un nou semn al Providenţei, care i s-a dezvăluit — aşa cum a spus Thurloe — „la momentul potrivit". într-adevăr, în ziua de miercuri 6 mai, cînd hotărîrea lui era luată, Oliver a ieşit să-şi facă una din obişnuitele lui plimbări prin parcul St James, plimbare care avea să fie de importanţă capitală pentru cursul istoriei, fiindcă aici i-a întîlnit pe „cei trei oameni mari" — cum îi numea Thurloe — adică pe Lambert, Fleet- wood şi Desborough. N-are prea multă importanţă dacă prezenţa lor putea fi socotită cu greu întîmplătoare, sau dacă, la fel cu cei trei magi ai evangheliei, aceştia urmăriseră dinadins în parc steaua Protectorului atunci cînd aflaseră ştirea că intenţiona să accepte a doua zi, în mod oficial, coroana. Important este conţinutul mesajului lor : vremea glumelor fără rost trecuse, astfel că îl înştiinţau toţi trei în mod hotărît că nu vor tolera acest lucru. N-aveau să treacă făţiş în opoziţie faţă de el, dar vor renunţa la toate funcţiile pe care le aveau. Era ca şi cînd, în drumul său spre Capitoliu, Iuliu Cezar n-ar fi fost întîm- pinat de un ghicitor, ci de Brutus, Cassius şi Marc Anto- niu, care îl încunoştinţau de scopurile lor. în tainicele şi tenebroasele tărîmuri ale minţii lui Oliver Cromwell, această hotărîre categorică a pătruns ca o lumină strălucitoare şi limpede şi, mai presus de toate, cauterizantă.

Plănuita întîlnire din dimineaţa aceea cu comitetul a fost amînată pînă seara, iar ziua de joi, 7 mai, care urma să fie aceea a suirii lui pe tron, a fost petrecută de Protector printr-o odihnă voită. Deşi Camera ridicase şedinţa înainte de a fi primit mesajul lui Cromwell, totuşi comitetul constituit pentru problema coroanei a socotit de datoria lui să facă act de prezenţă, însă cînd a sosit, gîfîind, pe înserate la Whitehall, n-a fost nici măcar

primit în audienţă. După ce au făcut anticameră peste două ore, membrii comitetului au fost răsplătiţi în cele din urmă prin apariţia Protectorului care a trecut pe acolo ducîndu-se sa cerceteze un cal de călărie berber, dobîndit de curînd. Fiindcă făcea impresia că nu-i văzuse, un curier a îndrăznit să-i reamintească de prezenţa lor şi de motivul pentru care veniseră, adăugind că „aşteptaseră foarte mult“. Protectorul s-a scuzat cu graţie : crezuse că Camera ridicase şedinţa înainte de a fi primit mesajul său, astfel că nu putuse desemna vreun reprezentant să vină la el. în felul acesta, Protectorul s-a întîlnit cu comitetul în Camera înstelată de-abia vineri 8 mai la ora 11 dimineaţa, cînd, după o întîrziere de aproape două luni şi jumătate de la dată primelor propuneri oficiale ale lui sir Christopher Packe, Parlamentul a primit în sfîrşit răspunsul cu privire la Oliver Cromwell : *„nu-şi poate asuma guvernarea etub titlul de rege"* [38].

A făcut bineînţeles şi o aluzie elegantă la timpul în care zăbovise : „Aş fi dorit s-o fac mai curînd din consideraţie faţă de Cameră, care m-a îndatorat nespus de mult, şi aş fi vrut s-o fac mai curînd din consideraţie faţă de dumneavoastră, pentru a vă cruţa timpul şi truda, precum şi faţă de comitet, faţă de care, trebuie să recunosc, m-am purtat cum nu se poate mai supărător". Forma de guvernare care i se propusese consta din elemente fără cusur, „toate afară de unul : titlul..." Dar n-ar fi fost cinstit din partea lui dacă nu le-ar fi spus că nu-1 putea accepta : „Vă spun într-un cuvînt că m-am hotărît să vă răspund că nu-mi pot asuma conducerea ţării cu titlul de rege. Acesta este răspunsul meu în această mare şi gravă chestiune."

Este adevărat că, după ce îşi spuseseră părerea, Desborough şi camarazii lui n-au stat cu mîinile în sîn, fiindcă n-aveau cum să ştie ce se petrecea în mintea Protectorului, al cărei mecanism îi uluia de multă vreme pe contemporani, pentru a putea aprecia dacă hotărîrea lui era definitivă sau nu. Întorcîndu-se acasă, Desborough l-a găsit pe omul acela dur care era colonelul Pride şi i-a vorbit despre intenţia lui Cromwell de a ajunge rege. Cu obişnuita lui energie, Pride a spus : „Nu trebuie să facă aşa ceva". „Da ? Şi cum ai să-1 împiedici ?“ l-a întrebat Desborough. „Să facem o petiţie — i-a răspuns Pride — şi am să-1 împiedic". Şi astfel a fost redactată pe loc o

petiţie cu ajutorul harnic al lui John Owen, prietenul şi fostul capelan al lui Cromwell, care îl însoţise atît în Irlanda, cît şi în Scoţia, iar acum era băgat în toate cotloanele aşezării statale, astfel că el fusese acela care ţinuse, în septembrie, predica la deschiderea Parlamentului. Prezenţa lui dovedea că republicanismul avea încă rădăcini adinei în multe cercuri ale societăţii. Petiţia aceasta, prin care se cerea ca Oliver să nu accepte coroana împotriva dorinţei armatei, urma să fie discutată în Camera Comunelor în dimineaţa zilei următoare, care cădea într-o vineri. Auzind de ea, Oliver, căruia nu-i plăcea răsunetul unor asemenea agitaţii, l-a convins pe Fleetwood să se ducă la Cameră şi să obţină amînarea discuţiei. Acesta a ajuns însă cu un sfert de oră prea tîrziu ca să mai poată împiedica cu totul dezbaterile, dar a reuşit să le amîne[30]. Fireşte că spre seară petiţia nu-şi mai avea nici un rost, fiindcă Oliver refuzase coroana.

Acţiunile lui Pride şi ale lui Owen nu numai că sînt semnificative din punct de vedere politic, dar pot fi utile pentru aflarea răspunsului la întrebarea dacă Cromwell s-ar fi cramponat de coroană chiar împotriva dorinţei **ar-**matei şi dacă aceasta ar fi fost sau nu în stare să-1 constrîngă să renunţe la ea. Ordinea în care s-au desfăşurat evenimentele arată că în dimineaţa zilei de vineri Cromwell se răzgîndise, astfel încît, în aceste condiţii, zarva făcută de ofiţeri era o treabă care mai mult înăsprea decît lămurea lucrurile. Ceea ce l-a îmboldit să respingă pînă la urmă coroana fusese Providenţa, care îl călăuzea sau îi dădea tîrcoale de atîta vreme.

în general, reacţia faţă de refuzul coroanei a fost una de uluire. Totuşi, Jephson a confirmat faptul că cel puţin puritanii au pus hotărîrea lui Cromwell pe seama unui semn ceresc şi nu a fricii faţă de cei de pe pămînt. Sir Francis Russell a găsit cuvinte înţelepte atunci cînd i-a scris lui Henry Cromwell, căruia urma să i se vorbească din păcate tot cu „domnia voastră" şi nu cu titlul de duce de York. „Cred că dacă ţi-aş spune că Oliver nu ştie adesea nici el ce vrea, ar însemna să afirm că este şi el un om asemănător multora dintre prietenii şi slujitorii săi care îl iubesc cu adevărat". Ca mulţi dintre oamenii care au trecut printr-o criză şi sînt convinşi de justeţea ultimei

lor hotărîri, Oliver se arăta vesel şi destins acum cînd zilele de dezorientare, îmbîcsite de fumul tutunului, rămăseseră în urmă. „Rîde şi e plin de voie bună" — scria sir Francis — în timp ce mulţimea de oameni înţelepţi care fuseseră prostiţi de el stătea cu capetele plecate. Îndemînarea lui Oliver de a se strecura printre diferitele alternative pe care le avea în faţă era dublată de lipsa demnă de invidiat a oricărei păreri de rău faţă de cărarea părăsită, odată ce făcuse alegerea. După o lună, mai era încă „de o voioşie cum nu se poate mai cumpătată", dispoziţie care, după propria lui mărturisire, îi plăcea foarte mult lui sir Francis [40]. Nu-i nici o dovadă că, fie în cazul respingerii coroanei, fie în cel al morţii fostului rege, Oliver ar fi privit în urmă, în- trebîndu-se dacă urmase calea cea bună. Credinţa lui în actele Providenţei îi asigura pînă la urmă certitudinea.

Mai rămînea problema cercetării celorlalte propuneri din *Umila petiţie şi povaţă* pentru a se desprinde din ele ce putea fi păstrat pentru noua metodă de guvernare, acum cînd principala clauză fusese înlăturată. La 19 mai, au început în Camera Comunelor dezbaterile asupra unui nou *Instrument de guvernare,* iar la 25 mai Cromwell s-a declarat de acord cu propunerile conţinute acolo. Potrivit lor, el urma să fie înscăunat în mod solemn ca Lord-Protector. Avea dreptul să-şi desemneze succesorul, iar puterile Parlamentului urmau să fie extinse în dauna celor ale Consiliului de stat, ai cărui membri trebuiau să depună în viitor un nou jurămînt prin care să-şi chezăşuiască lealitatea. în tot decursul lunii iunie, s-au făcut pregătiri pentru viitoarea ceremonie de învestitură, care avea să aibă loc la sfîrşitul aceleiaşi luni. S-a făcut bineînţeles şi o anumită categorisire a onorurilor şi obedienţelor. Se socotea că, în general, copiii Protectorului erau în pagubă, deşi Richard a fost numit, la sfîrşitul lui iulie, rector al Universităţii Oxford, lucru care, adăugat la perspectiva de a fi desemnat succesor al tatălui său, însemna că viitorul său continua să fie, în aparenţă, strălucit.

în cîştig se afla, într-o anumită măsură, şi Frances Cromwell. Nu se mai vorbea acum de mirele regal, astfel că, în iunie, sora ei, Mary, relata într-o scrisoare că fata aceasta hotărîtă biruia treptat obiecţiile împotriva căsătoriei sale cu Rich, dovedind că poveştile mai vechi

privitoare la lipsa de forţă morală a acestuia fuseseră răspîndite de cei ce doreau să-i despartă cu sila. Chemase în ajutorul ei toată lumea, surori şi prieteni, ca să intervină pe lîngă Oliver, care se lăsa încetul cu încetul convins. După părerea lui Mary, aşa şi trebuia să facă; fiindcă „pentru a spune adevărul, au mers atît de departe cu dragostea, încît Frances nici nu poate să se gîndească s-o rupă cu el“. Această hotărîre, care — după cum se părea că voia să dea a înţelege Mary — avea rostul să grăbească nunta, n-a fost adusă de Frances la cunoştinţa nimănui înainte de a o fi luat. „Dragă frate — îi scria Mary lui Henry — aceasta este, după cîte ştiu eu, situaţia. Domnul să-i îndrepte ce să facă şi singurul lucru la care mă gîndesc este să-L rog s-o ierte că a făcut această faptă, la care, sincer vorbind, a fost împinsă de tărăgănarea lucrurilor". [41] Atît Fleetwood cît şi Desborough, primul ginerele şi al doilea cumnatul Protectorului, şi-au reluat locul în rîndul sprijinitorilor lui Cromwell, dînd astfel dovada — dacă mai era nevoie de ea — a sincerităţii opunerii lor faţă de titlul regal ca atare şi nu faţă de regimul lui Cromwell luat în general. De altfel, ambii s-au grăbit să depună jurămîntul cerut de Consiliul de stat.

Şi totuşi, Lambert nu-şi putea găsi locul în această lume nouă. N-a depus jurămîntul şi nici n-a renunţat la însărcinările lui, ci, la fel ca Ahile, s-a retras îmbufnat în cortul său ca să arate cît de rănit îi era orgoliul. Pînă la urmă, a avut loc o întrevedere între cei doi oameni cîndva atît de apropiaţi, din care unul nădăjduise să-i succeadă celuilalt, iar cel de-al doilea se văzuse silit să refuze coroana din cauza opunerii camaradului său. Cuprinsul convorbirii n-a fost cunoscut niciodată, însă rezultatul ei a fost trecerea, la cererea Protectorului, a însărcinărilor lui Lambert asupra secretarului Consiliului de stat. Replica lui Lambert a fost de a spune simplu că „nu dorea nimic altceva decît să trăiască retras în propria lui casă“. Şi, într-adevăr, Lambert împreună cu Frances şi cei zece copii ai lor s-au refugiat pe încîntătoarea şi întinsa lui proprietate de la Wimbledon, care făcuse cîndva parte din moşia reginei Henrietta Maria, unde avea posibilitatea să se dedea plăcerii grădinăritului (din care cauză se presupune că el a fost acela care a introdus crinul de Guernsey în Anglia) şi să picteze, de obicei, flori. însă, în pofida acestor desfătări, el părea — după

cum povestea mai tîrziu sir Frances Russell — „aproape trist". Se spunea că, în zilele sale mai fericite, Lambert i-ar fi făcut portretul lui Cromwell şi că fiul său mai mare, John, socotit „un portretist excelent", ar fi moştenit talentul tatălui său [42]. Cu toate acestea, afecţiunea lui Cromwell faţă de el nu slăbise cîtuşi de puţin. Dîndu-şi seama de marea pagubă bănească suferită de generalul său prin renunţarea la împuternicirile ce le avea, pagubă evaluată la aproape 6 000 de lire sterline pe an, Cromwell i-a alocat din fondurile sale personale o sumă de 2 000 de lire sterline pe an. Era ca şi cînd nu putea purta prea mare pică unui om care, deşi făcuse să se prăbuşească unul din planurile sale de viitor, îi adusese totuşi aminte în ultima clipă ceea ce căpitanul Bradford încercase să-i spună în martie : „Bunul meu stăpîn, nu uita că nu eşti decît un om care trebuie să moară şi să vină în faţa judecăţii cereşti". Pînă la urmă, Cromwell a ajuns să creadă drept lucru sigur că cel ce vorbise atunci fusese vocea propriei sale conştiinţe.

Ceremoniei de învestitură, atunci cînd a avut loc, nu i-a lipsit ca strălucire decît însăşi persoana regelui, deşi propunerile privind comandarea unor obiecte de găteală au dat loc unor glume tipice pentru Camera Comunelor. Atunci cînd un oarecare Lister s-a opus propunerii de a i se oferi înălţimii sale o spadă, sub cuvînt că mai avea una, el a adăugat : „I-aş oferi mai degrabă o robă". Unii din cei prezenţi s-au prefăcut că au înţeles că era vorba de o „funie" ++ şi au început să rîdă. Lister le-a răspuns că vorbise cît se poate de lămurit şi că vorbise de „robă" : „O ridicaţi pe înălţimea sa la rangul unui mare principe, sau chiar al unui rege... în asemenea cazuri, veşmintele de ceremonie arată starea, fiind ca o coajă care acoperă sîmbu- rele sau o besactea juvaerul. De aceea, aş vrea să-1 înzestrăm cu o robă de onoare" a încheiat el. [43]

Şi totuşi Lister s-ar fi putut mîndri pe bună dreptate cu programul care a urmat. într-adevăr, vineri 26 iunie o ceremonie stranie a fost pusă în scenă la Westminster Hali, locul unde fusese judecat cu opt ani înainte Carol I, fiindcă încercase să exercite puteri care nu erau cu siguranţă mult mai mari decît cele pe care le avea acum

---

++ Joc de cuvinte între *robe* („robă") şi *rope* („funie"). — M.L.

Lordul-Protec- tor §§§§

curtenii de serviciu şi alţi demnitari de rang înalt, urmaţi de întreaga ceată a crainicilor, inclusiv crainicul ţinuturilor de la nord de rîul Trent, care mergea înaintea contelui de Warwick, purtătorul spadei. La urmă venea lordul-primar al Londrei purtînd sabia oraşului şi, după el, Oliver. Cînd Oliver a ajuns sub marea draperie şi sub bogat împodobitul său baldachin, a venit rîndul preşedintelui Camerei Comunelor să-1 înveşmînteze pe Lordul-Protector cu roba purpurie garnisită cu hermină, să-1 încingă cu spada şi să-i înmîneze sceptrul. Astfel gătit ca un rege, fiindcă e greu să evităm acest cuvînt, Lordul-Protector a depus jurămîntul solemn care începea astfel : „în faţa şi în numele Atotputernicului făgăduiesc şi jur că voi sprijini şi apăra din toate puterile mele şi cu toată priceperea mea credinţa creştină protestantă în toată puritatea ei, aşa cum este cuprinsă în Sfînta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament, şi că îi voi sprijini pe cei ce o propovăduiesc sau cred în ea“. Jurămîntul mai cuprindea şi următoarele cuvinte : „Ca magistrat suprem al acestor trei naţiuni, mă voi strădui să apăr şi să păstrez pacea şi securitatea lor, precum şi drepturile şi privilegiile juste ale locuitorilor lor.“

Apoi, „stînd în picioare, scăldat în strălucire princiară, potrivit rangului şi demnităţii lui“ — aşa cum spunea *Mercurius Politicus —,* Cromwell şi-a ridicat privirile spre altar, ascultînd predica domnului Manton, răsunetul trompetelor care îl salutau, precum şi strigătele cîtorva oameni, care repetau cuvintele: „Dumnezeu să-1 apere pe Lordul- Protector" ale crainicilor. De aici, cu trena purpurie purtată de trei paji, un nepot al lordului Warwick, lordul Sher- wood şi fiul cel mai mare al lordului Robertes de Truro, Cromwell s-a îndreptat spre curtea Palatului nou de unde, îmbrăcat tot în măreţele lui veşminte, s-a urcat în caleaşcă avîndu-1 pe Richard Cromwell de o parte şi pe Lisle şi Mon- tagu de cealaltă. Calul său de paradă, învelit „într-un valtrap măreţ", era condus de John Claypole. A doua zi, Lor- dul-Protector a fost proclamat din nou, cu mare solemnitate, în City, întovărăşit fiind şi de această dată de garda sa personală, de crainici, în frunte cu căpetenia lor, de trîmbiţaşi şi de membrii Consiliului de stat, care fuseseră întîmpinaţi la Temple Bar de lordul-primar călare, îmbrăcat în robă de catifea stacojie şi însoţit de consilieri municipali, şi care l-au condus cu toţii pe Lordul-Protector pentru a fi

proclamat încă de trei ori la Chancery Lane, la Cheapside şi, în sfîrşit, la Royal Exchange.

Acesta a fost felul în care a fost săvîrşit, cu toată strălucirea ce se poate închipui, în afară de aşezarea pe capul lui a coroanei regale — deşi sceptrul regal, lucrat de Waller, nu lipsea — ritualul instalării lui Cromwell în cea mai înaltă şi ultimă funcţie. Lucrările Parlamentului au fost suspendate, iar conducerea a fost lăsată din nou pe mîna Lordului-Protector şi a Consiliului său. Poate că, fără de slabul chiţcăit al conştiinţei lui, la domnie s-ar fi aflat acum un rege. Şi totuşi, dacă ţinem seama de ampla istorie a Angliei, aceasta n-ar fi fost la urma urmelor o funcţie pe care Cromwell s-o facă de ruşine. Chiar dacă felul în care şi-a asumat puterea nu fusese fără cusur, aceasta n-ar fi reprezentat decît o întoarcere la evul mediu, în care pot fi găsite o mulţime de precedente istorice similare. Urcîn- du-se pe tron ca unul ce-şi cîştigase poziţia prin forţa armelor şi şi-o consolidase prin tăria personalităţii lui, Cromwell nu făcea decît să reamintească prin acţiunile lui pe cele ale lui Wilhelm Cuceritorul, Stephen de Blois **********, Henric al IV-lea, Richard al III-lea şi, în special, ale lui Henric al VH-lea, petrecute toate într-o epocă nu prea îndepărtată de a lui, în care aceşti oameni înlăturaseră, prin talazul puterii lor, rivali cu drepturi presupuse mai mari. E drept că, spre deosebire de aceştia, Cromwell nu putea pretinde că avea în vine vreo picătură de sînge regal, deşi istoria Angliei prezintă ciudata trăsătură că dovezile privind obîrşia
şi sîngele puteau fi rostuite adesea în mod retroactiv pentru a se potrivi vremurilor viitoare ††††††

Semne ale prefacerilor pe care ar fi putut să le sufere chiar şi genealogia lui Cromwell rezultau din felul cum a fost tratată persoana Lordului-Protector în cele 12 luni care mai rămăseseră pînă la moartea lui. Nu mai departe decît în 1658, Thomas Pugh a scris lucrarea *British and Outlan- dish Prophecies* pentru a dovedi „descendenţa directă a înălţimii sale din vechii domnitori ai Britaniei, din care reiese limpede că el este Cuceritorul prorocit de atîta vreme...“ Profeţiile acestea, care se asemănau cu cele socotite mai înainte ca referindu-se la Henric al VH-lea, celălalt cuceritor de origine velşă şi despre care autorul spunea că nu fuseseră destul <ţe bine înţelese în engleză, erau tălmăcite acum în aşa fel încît să se descopere, cu ajutorul unui arbore genealogic extins pe o perioadă îndelungată, că Cromwell era „ramura" care urma să înfrîngă „cîrtiţa" cea nemernică, o făptură legendară cu semnificaţie sinistră, socotită în lucrarea de mai sus a fi fost Carol I (rol pe care îl avusese mai înainte Richard al III-lea), pentru ca apoi să pornească „să cucerească Anglia, Wales, Scoţia şi Irlanda, să înspăimînte Antihristul de la Roma, precum şi împărăţiile Europei, silindu-le să intre într-o alianţă iubitoare de pace“. Din acest punct de vedere, este de notat că, după moartea lui Cromwell, un alt fanatic velş nu numai că a alcătuit mai multe anagrame din numele defunctului Protector, ca, de pildă, *Rule welcome Roy* ++ în engleză şi Y *Lleu Mor*

Lucru care s-a întîmplat şi se întîmplă şi astăzi în istorie. Vezi *The Death of the Past* a lui J. H. Plumb.

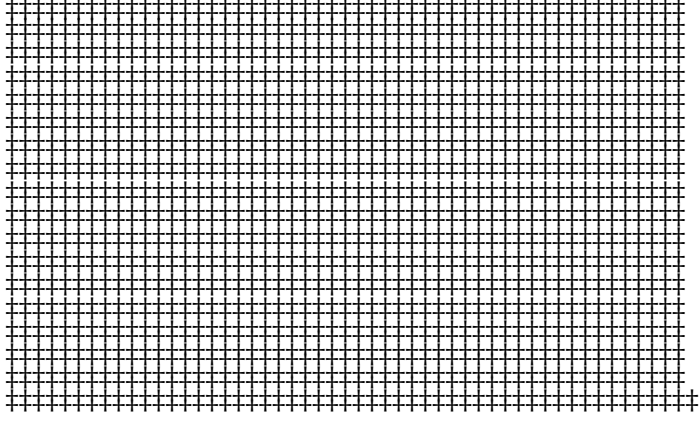

Cower §§§§

Fireşte că aceste jocuri fanteziste, bazate pe originea velşă a lui Cromwell, nu începuseră încă să folosească celălalt mit util al coborîrii lui din spiţa Stuarţilor.

Poate că n-am sfida prea mult adevărul presupunînd că dacă ar fi acceptat coroana, dacă ar fi trăit mai mult şi, mai ales, dacă ar fi fost dăruit cu marele noroc al omului care caută să întemeieze o monarhie ereditară, acela de a fi avut un fiu mai în vîrstă de o inteligenţă sclipitoare, energic şi hotărît, Cromwell ar fi biruit toate

---

Leul esie credincios. — M.L.

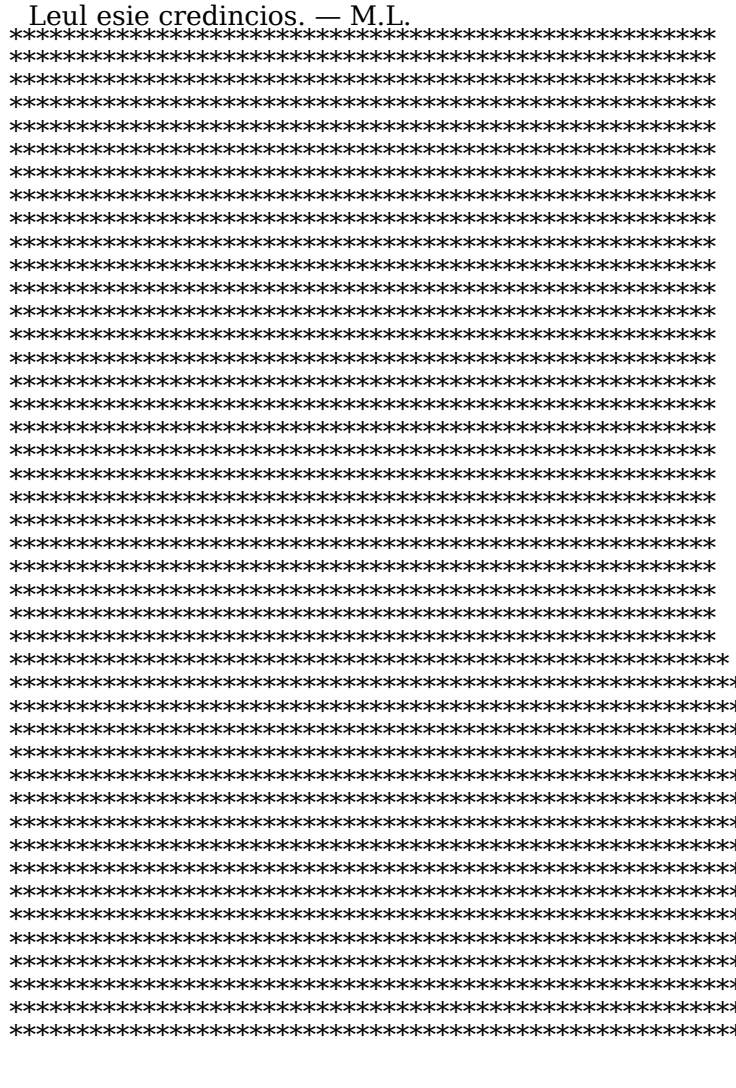

problemele ce îi stăteau în faţă. Doar zece ani de domnie, zece ani în care Carol al II-lea şi-ar fi perpelit inima în zădărnicia exilului, irosindu-şi vigoarea tinereţii în dezmăţuri înmulţite de lipsa de ocupaţie, ar fi putut schimba întregul curs al istoriei Angliei. Aşa cum s-a întîmplat însă, Cromwell a respins mistica regalităţii, un nimb care va lucra de-acum înainte împotriva lui şi a urmaşilor lui, după cum ar fi putut lucra în favoarea lor. însă această neacceptare, să- vîrşită în modul care l-a

Fii mai atrăgătoare prin rîvnă (în engl. în text). — M.L.

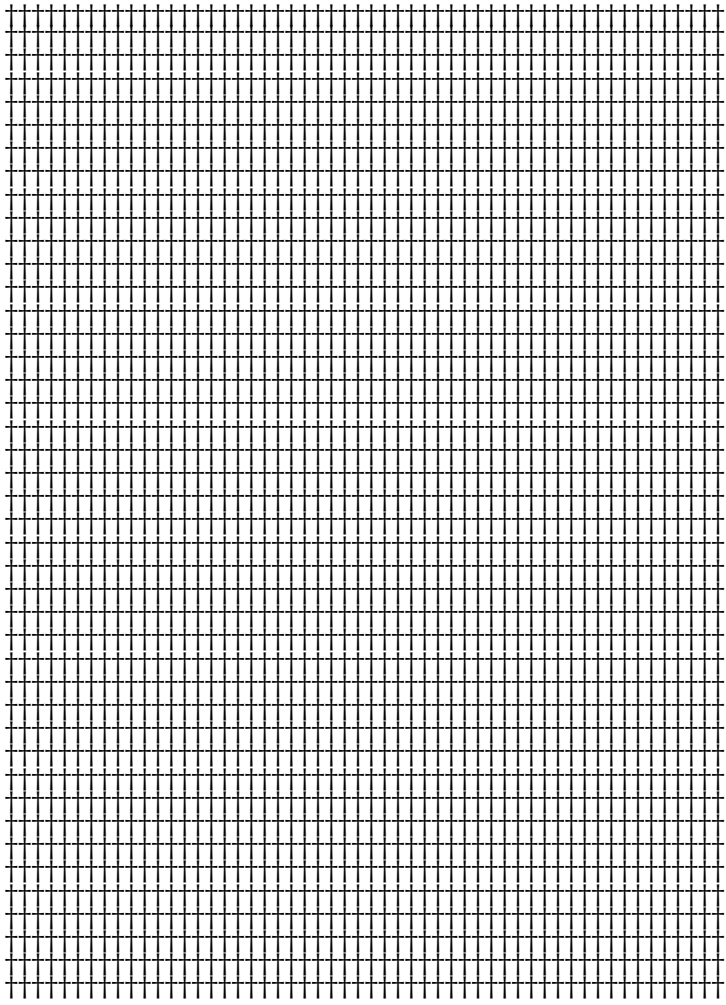

caracterizat pe acest om în întreaga lui carieră, îşi avea obîrşia în principii cu rădăcini adînc înfipte în fiinţa lui. Coroana regală n-a fost „steaua polară" a existenţei sale — cum credea sir Roger L'Estrange — căci, dacă ar fi fost aşa, el şi-ar fi asumat-o cu siguranţă, mizînd pe supunerea ofiţerilor. Pe cerul lui sta înălţată o stea mai strălucitoare, înfăţişată de ceea ce socotea el că e drept. John Milton a fost unul din cei ce l-au studiat amănunţit pe Cromwell în timpul vieţii, pentru ca după moartea lui să scrie — datorită interesului pe care îl prezentau pentru el eroii, începînd cu Satana şi mergînd pînă la Samson Agonistes — despre marele erou creştin al *Paradisului regăsit.* [46] După părerea lui Milton, adevăratul eroism constă în biruinţa asupra propriului nostru eu.

Poate că atunci cînd a respins coroana, Cromwell se va fi învoit şi el cu această părere.

22

Bătrînul Oliver vine cu idei noi

Noi brafe tnvăta-vor si muncească, ultind ce este jaful, Şi noi picioare-n biserici vor păşi şl vor cădea-n genunchi.
Dintr-un poem în legătură cu desecarea mlaştinilor

în vara anului 1657, „bătrînul Oliver" — cum era numit adeseori acum atît de prieteni, cît şi de duşmani — a fost silit să-şi plece şi mai mult capul în faţa năvalei îm-

---

O pace blagoslovită prin evlavie (în engl. în text). — M.L.

****** Fii puternică grijulie mireasă (în engl. în text). — M.L.

binate a vîrstei şi bolii. Spre deosebire de scrisul ferm din ultimii cîţiva ani, semnătura lui — OLIVER P —, pusă atît pe documentele oficiale, cît şi pe scrisorile particulare, începea să apară neîndoielnic tremurată. Şi-a petrecut o bună parte a lunii august căutînd să se însănătoşească în întremătoarea aşezare Hampton Court, aflată la o depărtare nu prea mare de nişte izvoare de ape medicinale socotite a fi prielnice pentru un şir de cataruri dureroase de care suferise în vremea din urmă. Legătura dintre noua lui şubrezenie şi ultimele întîmplări prin care trecuse devenise tema comentariilor contemporanilor săi : Samson îşi pierdea treptat puterea „fără să fi fost nevoie de vreo Dalilă (adică de ofiţeri) care să-1 deposedeze de ea.“ O scrisoare din iunie a lui Richard Cromwell dovedea că avea de ce să fie descurajat: „Ordinea publică este dată de-a berbeleacul şi zgîlţîită din toate părţile, ca şi cînd ar fi o nimica toată să ne tulburăm unii altora, pînă la ultima suflare, liniştea sufletească... înţelepciunea şi-a luat zborul pe aripile dimineţii şi mi-e teamă că ne-a părăsit cu totul" * Fastul recentei învestituri a Lordului-Protec- tor nu putea tăinui întru totul nudele realităţi ale situaţiei politice în care încercările de a se găsi o aşezare constituţională mai mulţumitoare dăduseră greş. Ţara era condusă şovăielnic, doar prin autoritatea unui om îmbătrînit şi cîtuşi de puţin viguros.

însă cu tot aerul de tristeţe care înconjura persoana lui Cromwell, în ocîrmuirea lui puteau fi deslușite unele aspecte interesante, reprezentate de plăpînzii muguri ai unor experienţe sociale şi administrative care au dat interregnului din Anglia un caracter unic şi fecund. Este adevărat că multe din ideile care şi-au croit drum din adîncuri în această nouă şi rodnică atmosferă au fost călcate în picioare la Restauraţie, astfel că urmele lor sînt uneori greu de descoperit şi la fel de greu de analizat cu certitudine obiectivă. Cu toate acestea, simplul fapt că ideile înflorite atunci au trebuit să aştepte două sau chiar trei sute de ani ca să fie realizate, şi că unele din ele n-au fost înfăptuite nici pînă astăzi, arată freamătul acelei epoci în care se socotea, cel puţin teoretic, că vechile probleme puteau să-şi găsească noi soluţii.

Un exemplu de prim ordin este acela al învăţămîntului, care fusese pentru cîtva timp un obiectiv firesc al pu-

ritanilor şi apoi preocuparea unică a lui Samuel Hartlib şi John Dury, doi învăţaţi veniţi în Anglia, unde au exercitat o mare influenţă în cercul Protectoratului. Hartlib era originar din Elbing, localitate din Prusia poloneză, şi se strămutase la Londra în anul 1630. Credea cu tărie atît în „cunoştinţele folositoare", cît şi în necesitatea răspîndirii lor, fiind — aşa cum a spus despre el mai tîrziu John Evelyn — „un om cinstit şi învăţat... o persoană bogată în idei şi însufleţită de dorinţa de a face bine altora, care a răspîndit multe meşteşuguri şi lucruri utile". In cartea sa intitulată *Macaria,* apărută încă din 1641, Hartlib descrisese o ţară ideală, imaginată de el, un fel de paradis în care bogăţia naţiunii ar fi fost distribuită în modul cel mai corect, după ce fusese încă de la început administrată cu înţelepciune, şi unde, printre altele, învăţămîntul era în grija statului. Dury, originar tot din Elbing şi fiu al unui pastor scoţian exilat, după ce pribegise un timp prin Europa, debarcase în Anglia, unde a continuat să muncească în vederea unei uniuni protestante [2].

Atît Hartlib cît şi Dury fuseseră foarte impresionaţi de planurile lui Comenius pentru concentrarea instruirii prin înfiinţarea unui colegiu în care să se predea toate ştiinţele, astfel că, după stăruinţele lor, savantul ceh a fost invitat în Anglia în 1641 de către Parlamentul lung. Hart- lib şi Dury erau convinşi de necesitatea şcolilor de învă- ţămînt general şi a celor de meserii drept instrument important pentru construirea statului ideal şi prezentaseră în acest scop popuneri Parlamentului Barebones. Şcolile de învăţămînt general urmau să predea cititul, scrisul, matematica, geografia, istoria, logica şi dreptul, pentru ca după aceea şcolarii să-şi întregească pregătirea profesională în şcolile de meserii. Plecînd de la premisa că sistemul de învăţămînt schimbă faţa unei ţări mai repede decît orice alt mijloc, cei doi erau încredinţaţi că acest dublu program va face ca cetăţenii de rînd ai Angliei să fie în scurtă vreme superiori tuturor celor din alte părţi.

Idei de acest fel răsăreau ca ciupercile. William Petty, de pildă, credea în necesitatea înfiinţării de „ateliere literare" pentru copiii săraci. Pastorul William Dell cerea crearea la Londra, Bristol, Exeter, Norwich etc. a unor universităţi întreţinute de stat. Interesul pentru ştiinţă şi convingerea în însuşirile ei se răspîndeau în rîndurile societăţii gînditoare. George Fox propunea să se stabilească prin analize de laborator dacă pîinea şi vinul se

prefac într-adevăr în trupul şi sîngele lui Hristos, în timp ce Gerard Winstanley, nivelatorul, era de părere că predica duminicală putea fi înlocuită prin prelegeri asupra ştiinţelor naturale. De asemenea, nivelatorul Richard Over- ton pleda pentru o metodă de verificare prin experienţe ştiinţifice a nemuririi sufletului [3]. Jonathan Goddard, fost membru al Consiliului de stat, medicul care a contribuit mai tîrziu la fondarea Societăţii regale ++ şi care îl însoţise pe

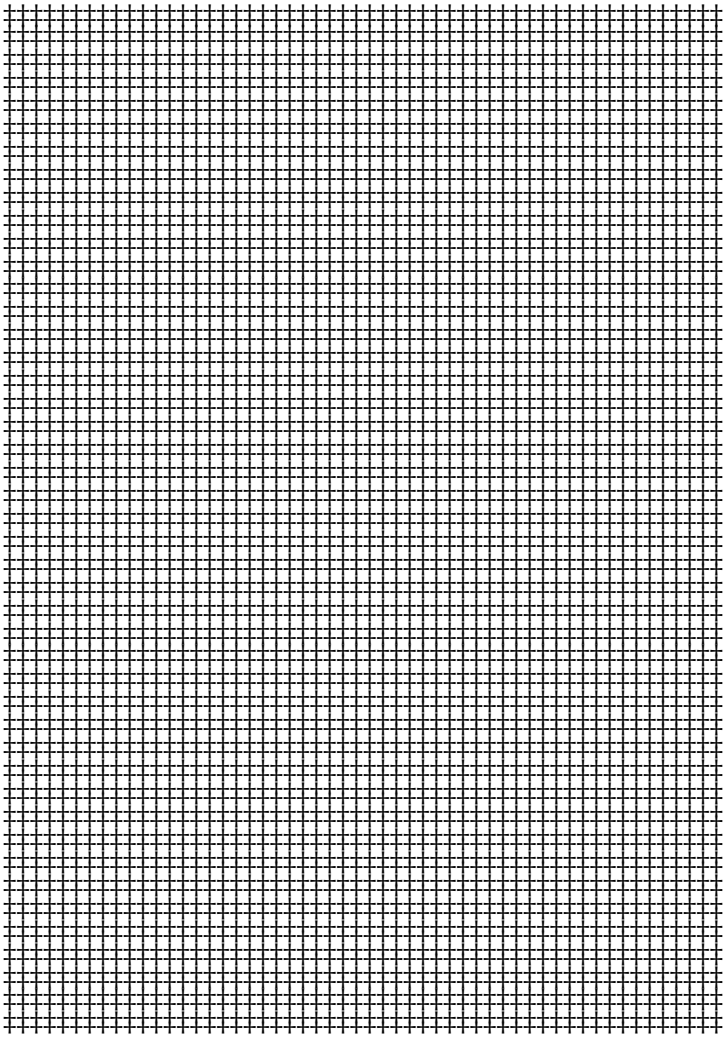

Cromwell în Irlanda şi Scoţia şi fusese ales să-1 ajute pe Oliver în sarcinile sale de rector al Universităţii Oxford, şi-a datorat probabil numirea, în 1655, ca profesor de fizică la colegiul Gresham, influenţei Protectorului. Este adevărat că stăruinţele lui Hartlib şi Dury asupra necesităţii ca ştiinţa să facă parte din sistemul general de instruire au fost curmate în cele din urmă la Oxford de părerea contrară că ea era un obiect de studiu potrivit învăţăceilor cu minţi mai coapte §§§§

au fost scutite în mod special. Chiar dacă guvernul Protectoratului n-a aplicat pînă la ultimul cuvînt concluziile lui Hartlib şi Dury, el s-a arătat totuşi dispus să le primească cu bunăvoinţă.

Ceva mai mult, Oliver însuşi a dovedit cel puţin în două anumite prilejuri că fusese influenţat de părerile lor, care se potriveau cît se poate de bine cu propriile lui nădejdi de a răspîndi protestantismul prin folosirea unor pastori capabili. A întocmit planul pentru un nou colegiu la Oxford, care urma să fie numit St Mary's Hali, după ce va fi fost ridicat şi înzestrat prin subscripţii benevole. Din veniturile colegiului aveau să fie plătite 1 000 de lire sterline unui grup de zece bărbaţi ca să întocmească „o expunere generală asupra cultului creştin protestant reformat practicat în această Republică." Se mai propunea ca „în acest colegiu să fie primiţi şi întreţinuţi pastori protestanţi săraci, precum şi cărturari de origine străină sau născuţi în străinătate, care vor locui în numitul colegiu şi se vor ocupa cu studiul teologiei." însă ceea ce-1 îndemna să susţină aceste planuri de instruire nu erau numai nevoile protestantismului de pretutindeni. Sprijinul dat înfiinţării, la Durham, a unui institut de învăţămînt, care — după cum s-a presupus — ar fi putut avea acelaşi rol ca Trinity College din Dublinul Irlandei elisabetane, îşi avea şi el rădăcinile în dorinţa lui de a crea un corp amplu de pastori potriviţi[5].

La nivelul ridicării strict regionale, înfiinţarea unui centru de învăţămînt potrivit în Nord nu era o idee nouă, fiindcă o petiţie pentru fondarea unei universităţi la Manchester fusese prezentată încă din anul 1640, iar pentru o universitate la York din 1647. Se socotea că prin însuşirea pămînturilor şi averilor decanilor şi capitlului catedralei din Durham se putea realiza baza financiară ideală pentru înfiinţarea în această localitate a unui colegiu sau a unei universităţi, iar prin aprilie 1650 lucrurile ajunseseră pînă acolo încît nobilii, micii proprietari şi alţi locuitori ai oraşului Durham s-au întrunit pentru a înainta Parlamentului o petiţie în această privinţă. în luna martie 1651, Oliver, aflat pe atunci la Edinburgh, s-a simţit îmboldit să intervină în favoarea lor, probabil ca urmare a unei întrevederi pe care o avusese cu cei interesaţi. în orice caz, în scrisoarea de sprijinire a petiţiei, el îi scria preşedintelui Camerei Comunelor : „Mi se pare, într-adevăr, o chestiune de mare interes şi importanţă, fiindcă, cu bine- cuvîntarea Domnului, poate contribui în

bună măsură la propăşirea învăţăturii şi evlaviei pe aceste meleaguri sărace şi ignorante". Cam aşa suna mijlocirea lui. însă Oliver îşi îndrepta gîndul şi spre regiunea nordică însăşi, fiindcă adăuga : „Locul acela prezintă multe avantaje prielnice ca farmecul şi potrivirea aşezării, aerul sănătos şi belşugul de alimente care par să pledeze, toate, în favoarea dorinţei exprimate prin petiţie". Dacă opera aceasta va fi înfăptuită, nu numai că „se va potrivi cu prezentele vreri ale Domnului", dar va da putinţa obţinerii unor roade neaşteptate, însă minunate în viitor[6] .

Cu toate acestea, presiunea exercitată de alte treburi a ţinut în loc desfăşurarea pe mai departe a planurilor privind colegiul de la Durham, şi anume pînă în primăvara lui 1656 cînd Lilburne i-a scris lui Thurloe atrăgîndu-i atenţia asupra unui avantaj in plus pe care îl putea aduce aprobarea unei noi petiţii în legătură cu această problemă : „s-ar cîştiga dragostea celor din Nord" într-o vreme cînd guvernul avea dealtfel nevoie de tot devotamentul pe care şi-1 putea atrage şi, pe deasupra, ar spori, fireşte, faima lui Oliver. în sfîrşit, în luna mai 1657, au fost emise scrisorile oficiale prin care se aprobau petiţiile oraşelor Dur- ham şi Newcastle, precum şi aceea a comitatului Northum- berland. Trebuie subliniat însă că aprobările nu vorbeau încă de vreo universitate, ci se refereau numai şi numai la „colegii", care trebuiau organizate, după cîte se părea, mai degrabă după modelul colegiilor Eton şi Winchester decît după al celor de la Oxford şi Cambridge.

Se arăta acolo că ţelul noului colegiu de la Durham urma să fie „o mai bună propăşire a învăţăturii şi credinţei în acele părţi", iar printre membrii comitetului de întemeiere era şi Hartlib. Lista îndrumătorilor spirituali, din care mulţi erau legaţi de Cromwell sau de regimul său, arăta însă că această propăşire nu era menită să aibă loc numai în raza de activitate a îndrumătorilor, ci că urma să fie extinsă, pe o bază şi mai solidă, în întregul Nord. în felul acesta, Colegiul Durham, pe a cărui listă de îndrumători figurau preşedintele Widdrington al Camerei Comunelor, Rushworth, Walter Strickland, Fauconberg, sir Christopher Packe şi Lambert (cu două luni înainte de a se retrage la ţară), urma să devină piesa centrală a unei operaţii cu dublu efect, adică să întărească atît credinţa, cît şi guvernămîntul central. Numele celor aleşi să fie primii deţinători de catedre erau şi ele strîns legate de

cercurile înalte ale Protectoratului. Unul dintre profesori urma să fie Robert Wood, membru în conducerea colegiului Lincoln de la Oxford. Fusese folosit în Irlanda de către Henry Cromwell în primăvara anului 1657 şi se bucura de ocrotirea lui lady Ranelagh, după cum rezultă dintr-o scrisoare prin care îşi exprima, cu o mirare plină de modestie, bucuria de a fi fost numit. „Chemarea mea la catedră mi se pare cu adevărat providenţială — scria el — fiindcă n-am avut absolut nici un amestec în ea de la început pînă la sfîrşit" [7].

Mintea lui Wood era fără doar şi poate deschisă ideilor noi. După ce studiase cu cîţiva ani înainte sub îndrumarea matematicianului William Oughtred, susţinuse în opusculul *Ten to one* introducerea unui sistem monetar zecimal logic. Recunoscînd valoarea logaritmilor, care erau primiţi tocmai pe vremea aceea cu aclamaţii în Europa, el îşi dădu seama de avantajele pe care le putea reprezenta trecerea la sistemul zecimal, care ar fi permis aplicarea logaritmilor la calculele monetare. Dacă sistemul monetar s-ar fi bazat pe principiile matematicii — argumenta el — negustorii ar fi constatat că contabilitatea „se preface într-o distracţie desfătătoare". Se propunea ca unitatea monetară principală să fie lira sterlină, urmată de monede de 10 centime (prevăzute cu chipul lui Oliver) şi de cele de o centimă, apropiată ca valoare de moneda de 2 penny**********. Hartlib şi-a extins

---

****
****
****

ocrotirea şi asupra lui Wood şi a aranjat, în martie 1656, o dezbatere neoficială în legătură cu această temă. După ce Wood a relatat că ideile sale fuseseră bine primite la Oxford, William Petty şi Benjamin Worsley, secretarul Comitetului pentru comerţ al Republicii, şi-au arătat şi ei plăcerea de a-1 avea în mijlocul lor[8].

Şi totuşi, legătura lui Wood cu colegiul din Durham s-a dovedit a fi mai puţin norocoasă, fiindcă, cu toată înflăcărarea lui iniţială, se pare că de fapt n-a făcut periculoasa călătorie în Nord. Una din greutăţi o reprezenta distanţa, care nu contribuia cu nimic la plăcerea drumului, însă care, sîntem convinşi, ar fi fost înfrîntă dacă Colegiul Durham dura mai mult. Colegiul acesta a întîmpinat însă chiar de la început două feluri de împotriviri. Pe quakeri îi înfuria perspectiva unei şcoli ce se încumeta să formeze pastori, menire care, după preferinţele lor, mirosea prea tare a control statal, astfel că, drept urmare, au început să-şi bată joc de slujbaşi „pe care oamenii îi numesc profesori, trufaşi ca fariseii, purtînd inele, carîmbi de cizmă albi, dantele şi lucruri de aur, nişte bieţi inşi care umblă cu nasul pe sus de îngîmfaţi ce sînt". George Fox, care vizitase colegiul, a plecat comparîndu-1 sarcastic cu Tumul Babei pe motivul că noii pastori trebuiau să înveţe ebraica, greaca şi latina, în timp ce „Petru şi Ioan, oameni ce nu ştiau carte, au predicat Cuvîntul lui Iisus Hristos, care a fost de la începuturi, înainte de a fi existat Babilonul" [9].

Insă opunerea quakerilor, deşi stingheritoare, ca întotdeauna, în manifestările ei, nu putea fi socotită drept zdrobitoare. Mai primejdioasă era ostilitatea vechilor universităţi, care s-a înteţit atunci cînd ambiţiile Colegiului Durham au început să crească, îndeosebi de cînd o patentă de acordare a titlurilor academice, ceea ce ar fi avut drept urmare transformarea colegiului în universitate, a fost întocmită, pentru a fi anulată apoi prin moartea lui Oliver. Oxford îşi exprimase deja părerea că se stabilea un precedent oarecum periculos şi că, prin înmulţirea universităţilor, „scopul lor principal va fi anihilat". în zadar s-au adresat noii oameni, prin petiţii, lui Richard Cromwell, arătînd că şcoala lor era ca un copilaş aflat încă în scutece, fiindcă pînă la urmă pruncul

---

Asemănarea cu sistemul adoptat pînă la urmă, în 1971, adică **cu peste** trei sute de ani mai tîrziu, de guvernul englez este **vădită.**

a murit sufocat. Moartea lui Oliver s-a dovedit a fi fatală pentru perspectivele sale de viaţă şi a rămas ca o altă epocă să înzestreze, peste trei secole, oraşul Durham cu o universitate permanentă ††††††

în alt domeniu, cel al finanţelor, unde noile idei au fost puse în practică nu atît după sugestiile teoreticienilor, ci drept consecinţă a deznădăjduitelor nevoi ale ocîrmuirii de noi soluţii pentru probleme vechi, tabloul era oarecum diferit. Intr-adevăr, nici Cromwell, şi cu atît mai puţin Carol I, sau multe alte căpetenii din vechime sau moderne nu au reuşit să găsească o soluţie ideală, sau măcar simplă, pentru cerinţele contradictorii ale apărării naţionale şi politicii externe, pe de o parte, menite să menţină securitatea ţării şi să-i sporească puterea, şi ale necesităţii unor impozite reduse, menite să-i facă pe oameni să fie mulţumiţi şi să prospere, pe de altă parte. E greu de crezut că o asemenea soluţie ideală putea fi găsită în epoca aceea socotită în fond, din punct de vedere financiar, drept perioadă de tranziţie de la vechiul concept al regelui medieval, care „trebuia să trăiască din ceea ce avea“, adică să-şi finanţeze politica din propriile sale mijloace, spre controlul parlamentar al impozitelor şi deci, încetul cu încetul, al politicii însăşi. Ceva mai mult, această epocă de tranziţie era tulburată de ruina financiară lăsată în urma lor, aşa cum era de aşteptat, de războaiele civile.

Bineînţeles că la încurcăturile financiare ale lui Cromwell contribuiseră şi unele din propriile sale acţiuni. S-a subliniat, pe bună dreptate, de către un specialist, care era şi unul din sprijinitorii lui, că Cromwell n-a fost „un om priceput în afaceri", iar criticii săi erau preocupaţi, cum era şi firesc, de relaţiile reci pe care el şi le îngăduia să le aibă cu anumiţi negustori şi cu centrul comercial al Londrei. Era un climat periculos pentru epoca aceea în care nu existau bănci în sensul modern al cuvîntului (deşi un fel de organizaţii similare funcţionau totuşi), astfel că împrumuturile trebuiau negociate, atunci cînd era necesar, tocmai cu organizaţiile comerciale, iar faptul că ele i-au fost refuzate în ultimele 12 luni ale vieţii lui nu a făcut decît să-i mărească în mare măsură crescîndele dificultăţi financiare. N-ar fi de nici un folos să indicăm, pentru a critica situaţia financiară a Protectorului, vreo soluţie teoretică posibilă, dar care să nu ţină seamă de concepţiile dominante ale vremii lui. Aşa cum s-a văzut, era o vreme în care rolul pe care îl juca Anglia, sub

---

Dar şi în acest caz, o propunere ca noua instituţie să capete numele de „Colegiul Cromwell" a fost respinsă prin, anii 1950. ’•

conducerea lui Cromwell, în treburile lumii era privit mai degrabă cu ochi buni de majoritatea naţiunii, şi nu invers. Ceva mai mult, dărnicia largă de care dădea el dovadă în străinătate îl ajuta să-şi întărească poziţia, izolîndu-1 pe regele Carol al II-lea, după cum desfăşurarea costisitoare a trupelor încartiruite în Anglia, Irlanda şi Scoţia micşora ameninţarea regalităţii.

Amănuntele reale ale politicii financiare a lui Cromwell mai sînt discutate şi acum, fiindcă — aşa cum se întîmplase şi cu contemporanii lui — experţii nu se pot pune de acord în ceea ce priveşte faptul dacă moştenise sau nu o situaţie economică sănătoasă de la Parlamentul lung ##########. Nu poate fi

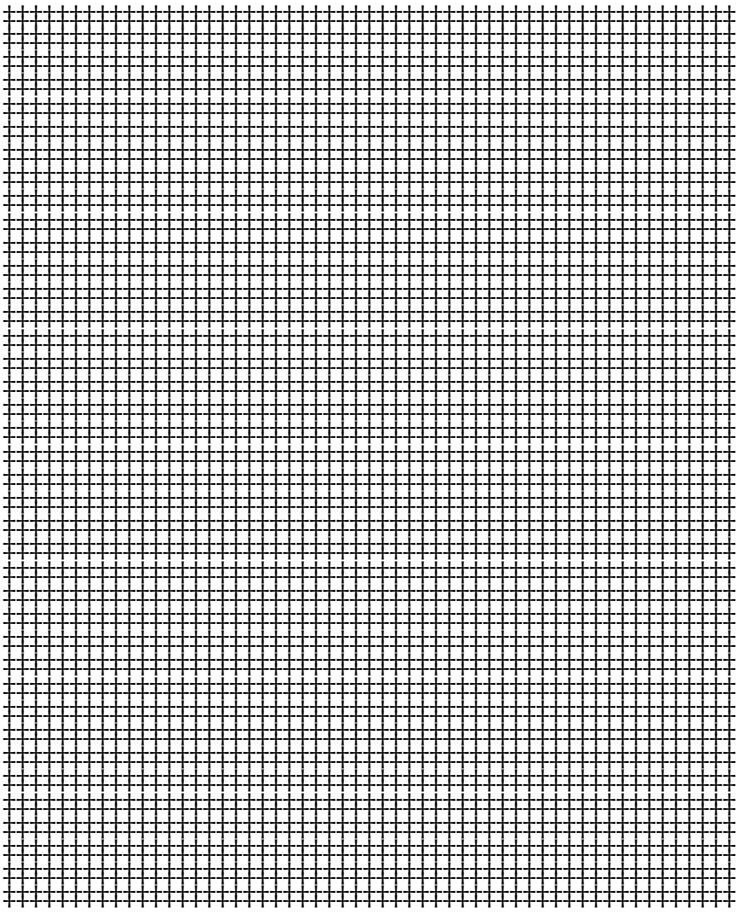

tăgăduit însă că, indiferent de solvabilitatea anterioară a ocîrmuirii, Cromwell şi-a asumat funcţia într-un moment extrem de critic din punct de vedere economic, adică atunci cînd efectele războiului cu Olanda începeau să se resimtă din plin. De asemenea, numeroasele vînzări de pămînturi pricinuite de confiscarea averilor regaliste contribuiau şi ele la perturbarea economiei naţionale, deoarece conduceau la blocări exagerate de capitaluri. Războaiele civile lăsaseră în urma lor un haos financiar în care noile mijloace de a ieşi din încurcătură se băteau cap în cap cu birurile cunoscute din vechime. Dar chiar în aceste condiţii, cheltuielile pentru întreţinerea armatelor din Scoţia şi Irlanda, precum şi cheltuielile suplimentare prilejuite de uniunea cu Scoţia nu erau acoperite de impozitele stabilite în acest scop. în afară de acestea, comerţul Angliei era supus unor stagnări şi fluctuaţii care nu puteau fi puse neapărat pe seama guvernului. Toate aceste năluci ameninţătoare îl înconjurau acum pe omul ale cărui speranţe de căpetenie din anul 1654, cînd a ajuns Protector, erau *să reducă,* potrivit dorinţei oamenilor, nepopulara dare lunară.

Aceste dări, rău văzute încă de la prima lor introducere, în 1645, de către armata lui Fairfax, s-au transformat într-un sistem pe scară naţională dat pe mîna comitetelor locale. Baza impunerilor era proprietatea funciară, precum şi cea mobiliară, iar banii strînşi erau înmînaţi la început vistiernicilor armatei de la Guildhall. Totuşi, în pofida eforturilor lui Whalley de a introduce o contribuţie pe venituri de 6 penny la lira sterlină, proprietatea funciară a continuat să fie baza pe care se făceau în general impunerile. Insă cum numărul oştenilor se micşora, împuterniciţii vistieriei şi-au luat obiceiul să indice în ce alte locuri puteau fi folosite dările. S-a ajuns în chipul acesta ca, după terminarea războiului civil, să fie cerută imensa sumă de 120 000 de lire sterline pe lună, fapt care a provocat, aşa cum era de aşteptat, plîngeri zgomotoase atît din partea cetăţenilor cît şi a

---

Vezi *Findnclal and Commercial Policy under the Protectorate* de Maurice Ashley, care vine în sprijinul lui Cromwell ; *Public Finance and the Sale of Confiscated Property during the In- terregnum* de H. J. Habbakuk, care atribuie instabilitatea financiară congenitală a regimului lui Cromwell în special împrejurării că oamenii nu voiau să-i împrumute bani şi care ia ca punct de plecare faptul că, la dizolvarea lui, Parlamentul lung nu era solvabil.

Parlamentului din 1654, ceea ce l-a făcut pe Cromwell să-şi asume sarcina de a reduce în două trepte această sumă la 60 000 de lire sterline, lucru care era, desigur, în concordanţă cu dorinţa obştească şi cu propriile sale convingeri, însă care nu făcea decît să-1 împingă, din punct de vedere financiar, spre alte surse mai vechi.

Unele din aceste surse, ca, de pildă, taxele vamale, dăinuiau de multă vreme, astfel că erau îndeobşte acceptate, în timp ce altele, ca accizele, fuseseră introduse cu prilejul războaielor şi de aceea erau foarte prost văzute. Accizele, propuse mai întîi de Pym în 1643 şi folosite după aceea de ambele părţi în decursul războiului civil, aveau în mintea oamenilor răsunetul unei inovaţii nedorite. Constau dintr-o taxă plătită de producătorii englezi pentru mărfurile produse în ţară şi de către producătorii străini la intrarea mărfurilor lor în porturile engleze, adică la fel cum erau plătite şi taxele vamale. Erau supuse, printre altele, acestor taxe, atît berea slabă, din malţ nepreparat, cît şi berea din malţ prăjit şi hamei (deşi pîinea era scutită, fiind, prin tradiţie, alimentul de bază al populaţiei), lucru care a avut, evident, efectul de a provoca ridicări de preţuri, ba în unele cazuri chiar răzvrătiri. Pînă la urmă, cîrmuirea şi-a dat seama că taxele acestea puteau fi administrate în modul cel mai avantajos prin concesionarea lor unor persoane particulare. Acordînd dreptul de încasare a veniturilor din accize pentru o anumită clasă de mărfuri în schimbul unei sume fixe plătite anticipat, guvernul avea avantajul de a pune mîna dintr-o dată pe atît de trebuincioşii bani gheaţă. Dacă respectiva persoană putea scoate mai mult decît plătea, şi desigur că obiectul operaţiei era tocmai acesta, ea avea dreptul să păstreze diferenţa. Deşi încasările făcute arată că într-adevăr concesionarii trebuie să fi avut cîştiguri mari, totuşi faptul că guvernul continua să vîndă aceste drepturi arată că problema nu era deloc simplă, fiindcă, dacă ar fi făcut el impunerile, guvernul ar fi încasat mult mai puţin. Particularii plăteau ocîrmuirii mai mult, dar aveau şi cîştiguri mari. Aşa se explică cum de-a putut omniprezentul Martin Noell să pună treptat mîna pe categorii întregi de mărfuri şi să cumpere pe bani lichizi şi alte concesiuni. A obţinut contractul asupra sării contra unor sume variind între 20 000 şi 30 000 de lire sterline pe an, contractul asupra postavurilor, mătăsurilor şi pînzeturilor contra a 56 000 de lire sterline pe an şi, în sfîrşit, în 1657, un contract

multiplu pe cinci ani privind un număr mare de mărfuri diferite. Tot el a avut rolul de însărcinat al lui Thurloe pentru strîn- gerea încasărilor cuvenite administraţiei poştale, înfiinţată pe timpul lui Carol I pentru a transporta scrisori cu 2 penny pentru 80 de mile, şi, în afară de aceasta, pentru a închiria cai de poştă. Thurloe avea nevoie să controleze această organizaţie în folosul treburilor tainice ale serviciului său de informaţii [n].

în pofida acestor măsuri, cifrele citate de dr. Ashley arată că în tot decursul Protectoratului a existat o permanentă şi uriaşă diferenţă între veniturile şi cheltuielile statului, veniturile fiind într-una inferioare limitei de 2 000 000 de lire sterline, în timp ce cheltuielile erau mereu mai mari. Drept rezultat, deficitul s-a menţinut aproape permanent la peste 1 000 000 de lire sterline. în 1057, de pildă, deficitul se urcase la 1 500 000 de lire sterline, pentru ca în 1658, cînd a murit Oliver, să se menţină la acelaşi nivel. Cifrdle acestea explică nu numai interesul pe care îl reprezentau pentru guvern sursele directe de bani lichizi, cum erau concesionarea veniturilor din taxele de vămuire şi din accize, dar şi faptul că trebuia să recurgă la diferite forme de împrumuturi camuflate, ca, de pildă, emiterea de obligaţiuni pentru soldele oştenilor sau de titluri garantate de stat. Dar chiar în aceste condiţii se dovedeau necesare şi alte împrumuturi, din care unele luate probabil de la Noell, de la tovarăşul acestuia, negustorul Vyner, sau, dacă era posibil, din City. S-a sugerat în mod plauzibil că o parte din prietenia arătată de Cromwell oamenilor de acest fel, ca, de altminteri, şi evreilor, îşi avea rădăcina în necazurile lui financiare şi în atitudinea glacială a celor din City [12].

Este adevărat că *Umila petiţie şi povaţă* îi pusese la dispoziţie lui Cromwell, în 1657, atunci cînd căpătase demnitatea regală, un venit anual de 1 300 000 de lire sterline, însă chestiunea aceasta ridica şi ea diferite probleme. în primul rînd, suma nu era suficientă, astfel că mai tîrziu a trebuit să fie mărită cu alte 600 000 de lire sterline. în al doilea rînd, era greu de ştiut de unde vor fi luaţi banii adevăraţi, nu cei de pe hîrtie, după cum a recunoscut mîhnit însuşi Cromwell în faţa Parlamentului din 1658 : „Deşi am administrat fondurile cît am putut mai bine... unele din ele destinate de voi

treburilor publice, cum sînt cele pentru construcţii, n-au intrat în casa statului, aşa cum era de aşteptat” [13]. în această ultimă perioadă a vieţii sale, Cromwell a avut nevoie de încă 500 000 de lire sterline pentru războiul cu Spania, care urmau să fie strînşi prin- tr-un impozit aplicat pe o durată de numai trei luni. El a mai trebuit să recurgă, de asemenea, aşa cum s-a văzut, la mijlocul folosit mai înainte de Iacob I şi Carol I de a impune clădirile noi din Londra. Pentru toate casele clădite în Londra începînd din 1620 încoace urma să se plătească o dare anuală, iar pentru cele clădite începînd din septembrie 1657 trebuia plătită o amendă de 120 de lire sterline pe lună. Dar şi în cazul acesta, nu s-au încasat atîţia bani cît se sperase.

Crescîndele greutăţi băneşti nu numai că îl puneau din cînd în cînd pe Cromwell în conflict cu Parlamentul, încercări pe care sîntem siliţi să credem că prefera să le ocolească cu desăvîrşire deocamdată, dar aveau repercusiuni şi asupra altor aspecte ale politicii spre care aspira. De pildă, gingaşa problemă a englezilor catolici afecta plă- pîndele relaţii dintre Anglia şi Franţa. Pe la mijlocul deceniului, Oliver îngăduise statornicirea unei situaţii de *fado* mai îngăduitoare a catolicilor, în timp ce Bordeaux stăruia, în urma instrucţiunilor categorice primite de la Mazarin, ca îngăduinţa să fie de *jure.* La rîndul lui, Parlamentul, pentru a obţine fondurile necesare războiului cu Spania, cerea să se revină la vechile şi asprele legi privind nesupunerea religioasă, potrivit cărora catolicii trebuiau să depună un jurămînt de renegare a credinţei lor, iar în caz contrar să piardă două treimi din avere. Cu toată împotrivirea Protectorului, Parlamentul a votat în acest sens în luna iunie un proiect de lege pe care Oliver a trebuit, vrînd-nevrînd, să-1 accepte (deşi, după cîte se pare, el n-a fost aplicat niciodată), astfel că singurul lucru ce i-a rămas de făcut a fost să-1 potolească pe Bordeaux făgăduindu-i că legile vor continua să fie aplicate mai degrabă cu blîndeţe decît cu asprime, făgăduială pe care ambasadorul a socotit că Oliver avea de gînd să o ţină cu orice chip.

Miezul problemei consta, fireşte, în uriaşele cheltuieli pentru armată şi marina de război. Dr. Ashley aprecia că în decursul Protectoratului fuseseră cheltuite numai pentru armată peste *7* 000 000 de lire sterline, ceea ce

dovedeşte că grosul risipei nu era la Curtea Protectorului, aşa cum insinuau unii regalişti sau republicani. Cromwell nu era nici un ocrotitor al artelor, aşa cum fusese regele Carol I, şi cu atît mai puţin omul care să irosească banii ţării. Cheltuielile reale pentru armată, maşina de război şi administraţia civilă se ridicau probabil la 2—3 000 000 de lire sterline pe an. în aceste condiţii, ne vine uşor să înţelegem enervanta convorbire pe care Protectorul a avut-o pe tema finanţelor lui cu Bordeaux şi pe care acesta a raportat-o în Franţa. Oliver îşi recunoştea pe faţă sărăcia şi neputinţa lui de a da Franţei un ajutor mai mare decît acela la care se angajase prin planurile lor comune. Admitea faţă de ambasador că mijloacele sale erau îndeobşte slabe ; cu toate că veniturile ţării erau foarte mari, cheltuielile făcute „pe uscat şi pe mare" absorbeau o bună parte din ele. Avem motive să credem — aşa cum a crezut şi Bordeaux — că declaraţiile lui erau sincere [14].

Nu lipseau de altfel teoreticienii care încercau să ofere soluţii nu numai în privinţa finanţelor ţării, ci şi pentru înrudita temă a comerţului. Hartlib şi prietenii lui, de pildă, credeau cu înflăcărare în însemnătatea creşterii productivităţii în această ţară în care predomina agricultura : 4 500 000 din cele peste 5 000 000 de locuitori ai ţării — susţineau ei — trăiau din cultivarea pămîntului. Productivitatea putea fi mărită prin plantarea obligatorie a pomilor roditori sau prin alte măsuri valoroase ca stimularea albinăritului. Premisa acestor idei era aceea că pămînturile lăsate în paragină erau fatale pentru binele obştesc. Drept urmare, împrejmuirea pămînturilor, care îi supăra atît de tare pe oamenii de rînd, precum şi extinderea complicatului sistem de împrejmuiri, cum era acela practicat la desecarea mlaştinilor, operaţie pe care nivelatorii o criticaseră cu atîta furie mai de mult, intrau în planurile lui Hartlib şi ale celor din jurul său ca fiind opere cucernice, astfel că în cartea sa *Legacy of Husbandry,* apărută în 1655, el se declara de acord cu drenarea [15]. Schimbarea atitudinii lui Cromwell faţă de întreaga problemă a regiunilor mlăştinoase arată cum nu se poate mai bine influenţa pe care aceste idei o aveau pe vremea aceea asupra puritanilor.

într-adevăr, în îndepărtaţii ani ai deceniului 1630, Cromwell nu văzuse în problema mlaştinilor decît suferinţele unor oameni nevoiaşi, pentru ca, în iunie 1653, sir

William Killigrew să relateze, referindu-se la desecarea mlaştinei South Holland, că Cromwell, care era pe atunci comandant-şef al armatei, considera că se făcuse în principiu o operă folositoare, numai că cei ce executaseră lucrarea trăseseră prea mari profituri, în vreme ce „nu se arătase suficientă grijă faţă de cei săraci'*. Ultima fază a fost aceea în care Cromwell a dat voie să se ia măsuri împotriva răzvrătiţilor care se adunau ca să protesteze împotriva desecării. Oricît de dreaptă va fi fost cauza lor, locuitorii mlaştinilor tulburau liniştea publică, astfel că trebuiau siliţi să se supună legilor. Se spunea, de pildă, că Edmund Drury din Swaffham, bănuit a fi căpetenia protestatarilor, ar fi ameninţat că se vor măsura cu două sau trei mii de oşteni, „fiindcă erau înarmaţi tot atît **de** bine ca şi ei“. Un poem scris pe aceeaşi temă glăsuia :

Slăvesc stăvilirea puhoaielor şi îmblînzirea mării,
Înfrînarea grandioaselor fluvii şi îndreptarea lor.
Noi braţe învăţa-vor să muncească, uitînd ce este jaful, Şi noi picioare-n biserici vor păşi şi vor cădea-n

genunchi.

Bătălia mlaştinilor luase sfîrşit. Puterea centrală a răspuns protestatarilor prin cuvintele comitetului parlamentar însărcinat cu această problemă : „Preocuparea puterii supreme este şi trebuie să fie aceea de a se îngriji de binele întregii naţiuni" [16].

Domeniul în care ideile puritane de odinioară **s-ar mai** fi putut ciocni cu practica stabilită era acela al diferitelor întreprinderi autorizate să facă comerţ cu străinătatea. Nici o altă temă nu fusese supusă, înaintea războiului, unei critici atît de violente şi de energice din partea opoziţiei puritane ca aceea a monopolurilor naţionale. întreprinderi ca „Antreprenorii comerciali", „Compania moscovită", „Compania Indiilor orientale" şi aşa mai departe nu erau toate nişte adevărate monopoluri ? Şi totuşi, asociaţiile acestea se bucurau de sprijinul Protectorului. **S-a** dovedit a fi de ajutor „Companiei moscovite" şi a intervenit în favoarea „Antreprenorilor comerciali" la Ham- burg, unde Richard Bradshaw era întîmplător atît reprezentant al guvernului englez, cît şi reprezentant şi delegat al companiei. Este adevărat că Cromwell îşi dădea seama de încurcătura pe care o reprezentau aceste întreprinderi. într-o scrisoare, întocmită cu mîna lui în februarie 1655 şi adresată

Consiliului de stat, Cromwell se referea la petiţia lui George Sanderson de a i se acorda o patentă ca să exporte în exclusivitate cărbuni de la Newcastle în Franţa. Consiliul urma să examineze dacă „aceasta nu reprezenta un monopol care să prejudicieze drepturile poporului sau dacă patenta putea fi acordată în mod legal pe baza consideraţiilor şi motivelor alăturate în scopul măririi veniturilor publice". Compania „Antreprenorilor comerciali" a avut de îndurat critici serioase, în special din partea producătorilor de postavuri, din cauza dreptului ei exclusiv de a exporta postav neprelucrat. Pînă la urmă, Comitetul parlamentar pentru comerţ s-a declarat împotriva acestei practici, deşi o aprobase mai înainte şi în pofida opunerii unuia dintre membrii săi, sir Christopher Packe, care, în calitate de patron al companiei, şi-a folosit dubla lui poziţie spre a interveni în dezbateri „ca un armăsar".[17] Se pare totuşi că pînă la urmă compania şi-a recăpătat privilegiul. In general însă, sarcina de a învinovăţi în continuare companiile în numele celor ce se împotriveau monopolurilor a rămas pe seama nivelatorilor şi a quakerilor.

în ceea ce privea comerţul luat în totalitatea lui, înfiinţarea, în 1650, a unui Consiliu al comerţului a reprezentat totuşi o încercare îndrăzneaţă de tratare a problemelor unei epoci în care aproape nimeni nu înţelegea cum puteau fi folosite cel mai bine diferitele tendinţe comerciale, supuse atîtor influenţe străine de neprevăzut, în timp ce alte evenimente externe ca războaiele, pierderea corăbiilor şi recoltele proaste complicau şi mai mult situaţia. Comitetul comerţului, creat sub Protectorat şi care l-a urmat pe cel dintîi, a reprezentat cel puţin străduinţa stabilirii unui control central, deşi doar un singur raport al comitetului a stat la baza legii votate de Parlament şi anume a celei privitoare la exportul „unor mărfuri produse, cultivate sau manufacturate în această Republică" [18]. Prin alte referate, comitetul îşi exprima părerea că era necesar să se interzică exportul lînei şi să se îngăduie exportul, cu taxe vamale reduse, al unor mărfuri ca, de pildă, carnea de vită, carnea de porc, slănina şi brînza, pentru ca, cu un alt prilej, să propună prohibirea totală a exportului de piei brute şi de piei tăbăcite. Din păcate, sugestiile acestea n-au dat decît puţine rezultate palpabile. Aceste încercări empirice de control statal concordau cu unele concepţii avansate ale timpului, cum erau cele ale lui Thomas Violet, autorul

unei teorii economice originale, care susţinea necesitatea unei supravegheri mai atente a comerţului din partea guvernului englez, asemănătoare aceleia exercitate de guvernul olandez, pe care el o considera foarte bună.

în timpul domniei regelui Carol I se făcuseră propuneri pentru trecerea sub controlul statului a minelor de cărbuni, prin considerarea lor drept proprietate regală, iar în 1655 a fost prezentată Protectorului Oliver o nouă variantă a acestui plan.[19] Fiindcă preţul cărbunelui era o problemă care le pricinuia mari necazuri locuitorilor din Sud, unde londonezii în special trebuiseră să suporte o majorare de 300% a acestui preţ în timpul războiului cu Olanda, planul trecerii minelor de cărbuni în proprietatea statului, cunoscut sub numele de Planul Battalion, a fost pus pînă la urmă în discuţie, fără să se intre însă în amănunte. Sub domnia lui Carol I s-a propus ca guvernul să participe la exploatarea minelor, vînzarea cu amănuntul a cărbunilor urmînd să fie făcută, în locul negustorilor, de către administraţiile comunale, în timp ce sub Cromwell propunerea era ca sub control guvernamental să intre numai expediţiile de cărbuni pe mare. Aveau să fie numiţi mai mulţi agenţi, care să cumpere cărbunii la preţuri fixe vara şi iarna, plătind statului o rentă anuală între 50 000 şi 60 000 de lire sterline pe an. Totuşi, din cauză că planul acesta bine intenţionat le-ar fi îngăduit de fapt agenţilor să fixeze, fără frică de pedeapsă, preţuri extrem de ridicate pentru consumatori, propunerea — cum era şi drept — a căzut baltă.

Exista totuşi un domeniu în care preferinţele religioase ale lui Cromwell se încastrau perfect în teoriile economice ale vremii. Convingerea lui în necesitatea ca protestanţilor străini să li se permită imigrarea în Anglia era împărtăşită pe deplin de un om ca Violet care, în calitatea lui de adept al comerţului liber, îşi exprimase părerea că un bun comerciant olandez era pentru statul englez tot atît de preţios ca şi o vacă olandeză de rasă. Acum, cînd pornirile sale religioase îl îndemnau atît de puternic să-i cheme pe protestanţii năpăstuiţi să vină să se aşeze în Anglia, lui Cromwell îi venea uşor să accepte ideea că bunăstarea ţării va fi sporită prin prezenţa lor. Jean Des- paigne, eminentul teolog hughenot care fugise în Anglia după moartea lui Henric al IV-lea, s-a bucurat de protecţia lui Oliver încă de pe vremea cînd era comandant-şef al armatei. în 1652, Despaigne dedicase un opuscul lui *Messire Oliver Cromwell, General des*

Armees de la Re- publique d'Angleterre, în care arăta că obţinuse, la So- merset House, cu ajutorul acestuia, un loc nou pentru biserica lui, iar cînd francezul i-a adresat mulţumiri formale pentru mărinimia de care dăduse dovadă, Cromwell i-a răspuns, la ceremonia inaugurării, cu o cuvîntare extrem de binevoitoare, care a făcut o impresie profundă asupra ascultătorilor, astfel că Despaigne a soris după aceea : „Am auzit cuvinte pe care nu le vom uita niciodată". Dealtfel, se poate socoti, pe bună dreptate, că vorbele acestea rezumau atitudinea afectivă a lui Cromwell în această problemă : „Iubesc străinii — a declarat el — mai cu seamă dacă au aceeaşi credinţă ca noi"

Drept urmare, coloniilor de imigranţi protestanţi de la Londra şi Norwich li s-a îngăduit cu generozitate în timpul Protectoratului să facă comerţ în pofida de neînlăturatei opuneri locale. Peste 250 de străini au primit sub Protectorat acte de încetăţenire, un număr record, mult mai mare decît acela al naturalizărilor aprobate sub Iacob I sau Carol. Şi Oliver a continuat să acorde o deosebită şi călduroasă ocrotire străinilor, începînd cu Theophi- lus de Garencieres, medicul de casă al ambasadorului francez, care a ajuns, la stăruinţa lui Cromwell, membru al Colegiului medicilor englezi, şi pînă la Peter Vasson, care a fost numit conferenţiar la catedra de fizică de la Oxford tot în urma aceleiaşi binevoitoare intervenţii. într-adevăr, rectorul Universităţii, adică Cromwell, a declarat că primise în privinţa lui Vasson un referat favorabil, în care erau descrise suferinţele lui din cauza credinţei, succesul pe care îl avusese, prin binecuvîntarea Domnului, în practica sa şi „caracterul ireproşabil al modului său de viaţă".

Poate că multe din cele mai grave probleme ale Protectorului ar fi căpătat o soluţie măcar parţială dacă la Londra ar fi existat o bancă cum era aceea de care se bucurau olandezii la Amsterdam. Era un dar din cauza căruia olandezii erau invidiaţi de negustorii englezi, siliţi să plătească dobînzi deosebit de mari la împrumuturi, lucru care — susţineau ei — le paraliza comerţul. Ideea unor bănci de stat fusese sugerată de fapt încă din 1648. Ar fi urmat să se înfiinţeze două bănci : o „bancă comercială", precum şi una „de schimb", propusă în 1650. Se socotea îndeobşte că o bancă putea fi de folos comunităţii, în broşura *England's Safety,* apărută în

1652, Henry Robinson cerea insistent ca Anglia să acumuleze aur şi argint în cantităţi mari, ca mărfurile de primă necesitate, cum erau alimentele şi materialele brute, să nu fie exportate şi ca importul obiectelor de lux să fie interzis. Această broşură a fost recomandată de sir Anthony Ashley Protectorului curînd după învestirea lui cu rugămintea ca propunerile lui Robinson să fie „luate neîntîrziat în considerare". O altă broşură, aceea a lui S. Lambe, se referea la multiplele avantaje pe care le oferea o bancă, inclusiv creşterea venitului naţional şi reducerea dobînzilor pentru negustori, păreri pe care le-a expus într-o petiţie către Parlament, cu toate că nici de această dată n-a ieşit nimic precis de pe urma ei. Aşa cum stăteau lucrurile, părerile lui Lambe au rămas să fie puse în practică şi să dea roade de-abia în epoca următoare [21].

Controversa asupra felului în care Cromwell a administrat resursele ţării ia o formă ascuţită atunci cînd se referă la situaţia de după moartea lui, cînd Anglia a trecut neîndoielnic, sub cîrmuirea şovăitoare a lui Richard, printr-o perioadă financiară sumbră, apropiată de faliment. Era o situaţie moştenită de la Cromwell, care lăsase, desigur, la moartea lui, datorită diferenţei permanente dintre venituri şi cheltuieli, o datorie de stat deosebit de mare, sau un fenomen specific cauzat de decesul său prematur ? Fireşte că nici cel mai versat economist n-ar fi în stare să dea acestei întrebări un răspuns lipsit de orice îndoială. Cele ce s-ar fi întîmplat dacă Cromwell nu şi-ar fi aflat sfîrşitul nu pot fi decît de domeniul supoziţiilor. Experienţa istorică ne face să presupunem că, dacă ar fi trăit, Cromwell ar fi rezistat furtunii financiare, ceea ce nu înseamnă că am subaprecia problemele cărora trebuia să le facă faţă. însă criza de încredere provocată de încetarea din viaţă a acestui bărbat cu mînă fermă, agravată de tulburările externe iscate de pe urma depresiunii economice din 1659, care nu i se datora lui, s-au îmbinat dînd naştere unei situaţii groaznice, ce n-ar fi survenit dacă el ar mai fi fost în viaţă. Cromwell ar fi putut lua în considerare cu uşurinţă o nouă convocare a Parlamentului pentru motive băneşti, idee ce fusese într-adevăr pusă în discuţie în vara dinaintea morţii lui, deşi ne putem închipui doar, fără să putem şti în mod sigur, cam ce fel de concesii ar fi fost dispus Parlamentul să facă în această privinţă. S-a

subliniat pe bună dreptate că guvernul francez de dincolo de Canal a avut şi el de luptat cu un uriaş deficit financiar în tot decursul secolului al XVII-lea. Rezultă că, indiferent de greutăţi, finanţele lui Cromwell ar fi rămas, ca preocupare existentă, în starea în care erau, însă, odată aflat pe patul de moarte, leşul a început să se impută cu repeziciune.

Din aceste motive, nu trebuie să fim prea aspri atunci cînd judecăm felul în care Cromwell şi-a mînuit finanţele. De altminteri, chiar dacă n-avea nici o pricepere în acest domeniu, el n-a încercat să-şi privească de sus şi cu nepăsare necazurile sale economice. Deşi strădaniile lui de a subvenţiona Proiectul vestic şi chiar politica sa internă prin acapararea tezaurului spaniol s-au dovedit zadarnice, ele prezentau totuşi posibilităţi de reuşită, iar impozitul de 10%, destinat plăţii generalilor-maiori, care nu şi-a atins nici el scopul, dovedea dorinţa lui Cromwell de a face faţă printr-o aceeaşi măsură atît problemelor guvernării, cît şi celor băneşti. Sîntem siliţi, de aceea, să arătăm înţelegere acestui om care înainta poticnindu-se, dar fără a-şi pierde curajul, luptind cu greutăţi care nu fuseseră înfrînte de nimeni pînă la el şi nu urmau să fie înfrînte încă multă vreme după ce avea să-şi **dea** duhul. Poate că neîndestulătoarea lui pricepere în problemele economice echivala cu o anumită opacitate intelectuală, ceea ce nu înseamnă totuşi că rm a fost tragic de nenorocos în perioada căreia a trebuit să-i ţină piept.

In ceea ce priveşte conştiinţa lui socială, lui Oliver Cromwell nu i-a lipsit niciciînd compasiunea pentru oamenii de rînd, sărmani şi asupriţi, fie că era vorba de bieţi oşteni care îşi cereau banii, de creştini săraci şi oprimaţi sau pur şi simplu de nevoiaşi a căror soartă nădăjduise să o îmbunătăţească atunci cînd a venit pentru prima dată la putere. In acelaşi timp însă, atît în concepţiile lui sociale, cît şi în materie de finanţe, el nu era decît un copil al timpului său, şi nu un inovator. Drept urmare, chiar dacă intuiţia lui se împotrivea acestui mod de a gîndi, Cromwell n-a fost în stare să curme tendinţa puritană de a identifica începutul cu începutul sărăcia cu lipsa meritelor morale, în timp ce semnul aleşilor Domnului era efortul personal. De asemenea, diferitele încurcături pe care le-a avut pe alte teme cu Parlamentul nu i-au lăsat suficientă putere şi libertate

faţă de această instituţie, astfel încît să facă să fie votat şirul acela de reforme care fuseseră cîndva ţelul celor interesaţi în aşezarea naţiunii. în felul acesta, Protectorul şi-a urmat calea mai degrabă printr-o perioadă de încercări şi de propuneri, dar nu şi de realizări.

De pildă, în septembrie 1656, Parlamentul a continuat dezbaterile asupra reformelor judiciare, propunînd anumite măsuri ca înfiinţarea unor oficii locale pentru testamente sau a unei Curţi de echitate şi a unui tribunal la

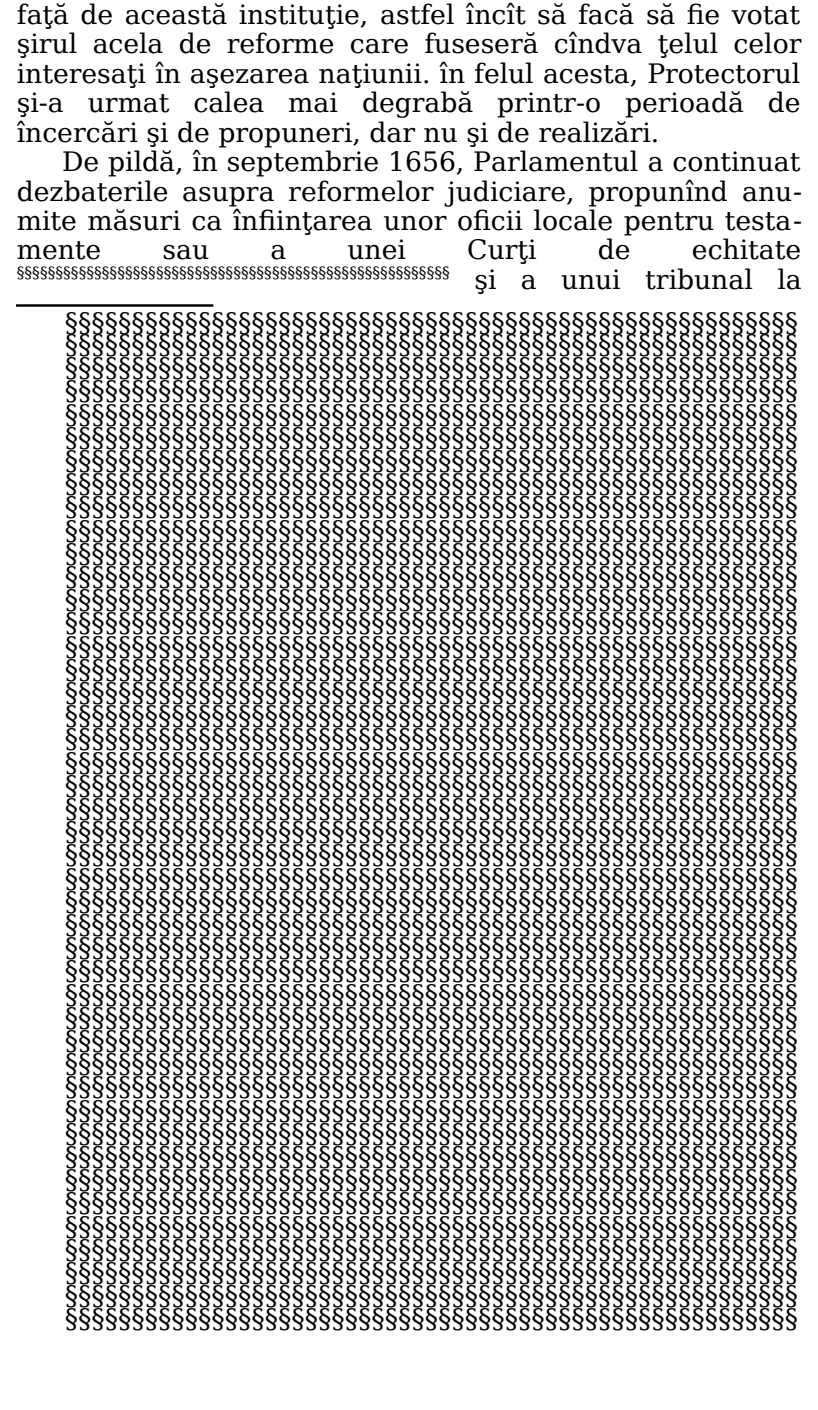

York, măsuri care, dacă ar fi fost puse în aplicare, ar fi avut o mare înrîurire asupra oamenilor de rînd. însă votarea acestor proiecte de legi a fost împiedicată de mulţimea juriştilor din Camera Comunelor şi, fiindcă pe timpul acela schimbarea legilor şi confiscarea proprietăţilor particulare ajunseseră să fie în mod fatal legate una de alta în minţile celor prevăzători, din cauză că mulţi, prea mulţi dintre aceiaşi oameni ai legii propovăduiau şi una şi alta, reformele n-au mai fost înfăptuite. N-a fost desfiinţată nici măcar Curtea lordului-cancelar, deşi rechematul Parlament trunchiat a continuat să chibzuiască asupra acestei legi şi după moartea lui Oliver.

Din cauza efectelor îngemănate ale haosului lăsat în ţară de războiul civil şi înlăturării, după Restauraţie, a schimbărilor intervenite în decursul interregnului, ne vine greu să desluşim care au fost intenţiile Protectorului sau ale partenerilor săi în privinţa administrării ţării. Există totuşi urme ale unor străduinţe spre un fel de centralizare, precum şi impresia că, dacă Protectorul ar fi trăit mai mult şi ar fi fost mai puţin stingherit de alte probleme în decursul perioadei cînd a avut efectiv puterea, ar fi dorit, poate, să facă o oarecare distincţie în materie de administraţie între politică şi guvernare. Scoţia în schimb este o regiune în care ţelurile personale, deşi diferite, ale Protectorului pot fi distinse mai limpede, fiindcă se profilează pe orizontul local.

In ţara aceasta, Oliver a fost proclamat Lord-Protector după toate regulile şi în sunete de trompete, pe la mijlocul lunii iulie 1657, mai întîi în cartierul Canongate al Edinburghului şi apoi la Leith. în jurnalul său personal, Nicoll vorbea despre „tot felul de semne de bucurie'[1], deşi o gazetă săptămînală destăinuia că, din cei cinci sau şase mii de scoţieni care luau parte la ceremonie, nici unul n-a deschis gura ca să strige „Dumnezeu să-1 aibă în pază pe Lordul-Protector[11]. Ciudat era faptul că proclamarea avea loc doar după cîteva luni de la votarea de către Parlament a actului privind uniunea dintre Anglia şi Scoţia. Din cauza altor necazuri pe care Cromwell le avea cu această instituţie, uniunea plănuită după bătălia de la Dunbar şi aprobată

Curţi specifice sistemului judiciar anglo-saxon, unde se recurge la principiile generale de justiţie pentru a se corecta sau suplini prevederile legilor în vigoare sau deciziile altor instanţe judecătoreşti. — M.L.

de Consiliul de stat şi de Protector încă din aprilie 1654 fusese ţinută în loc timp de trei ani înainte de a fi fost acceptată oficial de Parlament. Unii deputaţi au mai ridicat obiecţii împotriva ei chiar şi în ultimele dezbateri, printre ele fiind, destul de interesant, şi aceea că, în materie de uniune, trebuia dată preferinţă Irlandei ca fiind o „ţară mai plăcută, locuită în majoritate de englezi[11], în timp ce Scoţia, deşi nu era socotită, fireşte, o colonie, era totuşi o ţară locuită de străini. Această amînare oficială n-a împiedicat însă Scoţia să fie reprezentată în cele două parlamente ale Protectoratului şi ca patru deputaţi scoţieni să fie desemnaţi pentru viitoarea Cameră a Lorzilor. Partea proastă era că, aşa cum se întîmpla şi în Irlanda, o bună parte din populaţia Scoţiei era lipsită de dreptul de vot. într-adevăr, toţi cei care fuseseră de partea regelui după semnarea *Angajamentului* n-aveau voie să se prezinte la urne dacă nu dădeau dovadă de mult lăudatul „devotament", astfel că exista tendinţa ca deputăţii să fie propuşi de guvern, ceea ce făcea ca Scoţia să fie reprezentată de o mulţime de funcţionari şi ofiţeri englezi, şi nu de adevăraţii ei mandatari, în 1656, de pildă, a fost ales deputat al oraşului Inverness guvernatorul militar englez, Lockhart, un sprijinitor al lui Cromwell a fost ales deputat din partea comitatului Lanark, iar Broghill — deputat de Edinburgh. Alegerile nu se desfăşurau într-o atmosferă deosebit de însufleţită. Ro- bert Baynes, un ofiţer englez din Aberdeen, istorisea ce aspect apatic avuseseră alegerile din acest oraş, unde singura grijă a locuitorilor era să-şi arate unul altuia cît de puţini dintre ei aveau dreptul să voteze după noile reguli[22].

Cu toate acestea, planurile pentru propăşirea Scoţiei făceau progrese. în luna mai a anului 1655 a fost constituit Consiliul de stat al Scoţiei sub preşedinţia lordului Broghill, prevăzîndu-se suma de 100 de lire sterline ca să se cumpere un sceptru pentru acest nou organism. Generalul Monk, comandantul militar englez lăsat acolo de Cromwell după bătălia de la Dunbar, a intrat şi el în Consiliu, iar sub conducerea lui fermă, dar prielnică, Scoţia, această ţară sfîşiată de războaie, s-a bucurat în cele din urmă de o perioadă de legalitate şi ordine. Monk era un personaj foarte interesant, fără să fi fost chiar acel „cinstit şi sincer general Monk al vostru", cum îl descria Oliver într-o scrisoare de pe vremea aceea. John Aubrey îl

înfăţişa mai întîi de toate ca pe un tînăr viguros, vesel şi bine legat. în schimb soţia sa, o croitoreasă, şi-a atras, la Curte, batjocura lui Dorothy Osborne care scrisese : „Se potriveşte cît se poate de bine cu celelalte mari doamne ale timpului". Pe de altă parte, Monk nu a fost — aşa cum îl considerau unii — cel mai norocos făţarnic al epocii, ci un om inteligent, care a ştiut să aprecieze în toate momentele critice ale carierii lui ce acţiune se potrivea cel mai bine unei anumite situaţii dintr-un anumit răstimp. I-a fost poate de ajutor faptul — cum spunea Clarendon —• că era lipsit de ceea ce îi îmboldea pe atît de mulţi oameni ai timpului său : „N-avea fumurile religiei, care să-i sucească capul“. Monk era însă mult prea precaut ca să se fălească cu această lipsă, într-o vreme cînd unii făceau adeseori paradă de asemenea fumuri. La începutul şederii sale în Scoţia, William Clarke îi scria entuziasmat lui Lenthall, preşedintele Camerei Comunelor, că Monk era „un foarte preţios instrument". Din punctul de vedere al folosirii lui în Scoţia, semnala Clarke, adevărata valoare a lui Monk consta în aceea că nimeni altul nu le-ar fi putut comanda scoţienilor atît de „elegant" : „îşi impune voinţa cu tact şi politeţe rigidă." [23]

Politeţea aceasta rigidă şi-a manifestat-o Monk pe două căi : era hotărît, în primul rînd, să nu mai tolereze nesfîr- şitele şiruri de campanii şi de atacuri subversive pe care scoţienii le desfăşurau în regiunile muntoase sau de la şes, scop în care a sprijinit din toate puterile construirea celor cinci mari fortăreţe : Leith, Perth, Ayr, Inverlochy şi In- verness. Socotea, pe bună dreptate, că, datorită acestor mijloace, Scoţia putea fi controlată cu un număr minim de oşteni, ceea ce îi dădea putinţa să menţină la un nivel scăzut cheltuielile din ce în ce mai mari ale ocupaţiei militare. Din punctul de vedere al construcţiei lor, fortăreţele Perth, Ayr şi Leith erau lăudate de către contemporani. în 1661, de pildă, John Ray descria Leith-ul ca fiind „remarcabil de frumos şi de somptuos", apreciind că pentru construcţia fiecărei fortăreţe se cheltuiseră cîte 100 000 de lire sterline. Inverlochy era un loc singuratic din Nord-Vest, aflat la celălalt capăt, faţă de Inverness, al văii Great Glen, în apropiere de aşezarea actuală a fortului William. Garnizoana engleză a fortăreţei era nemulţumită că trebuia să stea cîte un an pînă să fie schimbată, iar în scrisorile trimise acasă ofiţerii se plîngeau de frigul şi de pustietatea

locului, cerînd disperaţi să li se trimită, pentru a-şi mai ogoi plictiseala, diferite obiecte de lux, ca piele rusească, fotolii, vase de cositor, halate din materiale pluşate, de culoare violetă, ca să-i apere de frig, precum şi puieţi de cireş şi zarzăr pentru a face să înflorească ţinuturile muntoase ! Cetăţuia Inverness fusese clădită pe o limbă de pămînt de la vărsarea rîului Ness, unde se întîlnesc cele două braţe de mare Moray şi Beauly. Pentru săpături se folosise mînă de lucru locală, în timp ce pentru restul lucrărilor fuseseră aduşi lucrători calificaţi din alte părţi. De asemenea, dulapii şi grinzile de stejar **Veniseră** din Anglia, deşi fusese folosită şi lemnărie din vecinătate. Pastorul James Fraser de la Kirkhill, care ţinea un jurnal personal, a consemnat că Hugh Fraser din Struy primise dintr-un foc 30 000 de mărci vînzîndu-şi pădurile[24]. Celelalte materiale de construcţie aveau o sursă mai puţin potrivită : piatra cioplită de bună calitate provenea de la bisericile şi mănăstirile locale, inclusiv de la biserica St Mary din Inverness şi de la mănăstirea Beauly.

Construcţia rezultată, care costase între 50 000 şi 80 000 de lire sterline şi fusese terminată în 1657, era considerată „o citadelă fabuloasă" de către un localnic, în timp ce pastorul de la Kirkhill o numea „o foarte măreaţă privelişte". Se mai spunea că guvernatorul ei, generalul-maior Deane, ar fi folosit pentru ca s-o supravegheze o ambarcaţiune ce plutea pe lacul Loch Ness. Prezenţa fortăreţelor a avut şi alte efecte decît cele militare : înşişi pastorii recunoşteau că oştenii englezi „civilizau şi îmbogăţeau locul" **********. în

****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****

aceste condiţii, a fost, poate, regretabil că după Restauraţie construcţia a fost dărîmată şi practic ştearsă de pe faţa pă- mîntului ca o reacţie împotriva stăpînirii engleze, soartă care ar fi trebuit să-i dea o tristă satisfacţie pastorului de la Kirkhill, fiindcă o profeţise atunci cînd fuseseră folosite materialele bisericeşti : „Este o clădire pîngărită, care nu poate rămîne în picioare".

Şi totuşi, fortăreţele acestea, deasupra cărora fluturau steaguri englezeşti avînd scrise pe ele cu litere de aur cuvinte ca *Ebenezer* sau *Emmanuel,* şi-au îndreptăţit pe vremea aceea din plin menirea. înşişi scoţienii recunoşteau îndeobşte că liniştea ce s-a întins asupra acestei ţări, în care cele cîteva puncte-cheie puteau înfrîna orice acţiune de gherilă, era uimitoare şi practic fără precedent. Sistemul judiciar, introdus de englezi cu scopul iniţial de a în- frînge puterea magnaţilor scoţieni, era totuşi gratuit pentru oamenii de rînd care îl foloseau şi de aceea bine văzut de ei. Burnet a exprimat o apreciere, care a fost des citată : „Nicicînd în Highlands nu s-a păstrat o ordine mai bună decît în decursul uzurpării", iar Burton înregistra în ziarul său personal o părere căreia i se acorda o importanţă egală : „Poţi călători călare prin toată Scoţia cu o nuia în mînă şi cu 100 de lire sterline în buzunar, lucru pe care nu l-ai fi putut face în ultimii cinci sute de ani.“ Se spunea că în districtul Inverlochy nu se săvîrşise nici o tîlhărie în anul 1658. Bunul nume al lui Monk este confirmat de Au- brey („Este iubit de oştenii din Scoţia şi chiar de această ţară, deşi îi este duşman"), precum şi de politica lui ulterioară. S-a îngrijit să tămăduiască, oriunde a fost cu putinţă, rănile şi să netezească, spre folos reciproc, părţile înăsprite ale relaţiilor anglo-scoţiene. S-a arătat destul de înţelept ca să priceapă avantajul de a îngădui multor sco- ţieni să plece în afara ţării ca să servească în armate străine, fiindcă — după cum scria el — „oamenii de aici fiind îndeobşte săraci şi fără lucru... nu pot trăi decît dacă poartă uniformă." [25] Unor potentaţi ca Glencairn şi

---

Se spune că oştenii au introdus acolo pregătitul bucatelor după moda englezească, legumele din Anglia şi chiar accentul englez. într-adevăr, accentul de pe coasta de est este şi astăzi mult mai apropiat de cel din Anglia decît cel din vest şi mai uşor de înţeles pentru englezi. Era un fenomen care, împreună cu faptul că i se datora lui Cromwell, a fost notat de Defoe atunci cînd a călătorit prin Scoţia la începutul secolului al XVIII-lea.

Atholl li s-a dat dreptul să-şi adune regimente proprii cu care au plecat în străinătate. Poate că îndepărtarea aceasta reprezenta un pas suplimentar în neîncetatul proces de expatriere a celor înzestraţi şi energici, care a fost blestemul naţiunii scoţiene. Din punctul de vedere al lui Monk însă, măsura era desigur justificată şi a fost salutată cu uşurare chiar de scoţieni.

în ţară, li s-a permis proprietarilor de pământuri din Highlands şi din regiunea de coastă să întreţină, pentru apărare, oameni înarmaţi, cu condiţia ca de ei să răspundă stăpînii, ceea ce reprezenta un privilegiu însemnat, dacă se ţine seamă de natura terenului. După introducerea sistemului englez al judecătorilor de pace, oraşele scoţiene au fost încuviinţate să-şi aleagă singure judecătorii. Fiindcă nu mai erau pedepsiţi dacă se rugau pentru regele Carol. pastorii au renunţat din complezenţă să mai facă lucrul acesta în public, deşi mulţi l-au continuat în particular. Obiectivul lui Monk era ordinea, lucru ce se vedea din cercetarea severă a permiselor de trecere dintr-un district în altul. însă, înfăptuind ordinea, Monk făcea în acelaşi timp jocul lui Cromwell, care, de pe înalta-i poziţie de la Londra, părea să aibă măreţul plan de a schimba din temelii înfăţişarea Scoţiei, transformînd-o dintr-o ţară dominată cîndva de pastori şi de nobili în una în care să prospere oamenii din clasa mijlocie. Drept urmare, era firesc ca generalul să aibă necazuri cu centrul, fie cînd încerca să obţină bani pentru, plata oştilor sale, fie cînd se plîngea deoarece auzise că, datorită neştiinţei ocîrmuirii, Oliver acordase unor oameni de care lui Monk îi era teamă că se vor dovedi nevrednici anumite concesii în legătură cu oraşele Perth şi Stirling, precum şi cu alte locuri. Intr-o scrisoare din Scoţia, Monk se referea explicit la „marile greşeli ce se fac din cauza lipsei unor informaţii corecte în legătură cu această chestiune." [29]

Cu toate controversele acestea, obişnuite între oamenii aflaţi la faţa locului şi cei de la centru, planurile lui Oliver în privinţa Scoţiei dovedeau că urmărea un obiectiv clar [illegible]. Ceea ce

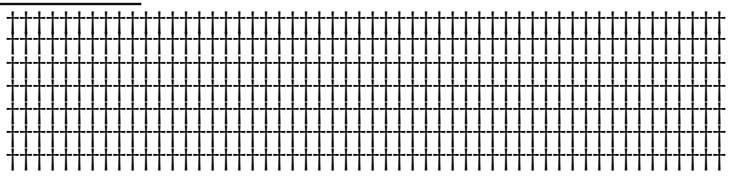

dorea el era toleranţa. La activul său poate fi pus, din acest punct de vedere, faptul că în perioada aceea înfiorătoarele vînători de vrăjitoare, această caracteristică a istoriei scoţiene din secolul al XVII-lea, s-au împuţinat ca număr. Unii englezi ca, de pildă, William Clarke, secretarul lui Monk, erau atît de revoltaţi de metodele folosite la acest fel de judecăţi încît le comparau cu clasica istorie de groază a secolului al XVII-lea, adică cu masacrarea în 1621, de către olandezi, a coloniştilor englezi, spunînd că erau făcute „după sistemul Amboyna" [illegible].

Vezi *Scotland and the Puritan Revolution*, p. 392—444, de H. R. Trevor-Roper, în *Religion, the Reformation and Social Change*.

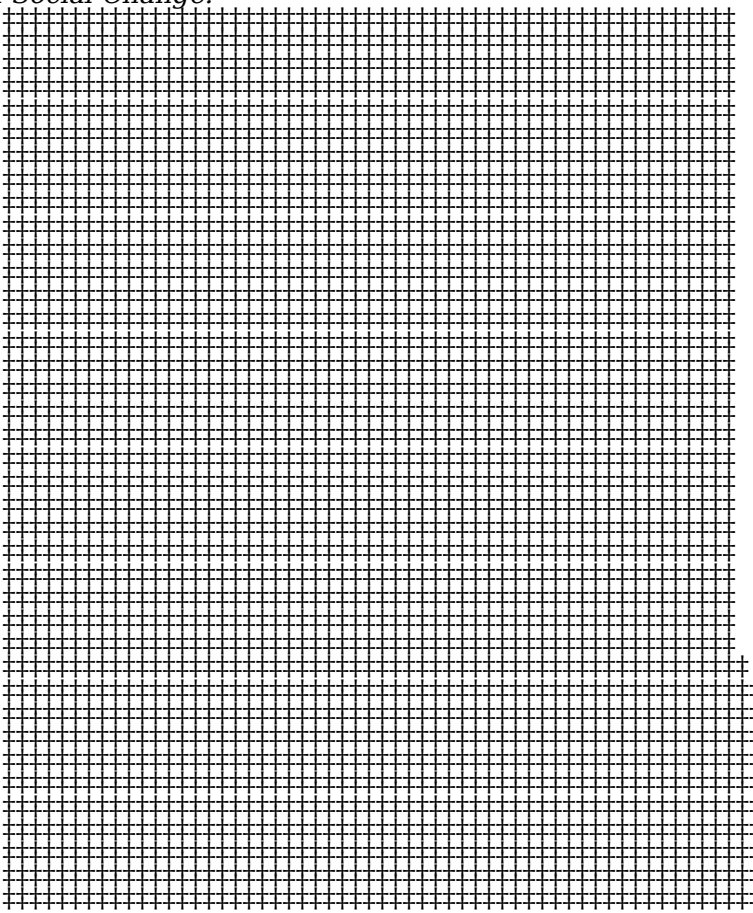

Oliver dorea, de asemenea, să ridice clasele de mijloc şi să apere ordinea, construind în acelaşi timp o societate nouă şi dreaptă. Probabil că i-a plăcut şi lui o cuvîntare ţinută în Parlamentul din 1656 în care vorbitorul, referindu-se la Uniunea anglo- scoţiană, a afirmat că multe din precedentele războaie civile din Scoţia se datoraseră puterii nelimitate a nobilimii. Se înfăptuia acum acolo o mare operă, „pe care n-a înfăptuit-o nici unul din regii lor, dar care, prin mila Domnului, vă este rezervată vouă.“ [27] Orientarea aceasta reieşea îndeosebi din atitudinea lui Oliver faţă de învăţămîn- tul din Scoţia, unde dorea ca şcolile şi universităţile să fie folosite drept arme ascuţite în bătălia pentru cîştigarea inimii oamenilor. în 1658, s-a acordat Consiliului de stat scoţian suma de 1 200 de lire sterline pentru aplicarea unui plan special de instruire în Highlands, unde învăţămîntul lipsea cu desăvîrşire. Universităţile au fost obiectul sprijinului său în tot decursul Protectoratului, în care scop, în august 1654, s-a dat o ordonanţă specială. Atît Universitatea din Glasgow cît şi cea din Aberdeen urmau să primească o „rentă anuală generoasă" pentru ajutorarea studenţilor săraci, încercîndu-se totodată ca Universitatea din Edinburgh să fie ajutată prin acordarea unor pămînturi bisericeşti.

Această dărnicie era menită să aibă un dublu efect. Dacă universităţile erau înzestrate cu oameni favorabili scopurilor pe care le avea Protectorul, ele puteau constitui viitoare citadele tot atît de preţioase în felul lor ca cele cinci fortăreţe militare. întreaga acţiune se încadra în curtea pe care Protectorul o făcea foştilor protestatari din Scoţia, adică aderenţilor mai riguroşi ai Covenantului, spre deosebire de „rezoluţioniştii" §§§§

se alieze cu regaliştii. în timp ce Broghill se dădea bine pe lingă „rezoluţionişti", Patrick Gillespie, un fost protestatar, era numit, în pofida opunerii „rezoluţioniştilor", prorector al Universităţii din Glasgow, iar faptul că Thurloe fusese numit rector plin nu făcea decît să arate că totul se desfăşura sub influenţa lui Cromwell. Vizita lui Gillespie la Londra, făcută în urma invitaţiei Protectorului, a fost urmată de alte invitaţii adresate foştilor protestatari, printre care erau şi John Menzies (care a acceptat să vină) şi Robert Blair (care n-a acceptat). Mai tîrziu, Menzies a ajuns profesor de teologie la colegiul Marischal din Aberdeen, iar „Carta lui Gillespie", prin care pămînturile episcopilor erau trecute în proprietatea universităţilor scoţiene, a dat posibilitatea ridicării unor noi construcţii la Glasgow şi Aber-deen**********. Jaffray, care era,

---

Membri ai unui partid ecleziastic scoţian din secolul al XVII-lea. — M.L.

****
****
****

aşa cum s-a văzut, primar al oraşului Aberdeen, a fost membru al unuia din parlamentele lui Cromwell.

Cam acestea au fost strădaniile de întărire a autorităţii protectorale în Scoţia. Cealaltă parte a planurilor lui Cromwell privind această ţară, şi anume unirea ei cu Anglia sub o conducere centrală, poate fi desluşită din anumite măsuri, ca, de pildă, din felul cum a tratat minele de cărbuni scoţiene, pe care le-a scutit de darea asupra cărbunelui aplicată în Anglia, dînd astfel scoţienilor posibilitatea să-şi creeze o industrie minieră înfloritoare. însă Uniunea ar fi inclus, cum era şi normal, cărbunele scoţian în sistemul englez de taxe vamale şi accize. Din această cauză, Crom- well l-a trimis pe Thomas Tucker, omul său de încredere, să facă o călătorie de studiu prin Scoţia ca să stabilească felul cel mai bun şi mai avantajos în care putea fi făcută această impunere. Drept urmare, a început să fie aplicată, din 1657, o taxă de 4 şilingi pe tona de cărbune scoţian expediat cu corăbii englezeşti şi de 9 şilingi pe tonă pentru cel expediat cu corăbii străine. Bineînţeles că proprietarii minelor de cărbuni s-au supărat şi au trimis o delegaţie condusă de contele de Wemyss ca să protesteze pe lingă Oliver şi Noell, concesionarul acestor taxe, astfel că, în pofida atitudinii potrivnice a Protectorului, ambele taxe au fost reduse aproape la jumătate, pentru a fi anulate cu totul după Restauraţie.[28] Episodul acesta arăta că, în general, Uniunea dintre Anglia şi Scoţia punea mai multe probleme decît ar fi putut să le rezolve cu promptitudine politica lui Oliver în spatele paravanului îngăduitor al păcii artificial instituite de Monk, iar simplul fapt că bunăstarea Scoţiei trebuia supusă permanent unei echilibristici delicate dovedeşte că însăşi această pace era cît se poate de costisitoare. Impozitul asupra ţării era de aproximativ 10 000 de lire sterline pe lună, din care nu se puteau scoate decît 8 500 de lire sterline, astfel că englezii erau siliţi să acopere diferenţa şi să suporte pe deasupra cheltuielile pentru construcţia celor cinci mari fortăreţe. Poate că oamenii din categoria mijlocie o duceau acum mai bine şi fără îndoială că meritau acest lucru. însă e greu să fii mult prea prosper într-o ţară săracă, vlăguită pe deasupra de dările ce

---

Sprijin a cărui amintire mai este încă păstrată prin Turnul Cromwell de la Universitatea din Aberdeen, care menţine numele binefăcătorului, deşi clădirea nu este contemporană cu el.

trebuiau plătite pentru trupele de ocupaţie.

Cu toate acestea, deşi pentru vremurile de mai tîrziu n-au mai rămas în Scoţia, după Restauraţie, decît osemintele înălbite ale politicii lui Oliver, aici se poate vedea, în modul cel mai limpede, felul operei pe care el ar fi putut-o realiza în alte părţi ca administrator dacă ar fi avut timp şi prilej. în Scoţia, el a avut de-a face cu o ţară, ce-i drept, cucerită, dar care, spre deosebire de Irlanda, nu era încă ipotecată de revendicări şi contrarevendicări datînd, multe din ele, de peste 10 ani. Ceva mai mult, spre deosebire de catolicii irlandezi de baştină, scoţienii erau un popor faţă de care Cromwell nutrea prietenie şi interes. Poate că centralizarea în stil englezesc, judecătorii de pace, deputăţii scoţieni din Parlamentul englez, împreună cu dorinţa lui ca toleranţa religioasă să fie răspîndită de pastorii independenţi după şablonul englezesc, pentru a fi apoi urmată de sporirea liberalismului şi a influenţei Protecto- râtului, se reduceau, toate, la nişte visuri irealizabile. Materialul este însă interesant, fiindcă ne dă cheia unor stări de lucruri mult mai umbrite sau ascunse ale grelei situaţii din timpul cît a guvernat el Anglia.

Spre sfîrşitul anului 1657, Curtea, personalul ei şi familia bătrînului Oliver începură să se destindă la fel ca un moşneag retras din treburi care se lungeşte tihnit în faţa vetrei. Viaţa pe care o ducea familia Protectorului nu era neapărat nouă sau risipitoare, deşi cele 16 000 de lire sterline pe trimestru, alocate la început pentru cheltuielile Curţii lui, se dovediseră neîndestulătoare, astfel că în octombrie 1657 a trebuit să i se mai acorde încă 100 000 de lire sterline pe an, cu condiţia ca cheltuielile pentru repararea reşedinţelor oficiale să fie suportate de el, suma ur- mînd să-i fie plătită în tranşe de circa 2 000 de lire pe săp- tămînă din încasările vamale, socotite drept sursa cea m?.i sigură. însă, aşa cum arată cheltuielile gospodăreşti ale altor oameni bogaţi de pe vremea aceea, preţurile erau pretutindeni în creştere. Contele de Bedford, de pildă, chel- tuise în 1658, pe alimente, 540 de lire sterline, faţă de cel mult 310 lire sterline mai înainte. Cu toate acestea domnea un spirit nou. Intr-adevăr, în noiembrie 1657, Bordeaux nota că vechile obiceiuri, dansul, sărbătoririle şi celelalte distracţii asemănătoare, se reîntorceau, în timp ce moho-

rîţii predicatori băteau în retragere.[29]

în ceea ce priveşte mai ales dansul, n-ar fi cinstit dacă nu l-am pune în legătură cu influenţa lui Mary şi Frances Cromwell, ale căror apropiate nunţi erau menite să marcheze, fiecare în felul ei, o îndepărtare plină de tîlc faţă de vechile obiceiuri ale Protectoratului. La urma urmelor, căsătoria oferă prilejul ideal pentru o împăciuire, precum şi pentru cîştigarea unui şi mai mare sprijin. Era un aspect acceptat de Protector nu numai prin aceea că încerca să se dea bine pe lîngă Fauconberg, dar şi — ca o ironie a sorţii — prin marea lui indignare faţă de perspectiva unei alte căsătorii importante, care urma să fie făcută, cam pe aceeaşi vreme, în afara familiei sale, anume aceea dintre Mary, fiica lui Fairfax, şi tînărul duce de Buckingham, considerat cîndva drept mirele probabil al lui Frances. însă protestele Protectorului n-au putut împiedica celebrarea acestei căsătorii, care a avut loc la 7 septembrie. Oştenii trimişi în grabă pe urmele perechii au reuşit totuşi s-o despartă, fiindcă îndrăzneţul mire a fost silit să scape prin fugă, astfel că prin octombrie se spunea că tînăra mireasă era „neobişnuit de îngîndurată" din cauza celibatului ei. Dealtfel, Mary a făcut, împreună cu mama sa, mai multe vizite la Whitehall, încercînd să obţină mijlocirea doamnelor din familia Cromwell în sprijinul cauzei ei, deşi acestea nu se arătau de loc dispuse să-i ajute pe cei ce le trataseră cîndva cu dispreţ.

Cu toate începuturile ei greşite, căsătoria lui Frances a avut loc sub auspicii mai fericite. împreună cu Desborough şi Philip Jones, Thurloe a ajuns în cele din urmă la condiţii mulţumitoare cu contele de Warwick. La 11 noiembrie, după predica cucernică a unuia din capelanii lui Cromwell, domnul Scobell, judecătorul de pace, a oficiat slujba cununiei după regulile în vigoare privind căsătoria civilă. Nunta, care a avut loc a doua zi la Whitehall, a atins noi culmi ale măreţiei. Nu numai că au putut fi vă- zuţi şi auziţi 48 de violonişti şi 50 de trompetişti, dar s-a şi „dansat pe perechi^{-1}, lucru socotit pînă atunci indecent, iar petrecerea a durat pînă la 5 dimineaţa. Datorită splendorii lor, darurile au atras atenţia tuturor. Contesa de De- vonshire, bunica dinspre mamă a mirelui (şi mama colonelului regalist, sir Charles Cavendish, ucis cu multă vreme în urmă la Gainsborough), a dăruit veselă de aur în valoare de 2 000

de lire, care cuprindea şi aşa-numita *piece ro- yale* ††††††

care a fost văzut dansînd cu lady Claypole. Apoi petrecerea s-a mutat de la Whitehall la palatul lordului Warwick, unde a mai durat şapte zile. Sărmana Frances ! Avea să se mai bucure doar trei luni de tovărăşia bărbatului pe care şi-1 dorise de atîta vreme, fiindcă curtenitorul Robert Rich a murit de tuberculoză în luna februarie a anului următor, cînd trupul său a fost depus pe catafalc la Warwick House, care fusese cu puţin timp înainte locul fastuoasei sale nunţi. învelit cum era în purpură, a fost jelit timp de trei zile, „aşa cum se obişnuia să se facă în vremurile vechi
pentru oamenii mari“ — potrivit celor scrise de un contemporan —, astfel că a murit totuşi ca un prinţ. [30]

După cum Bettie Claypole se folosise de serviciile prieteneşti ale unui alt regalist, sir John Southcote, plecat în exil după bătălia de la Naseby, ca să-i cumpere de la Paris cearceafuri de damasc şi stofe pentru rochii, de pe urma cărui serviciu acesta a căpătat înapoi cîţiva din caii fiului său, tot aşa şi ţesătura socială a vremurilor trecute începea să fie refăcută în felurite domenii. De aceea, nu-i de mirare că spre sfîrşitul anului au fost reînfiinţate trei slujbe ale fostei Curţi regale — de vistiernic, de ajutor de intendent şi de mareşal —, ca să nu mai vorbim de faptul că, tot pe vremea aceea, Richard Cromwell a depus jurămîntul ca membru al Consiliului privat. Coroana nu stătea, poate, pe capul Protectorului, dar era înconjurat de pe atunci de toate podoabele ei.

Căsătoria lui Mary, care a avut loc la scurt timp după aceea a lui Frances, a fost cu totul diferită, fiindcă s-a desfăşurat în cerc restrîns, la Hampton Court. Totuşi faptul că Fauconberg a stăruit ca slujba să se facă după tipicul anglican şi, după cîte se pare, a reuşit să-şi impună voinţa, era o nouă dovadă a spiritului de împăciuire de care era animat proaspătul său socru. Se spunea că ceremonia fusese celebrată de cunoscutul anglican doctorul Hewett şi după Cartea de rugăciuni anglicană. Cu toate acestea, Oliver fusese hotărît să-1 atragă pe Fauconberg de partea sa, vărsîndu-i drept zestre 15 000 de lire sterline, şi asta în pofida faptului că unii ridicau din sprîncene atunci cînd era vorba de însuşirile lui ca mire al lui Mary sau, de fapt, al oricărei alte mirese. Ceea ce l-a făcut cu acest prilej pe doctorul Jeremiah White, capelanul lui Oliver, să aibă o convorbire

---

Piesă regală (în fran-c. în text). — M.L.

confidenţială cu stăpînul său, n-a fost, ca în cazul lui Rich, reputaţia de desfrînat a viitorului ginere, ci mai degrabă lipsa ei. White, un ins poznaş, îl tachina pe Protector în privinţa căsătoriei : „Ei bine, socotesc că prin el înălţimea voastră n-are s-ajungă nicicînd bunic !... îi spun în taină înălţimii voastre că lordul Fauconberg are anumite defecte care îl vor împiedica să vă facă bunic, ori- cît s-ar zbate.“ [31]

Treaba n-a rămas însă aici, fiindcă lui Oliver i-a venit poftă să-i repete în glumă lui Fauconberg spusele lui White. Urmarea a fost că lui Fauconberg i-a sărit ţandăra, l-a prins pe White în camera lui şi l-a fugărit cu bastonul în mină ca să-1 bată. în această chestiune delicată, e greu de stabilit dacă adevărul era de partea lui White sau a lui Fauconberg, care era văduv şi nu avusese copii în prima lui căsătorie. De altfel, avertismentul lui White s-a dovedit a fi oarecum corect, fiindcă Fauconberg n-a lăsat nici un copil din căsătoria lui cu Mary.

Nunta lui Mary a avut loc în cerc intim, fiindcă — după cum spuneau unii — Fauconberg nu voia să-şi risipească banii, preferind să-i folosească într-un mod mai folositor. Petrecerea a fost marcată totuşi de o reminiscenţă a Curţii regelui Carol I, adică de un bal mascat, precum şi de două poeme pastorale scrise de Andrew Marvell, aflat în sfirşit într-un post sigur în slujba statului [32]. Unul din poeme conţinea un dialog cîntat între Cintia, zeiţa lunii, şi iubitul ei, Endimion, în care — după cum se crede — Oliver a jucat rolul mut al lui Jupiter, apărînd pe scenă la sfîrşit, odată cu corul final, pentru a face cîteva gesturi părinteşti şi a-şi arăta în general dragostea de oameni. în cel de-al doilea poem, Filis, o fetişcană de la ţară, sta de vorbă cu doi ţopîrlani purtînd numele rustice de Tomalin şi Hobbinol, despre nunta Marinei şi a lui Damon. Şi de această dată, Oliver a apărut pe scenă ca Menalcas, un cioban care era tatăl Marinei. Textul făcea cu siguranţă aluzie la el în această calitate, iar numele reprezintă o combinaţie nimerită a două cuvinte greceşti exprimînd spiritul şi curajul, fiind folosit mai înainte în pastorale atît de Vergiliu, cît şi de Herrick *. De fapt, textul cuprindea o mulţime de aluzii glumeţe: la Fauconberg, „fiul ciobanului din Nord“, fiindcă avea moşii în Yorkshire, la Mary, fiica lui

Menalcas, precum şi la Rich care, sub chipul lui Anchise, „cioban şi el", se juca la umbră cu sora mai mică a lui Mary. Poemul cuprindea chiar şi o aluzie sfioasă la presupusul fapt că Oliver nu l-ar fi acceptat drept mire al lui Mary pe tînărul rege :

Căci n-a dorit ca s-o unească Pe fata lui cu vorbe-n vînt

precum şi una din obişnuitele referiri ale lui Marvell la tinereţea cîmpenească a lui Oliver, comparată cu recenta lui înălţare spre slavă.

♦ Robert Herrick (1591—1674) — poet englez, autorul Hes- *peridelor,* o colecţie de aproape 1 200 de poeme idilice. — M.L.

"...sînt în palatul lui Menalcas Cununi de laur s-ajungă pentru toţi. In tinereţea lui păştea pe cîmp mioare, Dar lauri răsădeşte acum cînd e bătrin.

Aceste festivităţi pline de farmec ilustrează înfăţişarea din ce în ce mai atrăgătoare pe care o lua Curtea Protectorului, care nu era nicidecum atît de rău văzută cum ar fi dorit s-o prezinte epocile de mai tîrziu. Fiindcă dezmăţul este uneori mai încîntător în vorbe decît în practică, n-au lipsit în vremurile mai strălucitoare ale regelui Carol al II-lea oameni care să regrete dispariţia moravurilor mai decente de înainte. Thomas Povey, de pildă, care cunoscuse Curtea lui Oliver, o înfiera pe aceea a lui Carol, unde nu găseai „nici credinţă, nici adevăr, nici iubire, nici înţelegere între bărbat şi soţie şi nici prietenie". Doctorul Bate, medicul Protectorului, preschimbat mai tîrziu în martor extrem de duşmănos al fostului său stăpîn, îi încuviinţa totuşi Curtea pe exact aceleaşi considerente de rectitudine morală : ,,Nu exista în ea nici un beţiv, nici un desfrînat şi nici vreunul care să se facă vinovat de luare de mită". Şi totuşi, Curtea Protectorului nu era neapărat chiar atît de posomorită. Deşi o poreclea, din cauza necazurilor ei băneşti, Curtea milogilor şi a altor nevoiaşi asemănători, Heath o descria totuşi ca fiind „foarte veselă şi plină de viaţă", mai ales atunci cînd veneau ştiri despre anumite succese, cum a fost cucerirea insulei Jamaica, iar toate acestea Heath le

scria doar după cîţiva ani de la Restauraţie, cînd amintirea Curţii lui Oliver era încă vie[33]. Poate că ceva din veselia ei nu va fi fost cu totul pe placul celor rafinaţi. Omul care se distrase văzînd, înaintea bătăliei de La Dunbar, ce făceau oştenii săi cu putina plină de smîntînă, nu-şi pierduse, după cîte se pare, gustul pentru renghiuri, deşi nu trebuie uitat că modul izolat de viaţă al celor făcînd parte din familiile regale, sau aproape regale, încuraja adesea, fără doar şi poate, asemenea manifestări copilăreşti, drept mijloc de a scăpa de încordare.

în biografia lui Cromwell, Fletcher descrie o asemenea „năzbîtie" tipică — cum o numea el — a Protectorului, care a pus să se bată, aşa, dintr-o dată, toba la prînz, înainte ca musafirii să-şi fi terminat nici pe jumătate mînca- rea, pentru ca după aceea să intre în sufragerie garda pedestră şi să înfulece, cu îngăduinţa Protectorului, tot ce se găsea comestibil pe masă. în alte dăţi, distracţia lui Oliver era să-i cicălească pe nobili, spunîndu-le în cele mai mici amănunte cu cine anume se întîlniseră în ultima vreme, cînd şi unde băuseră în sănătatea regelui şi a familiei regale şi „rugîndu-i că, dacă mai făceau acest lucru, să-1 facă mai pe ascuns[11]. Totuşi, felul acesta de a glumi avea uneori şi o faţă cruntă. Potrivit lui Ludlow, un anume nobil, căruia i se dăduse voie să călătorească în străinătate cu condiţia să nu-1 viziteze pe rege, îşi încălcase cuvîntul. Vizita lui a fost raportată de unul dintre spionii lui Thurloe, ceea ce i-a dat lui Oliver prilejul să-1 întîmpine pe nobil, atunci cînd s-a întors la Curte, cu ameninţătoarea întrebare : „Cine a fost acela care a stins luminările cînd ai vorbit cu Carol Stuart ?", pentru ca după aceea să-1 trimită la Turn. Muza comediei a fost servită într-o formă şi mai deplasată la magnifica nuntă a lui Frances, cînd Protectorul s-a simţit atît de antrenat de acest prilej încît a stropit rochiile femeilor cu un lichior deosebit de lipicios, pentru ca apoi să pună pe toate scaunele, cu acelaşi simţ al umorului, „bomboane moi[-1], lucru pe care nobilele doamne aflate acolo trebuiau să se prefacă a-1 lua drept o favoare [:1]''. Chiar dacă aceste renghiuri se potriveau cu cele ale unor monarhi din casa de Hanovra ai epocii ulterioare, sau poate de fapt cu cele ale lui Eduard al VH-lea, augusta luare în bătaie de joc a nobililor se asemăna leit cu apucăturile acelui suprem Oliver care a fost regina Eli- sabeta, atît de admirată împreună cu epoca ei.

însă nu toate petrecerile lui Oliver erau atît de groso-

lane : adînca şi constanta lui dragoste de muzică îi rămăsese şi îi înflorise în suflet, iar Whitelocke ne vorbeşte de asemenea de plăcutele distracţii literare la care participa Protectorul împreună cu prietenii săi. Poate că, cu prilejurile acestea neprotocolare, cerea el să i se aducă tutun şi pipe, prilejuri de prietenie şi veselie, la care erau probabil de faţă oameni ca Thurloe, sir Charles Wolseley, lordul Broghill şi Pierrepont. In cazurile acestea — scria Whitelocke — „se arăta uneori foarte bine dispus şi, lăsîndu-şi deoparte înaltul rang, devenea nespus de familiar, făcînd cu noi, ca să se distreze, poezii la care fiecare trebuia să-şi pună la încercare imaginaţia[11]. [35] Darul de a-şi face prieteni al acestui „duşman atît de înverşunat şi prieten atît de credincios[11] — cum îl numea Marvell — fie că era vorba de capelani, puritani, predicatori catolici, femei, oşteni sau regalişti nu era partea cea mai puţin atrăgătoare a firii lui Oliver Cromwell.

De la învestirea lui Oliver ca Protector, în iunie 1657, se irosise mult timp în scopul alegerii unor membri potriviţi pentru „Cealaltă Cameră", aşa cum era denumită deocamdată, în modul cel mai convenabil, Camera Lorzilor. Spre sfîrşitul anului, fuseseră expediate, în cele din urmă, chemări pentru deschiderea ei, care urma să coincidă cu sesiunea următoare a Camerei Comunelor plănuită să înceapă în ianuarie 1658. Aşa cum era de aşteptat, multe din persoanele propuse erau strîns legate de largul cerc al familiei lui Cromwell, printre ele fiind cei doi fii ai săi, cei trei gineri (Fleetwood, Claypole şi proaspăt recrutatul Fauconberg), precum şi trei cumnaţi, astfel că, de fapt, 18 din aceşti lorzi de soi nou erau înrudiţi într-un fel sau altul cu Protectorul. înfiinţarea acestei clici reamintea de vechile vremuri ale opoziţiei puritane din Parlamentul în care Oliver intrase pentru prima dată în 1628, cînd o mulţime de deputaţi aparţineau aceleiaşi reţele slabe, dar active de rubedenii. în rest, cei aleşi făceau parte din trei categorii principale : ofiţeri cu un total de 21 de colonei, funcţionari guvernamentali ca Whitelocke şi Widdrington în calitate de împuterniciţi ai sigiliului şi, în sfîrşit, membri corespunzători din vechea nobilime. Printre aceştia din urmă erau lordul Warwick, bunicul lui Robert Rich, lordul Wharton, vechiul prieten al lui Cromwell, apoi Man- chester, vicontele Saye, lordul Broghill, Cassilis, un

nobil scoţian cu titlu ereditar, precum şi lordul Lisle, cel mai mare fiu al contelui ereditar de Leicester. Pare totuşi clar că Cromwell făcea, şi intenţiona să facă, o oarecare deosebire între noii lorzi şi nobilii ereditari de modă veche. în- tr-adevăr, în iulie 1657, îl înălţase pe Charles Howard, fostul căpitan al gărzii sale personale, la rangul de viconte Howard de Morpeth. A mai încercat de altfel să ridice şi alte două persoane la ranguri de nobleţe ereditare, însă ambele încercări s-au împotmolit. Lui Whitelocke i s-a oferit, printr-un proiect de lege prezentat cu puţin înainte de moartea lui Oliver, titlul de viconte, însă — după cum a consemnat el — n-a socotit „convenabil" să-1 accepte. Edmund Dunch a fost făcut, cam pe aceeaşi vreme, baron Burnell de East Wittenham printr-un decret al cărui sigiliu prezintă cea mai evidentă uzurpare de către Cromwell a sigiliului regal, fiindcă îl arată într-o mantie garnisită cu hermină şi pe cap cu coroana la care renunţase.

Din nefericire, sentimentele acestor nobili faţă de noua Cameră a Lorzilor nu erau, la rîndul lor, la fel de călduroase. Din cei 63 de lorzi (aşa cum erau ei numiţi îndeobşte) care primiseră chemarea, 42 au acceptat să vină, pentru ca la prima şedinţă să se prezinte doar 37. Cei care ău atras atenţia prin absenţa lor făceau parte din grupul celor care posedau deja titluri de nobleţe şi cărora le era teamă că acceptarea le putea prejudicia vechile drepturi. Aşa cum scria Bordeaux, aceştia nu voiau să capete prin optare un titlu pe care îl aveau încă dinainte prin naştere, dar pe care acUm n-ar mai fi putut să-1 transmită urmaşilor lor. Fauconberg sau Broghill puteau apare, fiindcă soarta lor era prea strîns legată de noua orînduire ca să mai poată da înapoi. Lui Fauconberg, de pildă, i se atribuise de curînd fostul regiment al lui Lambert. Era totuşi semnificativ faptul că un potentat mai vechi în rang, cum era contele de Warwick, omul care fusese văzut purtînd doar cu şapte luni înainte sabia Protectorului la învestitură, ca să nu mai vorbim de participarea lui la recenta nuntă a nepotului său, a şovăit în faţa chemării. Mai tîrziu, un om ca Ludlow a atribuit împotrivirea nobililor ereditari doar snobismului social. Warwick — a spus el — nu găsea de cuviinţă să stea între coloneii Hewson şi Pride, unul fost cizmar, iar celălalt căruţaş în viaţa civilă. Lorzii de acest fel — spunea dr. Bate — au devenit mai tîrziu drojdia

societăţii, pro- punînd ca Hewson să aibă drept emblemă pe drapel o sulă. Aceasta ar însemna însă să calificăm cu rea-voinţă drept lipsă de seriozitate împotriviri ce îşi aveau de fapt rădăcinile adînc înfipte în concepţia nobililor despre străvechile lor drepturi care — trebuie s-o spunem — erau sprijinite cu prisosinţă de istoria Angliei.

Scrisoarea lui Saye către Wharton prin care îl sfătuia să nu accepte numirea reprezenta o pledoarie elocventă în favoarea fostei Camere a Lorzilor : „Era ca un braţ de balanţă care ţinea în echilibru cele două talere, regele şi poporul... îndelungata ei practică a dovedit că această Cameră a apărat drepturile şi libertăţile juste ale poporului împotriva uzurpării lor despotice de către regi, sprijinind în acelaşi timp, ca un parapet, coroana să nu cadă la pă- mînt din cauza neruşinării mulţimii..." Toate acestea vor fi acum risipite dacă, ocupîridu-şi fotoliile, nobilii vor recunoaşte pretenţiile noului organ. De aceea, Saye îl ruga pe Wharton să nu se „sinucidă". Şi astfel, vechea gardă nu şi-a mai făcut apariţia, lăsînd să se producă printre lorzii rămaşi un dezechilibru nefiresc în favoarea militarilor

Noua sesiune a Parlamentului s-a deschis la 20 ianuarie 1658. Un semn al timpului era faptul că se poruncise ca pregătirile pentru noua Cameră a Lorzilor să coste cît mai puţin posibil, indiferent dacă era vorba de fotoliile, covoarele sau draperiile din „rips verde vărgat[11], un material nu deosebit de luxos, necesare pentru cele şase încăperi puse la dispoziţie. La rîndul său, Cromwell s-a îndreptat spre Westminster cu fastul acum obişnuit, mai întîi cu barca şi apoi cu caleaşca, ai cărei cai erau înveliţi în valtrapuri aurii, împodobite cu pietre scumpe. însă o ninsoare puternică a îndepărtat gloatele, astfel că reacţia publicului a fost dezamăgitoare. întreaga împrejurare era învăluită de fapt într-o indiferenţă glacială. Cuvîntarea lui Oliver nu a făcut decît să repete multe din vechile sale teme, inclusiv referiri la favoritul său psalm al 85-lea. Tonul era însă în general deprimat, iar la un moment dat le-a spus deputaţilor care îl ascultau :[37] „Am fost suferind şi de aceea nu mă încumet să vă vorbesc...[11] şi a repetat la sfîrşit această mărturisire a slăbiciunii sale trupeşti. Ceea ce răsuna în cuvîntarea lui era mai cu seamă stăruinţa fierbinte a omului în vîrstă, a bătrînului Oliver, care, ca toţi bătrînii, socotea pacea mai presus de orice alte

virtuţi.

însă nou întrunitul Parlament s-a arătat chiar de la început pus pe ceartă, aşa că pacea era ultimul lucru bun ce putea ieşi de pe urma lui. La uşile de intrare nu fuseseră puse gărzi, drept care au fost lăsaţi să intre toţi acei membri aleşi ce se declarau gata să depună jurămîntul. De aceea, spre deosebire de luna septembrie a anului 1656, cînd nu fuseseră lăsaţi să intre, mulţi dintre vechii republicani care se împotriviseră atît de înverşunat cîrmuirii personale a lui Cromwell au pătruns acum cu grămada în Cameră. Printre ei se afla sir Arthur Haselrig, care nu făcuse nicicînd o taină din împotrivirea lui faţă de faptul că Cromwell obţinuse, după părerea lui, prin viclenie, „drepturi ce nu i se cuveneau[11], şi care, pe deasupra, refuzase de curînd să primească decizia prin care era înălţat la rangul de lord. Pe vremea cînd era guvernator la Newcastle, a răspuns la fel de sincer atunci cînd a fost învinuit că voia să-şi sporească pe nedrept averea : „Nu vreau să-i iau episcopului scaunul — a spus el — fiindcă nu ştiu cît timp îi voi putea stăpîni pămînturile[11]. Din cauza presiunii republicane, problema „Celeilalte Camere[11] a fost supusă pe dală unei examinări amănunţite şi agresive de către Camera Comunelor. Cuvintele optimiste ale lordului Fiennes, unul din împuterniciţii marelui sigiliu, rostite pe tema avantajului pe care îl reprezenta existenţa celor două Camere („Fiindcă printr-o singură uşă s-ar putea strecura ceva nelalocul lui, n-ar fi mai bine să se treacă prin două ?“ /'°) n-au fost luate drept bune de toată lumea. S-a dus, în primul rînd, o discuţie aprinsă asupra statutului real al noii Camere, reprezentată prin controversele în privinţa denumirii, deşi toată lumea era de acord ca membrii ei să fie consideraţi lorzi. Trebuia să fie numită „Cealaltă Cameră" pentru ca astfel să nu poată revendica decît drepturile ce i le acordase recent *Umila petiţie şi povaţă* ? Sau să fie numită Camera Lorzilor, caz în care nu s-ar putea ca ea să pretindă toate vechile puteri ale acestui organ, inclusiv dreptul de a judeca ?

Oameni ca Haselrig şi Thomas Scot priveau cu groază posibilitatea reînfiinţării Camerei Lorzilor, fapt pe care îl asemuiau cu sclavia evreilor în Egipt. Nu fusese eliberat poporul, prin desfiinţarea ei în 1649, de orice formă a dreptului de veto ? Urma acum ca acest drept de veto să fie introdus din nou ? Existau în acelaşi timp însă şi alţii care atacau cealaltă Cameră cu aceeaşi ură

ascunsă, dar din- tr-un punct de vedere exact opus : spre deosebire de foştii potentaţi funciari, noii parveniţi nu erau interesaţi de bunăstarea ţării, astfel că nu puteau avea pretenţia că reprezintă „măcar a patruzecea mia parte a Angliei". Sir John Northcote, un bărbat de vîrsta lui Cromwell, care fusese deputat în Parlamentul lung şi făcuse parte din cele două Parlamente ale anilor 1654 şi 1656, critica noua Cameră din cauză că mulţi din membrii ei nu erau proprietari de pămînt, astfel că „cei din noua Cameră îşi riscau viaţa, dar nu şi averea. Cei din cealaltă Cameră îşi riscau şi una şi alta, şi de aceea nu-i nici drept şi nici cu judecată ca aceştia din urmă să fie excluşi, iar ceilalţi ridicaţi". Foştii comandanţi ai miliţiei populare — a spus el — erau iubiţi de popor, fiindcă erau independenţi din punct de vedere financiar, în timp ce „noii lorzi sînt oameni de rînd, care trebuie plătiţi de voi..." [39] Aceste argumente puternice arătau că ideea înfiinţării unei Camere cu membri numiţi călca în picioare cele mai profunde impulsuri sociale ale vremii. în schimb, în favoarea noii Camere se ridicau juriştii, care susţineau că era necesară o frînă împotriva trecerii mult prea grăbite a legilor prin Camera Comunelor. La rîndul lor, oştenii erau nemulţumiţi de faptul că oamenii nu arătau nici un respect noului organ şi îi durea în special părerea că acesta n-avea nici o însemnătate, astfel că „nu reprezintă o contragreutate cum fusese vechea Cameră a Lorzilor".

Cinci zile mai tîrziu, văzînd că gîlcevile continuă fără să capete o rezolvare, Oliver a luat din nou cuvîntul în faţa ambelor Camere, spunîndu-le că nu venise pregătit şi reproşîndu-le în special lipsa de solidaritate, astfel că — a afirmat el — făceau jocul regelui scoţienilor [illegible] [40]. A mai atins în treacăt

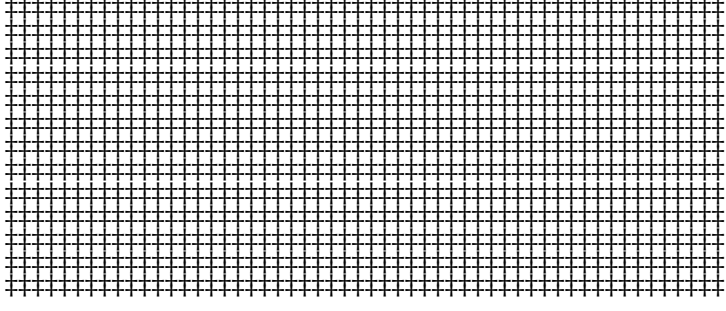

şi alte diferite aspecte, mai puţin limitate, ca pericolul pe care îl reprezentau papistaşii în străinătate, îndemnînd Camerele să aibă o „dragoste frăţească pentru propăşirea creştinilor protestanţi din întreaga lume“ şi justificîndu-şi în general politica externă, care ţintea în momentele acelea îndeosebi spre încheierea tratatului de pace de la Roskilde asupra Mării Baltice. Pe negustorii turbulenţi i-a întrebat : „Dacă vor putea să ne înlăture din Baltica şi se vor face ei stăpîni, ce se va întîmpla cu comerţul vostru ?“, oferindu-le în acelaşi timp un argument puternic împotriva izolaţionismului : „V-aţi socotit norocoşi că sînteţi înconjuraţi de marele Canal, care vă desparte de toată lumea din afară. V-o spun deschis că nu veţi putea păstra nici Canalul, nici flota comercială dacă nu vă veţi preface corăbiile şi transporturile pe mare în stoluri de călăreţi şi companii de pedestraşi şi dacă nu veţi lupta pentru a vă apăra pe *terra firma*" §§§§

de aceste idei şi după ce înlăturase prin cîteva cuvinte atît ciorovăiala republicanilor, cît şi pe aceea a negustorilor, a uitat să prezinte Camerei socoteala fondurilor publice pe care avusese de gînd să i-o transmită, astfel că a trebuit să-i scrie mai apoi despre aceasta în fugă o notă preşedintelui, lucru care caracteriza situaţia internă a Protectoratului.

Referirea lui Cromwell la „jocul" regelui scoţienilor se aplica de fapt la activitatea desfăşurată de regalişti în Anglia. Adevărul era că se ridicase o nouă generaţie de adepţi ai regelui, oameni care mai copilăreau încă pe vremea morţii lui Carol I şi rămăseseră poate orfani de pe urma dispariţiei părinţilor lor în războaiele civile, dar care erau acum dornici să acţioneze. Această împrejurare nu era însă, prin ea însăşi, o garanţie a îndelung ignoratei bune înţelegeri dintre protagoniştii Uniunii secrete. Dimpotrivă. La neînţelegerile dintre cei din străinătate şi cei din ţară se adăuga obişnuita vrăjmăşie dintre cei ce rezistaseră multă vreme şi obosiseră şi cei ce rezistaseră puţin, astfel că acum erau cu atît mai activi, sau, mai pe scurt, dintre bătrîni şi tineri. Ca să potolească aceste dificultăţi, în ianuarie 1658 a venit personal la Londra Ormonde, după ce debarcase pe ascuns în apropiere de Colchester. A locuit în capitală mai întîi la un felcer catolic şi apoi la un croitor francez din apropierea cartierului Blackfriars, după ce se deghizase, firește, cum putuse mai bine. Pentru aceasta şi-a vopsit în negru faimosul său păr blond, din cauza căruia era poreclit James cel alb, operaţie care s-a dovedit a fi o încercare dureroasă şi grea, fiindcă de pe urma ei Ormonde nu numai că s-a opărit, dar a rămas şi cu părul în mai multe culori. însă problemele pe care i le punea ascunderea nu se terminaseră cu vopsitul părului, deoarece întreaga organizaţie a Uniunii secrete era, fără să ştie, la cheremul activităţilor perfidului ei membru, sir Richard Willys.

în timp ce Ormonde descoperea că nu putea face marc lucru ca să unească dezbinata Uniune secretă, Willys îl ţinea conştiincios la curent pe Thurloe cu mişcările trimisului. Se prea poate că trăda ascunzătorile lui Ormonde numai după ce acesta le părăsea, ţinîndu-şi astfel cuvîntul faţă de Thurloe, dar fără să-şi pună în primejdie tovarăşul, însă faptul că cel care a făcut faţă de

---

Pe uscat (în lat. în text). — M.L.

Broghill o aluzie străvezie în privinţa sosirii lui Ormonde a fost Cromwell, ne face să presupunem că Protectorul, şi nu Willys, hotărîse că n-ar fi fost diplomatic ca faimosul regalist să fie arestat, într-adevăr, Cromwell i-a spus ironic lui Broghill că în oraş se afla „un bun prieten de-al său“, adăugîndu-i şi data sosirii. Broghill l-a anunţat la timp pe Ormonde, care a putut astfel să fugă înapoi în Franţa. Este uşor de înţeles că, din punctul de vedere al Protectorului, arestarea, judecarea şi eventuala condamnare la moarte a lui Ormonde ar fi corespuns mult mai puţin dorinţei sale de a vindeca rănile trecutului decît dispariţia în străinătate a acestuia, mai ales că se putea bizui pe Willys ca să-i raporteze orice alte desfăşurări în acea direcţie [41].

Ei bine, tocmai boroboaţele acestea regaliste i-au oferit lui Oliver subtilul pretext de a se năpusti asupra cîrcota- şului său Parlament ca o pisică stârnită din somn ce .se repede la un şoarece care chiţcăie. Haselrig şi tovarăşii săi republicani nu numai că nu încetau cu criticile la adresa „Celeilalte Camere", dar se agitau acum să întocmească o jalbă uriaşă pentru a se tăgădui acestei Camere drepturile pe care le avusese mai înainte Camera Lorzilor **********. între

---

****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****

timp, republicanii solicitau cu sîrguinţă sprijinul şi al altor grupări, ca aceea a ofiţerilor şi a predicatorilor. Sporirea acestei opoziţii organizate din propriul său Parlament era pentru Oliver mult mai periculoasă decît vreo conspiraţie regalistă clandestină, mai ales că, aşa cum s-a văzut în.'ă mai demult, avea o foarte puternică aversiune şi neîncredere faţă de orice opoziţie în cadrul căreia se uneau două grupări separate de disidenţi. în trecut, avusese grijă ca în asemenea prilejuri să lovească, şi încă repede, astfel că, oricît de bătrîn şi de bolnav era acum, împrejurările în care urma să fie dizolvat Parlamentul la 4 februarie aveau să arate că nu-şi pierduse putinţa de a face pasul hotărîtor

Există, într-adevăr, multe şi amănunţite dovezi asupra caracterului acţiunii lui. Cele petrecute au fost relatate mai tîrziu într-o scrisoare trimisă de un membru al Parlamentului, probabil Jenkins, deputat de Wells, unui camarad exclus, care începea cu dramaticele evenimente din noaptea de 3 februarie[42]. Fiindcă jalba republicană începea să capete proporţii periculoase în Camera Comunelor, acest deputat s-a dus la Whitehall cu o scrisoare prin care i se recomanda cu toată tăria Protectorului să vină a doua zi la Cameră „ca să servească armata şi naţiunea". Scrisoarea a fost primită de Thurloe, care i-a înmînat-o lui Maidstone, valetul lui Oliver. Maidstone a obiectat însă că Protectorul se retrăsese şi încuiase bine uşa. Pînă la urmă a fost convins să bată tare în uşă. „Cine-i acolo?" — a strigat mînios Cromwell. Maidstone i-a răspuns că Thurloe voia să-i predea o scrisoare „de mare importanţă". Protectorul a primit scrisoarea, a parcurs-o repede cu privirea şi a trimis imediat după Whalley şi Desborough, precum şi după alţii care erau de pază ca să-i întrebe dacă aveau vreo ştire, lucru pe care aceştia l-au tăgăduit. Cromwell i-a întrebat din nou dacă nu auziseră de jalbă, pentru ca să capete acelaşi răspuns. Atunci Protectorul le-a poruncit să se ducă la Westminster şi să dispună ca garda de acolo să treacă la Whitehall, a cărui gardă să o schimbe pe cea de la Westminster, în drumul lor, aceşti ofiţeri cu grad înalt i-au auzit din întîmplare pe cîţiva oşteni de la

---

Controversa privind cele două denumiri, susceptibile de a stîrni frămîntări, ale celei de-a doua Camere a fost rezolvată pe timpul Protectoratului lui Richard, cînd n-a mai fost menţionată nici'drept Camera Lorzilor, nici drept „Cealaltă Cameră", ci drept Camera superioară.

Westminster spu- nînd între ei că urmaşii lor vor fi ţinuţi în sclavie chiar dacă ei trăiau deocamdată bine. Ofiţerii s-au întors înapoi şi i-au raportat Protectorului cele auzite, care le-a spus să se ducă la grajdurile regale şi să ordone, din motive de securitate, ca garda de acolo să vină s-o schimbe pe cea de la Whitehall. Toate acestea fiind făcute, Oliver s-a odihnit pînă dimineaţă.

Primul lui gest de a doua zi a fost să-i spună lui Thurloe că avea de gînd să se ducă la Cameră, lucru care l-a uluit pe secretar, fiindcă era ceva cu totul neaşteptat, mai ales din cauză că Oliver nu i-a dat nici o explicaţie, ci s-a rezumat să-i spună doar că hotărîse să facă aşa. A scris, de asemenea, o scrisoare către conducerea oraşului, ceea ce, după cîte se părea, l-a tulburat într-o oarecare măsură. A poruncit, înainte de ora nouă, adică neobişnuit de devreme, să i se aducă masa, pentru ca apoi să se retragă, cu gîn- dul — pare-se — de a se duce pe tăcute, luînd un drum lăturalnic şi mergînd în lungul fluviului, la Westminster. Ajuns la Tamisa, Oliver a fost întîmpinat de un obstacol pe care, cu toată hotărîrea lui, nu l-a putut birui. Aşa cum ştim din jurnalul personal al lui John Evelyn, iarna anului 1657/1658 a fost „cea mai aspră... cunoscută vreodată în Anglia", cînd pînă şi labele corbilor încremeneau pe pradă, iar sloiurile de gheaţă prindeau între ele nu numai peştii şi orătăniile, dar şi oamenii care vîsleau în bărci, astfel că în acea dimineaţă gheaţa l-a pus pe Oliver în imposibilitatea de a trece peste apă. S-a întors de aceea la iuţeală şi s-a repezit spre partea dinspre uscat a palatului, unde staţionau caleştile, şi s-a urcat în prima care i-a căzut la înde- mînă. în pofida faptului că trăsura nu era decît cu doi cai şi că nu erau prezenţi decît cinci sau şase oameni de gardă, ceea ce însemna o mare decădere faţă de fastul obişnuit al Protectorului, Cromwell i-a poruncit surugiului să se îndrepte spre Westminster. A intrat aici mai întîi în încăperea de odihnă, numită „casa Domnului*', unde s-a întărit cu o cană de bere şi o felie de pîine prăjită, în timp ce le da de ştire lorzilor care îl însoţeau că avea de gînd să dizolve Parlamentul, iar atunci cînd Fleetwood şi-a arătat împotrivirea, Oliver s-a întors spre el cu vioiciunea lui obişnuită ca să-i strige : „Eşti un papă-iapte. Pe legea mei, am să dizolv Camera.“

†††††††

Şi-a ţinut cuvîntarea de dizolvare pe un ton la fel de violent ca acela al multora din trecutele sale cuvîntări, ceea ce dovedea că, de bine, de rău, vechile obişnuinţe continuau să dăinuie în bătrînul Oliver. Şi-a apărat cu îndrăzneală şi străşnicie ideea numirii membrilor celei de-a doua Camere [VI]. „Aţi fost de acord să numesc o a doua Cameră — a răcnit el —, şi am numit-o în mod cinstit. Am numit-o dintre oameni pe care îi puteţi întîlni oriunde v-aţi duce şi cu care puteţi da mîna ca să vă spună că ceea ce preţuiesc ei nu sînt titlurile sau rangul de lord, ci propăşirea creştinătăţii şi a Angliei. Oameni de rangul şi condiţia voastră, precum şi oameni pe care Domnul i-a îngăduit inimii mele să-i aleagă... care iubesc aceleaşi lucruri pe care le iubiţi şi voi, care iubiţi Anglia şi iubiţi credinţa[1']. I-a ameninţat mai ales cu armata lui Carol Stuart, înfăţişînd-o plastic, deşi eronat, ca fiind „pe coasta mării sau îndrep- tîndu-se spre coastă, gata să lie transportată in Anglia '. La cîtă vărsare de sînge şi neorînduială nu s-ar putea aştepta Anglia dacă ar fi ameninţată de o asemenea armată acum, cînd urmarea recentelor lor activităţi din Parlament nu fusese decît aceea de a întări „mîna regelui" ? „Dacă acesta este rezultatul adunării voastre — a spus în cele din urmă Protectorul —, socotesc că a venit timpul să punem capăt acestei sesiuni şi de aceea declar că dizolv Parlamentul." Şi-a terminat apoi cuvîntarea pe un ton mai degrabă mîhnit decît violent : „Dumnezeu să judece între mine şi voi". în Cameră mai erau totuşi destui republicani pentru ca cele cîteva puternice strigăte de „Amin" să strice efectul acestui apel solemn la judecata divină.

Faptul că ţinta imediată a lui Cromwell erau opozanţii din Parlament şi nu regaliştii, pe care îi acuza totuşi că dădeau şi ei o mînă de ajutor de la distanţă, este dovedit de una din scrisorile privind această zi memorabilă şi rămase de la el. Una din măsurile luate în dimineaţa aceea a fost de a porunci comandantului Turnului Londrei să pună sub pază cîţiva pastori pentru ca să nu provoace tulburări. în schimb scrisoarea trimisă chiar în ziua de 4 februarie colonelului Cox, căpetenia miliţiei din Hertfordshire, nu numai că îl punea în gardă pe acesta împotriva

---

Cînd i s-a adus la cunoştinţă mai tîrziu lui Henry Cromwell, cumnatul lui Fleetwood, această expresie, el a observat sarcastic : „Cred că laptele cu care a fost hrănit 653 (numărul de cod al lui Fleetwood) avea multă apă în el.[43]

„vechiului partid regalist", dar expunea pe larg adevăratele cauze care îl îndemnaseră să dizolve Parlamentul [45]. îl scosese din sărite faptul că adunarea aceea ticăloasă nu făcuse timp de 14 zile nimic altceva decît să dezbată dacă era obligatoriu să recunoască sistemul de guvernare descris în linii generale de *Umila petiţie şi povaţă.* Era sistemul pe care deputăţii nu numai că îi ceruseră lui să-1 accepte şi să jure pe el, dar juraseră ei înşişi, înainte de a intra în Camera Comunelor, că îl vor sprijini. O asemenea comportare socotea Cromwell — avea urmări foarte grave pentru pacea naţiunii şi ducea la slăbirea tuturor verigilor guvernamentale. Pierzînd orice nădejde de a obţine de la asemenea oameni fondurile băneşti necesare pentru a face faţă „nevoilor urgente ale naţiunii", „am socotit dpept absolut necesar să dizolvăm actuala Cameră a Comunelor, lucru pe care l-am făcut astăzi". Mai era de aşemenea pe deplin posibil ca, în acest context — aşa cum auzise de fapt ambasadorul Veneţiei —, Camera Comunelor să fi plănuit să supună impunerile unui control mai sever din partea ei şi să protesteze împotriva reînfiinţării Camerei Lorzilor, ceea ce implica respingerea *Umilei petiţii* în totalitatea ei. Presupunerea că Cromwell dizolvase Camera Comunelor şi cu scopul de a împiedica să i se înmîneze o petiţie separată cu 2 000 de semnături prin care se protesta împotriva dictaturii lui personale corespunde imaginii generale a acestui om care a acţionat rapid şi fără cruţare pentru a dezamorsa o situaţie în care era de aşteptat ca materialul exploziv latent să se acumuleze în loc să se împrăştie cu timpul[4G].

în luna mai, Cromwell vorbise despre englezi ca despre nişte „copii" pe care i-ar fi putut distra sau înşela, de parcă le-ar fi dat o jucărie, dacă ar fi preluat coroana. Situaţia lui se schimbase faţă de timpul cînd se adresa Camerei Comunelor, în 1654, ca un pedagog învăţăceilor săi. Adevărata lui problemă era de data aceasta cea a confraţilor şi nu a „copiilor" săi. în ciuda strădaniilor sale, în Parlament continuau să se strecoare oameni de soi rău, sau oameni de treabă cu idei greşite, ceea ce l-a silit ca, vrînd-nevrînd, să-şi concedieze fără menajamente statul major. în primăvara anului 1658, Anglia se afla din nou în situaţia unei şcoli avînd un director eminent, pe Lordul- Protector, dar fără să aibă şi mandatari ai puterii acestuia, adică membri ai

Parlamentului.

23

Căpetenia cea mare

Căpetenia cea mare a izbăvirii lor vine şl spune :
„Vezl-şi de drum. Ţi-ai împlinit cu credinţă datoria,
aşa că acum du-te şi te odihneşte.**
Predica lui John Owen la Înmormîntarea
tui Cromwell

O pîclă de linişte nefirească a plutit deasupra meleagurilor Angliei în decursul ultimelor luni de viaţă a lui Oliver. Atunci cînd Ormonde a dispărut cu mare grabă din Londra, în primăvara lui 1658, ducea cu el încredinţarea că regaliştii din Anglia nu se vor pune în mişcare decît dacă vor fi îmboldiţi de sosirea, în largul coastelor, a regelui Carol la comanda unei mari armate spaniole, lucru pe care acesta nu l-a înfăptuit, în pofida alianţei lui cu Spania. Pe deasupra, membrii Uniunii secrete şi regaliştii în general au fost stigmatizaţi în decursul primăverii şi verii anului 1658 printr-un şir de întemniţări rapide făcute în scop de represalii. Un observator îşi exprima dealtfel părerea că, deşi regaliştii aveau fără doar şi poate intenţii rele, totuşi guvernul născocea şi el uneltiri pentru ca oamenii să rămînă credincioşi Protectorului. Indiferent dacă această afirmaţie era adevărată sau nu, situaţia politică prezenta două aspecte ieşite din comun, pe care activiştii celor două părţi nu le puteau trece cu vederea decît cu mari riscuri. Primul era acela că regimul protectoral avea o poziţie puternică datorită autorităţii pe care o exercita asupra poporului, iar cel de-al doilea că această autoritate depindea de rămînerea lui Oliver Cromwell în fruntea treburilor. în privinţa ultimului aspect, Henry Cromwell îi scria, în

decursul verii, cu amărăciune lui Thurloe : „Avem vreo aşezare ?" — 11 întreba el. „Nu depinde liniştea noastră de viaţa înălţimii sale, de însuşirile şi aptitudinile lui deosebite, precum şi de prestigiul personal pe care îl are în faţa armatei aşa cum este ea astăzi modelată şi comandată ? Afirm pe Dumnezeul care este deasupra noastră că, în măsura în care cunosc treburile acestei ţări, acesta e singurul motiv pentru care nu ne scăldăm astăzi în sînge.“ [1] Cu toate acestea, atîta vreme cît provocarea regalistă era ţinută la respect în ţară şi rămînea dezorganizată în exterior nu exista nici o probabilitate ca în Anglia să mai curgă sînge. în ultimele luni ale vieţii lui, Cromwell putea fi asemănat cu o măreaţă navă de război stînd ancorată în afara unui port mişunînd de corăbii mai mărunte, a cărei simplă prezenţă le opreşte pe acestea să scape de sub invincibila ei supremaţie.

Este adevărat că grijile băneşti puteau prilejui îndeobşte nelinişte celor ce nu erau în stare să le înlăture, fie că de vină erau bancherii din City, care nu mai voiau să acorde împrumuturi, fie poporul, căruia nu-i plăcea să plătească impozite. De asemenea, sănătatea lui Oliver continua să fie obiectul celor mai sinistre zvonuri : că suferea de insomnie, astfel că a trebuit să i se administreze opiu, ceea ce l-a făcut să zacă mai mult mort decît viu preţ de cîteva ceasuri, sau că vreme de opt zile nu mai ieşise din odaie şi nu luase decît o singură masă cu familia lui şi asta tocmai el, care era cunoscut dinainte că se afla sub papucul nevestei. Mai de crezut erau zvonurile că suferea de ameţeli, calificate drept „migrenă", astfel că leşinase de două ori în aceeaşi zi. A trimis, de asemenea, după un felcer cu numele de Boone ca să-i examineze un abces de pe grumaz. Şi de astă dată, Henry Cromwell era acela care spunea despre părintele său : „Aş dori să se afle la depărtare egală faţă de cele două vîrste ale copilăriei lui". Acum, după agitaţia pricinuită de dizolvarea Parlamentului, armata se dovedea a fi surprinzător de supusă. Marele ospăţ oferit de Oliver după două zile de la acest eveniment şi la care vinul a curs din belşug a potolit opoziţia ofiţerilor care, ca şi aceea a regaliştilor dealtfel, era lipsită de conducere. La liniştirea spiritelor au contribuit dealtfel şi unele schimbări în organizarea armatei. La 12 martie, City-ul, reprezentat de lordul-primar şi de consilierii municipali,

a fost dăruit cu o lungă cuvîntare a Protectorului avînd ca temă „noile planuri ale vechiului vrăjmaş Carol Stuart" şi cuprinzînd amănunte asupra călătoriei lui Ormonde, precum şi ştirea că flota lui Carol, aflată în porturile Flandrei, aştepta doar o noapte întunecoasă ca să se furişeze pe lîngă corăbiile englezeşti.[2] La auzul acestor grozăvenii, City-ul a răspuns, aşa cum se cuvenea, cu o cuvîntare plină de asigurări solemne ale devotamentului lui.

Instituirea unei noi înalte Curţi de Justiţie, care urma să judece procesele de înaltă trădare şi să fie alcătuită, ca şi Curtea care îl judecase pe Carol I, din împuterniciţi avînd în acelaşi timp rolul de judecători şi de juraţi, arăta cît de neputincioase erau forţele opoziţiei în faţa fermităţii Protectorului şi a Consiliului de stat. Autorizarea de înfiinţare a ei, potrivit cererilor prezentate de Parlament încă din august 1653, fusese votată printr-o lege din septembrie 1656. Acum, în luna aprilie, au fost numiţi 140 de împuterniciţi, ale căror decizii trebuiau să întrunească, pentru a deveni operatorii, un număr minim de 70 de voturi. Ambasadorul veneţian relata despre temerile multora că regaliştii şi catolicii vor avea din nou de suferit, în timp ce — după spusele lui — Protectorului îi era groază că „putea rămîne nedescoperită vreo scînteie care să se prefacă dintr-o dată în flacără". Aşa cum era de presupus, judecătorii se împotriveau acestei măsuri. Protectorul însă s-a mărginit să observe faţă de Glyn, preşedintele înaltei Curţi de Justiţie, că juriştii „se ţineau numai de chichiţe", la care Glyn i-a răspuns calm că lucrurile nu se puteau prezenta altfel odată ce legea era întocmită de oşteni[3]. Cu toate acestea, Protectorul şi-a impus voinţa, iar noua Curte a fost înfiinţată în luna mai, cînd i s-a pus la dispoziţie o listă a celor ce urmau să fie daţi în judecată pentru trădare de către Consiliul de stat. Oliver avea acum funcţia de Protector de peste patru ani, era omul de căpetenie al Angliei de peste opt ani şi supravieţuise încercărilor de asasinat, revoltelor şi însăşi bolii. Era oare posibil ca, faţă de ameninţările reunite ale acestor trei primejdii, să se prevadă o vreme cînd măreaţa navă se va împotmoli şi scufunda ? înşişi irascibilii regalişti începuseră să se teamă în sinea lor că Protectorul n-avea să mai moară niciodată, în timp ce sprijinitorii săi, încrezători în principiul alegerii divine, spuneau oarecum acelaşi lucru, însă cu alte cuvinte : Oliver va fi cruţat pînă cînd va fi înfăptuită lucrarea

Domnului. O altă posibilitate nu era de conceput.

O bună parte din ultima perioadă a vieţii lui, Protectorul şi-a petrecut-o contemplînd roadele politicii sale externe şi bucurîndu-se de triumfurile ei, oricît de costisitoare se vor fi dovedit a fi. în Marea Baltică, pacea de la Roskilde din februarie 1658 părea să aducă acea linişte considerată drept esenţială pentru comerţul Angliei. în Europa, noua şi superioara lui poziţie era subliniată de faptul că i se ceruse să intervină în alegerea unui nou împărat al Sfîntului Imperiu Roman. Pe de altă parte, tratatul anglo-francez din martie 1657 îi oferise ceva mai mult decît sprijinul diplomatic pentru proiectata lui năvală asupra Ţărilor de Jos spaniole : 6 000 de oşteni englezi plătiţi de Franţa urmau să lupte sub comanda franceză pentru a pune mîna pe trei oraşe de coastă, Mardyck, Gravelines şi Dunkerque (din care primul şi ultimul aveau să fie cedate Angliei după ce vor fi fost cucerite), iar flota engleză urma să ia şi ea parte la această acţiune comună. în august 1657, prin ordonanţele Consiliului de stat se luau măsuri pentru transportul peste Canal al unui mare număr de „tunici roşii", aşa cum, după scurtă vreme, vor fi denumiţi ostaşii englezi. S-a depus multă grijă, precum şi interes personal în pregătirile pentru această primă expediţie împotriva Mardyckului, poate şi din cauză că fostul comandant suprem trăsese anumite învăţăminte din nereuşita Proiectului vestic. Cromwell s-a interesat el însuşi de amănuntele aprovizionării cu cărbuni, de palisade, material lemnos şi luminări, precum şi de prezenţa zidarilor şi dulgherilor englezi care să ridice cantonamente pentru oşteni. Toate poruncile lui Oliver în legătură cu expediţia erau „foarte severe şi prompte", cel puţin aceasta era părerea căpitanului John Taylor din Chatham, iar în cursul expediţiei a continuat să-1 asalteze pe ambasadorul Bordeaux cu întrebări privind bunăstarea trupelor sale, neliniştindu-se atunci cînd ştirile lipseau [z].

Dar chiar în aceste condiţii, au fost şi unele scăpări. Din lipsa bărcilor, oştenii au trebuit să-şi ducă pe ţărm proviziile bălăcindu-se prin apă, iar generalul sir John Reynolds şi locotenent-colonelul White s-au înecat în timp ce se îndreptau spre bancurile de nisip numite Goodwin, astfel că leşurile lor au fost identificate doar datorită unei spade decorate cu aur aflată în velatura corăbiei naufragiate şi scrisorilor soţiei lui White. Iarna,

care îl stingherise în atare măsură pe Cromwell atunci cînd încercase să dizolve în grabă Parlamentul, nu era mai puţin aspră pe continent, astfel că grelele piese de artilerie au trebuit să fie tîrîte la Mardyck pe gheaţă. Deşi acţiuriea în sine, executată sub comanda ilustrului mareşal francez Turenne, a fost încununată de succes, iar Mardyckul a fost smuls de sub stăpînirea spaniolă, totuşi tărăgănelile ivite în continuarea campaniei au pricinuit mari nemulţumiri în sufletul Protectorului. în acelaşi timp, oştenii englezi încar- tiruiţi la Mardyck constatau că locul acela era deosebit de vătămător pentru sănătatea lor, din care cauză ambasadorul Lockhart era silit să-şi irosească o bună parte din timp îngrijindu-se de bolnavi şi procurînd felurite mijloace de ajutorare începînd cu ceştile de supă şi terminînd cu păturile din spitale. Mentalitatea continentală înclina spre războiul de asediu, din care cauză oştenii englezi aveau de suferit, iar un comandant englez s-a simţit îndemnat să scrie, ironic, acasă că prin părţile acelea lupta nu prea era ia modă ?. De fapt, Turenne n-a dezlănţuit operaţia comună de asaltare a Dunkerque-uiui decît în mai 1658.

între timp, afecţiunea lui Cromwell faţă de francezi se îndrepta îndeosebi în două direcţii. Relaţiile lui cu ambasadorul francez din Londra se preschimbaseră într-o admiraţie atît de călduroasă faţă de acest francez cu spirit ascuţit de observaţie, încît în luna decembrie a anului precedent îi scrisese cardinalului Mazarin, cu mîna lui, deşi scrisul îi era acum nemaipomenit de tremurat, o scrisoare personală prin care îl recomanda pe Bordeaux ca preşedinte al „Parlamentului din Paris". Această intervenţie generoasă din partea unui cap de stat străin i-a pricinuit, cum era şi firesc, o oarecare stingherealâ lui Bordeaux, care s-a simţit obligat să se explice faţă de Mazarin, arătîndu-şi în acelaşi timp extrema lui satisfacţie faţă de ’elul în care îşi îndeplinea îndatoririle titularul care-i ur- nase în acest post. Cu toate acestea, Bordeaux s-a simţit nedreptăţit să adauge că, după ce se bucurase de un aseme- îea sprijin, de o părere atît de binevoitoare asupra merite- or sale, precum şi de o recomandaţie atît de influentă, nu outea fi învinuit că fusese cuprins de noi ambiţii în pri- zinţa viitorului său [6].

Reversul medaliei a apărut în luna mai, cînd distinsul îi fermecătorul Fauconberg, care era de şase luni ginerele ui Oliver, a fost trimis într-o misiune de

bunăvoinţă în franţa. Deşi era înarmat cu o mulţime de recomandaţii :ătre rege şi cardinal, totuşi Protectorul a ţinut să adauge, :u o vădită bunăvoinţă în privinţa farmecului personal al ui Fauconberg, că era o persoană care, „afară de cazul :înd ne-am înşelat, poartă cu sine propriile sale recomandări, oriunde s-ar duce". La rîndul său, Bordeaux şi-a dat toată silinţa să precizeze mai dinainte Curţii franceze eticheta cu care trebuia primit tînărul trimis datorită nu numai poziţiei lui în cadrul familiei Cromwell, dar şi încrederii pe care Protectorul o avea în el. în ceea ce privea suita lui, deşi putea fi socotită în aparenţă drept strălucită — scria el —, suferea totuşi de neajunsul de a nu fi putut găsi nici un membru al vechii nobilimi care să facă parte din ea. Cauza — se grăbea el să adauge — nu era de ordin politic, ci se datora faptului că Curtea franceză făcea pe atunci popas în regiunea luptelor din nordul Franţei, astfel că nobililor englezi le era teamă de lipsa de confort pe care ar fi fost siliţi să o suporte acolo. însă indiferent de hîrtiile de identitate ale celor din suită, Mazarin a găsit că Fauconberg era un om foarte agreabil, un *«fort honnete seigneur»** — cum a scris el din Calais.[7] La rîndul său, Protectorul şi-a exprimat plăcerea aflînd de felul strălucit în care fusese primit Fauconberg. Această reuniune prietenească a fost încheiată prin invitaţia făcută de Oliver ca o misiune franceză de egală importanţă, compusă din domnul Mancini, nepotul cardinalului, şi ducele de Crequi, primul camerier al regelui Ludovic al XlV-lea, să vină la Londra în luna iulie.

între timp, marea victorie comună din *4* iunie în bătălia cunoscută mai tîrziu drept aceea „a dunelor[11] a marcat punctul culminant, al operaţiei anglo-franceze de cucerire a Dunkerque-ului. Turenne începuse să asedieze oraşul în luna mai, pentru ca să se vadă apoi ameninţat de o mare armată spaniolă, din care făceau întîmplător parte ducele de York, fratele lui Carol al II-lea, ca şi Conde, eroul de odinioară al lui Cromwell şi care sosise în ajutorul celor împresuraţi. Venind de pe dîmburile nisipoase de la ţărm ale dunelor, spaniolii s-au năpustit cu rezultate remarcabile asupra asediatorilor. însă în timp ce aripa lor stîngă, de sub comanda lui Conde, începuse să înainteze, marele Turenne azvîrlea înapoi centrul şi nimicea aripa dreaptă. Ziua s-a sfîrşit prin fuga

dezordonată a spaniolilor, pentru ca, puţin după aceea, să se predea şi oraşul. Grăitor era faptul că — după cîte se spunea — oştenii francezi şi englezi se înţelegeau acum mult mai bine între ei, călăraşii francezi fiind socotiţi de englezi ca „foarte prietenoşi şi politicoşi[11], în timp ce oştenii englezi se comportau cu

, , * Un nobil foarte cumsecade (în franc. în text). — M.L.

[1] destulă cutezanţă ca să atragă laudele mai marilor armatei franceze. Puteau fi desluşite începuturile unui spirit de prietenie sau, în orice caz, de toleranţă reciprocă prea puţin cunoscut în istorie chiar între aliaţi care nu erau atît de adînc dezbinaţi prin religie cum erau aceşti reprezentanţi ai Franţei şi Angliei.

Insă una era preţuirea reciprocă a calităţilor militare şi alta sarcina mai dificilă ce-i revenea ambasadorului Lockhart de a reorganiza administrarea oraşului Dunkerque sub comandă engleză, potrivit stipulaţiilor tratatului. Cromwell îşi avea acum fortăreaţa lui continentală, adică baza lui avansată, însă faptul că locuitorii ei erau în majoritate catolici complica fără doar şi poate lucrurile. Protectorul luase o atitudine tolerantă faţă de binecunoscuta slăbiciune de caracter a francezilor printr-o cuvîntare ţinută încă pe timpul cînd se purtau discuţiile în privinţa alianţei : „Ei au văzut o clipă soarele — a observat el —, în timp ce noi sîntem în plină zi“. Trebuia, de asemenea, să se mai ţină seama că francezii erau mai iubitori de plăceri. însă administrarea lor se putea dovedi a fi o treabă foarte grea atunci cînd englezii, obişnuiţi să aibă de-a face cu o populaţie catolică puţin numeroasă, practicînd o religie scoasă oficial în afara legii şi supusă unor pedepse aspre, se vedeau confruntaţi în Dunkerque cu o puzderie de asemenea presupuşi eretici. Ce-i drept, Lockhart a dat dovadă de o toleranţă remarcabilă şi, dacă ţinem seama de împrejurări, înţeleaptă. într-o cuvîntare avîntată, ţinută în faţa locuitorilor din Dunkerque, el l-a calificat pe Protector drept „un om cu suflet mare şi înţelegător", care „caută binele tuturor supuşilor săi, chiar dacă nu sînt de aceeaşi credinţă cu el“. Era adevărat că papistaşii din Anglia erau „hărţuiţi cu asprime", dar asta numai fiindcă religia lor era potrivnică legilor Angliei şi voinţei Protectorului. Cu toate acestea, „datorită faptului că cetăţenii catolici din Dunkerque nu erau supuşi acelei legi, el îi va ocroti în profesiunea lor de credinţă." [8]

Lockhart a încercat să-i împiedice pe oştenii englezi să se poarte urît în bisericile catolice, unde le venea poftă să prade. Se dedau dealtfel şi la alte fapte mai puţin păgubitoare din punct de vedere material, însă la fel.de lipsite de bun simţ, cum a fost cazul unui oştean englez care şi-a aprins pipa de la luminările altarului, în timp ce preotul oficia serviciul divin. Potrivit unui pamflet publicat la Bruxelles, englezii doborau la pământ statuile sfinte şi puneau în locul lor blazonul Iul Oliver Cromwell. Ce-i drept, Lockhart căuta să-i aducă la ordine pe oşteni : dacă intrau într-o biserică pentru a-şi potoli curiozitatea, trebuiau să se îngrijească să nu-i tulbure pe cei prezenţi din „ceea ce îşi închipuiau ei că erau rugăciuni[1]*. în afară de aceasta, Lockhart n-a îngăduit ca singura biserică din oraş să fie folosită pentru slujbele religioase protestante.

Deşi Lockhart încerca să dea poruncilor sale un aer binevoitor de superioritate britanică, totuşi zelul pe care îl depunea în problema toleranţei catolicilor era oarecum prea mare, ceea ce l-a făcut la un moment dat pe Oliver să se îngrijoreze că de fapt catolicii erau preferaţi în dauna protestanţilor. în august, Lockhart le-a acordat iezuiţilor dreptul de a locui la Dunkerque, cu scutirea de a participa la lupte şi cu condiţia de a-i dezvălui orice uneltire sau conspiraţie antiengleză. Chiar dacă această înţelegere viola jurămîntul păstrării secretului pe care îl depuneau iezuiţii, ea era înţeleaptă din punctul de vedere al comandantului englez. De aceea, spre a contracara poate periculoasa influenţă papistaşă asupra credulilor oşteni englezi, capelanul Hugh Peter a venit personal în acest nou avanpost britanic pentru a dăscăli trupele în privinţa datoriei lor faţă de Dumnezeu şi de ocîrmuire. Lockhart a constatat însă în curînd că Peter era o persoană supărătoare prin felul în care se amesteca în treburile tuturor şi că devenise o adevărată pacoste în ceea ce privea delicata problemă a bunelor relaţii cu cardinalul Mazarin. A stăruit, de pildă, să-1 viziteze pe rafinatul cardinal cu mai multe prilejuri, în decursul cărora Lockhart s-a văzut nevoit să stea tot timpul de faţă de teamă ca Peter să nu-1 indispună pe cardinal cu nesfîrşitele lui cuvîntări. Era adevărat de asemenea că, la rîndul lui, Peter se distra de minune. însă cînd a dat să se înţeleagă că voia să-şi prelungească vizita, Lockhart s-a văzut obligat să-i spună că Anglia avea mai mare nevoie de el decît Dunkerque-ul[9].

în ţară, cel mai de seamă număr de senzaţie al scenei

londoneze îl includea şi pe Fauconberg, însă într-o lumină puţin favorabilă. Pe lista complotiştilor ce urmau să fie judecaţi de către noua înaltă Curte de Justiţie pentru uneltiri împotriva guvernului figura ca principal complotist John Mordaunt, iar primii doi în ordinea importanţei erau doctorul Hewett, pastorul anglican despre care se spunea că îl căsătorise pe Fauconberg cu Mary cu şase luni înainte, precum şi sir Henry Slingsby, unchiul prin alianţă al lui Fauconberg, căsătorit cu o oarecare domnişoară Belasyse. Hewett, „gentleman din născare şi erudit prin educaţie'[1], atrăgea de la război încoace mulţimi mari de oameni prin predicele sale de la biserica St Gregory. Uneltirea în care erau implicaţi cei doi putea fi socotită Cu greu o ameninţare serioasă împotriva regimului, fiindcă Thurloe avusese şi de această dată putinţa să o descopere, cu ajutorul unui agent dublu, arestînd fără nici o greutate 40 de părtaşi. Insă Slingsby era prototipul acelui soi de regalişti care nu concepeau să se arate, nici în mod pasiv, cît de cît leali faţă de noua autoritate constituită. Avea o fire interesantă şi oarecum melancolică şi era socotit un om „foarte tăcut“. După ce luptase vitejeşte de partea regelui în decursul războiului, participase la răscoala lui Penruddock şi stătuse un răstimp la temniţă. De aceea, cînd a luat pînă la urmă hotărîrea să iasă cu acest prilej iarăşi din izolare, şi-a dat pe deplin seama de groaznicele urmări ce puteau rezulta pentru persoana lui. Aşa cum i-a spus fiului său prin *A Father’s Legacy,* întocmit în ajunul execuţiei, se pregătise dinainte de moarte, făcîndu-şi din raclă veşnicul său „tovarăş" [10].

Atît Hewett cît şi Slingsby au protestat, aşa cum făcuse şi regele Carol, împotriva ilegalităţilor înaltei Curţi, stăruind asupra faptului că erau lipsiţi de un apărător, precum şi asupra aceluia că împuterniciţii îndeplineau atît funcţia de judecători cît şi de juraţi. Fără să se sfiască, preşedintele Curţii a confirmat doctorului Hewett situaţia de fapt, spunîndu-i : „Pentru domnia ta, acesta este marele juriu

, micul juriu şi judecătorul"< Slingsby şi-a întemeiat apărarea şi pe faptul că nu putea fi socotit vinovat de trădare pe baza unei legi faţă de care nu-şi dăduse con- simţămîntul, fiindcă în 1656, cînd fusese votată, el era în închisoârei. „Deşi veţi socoti poate acest lucru drept un paraddx, sînt de părere, domnule — a exclamat el —, că nu pot să vă încalc legile

fiindcă nu mă supun lor“.-,în zadar a apelat preşedintele la Slingsby să ţină seama de numeroase acte ale Providenţei care confirmau legitimitatea ocîrmuirii lui Cromwell; Ce s-ar fi întîmplat cu întreaga comunitate protestantă dacă regele Carol Stuart s-ar fi întors ? Binecunoscutul catolicism al familiei Stuart ar fi ameninfat din nou Anglia cu războiul civil. Şi totuşi Slingsby nu s-a lăsat convins, ci a continuat să-şi

---

Juriul care hotărăşte asupra admisibilităţii inculpării. — M.L.

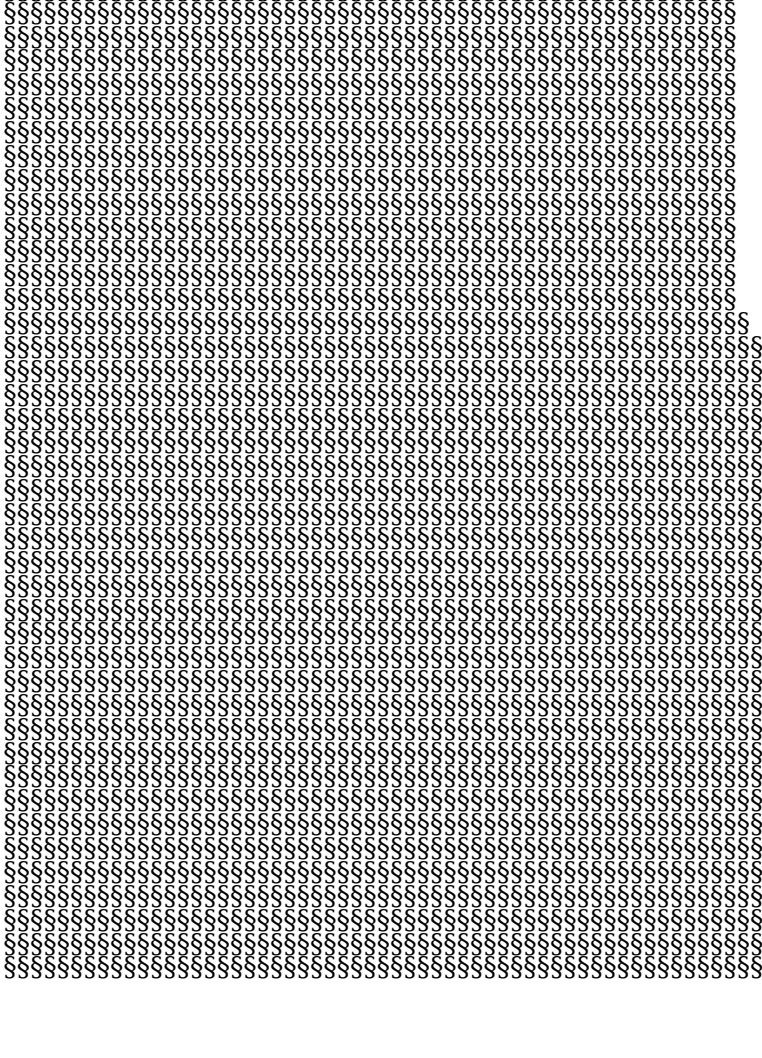

manifeste fidelitatea fanatică faţă de principiul monarhic, lucru în totală opoziţie cu prevăzătoarea lealitate arătată de atîţia alţii faţă de guvernul aflat la cîrmă.

După ce Slingsby şi Hewett au fost condamnaţi la moarte (în timp ce Mordaunt a fost achitat), s-au făcut multe sforţări ca să li se uşureze soarta. Au fost cruţaţi de înfiorătoarea pieire prin scoaterea măruntaielor, care era pedeapsa tradiţională pentru trădare, îndulcire despre care se spunea că fusese acordată la stăruinţa lui Bettie Clay- pole. Potrivit lui Clarendon, pentru Hewett ar fi intervenit Mary. Ceva mai mult, cei din familia Fauconberg au recurs, în încercările lor de a-1 salva pe Slingsby, la vicleşuguri întortocheate, mergînd pînă acolo încît l-au întrebat pe Bordeaux dacă n-ar fi vrut Mazarin să intervină în favoarea lui [n]. însă cu toate influenţele exercitate de familia Cromwell asupra Protectorului, Hewett şi Slingsby au fost pînă la urmă decapitaţi. Guvernul nu putea îngădui ca suprafaţa autorităţii lui să fie discreditată fără urmări : textul cuvîntărilor ţinute pe eşafod de nefericita pereche a fost rupt în bucăţi şi n-a fost tipărit decît în versiuni răuvoitoare şi deformate. După ce a dat această pildă, activitatea înaltei Curţi a început să descrească într-o oarecare măsură. Mai mulţi oameni daţi în judecată au fost achitaţi din lipsă de probe, probabil cu îngăduinţa guvernului, iar după ce au fost judecate toate procesele de pe listă, înalta Curte şi-a amînat lucrările din iulie pînă în noiembrie.

Era o vreme a semnelor rele, doar că puţini erau aceia care ştiau să le tălmăcească cum trebuia. Atunci cînd a fost lansată corabia botezată *Richard,* caii de la caleaşca lui Richard Cromwell, în care era şi tatăl său, şi-au luat vînt şi au sfărîmat-o în bucăţi. N-a fost rănit nimeni în afară de fiul, într-una expus accidentelor, al Protectorului, care s-a ales cu cîteva răni periculoase. La 5 iunie a fost văzută în Tamisa, aproape de Greenwich, o balenă, care, după ce a fost zvîrlită pe ţărm, şi-a dat duhul „cu un geamăt înfiorător", iar „pe deasupra podului au fost zăriţi ridicîndu-se în acea zi purcei de mare“, întîmplare pricinuită de furtună şi de apa rece ca gheaţa a mării. John Evelyn, care a cercetat balena, s-a minunat de mărimea ei : era lungă de aproape 60 de picioare, avea o gură atît de mare încît în et puteau sta în picioare

---

Juriul care dă sentinţa. — M.L.

mai mulţi bărbaţi, iar pielea îi era — după cîte se spunea — neagră ca ,.pielea burdufului de brişcă[11]. Deşi după moartea lui Oliver pieirea balenei sau „prăbuşirea Leviathanului“ a fost socotită ca indicînd limpede iminenta dispariţie a unui om mare, aşa cum era proslăvită în versuri de Dryden, trebuie consemnat totuşi faptul că reacţia contemporanilor a fost oarecum diferită. Carrington, de pildă, era de părere că robia şi pieirea balenei, regina mărilor, însemna că Cromwell era stăpînul deplin al „teribilului element".[12] îndeobşte însă, s-a presupus pe vremea aceea că un Leviathan venise doar ca să se închine celuilalt Leviathan, care era Oliver Cromwell.

Şi astfel se scurgea încet această ultimă vară a Protectorului. La 10 iulie, Oliver Cromwell, însoţit de membrii Consiliului de stat, s-a dus la Hampton Court să se mai odihnească un răstimp. S-a hotărît după aceea ca, de regulă, Consiliul să se întrunească marţea la Londra şi joia la ţară. La urma urmei, erau puţine treburi care să-1 reţină pe Oliver la Londra, acum cînd, sub iscusita organizare a lui Fauconberg, Mancini şi ducele de Crequi îi întorseseră cu deplină reuşită vizita. Oaspeţii fuseseră găzduiţi la Brooke House din cartierul Holborn, pentru ca din acest loc potrivit să plece fie spre a lua parte la o recepţie amabilă oferită de Protector, aşezat sub baldachinul tronului său (cu care prilej oaspeţii adresau multe şi înflorite complimente franţuzeşti tuturor membrilor familiei Cromwell, începînd cu Oliver), fie spre a se bucura de diferite desfătări englezeşti cum fusese, de pildă, o vînătoare în apropiere de Hampton Court. Cromwell îi ceruse maestrului de ceremonii să-i viziteze în fiecare zi pe distinşii trimişi ca să se asigure că totul era pe placul lor. S-a admis după aceea că vizita reprezentase un mare succes, chiar dacă mai tîrziu Fauconberg a declarat în particular că este complet istovit şi că, obligat cum era să satisfacă „zi şi noapte" toate capriciile acestor „Messieurs", nu-i rămăsese timp să scrie măcar o scrisoare [13].

Totuşi, în pofida tuturor acestor schimburi de amabilităţi şi a faptului că perechea Fauconberg continua să strălucească, asupra stării sufleteşti a familiei Cromwell plutea o influenţă nefastă. Este adevărat că soţii Fauconberg, unul regalist şi celălalt făcînd parte din clanul

Cromwell, reuşeau să creeze exact acea impresie împăciuitoare pe care tatăl lui Mary va fi nădăjduit probabil că o va face căsătoria lor şi că în luna iulie tinerii însurăţei plecaseră într-o călătorie triumfală în Nord, prin locurile de baştină ale lui Fauconberg. însă moartea începuse să-i hăituiască pe cei din apropierea lui Oliver, aducînd în cătarea ei pe cei mai iubiţi membri din cercul său intim. Thurloe, ministrul la care — după cum se spunea — Oliver ţinea mai mult decît la toţi ceilalţi, fusese grav bolnav în primăvară, deşi acum se însănătoşise. Contele de Warwick, prietenul de 30 de ani al lui Oliver, murise puţin timp după înfiinţarea celei de-a doua Camere, pe care refuzase să o cinstească cu prezenţa lui. în iunie, pruncul Oliver Clay- pole, cel mai mic din familia lui Bettie, murise şi el în vîrstă de un an. Mai cu seamă însă, Bettie însăşi suferea de o boală grea şi chinuitoare, iar tocmai această boală, socotită de unii că fusese agravată de moartea, poruncită de tatăl ei, a lui Hewett, cînd de fapt fusese pricinuită cu siguranţă de pierderea prematură a copilului, începea să obsedeze mica comunitate de la Hampton Court.

Suferinţele sărmanei Bettie durau de foarte multă vreme şi erau cît se poate de explicabile, dacă ţinem seama că diagnosticul modern al bolii ei ar fi fost cancerul, fie al uterului, fie al stomacului. Pe vremea aceea însă, doctorul Bate, medicul lui Oliver, socotea că suferă de un „abces intern la şale", care îi pricinuia marile ei dureri, în timp ce Heath vorbea de un ulcer al intestinelor. Clarendon confirmă faptul că medicii nu se pricepeau cum s-o trateze. Cu patru ani mai înainte, Bettie căzuse greu bolnavă, iar suferinţele îi stimulaseră viaţa spirituală. Micuţul Oliver, cel de-al patrulea copil în viaţă, se născuse în iunie 1657, aproape îndată după învestirea Protectorului, şi se pare că această întîmplare o istovise, fiindcă în noiembrie, atunci cînd se căsătorise sora ei, se mai resimţea încă de pe urma grelei încercări. Prin răvaşul din iunie 1658, singurul din cele scrise cu mîna ei care ne-a parvenit, Bettie îi cerea înduioşător iertare soţiei lui Henry că nu-i mai scrisese, fiindcă „zău, am fost atît de suferindă în ultima vreme, îneît nu mă simt în stare de nimic“ [14]. în aceste împrejurări, a fost dusă la locuinţa tatălui ei de la Hampton Court pentru a se vedea dacă aerul curat de la ţară, sau poate apele medicinale de la Tunbridge, despre care contesa de Devonshire afirma că făcuseră vindecări miraculoase, în

special în cazul copiilor mici, nu-i vor ajuta să se însănătoşească. însă, odată băute, apele acestea, chiar dacă au fost prielnice pentru Protector, n-au făcut altceva decît să-i pricinuiască sărmanei femei suferinţe şi mai mari.

Lui Bettie i s-au pus la dispoziţie la Hampton Court trei încăperi pentru ea şi copilaşii ei, Cromwell, Henry şi Martha, care, ca singura fiică a odraslei lui preferate, se bucura de o dragoste deosebită din partea bunicului ei. Una din aceste încăperi fusese ocupată de fostul arhiepiscop de Canterbury, una dădea spre terenul de tenis, iar a treia făcuse parte din sala de arme. Acum erau decorate în mod plăcut cu tapiserii reprezentînd povestea Ar- temisci şi a lui Orlando, cu covoare persane şi turceşti precum şi cu scaune, sofale şi taburete, îmbrăcate, toate, în tafta azurie şi brodate cu mătase şi fir de aur. în felul acesta, Protectorul se putea bucura de tovărăşia nepoţeilor săi, precum şi de mult rîvnita prezenţă a lui Bettie. Intimitatea relaţiilor dintre tată şi fiică a fost adeverită în termeni tulburători de Marvell :

Zîmbindu-i senină şi cumpătată la vorbă
Ea se-ntîlneşte într-una cu *tăinuitul lui suflet...*
întărind legătura de soartă înnodată...
Cu ea îşi împarte plăcutele ore,
Căci chipul ei îi alină crescîndele griji.
Şi cu drag de bunic îi vede copiii
De gîtul ei atîmînd sau stîndu-i lui în preajmă.

Versurile acestea ne pot face să înţelegem, chiar după o atît de lungă bucată de vreme, farmecele tovărăşiei lui Bettie. Avea, în primul rînd, o fire plăcută şi apropiată, precum şi o agerime de spirit firească, care o făcea să îmbine — aşa cum spunea un contemporan — „nobleţea sufletească şi demnitatea comportării a celor de viţă regală cu politeţea şi generozitatea oamenilor simpli", astfel că, într-un cuvînt, „juca cît se poate de firesc rolul unei prinţese". Ceva mai mult, graţia şi vioiciunea ei erau însoţite fără doar şi poate de o atrăgătoare înclinare spre înţelegerea durerilor nu numai ale celor mai apropiaţi şi dragi, ci îndeobşte ale tuturor celor năpăstuiţi.

Poate că ceea ce o preschimbase pe Bettie din fetiţa oarecum voluntară, a cărei înclinaţie spre „deşertăciunea lumească" îl tulburase odinioară pe tatăl ei, în femeia

aceasta de 29 de ani, care se identifica într-o atît de mare măsură cu mulţimea celor aflaţi în suferinţă, fuseseră amărăciunile pe care a trebuit să le îndure din cînd în cînd de la o vîrstă timpurie. Circulaseră de altfel mai demult fel de fel de poveşti privind aroganţa ei faţă de femeile din clasele de jos, ceea ce putea să însemne că importanţa pe care o avusese în tinereţe îi sucise oarecum capul. Marvell spunea că „odată cu vîrsta îi creştea şi virtutea", iar în 1659 Carrington scria, sentimental, în biografia tatălui ei, despre dorinţa lui Bettie de a pune întotdeauna o vorbă bună. „Cîţi regalişti n-au fost scoşi din temniţă datorită ei ? Pe cîţi condamnaţi la moarte de legi nu i-a salvat ea ?... îşi însoţea chiar cu lacrimi rugăminţile pentru a-i cruţa pe cei pe care nenorocul îi hărăzise să sufere". în felul acesta, Protectorul, care nu-i putea refuza nimic, vedea că „sabia îi scăpa din mînă şi braţele nu-i foloseau la altceva decît ca s-o ridice, aşa cum stătea ea plecată în genunchi, pentru a-i şterge lacrimile şi a o îmbrăţişa". Aceeaşi imagine a fost făurită, deşi în termeni mai puţin ceremonioşi, de către Toland în biografia lui Harrington. De aceea nu-i de mirare că după moartea ei această fată minunată a fost vorbită numai de bine atît de prieteni cît şi de duşmani.

Acum însă, tatăl ei, Oliver, era pe cale de a fi expus acelei teribile urmări a oricărei mari şi drăgăstoase legături, adică perspectivei de a vedea că fiinţa iubită suferă, precum şi înspăimîntătoarei fantasme a irevocabilei ei pierderi care plana permanent deasupra lui. Spre deosebire de iarna anului 1658, în care domnise un frig pătrunzător, luna iulie a aceluiaşi an a fost călduroasă şi uscată şi în tot decursul ei nefericita fată s-a zvîrcolit chinuită de dureri, fără să poată căpăta vreo alinare din partea deznădăj- duiţilor şi neputincioşilor ei medici. „Sincer vorbind, se socoteşte că medicii nu se pricep la cazul ei" — îi scria Fleetwood lui Henry, în Irlanda, deşi, dacă ar fi beneficiat de cunoştinţele moderne, şi-ar fi dat seama că existau puţine şanse ca Bettie să supravieţuiască năvalei cancerului care o ucidea încetul cu încetul[15]. în jurul ei se ridicau rugăciuni, iar Oliver era hotărît, în primul rînd, să o îngrijească şi să vegheze el însuşi asupra ei, cu toate că şi pe el puterile începuseră să-1 părăsească. Era încredinţat că marea vigoare pe

care o avusese cîndva putea să-i sprijine acum copilul. Marvell ne dă o imagine de neuitat a curajului tinerei femei aflate pe patul de moarte, încercînd să-şi înăbuşe suferinţele ca să nu-şi alarmeze părintele, în timp ce acesta căuta la rîndul lui să-şi ascundă propriile chinuri pentru a nu-i pricinui fiinţei iubite dureri şi mai mari :

Ea îşi ascunde durerea, ca el să nu se mîhnească,
Iar el se preface voios, ca să-i slăbească-ntristarea.

Insă totul era în zadar. Tatăl şi fiica se cunoşteau mult prea bine unul pe altul ca să-şi poată ascunde sentimentele, astfel că această strădanie fără rost de a şi le înăbuşi nu făcea decît să-i istovească şi mai mult şi să le mărească deznădejdea :

Cei doi se-nţelegeau şi-şi tăinuiau iscusinţa,
Dar astfel descrescînd-o îşi înmulţeau durerea.

Către începutul lui august, Bettie era într-o stare desperată, astfel că adesea Oliver stătea de veghe noaptea- n- treagă. Mersul bolii ei aruncase un văl de tristeţe asupra Consiliului de stat şi a Curţii, iar treburile oficiale se în- puţinaseră aproape cu totul. Atunci cînd ambasadorul olandez Nieupoort a venit la Londra, spre sfîrşitul lunii iulie, într-o vizită oficială, cel care a fost însărcinat să-1 primească în lipsa lui Oliver a fost Marvell, care i-a oferit „o recepţie publică cu bărci şi căleşti", aşa cum se obişnuia în asemenea prilejuri. Om plin de tact, Nieupoort a refuzat primirea, fiindcă ştia că întreaga Curte era adînc îndurerată din cauza „fatalei indispoziţii a lui lady Claypole". Pînă la urmă, s-a întîlnit în particular cu Protectorul, care a venit a doua zi, pentru un scurt răstimp, de la Hampton Court, cerîndu-şi scuze că era preocupat de treburile lui personale. Existau puţine şanse ca Bettie să mai trăiască, deşi lucrul acesta era vădit pentru toţi din jurul ei, în afară de Protector.

Mult mai tîrziu, după ce trecuse o bună bucată de vreme de la moartea ei şi a tatălui ei, un spiţer cu numele de Phelps, care furniza toate doctoriile pentru Curtea Protectorului, i-a intentat un proces lui John Claypole, soţul văduv al lui Bettie, în legătură cu nişte medicamente neplătite încă, din care rezultă ce

sumedenie de leacuri fuseseră încercate atunci cînd mai existau speranţe şi aruncate cînd s-a pierdut orice nădejde. Leacurile acestea îi dărui- Sera pe atunci lui Bettie acel mic răgaz care li se îngăduie citeodată celor afiaţi pe patul morţii, astfel că şi-a revenit într-o oarecare măsură. Acela a fost momentul cînd qua- kerul George Fox a venit s-o vadă în taină pe bolnavă şi i-a citit o instructivă dizertaţie. Se zicea că Bettie s-a simţit întărită de pe urma acestui mesaj. Comportarea ei morală fusese la drept vorbind minunată, începînd cu lepădarea de sine de care dăduse dovadă, încercând să-şi cruţe părintele de ultimele manifestări ale suferinţelor sale. Carrington a găsit cuvinte potrivite pentru a descrie răbdarea de „amazoană[11] cu care şi-a îndurat încercările [ll!].

Izbăvirea prin moarte a lui Bettie a venit în sfîrşit în primele ceasuri ale dimineţii de 6 august. Tatăl ei s-a pierdut de-a binelea cu firea. La data înmormîntării lui Bettie, cu patru zile mai tîrziu, era încă într-o asemenea stare de istovire, încît a trebuit să fie vegheat de soţia sa şi de Mary Fauconberg, care, din această cauză, n-au putut participa la înmormîntare, deşi Richard Cromwell şi Fauconberg au fo6t de faţă. în fruntea cortegiului funebru mergea Robina Wilkins, sora lui Cromwell. Ceremonia de înmormîntare a avut o stranie înfăţişare arturiană. ********** S-a desfă-

---

****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****

şurat noaptea, la Westminster Abbey, după ce trupul neînsufleţit al tinerei femei a fost adus într-un amurg tîrziu de august de la Hampton Court cu o lotcă, care fusese însoţită în funebra ei călătorie în josul Tamisei de o flotilă de bărci pline de curteni tăcuţi. Lotca a ajuns la scările palatului Westminster la ora 11 noaptea, iar de acolo leşul a fost dus în Camera înstelată, unde a rămas vreme de un ceas pe o „năsălie măreaţă*[1]. Apoi, la miezul nopţii, procesiunea s-a îndreptat şerpuind spre biserică, pentru ca acolo să fie îndeplinite ultimele rînduieli în capela lui Henric al VH-lea, unde racla lui Bettie a fost după aceea îngropată pentru a se alătura acelor ale bunicii ei, uneia din mătuşi şi ale altor înalţi dregători ai Republicii. Bettie a fost totuşi singura dintre toţi aceştia a cărei odihnă n-a fost tulburată în atmosfera mai haină a Restauraţiei, fiindcă mormîntul ei a dispărut şi nu a fost redescoperit pînă în 1725, cînd nişte lucrători care făceau anumite transformări

---

Referinţă la Arthur <sau Artus), legendarul rege al Ţării Galilor (aprox. sec. al Vl-lea e.n.), ale cărui aventuri au dat naştere romanului cavaleresc *Ciclul lui Arthur* sau *Ciclul Mesei rotunde.* — M.L.

în capelă pentru mormintele cavalerilor Ordinului Bath ++ au dat peste el ++ [17]. Vicarul de pe vremea aceea a pus la loc placa de argint care marca sicriul lui Bettie şi pe care lucrătorii o înlăturaseră, astfel că Bettie Claypole este singurul membru al familiei Cromwell care mai continuă să stea la loc de onoare în Westminster Abbey. Era ca şi cînd marea dragoste pe care Protectorul o avusese pentru ea în

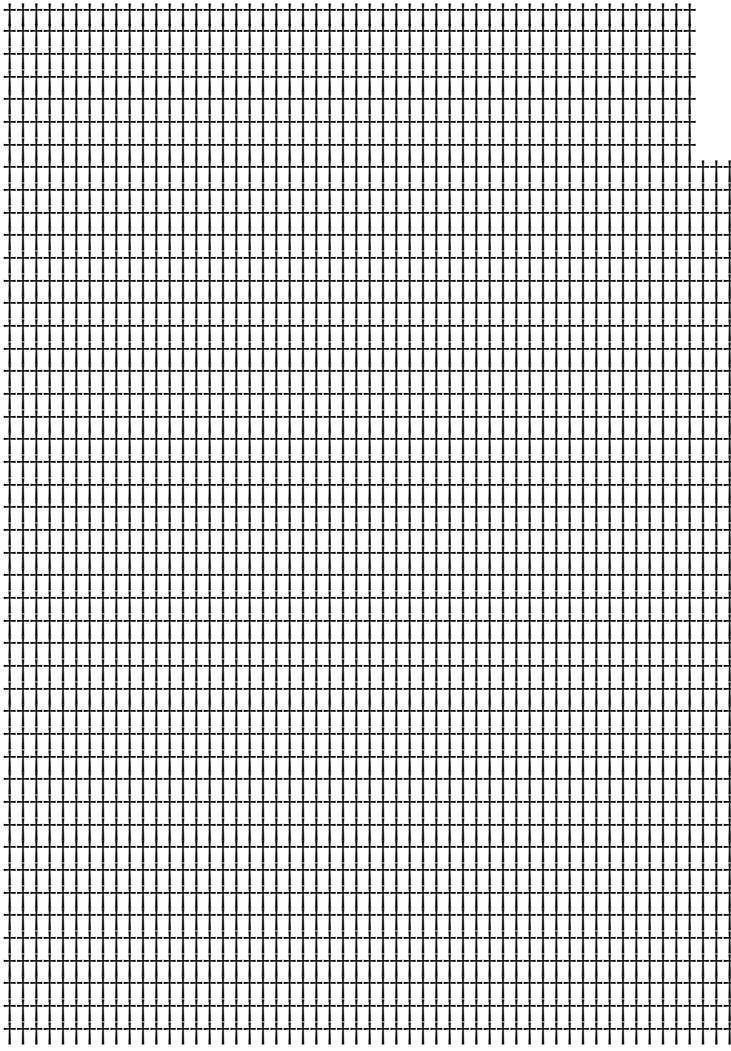

viaţă îşi manifesta vigilenta ei grijă şi după moartea fetei lui.

Oliver nu şi-a mai revenit după moartea lui Bettie. Este un fapt admis de contemporanii săi, începînd cu Marvell, care vorbea de „scumpul chip plecat" ce a făcut ca „oglinda să se sfărîme", şi pînă la Richard Cromwell, care, pentru a înfăţişa zilele ce au urmat morţii surorii sale, a ales comparaţia cu un arbore puternic ameninţat de nimicire : „Una e să tai cea mai

---

Ordin fondat în 1725 pentru reînnoirea ordinului „Cavalerii băii", creat, pentru prima dată, în 1359 la încoronarea lui Henric al IV-lea. Numele vine de la baia ceremonială care preceda suirea pe tron. — M.L.

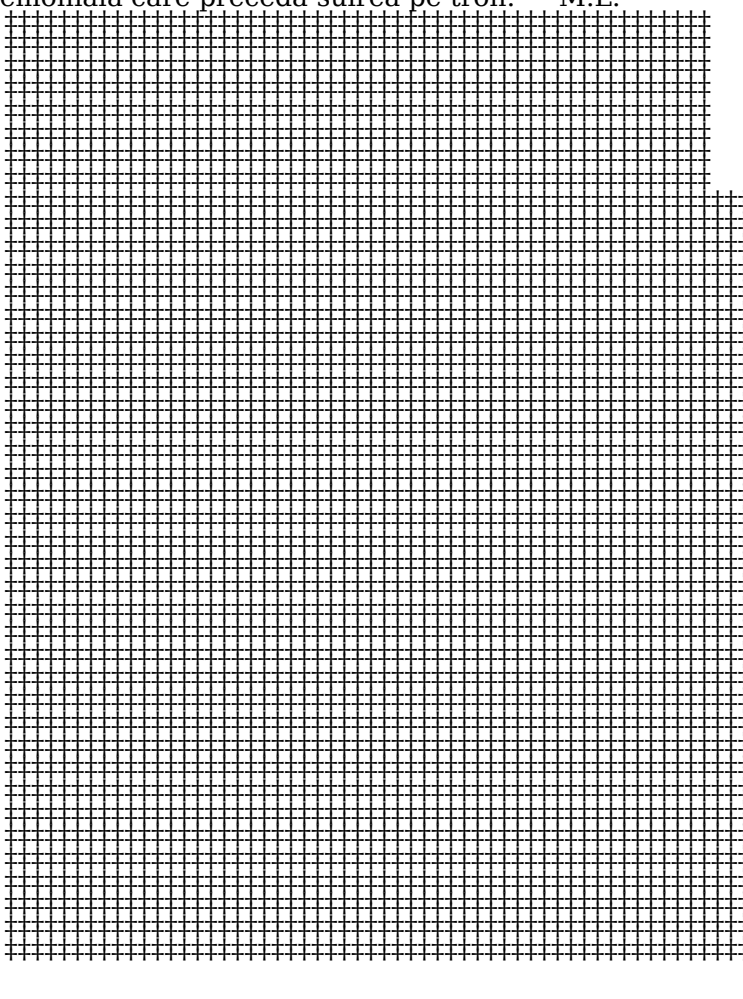

mare ramură şi alta e cînd toporul atacă rădăcina, fiindcă în acest caz nu mai există nici o nădejde de supravieţuire. Aceasta era adevărata noastră teamă". Carrington a împins mai departe comparaţia şi, făcînd acest lucru, s-a referit îndeosebi la chinuitoarea durere a părintelui care ajunge să-şi îngroape propriul copil, fiindcă este împotriva firii ca bătrînii să-i boicească pe cei tineri. „După cum ramurile tăiate şi curăţate la timp nepotrivit sug mai întîi seva copacului... la fel de neprielnic a fost — scria el — ca tocmai spre apusul vieţii, cînd oamenii îşi culeg, ca să spunem aşa, toată mîngîierea din tinereţea copiilor lor", înălţimea sa să fie spoliată şi sleită de puteri în asemenea măsură [18].

Deşi pînă la 17 august Protectorul se întremase trupeşte într-o măsură suficientă ca să-şi vadă de treburile de la Hampton Court, ba chiar să călărească prin parc, totuşi schimbarea în comportarea lui îi impresiona pe cei ce nu-1 văzuseră o bucată de vreme[§§§

sela Hamp-

♦♦♦ Ultima semnătură cunoscută a lui Oliver este aceea de pe un document privind tutela unui idiot și având dată de 29 iulie. Tot una din ultimele sale semnături, slabă și foarte tremurată, este aceea de pe o scrisoare expediată de la Hampton Court la 2G iulie privind ocuparea unui post (manuscrisele Milnes-Coates, neapărută în W. C. Abbott).

ton Court cu nădejdea de a-î convinge pe Oliver în anumite probleme religioase, George Fox l-a zărit înconjurat de garda sa personală. „Şi atunci am văzut şi am simţit cum se iveşte şi se îndreaptă asupra lui adierea morţii — a scris el — şi că arăta ca un mort". Fox n-a izbutit să aibă cu acest prilej una din bătăioasele sale convorbiri cu Protectorul, iar cînd s-a dus a doua zi să ceară o audienţă i s-a spus că marele om era din nou suferind. Totuşi, în pofida tuturor acestor slăbiciuni şi a propriilor sale nefericiri, Cromwell nu era cuprins pe vremea aceea de dorinţa de a sfîrşi cu viaţa şi nici nu se aştepta să moară. Ceea ce căuta el era mîngîierea şi sprijinul care să-i îngăduie să-şi continue munca, şi nu pacea veşnică a mormîntului. Acest sincer adept al preceptelor lui Calvin nu-şi putea permite să se lase stăpînit de ideea îndurătoarei uitări, aşa cum o înţelegem noi acum, şi nici de conceptul mai bisericesc al unei grabnice reuniri în ceruri cu copilul său dispărut, fiindcă acela care hotărăşte ceasul morţii fiecărei făpturi este Domnul şi numai El. Calvin scrisese în *Instituţia* ********** sa că

****
****
****

după cum nici un leac nu poate abate ceasul morţii odată ce a fost statornicit, tot aşa şi povara vieţii nu poate fi lepădată decît atunci cînd Domnul hotărăşte că sarcina hărăzită unei anumite făpturi a fost îndeplinită. De aceea, dacă se cercetau acele semne de nepreţuit care sînt actele Providenţei, nu s-ar fi putut găsi, pe la mijlocul verii anului 1658, în situaţia politică a Angliei decît puţine lucruri care să arate că o asemenea vreme venise şi pentru Lor- dul-Protector.

In primul rînd, cu toate că Parlamentul fusese de acord ca Oliver să-şi numească urmaşul, numele celui pe care îl alesese (dacă alesese, într-adevăr, pe cineva, lucru care nu este sigur) nu fusese adus la cunoştinţa generală, astfel că întreaga problemă a celui ce sau a ceea ce avea să urmeze după moartea lui era învăluită într-o totală incertitudine. Pe de altă parte, faptul că nu voise să primească coroana cu un an înainte nu potolise cu totul zvonurile despre apropiata lui încoronare, zvonuri care începuseră să se răspîndească din nou, în noiembrie 1657, pe timpul magnificilor nunţi ale celor două „fetişcane[1]*, astfel că, după dizolvarea, în luna februarie, a Camerei Comunelor, bîrfa s-a îndreptat din nou în mod fatal pe aceeaşi cale. Se spunea, de pildă, în luna mai, că, la porunca intendentului garderobei regale, erau confecţionate două tichii de catifea, una purpurie şi alta stacojie, amîndouă de felul celor ,,ce se poartă numai de prinţi", lucru care trebuia înţeles, desigur, în sensul că se punea la cale vreo trecere la regalitate. După cum raporta Bordeaux, prin luna august se spunea din nou că Cromwell va prelua coroana, pas pe care îl putea face cu mult mai mare uşurinţă acum, după marile victorii din Flandra. Se mai vorbea în acelaşi timp de convocarea unei noi Camere a Comunelor, măsură care — dacă Cromwell ar mai fi fost în viaţă — ar fi devenit practic de neînlăturat din cauza nevoilor lui băneşti. în acelaşi timp, referindu-se la întrunirea de la mijlocul lui iulie a Consiliului de stat pe tema succesiunii, Thurloe spunea că, deşi majoritatea hotărîse că n-avea nici o importanţă dacă succesiunea va trebui să fie ereditară sau electivă, minoritatea stăruise după aceea să se adauge că „era de

---

Titlul complet al operei lui Calvin este *Instituţia creştină.*

dorit" ca ea să continue a fi electivă. ,,Mi-e teamă — îi scria Thurloe lui Henry Cromwell — că, dacă se va ajunge cîndva la o situaţie reală, cuvîntul de *dorit* va fi preschimbat în necesar"[20], ceea ce arăta evident că grupul îndîrjit al adversarilor încoronării nu renunţase nicidecum la împotrivire.

în ceea ce privea părerea personală a lui Oliver, ea mai era încă, pe vremea ultimei sale boli, prea nelămurită şi nestatornică pentru ca să se poată trage o concluzie precisă. Pe la mijlocul lui iulie îi spusese lui Thurloe în legătură cu hotărîrea Consiliului de stat că, deoarece nu putea căpăta un sfat potrivit de la cei care ar fi trebuit să i-1 dea, „va hotărî el singur cum trebuie să procedeze". Nu se mai putea mulţumi să stea deoparte şi „să se facă vinovat de pierzania tuturor oamenilor cinstiţi şi chiar a naţiunii însăşi". Thurloe, care îşi pusese, fireşte, încă din anul precedent nădejdea în monarhie, a tălmăcit răspunsul în mod optimist. De aceea i-a spus lui Henry Cromwell că dorea demult ca Protectorul să procedeze cum va crede el mai bine, „fără să ia prea mult în consideraţie ce spun alţii, cărora le poţi face pe plac în toate numai în ceea ce priveşte fiinţa naţiunii nu". Totuşi, pentru Cromwell, între părerile exuberante ale omului său de încredere şi asumarea de fapt a coroanei mai era cale lungă, fiindcă, după cîte se părea, trebuia să facă acest lucru împotriva voinţei vechilor săi sprijinitori. Problemele pe care trebuia să le înfrunte dacă se hotăra să săvîrşească acest pas fuseseră dezvăluite cu prisosinţă de evenimentele din primăvara anului 1657. Nimeni altul nu cunoştea mai bine ca Thurloe îndelungata stare de îndoială care precumpănea în mintea Protectorului. Deşi se consola cu gîndul că „e bine ca omul să spere, dar să aştepte în acelaşi timp ca mîntuirea să vină de la Cel de sus... care, sînt încredinţat, îi va arăta înălţimii sale calea cea dreaptă", n-avea totuşi nici o dovadă sigură că acesta nu-şi va schimba pînă la urmă hotărîrea din luna mai 1657. [21] De aceea, singurul lucru cc se poate spune cu siguranţă în privinţa perspectivelor unei aşezări monarhice a statului în cazul cînd Cromwell ar fi rămas în viaţă este acela că ele erau în limitele posibilului, dar copleşite de greutăţi.

Este ciudat că în decursul scurtei perioade de însănătoşire a lui Oliver, care a urmat primei izbucniri a

bolii, nu s-a făcut nimic în legătură cu succesiunea. Faptul este cu atît mai straniu cu cît amănunţitele scrisori trimise de Thurloe lui Henry Cromwell în acest răstimp oglindesc zi de zi bucuriile şi grijile care copleşeau Curtea, tot aşa cum îl desfătaseră cîndva pe acelaşi Henry cu istoria plină de neprevăzut a regalităţii. Thurloe se jeluia de „marea alarmă" pe care le-o pricinuia boala lui Oliver „tocmai în situaţia în care sîntem", adică fără să fi avut vreun plan precis pentru viitor. Fleetwood confirma şi el că „aceste din urmă întîmplări au întîrziat în mare măsură luarea unor hotărîri cu caracter obştesc". Fiindcă în ultima vreme toată activitatea fusese ţinută în loc din cauza sincerei dureri prilejuite de boala lui Oliver, nu se făcuse nici un progres în ceea ce Thurloe denumea în scrisorile lui către Henry „chestiunea noastră". Acum — spunea Thurloe — Domnul ne-a dat un nou răstimp „şi ne îndeamnă să-1 folosim cît mai bine" [22] Cu toate acestea, Consiliul de stat n-a luat nici o măsură. Era ca şi cînd, asiguraţi fiind din nou de întremarea lui Oliver Cromwell, camarazilor săi nu le venea să creadă că acesta va mai răposa vreodată.

Se poate totuşi că tocmai în acest răstimp Oliver să fi trimis un om de la Hampton Court la Whitehall ca să-i aducă un anumit document sigilat prin care — după cîte se spunea — şi-ar fi desemnat succesorul. Agentul trimis era valetul său, John Barrington. însă documentul n-a putut fi găsit, deşi a fost căutat „foarte amănunţit" [2:t], iar Oliver n-a comunicat niciodată celor din jurul său numele înscris acolo. S-a exprimat din această cauză uneori părerea că dintre cei doi fii l-ar fi desemnat drept succesor pc mai energicul Henry, şi nu pe modestul şi inaptul Richard. Cuprinsul scrisorilor trimise de Thurloe lui Henry, referinţele lui la „chestiunea noastră'[1], precum şi alte expresii echivoce pot fi interpretate cu certitudine în sensul că Thurloe cel puţin socotea că alesul tainic al lui Oliver era Henry şi că singurul fapt care putea lucra în defavoarea acestuia ar fi fost moartea neaşteptată a tatăului său. însă cu toate că Thurloe ne este călăuza cea mai de încredere atunci cînd e vorba de convorbirile intime şi de faptele de fiecare zi ale Protectorului, presupunerile lui în privinţa lucrărilor secrete ale minţii acestuia nu s-au dovedit întotdeauna corecte, după cum reiese din neadevăratul

său prognostic privind asumarea coroanei. Este adevărat că era prieten intim cu Henry, astfel că putea aprecia la fel de bine ca orice alt contemporan superioritatea firească a personalităţii acestuia faţă de aceea a fratelui său, însă poate că şi în acest caz maxima că dorinţa e mama gîndului se dovedea a fi adevărată.

Deoarece singurul amănunt cunoscut în legătură cu dispărutul document este acela că Protectorul l-ar fi întocmit cu puţin timp înainte de învestirea lui, se poate presupune, pe bună dreptate, că succesorul propus a fost Richard, fiul său mai mare. Dealtfel, aceasta a fost perioada în care Cromwell a căutat să-1 scoată în evidenţă pe Richard, făcîndu-1 rector la Oxford şi străduindu-se în general să-i creeze o imagine mai puţin modestă şi mai atrăgătoare, fără să încerce în acelaşi timp să-1 aducă pe Henry din Irlanda, în probleme familiale, Oliver era un om chibzuit, mai ales fiindcă ştia că mulţi ofiţeri nu-1 vedeau cu ochi buni pe Henry. Este de aceea puţin probabil că l-ar fi propus pe fiul său mai tînăr în locul celui mai în vîrstă fără să dezvăluie acest fapt şi fără să pregătească cu mult timp înainte lumea din acest punct de vedere. De asemenea, dacă ar fi fost cuprins de ascunsa dorinţă de a-şi numi un succesor din afara rubedeniilor sale de sînge apropiate, ca, de pildă, pe Fleetwood, aşa cum a sugerat mai tîrziu Heath [24], nu este de crezut că nu i-ar fi împărtăşit acest secret, înaintea morţii lui, persoanei în cauză, lucru pe care Fleetwood nu l-a afirmat niciodată. Oricît de ascuns va fi fost Oliver în multe privinţe, el nu putea dori ca liniştea ţării, pe care încercase să o asigure în tot decursul vieţii, să fie spulberată după moartea lui printr-o soluţie cu totul neaşteptată.

* Vezi de asemenea *Tumble-Down Dick,* p. 45—48, de contele Malcolme Hause, în susţinerea părerii recente că Oliver plănuia să-1 numească succesor pe Fleetwood.

Tăcerea lui trebuia atribuită mai degrabă convingerii că nu-i venise vremea să moară, decît vreunei complicate premeditări personale.

Soarta a voit ca în noaptea de 17 august Oliver să fie doborît din nou de nişte crunte dureri la măruntaie şi în spinare, care nu l-au lăsat să doarmă o clipă. Singur Fleetwood nădăjduia că de pe urma acestei întîmplări

vor trage cu toţii un folos spiritual : „Oh ! Ce bine ar fi dacă această încercare va avea pentru noi unele urmări satisfăcă- toare“ — scria el. Deocamdată însă, boala nu dădea nici un semn de potolire, astfel că s-a hotărît ca Protectorul să fie adus de la Hampton Court înapoi la Whitehall. Ştirea pe care Thurloe a trebuit să i-o transmită la 24 august lui Henry era cu adevărat groaznică : atît vineri, cît şi sîmbătă Oliver suferise cîteva atacuri, cum le numea el, prelungite şi destul de violente. Toată lumea era înmărmurită, iar Thurloe îşi sfîrşea scrisoarea cu o însemnare adăugată în grabă : „P.S. înălţimea sa are din nou un atac. îl implor pe Atotputernicul să-l apere.“ Şi totuşi, credinţa lui Thurloe în însănătoşirea finală a Protectorului rămînea nezdruncinată : „Medicii nu socotesc că viaţa îi este în pericol[11].[25] Era o credinţă împărtăşită şi de Oliver. Observaţiile lui Fleetwood despre o altă „revelaţie", care i-ar fi fost făcută Protectorului în decursul bolii sale, precum şi optimismul neclintit al lui Thurloe ne fac să presupunem că furnizorii încrederii generale care îi anima pe cei mai apropiaţi de Oliver erau medicii săi precum şi el însuşi. Se pare, de asemenea, că această încredere izvora dintr-o siguranţă lăuntrică sau dintr-o viziune a supravieţuirii despre care Protectorul avea convingerea că îi fusese acordată. De aceea, Curtea a înfruntat grelele încercări din zilele care au urmat nu cu teamă, ci mai degrabă însufleţită de puternice speranţe.

Aveau oare în realitate dreptate curtenii, medicii şi însuşi Protectorul atunci cînd credeau că boala nu era neapărat fatală ? Firește că răspunsul depinde de interpretarea ce poate fi dată mărturiilor medicale privind boala lui, care ne-au rămas din secolul al XVII-lea, interpretare ce trebuie făcută amintindu-ne de binecunoscuta regulă că fără prezenţa pacientului sau a cadavrului său nu se poate pune un diagnostic precis. Cercetările moderne au stabilit că Oliver, ca şi un mare număr dintre contemporanii săi, trebuie să fi suferit de malarie. S-a stabilit, într- adevăr, că în Europa boala aceasta a ajuns la cea mai largă răspîndire în secolul al XVII-lea şi că a fost aproape generală în Anglia pînă în anul 1840 ††††††

poate ca Oliver să fi contractat boala încă din copilărie, fiindcă crescuse la marginea bălţilor din regiunea mlăştinoasă a comitatelor Cambridge şi Lincoln, pare totuşi mai probabil că s-a molipsit de ea în pestilenţialele mlaştini ale Irlandei în decursul campaniei lui de acolo, cînd a căzut greu bolnav. Aşa-numi- tele „friguri terţiare", de care au suferit Oliver şi ceilalţi în această perioadă, prezintă, după cum le arată numele, un ciclu de trei zile al infecţiei malarice, fiindcă toţi paraziţii introduşi de ţînţar prin înţepătura sa au acelaşi stadiu de dezvoltare. După înţepătură, urmează dezvoltarea tipică a accesului malarie, cu un stadiu de frig, unul de fierbinţeală şi unul de năduşeală. Trebuie subliniat totuşi că felul acesta de malarie, foarte răspîndit în Europa, nu era pricinuit de microbul care s-a dovedit mai tîrziu a fi atît de mortal pentru europeni în Africa. într-adevăr, spre deosebire de *P. (plasmodium) Falciparum,* din Africa, microbul european *P. Vivax* nu omoară decît rareori. Principala urmare a unor atacuri prelungite ale lui *P. Vivax* în decursul unei perioade mai lungi este anemia cronică pricinuită de faptul că microbul distruge hemoglobina din celulele roşii ale sîngelui, ceea ce are drept urmare scăderea vitalităţii şi a puterii fizice. Dar, cu toate că febra terţiară face ca cel ce suferă de ea să fie mai predispus să contracteze alte boli, ea nu este decît în cazuri rare o cauză directă a morţii. Dacă această boală ar fi ucis în aceeaşi măsură ca în Africa, o bună parte din populaţia Angliei şi chiar a Europei ar fi fost exterminată.

în cazul particular al lui Oliver Cromwell, el nu numai că a prezentat toate simptomele atacurilor malarice, dar pentru vindecarea lui au fost încercate toate remediile cunoscute pe vremea aceea. Leacul preferat era *quina-quina,* coaja unui arbore adus pe corăbii din Peru în Spania, unde a fost găsită că este de folos. Ca o culme a ironiei, *cin- chona* ##,

---

Vezi *Disease and History,* p. 141—144, de dr. Frederick F. Cartwright în colaborare cu Michael D. Biddis, care cuprinde o investigare istorică în legătură cu malaria.

##
##
##
##

din care se face chinina şi care este adevăratul leac al frigurilor, a fost descoperită din întîmplare atunci cînd a fost folosită ca să înlocuiască *myroxlyonul,* popularul leac al timpului, care începuse să lipsească. Myroxlyonul poate produce febră şi delir, astfel că medicii secolului al XlX-lea au presupus că Cromwell a murit din cauza lui, deşi nu există nici o dovadă că i-ar fi fost administrat în cantităţi mai mari. însă, după cum s-a văzut, nefericitul bărbat suferea şi de alte boli, care îi erau mai specifice, printre care şi de piatră la vezică. De pe urma malariei îşi revenise şi mai înainte şi s-ar fi putut vindeca din nou, aşa cum se credea îndeobşte că se va întîmpla. însă o septicemie gravă provocată de infecţia rinichilor şi a vezicii, cauzată, la rîndul ei, de piatră, putea să-i fie fatală, mai ales că asemenea infecţii ale căilor urinare erau, firește, deosebit de răspîndite în acea vreme cînd lipseau antibioticele §§§§

vedere, este interesant de remarcat că prima fază, de la jumătatea lui august, a bolii sale a fost comparată de-a dreptul cu „tulburările" pe care le-a avut în Scoţia în luna mai 1651. Cu acest prilej, Cromwell a fost mai întîi bolnav de piatră la vezică, pentru ca după două săptămîni să fie chinuit de cinci atacuri de febră. Acum, piatra la vezică, care îl supărase întruna de atunci încoace, îl tortura iarăşi şi poate că n-a fost o coincidenţă faptul că a zăcut din nou de friguri, ceea ce face să ne gîn- dim la o gravă infecţie a sîngelui. Ambasadorul veneţian a urmărit prin scrisorile din 20 şi 27 august mersul bolii : podagră, piatra la vezică, „din cauza căreia suferă groaznic uneori[1]', speranţă de însănătoşire, apoi din nou un atac de febră terţiară. La autopsie s-a văzut că splina lui Cromwell supura din cauza infecţiei sau, aşa cum a consemnat doctorul Bate, „deşi sănătoasă în aparenţă", era de fapt „o masă bolnavă, plină de un puroi ca drojdia uleiului". Se poate, fireşte, ca infecţia să fi fost un efect al malariei, insă dacă ţinem seama de formele uşoare pe care le prezenta în secolul al XVII-lea această boală, la care Cromwell, ca şi mulţi alţii, reuşise să se adapteze, se poate presupune că ceea ce i-a provocat pînă la urmă moartea a fost infecţia stîrnită de infama piatră. [26] într-adevăr, frigurile terţiare aveau atît de rar drept urmare un sfîrşit fatal, înc't prăbuşirea subită a lui Cromwell a condus pînă la urmă chiar la învinuirea de otrăvire : s-a bănuit că doctorul Bate, care trecuse la regalişti, s-ar fi făIit mai tîrziu că el fusese acela care i-ar fi dat otravă lui Cromwell.

Intre timp, Lordul-Protector continua să lupte bărbă- teşte cu avidele gheare ale infirmităţilor sale. în ziua de joi 26 august s-a simţit destul de bine ca să ia masa cu Whitelocke. După cele spuse mai tîrziu de către acesta, Protectorul a discutat cu el între patru ochi „marea problemă". Cam pe aceeaşi vreme a avut, de asemenea, cu fostul său camarad şi de cîteva ori comandant, Fairfax, o ultimă şi neplăcută întrevedere în privinţa căsătoriei fiicei acestuia cu Buckingham ; în

---

Autorul exprimă doctorului Chalmers Davidson din Edinburgh recunoştinţa sa pentru diagnostic şi Institutului Wellcome de istorie a medicinei pentru consultaţie.

decursul ei generalul s-a arătat atît de mînios că Buckingham fusese arestat şi încarcerat în Turnul Londrei, încît, la un moment dat, i-a sărit ţandăra, şi-a trîntit pălăria pe cap şi şi-a aruncat mantaua pe braţ. Nu prea era prudent ca cineva să se poarte în felul acesta cu Protectorul, astfel că slujitorii lui s-au temut ca Fairfax să nu ajungă neîntârziat alături de ginerele său în Turn, însă fie că era prea obosit, fie din calcul, Oliver „şi-a stă- pînit mînia" şi l-a lăsat în pace. [27] A doua zi, vineri 27 august, Cromwell a suferit noi atacuri de febră, deosebit de violente, rînd pe rînd de fierbinţeală şi de frig, urmate de „transpiraţie şi gîfîială". în cele din urmă, medicii începură să se întrebe îngrijoraţi dacă bolnavul va putea să învingă în continuare aceste chinuri şi însuşi Thurloe dădu semne de netăgăduită nelinişte în ceea ce privea viitorul : „Nu trebuie să vă spun că sîntem siliţi să ne bizuim cu toţii pe aspectele exterioare — îi spunea el lui Henry. Vă scriu despre toate acestea cu mare nelinişte şi complet dezorientat".

Către începutul săptămînii următoare, ştirile erau mult mai rele : Oliver aproape că nu-şi mai recăpătase cunoştinţa, iar medicii nu mai puteau da nici o speranţă. Şi totuşi, Thurloe se agăţa desperat de faptul că, „aşa cum se întîm- plase şi cu alte prilejuri", Dumnezeu îl încredinţase personal pe Protector că va trebui „să trăiască pentru a-1 sluji". De altfel, cum putea să moară cînd nu-şi desemnase încă urmaşul ? Lui Thurloe nu-i era teamă de Carol Stuart, fiindcă importanţa lui nu era prea mare şi nici sprijinitorii săi nu erau atît de puternici prin ei înşişi, „ci mi-e frică de dezbinările dintre noi". în acelaşi timp, Thurloe relata faptul, confirmat de scrisorile cu aceeaşi dată ale lui Fauconberg şi Fleetwood, că încă nu fusese desemnat pe faţă succesorul. încercase dealtfel, în aceeaşi zi, să insiste cît de cît pe lîngă Oliver pe această temă în momentele lui de luciditate, însă, după propriile lui spuse, boala „nu-i îngăduia Protectorului să se hotărască pe deplin'". Versiunea lui Fauconberg era alta : lui Thurloe îi lipsea pur şi simplu tăria să insiste în această privinţă de teamă ca, în caz de însănătoşire, Oliver să nu se arate nemulţumit de această intervenţie. [28] Era un prinos excepţional adus autorităţii pe care o

exercita acest om aflat neîndoielnic pe patul de moarte — şi care era atît de mare, îneît asigurările sale că se va însănătoşi aveau pentru devotatul său slujitor o mai mare însemnătate decît toate dezbinările interne spre care englezii urmau să se îndrepte cu iuţeală la moartea Protectorului.

Scriindu-i marţi lui Henry, Fauconberg adăuga scrisorii sale un postscriptum : era cu totul imposibil ca Z (litera de cod a Protectorului) să se mai însănătoşească. Fauconberg mai dădea a înţelege că ar putea sprijini pretenţiile lui Henry la succesiune, dacă voia să le ridice, şi că Lockhart putea fi convins să aibă şi el aceeaşi părere. Pe de altă parte, ofiţerii reprezentînd partida rivală familiei Cromwell participaseră cu o zi înainte la un lung serviciu religios, dar nu se ştia la ce hotărîre ajunseseră. Oricum, Fleetwood continua să insiste asupra „marilor încredinţări pe care le are Oliver în privinţa însănătoşirii lui, lucru pe care, după socotinţa mea, ne putem bizui “ 2®.

Şi Fleetwood a avut dreptate. Oliver n-a murit, fiindcă atacul a trecut, aşa cum trecuseră multe altele. în noaptea zilei de 30 august, în văzduhul fierbinte şi uscat al verii s-a dezlănţuit o furtună puternică, cum nu mai fusese cunoscută în ţară vreme de sute de ani. Undeva, departe, în provincie, un băiat de 15 ani cu numele de Isaac Newton se distra sărind mai întîi în direcţia vîntului şi apoi împotriva lui ca să-i calculeze prin diferenţă puterea. Atît de apropiat a fost ceasul furtunii de acela al morţii lui Oliver, îneît după aceea oamenii l-au schimbat pentru ca cele două evenimente să coincidă :

> *Cuprins într-o vijelie turbată Cromwell a renunţat la domnie*

scria Samuel Butler, iar Heath repeta „diferitele zvonuri'[1] că de fapt Oliver fusese răpit pe aripile furtunii. Vijelia a stîr».it în general imaginaţia oamenilor cu sau fără înclinaţii poetice. Edmund Waller scria despre „furtuni tot atît de puternice ca şi nemuritoarea lui faimă[11], precum şi de „arbori întregi" doborîţi pentru „rugul său funerar", lncercînd să ajungă la Londra cu caleaşca, Ludlow şi-a văzut drumul

zăgăzuit de furtună, nu numai din pricina stejarilor falnici care se prăvăleau în calea lui, ci şi fiindcă vîntul era atît de puternic, încît caii nu puteau trage trăsura împotrivă-i. Totuşi, a doua zi, marţi, Oliver îşi revenise în aşa măsură încît a întrebat dacă nu cumva Ludlow venise la Londra ca să aţîţe armata. Se vorbea chiar de strămutarea lui de la Whitehall la palatul St James, unde aerul era mai curat, deoarece clădirea nu era pe malul fluviului[1n].

Aşa cum i se întîmplase de atîtea ori în decursul vieţii, gîndurile lui începuseră în ultimele zile s-o ia razna, cîte- odată pline de extaz, cîteodată pline de teamă, dar întruna cu umilinţă faţă de credinţa în legămîntul Domnului cu aleşii Săi, legămînt care îl sprijinise atîta vreme **********. Vorbea numai de

---

[1n] **********

legămînt, spunînd că fuseseră cîndva două legă- minte reunite într-unul singur înainte de facerea lumii. La un moment dat, a repetat din el de trei ori cuvintele „Sfînt şi adevărat". Spunea întruna că, fără să fie ajutat, omul nu poate face nimic.

Oare spaimele care bîntuie patul de moarte al celor mari, spre care cei mărunţi se îndreaptă cu recunoştinţă ca să-şi caute odihna, înconjurau şi căpătîiul Lordului-Protec- tor ? Se spunea că, într-o împrejurare, Oliver s-ar fi întors îngrijorat spre un pastor şi l-ar fi întrebat : „Spune-mi, se poate ca cineva să-şi piardă iertarea ?“ Pastorul i-a răspuns cu blîndeţe că nu, nu era posibil, ceea ce l-a făcut pe Protector să se liniştească din nou şi să ofteze uşurat : „Eu sînt la adăpost, fiindcă am căpătat mai de mult iertarea". Cuvintele acestea ne evocă teribila imagine a unui om a cărui întreagă credinţă atîrna de ideea vitală a iertării, care, odată dăruită, nu mai putea fi luată înapoi. Şi totuşi, omul acesta şovăia, după cîte se pare, în credinţa lui tocmai în acest ultim şi grav moment. Se poate crede că Cromwell şi-a pus într-adevăr, în restriştea lui, o asemenea întrebare, ce-i trăda îndoială. Nu există un om care să nu ştie ce este îndoiala, chiar atunci cînd îşi trăieşte ultimele clipe. Poate că ceea ce i-a provocat această rătăcire trecătoare, care nu-i era caracteristică, va fi fost lipsa acelei revelaţii misterioase, a acelui straniu act al Providenţei, a cărui natură ne rămîne necunoscută, dar îl făcea să creadă că va fi cruţat. însă oricare a fost cauza, îndoiala lui n-a fost decît vremelnică. In ultimele sale 24 de ore, Cromwell n-a dat nici un semn de asemenea îndoieli, ci doar de umila încredere în mîntuire sau — aşa cum a spus el însuşi — „singurul meu sprijin este credinţa în legă- mînt“.

în ziua de joi 2 septembrie Consiliul de stat s-a simţit

Datorăm multe din spusele lui Cromwell în ultimele sale ceasuri relatărilor unui om care a fost prezent acolo „cea mai mare parte a timpului", şi anume lui Charles Harwey", probabil valetul său. Deşi caracterul lor, prin esenţă bisericos, a trezit unele îndoieli, totuşi, în linii generale, ele sînt probabil adevărate datorită puternicului accent pus pe credinţă. Pare logic să presupunem că Oliver Cromwell era obsedat şi pe patul său de moarte de religie, odată ce îl preocupase întreaga viaţă. Omul care îşi înveş- mînta pînă şi rapoartele lui de bătălie cu menţiuni biblice, nu putea să nu le folosească şi în aceste clipe.

în sfîrşit îmboldit să ia măsuri în privinţa succesiunii, deşi pastorii independenţi continuau să se roage cu toată încrederea prin cuvinte care dădeau a înţelege că Oliver se va însănătoşi. Medicii însă clătinau din cap, uitîndu-se la aceşti oameni care continuau să-i mulţumească Domnului pentru „neîndoielnicele chezăşii în privinţa însănătoşirii", în loc să se roage doar pentru sănătatea lui, în timp ce Ludlow remarca sarcastic că pastorii încercau „să-1 înşele pe Dumnezeu". Această bizară stare de certitudine s-a menţinut într-o oarecare măsură şi după moartea lui Cromwell : cu prilejul postului ţinut după aceea de Curtea lui, Goodwin l-a învinuit pe Dumnezeu că îi amăgise. Pînă la urmă, Consiliul de stat a arătat că are mai mult spirit practic, astfel că, la o oră tîrzie a nopţii de joi, patru sau cinci din membrii lui s-au adunat în jurul patului muribundului încercînd să-1 convingă să-şi numească urmaşul. După aceea, Fauconberg i-a spus lui Henry că tatăl său ,,1-a declarat drept succesor pe domnul Richard." Totuşi, susţinerea că în momentele acelea Oliver era într-o stare de toropeală prea avansată ca să mai poată vorbi pare să fie bine întemeiată deoarece nu numai că este repetată de Flecknoe în biografia lui Cromwell, pe care a publicat-o în anul următor, dar şi de doctorul Bate, care vorbea de „un acces de somnolenţă" [32]. Consiliul de stat i-a propus pe fiul său Richard, însă Protectorul n-a fost în stare să dea un răspuns. A doua oară însă, la auzul numelui lui Richard a izbutit să-şi exprime consimţămîntul, fie dînd din cap, fie şoptind cuvîntul „da" şi descotorosindu-se astfel de grijile sale lumeşti.

în decursul nopţii de joi, Cromwell şi-a mai revenit din nou pentru cîteva momente. Se apropia la urma urmei aniversarea celei mai priincioase dintre zilele sale, ziua în care fusese cîndva împodobit cu glorioasele izbînzi de la Dunbar şi Worcester. Ar fi oare prea absurd să presupunem că supraomeneasca voinţă a Protectorului s-a încordat şi de această dată pentru ca s-o poată duce pînă după miezul nopţii şi să apuce astfel ziua aniversării ? Chiar dacă sforţarea lui va fi fost în bună parte inconştientă, totuşi spre dimineaţă s-a simţit din nou îndeajuns de bine ca să vorbească şi să-şi facă — aşa cum a declarat doctorul Bate, care era de faţă — testamentul său particular. în decursul nopţii dinaintea

sfîrşitului — a spus Harvey —, „mintea lui a fost absorbită îndeosebi de expresii cucernice[11]. Tot lui Harvey îi datorăm transmiterea ultimei şi mişcătoarei rugăciuni a Protectorului, care începea cu cuvintele : „Doamne, cu toate că sînt o fiinţă netrebnică şi păcătoasă, sînt, prin îndurarea Ta, în legămînt cu Tine," pentru ca să adauge: „lucrarea mea este sfîrşită, însă Domnul va fi alături de poporul său", şi să vorbească cu smerenie de cei pe care îi lăsa în urma lui, de supuşii lui în toate, dar nu şi ca făptură : „Cu toată nevrednicia mea, m-ai făcut unealta Ta umilă ca să le aduc binele şi să Te slujesc pe Tine, iar mulţi din ei m-au preţuit mai mult decît meritam, în timp ce alţii îmi doresc moartea şi ar fi bucuroşi de ea. Oricum vei hotărî în privinţa mea, ajută-i şi pe mai departe..." în general — scria Harvey — s-a zbuciumat toată noaptea, vorbindu-şi sie însuşi, iar cînd i s-a oferit ceva de băut a murmurat : „N-am de gînd nici să beau, nici să dorm, ci gîndul meu este să mă grăbesc cît pot ca să plec".

Venise dimineaţa zilei de vineri 3 septembrie şi, potrivit lui Bate, care era de faţă, Protectorul mai rezista chiar şi în această fază tîrzie. într-adevăr, întorcîndu-se spre unul din medicii săi, l-a întrebat de ce era atît de mîhnit. Medicul i-a răspuns grav că se cădea să se arate mîhnit cînd pe umerii săi apăsa răspunderea pentru viaţa Protectorului. „Voi, medicii, socotiţi că am să mor", a spus Oliver şi, apucînd-o de mînă pe soţia sa ca să capete putere, a continuat cu hotărîre : „V-o spun, n-am să mor în ceasul acesta, sînt încredinţat că nu... Vă spun adevărul bizuin- du-mă pe temeiuri mai sigure decît acelea cu care vă hrănesc Galenii sau Hipocraţii voştri[11], pentru ca mai tîrziu, în timp ce puterile îi slăbeau din nou, să le spună : „Fiţi veseli[11], îndemnîndu-i să-şi alunge cu totul tristeţea şi să nu socotească moartea lui mai presus decît aceea a unui slujitor. Apoi şi-a pierdut din nou cunoştinţa. De fapt, ultima criză n-a venit decît după cîteva ore, la ora trei după-amiază, după cum a spus *Mercurius Politicus,* deşi Thurloe vorbea de ora patru, iar Whitelocke de ora două. Aşa cum scrisese cîndva John Owen despre moartea sfinţilor, sfîrşitul lui Cromwell a venit la „timpul hotărît", cînd cei aleşi sînt sloboziţi de veghea lor. [33] „Căpetenia cea mare a izbăvirii lor vine şi spune : *Vezi-ţi de drum.* Ţi-ai împlinit cu credinţă datoria, aşa că

acum du-te şi te odihneşte." Marea căpetenie venise în sfîrşit, la timpul hotărît, şi la Oliver Cromwell. Timpul lui de veghe se sfîrşise. îşi urmase căile. Era în cel de-al 60-lea an al vieţii sale şi în al 5-lea an de conducere, ca Protector, a Angliei.

24
Tărîna lui Cromwell

»

Iartă-le, Doamne, dorinţa de a călca in picioare ţârlna unui sărman vierme, fiindcă şl ei sînt făpturile Tale.
Ultima rugăciune a Iul Oliver Cromwell

După obştescul sfîrşit al lui Oliver Cromwell, în vreme ce printre apropiaţii lui se auzeau mari strigăte de jale, în ţară domnea pacea şi liniştea. în seara aceea, Consiliul privat s-a întrunit şi, în jurul orei 8, s-a îndreptat spre locuinţa lui Richard Cromwell, „ştiind în mod neîndoielnic şi sigur" că tatăl său îl desemnase, încă de pe cînd trăia, drept succesor. Transferul puterii s-a făcut aproape fără nici o încurcătură sau tulburare, deşi se luase, pentru orice eventualitate, măsura de a se opri timp de trei zile corespondenţa cu străinătatea. Regaliştii nu s-au clintit, fiindcă, după cîte se pare, fuseseră luaţi prin surprindere, ca şi restul lumii, de dispariţia bruscă şi de necrezut a marelui lor adversar. Poate că sir George Downing, care se afla la Haga, a avut dreptate spunînd că moartea lui Oliver venise cu două luni mai devreme decît se aşteptau conspiratorii din străinătate. Liniştea din Anglia şi Scoţia era, cel puţin în aparenţă, fără doar şi poate, uimitoare, şi de aceea Thurloe putea să scrie : „Nimeni nu suflă o vorbă, atît de mare este calmul care domneşte aici"

în particular însă, tabloul era altul. Thurloe era zdruncinat de mîhnire, astfel că în scrisoarea trimisă

lui Henry Cromwell a doua zi după moartea lui Oliver se jeluia : „Nu mai sînt în stare nici să vorbesc, nici să scriu. Lovitura este atît de dureroasă şi de neaşteptată, iar voia cerească atît de uluitoare, dacă ţinem seama de omul care a fost doborît şi de momentul şi răstimpul în care l-a luat Domnul, încît în această situaţie nu pot face altceva decît să mă umilesc şi să spun : «Domnul este acela...»". Oliver plecase pe lumea cealaltă îmbălsămat în lacrimile poporului său şi dus pe aripile rugăciunilor drept-credincioşilor. Fleetwood nu vedea în moartea lui Oliver, aşa cum ar fi fost de aşteptat, doar o mustrare pentru păcatele lor, dar şi o tragică pagubă pentru armată, care pierdea astfel nu numai pe generalul şi Protectorul ei, dar şi „un părinte drag şi iubitor". Predica, ţinută în luna octombrie de George Lawrence, dezvolta ambele teme. Ceea ce grăbise, în primul rînd, moartea Protectorului fuseseră propriile lor păcate : „nerecunoştinţa, trufia, duşmăniile, zgîrcenia, îndărătnicia şi destrăbălarea", acestea au fost atacurile de friguri care l-au făcut să-şi dea duhul. în al doilea rînd, pierderea ca atare era înfricoşătoare prin mărimea ei : „Am pierdut un căpitan, un apărător, o inteligenţă, un copil al înţelepciunii, suflarea nărilor noastre, un tămăduitor, un pastor, un tată bun şi un tată înfietor, o piatră de temelie, un ziditor, un păzitor, o lumină, un mîntuitor, un cîrmaci şi un conducător, un sfetnic şi un gospodar al obştei." [2] însă cei ce dădeau dovadă de cea mai mare şi mai amarnică durere erau — după cum este uşor de înţeles — copiii de sînge ai lui Oliver şi nu copiii săbiei lui, oştenii, care îşi vor reveni curînd ca să lupte şi să uneltească iarăşi pentru putere. Cinci zile după stingerea din viaţă a lui Oliver, Fauconberg scria în legătură cu Mary : „Biata mea soţie, nu ştiu ce să mă mai fac cu ea. Deodată, cînd ţi se pare mai liniştită, izbucneşte din nou într-un plîns care îţi sfîşie inima, iar eu nu pot s-o cert, fiindcă ştiu ce a pierdut". O lună mai tîrziu, Mary mai continua să plîngă atît de tare încît, cum şedea lîngă soţul ei care îşi scria scrisoarea, acesta de-abia mai putea să ţină pana în mînă [3]. Doamna Protector, care văzuse doar cu cîteva săptămîni înainte stingîndu-i-se sub ochi una din fiice,

iar acum trebuia să-i stea într-ajutor unui alt copil adînc îndurerat, sărmana Frances, rămasă văduvă cu cîteva luni în urmă, se vedea lipsită, tot prin moarte, de tovarăşul ei de viaţă, cu care fusese căsătorită timp de aproape 40 de ani spre desăvîrşita şi trainica ei mulţumire sufletească. Pe ea însă mîngîierea religiei, adînca ei credinţă în marea înţelepciune a Celui de sus în toate lucrările lui, chiar şi în cele mai greu de îndurat, ajutată poate şi de vîrsta ei înaintată, o făceau să-şi înăbuşe durerea. Vieţuise prea multă vreme cu un om care încercase să înfrunte toate necazurile lumeşti pentru ca aspra ei disciplină sufletească să se prăbuşească tocmai în asemenea momente. Lacrimile care stropeau acum Curtea fratelui lor erau cele ale micilor „fetişcane" care fuseseră copiii anilor de mijloc ai lui Oliver şi pe care el le alintase şi rîzgîiase.

Coincidenţa zilei cînd a murit Protectorul cu aceea a dublei aniversări a bătăliilor de la Dunbar şi Worcester a atras atenţia multora. O scrisoare adresată cuiva din Scoţia, care începea cu : „Iartă-mi pana care tremură, gata să se oprească la primele cuvinte ca şi cînd s-ar înfricoşa să fie mesagerul nedorit al unei ştiri atît de funeste...", continua astfel : „Ieri, 3 septembrie, moartea a doborît-o pe înălţimea sa, care, în aceeaşi zi a lunii septembrie din anii 1650 şi 1651, a doborît, la rîndul lui, mii şi mii de oameni". *Mercurius Politicus* profita cu îndemînare, deşi în mod emfatic, de această coincidenţă pentru a glumi pe tema refuzului lui Cromwell de a prelua coroana. „A vrut Domnul să-1 ducă la odihnă în acea zi, care a fost odinioară ziua faptelor lui mari ...Ea s-a dovedit a fi astfel pentru el cu adevărat o zi a biruinţelor în care pronia cerească s-a arătat atît de mare, încît dintre atîtea cununi falnice de izbîndă pe care i le-a pus pe cap în acea zi, el n-a vrut să se uite la coroana pămîntească şi de aceea urmează să capete acum coroana vieţii veşnice". Gazeta dădea, firește, şi o răstălmăcire glumeaţă a acelei poveşti fantastice potrivit căreia Cromwell ar fi făcut o învoială cu diavolul înainte de bătălia de la Worcester : fiindcă i se dăruise izbînda, a fost ridicat şi dus, aşa cum se cuvenea, în iad probabil, după şapte ani de la ziua aceea ††† r'.

---

†††

însă ceea ce îi frămînta pe cei rămaşi în urmă, fie că erau prieteni sau duşmani, era gîndul de neîndurat al vremelniciei celor pâmînteşti. în oda la moartea lui Cromwell, scrisă în anul următor, Marvell spunea :

Oh vană glorie umană, oh moarte, oh avînturi. Oh lume fără de valoare, oh lucruri trecătoare !

Evlavioasa şi visătoarea lady Ranelagh trimitea din Irlanda, unde locuia acum, o lungă scrisoare pe care o începea spunînd că nu putea auzi de moartea lui Cromwell fără „o adîncă emoţie[11]. Totuşi, cînd se gîndea la acest sfîr- şit, nu-1 putea oare considera ca o repetare a vechiului text privind deşertăciunea stării oamenilor suspuşi ? Omul acesta, care doar cu cîtva timp înainte zguduise Europa cu faima şi puterea lui, fusese el însuşi scuturat acum de friguri şi într-o asemenea măsură, încît l-au băgat în groapă. Cromwell, care „adusese atîta frămîntare în lume“, nu s-a putut feri de a fi prefăcut el însuşi în ţărînă. Ostila Lucy Hutchinson medita cu mai puţină filozofie, însă cu sinceră uimire, asupra faptului că moartea îi plătise pînă la urmă lui Oliver cu aceeaşi monedă, întemniţîndu-1 şi „zăgăzuin- du-i marea lui ambiţie, precum şi hainele lui scopuri în îngustul cuprins al mormîntului“ [fi].

Această întemniţare pămîntească a leşului lui Cromwell a părut, pe vremea aceea cel puţin, o treabă ce putea fi aranjată simplu, dar bineînţeles fastuos. Potrivit obiceiului timpului, se făcea, în cazul celor mari, o deosebire între înmormîntarea cadavrului pus în sicriul lui şi mai simbolicele funeralii de gală. în decursul ceremoniilor se continua totuşi să se vorbească de ,,leş“ şi de ,,trup“, cuvinte care provoacă confuzii atunci cînd trebuie lămurite descrierile ceremonialului, însă potrivite cu caracterul simbolic al

---

Această dată a continuat să fie cinstită de urmaşii lui Cromwell. *London Gazette* relata o curioasă întîmplare petrecută în anul 1666 cînd şase oşteni au ales data de 3 septembrie pentru o uneltire militară, fiindcă ar fi fost favorabilă din punct de vedere astrologie. Deoarece, din acest punct de vedere, data nu era de fapt deosebit de prielnică, se poate presupune că oştenii căutaseră să profite de vechea coincidenţă cu ziua victoriilor Lordului-Pro- tector [s].

solemnităţii. Data cînd a fost înmormîntat trupul într-o criptă de la Westminster Abbey, spre capătul de răsărit al capelei lui Henric al VH-lea, cunoscută multă vreme după aceea drept cripta lui Oliver, nu poate fi stabilită cu certitudine, fiindcă evenimentul n-a fost înregistrat în arhiva bisericii. Pe pieptul lui Cromwell a fost pusă, în sicriu, o placă de aramă suflată de două ori cu aur şi purtînd stema Republicii, înconjurată de blazonul lui Cromwell, care a fost descoperită mai tîrziu cu prilejul unor săpături. Pe reversul ei, placa purta inscripţia circulară : OLIVARIUS PROTECTOR REIPUBLICAE ANGLIAE, SCOTIAE ET HIBERNIAE NATUS 25 APRILIS ANNO 1599 INAUGU-

RATUS 16 DECEMBRIS 1653. MORTUUS 3 SEPTEMBRIS ANNO 1658 *hic situs est.*

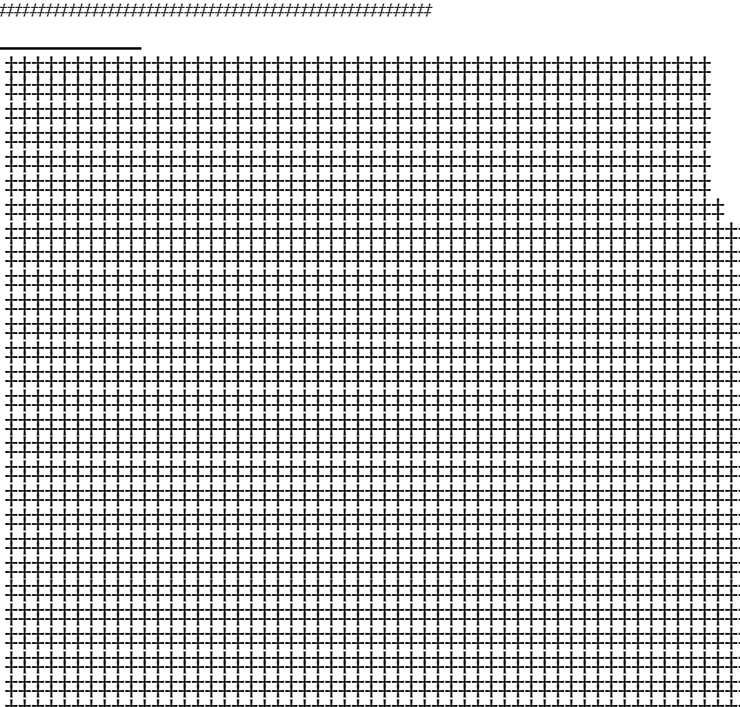

După toate probabilităţile, înmormîntarea trebuie să fi avut loc aproape îndată după moartea lui, poate chiar înainte de 20 septembrie. într-adevăr, aceasta a fost data la care coşciugul oficial, după cîte se pare unul somptuos, împodobit cu balamale şi ţinte aurite, dar, firește, gol, a fost dus noaptea la Somerset House, „în mod particular", după cum spunea cu înţeles *Mercurius Politicus,* pentru a fi expus pe catafalcul de onoare. în orice caz, obiceiul era ca la asemenea ceremonii coşciugul să fie vîrît sub catafalc şi lăsat acolo, aşa cum s-a întîmplat şi în cazul regelui Iacob I. La funeraliile lui Oliver însă, lipsa oricărei atenţii date coşciugului a fost atît de vădită, încît n-a făcut decît să sprijine presupunerea că era de fapt gol

Motivele erau puternice. Era limpede, în primul rînd, că operaţia de îmbălsămare la care fusese supus, potrivit obiceiului, cadavrul a doua zi după deces nu reuşise. în darea lui de seamă ulterioară, doctorul Bate a descris în întregime autopsia făcută pe cadavrul cu splina plină de puroi al lui Cromwell. De altminteri, celelalte organe erau în stare bună afară de plămîni, oarecum congestionaţi, şi de vasele creierului, puţin „supraîncărcate". De aceea, cadavrul a fost îmbălsămat, umplut cu substanţe aromatice şi închis în două coşciuge, unul de lemn şi altul de plumb. Totuşi, în pofida acestor măsuri de prevedere, greul miros pricinuit de splina în putrefacţie n-a putut fi eliminat, astfel că „duhoarea răzbătea prin amîndouă sicriele". De aceea —a scris doctorul Bate în mai 1660 — „a fost necesar să-1 în- mormîntăm imediat, lucru care a fost făcut cît mai tainic cu putinţă". James Heath repetă aceeaşi afirmaţie : au fost siliţi să-1 îngroape fără întîrziere. Descriind, la sfîrşitul lui noiembrie, funeraliile oficiale, ambasadorul veneţian spunea şi el că „trupul său a fost îngropat în secret acum cîteva săptămîni". Deoarece Bate nu avea nici un motiv special să mintă în ceea ce priveşte zorul în care avusese loc înhumarea, a cărei cauză nu prea făcea de altfel cinste reputaţiei sale medicale, mărturia lui trebuie preferată relatărilor că leşul ar fi fost îngropat

---

Aici este înmormîntat Oliver, Protectorul Republicii Angliei, Scoţiei şi Irlandei, născut la 25 aprilie anul 1599, învestit la 16 decembrie 1653, mort la 3 septembrie anul 1658 (în lat. în text). — M.L.

în secret la 10 noiembrie, ora 7 dimineaţa, adică la terminarea primei faze a expunerii pe catafalcul de onoare [8]. Singurii care aveau un motiv să tăgăduiască pripita, dar strict necesara îngropăciune tainică erau în fond cei însărcinaţi cu măreţele funeralii, demne de un rege, ce se plănuiau pentru comemorarea trecerii dintre vii a lui Oliver. De aceea, nu-i nici o mirare că înhumarea n-a fost înregistrată oficial.

Expunerea presupusului leş al lui Cromwell pe catafalcul de onoare de la Somerset House, pe care publicul a fost admis să-1 privească între 18 octombrie şi 10 noiembrie, avea scopul ca splendoarea puternicei lumini împrăştiate de luminările aprinse să înlăture orice semn posibil de rînduială pripită ce s-ar fi dedus din grabnica lui înhumare. Planurile pentru această etalare intenţionată a puterii protectorale, precum şi pentru înseşi funeraliile de gală au făcut obiectul unei griji şi cercetări atente şi migăloase. Modelul folosit de fapt, şi pe care comparaţia dintre cele două ceremonii îl arată că fusese luat în considerare în cele mai mici amănunte, a fost acela al înhumării lui Iacob I, ultimul rege din dinastia Stuarţilor mort de moarte bună, pentru al cărui catafalc au fost folosite, cu 33 de ani înainte, schiţele lui Inigo Jones. Era o adevărată ironie a sorţii. Şi totuşi, dacă ar fi să-1 credem pe Ludlow, domnul Kinnersley, maestrul garderobei regale, avusese de gînd să pună în practică o altă mostră de paradox istoric, cercetînd la un moment dat, fiindcă era în taină papis- taş, aranjamentele funerare folosite pentru marele suveran catolic care fusese Filip al II-lea al Spaniei. [9] Era ca şi cînd atît de îndelung amînata încoronare a lui Oliver Cromwell ar fi fost pînă la urmă înfăptuită, în urma unei profunde chibzuinţe, după moartea lui.

Drept principală piesă de atracţie a marii panorame funerare de la Somerset House, pregătită acum cu toată solemnitatea pentru a inspira oamenilor teamă şi respect, servea o efigie de ceară în mărime naturală a fostului Lord-Protector. însăşi efigia aceasta arăta că datinile regale erau continuate, fiindcă înmormîntările regilor şi reginelor Angliei fuseseră marcate din timpuri străvechi la funeraliile de gală de asemenea

figuri de ceară. Aceea a lui Cromwell n-avea drept scop numai să prezinte trecuta lui măreţie, ci şi să fie o reprezentare aidoma a înfăţişării lui,

bazată probabil pe o mască mortuară *, şi fusese plăsmuită drept ultima sa mare operă pentru Protector de către Thomas Simon. La Somerset House, în cele patru vaste încăperi rezervate acestei grandioase festivităţi, marile lin- ţolii de catifea neagră, reliefate prin folosirea îmbelşugată a culorilor aurii, dădeau o senzaţie de tristeţe, dar şi de măreţie. Pereţii erau acoperiţi cu catifea neagră, catafalcul de onoare din cea de-a patra încăpere era învăluit în draperii de catifea neagră ornate cu franjuri şi ciucuri aurii, şi tot cu catifea neagră era acoperit grilajul ce înconjura catafalcul pentru a ţine la distanţă mulţimea ce privea cu gura căscată. Pentru a ajunge să se desf impresionanta privelişte a celei de-a patra era expusă, pe catafalcul de onoare, efigia să treacă mai întîi prin primele trei săli a tul din fund al celei .ete cu ultima şi încăperi, în care publicul trebuia .imirind, la capă- .torală şi jăţurile protec de gală, precum şi blazoanele şi armoarii pretutindeni pereţii, totul fiind străjuit străjuit pe cînd era în viaţă Protectorul. rle care umpleau aşa cum fusese

în început „figura de ceară“, aşa cum era ea numită, a fost văzută zăcînd pe spate.[10] Era îmbrăcată ca o păpuşă enormă şi monstruoasă, cu o copie exactă nice veşminte ale Protectorului : un costi .m bogat din catifea neagră, o mantie de purpură cu fireturi de aur, o nică ornată cu hermină şi, în sfîrşit, o a loua mantie din catifea purpurie garnisită cu fir de aur şi î nblănită cu hermină. în jurul taliei tunicii era legată cu o cataramă o centură brodată, la care era prinsă o sabie gravată. în mîna dreaptă a efigiei era fixat un sceptru, iar în cea stîngă un glob imperial. Capul efigiei era acoperit cu o tocă din catifea purpurie garnisită si a celor mai fal- tu- fruinos aurita si ea cu hermina,

* Există mai multe mulaje ale acestei măş i mortuare, îndeosebi la Muzeul Ashmolean, la Oxford, precum şi la Naţional Por- trait Gallery Oliver i *The Contemporary Portrait well* de David Piper. Totuşi Piper „nu poate pun i de acord" masca mortuară de la British Museum cu înfăţişarea că o considerăm a fi o mască mortuară autent .< aceea, însă a altei persone. Rămîne deschisă prol >lema aşa-numitei „măşti de în viaţă", în legătură cu care David menea îndoieli, fiindcă, deşi începuse să fie destul de răspîndită, lui nu- i prea vine a crede că Protectorul s-ar li supus la o asemenea operaţie. Bănuieşte, de aceea, că ea a fost bustul lui Edward Pierce sau, în caz contrar, ci, s-ar fi bazat pe efigia oficială.

dedesubtul căreia apăreau obrajii de ceară fardaţi ai Protectorului, cu pleoapele închise peste ochii de sticlă pentru a da impresia morţii. La capul catafalcului era pus un jilţ încrustat cu aur, pe care era aşezat sus de tot, „astfel ca toată lumea să o poată vedea“, cel mai uimitor lucru dintre toate şi anume „o coroană imperială". Pentru a ilumina această privelişte sumbră, dar totuşi măreaţă, în jurul catafalcului erau aşezate patru sfeşnice de argint înalte de cîte 5 picioare, în care erau fixate luminări de ceară albă, înalte de 3 picioare. La fiecare colţ al încăperii era cîte un soclu cu lei şi dragoni ţinînd în gheare flamuri, în timp ce pe cele două părţi ale catafalcului se ridicau, fixate în suporturi, cele patru mari steaguri ale armoariilor Protectorului înconjurate de stindarde şi banderole de război pictate pe tafta. în afara acestui cerc magic, oameni cu capul descoperit îl plîngeau pe cel dispărut.

Cam pe la jumătatea timpului cît a ţinut această ceremonie, felul expunerii a fost schimbat. Efigia a fost înălţată în picioare, pleoapele ochilor de sticlă au fost ridicate, iar coroana imperială a fost luată de pe jilţul aurit şi pusă pe capul ei. Această operaţie simbolică, copiată anume după aceea folosită în cazul regelui Iacob I, avea scopul să reprezinte trecerea sufletului din purgatoriu în strălucirea raiului. Poate că ar trebui iertată mirarea acelor privitori care, amintindu-şi atitudinea de odinioară a lui Cromwell faţă de aceste „inovaţii papistaşe" în biserica anglicană, vedeau că şi leşul său era supus unei asemenea practici. Ca unul din aleşii izbăviţi, este aproape sigur că n-ar fi fost de acord cu credinţa în purgatoriu pe care Calvin o numise „o invenţie blestemată a satanei". In ceea ce priveşte catafalcul, „această născocire magnifică" după cuvintele lui Aubrey, el avea o origine diferită, dar la fel de aleasă : Aubrey socotea că denumirea venea de la rugurile funerare ale foştilor împăraţi romani, la care, în momentul cînd flăcările începeau să consume trupul, se dădea drumul unui *falco,* adică unui şoim.[11]

Cu toate că leşul oficial ajunsese în sfîrşit la acest loc de odihnă aflat la jumătatea drumului dintre Whitehall şi Westminster Abbey, pregătirile pentru procesiunea finală mai erau încă în curs. Ultimele rînduieli fuseseră şi aşa întîrziate faţă de termenele

iniţiale fixate de guvern, probabil din cauza bolii lui Thurloe. în cele din urmă, programele au fost întocmite, astfel că, la 23 noiembrie, procesiunea urma să-şi croiască şerpuind drumul prin

străzile Londrei într-o ultimă paradă solemnă. S-a depus încă de la început multă grijă ca lucrurile să se petreacă fără, care sosise de încurcături. Lui John Pell, de pilc.; curînd din Elveţia, i s-a spus de către tainicului numele va îngădui să ia Consiliul de stat că dacă nu vor fi îmbrăcaţi în doliu, trebuie să depună în mergeau îndure- prealabil la biroul c slujitorilor săi şi că, de altfel, nu li se parte la procesiune House şi West- Pentru a nu stingheri trecerea celor ce au reuşit să tul- raţi pe jos, a fost interzisă în tot decursul zilei circulaţia trăsurilor pe străzile dintre Somerset minster[12]. Şi totuşi, slăbiciunile omeneşti bure solemnitatea acestei împrejurări. La pornirea procesiunii, între diferiţi ambasadori s-au iscat discuţii aprinse în privinţa priorităţii, ceea ce a avut drept urmare noi întîrzieri. Cortegiul era condus de mareşalul Curţii şi de locţiitorul său, precum şi de alţi 13 oameni care eliberau calea. Veneau apoi săracii din parohia Westminster, orîn- duiţi doi cîte doi şi îmbrăcaţi în sutane speciale de doliu. Urmau slujitorii persoanelor suspuse ca-e luau parte la funeralii şi, iu aliniati oşteni după ei, toţi slujitorii persoiali ai cu revere negre Protectorului, pînă la vîslaş şi cîrmaci.
La urmă veneau înalţii demnitari în doliu mare, în timp ce efigia călătorea într-un car de luptă deschis, drapat cu şi mai multă catifea neagră.

Drumul a durat 7 ore. Pe străzi era înveşmîntaţi în strălucitoare tunici roşii şi nasturi îmbrăcaţi în negru, în timp ce steagurile lor erau înfăşurate în crep. Rolul lor, necesar la asemenea manifestări, era acela de ,,a-i împiedica pe spectatori să-i înghesuie pe actori." Era cu adevărat o pi oamenii ocesiune la puteau vedea ceea ce doreau să urmat care zadă. de muzicanţii săi preferaţi, de John cîntăreţi care Kingston, de David Meii, violonistul, de cei doi băieţi cîntau de obicei iubitele-i motete latine, precum şi de alţi şase muzicieni de frunte, ceea ce reprezenta un potrivit şi emoţionant ?arne şi oase, tribut adus pasiunii lui de o viaţă întreagă. Prezenţa „calului de paradă" (care era în nu în

siunii. Cu

Protectorul, a '

efigie), condus, ca la funeraliile regelui Iacob, de intendentul grajdurilor regale şi gătit cu un valtrap strălucitor de catifea purpurie, precum şi cu penaje galbene, roşii şi albe, aducea o notă pitorească proce: acestea, John Evelyn, un anglican neclintit, care nu s-a împăcat niciodată din această cauză cu descris procesiunea drept „cele mai vesele f le-am văzut vreodată, fiindcă singurii cere se tînguiau erau clinii, pe care oştenii îi alungau huiduindu-i într-o larmă sălbatică, în timp ce mergeau pe străzi bînd şi fumînd“ [13].

Dacă extravaganţa protocolului i-a jignit pe unii oameni cu suflet delicat, pe alţii i-a supărat costul lui. Cu siguranţă că cheltuielile n-au atins formidabila cifră de 100 000 de lire sterline prevăzută de ambasadorul Veneţiei şi că suma de 60 000 de lire sterline socotită de Heath era şi ea mult exagerată. Costul mai probabil a fost acela de 28 000 de lire sterline indicat în corespondenţa lui Clarke (deşi se spunea că funeraliile lui Iacob I ar fi costat 50 000 de lire sterline), care era totuşi o cheltuială apăsătoare pentru o ţară aflată în toiul dificultăţilor economice, din care mai datora încă, în luna august a anului următor, 19 000 de lire sterline. La rîndul lor, quakerii erau cum nu se poate mai scandalizaţi de zorzoanele folosite, astfel că şi un om ca poetul Abraham Cowley spunea scîrbit despre procesiune : „Cred că s-au cheltuit mult mai mulţi bani decît merita fie omul răposat, fie însăşi moartea lui. Era un cortegiu uriaş de oameni îmbrăcaţi în negru — a scris el —, carul funebru era magnific, iar idolul încoronat. A fost, pe scurt, un spectacol măreţ şi totuşi, în fond, o privelişte hidoasă[11].[14]

La ceasul cînd măreaţa paradă a ajuns la biserică, bezna din ce în ce mai adîncă a acelei după-amieze de la sfîrşitul lui noiembrie o întunecase cu totul şi făcuse ca înlăuntrul ei să domnească un frig tăios. Nu se luaseră nici un fel de măsuri pentru iluminare sau încălzire, astfel că năsălia lucrată cu atîta grijă şi despre care se ştia că costase 4 000 de lire sterline a fost instalată pur şi simplu în capela lui Henric al VH-lea fără slujbe, predici sau cuvîntări. Din locul unde se afla pusă, efigia a continuat să privească de sus, nepăsătoare, gloata de spectatori veniţi după aceea să o

vadă, aşa cum făcuseră de altfel odinioară şi celelalte efigii ale regilor şi reginelor Angliei. Trei zile mai tîrziu, sir Francis Throckmorton, tînărul baronet romano-catolic venit din provincie să viziteze oraşul, n-a putut rezista ispitei de a plăti 2 şilingi şi 6 penny ca să asiste şi el la acest spectacol nou din vechea biserică [lj]. De altminteri, năsălia şi efigia au rămas la locul lor vreme de mai multe luni, ca un simbol material al măreţiei de altădată. între timp, Lordul-Protector fusese aşezat în cripta lui ca să-şi doarmă somnul de veci, după cum se părea, cel puţin pe vremea aceea, că avea să facă.

Cu toate acestea, cele ce urmau să i se întîmple după moarte lui Oliver erau menite să depăşească, ca şi atunci cînd a fost în viaţă, toate prevederile. Domnia Protectorului Richard, a „bietului Dick prăvălitul", a fost foarte scurtă. Glasul Consiliului armatei, al neîmpăcaţilor şi ambiţioşilor ofiţeri, precum şi al gălăgioasei Camere a Comunelor din noul Parlament, convocat în ianuarie 1659, fusese doar înăbuşit, dar nicicînd potolit de către marele său părinte. In ceea ce priveşte calităţile personale ale lui Dick, am putea folosi cuvintele scrise de Milton în *Eiko- noklastes,* acel atac din 1649 împotriva monarhiei ereditare : „într-adevăr, dacă regii ar fi prin excelenţă rasa celor mai buni dintre oameni, după cum rasa Tutbury este a celor mai buni cai, atunci ar fi firesc ca rolul lor să fie acela de a comanda, iar al nostru de a asculta, însă, în felul lor, regii nu-i depăşesc nicidecum pe alţii...". Ceea ce a reamintit de dibăcia lui Oliver de a se urca pe calul cu cele mai mari şanse şi de a-1 călări pînă la încheierea cu succes a alergării a fost viguroasa acţiune prin care generalul Monk l-a îmboldit, în 1660, pe tînărul rege să se întoarcă în ţară. Barbara, fiica defunctului regalist Slingsby, i-a spus fratelui ei că în noaptea în care Monk s-a declarat pentru un „Parlament liber" (adică pentru revenirea Parlamentului lung) ,,a fost în tot oraşul cea mai universală bucurie pe care am văzut-o, iar noaptea a fost luminată ca ziua de mulţimea focurilor de bucurie aprinse. " Pînă la urmă, Richard s-a hotărît să-şi lege soarta de conducătorii armatei şi nu de aceea a de curînd rechematului Parlament lung, însă şi de data aceasta — spre deosebire de acţiunile întreprinse de tatăl său cu ajutorul oştenilor — stratagema nu i-a

reuşit. De altminteri, vorbele ce i s-au atribuit că nu voia să se verse nici un strop de sînge pentru a-şi păstra puterea, care „era pentru el o povară", sînt o nouă dovadă, dacă mai era nevoie de încă una, că, trecînd prin vinele fiului, sîn- gele tatălui se subţiase [16].

Ultimele luni petrecute de Richard în Anglia au fost marcate prin trecerea bruscă şi neplăcută, de la înălţimile puterii la partea vulgară a vieţii, fiindcă ceea ce continua să-1 hărţuie era coşmarul datoriilor, mai ales că creditorii nu voiau să facă nici o deosebire între datoriile Protectorului şi ale sale personale. Deşi pînă la urmă armata a făcut ca datoriile Protectorului să fie recunoscute ca fiind în sarcina statului, totuşi, în iulie 1659, Parlamentul s-a văzut silit să-i acorde oficial lui Richard o dispensă de 6 luni ca să nu fie arestat din pricina lor. Tot armata a încercat să obţină din partea Parlamentului lung o anumită rentă pentru el şi urmaşii săi. De altfel, chiar plecarea lui din palatul Whitehall, atunci cînd a trebuit să-şi dea demisia, a fost amînată, în mod ridicol, din cauza repulsiei sale de a cădea în mîna creditorilor aparţinînd grosolanei lumi exterioare. în aprilie 1660, i-a spus lui Monk că trebuia să stea ascuns în locuri tainice ca să nu fie arestat. Rugăminţile sale de a fi ajutat erau făcute cu obişnuita umilinţă : „Fiindcă mă văd silit a mă socoti nevrednic de lucruri mari, nădăjduiesc că şi domnia ta nu vei socoti că merit a fi nimicit cu desăvîrşire" [17]. în vara aceea a putut pleca în sfîrşit în străinătate pentru a trăi acolo în linişte sub un şir de nume false, printre care şi acela de John Clarke, singurul pe care urma să-1 folosească după întoarcerea lui definitivă în Anglia. Persoana lui melancolică şi patetică nu se mai afla în ţară ca să strice nebuna veselie a capitalei atunci cînd răsărindul soare al Stuarţilor a început să strălucească din nou în Anglia, prin întoarcerea în ţară, la chemarea generalului Monk, a regelui Carol al II-lea, la 29 mai 1660, ziua celei de a treizeci şi treia aniversări a naşterii lui. Un adevărat simbol al vremii a fost faptul că corabia care l-a adus era în realitate faimoasa *Naseby,* rebotezată la iuţeală cu numele de *Royal Charles.*

Pe continent, Richard îşi petrecea timpul citind şi „de- senînd peisaje". îşi îndura ursita cu demnitate, deşi

era obsedat de posibilitatea de a fi asasinat de vreun regalist zelos. Datoriile continuau să-1 preocupe, iar cînd li s-a poruncit, în 1666, supuşilor englezi care locuiau în Franţa să se întoarcă în ţară din cauza războiului, Dorothy Cromwell a trebuit să intervină ca soţul ei să fie exceptat, deoarece creditorii aşteptau încă să pună mîna pe fostul Protector. A rămas astfel pe seama ei să-şi crească singură copilaşii la Hursley, „scutită cel puţin de necurmatele cazne ale tronului", după cum s-a exprimat un contemporan. Cam prin 1680, după moartea lui Dorothy, Richard a avut putinţa să se întoarcă în Anglia şi să trăiască, tot sub numele de John Clarke, la Cheshunt, comitatul Buckingham, unde era socotit drept „un bătrînel foarte ordonat, cu o înfăţişare cît se poate de blîndă". Şi totuşi, viaţa îi mai rezerva o umilinţă sub forma proceselor pe care i le-au intentat cele trei fiice ale sale în legătură cu averea mamei lor, fiindcă pentru acest nefericit rege Lear nu exista, după cîte se părea, nici o Cordelie. Cu toate acestea, se spunea că judecătorul care a judecat procesele l-a tratat cu bunăvoinţă, fiindcă fusese sfătuit de regina Ana §§§§

procedeze astfel. Nu fusese oare cîndva sărmanul bătrîn singuratic căpetenia titulară a întregii Anglii ? Aşa cum a scris el însuşi, în 1690, puterea şi siguranţa lui s-au bizuit, timp de 30 de ani, doar pe izolare, calm şi tăcere [18]. Richard a murit în anul 1712, la peste o jumătate de secol după ce fusese prăvălit din înalta situaţie pentru care se arătase atît de puţin potrivit.

Tratamentul aplicat în general familiei Cromwell, ca de altfel întreaga aşezare a Restauraţiei, a fost, în linii mari, cum nu se poate mai omenoasă. Doamna Protector se putea dovedi a fi o ţintă vulnerabilă, în special datorită faptului că, după cîte se pare, în zilele ce au urmat morţii lui Oliver i-a venit greu, ca şi multor altor văduve, să se adapteze noii sale situaţii. S-a mutat în luna decembrie în palatul St James, însă în ianuarie noua Cameră a Comunelor punea la îndoială legalitatea hotărîrii prin care i se acordase o rentă viageră de 20 000 de lire sterline pe an, cu ajutorul căreia făcuse ample renovări în noile sale apartamente. De altfel, ea nu fusese văzută niciodată cu ochi buni de regalişti, fiindcă îi lipsea acea măreţie fascinantă a soţului ei, care le insufla necontenit atît respect, cît şi ură. Meritele ei erau toate de natură particulară. Nu există nici o dovadă concludentă în privinţa învinuirilor că ar fi primit recompense şi bacşişuri de la cei ce umblau după bunăvoinţa soţului ei, afară de cazul că am lua drept bun întrucîtva nedreptul principiu *Qui s'excuse, s'accuse*[**********]. La

---

Regina Ana (1G65—1714) a domnit între anii 1702 şi 1714. — M.L.

[**********] ********** ********** **********

învinuirea gazetelor că vînduse bijuterii şi picturi regale în prăvălia unui negustor de fructe, doamna Protector a ripostat printr-o petiţie patetică către rege, deşi acesta nu se întorsese încă, prin care respingea calomnia, cerîn- du-i ca, prin „regala lui generozitate[1], să-i acorde „acea ocrotire fără de care nu putea nădăjdui, la vîrsta ei înaintată, într-o retragere ferită de primejdii în vreun loc oarecare de pe teritoriile supuse Majestăţii voastre" [19]. Ne face plăcere să relatăm că regele, care s-a arătat în-

---

Cine se scuză, se acuză (în franc. în text). — M.L.

totdeauna curtenitor fată de sexul slab, i-a îngăduit să trăiască, fără a fi hărţuită. Ea a socotit totuşi drept prudent să dispară, împreună cu fiica sa Frances, puţin înainte de înapoierea regelui, însă mai tîrziu, după ce vizitase poate ţinutul Wales şi chiar Elveţia, a avut putinţa să-şi sfîrşească în pace zilele la conacul Northborough, din comitatul Northampton, aparţinînd lui John Claypole, ginerele ei rămas văduv prin moartea lui Bettie, unde a şi murit în anul 1665 şi a fost înmormîntată în biserica locală.

Adevărul era că, în lipsa augustei ei căpetenii, familia Cromwell era considerată inofensivă. O piesă satirică, glumeaţă şi anonimă, apărută în august 1660 şi intitulată *The Case is Altered or Dreadful News in Hell,* avea pretenţia să fie un dialog între stafia bătrînului Noii şi „Joan", soţia lui în viaţă. Stafia voia să afle „ce schimbări mai neştiute s-au făcut aici de cînd am părăsit fosta vale netrebnică a tiraniei mele" şi ce se întîmplase cu „scumpele mele odrasle, cei doi prinţi Richard şi HenryAtunci cînd Joan şi-a exprimat teama că ar putea s-o sfîrşească în Turnul Londrei sau la Bridewell, temuta închisoare pentru femei, stafia lui Noii s-a mărginit să întrebe : „De ce ? Doar n-ai fost nicicînd părtaşe la îngrozitoarele mele ticăloşii. Nu-i aşa ?" Şi sarcastica fantomă a mers chiar mai departe, căutînd să-1 dezvinovăţească pe Richard, a cărui înălţare părea că a surprins-o : „Tocmai el să poarte coroana şi să-şi pună laţul de gît ? Nu l-am crezut vreodată în stare de aşa ceva... îl interesau mai mult cîinii şi şoimii decît putinţa de a fi un Protector despotic ca mine". Henry Cromwell a fost tratat şi el cu mărinimie : i s-a îngăduit să-şi păstreze pămînturile din Irlanda (deşi ele au fost pierdute în generaţia următoare) şi să se retragă pînă la urmă, fără ca regele să-1 stinghereascâ cu ceva, la Spinney Abbey din comitatul Cambridge, unde a murit în 1674. Deoarece fiicele lui Richard n-au lăsat urmaşi, descendenţii celor şapte copii ai lui Henry i-au dat pe mulţi dintre aceia care se bucură astăzi de faptul că au în vinele lor sîngele Lordului-Protector.

Totuşi, unul din membrii acestei familii nu numai că a fost tolerat, dar fără doar şi poate a prosperat. Mary Fauconberg a continuat să-şi ducă cu vigoare viaţa ca soţie a unui om care sărea cu uşurinţă de la un regim la altul, iar ca o mare doamnă atît a Curţii regale, cît şi a

moşiilor din Nord ale soţului ei, i-a primit, în 1665, la

Newburgh, pe ducele şi ducesa de York, care fugiseră din Londra din cauza ciumei. Fauconberg a fost numit în 1669, ambasador extraordinar la Veneţia, în 1679 a ajuns, tot sub domnia lui Carol al II-lea, consilier privat, pentru ca pînă la urmă să fie înălţat la rangul de conte de către Wilhelm al III-lea. A murit în anul 1700, la adînci bătrî- neţe şi copleşit de onoruri venite din multe părţi. La rîn- dul ei, Mary, deşi lipsită de copii, s-a dovedit a fi la Curte o harnică şi utilă mijlocitoare în folosul nepoţilor şi nepoatelor lui Cromwell, păstrîndu-şi pînă la sfîrşit spiritul acela autoritar care o îmboldise încă de cînd era fată să facă pe peţitoarea fratelui ei. Pe un regalist obraznic, care o lua peste picior spunîndu-i că văzuse leşul tatălui ei atîr- nînd de furca spînzurătorii, Mary l-a întrebat glacial : „Ei şi, domnule ?“ „Puţea groaznic[1] a fost

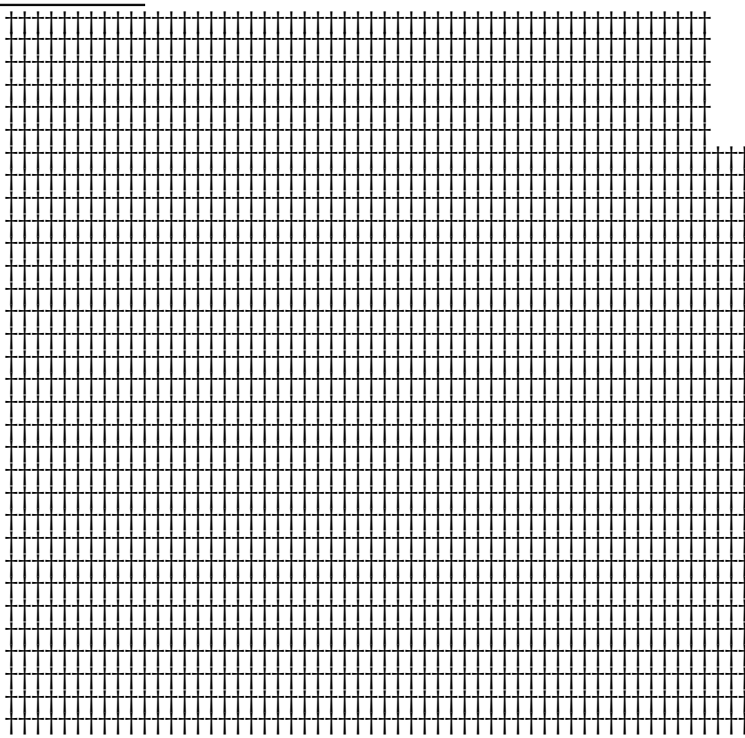

răspunsul. „îmi închipui că murise," i-a replicat marea doamnă. „Desigur[illegible]. „Aşa socotesc şi eu, fiindcă altfel v-ar fi făcut să duhniţi şi mai rău ca acum**. în timpul domniei reginei Ana, oamenii de la Curte o considerau „o măreaţă şi curioasă vechitură... viguroasă şi veselă, în pofida vîrstei ei înaintate.** Mary s-a bucurat la bătrîneţe de admiraţia vicarului Swift *, care spunea despre ea că seamănă leit cu portretele tatălui ei[20].

Este vorba de Jonathan Sv.'ift (1667—1745), vicar al unei

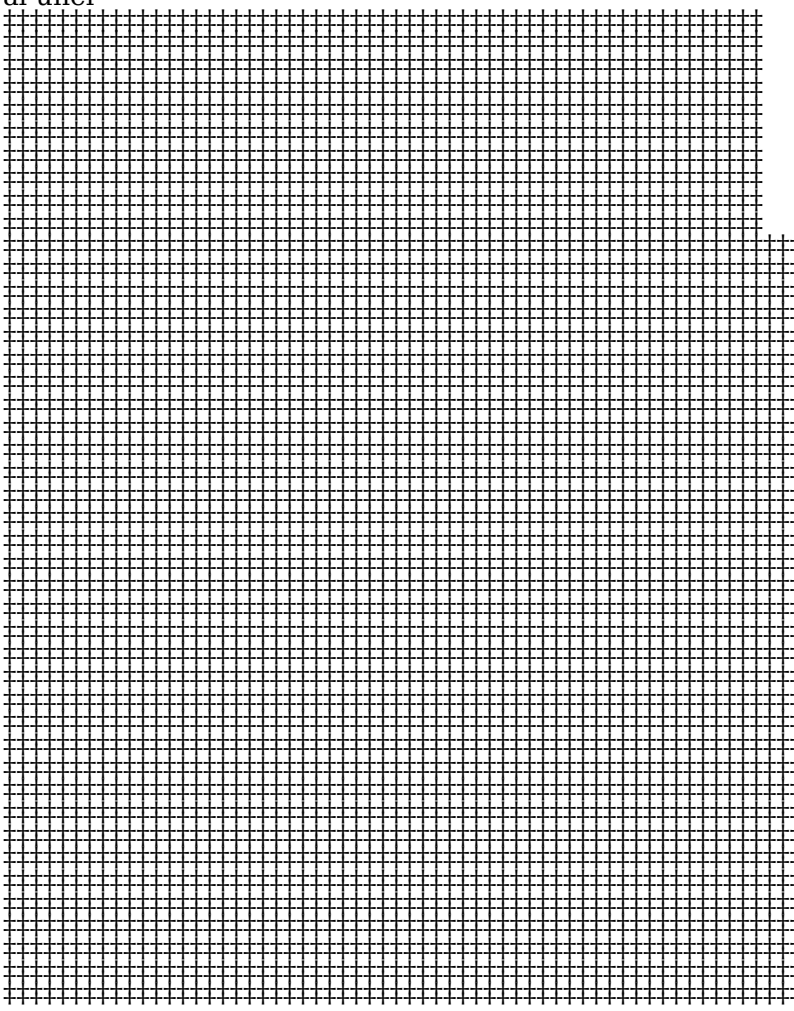

Bridget Fleetwood a murit în schimb curînd după Restauraţie, nelăsînd nici un urmaş de pe urma căsătoriei sale cu Charles Fleetwood. Unul din copiii ei fusese acea micuţă Anne, despre care Fleetwood scrisese, la moartea ei timpurie, că „a fost copilul pe care l-am iubit deosebit de mult** şi care fusese îngropată la Westminster Abbey pentru a fi apoi exhumată după Restauraţie. întrucît nu luase cu nimic parte la judecarea regelui Carol I, Fleetwood a fost absolvit de grelele pedepse aplicate regicizilor, fiind exclus doar de la slujbele publice de încredere, astfel că a ajuns să se căsătorească a treia oară. Totuşi, spre deosebire de copiii lui Bettie şi Claypole, care n-au avut nici o odraslă, cele două fiice, Jane şi Elizabeth, ale lui Bridget din căsătoria ei cu Treton au lăsat urmaşi. Frances Rich s-a recăsătorit, în mod destul de mulţumitor, cu sir John Russell din Chippenham, moştenitorul lui sir Francis, prietenul tatălui ei şi frate cu soţia lui Henry Cromwell. Din această viţă fecundă, rezultată de pe urma celei de-a doua căsătorii a lui Frances, se trag mulţi din urmaşii încă în viaţă ai Lordului-Protector. Dintre toţi membrii acestei familii cu supravieţuitori de importanţă istorică, ea a fost aceea care a dat cea mai uimitoare pildă de viaţă îndelungată : a trăit pînă în anul 1721, deci încă multă vreme după venirea dinastiei de Hanovra §§§§

nenorocoşii Stuarţi, şi peste 60 de ani de la moartea tatălui ei. A fost înmormîntată, alături de sora sa Mary, la biserica St Nicholas din Chiswick.

în felul acesta, urmaşii din viţa lui Cromwell s-au răspîndit iarăşi în rîndurile acelora dintre care se înălţa- seră şi în legătură cu care Oliver îşi face un titlu de cinste din a se lăuda că ,,era prin naştere, om de viţă nobilă, care n-a trăit nici în sfere prea înalte, dar nici în obscuritate". într-un pasaj înflorit, care îi era caracteristic, reverendul Noble, ale cărui cercetări din secolul al XVIII-lea în legătură cu această temă ne-au fost de mare folos, compara casa Protectorului Cromwell cu un rîu care, izvorînd din munţii velşi, dobîndea putere din majestuoasa Tamisă, pentru a se rostogoli spre nord-est în comitatul Huntingdon şi a se împărţi acolo în felurite braţe. Unul din ele ,,s-a lărgit dintr-o dată, prefăcîndu-se într-un fluviu gigantic, care nu numai că a înghiţit şuvoiul principal, dar în cele din urmă s-a revărsat peste trei mari naţiuni, răspîndind prin repeziciunea şi furia lui înspăimîntătoare groaza pe întregul Pămînt pentru ca apoi să se prefacă, tot pe tăcute şi dintr-o dată, într-un rîu mult mai mic decît la început, dar lăsînd totuşi în urma lui numeroase braţe nobile, astfel că şuvoiul cîndva neţărmurit este acum doar o apă curgătoare minunat de limpede şi de bună“ [21].

Fireşte că, făcînd diferite legături cu descendenţii celor trei copii ai lui Cromwell, mulţi pot pretinde pe bună dreptate că sîngele fostului Protector curge şi prin vinele lor : istoricul S. R. Gardiner îşi făcea un titlu de cinste din acest lucru. Căsătoria lui Elizabeth Russell, fiica lui Frances, cu sir Thomas Frankland a făcut ca sîngele lui Cromwell să răzbată în vinele multor familii engleze, inclusiv în acelea ale familiei Worsley din care se trage alteţa sa regală ducesa de Kent, astfel că în trupul copiilor ducelui şi ducesei de Kent curge atît sîngele lui Cromwell, cît şi acela al Stuarţilor. Multe din portretele şi documentele în legătură cu Cromwell aflate acum la reşedinţa oficială a prim-miniştrilor britanici ne-au parvenit de pe urma căsătoriei lui Charles Russell, fiul lui Frances, cu Mary Rivett, moştenitoarea palatului Chequers. Se poate spune că,

---

Dinastie care domneşte în Anglia din 1714, dar care, după izbucnirea primului război mondial, a adoptat numele de dinastia de Windsor. — C.M.

în general, această descendenţă a fost privită cu mîndrie. Şi totuşi, într-o biografie din secolul al XlX-lea, Frederick Harrison repeta o istorioară pe care i-o spusese o doamnă care se trăgea din Oliver : copiii din familia ei erau siliţi să postească în ziua cînd se aniversa moartea regelui Carol I pentru ca să-şi ispăşească nefericita obîr- şie [22]. Li se spunea că asupra lor plutea o năpastă străveche ,,care-i va ajunge pe lumea aceasta sau în cealaltă". însă cu toate cercetările făcute printre descendenţii în viaţă ai Lordului-Protector, autorul prezentei lucrări n-a putut da de urma acestei poveşti, sau măcar de cineva care să-şi amintească de ea. Se pare de aceea că ea n-a avut nicicînd şi răspîndire prea largă şi că de fapt a dispărut

**********.

****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****
****

Cu toate acestea, nu orice englez care poartă numele de Cromwell poate pretinde că se trage din Protector, fiindcă linia bărbătească a acestei familii s-a stins în 1821 odată cu moartea, la vîrsta de 79 de ani, a lui Oliver Cromwell din Cheshunt, strănepotul lui Henry Cromwell. S-au făcut unele încercări de a se trece numele de Cromwell asupra ginerelui acestui Oliver Cromwell, soţul unicei sale descendente, Elizabeth Olivaria Cromwell, însă, după cum se spune, regele George al III-lea s-a mulţumit să răspundă hotărît : „Nu, nu vreau să mai aud de Cromwell i“ [2/1]. Actuala ramură mai veche a acestei familii, care se trage din Elizabeth Olivaria, este aceea a lui Cromwell Bush, posesoare a multor picturi şi suveniruri din epoca lui Cromwell, împrumutate acum în cea mai mare parte muzeului Cromwell din Huntingdon. Alţi englezi cu numele de Cromwell se pot trage totuşi din mulţimea de ramuri colaterale, înrudite cu Oliver, ale acestei familii, sau poate din Thomas Cromwell, vechiul întemeietor al ursitei lor, de la care a fost luat, de fapt, acest nume patronimic.

E oare posibil ca o ramură a Protectorului, autentică în privinţa sîngelui, numelui şi din alte puncte de vedere, să fi supravieţuit în Lumea Nouă ? Din păcate, aşa cum s-a dovedit, lucrul acesta pare să fie cu totul improbabil. Au fost puşi în discuţie cei doi fii mai tineri ai lui Henry Cromwell, Richard şi William, nepoţii Protectorului, sta- bilindu-se însă că amîndoi muriseră de tineri. în ceea ce priveşte posibilitatea ca Richard, fiul lui sir Philip Cromwell, care emigrase în America, să fi putut întemeia cel puţin o ramură colaterală apropiată viţei Protectorului, s-a dovedit că el nu a lăsat decît fiice, astfel că Cromwellii din Statele Unite pot fi în cel mai bun caz nişte veri îndepărtaţi ai lui Oliver. Există totuşi o verigă mai impresionantă între defunctul Protector şi numele de Cromwell din Statele Unite. Acum un secol, James Waylen, fost secretar al lui

---

Repetînd această poveste în biografia lui Oliver Cromwell, al cărei autor era, fostul preşedinte al Statelor Unite Theodore Roosevelt, se arăta deosebit de indignat din cauza ei. Ţinînd seama de multiplele onoruri acordate urmaşilor lui Carol al II-lea şi ibovnicelor acestuia, „nu ştii dacă trebuie să rîzi sau să te revolţi de fantastica neputinţă a unora de a face o deosebire între ceea ce este cu adevărat nobil şi ceea ce este mîrşav" — a scris el.[25]

Thomas Carlyle, inspirat de opera acestuia din domeniul literaturii şi limbilor, a făcut un studiu în privinţa urmaşilor Protectorului pe care l-a dedicat, cu îngăduinţa lui, patronului său, şi a cărui publicare „a prefăcut în dragoste admiraţia noastră faţă de Protector'[1]. în decursul cercetărilor sale, Waylen a vizitat Statele Unite încercînd să dea de urma vreunor descendenţi ai lui Oliver Cromwell aflaţi eventual acolo. Deşi aşteptările i-au fost înşelate, a descoperit totuşi o dovadă mişcătoare a puterii numelui Protectorului : Cromwellii cu care a intrat în legătură prin anunţuri date în ziare s-au dovedit a aparţine — după propriile lui cuvinte — „destul de des populaţiei de culoare" [25]. Erau urmaşii unor sclavi cărora li s-a îngăduit, la dezrobire, să-şi lepede simplele nume de „Tom sau Nick" şi să-şi aleagă nume de familie proprii, iar unul din numele astfel alese a fost acela de Cromwell, lucru pe care Waylen l-a denumit, cu etica lui victoriană, „un orgoliu nevinovat". Acum, după o sută de ani, am putea socoti alegerea drept un sincer şi desăvîrşit omagiu adus lui Oliver Cromwell.

în aplicarea politicii de toleranţă şi de evitare a vărsărilor de sînge, lucru pentru care Restauraţia engleză a fost pe bună dreptate lăudată, s-au făcut eîteva excepţii importante. Dealtminteri, regele Carol al II-lea, om blajin din fire, nu poate fi condamnat prea sever fiindcă dorise să-i urmărească pe cei socotiţi de el drept adevăraţii ucigaşi ai părintelui său. Acuzaţiile s-au concentrat în jurul judecării regelui, astfel că cei vinovati de moartea acestuia au fost aduşi, la rîndul lor, în fata judecăţii. Pînă la urmă, unii au fost executaţi, iar alţii băgaţi în puşcărie pe viaţă. Cu toate strădaniile credincioasei sale soţii, Frances, de a-1 scăpa, Lambert a fost unul din acei ce au zăcut în temniţă pînă la sfîrşitul vieţii. De aceea nu putem ocoli concluzia că, în pofida marilor sale talente, omul acesta a avut o existenţă nefericită. în ceea ce-1 privea pe Oliver Cromwell, o efigie a lui a fost arsă la Westminster în ziua Restauraţiei. Peste citeva săptămîni, o altă efigie de-a lui, despre care s-a afirmat în mod formal că fusese aceea expusă mai înainte, cu atît de mare fast, la Somerset House. a fost spînzurată de gît în afara unei ferestre de la Whitehall. Se pare totuşi că efigia a

rezistat acestei încercări supărătoare, fiindcă Christian Huyghens menţiona, în iulie 1663, că exista undeva una cu totul asemănătoare, după cum văzuse din nou, la Banqueting House, nu mai departe decît în anul 1689, aceeaşi imagine fidelă a Protectorului, similară acelora ale regilor şi reginelor din trecut. Se poate, de aceea, să fi fost vorba de efigia de ipsos care se află din anul 1738 la muzeul Bargello din Florenţa, în timp ce efigia

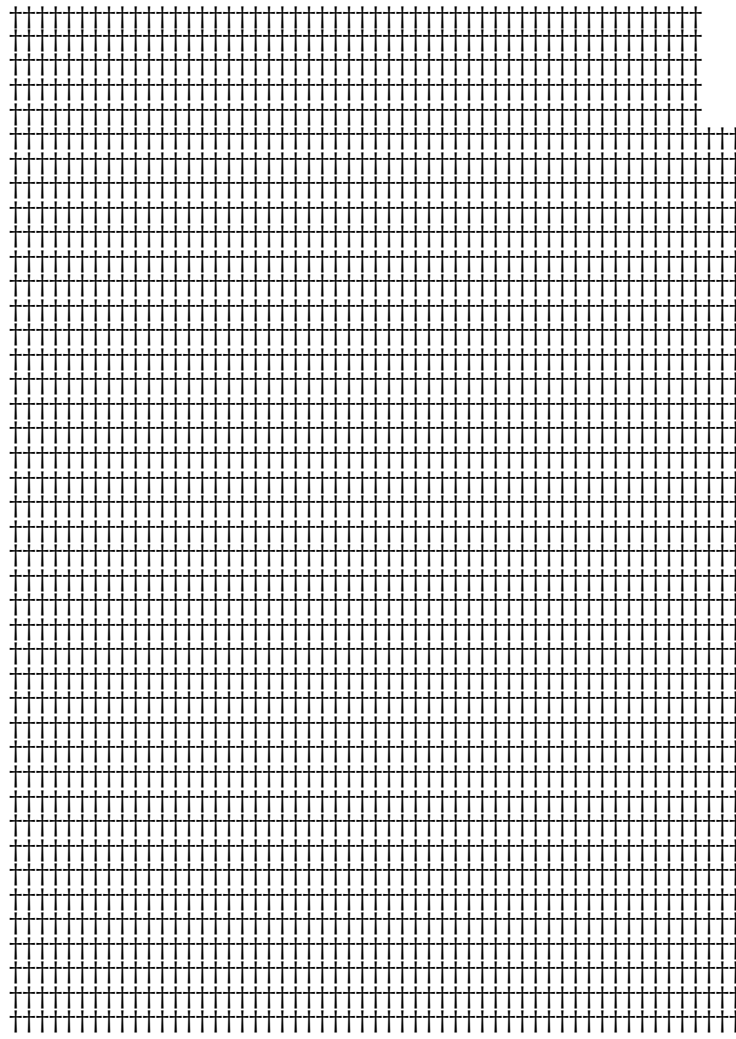

funerară a fost probabil nimicită în flăcările incendiului de la Banqueting House[26]. Somptuoasa năsălie de la Westminster Abbey a fost în schimb distrusă fără zăbavă de mîini zeloase. însă aceste acţiuni de răzbunare simbolică nu puteau fi îndestulătoare. S-a socotit că, dacă trei oameni anumiţi izbutiseră să-1 înşele pe călău pe cînd trăiau, nu trebuiau să-1 mai păcălească şi acum, cînd îşi dăduseră duhul. Parlamentul din 1660 era însetat de sînge, chiar dacă sîngele acesta se închegase de multă vreme.

Atunci cînd legea de confiscare a bunurilor şi de pierdere a drepturilor civile, prezentată în cea de a doua sesiune a Parlamentului extraordinar ++++++

potriva lui Cromwell şi a altor regicizi, a fost înapoiată, la 4 decembrie, cu aprobarea ei de către Camera Lorzilor, un oarecare căpitan Titus a propus ca leşurile lui Cromwell, al ginerelui său Henry Ireton, mort în 1652, şi al lui John Bradshaw, care decedase în 1659, să fie exhumate. S-a mai propus de asemenea să fie dezgropat şi colonelul Pride, însă datorită faptului că fusese înmormîntat în Surrey, leşul său a scăpat pînă la urmă de această soartă, fiindcă şeriful din Middlesex şi-a nesocotit îndatoririle. Marvell, care reprezenta acum oraşul Huli, şi-a informat cît se poate de indiferent alegătorii asupra celor plănuite : cadavrele urmau să fie tîrîte „cu toată iuţeala posibilă, pe o targă de nuiele, la Tyburn, pentru a fi spînzurate un răstimp şi apoi îngropate sub furci “ [27]. Deşi această nepăsare contrasta cu sentimentele erqice din „Oda morţii“, scrisă doar cu un an înainte, ea era, poate, caracteristică acestui om prudent care pusese ca această odă, „Oda lui Horaţiu“, precum şi „Oda la prima aniversare[§§§

scoase din toate ediţiile cunoscute ale lucrărilor sale. Existau însă şi oameni cărora această soartă li se părea, într-un mod pe care nu-1 puteau defini prea bine, ciudat de nepotrivită, ba chiar oarecum revoltătoare. Pepys, de pildă, mărturisea că se simţea tulburat că un om atît de viteaz era dezonorat într-o atare măsură, „deşi poate că de altminteri o merită cu vîrf şi îndesat*[1]. Şi astfel s-a făcut că la 29 ianuarie cele trei leşuri au fost dezgropate de la Westminster Abbey cu toată solemnitatea de către un zidar cu numele John Lewis, căruia i s-au plătit pentru oboseală 17 şilingi. S-a profitat în acelaşi timp de prilej pentru a fi dezgropate şi alte leşuri înhumate în timpul Republicii, dintre care unele au fost mutate pe un loc învecinat, cu biserica St Margaret, iar altele au fost aruncate într-o groapă comună *.

Hidoasa ceremonie nu s-a desfăşurat fără încurcături, înainte de îndelungata lui călătorie pe mare din Irlanda în Anglia, cadavrul lui Henry Ireton fusese îmbălsămat în modul cuvenit, aşa cum fusese şi acela al lui Oliver Cromwell. însă îmbălsămarea lui John Bradshaw nu reuşise, astfel că, după ce stătuse un an 2n groapă, se afla într-o stare oarecum supărătoare. Leşurile lui Cromwell şi Ireton au fost duse apoi la hanul „La leul roşu[11] din Hol- born pentru a zace acolo peste noapte sub paza oştenilor
(lucru care a dat naştere basmului că stafia lui Oliver bîn- tuie acest loc), în timp ce leşul lui Bradshaw a trebuit să aştepte pînă a doua zi dimineaţa ca să se alăture celorlalte două. în zorii zilei următoare, „respingătoarele stîrvuri“, cum le-a numit *Mercurius Politicus,* au fost tîrîte pe tărgi de nuiele prin străzile Londrei din Holborn la răspîntia Tyburn, în apropierea locului unde se află astăzi Marble Arch **********. Operaţia a fost

---

Netărmuritei energii a marelui staret din epoca victoriană al lui Westminster Abbey, vicarul Stanley, îi datorăm existenta plăcii, acum ascunsă de tencuiala Capelei aviatorilor, care comemorează înhumarea lui Cromwell, a mamei sale, a surorii sale Jane Desborough, a lui Ireton, şi a micuţei Anne Fleetwood. Asociaţia Cromwell a pus la capătul dinspre răsărit al Capelei lui Henric al Vll-lea o lespede pe care scria : „Locul unde a fost îngropat Oliver Cromwell, 1658—1661“.

****
****

făcută atît de devreme cu scopul de a împiedica norodul să arunce cu pietre, bucăţi de cărămidă şi noroi asupra hoiturilor rezervate unei sorţi mult mai groaznice. Dar chiar şi aşa, transportul a fost urmărit de multă lume, printre care şi de soţia lui Pepys, autorul unui important jurnal personal, care din nefericire n-a fost prezent. „Uimitoare şi de nepătruns sînt căile Domnului" — a exclamat John Evelyn privind cum erau cărate aceste momîi înfăşate din „superbele lor cavouri" de la West- minster la Tyburn, locul de ispăşire al criminalilor de rînd [2S].

Pe la ora 10, sau chiar mai devreme, după o altă relatare, tărgile ajunseseră la Tyburn pe locul unde se afla spînzurătoarea cu trei furci. Aici, stîrvurile, înfăşurate încă în pînza ceruită cu care fuseseră îngropate, de culoare verde — aceea a lui Cromwell şi Ireton, şi albă, dar pătată de verdele putregaiului — aceea a lui Bradshaw, au fost spînzurate în văzul întregii mulţimi pieziş unul faţă de altul. Semnificativ din punctul de vedere al accentului pus pe judecarea regelui a fost faptul că cel spînzurat la mijloc a fost Bradshaw, preşedintele tribunalului, şi nu Cromwell-Protectorul. Apoi, la ora 4 după-amiază, cînd urma să aibă loc următoarea fază a acestei macabre ceremonii, stîrvurile au fost date jos, iar gîdele oraşului s-a apucat să le taie capetele. însă din cauza pînzelor groase cu care fuseseră înfofolite în groapă gîturile, călăul a fost silit să dea opt lovituri de secure ca să despartă capul lui Cromwell şi şase ca să-1 reteze pe acela al lui Ireton. De altminteri, aceasta n-a fost singura ciopîrţire pe care au avut-o de suferit aceste obiecte neînsufleţite şi incapabile să se împotrivească, fiindcă, după cîte se pare, le-au fost retezate cu acest prilej degetele de la mîini şi de la picioare, iar ţeasta lui Cromwell a pierdut o ureche. [29]

Cele trei. trunchiuri decapitate au fost aruncate apoi într-o groapă adîncă, săpată sub spînzurătoarea de la Ty- bum, în timp ce capetelor le era rezervat un nou destin : au fost .duse la Westminster Hali, pentru ca peste 5 zile să fie înfipte, în decursul unei solemnităţi, deasupra faţadei palatului, în nişte stîlpi de stejar prevăzuţi la vîrf cu piroane de fier. Scoase acum din pînza mucegăită cu care erau acoperite, tigvele acestea

---

Arc de marmură ridicat în 1827 în partea de nord-est a Hyde Park-ului. — C.M.

au rămas acolo ca să îngrozească, să uimească, să scîrbească şi, poate, să mîhnească privirile oamenilor. Şi totuşi, unii mucaliţi, îmboldiţi probabil de faptul că în apropiere de Tyburn se afla din în- tîmplare o circiumă cu firma „Raiul", s-au apucat să facă unele calambururi glumeţe din care rezulta că iadul ar fi aşezat deasupra raiului. înfipte cum erau în pari, ţestele au rămas acolo cel puţin pînă în anul 1684, sfărîmîndu-se din cauza descompunerii din ce în ce mai înaintate. Tema destinului rămăşiţelor pămînteşti ale lui Oliver Cromwell s-a dovedit demnă de Milton care, reflectînd, în *Samson Agonistes,* asupra felului diferit în care Dumnezeu îi trata pe oameni, a scris :

> *Nu numai că-i cobori şi-i izgoneşti Ca viaţa-n întuneric s-o petreacă, Ceea ce este totuşi un surghiun prielnic...*
>
> *Dar deseori îi dai puterilor duşmane, Păgîne şi mişele, iar stîrvurile lor La dini şi corbi drept pradă le arunci.*

Şi totuşi, nu-1 putem deplînge pe Oliver pentru tratamentul de care a avut parte. Nu-i iertase el oare dinainte, la sfîrşitul ultimei sale rugăciuni, de parcă ar fi bănuit pe patul morţii care îi va fi viitorul, pe cei ce îi vor pîngări mormîntul ? „Iartă-le, Doamne, dorinţa de a călca în picioare ţărîna unui sărman vierme, fiindcă şi ei sînt făpturile tale[il].[30] în tot decursul vieţii sale manifestase o ciudată nepăsare faţă de aparenţe, adică faţă de acele lucruri pe care el le-ar fi numit neesenţiale, ceea ce înseamnă că gîndurile lui se concentrau asupra spiritului, şi nu asupra cărnii. Faptul că nu putem asculta fără a nu ne înfiora povestea acestor ultime şi sinistre ceremonii se datoreşte aşadar repulsiei instinctive pe care o avem, în numele demnităţii umane, faţă de brutalitatea făptuitorilor şi nu prejudiciului ce i s-ar fi adus Lordului-Protector. Aşa cum ar fi subliniat cel dintîi el însuşi, odată ce spiritul zburase, singurul lucru ce mai- putea fi călcat în picioare era doar tărîna lui. Din aceeaşi cauză, nu par plauzibile din punct de vedere psihologic nici diferitele speculaţii privind eventualele alternative pe care Protectorul şi le-ar fi ales, încă de pe cînd era în viaţă, pentru locul de odihnă al trupului său, cu gîndul să şi-1

scape de batjocura oamenilor. Aşa cum s-a văzut, perspectiva morţii a devenit pentru el o realitate doar cu puţin timp înainte de a-şi fi dat obştescul sfîrşit. Relatările foarte amănunţite asupra ultimelor sale ore nu menţionează asemenea îndrumări sau măcar că ar fi cugetat la aşa ceva : gîndurilo i se îndreptau spre credinţa lui, iar cînd se referea la cei pe care îi lăsa în urmă, o făcea doar ca să-i ierte.

Scornelile de acest fel s-au răspîndit, totuşi, poate şi din cauză că legenda este adesea mai ademenitoare decît adevărul. Una din ele priveşte nişte îndrumări de ultimă oră pe care el le-ar fi dat ca să fie îngropat pe cîmpul de bătaie de la Naseby, „unde a dobîndit cea mai mare iz- bîndă şi slavă, şi anume cît mai aproape de locul în care se poate presupune că a fost toiul luptei..." Transmisă colonelului Barkstead, regicidul, iar de către acesta fiului său de 15 ani, ajuns, în jurul anului 1740, stîlp de cafenea la Londra, povestea a fost comunicată lui John Banks, autorul unei răspîndite biografii de pe vremea aceea a lui Cromwell. Potrivit ei, năsălia a fost dusă la miezul nopţii pe cîmpul de luptă şi îngropată în mare taină într-un mor- mînt pregătit dinainte, pentru ca după aceea întregul cîmp să fie arat cu grijă şi semănat cu grîu. Reverendul W. Marshall, un vicar din secolul al XlX-lea al bisericii din Naseby, a auzit de la Oliver Cromwell din Cheshunt, ultimul urmaş pe linie bărbătească al Protectorului, o altă versiune a acestei poveşti. Mama lui, care trăise peste 100 de ani, auzise la Cheshunt, pe cînd era oopilă, aceeaşi poveste de la un bătrîn slujitor al lui Richard Cromwell. Acest slujitor, băiat fiind, văzuse cum fusese adus leşul mai întîi la Cheshunt şi de acolo la Huntingdon. Aici, slujitorul a fost pus să ţină caii, în timp ce leşul era dus mai departe spre o destinaţie necunoscută. [31] Locul îndeobşte indicat este spre apus de cîmpul de bătaie, dincolo de tufişurile de la Selby şi de şoseaua secundară existentă acum acolo.

într-o scrisoare publicată de curînd în *The Times* în legătură cu ultimul loc de odihnă al lui Cromwell, domnul deputat Reginald Paget aduce în sprijinul presupuneri că leşul a fost înmormîntat la Naseby o şi mai remarcabilă Verigă istorică : potrivit spuselor tatălui său, bunicul acestuia cunoscuse la Naseby un bătrîn care istorisea că fratele bunicului său îşi reamintea cum, pe timpul cînd era băiat, venise

noaptea o droşcă de la Londra. S-au adunat hîrleţe şi apoi droşca a plecat în direcţia cîmpului de bătaie, unde a văzut a doua zi că un anumit ogor fusese arat de curînd, deşi nu era vremea plugăritului. Apoi, tatăl i-a arătat domnului Paget ogorul. în contrast cu faptele reale, o bună parte din plăcuta pînză de păianjen a tradiţiei istorice este făurită din asemenea amintiri şi verigi populare. S-ar putea susţine că, dacă Cromwell ar fi indicat un cîmp de luptă unde să se poată odihni în pace, l-ar fi ales mai degrabă pe acela de la Worcester, unde se bucurase de „îndurarea supremă" la care se referea atît de des, şi nu cîmpul de la Naseby, ceea ce nu ar însemna însă altceva decît să înlocuim o ipoteză prin altă ipoteză. Este adevărat că în 1646, adică la un an de la bătălia de la Naseby, cineva a prezis, cu prilejul fastuoaselor funeralii ale contelui de Essex, că într-o bună zi Cromwell îşi va exprima dorinţa să fie înmormîntat în capela lui Henric al VH-lea „cu nemuritoarea ţărînă de la Naseby sub cap", însă aceasta se întîmpla cu mulţi ani înainte de data plecării lui dintre cei vii şi de numeroasele biruinţe pe care le-a cîştigat după aceea. De fapt, întreaga poveste în legătură cu Naseby, ca şi aceea spusă lui Banks de o doamnă, care cunoscuse pe unul din cei ce fuseseră de faţă, precum că leşul lui Cromwell ar fi fost afundat în Tamisa la miezul nopţii în prezenţa a două rude apropiate şi a cîtorva oşteni de încredere, pentru a scăpa de „vrăjmăşia regafiştilor", trebuie puse în legătură cu o anumită stare de spirit sau de lucruri care nu-1 stăpînea pe Protector la vremea morţii lui [32].

Aceleaşi argumente pot fi folosite împotriva oricărei presupuneri că, la porunca lui Cromwell, leşul i-ar fi fost înlocuit cu altul îndată după moarte. Una din cele mai absurde poveşti de acest fel, anume aceea că ar fi pus să-i fie preschimbat leşul, pentru a-1 apăra, cu cel al lui Carol I de la Windsor, a fost dezminţită atunci cînd mor- mîntul acestuia din urmă a fost deschis mai tîrziu, găsin- du-se că cuprindea, aşa cum era de aşteptat, leşul decapitat al regelui. Cel mai potrivit răspuns la toate aceste presupuneri i-a fost dat lui Pepys de către Jeremiah White, capelanul lui Oliver, omul care îl cunoscuse în definitiv cel mai bine pe Protector. Pepys auzise de la cineva care călătorise în străinătate că Cromwell, temîndu-se de răzbunările de mai tîrziu, ar fi pus să se deschidă toate mormintele de

la Westminster Abbey pentru ca leşurile să poată fi schimbate între ele. Intrebîndu-1 pe White dacă povestea era adevărată, acesta i-a răspuns fără şovăială că, după părerea lui, pe Cromwell „nu l-a frămîntat nicicînd vreun gînd atît de josnic" [33].

Deşi răspunsul acesta ar fi convingător din punctul de vedere al propriilor dorinţe ale lui Cromwell, se poate pune totuşi problema unei substituiri sau sustrageri ulterioare a leşului, înfăptuită de admiratorii sau de copiii săi. însă presupunerea unei substituiri făcute după îngropare şi înainte de Restauraţie poate fi combătută prin următoarele două argumente. în primul rînd, nu era nicidecum uşor să se deschidă în taină o criptă, operaţie care de altfel nu este înregistrată în arhiva de la Westminster Abbey. în al doilea rînd — iar argumentul acesta este şi mai puternic —, neîndoielnicul fapt că un leş, dat drept cel al lui Cromwell, a fost tîrît pe străzile Londrei şi expus la Tyburn, iar căpăţîna lui a stat la vedere vreme de peste 20 de ani la Westminster Hali, implică ideea că cel făcut de ocară nu fusese Cromwell, ci altcineva şi, în acest caz, fie că sicriul său a fost găsit gol la exhumare şi a fost adus în grabă un alt leş, aşa cum sugerează F.J. Varley, fie că fusese îngropat acolo mai dinainte leşul altcuiva, astfel încît ocîrmuirea s-a văzut silită să se descurce cu ceea ce a găsit. O a treia eventualitate ar fi aceea că, mituindu-i pe oşteni în decursul nopţii în care a stat la „Leul roşu", leşul lui Cromwell a fost înlocuit cu altul. Ştim totuşi că la Tyburn a fost arătat lumii un leş descărnat, a cărui înfăţişare a rămas vie în amintirea celor ce l-au văzut. Chiar dacă tigvele mai erau încă înfăşurate în pînza care le acoperea, ele au fost dezgolite seara, la decapitare, fiindcă un martor ocular, Samuel Sainthill, a recunoscut faţa lui Bradshaw. De altfel, ele au fost expuse în văzul tuturor la Westminster Hali. Fiindcă de la moartea lui Cromwell se scurseseră mai puţin de 18 luni, iar mai înainte fusese cea mai cunoscută figură din Anglia, pare puţin probabil ca, în cazul cînd s-ar fi făcut o substituire, lumea să nu fi observat că i s-a schimbat înfăţişarea [v].

Mai plauzibilă pare de aceea părerea că leşul ar fi fost sustras mai tîrziu de către unul din copiii lui Cromwell, după ce s-a terminat sinistra ceremonie de la Tyburn, ceea ce ar însemna însă că leşul sustras a fost cel decapitat. Poate că Mary Fauconberg a reuşit într-

adevăr să-i mituiască pe oştenii de la Tyburn pentru a evita ca leşul decapitat al tatălui ei să fie aruncat în groapa comună. S-a sugerat că, după ce a făcut acest lucru, Mary ar fi pornit în grabă cu leşul spre nordul ţării, unde se simţea mai în siguranţă şi unde poate fi văzută şi astăzi, la New- burgh, fosta proprietate a soţului ei, o criptă ciudată în formă de cuptor şi făcută din cărămidă care, din cauza reconstruirii planşeelor clădirii, se află acum situată între două nivele de parcă ar fi o stafie ce mai continuă să umble pe podeaua cunoscută în viaţă. Dacă această sustragere a avut cu adevărat loc, este, fireşte, mult mai probabil ca leşul să fi fost îngropat mai degrabă la Newburgh decît la biserica St Nicholas din Chiswick, care aspiră şi ea la cinstea de a fi unul din disputatele locuri de odihnă ale lui Cromwell, pe motivul că Mary a fost şi ea înmormîntată acolo şi că arătase o deosebită evlavie faţă de această biserică, înzestrînd-o cu cinci clopote. Biserica a fost reclădită în 1882 cînd povestea în legătură cu Cromwell a fost verificată şi înlăturată ca nedovedită. Totuşi, fiul vicarului de pe vremea aceea a dezvăluit nu de mult că de fapt tatăl său nu cercetase şi criptele de sub altar [33]. Găsind, pe de altă parte, în cripta lui Mary Fauconberg trei sicrie, două pe partea dinspre miazăzi, din care unul al ei şi celălalt al lui Frances, iar pe partea opusă un al treilea sicriu purtînd semne de mare uzură, vicarului i-a fost teamă că la biserică au să vină gloate de vizitatori ca să „filozofeze" în legătură cu Cromwell. De aceea, împreună cu arhitectul şi cu şeful lucrărilor, care îl urau, ca şi el, pe Cromwell, au pus să se zidească din nou cripta. Trebuie adăugat totuşi că, în pofida acestor amănunte interesante privind atitudinea nobilă a soţilor Fauconberg faţă de Cromwell, aceştia nu s-au mutat la Sutton Court din Chiswick decît prin 1670, ceea ce ar însemna că Mary a dus leşul mai întîi la Newburgh şi de-abia de acolo la Chiswick.

în ceea ce priveşte cripta de la mănăstirea Newburgh, singurul lucru ce se poate spune este că afirmaţiile în legătură cu ea n-au fost dovedite. Actualul proprietar al fostei mănăstiri a respectat dorinţa străbunului său de a nu se deschide cripta, lucru pe care acesta refuzase dealt- minteri să-1 facă chiar la

intervenţia regelui Eduard al VlI-lea. Este adevărat că în epoca noastră ştiinţifică, cînd atîtea lucruri pot fi deduse din nişte simple oase, dacă s-ar deschide cripta şi ar fi găsit acolo scheletul decapitat al

unui bărbat în vîrstă de aproximativ 60 de ani, mort în secolul al XVII-lea, am fi ispitiţi să susţinem din plin ipoteza că mănăstirea Newburgh a fost ultimul loc de odihnă al tui Cromwell. în acelaşi timp ar fi totuşi posibil, şă arătăm înţelegere şi pentru punctul de vedere opus că legendele sînt doar legende, astfel încît trebuie lăsate să rămînă în domeniul ficţiunii, unde le este locul, fără să le mai verificăm, fiindcă dacă s-ar descoperi, de pildă, că cripta este goală, lucrul acesta i-ar răpi mănăstirii Newburgh întreaga ei faimă. Deocamdată, în lipsa oricărei alte dovezi precise, trebuie să continuăm a presupune că leşul lui Cromwell zace în adînca groapă din vechea răspîntie Tyburn şi anume nu în locul marcat astăzi de placa pusă în apropiere de Marble Arch, ci acolo unde strada Con- naught se întîlneşte cu piaţa Connaught.

Soarta capului este mai sigură, fiindcă, deşi stranie, povestea lui în continuare are mai multă temeinicie. Se spune că, după ce a stat deasupra faţadei lui Westminster Hali pînă prin anul 1680, a fost doborît de vînt, spre sfîrşitul domniei regelui Iacob al II-lea, în decursul unei furtuni nemaipomenite. Căzînd la picioarele unuia dintre oştenii de strajă, acesta .l-a ridicat şi, dîndu-şi seama al cui era, l-a dus acasă ascuns sub manta. Fiica oşteanului a vîndut tigva unei familii din comitatul Cambridge, de unde a căzut în mîinile unui actor desfrînat şi beţiv cu numele de Samuel Russell. Începînd de atunci, tigva reapare la lumina zilei, fiind văzută cam prin anul 1780 în posesia familiei Russell de către un anume James Cox, proprietarul unui muzeu, care mai tîrziu a cumpărat-o. Acesta a vîndut-o la rîndul său cu 230 de lire sterline unui grup de trei afacerişti, care au expus-o pe timpul Revoluţiei franceze, coincidenţă socotită drept fericită din punct de vedere republican. în cele din urmă, tigva a ajuns în posesia lui Josiah Wilkinson, iar de la acesta, prin moştenire, în mîinile lui Canon Wilkinson, care a lăsat-o la rîndul lui, prin testament, colegiului Sydney Sussex, adică colegiului în care studiase Cromwell la Cambridge.

însă înainte de a fi ajuns în acest loc academic de odihnă, tigva a făcut obiectul a diferite expertize arheologice şi ştiinţifice. în anul 1911, craniul a fost prezentat Institutului regal de arheologie, iar în jurul anului 1930 a fost supus unei adîncite investigări

ştiinţifice de către doi „specialişti cranieni[i!], Karl Pearson şi doctorul Morant. într-un articol remarcabil, publicat în revista *Biometrica,*

cei doi au arătat că ţeasta a fost trepanată după moarte, operaţie necesară pentru condiţiile in care se făcea, în secolul al XVII-lea, îmbălsămarea, şi după aceea desprinsă de trup prin mai multe lovituri de secure [3,i]. Nu este nevoie să subliniem că decapitarea unui cadavru după moarte, însoţită pe deasupra şi de o trepanarc, trebuie să fi fost, chiar pentru acele timpuri, o operaţie extrem de rară. Ţeasta, avînd dimensiunile de 6 inci şi 7/8 şi o capacitate cranianâ de 1 500 cm^3, se potrivea cu aspectul fizic cunoscut al lui Cromwell pînă şi. în privinţa adînciturii lăsate de negul de deasupra ochiului şi aparţinea unui bărbat în vîrstă de circa 60 de ani. Aşa cum a scris un chirurg eminent într-un studiu ulterior prin care analiza probele aduse de Morant şi Pearson, cu toată lacuna prezentată de' provenienţa craniului, era exclus ca el să fi fost o contrafacere : „Pentru a face aşa ceva, falsificatorul ar fi trebuit să cunoască toate amănuntele operaţiei de îmbălsămare, aşa cum era ea executată în secolul al XVII-lea, condiţii care sînt pe deplin respectate în cazul capului lui Cromwell. Ar fi trebuit apoi să pună să se îmbălsămeze mai întîi întregul trup şi să-i taie capul, după ce ar fi ales cadavrul unui om în vîrstă ele 60 de ani cu mustaţă şi «muscă» sub buza inferioară şi avînd un neg deasupra ochiului. O asemenea contrafacere este imposibilă şi de aceea nu trebuie luată în considerare[11]. [37]

Aceasta a fost în tot cazul poziţia înţeleaptă pe care a luat-o colegiul Sydney Sussex atunci cînd a hotărît să-i facă în sfîrşit capului lui Cromwell o înmormîntare cum se cuvine. Locul ales se află în apropierea capelei, însă dintr-un spirit de prudenţă de care Oliver Cromwell nu dăduse dovadă la moartea lui s-a socotit necesar ca relicva să nu fie expusă pericolului de a fi furată mai tîrziu fie de către veselii studenţi porniţi pe jafuri, fie de către mai stăruitorii regalişti, pericol descris cu atîta simţire de Milton. De aceea, placa ovală aleasă ca să arate locul îngropăciunii a fost aşezată pur şi simplu la stînga intrării în capelă. Ea poartă inscripţia : „în apropierea acestui loc a fost înhumat la 25 martie 1960 capul lui OLIVER CROMWELL, Lord-Protector al Republicii Angliei, Scoţiei şi Irlandei,

student privilegiat ††††††

• De altfel, după cum trupul lui Cromwell nu şi-a aflat cu uşurinţă locul de odihnă, tot aşa nu s-au potolit nici frămîntările pe care le-a stîrnit această personalitate redutabilă. Atît de multe şi de felurite sînt problemele stîr- nite de faptele vieţii lui, încît este îndoielnic că puzderia de controverse dezlănţuite de această personalitate uluitoare va fi potolită cu desăvîrşire vreodată. După cum nu s-a stins încă ura împotriva lui, tot aşa nu i-au dispărut nici admiratorii. Literatura istorică privitoare la Cromwell, precum şi studiile istoricilor care i-au investigat activitatea oferă, prin ele însele, un subiect de un interes extraordinar, deşi de ordin particular şi neavînd o legătură prea strînsă cu lucrarea de faţă. E de ajuns să spunem că atitudinea generaţiilor următoare faţă de arzătoarea temă Oliver Cromwell, aşa cum rezultă ea din această literatură, ne poate face să înţelegem în general atît perioada în care a fost consemnată, cît şi însuşi omul. Una din cele mai adevărate judecăţi asupra faimei lui Cromwell a fost exprimată, chiar în decursul secolului în care a trăit el, de către Richard Baxter : ,,N-a fost om care — după interesele de care erau minaţi cei în cauză — să fi fost mai slăvit sau mai hulit decît el“. Referindu-se la farmecul cîntăririi acestor aprecieri contradictorii, un autor care s-a ocupat în 1938 de cele mai recente lucrări asupra lui Cromwell şi-a început eseul cu deosebit de adevărata observaţie : „Dacă istoriografiei i s-ar îngădui să se îndeletnicească şi cu partea romantică a trecutului, atunci studiul vieţii lui Cromwell ar putea pretinde să capete, din acest punct de vedere, un loc excepţional. “ [38] Ivirea oricărui fel de situaţie istorică comparabilă, îndeosebi guvernarea personală, tirania, dictatura, războiul civil sau revoluţiile, concentrează de fiecare dată atenţia asupra paralelei ce poate fi căutată în Anglia secolului al XVII-lea în general şi în cariera lui Oliver Cromwell în special. Fiecare epocă are năzuinţele ei şi este firesc să fie aşa.

Dar, lăsînd deoparte studiul pur al istoriei, trebuie menţionat că numele lui Cromwell n-a încetat să trezească reacţii de cea mai aprigă mînie chiar la o depărtare de mai multe sute de ani. în secolul al XlX-

---

Student care se bucura de privilegiul de a lua masa împreună cu profesorii. — M.L.

lea, de pildă, proiectul de ornare a Camerei Comunelor cu un şir de statui ale suveranilor Angliei a stîrnit murmure de protest atunci cînd a fost ridicată problema lui Oliver Cromwell. Pînă la urmă partida potrivnicilor a triumfat, neîngăduindu-se ca el să-şi aibă locul, împreună cu ceilalţi cîrmuitori ai ţării, între zidurile acestei instituţii. Către sfîrşitul secolului proiectul a fost reluat cu prilejul aniversării, în 1899, a 300 de ani de la naşterea lui Cromwell. însă în ultima clipă, propunerea guvernului- privind această temă a fost respinsă de către membrii irlandezi ai Camerei Lorzilor, atitudine pe care primul-ministru de pe vremea aceea, lordul Rosebery, a criticat-o, pe bună dreptate, spunînd că ar fi fost „mai elegant şi mai cinstit[11] dacă ar fi fost exprimată înainte ca statuia să fi fost executată şi piedestalul ridicat[39]. Pînă la urmă, statuia a fost aşezată în afara Camerei Comunelor.

Ceremonia de dezvelire a statuii, prezidată de lordul Rosebery, a fost distinsă prin prezenţa la tribună a trei evrei de seamă, lordul Rothschild, sir Samuel Montagu şi domnul Benjamin Cohen, veniţi ca să-şi manifeste recu- 'tinţa pentru faptul că Lordul-Protector le primise nea- . cu căldură în Anglia. Lordul Rosebery a încercat să plice însemnătatea pe care o căpătase Anglia spre sfîr- ?itul domniei reginei Victoria prin aceea că Cromwell „mărise şi menţinuse puterea imperiului britanic[11], arătînd că imperialismul englez nu însemna poftă de dominaţie şi nici trufia puterii, ci mai degrabă idealul lui Oliver Cromwell care credea în Dumnezeu şi în libertate, precum şi în puterea Angliei de a apăra şi pe una şi pe cealaltă, părere pe care Lordul-Protector ar fi încuviinţat-o desigur din toată inima. Şi astfel, statuia lui continuă să stea înălţată şi astăzi, o figură dominantă de o mărime mai mare decît cea naturală, cu faţa îndreptată spre scuarul Parlamentului. Singură în acest loc, ea iese cu mult mai mult în evidenţă decît strînsele şiruri de suverani, mulţi dintre ei uitaţi, un loc cum nu se poate mai potrivit pentru acest om care n-a ajuns să fie de fapt rege, dar care a fost totuşi unic în istoria Angliei.

Firea lui Cromwell a fost atît de paradoxală, încît nu este poate surprinzător faptul că la 3 septembrie, ziua morţii lui, au apărut, nu mai departe decît în anul 1969,

în rubrica anunţurilor personale din *The Times,* două note de comemorare contradictorii. Una din ele cita strigătul de război de la Dunbar : „Să se înalţe Domnul, iar duşmanii să se risipească[-1], în timp ce cealaltă avea următorul cuprins : „Cromwell. Spre veşnica osîndă a lui Oliver. Aţî- ţător la răzvrătire, trădător, regicid, rasist şi fanatic hulitor. Dumnezeu să apere Anglia de oameni ca el". Această dihotomie se extinde de-a lungul întregii lui cariere, încă din timpul războaielor sau chiar dinaintea lor, şi se referă în esenţă la imaginea lui Cromwell ca om de acţiune. .Faptul că a fost om de acţiune nu poate fi pus cîtuşi de puţin la îndoială. Am putea merge chiar mai departe, spunînd că cele mai măreţe momente ale carierei lui au fost acelea în care Cromwell a procedat cu îndrăzneală. Ceea ce i-a adus binemeritata înălţare spre faimă, lucrul care i-a întărit la rîndul lui poziţia în lumea politică şi l-a ridicat pînă la urmă spre cele mai înalte dregătorii ale ţării, au fost tocmai hotărîtoarea repeziciune a raţionamentelor sale militare, precum şi rapida şi strălucita concentrare a gîn- dirii lui pe cîmpul de luptă. Ca om politic, iar mai tîrziu ca stăpînitor al autorităţii supreme, aceeaşi capacitate de a lua hotărîri rapide, care semăna mai mult a impulsivitate în viaţa din timp de pace, a dus la dizolvarea Parlamentului trunchiat, l-a ridicat pe tronul Protectoratului şi a prevenit, prin promptele lui acţiuni de eschivă faţă de parlamentele de diferite compoziţii, ameninţările la adresa poziţiei lui.

Poate că tocmai această unică însuşire „cromwelliană[11] i-a atras pe cei ce se interesau de stările de fapt ale acţiunii politice să-i studieze viaţa. într-adevăr, devenirea lui Oliver Cromwell n-a fost cercetată numai, de oameni politici englezi ca John JVIorley sau Isaac Foot, dar şi de fostul preşedinte al Americii, Theodore Roosevelt. Şi totuşi, imaginea aceasta a lui Oliver Cromwell ca personalitate istorică gata să-şi ia răspunderea şi să conducă prin forţă, deşi adevărată în sine, nu cuprinde şi umbrele aferente. Este omis îndeosebi dialogul de o viaţă întreagă pe care Cromwell l-a purtat cu el însuşi în privinţa vrerilor Atot-puternicului, meditaţie care a condus uneori la răstimpuri de şovăială atît de prelungi şi de chinuitoare, încît, dacă ar fi să ne luăm după ele,

Cromwell n-ar prea merita numele de om de acţiune. Pasiunea lui pentru cauza protestantă, izvorîtă din intensa-i preocupare faţă de răspîndirea credinţei, precurp şi grija şi interesul pentru propăşirea spirituală a poporului englez au constituit o cu totul altă latură a firii sale şi au jucat un rol îndestul de puternic, a cărui urmare a fost însă adesea să-1 împingă mai degrabă la şovăială decît la acţiune.

Faimoasa duritate de care dădea dovadă din cînd în cînd trebuie pusă în cumpănă cu latura mai simţitoare a firii sale : bunătatea faţă de cei slabi şi grija de oameni, pe care a arătat-o în multe cazuri particulare, precum şi străduinţa dovedită ca Protector de a uşura viaţa oamenilor de rînd, astfel ca să nu mai fie împilaţi prin acţiunile autorităţilor care îi cîrmuiau. Înşirînd, în 1654, calităţile care făcuseră din Cromwell o admirabilă figură proeminentă a naţiunii engleze, Milton' o cuprindea şi pe aceea a lipsei oricărei lăudăroşii şi trufii în legătură cu trecutul său Şi de fapt mărturiile arată, într-adevăr, că el obişnuia să atribuie, chiar în convorbirile sale particulare, meritul izbînzilor sale lui Dumnezeu de la o anumită treaptă în sus şi oştenilor săi de acolo în jos. Avea simţământul relaţiilor de familie, iar atitudinea faţă de copiii săi este atît de atrăgătoare, nu din cauză că a fost desăvîrşită, ci pentru că a fost atît de omenească. Se arăta curtenitor faţă de femei şi era întotdeauna gata să le cuprindă printre prietenii săi. închina prieteniei mult timp şi multă artă, şi era răsplătit prin cordialitatea şi afecţiunea unor oameni de cele mai diferite nuanţe politice. îndrăgea, de asemenea, Anglia însăşi, provincia engleză, sporturile engleze în aer liber, caii, cîinii, vînătoarea cu cîini şi cu şoimi, lucru care nu numai că-1 arată a fi fost un om cu talente multiple, dar îl punea în legătură strînsă cu oamenii pe care îi cîrmuia, fiindcă îi împărtăşeau gusturile. Puse la un loc, aceste însuşiri duc la concluzia certă că, în viaţa lui particulară, Oliver Cromwell a fost un om cu mult farmec, pe care şi-1 exercita aproape asupra tuturor acelora cu care avea de a- face.

însă toate acestea nu înseamnă că am tăgădui latura întunecată a firii sale, furia aceea teribilă care îl mîna în decursul bătăliilor şi care îl făcuse să-i

masacreze, fără să se căiască, pe preoţii irlandezi şi să-1 ucidă pe rege, fără să-1 treacă după aceea nici cel mai slab fior de groază. Se recunoştea însă îndeobşte pe vremea aceea că, spre deosebire de multe dintre căpeteniile dinaintea lui sau de după el, care au căutat să dobîndească şi să păstreze o poziţie de forţă, Oliver Cromwell n-a fost un om însetat de sînge. Dintr-un anumit punct de vedere, poate că tocmai datorită faptului că îşi stabilise o normă ridicată de comportare politică, n-a fost pus pe aceeaşi treaptă cu tiranii şi dictatorii, deşi forţa morală superioară de care a dat el dovadă a trecut uneori neobservată. Despre atitudinea faţă de propriii săi inamici s-a spus că : ..De obicei nu se ptirta aspru cu ei, aşa cum făceau alţii de felul lui sau cum se aşteptau unii că are să facă".[61] De altfel, înseşi accesele lui de mînie erau în contrast izbitor cu marea stăpînire de sine pe care o dovedea cu alte prilejuri. Explicaţia pe care ar fi dat-o el însuşi era simplă : accesele de furie veneau de la Dumnezeu. O explicaţie mai complicată ar fi aceea că, prin acţiunile sale năpraznice şi temerare, Cromwell tăia din cînd în cînd nodul gordian al propriei sale firi, nod reprezentat de acea continuă cîntărire a semnelor şi vrerilor divine care l-au făcut, de pildă, să zăbovească atît de mult pînă s-a legat pe viaţă şi pe moarte cu duşmanii făţişi ai regelui. Ceea ce a dat o înfăţişare paradoxală firii lui a fost tocmai această dublă aptitudine de acţiune şi inacţiune.

Fireşte că un asemenea om trebuia să se apere împotriva învinuirii de făţărnicie, îndeosebi atunci cînd împrejurările luau pentru el o întorsătură favorabilă. El însuşi făcuse observaţia că nimeni nu se urcă mai sus decît cel ce nu ştie încotro se îndreaptă, deşi este uneori greu să-i convingi pe cei ce-1 privesc că un asemenea Icar norocos n-a năzuit de la început să ajungă la soare. Cu siguranţă că Oliver Cromwell n-a fost un făţarnic în sensul convenţional şi josnic al cuvîntului, deşi, ca orice om angajat în treburile obşteşti, era obligat să nu-şi dezvăluie gîndurile. în biografia lui Cromwell, intitulată *The Perfect Politician,* pe care a scris-o în secolul al XVII-lea, Henry Fletcher cita chiar de la început potrivita maximă: *„Qui nescit dissimulare, nescit regnare"*

##########. Baxter şi-a dat în această privinţă următoarea părere corectă : „Cromwell socotea păstrarea secretului drept un merit, disimularea o calitate, iar simularea, adică, mai pe şleau, minciuna sau perfidia, drept un cusur tolerabil în caz de necesitate[11]. Argumentul potrivit căruia scopul scuză mijloacele este unul din acele adevăruri pe care foarte puţine căpetenii, sau chiar oameni politici, le pot ocoli în decursul vieţii lor.

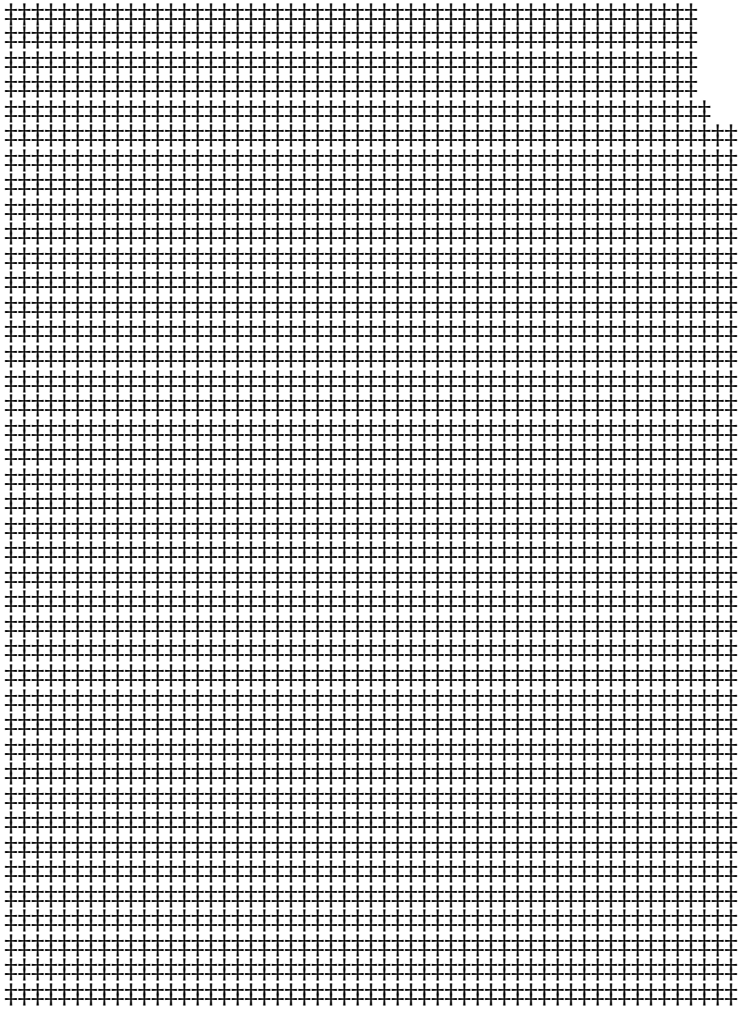

Una din marile şi neîndoielnicele calităţi ale lui Cromwell, care i-a sprijinit înălţarea, dar l-a şi expus învinuirii de premeditare calculată, era darul lui de a-şi înţelege semenii. Doctorul Bate scria că „nimeni nu se pricepea mai bine ca el la oameni'[1], însuşire care l-a ajutat în bună măsură să-şi însufleţească oştenii şi să creeze armata noului model. Era în stare să simtă apropierea sufletească şi s-o inspire, fără să-şi pună în joc poziţia socială. Mai apoi, a fost ajutat din plin să guverneze nu numai de oameni ca Thurloe, în Consiliul de stat, şi, în Scoţia, de către excelenta clasă de administratori pe care şi-a ales-o, dar în general de oameni ca Broghill, Fauconberg şi Lockhart, foşti regalişti, însă competenţi. Din acest punct de vedere, felul iscusit în care se purta cu semenii săi este cea mai convingătoare expresie a inteligenţei lui. Din fire, Cromwell nu era un ignorant. în rapoartele ambasadorilor străini puşi să-1 observe pot fi găsite multe referinţe la „agerimea[11] şi „înţelepciunea[11] lui. Whitelocke, care avusese toate posibilităţile să-1 cunoască, îi confirmă inteligenţa şi subtilitatea [z'12]. Cu toate acestea, Cromwell nu era un om deosebit de cult şi se părea că avea atrăgătorul obicei al celor care citesc puţin, dar cu temei, de a stărui mai mult asupra unei anumite cărţi. în fond, inteligenţa lui echivala în cel mai bun caz cu certa aptitudine de a-şi dibui calea într-o situaţie dată, lucru care însemna la rîndul lui că se putea identifica cu minţile şi acţiunile celor din jurul său. încă din anul 1645, sir William Waller, războinicul, vorbea despre dibăcia lui Cromwell de a se arăta precaut în cele ce spunea, făcîndu-i în acelaşi timp pe ceilalţi să iasă din rezervă şi să-şi dea la iveală cele mai intime intenţii. Faptul că şi-a făcut încă de pe cînd era tînăr relaţii politice utile în Parlament, că s-a încadrat cu uşurinţă într-o grupare, că a făcut parte din comitete şi din alte asemenea organe, precum şi dibăcia lui de a trece drept un bun om de partid, reprezintă o dovadă mai evidentă a inteligenţei sale înnăscute decît multe din cuvîntările lui. Oricît ar fi de fascinante prin privirile fulgerătoare pe care ni le oferă aceste cuvîntări asupra omului aflat în spatele norilor, negurile întunecate care au coborît pînă la noi sînt adesea

---

Cine nu ştie să se prefacă, nu ştie să guverneze (în lat. în text). — M.L.

mult prea dense pentru ca să-i putem acorda titlul de mare orator. De asemenea, scrisorile lui, care ne mişcă adesea inima prin sinceritatea şi naturaleţea lor atunci cînd se referă la vreo amărăciune personală, sînt îndeobşte prea întortocheat scrise pentru a le putea proslăvi ca literatură, înclinările fireşti ale minţii lui erau uneori mistice, dar nu intelectuale.

In ceea ce priveşte corolarul învinuirii de ipocrizie, adică acela de ambiţie nemărginită şi necinstită, răspunsul este mai greu de dat. Ar trebui subliniat faptul că, spre deosebire de căpeteniile .viitoare, care vor simţi cîteodată că mantia măririi apasă prea greu pe umerii lor pentru ca să se poată supune porunsilor, Cromwell s-a dovedit a fi un comandant secund abil şi agreabil. Nu era stăpînit de acea *superbia* §§§§

alţii să scape de con- strîngeri, lucru dovedit de sforţările sale ferme de a-1 convinge pe Fairfax să accepte comanda supremă în Scoţia. Este, de asemenea, îndoielnic că ar fi pus la cale conflictul cu Manchester pentru alte motive decît cele militare. Părerea răspîndită de panegiriştii săi, că fusese chemat în serviciul ţării direct din viaţa particulară, poate fi susţinută cu mai multă tărie, luînd în considerare ultimele împrejurări ale înălţării sale atunci cînd era la vîrsta mijlocie, decît însuşindu-ne părerea opusă că ar fi fost un om continuu înclinat să-şi croiască cu ghearele calea spre vîrf.

Faptul că Cromwell putea fi cuprins, într-un anume caz, de orbitorul simţămînt al dreptăţii cauzei lui rezultă în mod evident din vigoarea şi încordarea de care a dat dovadă în conducerea războiului civil. Căutînd să înfăptuiască schimbarea, adică să aducă pacea prin război, după cum spune deviza latină, Cromwell a dovedit că se lepă- dase de toate îndoielile, fapt deosebit de remarcabil dacă ţinem seama cît de revoluţionară era ideea de a ridica armele împotriva regelui în contextul istoric al acelor vremuri cînd mulţi se codeau mai întîi în faţa unei asemenea perspective, pentru ca pînă la urmă să se frămînte de grijă. Ceea ce dă carierei lui Cromwell un aspect deosebit de important şi paradoxal este tocmai faptul că după ce a condus revoluţia împotriva ordinii existente, ca s-o numim aşa, a ajuns ulterior în poziţia opusă de a reprezenta el însuşi ordinea. Istoria cunoaşte mulţi revoluţionari, iar multe cîrmuiri s-au născut de pe urma unor răsturnări violente. Totuşi faptul că Cromwell a reuşit să se implice în conflict de pe ambele părţi ale baricadei şi să supravieţuiască după aceea reprezintă pentru el un merit aproape fără seamăn. In felul acesta, în dihotomia fundamentală a personalităţii sale el a fost nevoit să includă suplimentarul şi contradictoriul element de a trebui să înfrunte chiar problemele pe care le ridicase el însuşi la început. Pe măsură ce umbrele Protectoratului se alungeau, el s-a văzut în situaţia de a trebui să folosească din ce mai mult tocmai acele mijloace financiare sau politice împotriva cărora iniţial se ridicase. Cromwell.şi-a păstrat puterea

---

Trufie (în lat. în text). — M.L.

prin mijloace pe care Carol I ar fi fost încîntat să le folosească, dacă le-ar fi avut la dispoziţie, pentru o cauză pe care Cromwell o denumea pe atunci tiranie despotică.

Rezultă că pervertirea guvernării lui nu s-a datorat atît puterii absolute, ci unui alt corupător, şi anume împrejurărilor potrivnice, lucru care n-a făcut însă ca breşele din caracterul său să se vindece, astfel îneît să poată vieţui mai uşor cu el însuşi. Era vestit pentru indulgenţa lui, precum şi pentru vigoarea cu care militase înainte de război împotriva bisericii anglicane din cauza conformismului pe care aceasta încerca să-1 impună conştiinţelor. De aceea l-a mîhnit faptul că a trebuit să impună anumite măsuri ce aduceau a cenzură asupra propriilor minorităţi disidente, fiindcă — după cum socotea el — acestea nu voiau să respecte cerinţele legii şi ordinii. în cuvîntările şi convorbirile sale, precum şi în discuţiile cu disidenţii, Cromwell nu contenea să sublinieze măsura în care libertatea de conştiinţă înflorea sub Protectorat, fiind mai mare decît fusese vreodată în Anglia, lucru care, aşa cum s-a arătat, nu poate fi combătut. Totuşi, situaţia aceasta nu-1 scutea de grijile care îi stăpîneau întruna mintea şi mai ales de teama că oamenii aceia nu vor respecta voia cerească, ci se vor pregăti să lupte şi pe mai departe împotriva lui. Ceea ce îi va pricinui însă cea mai mare suferinţă ca Protector va fi propria lui concepţie spirituală, concepţie care îi adusese totuşi cel mai mare sprijin în vreme de război, cînd fiecare izbîndă era pentru el un nou semn că cel Atotputernic era de partea lui. Dar unde erau de găsit semnele similare ale păcii ? Desigur că nu în dizolvarea diferitelor parlamente, în sporovăială quakerilor sau în răzvrătirile regaliste. Ceea ce îi aducea poate ceva din vechiul sprijin era doar politica lui externă şi colonială. Se dovedea astfel că pînă la urmă omul de acţiune era la cheremul omului introspectiv, nici unul nelăsîndu-1 pe celălalt să se odihnească.

Şi totuşi nu putem afirma simplu şi comod că Cromwell avea „două suflete ajutătoare, unul bun şi unul rău". în omul acesta sălăşluia un singur suflet adevărat, astfel că în fond ceea ce stîrneşte simpatia firească pe care o simţim pentru această fiinţă chinuită sînt tocmai aceste paradoxuri şi îndoieli, care, pe o

scară mai largă, au contribuit în mare măsură la moştenirea pe care ne-a lăsat-o el după moarte. Pot pretinde, pe bună dreptate, că se trag din Cromwell atît elementele radicale, cît şi cele conservatoare ale vieţii engleze şi anume primele din oşteanul înflăcărat şi din tînărul om politic, iar celelalte din bătrînul şi obositul Protector care căuta să folosească la maximum *status quo* de dragul legii şi al ordinii. Sînt menţionate îndeobşte două moşteniri pe care le-a lăsat în urma* lui Cromwell : Moştenirea cea bună este reprezentată de fondul noncon- formist al vieţii engleze, şi îndeosebi de acea conştiinţă nonconformistă căreia i se datoreşte în bună măsură onestitatea şi integritatea, care, aşa cum s-a exprimat sir Charles Firth, au avut timp să prindă rădăcini şi să se întărească sub ocîrmuirea lui Cromwell [43]. Drept moştenire rea este menţionată adesea ura împotriva guvernării militare, care îşi are obîrşia îndeosebi în experienţa cu generalii-maiori. După cum se ştie însă, moştenirile de acest fel sînt greu de analizat, fiindcă adevărata moştenire a carierei unui om poate fi cîteodată extrem de negativă. Ne putem încumeta doar să ghicim ce frămîntare năpraznică ar fi zguduit mai tîrziu structura socială a Britaniei dacă n-ar fi intervenit prefacerile mai domoale ale războaielor civile, care s-au sfîrşit prin întremătoarea ocîrmuire a lui Oliver.

'"Mai vădit este faptul că Cromwell a dovedit că, datorită calităţilor sale excepţionale, un om de obîrşie modestă se poate ridica atît de sus, încît să înfrunte cele mai mari puteri ale lumii. Ceea ce a stîrnit, deşi fără voia lor, admiraţia contemporanilor lui a fost tocmai acest spectacol al provocărilor şi izbînzilor asociat cu simţămîntul obştesc că omul era demn de locul lui, chiar dacă nu-i aparţinea pe drept. Sir John Reresby, regalistul, a fost acela care a spus despre Cromwell că „în cazul cînd cauza lui ar fi fost dreaptă, el putea fi unul din cei mai mari şi mai bravi oameni pe care i-a creat lumea". '"[1] Existenţa unui om atît de mare în viaţa publică a Angliei, şi deci în istoria ei, este în felul ei o moştenire tot atît de permanentă ca şi controversele care îi mai înconjoară încă numele. Cromwell a atins o înălţime de la care a putut nu numai să întindă mîna spre coroana regală, care era de atîta vreme simbolul autorităţii supreme în Anglia, dar, ca un

ultim triumf, să o şi respingă, păstrîndu-şi totuşi puterea.

Chipul său îndîrjit şi îndurerat ne priveşte de-a curmezişul vremurilor ca un izvor de inspiraţie pentru oştean, iar pentru revoluţionar ca un izvor de încredere magică în lucrarea ce aşteaptă să fie înfăptuită. Aflat acum în anii bă- trîneţii, el ne îndeamnă cu şi mai multă putere să nădăjduim că oameni asemenea lui pot să existe şi vor mai trăi, iar odată cu ei va veni, indiferent de scăderile practicii şi de întunecarea străvechii străluciri în inevitabila pulbere a necazurilor, grija pentru onestitatea guvernării şi încrederea în capacitatea conducerii. Atîta vreme cît influenţa individualităţilbr asupra cursului istoriei va fi socotită demnă de a fi luată în consideraţie, persoana lui Oliver Cromwell — exemplu suprem al omului care şi-a făurit el singur destinul, influenţînd astfel, în bine sau în rău, şi soarta ţării sale — va trebui să ocupe un loc de frunte. Carlyle credea în cultul eroilor, pe care îl socotea un fapt valoros, precum şi în certitudinea că eroii ne sînt trimişi de soartă. Poate că o epocă mai lipsită de avînt îi va tăgădui lui Cromwell epitetul de erou, fără să-i poată tăgădui însă măreţia, calitate pe care nimeni din cei ce l-au cunoscut, fie că era vorba de prieteni sau de vrăjmaşi, n-a încercat să i-o smulgă. Cel care a rostit epitaful definitiv al Protectorului a fost propriul său slujitor, John Maid- stone, care, de pe poziţia lui, lipsită, prin datină, de eroism, şi fără să ţină seama de defectele, pasiunile şi intenţiile stăpînului său, a spus : „Arareori a sălăşluit într-o casă de lut un suflet mai mare“.

Indice de autori şi lucrări

12 TOTUL, SE ÎNNOIEŞTE

1 Whitelocke, II, p. 523.
2 *Mercurius Pragmaticus* 12 Iunie 1649.
3 Whitelocke, III, p. 135 ; *Mercurius Pragmaticus* 12 Iunie 1619.
4 Whitelocke, III, p. 49 ; In- *ventories,* p. xiv ; C.S.P. Domestic 1649—50, p. 468.
5 Jusserand, XXIV, p. 83 ; *Inventories.* p. xiv.
6 Oxford English Dictionary, II.
7 Ludlow, I, p. 220.
8 C.S.P. Domestic 1549—50, p. xiv.
9 Gibb, *Lilburne, p.* 292.
10 Zagorin, *Political Thought,* p. 79 ; Masson, IV, p. 64.
11 Halkett, p. 26 ; Underdown, *Conspiracy,* p. 13 ; Josselin, p. 63 ; Gibb, *Lilburne,* p. 233.
12 *Cromwelliana,* p. 53; Whitelocke, III, p. 53 ; *Mercurius Pragmaticus* 12 Iunie 1649.
13 Whitelocke, III, p. 540 ; Ab- bott, II, p. 8.
14 Abbott, II, p. 95.
15 Abbott, II, p. 237.
16 *Mercurius Pragmaticus,* 27 Februarie 1649,
17 Abbott, II, p. 36.
18 Gibb, Lilburne, p. 259.
19 Walker, *fndependency,* II, p. 153.
20 *Mercurius Mililaris* 22 Aprilie 1649.
21 Capp, p. 52—5.
22 Whitelocke, III, p. 17 ; Lefter *to Lord Fairfax.*
23 Whitelocke, III, p. 24 ; Gardiner, *Commonwealth,* I, p. 248.
24 Hill, God's Englishman, p. 112. •
25 Owen Correspondence, p. 32.
26 Owen Correspondence, p. 23 şi 40.
27 Abbott, II, p. 67 ; *Perfect Diurnall* 14 Mai 1649.
28 Abbott, II, p. 68.
29 Gretton, p. 251.
30 White, *True Relation.*
31 Tonnies, *Behemoth,* p. 162.
32 Wood, II, p. 620.
33 Abbott, II, p. 74.
34 Abbott, II, pp. 74—5.
35 *Perfect Diurnall* 7 Iunie 1649 ; Whitelocke, III, p. 46.
36 Gardiner, *Commonwealth,* I, p. 176 ; Clarendon, V, p.

62.
37 C.S.P. Domestic, 1649—50, p. xiv.
38 *Man in the Moon, 4* Iulie 1649.
39 *Moderate Intelligencer,* 5 Iulie 1649.

Mercurius Pragmaticul, 31 Iulie 1649.

40 Abbott, II, p. 100—1.

41 Chandos, p. 460.

42

IRLANDA : VĂRSAREA DE S1NGE

13 Stearns, p. 353.

1 Murphy, n. 3, p. 77.

2 Murphy, p. 72 ; *History*

3 *of the Warr of Ireland;* Bohn, II, p. 180.

4 Spenser, *View, p.* 151 ; Josselin, p. 67 ; *Mercurius Elencticus,* 25 Iunie 1649 ; *Moderate Intelligencer,* 31 August 1649.

5 Abbott, II, p. 110.

6 Burghclere, I, p. 368 ; Ludlow, I, p. 231.

7 MacLysaght, p. 186.

8 Owen, *Correspondence,* p. 35.

9 Campion, *History; Illustra- tions,* p. 349.

10 MacLysaght, p. 137 şi

11 urm. *Illustrations,* p. 370 ; Piers, *Westmeath,*

12 p. 105.

Murphy, p. 80;

13 *Cromwel- liana, p.* 64.

Abbott, II, p. 118 ;

14 Murphy, p.' 93;

Burghclere, I, p. 372.

15 Gardiner,

16 *Commonwealth, I.* p. 118, n. 2. •

17 Abbott, II, p. 125.

18 Ludlow, I, p. 233 ;

19 Whitelocke, III, p. 112.

20 Abbott, II, p. 128 si n. 62. Verney, II, p. 344.

Abbott, II, p. 127 ; *Cromwelliana,* p. 64.

21 Abbott, II, p. 122 ;

22 Ludlow, I, p. 234 ;

23 Burghclere, I, p. 374 ;

Fletcher, p. 34 ; Whitelocke, III, p. 78.

24 Burghclere, I, p. 373. Murphy, p. 116.

C.S.P. Venctian, 1647—52, p. 116 ; Murphy, p. 142.

Very full and particular relation, N.L., Ireland, MS 9696.

25 Abbott, II, p. 135.

26 Abbott, II, p. 142.

27 Abbott, II, p. 139.

28 Abbott, II, p. 140.

29 *Dr. French,* N.L. Ireland, MS 9696.

30 Heath, *Flagellum,* p. 83.

31 C.S.P. Irish Series, 1660— 1652, p. 336.

32 *Taking of Wexford;* N.L. Ireland, MS 9696.

33 N.L. Ireland, MS 9696, *22* Octombrie 1649.

34 *Very Full and Particular Relation,* N.L., Ireland, MS 9696.

35 Abbott, II, p. 145.

36 Fanshawe, p. 53 ; Abbott, II, p. 164.

37 Abbott, II, p. 176.

38 Murphy, p. 245.

39 Abbott, II, p. 173 şi 186.

40 Abbott, II, p. 196.

41 Prendergast, p. xxvi.

42 N.L. Ireland, D 7403 ; Murphy, p. 261.

43 Abbott, II, p. 229 ; Burghclere, I, p. 380.

44 Murphy, p. 335 ; Abbott, II, p. 252 ; Tibbutt, *Dyve,* p. 100.

45 *History of the Warr of Pretând,* p. 106.

46 Murphy, p. v.

47 Whitelocke, III, p. 108 ; *Mercurius Politicus,* 3 Iunie 1650.

14 SCOTIA : DECIDEREA CAUZEI

1 Whitelocke, III, p. 117 ; Underdown, *Conspiracy,* p, 30.

2 Hillier, *Titus,* Appendix, p. 329—333 ; Willcock, p. 369.

3 Hutchinson, p. 315; Whitelocke, III, p. 207.
4 *Mercurius Politicus*, 6 Iunie 1649 ; *Nouveles Ordi- naires* Nr. 1 ;
5 Bastide, p. 155, n. 1.

Jusserand, XXIV, p. 85 ; Nickolls, *Letters,* p. 11.
6 Josten, II, p. 533 şi 583 ; Gibb, *Lilburne,* p.
7 297.
Abbott, II, p. 281 ;
8 Burnet, *History, I,* p. 154.
9 Bright Papers,
10 Introducere. Abbott, II,
11 p. 325.
Nicoll, *Diary, p.* 21 ; Dou- glas, *Scotch Campaigns,* p. 33 ;
12 Abbott, II, p. 290 ; Trevelyan (Longwitton)
13 MSS.
14 Douglas, *Scotch Campaigns,* p. 92.
Abbott, II, p. 302.
15 Douglas, *Scotch*
16 *Campaigns,* p. 67 n. şi
17 p. 70 ; Nickolls, *Letters,*
18 p. 17.
Burnet, *History,* I, p. 56. Carte, I, p. 380.
19 Fletcher, p. 101.
Barnes, *Memoirs,* I, p. 111; Tibbutt, *Okey,* p.
20 39 ; Abbott, II, p. 521.
Hodgson, p. 147 ; Abbott, LV, p. 278 ; Whitelocke, III, p. 239.
Nickolls, *Letters,* p. 23 ;
21 Abbott, II, p. 326—330 ; Burnet, *History,* I, p. 56 ; Douglas, *Scotch*
22 *Campaigns,* p. 100 şi n. 2.
Henfrey, p. 2 ;
23 Whitelocke, III, p. 236 ; Abbott, II, p. 391.
Public R.O. 31/3/90 ;
24 *Nou- velles Ordinaires* Nr. 10 ; Nickolls,
25 Letters, p. 25.
Baillie, III, p. 105;
26 Scottish R.O. 31/19 ;
27 Nicoll, *Diary,* p. 32.
Fletcher, p. 121; Abbott, II, p. 337.
28 Baillie, I, p. lxii; Abbott,
29 II, p. 346.
30 *Roundhead Officers,* p.
19. Whitelocke, III, p. 255 ; Abbott, II, p. 482 ; *Crom- welliana,* p. 92.
Nicoll, Diary, p. 34; Heath, *Flagellum,* p. 102.
Abbott, II, p. 385.
Abbott, II, p. 395 ; *Perfect Passages,* 7 Martie 1651 ; Heath, *Flagellum,* p. 107.
31 Abbott, II, p. 397 ; New- battle, II, GD40/10 ; Carte, I. p. 466 ; Josselin, p. 81.
32 Abbott, II, p. 412.
33 Noble, I, p. 135 ; Abbott, II, p. 425.
34 Abbott, II, p. 421 ; *Several Proceedings,* 29 Mai 1651 ; Whitelocke, III, p. 306.
35 Abbott, II, p. 421 ; *Perfect Diurnall,* 26 Mai 1651.
36 Douglas, *Scotch Campaigns,* p. 258; *Roundhead Officers,* p. 31, 18, 21—2.
37 *Roundhead Officers,* p. 33 ; Fletcher, p. 137.
38 Carte, I, p. 427.
39 Abbott, II, p. 444.
40 *Mercurius Politicus,* 7 August şi 21 August 1651.
41 Underdown, *Conspiracy,* p. 51.
42 Abbott, II, p. 451—2.
43 Abbott, II, p. 453.
44 Abbott, II, p. 467 n. 179.
45 Abbott, II, p. 455.
46 Abbott, II, p. 461.
47 *True and Faithful Narrative.*
48 *Perfect Diurnall,* 1 Septembrie 1651, *Mercurius Politicus,* 4 Septembrie 1651.
49 Hodgson, p. 155.
50 Abbott, II, p. 461 şi 463; *Reliquiae,* I, p. 69 ; C.S.P. Venetian 1647—52, p. 502.

1 Abbott, II, p. 503.
2 *Cromwelliana, p.* 116, Lud- low, I, p. 344 ; C.S.P. Venetian 1647—52, p. 268.
3 C.S.P. Domestic 1651, b. 498.
4 Clarendon, IV, p. 274.
5 Josten, II, p. 591 ; Hill, *God's Englishman,* p. 134.
6 Whitelocke, III, p. 372.
7 Ludlow, I, p. 244.
8 Hutchinson, p. 330.

9 Hardacre, p. 94 ; Jamcs. Social Problems. p. 130.
10 Lilly, *Merlini Angliei;* Thomas, *Religion,* p. 300 ; Firth şi Rait, II, p. 455 ; Ludlow, I, p. 244.
11 Owen, *Correspondence,* p. 46.
12 Vezi James, *Tithes.*
13 Abbott, II, p. 520 ; Masson, IV, p. 92.
14 Abbott, II, p. 537.
15 Abbott, III, p. 586.
16 Hobman, *Thurloe,* p. 20 ; C.S.P. Domestic 1651—2, p. 334 ; C.S.P. Venetian 1647—32, p. 220.
17 Jusserand, XXIV, p. 107 şi 149 şi urm.
18 Hill, *God's Englishman,* p. 132 ; Fletcher, p. 182 ; Abbott, II, p. 568.
19 Hiil, Puritanism, p. 133 ; C.S.P. Venetian 1657—52, 202.
20 C.S.P. Venetian, 1647—52, p. 202.
21 Rowe, *Vane, p.* 147 şi urm.
22 Abbott, II, p. 526.
23 Whitelocke, II, p. 446.
24 Whitelocke, III, p. 468 şi urm.
25 *Mercurius Politicus,* 18 şi Septembrie 1651; 22 Aprilie 1652.
26 Zagorin, *Political Thought,* p. 64 şi urm.; *vezi* Wallace, *Destiny.*
27 C.S.P. Venetian 1647—52, p. 300.
28 Gardiner, *Commonwealth,* C.S.P. Venetian 1652—3, p. 60.
29 Abbott, II, p. 626 ; Whitelocke, IV, p. 1; Gumble, p. 73.
30 Abbott, III, p. 58.
31 Abbott, III, p. 59.
32 Gardiner, *Commonwealth,* II, p. 259 şi urm. : Abbott, II, p. 640.
33 Abbott, III, p. 60.
34 Josten, II, p. 642.
35 Gardiner, *Commonwealth,* II. p. 264 n. 1.
36 Ludlow, I, p. 352 ; Blen- cowe, p. 140 ; Whitelocke, -IV, p. 5.
37 Worden, *Bill,* p. 496; Josten, II, p. 642.
38 Ludlow, I, p. 357.
39 Abbott, III, p. 5 şi p. 60.
40 Osborne, p. 77 ; *Nouvelles Ordinaires* Nr. 148.
41 C.S.P. Domestic 1653, p. 304.

16 LA HOTARUL PROFEŢIILOR

1 Abbott, III, p. 453 *Staffs, and Rebellion,* p. 72 ; D.N.B.
2 *Staffs, and Rebellion,* p. 73; Hardacre, p. 106.
3 C.S.P. Venetian 1653—4, p. 81, Guizot II, p. 372.
4 Carte, II, p. 372.
5 C.S.P. Venetian 1653—4, p. 77 ; Gardiner, *Commonwealth,* III, p. 280 ; Abbott, III, p. 280
6 C.S.P. Venetian 1653—4, p. 90; Jasnowski, p. 52.
7 Abbott, III, p. 31; Burnet, *History,* I, p. 89.
8 Abbott, II, p. 506; Hobman, *Thurloe,* p. 30.
9 Osborne, p. 79 ; C.S.P. Venetian, 1653—4, p. 78 ; *Staffs, and Rebellion,* p. 73.
10 Margoliouth, I, p. 100 ;

II, p. 304.
11 Abbott, III, p. 649.
12 *Staffs, and Rebellion,* p. 76; Clarendon, V, p. 282; Far- nell, *Usurpation.*
13 Abbott, III, p. 454 ; *Staffs. and Rebellion,* p. 77.
14 Abbott, III, p. 52.
15 *Staffs, and Rebellion,* p. 77.
16 Abbott, III, p. 70.
17 Wilson, *Dutch Republic,* p. 187; Abbott, III, **p. 84.**
18 Whitelocke, III p. 377; Cromwellian Union, p. xxxix şi urm.
19 Row, Blair, p. 292; *Scoţiană and Commonwealth,* p. 41, p. xxvi şi p. 370.
20 *Scoţiană and Common wealth,* p. xxxv şi p. 260.
21 *Scoţiană and Commonwealth, p. 363;* p. 79; p. 273; p. 365. .
22 *Scoţiană and Commonwealth,* p. xlvi şi urm.
23 *Vezi* Trevor-Roper, *Reli- gion, p.* 363.
24 Jaffray, p. 51.
25 Brown, *Baptiste, p.* 27 n. 49.
26 James, *Tithes,* p. 13.
27 Abbott, III, p. 88.
28 Kitchin, *L'Estrange,* p. 37.
29 Bastide, p. 20.
30 Abbott, III, p. 124.
31 Abbott, III, p. 116.
32 Thurloe, I, p. 645;
33 Hane, *Journal, a* xxiii.
34 C.S.P. Venetian, 1653 —4, p. 155.
35 *Commons Journals,* VIII, p. 363.
36 Abbott, III, p. 131.
37 Ludlow, I, p. 370 ; C.S.P. Domestic, 1653 —4, p. 297 ; Abbott, IV, p. 417.
38 Burnet, *History, I,* p. 72; *Nouvelles Ordinaires* Nr. 183.
39 Abbott, III, p. 139.

17 PUTEREA

1 Fletcher, p. 196 ; *Scoţiană and Protectorate,* p. 10.
2 Hobman, Thurloe, p. 21 şi 13 ; Brown, *Baptists, p.* 45; Thurloe, I, p. 640.
3 *Agathocles;* Hobman, Thurloe, p. 30.
4 Palme, *Peace,* p. 165 n. 1.
5 *Weekly Intelligencer,* 14 Martie 1654 ; C.S.P. Domestic 1653—4, p. ix ; 1654, p. 291 ; *Inventories,* p. 72, 417.
6 C.S.P. Domestic 1653—4, p. 448 şi urm ; *Inventories,* p. 163 şi 55 ; Evelyn, I, p. 328.
7 C.S.P. Domestic 1654, p. 70, 137 şi urm.
8 C.S.P. Domestic 1654, p. 39 şi 99.
9 Nickolls, *Letters,* p. 115.
10 Firth, *Court,* p. 352.
11 Waylen, p. 186 ; Abbott, II, p. 508.
12 *Newcastle,* p. 184.
13 Abbott, III. p. 373 ; Firth, *Court,* p. 357 ; C.S.P. Domestic 1655, p. 87.
14 Fletcher, p. 210.
15 Scholes, p. 130 şi urm. ; Young, *Music,* p. 213.
16 *Scholes,* p. 137 şi p. 142. n. 2.
17 Scholes, p. 59 şi urm.
18 Hotson, p. 44 şi urm.
19 Wright, *Reading of plays,* p. 74 şi urm.
20 Hotson, p. 139.
21 Firth, *Davenant,* p. 319.

22 Van Lennep, p. 29.
23 Hotson, p. 158.
24 Masson, V, p. 75.
25 Wright, *Reading of plays,* p. 89 şi 105.
26 Clyde, p. 287 şi 338.
27 Masson, V, p. 235 şi urm.; Vaughan, I, p. 466.
28 Birch, Boyles, p. 284 ; Vaughan, I, p. 466 ; Waylen, p. 296 ; Thurloe, VII, p. 395.
29 Ramsey, Henry, p. 114 ; C.S.P. Domestic 1651—2, p. 468 ; Thurloe, VI, p. 238; Slingsby, p. 218.
30 *Vezi* McClung Evans, *La- wes ;* Souers, *Orinda.*
31 Walpole, *Anecdotes,* p. 444.
32 Scholes, p. 158; C.S.P. Domestic 1657—8, p. 9; Scott Thomson, p. 183.
33 Brailsford, p. 116 şi p. 148.
34 Hotson, p. 59 şi urm.
35 C.S.P. Domestic 1651—2, p. 313 şi 371.
36 Evelyn, I, p. 301 ; de ex. *Mercurius Polilicus* nr. 257; Staffs. R.O. D/868/8/6 ; Os-

37 borne, p. 158 ; Halkett, p. 58.
Barnard, *Throckmorton,* p. 27.
Brett-James, p. 507.
C.S.P. Domestic 1655,
37 p. 316;
Nevo, p. 10.
38 Salisbury MSS, p. 433.
39 *Vezi* Fraser, *Bess and Old Noii.*
40 Burnet, *History,* I, p.
41 272 ; Tollemache MSS.
Maidment, p. 235.
42 Phillips, *Captains,* p. 339 ;
43 Chandos, p. 462 ;
44 Heath, *Flagellum,* p. 128 ; Noble, I. p. 127 n.
Abbott, II, p. 330.
Statfs and Rebellion, p.
45 71. Steadman, *Milton,*
46 p. 79.
47 Zagorin, *Political*
48 *Thought,* p. 71 ;
49 Salmon, p. 106.
Flecknoe, p. 66; Ilutchin- son, p. 339.

18

SPINI ŞI MĂRĂCINI

1 Firth, *Last Years,* I, p. 28 ; Ashley, *Financial,* p. 48 ; Hobman,
2 *Thurloe,* p. 234 ; Masson, IV, p. 479.
Firth, *Oliver,* p. 339 ; C.S.P. Domestic 1653—
3 4, p. ix ; 1654 p. xv ;
4 Wolfe, *Milton,* p. 243.
5 Nourse, p. 520.
6 Hill, *Antichrist.* p. 122.
Abbott, III, p. 607—16.
7 Thirsk, *Sales,* p. 204 ;
8 Hard- acre, p. 945.
Hardacre, p. 109.
C.S.P. Venetian 1643—
9 7, p. 285; *Brief Lives,* II, p. 225;
Petersson, p. 250.
10 Petersson, p. 257 ; C.S.P. Venetian 1653—4, p. 253 ;
11 Hardacre, p. 118.
12
13
C.S.P. Venetian 1655—6, p. 84 ; Clarendon State Pa- pers, III, p. 44 şi p. 275.
Hardacre, p. 119.
Bridgwater MSS /8044.
Bridgwater MSS/8045.

14 Bridgwater MSS /8047.
15 Bridgwater MSS /8179.
16 Bridgwater MSS ,8181.
17 Bridgwater MSS /8180.
18 Bridgwater MSS /8183.
19 Bridgwater MSS /8185.
20 Lamont, *Godly Rule,* p. 155; *Underdown, Conspiracy,* p. 73 şi urm.
21 *Cromwelliana,* p. 134-; Guildhall MSS 6047 /l.
22 Bright Papers .fP43 /BR 78.
23 *Mercurius Politicus,* 6 Iulie 1654 ; Jusserand XXIV, p. 172, 187—8.
24 Gardiner, *Commonwealth,* III, p. 70.
25 Jusserand, XXIV, p. 151 şi n. 3 ; Thurloe, III, p. 33.
26 N.L. Ireland, MS'5879.
27 Prendergast, p. 72 şi urm.
28 Clarke, *Colonisation,* p. 203.
29 Petty, *Down Survey,* p. 91; Prendergast, p. 203 şi 155.
30 Prendergast, p. 228 şi 231.
31 Pakenham MSS.
32 Gookin, *Great Case,* p. 26 ; Bastide, p. 160.
33 Nikolls, *Letters,* p. 44.
34 N.L. Ireland, D/7404 ; Abbott, III, p. 238; IV, p. 437.
35 Prendergast, p. 18.
36 Burghclere, I, p. 434.

37 Orrery, p. 47.
38 Burghclere, I, p. 442.
39 *Several Proceedings,* 31 August 1654 ; Tonnies, *Behe- moth,* p. 180.
40 Abbott, III, p. 434 ; Foot, *Cromwell;* Gardiner, *Commonwealth,* III, p. 179 nr. 1.
41 Abbott, III, p. 446—51.
42 Abbott, III, p. 451.
43 C.S.P. Venetian 1653—4, p. 185.
44 Portland, I, App. Pt. 1., p. 678 ; C.S.P. Venetian 1653—4, p. 269.
45 Margoliouth, I, p. 112 ; Ludlow, I, p. 379 ; Abbott, II, p. 61.
46 Abbott, III, p. 572.
47 Woolrych, *Penruddock,* p. 9.
48 Abbott, III, p. 579.

49 Underdown, *Conspiracy, p.* 125 şi urm.
50 Vaughan, I, p. 151.

19 LA LUCRU ÎN LUME

1 C.S.P. Domestic 1654, p. 457 ; Masson, V, p. 47.
2 Clarke, III, p. 12.
3 Clarke, III, p. 207.
4 Bate, II, p. 208 ; White- locke, IV, p. 189 ; Ludlow, I, p. 417 ; Burnet, *History,* I, p. 79.
6 Gage *English-American,* p. 401.
6 Venables, p. ix.
7 Venables, p. 8 şi xxiii.
8 Venables, p. xli; p. 41 ; Colonial Entry Book 142 '30.
9 Venables, p. xiv.
10 Venables, p. xi-ii ; xxxv.
11 Abbott, III, p. 516.
12 *Mercurius Politicus,* 17 Martie 1655.
13 Venables, p. 146 ; Harlow, p. 37 şi urm.; Ligon, *Bar- bados, p.* 28.
14 Foster, *Horrid Rebellion.*
15 Carte, I, p. 50.
16 Brown, *Baptists, p.* 98 ; C.S.P. Domestic 1655, D. 341 ; Abbott, III, p. 859' ; LV, p. 262 ; Staffs, R.O.D. /868 5/8.
17 Venables, p. 49, p. 160; *Vezi* Taylor, *Western De- sign.*
18 *Mercurius Politicus* 20 Septembrie 1655.
19 Ramsey, *Henry,* p. 20.
20 Hobman, Thurloe, p. 95 ; Colonial Entry Book, SP/ 25,76 ; Thurloe, IV, p. 23.
21 J. Wedgwood, *Collections,* p. 101 ; Andrews, Commit- tees, p. 144 şi urm.
22 British Museum Add. MSS. II, 411.
23 Nickolls, *Letters,* p. 54 ; Abbott, IV. p. 345.
24 Taylor, *Western Design,* p. 111 şi urm.
25 Waylen, p. 210 ; Hinton, p. 96 ; Evelyn. I, p. 323.
26 C.S.P. Venetian 1655—6, p. 10 ; D.N.B.
27 Ashley, *Financial,* p. 147— 8; Abbott, III, p. 745.
28 *Mercurius Politicus,* 10 Mai 1655.
29 Whitelocke, IV, p. 203 ; C.S.P. Venetian 1655—6, p. 72 ; C.S.P. Domestic 1655, p. 184—5 ; Vaughan, I, p. 174, 185 şi 286.
30 Abbott, III, p. 731.
31 Abbott, IV, p. 137 ; Baschet 31/3/102, 5 Iunie 1658; Jusserand XXIV, p. 215 n. 3.
32 Thurloe, VII, p. 190 ; Baschet 31/3/101, 10 Martie 1657.
33 Abbott, IV, p. 261.
34 *Court and Kitchen,* p. 38.
35 Ashley, *Financial,* p. 84.
36 Roberts, *Baltic Policy,* p. 146.
37 Abbott, IV, p. 261; Thurloe, III, p. 173.
38 Jasnowski, p. 52; Borshak, p. 143 şi urm.
39 Thurloe, II, p. 731 ; C.S.P. Venetian, 1655—6, p. 40.
40 *Vezi Hinton,* p. 97 şi urm.
41 Roberts, Baltic *Policy,* p. 150.
42 Abbott, IV, p. 43.
43 Abbott, IV, p. 94.
44 Roberts, *Baltic Policy,* p. 174.

45 Bohn, I, p. 287; Burnet, *History,* I, p. 83.
46 Somers Tracts, VI, p. 330 ; Margoliouth, I, p. 133 ; *Mercurius Politicus,* 3 Septembrie 1658 ; Reresby, p. 16 n. 3 ; Burnet, *History,* I, p. 86.
47 Margoliouth, I, p. 208.
48 Ludlow, II, p. 2—3 ; Jusserand, XXIV, p. 220 n. 2.
49 C.S.P. Venetian, 1655—6, p. 133.
50 Clarendon, VI, p. 94.

EVREII $1 GENERALII-MAIORI

20 Hobman, *Thurloe,* p. 60.

1 Ashley, *Greatness,* p.

2 315—16. Hutchinson, p. 340;

3 Everett, *Kent,* p. 288 ; Roots, *Re- bellion,* p. 194.

4 Abbott, IV, p. 278.

5 Heath, *Flagellum,* p. 171 ; Coate, *Cornwall,*

6 p. 294.

7 Abbott, III, p. 756. Wolf, *American Elements,* p. 76 ;

8 Trevor-Roper, *Reli-*

9 *gion, p.* 281. Hill, *Puritanism,* p. 140. Wolf, *Crypto Jews, p.*

10 55 ; Wolf, *First English Jew,* p. 14. Sadler, *Rights of the*

11 *Kingdom;* Hyamson, Lost *Tribes,* p. 115.

12 Wolf, în Roth, *Essays,* p. 93.

13 Wolf, *Menasseh*

14 *Mission, p.* xxxxvii. Roth, *Menasseh,* p.

15 251. C.S.P. Veneţian 1655—6, p. 160. *Agathocles ;* Noble, I, p. 121 n. ; C.S.P. Veneţian

16 1655—6, p. 160 ; Fletcher, p. 225. Wolf, *Menasseh*

17 *Mission,* p. liii ; Abbott, IV, p. 33 ; Hobman, *Thurloe,* p.

18 70. Evelyn, I, p. 327 ;

19 Roth,

20 *New Light,* p. 130. Roth, *New Light,* p. 131. Roth, *History,* p. 164.

21 Burnet, *History,* I, p.

22 76; Burton. *Diary,* 4

23 Februarie 1658 ; Wolf, *American Elements,* p.

24 96 ; Wolf, *Resto- ration,* p-, 5. Roth, *Menasseh,* p. 269. Wolf, *Restoration,* p. 5. Clyde, p. 262 şi 271 ; Thurloe, III. p. 111. Firth, *Last Years,* I, p. 79 ; Trimble, p. 104 ; Baschet 31/3T0I, 10 Decembrie 1657.

25 Abbott, IV, p. 368.

26 C.S.P. Domestic 1656—7, p. 229 şi 335 ; Brown, Baptists, p. 101.

27 Fox, *Journal,* p. 105,

28 Abbott, III, p. 373.

29 C.S.P. Domestic 1656—7, p. 229 ;

30 *Vezi* Kirby, *Church Settle- ment.*

31 Stearns, p. 401.

32 Carte, II, p. 80; Newbattle, II, GD 40, V/73 ; Proc. Roy. Med. Soc., XXIV, p. 1412.

33 Abbott, IV, p. 69.

34 Bate, II, p. 199 ; Carte, II, p. 90.

35 C.S.P. Veneţian 1653—4, p. 177.

36 C.S.P. Veneţian 1655—6, p. 124 ; Warwick, p. 248 ; Pearson şi Morant, p. 269 ; Reresby, p. 22

37 Abbott, III, p. 589.

38 Abbott, III, p. 757.

39 Ramsey, *Henry,* p. 86 ; *Mercurius Politicus,* 1 Mai 1656.

40 Brown, Baptists, p. 151.

41 Abbott, IV, p. 146.

42 C.S.P. Veneţian 1654—5, p. 275 ; 1655—6, p. 550 ; Noble, I, p. 377 ; .C.S.P., Domestic 1657—8, p. 266.

43 Ludlow, II, p. 11.

44 Coate, *Cornwall,* p.

294 ; C.S.P. Veneţian 1655—6, p. 261.

45 Abbott, IV, p. 258.

46 Foot, *Cromwell.*

21 SCEPTRUL REGAL

1 Abbott, IV, p. 260.

2 Saillens, p. 209.

3 Ludlow, II, p. 20.

4 Josselin, p. 111 ; C.S.P. Ve- netian 1655—6, p. 229.

5 Henfrey, p. 91 şi urm.

6 Clyde, p. 285.

7 Firth, *Last Years,* I, p. 85 şi urm.
8 Abbott, IV, p. 894.
9 Nickolls, *Letters,* p. 143.
10 Thurloe, VI, p. 19.
11 Thomason, *Tracts,* 8 Aprilie 1858—3 Noiembrie 1659 fol. 8; Firth, *Last Years, I,* p. 116.
12 *Mercurius Politicus,* 11 Februarie 1657.
13 Vaughan, II, p. 99 ; Abbott, IV, p. 388.
14 Clarke. III, p. 88 ; Thurloe, VI, p. 15 şi 101 ; Baschet 31/3/101, 1 Februarie 1657.
15 Abbott, IV, p. 417.
16 Clarke, III, p. 93.
17 Thurloe, VII, p. 182; Ram- sey, *Henry,* p. 161.
18 Thurloe, V, p. 146; Ramsey, *Studies,* p. 172 ; Lansdowne MSS 821 f. 321; C.S.P. Domestic 1656—7, p. 322.
19 Ramsey, *Studies,* p. 38.
20 Brown, *Baptista,* p. 114 ; *Committee for Compoun- ding,* Voi. 2, Nr. 55, p. 115.
21 Lansdowne MSS 821 f. 57 ; Burnet, *History,* I, p. 124.
22 *Carlingford Papers,* 5 Martie 1659.
23 Firth, Last Years, I, p. 210.
24 Guizot, II, p. 272.
25 Abbott, IV, p. 414.
26 Abbott, IV, p. 414 şi 418.
27 Thurloe, VI, p. 74; Nicholls, Letters, p. 141.
28 Capp, p. 119 ; Vaughan, II, o. 121.
29 C.S.P. Venetian 1657—9, p. 35 ; Thurloe," VI, p. 157.
30 *Cromwelliana,* p. 163; *Mercurius Politicus,* 26 Martie 1657.
31 Abbott, IV, p. 445; Thurloe, VI, p. 170.
32 Thurloe, VI, p. 219.
33 *Mercurius Politicus,* 9 Aprilie 1657; Abbott, IV. p. 484.
34 Vaughan, II, p. 147; Baschet 31 3/101, 26 Aprilie 1657; C.S.P. Venetian 1657—9, p. 45.
35 Thurloe, VI, p. 219 ; Lansdowne MSS 822 f. 57; Baschet 31/3/101, 16 Mai . 1657.
36 Ludlow, II, p. 25.
37 Thurloe, VI, p. 287 ; Whitelocke, IV, p. 288.
38 *Mercurius Politicus,* 7 Mai 1657 ; Abbott, IV, p. 512.
39 Abbott, IV, p. 509—10.
40 Lansdowne MSS 822 f. 75 şi f. 108.
41 Thurloe, V,- p. 146.
42 Lansdowne MSS 822 f. 12 ; Phillips, *Captains,* p. 328.
43 Burton, *Diary,* II, p. 305.
44 *Mercurius Politicus,* 25 Iunie 1657.
45 Pugh, *Prophecies;* Thomason. *Tracts,* 8 Aprilie 1658— 3 Noiembrie 1659, f. 9.
46 Kermode, *Milton's Hero.*

22 BATRÎNUL OLIVER VINE CU IDEI NOI

1 Lansdowne MSS 822, f. 100.
2 Evelyn, I, p. 326;

Trevor-Roper, *Religion,* p. 249.

3 Hill, *Intellectual Origins,* p. 121.

4 *Vezi* Vincent, *State and School,* Ch. IX.

5 British Museum, Add. MSS. 32903 f. 399; James, *Social Problems,* p. 318; Kearney, p. 121.

6 Howell, p. 330 şi urm; Abbott, II, p. 397.

7 *Vezi* Turnbull, *Cromwell's College.*

8 Webster, *Decimalisation.*

9 Whiting, p. 26.

10 Hill, *God's Englishman,* p. 274.

11 Hughes, *Studies,* p. 119 şi urm.

12 Ashley, *Financial,* p. 3.

13 Abbott, IV, p. 721.

14 Ashley, *Financial,* p. 47 — 8 ; Guizot, II, p. 583.

15 James, *Social Problems,* p. 114.
16 C.S.P. Domestic 1653—4, p. 128 ; Darby, *Draining^,* p. 80.
17 Nef, *Coal Industry,* p. 218; James, *Social Problems, p.* 145.
18 Newton, *Three*
19 *Reports.*
20 Nef, *Coal Industry,* p.
21 339. Agnew, I, p. 316. Andreades, p. 26—7 ;
22 Scott, I, p. 201.
23 Nicoll, *Diary,* p. 200; *Roundhead Officers,* p. 91. Clarke, II, p. 242 ; *Brief Lives,* II, p. 72, Osborne, p. 138
24 ; Clarendon, VI, p. 154; *Scoţiană and*
25 *Common- wealth,* p.
26 323.
27 *Vezi Roundhead Officers* ; Fraser, Wardlaw MSS.
28 Burnet, *History,* I, p.
29 104. Exchequer Register
30 E8/10/5. *Scoţiană and Protectorate, p. 367 ; Cromwellian Union,*
31 p. lxvi.
32 Nef, *Coal Industry,* p. 218. Scott Thomson,
33 p. 139 ; Guizot, II, p. 576.
34 Staffs. R.O.D./868/5 ; Hard- acre, p. 120 ;
35 Scholes, p. 144 ;
36 Clarke, III, p. 142. Noble, I, p. 146. Margoliouth, I, p. 125 şi 331.
37 Ashley, *Charles II,* p. 148 ; Bate, II, p. 191.
38 Fletcher, p. 214 ; Ludlow,
39 II, p. 32 ; Scholes, p.
40 145.
41 Whitelocke, IV, p. 289.
42 C.S.P. Domestic 1657
43 —8, p. 232; Firth, *House of Lords, p.* 248—54. C.S.P. Domestic 1657—9, p. 232 ; Abbott, IV, p. 705. Firth, House *of Lords,* p. 253. Northcote, p. xxxv. Abbott, IV, p. 712. Burghclere, I, p. 488 ; Un- derdown, *Conspiracy,* p. 217. Abbott, IV, p. 727. Thurloe, VII, p. 811.
44 Abbott, IV, p. 728.
45 Abbott, IV, p. 735.
46 C.S.P. Venetian 1657—9, p. 167 ; Guizot, II, p. 499.

23 CÂPETEN1A CEA MARE

1 Thurloe. VII, p. 217.
2 C.S.P. Venetian, 1657—9, p. 44 ; C.S.P. Domestic 1657— 8, p. 306, Thurloe, VII, p. 72.
3 C.S.P. Venetian, 1657—9 ; Staffs, R.O.D/868'5/49.
4 C.S.P. Domestic 1657—8, p. 51 şi xxxii.
5 Baschet 31/3/102, 3 Iunie 1658 ; C.S.P. Domestic 1657—8, p. 202.
6 Guizot, II, p. 378.
7 Baschet 31/3/102, 6 Iunie 1653.
8 Gower Letters D/868/8 fol. 8.
9 Thurloe, VII, p. 249 ; Stearns, p. 405.
10 Slingsby, p. 218 şi urm.
11 Baschet 31/3/102, 13—14 Iunie 1658.
12 Vaughan, II, p. 468; Clarke, III, p. 153; Evelyn, I, p. 345 ; Carrington, p. 210.
13 Abbott, IV, p. 858; Thurloe, VII, p. 194.
14 Bate, II, p. 233 ;

Heath, *Flagellum,* p. 194 ; Clarendon, VI, p. 90 ; Landsdowne, MSS 821 f. 103 ; Thurloe, VII, p. 171.

15 Thurloe, VII, p. 298.

16 Ramsey, *Studies,* p. 24 şi p. 16 ; Carrington, p. 219.

17 *Mercurius Politicus,* 5 August 1658; Stanley, p. 209.

18 Landsdowne MSS 823, f. 89; Carrington, p. 219.

19 Abbott, IV, p. 859, n. 225 ; Fox, *Journal, I,* p. 327.

20 Clarke, III, p. 150 ; Baschet 31/3/102, 12 August 1658.

21 Thurloe, VII, p. 269.

22 Thurloe, VII, p. 320 şi 309.

23 Thurloe, VII, p. 363.

24 Heath, *Flagellum,* p. 195.

25 Thurloe, VII, p. 340 şi 354.

26 C.S.P. Venetian 1657—9, p. 237 şi 239; Cartwright, p. 143.
27 Whitelocke, IV, p. 335.
28 Thurloe, VII, p. 362—3 ; p. 365.
29 Thurloe, VII, p. 366—7.
30 Masson, V, p. 358 ; Ludlow, II, p. 43.
31 *Vezi Account of Last Hours.*
32 Thurloe, VII, p. 375 ; Ludlow, II, p. 43 ; Burnet, *History, I,* p. 89; Bate, II, p. 236.
33 *Mercurius Politicus, 2* Septembrie 1658 ; Thurloe, VII, p. 373 ; Whitelocke, IV, p. 335 ; Owen, *Labouring Saints.*

24 TAR1NA LUI CROMWELL

1 *Mercurius Politicus,* 2 Septembrie 1658 ; Downing, p. 6 ; Thurloe, VII, p. 374.
2 Thurloe, VII, p. 373, p. 374; Chandos, p. 516.
3 Thurloe, VII, p. 375 şi 437.
4 Clarke, III, p. 161 ; *Mercurius Politicus,* 2 Septembrie 1658; *True and Faithful Narrative.*
5 Thomas, *Religion,* p. 298.
6 Thurloe, VII, p. 395 ; Hutchinson, p. 345.
7 Noble, I, p. 289; *Mercurius Politicus,* 16 Septembrie 1658 ; Varley, *Latter End,* p. 24.
8 Bate, -II, p. 236 ; Heath, p. 199 ; C.S.P. Venetian 1657—9, p. 268; Carrington, p. 344; Clarke, III, p. 167; Pearson, şi Morant, p. 34.
9 Ludlow, II, p. 47; Nickolls, *Progresses,* IV, p. 1036 şi urm.
10 *Mercurius Politicus,* 14 Octombrie 1658.
11 *Brief Lives,* II, p. 10.
12 Vaughan, II, p. 341; Mil- nes-Coates MSS.
13 Firth, *Cromwell's Army,* p. 233 ; *Mercurius Politicus,* 18 Noiembrie 1658 ; Evelyn,- I, p. 364.
14 C.S.P. Venetian 1657—9, p. 268 ; Ashley, *Financial,* p. 105 ; Hill, *God's Englishman,* p. 192 ; .Stanley, p. 160, n. 7.
15 Barnard, *Throckmorton,* p. 53.
16 Slingsby, p. 356 ; Heath, *Chronicle,* p. 744.
17 D.N.B.
18 Ramsey, *Richard,* p. 163 ; Noble, I, p. 176.
19 C.S.P. Venetian 1657—9, p. 285 ; *Cromwelliana,* p. 185; Waylen, p. 20.
20 Noble, I, p. 147 ; Ramsey, *Studies,* p. 59.
21 Noble, I, p. 233.
22 Harrison, *Cromwell,* p. 35.
23 Roosevelt, Cromwell, p. 240.
24 Waylen, p. 42.
25 Waylen, p. 257.
26 Piper, p. 37.
27 Margoliouth, II, p. 7.
28 *Mercurius Politicus,* 31 Ianuarie 1661; Evelyn, 1, p. 364.
29 Varley, Latter *End, p.* 50 ; Pearson şi Morant, p. 46 şi urm.
30 *Account of Last Hours,* p. 12.
31 Banks, Cromwell, p. 212 ; Lockinge, *Naseby,* p. 119.
32 Stanley, p. 206 ;

Banks, *Cromwell,* p. 212.
33 Pepys, *Diary,* 13 Octombrie 1364.
34 Varley, Latter *End,* p. 55 ; Pearson şi Morant, p. 45.
35 The *Times,* Londra, Iulie 1969.
36 *Vezi* Pearson şi Morant, p. 59 şi urm.
37 Dickson Wright, *Cromwell's Head,* p. 13.
38 *Reliquiae,* I, p. 98 ; de Beer, Recent *Works.*
39 Rosebery, p. 4.
40 Masson, IV, p. 591.
41 *Account* of *Last Hours,* p. 5.
42 *Reliquiae,* I, p. 90 ; Bate, II, p. 240 ; Whitelocke, I, p. 346.
43 Firth, *Oliver, p.* 362.
44 Reresby, p. 22.

Redactor : SANDA M1HAESCU-BOROIANU
Tehnoredactor : FLORIAN SAPUNARESCU

Format 16/54X84. Coli editură 33,90 Coli tipar 34-
Bun de tipar 29 mai 1982. Apărut — iunie 1982

K

Comanda nr. 8590/20 082
Combinatul poligratic „Casa Scînteii".
Piaţa Scînteii nr. 1,
Bucureşti, Republica Socialistă România

** Urbe credincioasă în război şi pace (în lat. în text). — M.L.

** Johnathan Trellawney (1650—1721) — episcop de Bristol, originar din Cornwall. Din cauza opoziţiei sale faţă de regele **Ia-** cob al II-lea, în iunie 1688, a fost întemniţat în Turnul Londrei, împreună cu arhiepiscopul de Canterbury şi alţi cinci episcopi, anticipînd nemijlocit detronarea lui Iacob al II-lea în noiembrie **1688** („glorioasa revoluţie"). — C.M.

“ PJonedele şi medaliile emise pe timpul lui Cromwell. — M.L.